

AUSZTRIA TÖRTÉNETE

IRTA

HUBER ALFONZ

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA

ÚJ FOLYAM, XLVIII. KÖTET
1899—1901. CYCLUS

AUSZTRIA TÖRTÉNETE

IRTA

HUBER ALFONZ

AZ 1901-DIK ÉVI ILLETMÉNY HARMADIK KÖTETE

AUSZTRIA TÖRTÉNETE

IRTA

HUBER ALFONZ

ÁTDOLGOZTA

BARÓTI LAJOS

ÁTNÉZTE

PAULER GYULA

HARMADIK KÖTET

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1901

TARTALOM.

ÖTÖDIK KÖNYV.

Csehország mint választó ország. — Ausztria legmélyebbre süllyedése és újból való fölemelkedése. (1457—1493.)

<i>Első fejezet.</i> Harcz Ausztriáért. — Nemzeti uralkodó választása és elismerése Csehországban	Lap 1—30
<i>Második fejezet.</i> Frigyes császár viszálykodásai az osztrákokkal és fivérével, VI. Albrecht herczeggel. .	31—59
<i>Harmadik fejezet.</i> Tirol-i Zsigmond viszálya a brixeni püspökkel. — Háború a svájceziakkal.	60—73
<i>Negyedik fejezet.</i> György cseh király és Mátyás, Magyarország királya.	74—112
<i>Ötödik fejezet.</i> III. Frigyes császár és Mátyás magyar király	113—143
<i>Hatodik fejezet.</i> A burgundi tartományok megszerzése. — I. Miksa római királylyá választása	144—173
<i>Hetedik fejezet.</i> Ausztria visszafoglalása s a magyar trón újból való betöltése	174—186
<i>Nyolczadik fejezet.</i> Tirol s a külső tartományok Zsigmond főherczeg uralkodásának vége felé. — Lemondása. — III. Frigyes császár halála	187—198

HATODIK KÖNYV.

Ausztria európai nagyhatalommá lesz.

<i>Első fejezet.</i> I. Miksa jelleme és hatalma	198—209
<i>Második fejezet.</i> Német birodalmi reformkísérletek . .	210—217
<i>Harmadik fejezet.</i> I. Miksának Franciaországgal való versengése. — Harczok a svájceziakkal. — A bajor örökösödési háború.	218—257

VI

<i>Negyedik fejezet.</i> A kilenczéves háború Velence ellen	258—320
<i>Ötödik fejezet.</i> I. Miksa szervező tevékenysége . . .	321—336
<i>Hatodik fejezet.</i> I. Miksa császár mint a tudományok és művészetek pártfogója	337—353
<i>Hetedik fejezet.</i> Az 1519-iki császárválasztás s az örök- ségen való osztozkodás V. Károly és Ferdinánd között	354—369
<i>Nyolczadik fejezet.</i> A protestantismus kezdetei az osz- trák tartományokban s a parasztlázadások	372—395
<i>Kilenczedik fejezet.</i> Csehország II. Ulászló és II. Lajos alatt. — II. Lajos király halála	396—421
<i>Tizedik fejezet.</i> Ferdinánd osztrák főherczeget a csehek és magyarok királyukká választják	422—451

ÖTÖDIK KÖNYV.

CSEHORSZÁG MINT VALASZTÓ ORSZÁG.
AUSZTRIA LEGMÉLYEBBRE SÜLYEDÉSE ÉS UJBÓL VALÓ
FÖLEMELKEDÉSE. (1457—1493.)

ELSŐ FEJEZET.

Harcz Ausztriáért. — Nemzeti uralkodó választása és elismerése Csehországban.

Utószülött László kora halála után az volt a legfontosabb kérdés, vajjon az őt uraló országok : Ausztria, Csehország és Magyarország egyesülve maradnak s egy más Habsburg kezére jutnak-e, vagy újból elválasztják-e azokat. A jog kérdése a trónutódlást illetőleg a különböző országokban valóban nem volt egyenlő, és csak céltudatos, gyors és erélyes cselekvéssel sikerülhetett volna a Habsburgoknak, hogy igényeiknek elhalt rokonuk országaira érvényt szerezzenek.

Ámde már a Czillei-örökség kérdése újból szétválasztotta a Lipót-féle ág tagjait, a mennyiben nemcsak a császár, hanem öccse Albrecht és Zsigmond tiroli herczeg az utolsó Czillei hagyatékát a maga részére követelte. Rokonuknak, Lászlónak halála az egyenetlenkedők közé a viszálynak új magját hintette el. Mert habár kétségtelen volt is, hogy az osztrák főherczegségnek a korábbi házi szerződések értelmében a Habsburg-ház Albert-féle ágának kihalása után a Lipót-féle ágra kellett szállania, mégis viszály támadt azon: vajjon erre valamennyi tagnak vagy csak egynek van-e joga? ¹ Frigyes császár, mint a Habs-

¹ Kimerítően szól erről Zeissberg : *Der österr. Erbfolgestreit nach dem Tode des K. Ladislaus Postumus (1457—58)* az „Archiv für österr. Gesch.“ LVIII., 67—169. l.

burg-ház legidősebb tagja kizárólag magának követelte s azért a rendektől hódolatot kívánt. Ez ellen azonban öccse, Albrecht, a ki éppen Bécsben volt, a maga, valamint unokabátyja, Zsigmond nevében hangosan tiltakozott. Ők abból a nézetből indultak ki, hogy Ausztia az egész ágra szállott, mi a korábbi családi szerződések s a történetnek 1379 óta való lefolyása szerint kétségtelenül helyes is volt, s azért azt kívánták, hogy ugyanannyi részök legyen ez országban, mint Frigyesnek.

A fejedelmek emez egyenetlenkedése miatt az osztrák rendek, a melyek 1458. január 21-én Bécsben összegyűltek, elhatározták, hogy míg amazok egymás között nem jutnak megegyezésre, egy résznek sem fognak engedelmeskedni s hogy az ország kormányát maguk veszik a kezökbe. Új tartományi gyűlésig ezt Schaumberg Bernát és Maidburg Mihály grófokra, továbbá Wallsee Wolfgang és Eizinger Ulrik urakra bízták, a kik közül azonban az utolsót Albrecht főherczeg már márczius 5-én fogságra vetette.

A vizsály kérdését némileg egyszerűsítették azzal, hogy május 10-én Zsigmond herczeg Ausztia őt megillető harmadát átengedte rokonának, Albrechtnek, csupán az abból befolyó jövedelmeket kötötte ki magának, viszont Albrecht átengedte neki a külső tartományoknak azt a részét, a melyet addig birt. Követeléseikkel tehát már csak Frigyes és Albrecht állottak szemben egymással. De csak június 27-én sikerült a rendeknek a két ellenséges testvér között egyességet létrehozni, a mely szerint Frigyesnek, egyelőre a legközelebbi három éven át, Alsó-Ausztriát, Albrechtnek Felső-Ausztriát kellett volna kormányozni, mindkettőnek pedig a jövedelmek egy-

harmadát Zsigmond herczegnek átadni. Még a bécsi burgot is három részre osztották. Albrecht Bécs városának kormányzásában is részt követelt magának, de a császár ezt megtagadta. Ezért megállapították, hogy a polgárság egyelőre mind a három fejedelemnek hódoljon, s ha a polgármester, a bíró s a városi tanácsot illetőleg a legközelebbi tartományi gyűlésig nem tudnának megegyezni, ezeket a hivatalokat az ő nevökben ideiglenesen a rendek töltsék be.

A csehek ellenséges betörése 1458. augusztus 3-án a két testvér között végre egyességet hozott létre, a mely szerint Albrecht 32.000 font fillér kártérítés ellenében Alsó-Ausztriát Béccsel együtt állandóan Frigyes császárnak engedte át. A főtartomány megosztásával az osztrák birtokok szétforgácsolása tetőpontját érte el.

Míg a Habsburgok egymással Ausztrián viszálykodtak, a melyet nem lehetett tőlük elvenni, addig Csehországot és Magyarországot elvesztették, melyeknek megszerzésére egyesült erővel mindenek előtt kellett volna törekedniök.

Csehországot melléktartományaival a Habsburgok az örökösödési szerződés alapján követelték, a melyet 1364-ben a Luxemburgokkal kötöttek s a melyet azután többször megújítottak. Ez ellen azonban joggal¹ fel lehetett hozni azt, hogy IV. Károly utódai még nem

¹ Másképp természetesen Bachmann A: *Ein Jahr böhmischer Geschichte* az „Archiv f. österr. Gesch.“ LIV, 62. s. kk. II. Az a feltevése azonban, hogy V. Albrechtet 1438-ban nem mint Zsigmond császár vejét, hanem a Luxemburgokkal való örökösödési szerződések alapján ismerték el Csehország királyaul, s hogy vele „az egész Habsburg-ház“ következett, meg nem állhat, mint a hogy azt Zsigmond császárnak tőle 64. l. 1. j.-ben idézett kérése

haltak ki, mert László két nővért hagyott hátra, a kik Zsigmond császár unokái valának. Valóban Vilmos szász herceg, Frigyes választófejedelem fivére, mint Annának, László király nénjének a férje, sőt Kázmér lengyel király, az ifjabb nővérnek, Erzsébetnek a férje a cseh birodalomra szintén igényt támasztottak. A császár ez okból még azt a szempontot is érvényesíteni igyekezett, hogy Csehország mint megüresedett birodalmi hűbér reászállt. De a Habsburgok egyenetlenkedése itt is károsan hatott, mert nemcsak Frigyes, hanem Albrecht és Zsigmond is praetendensekül léptek föl, s a cseh koronát egyik a másiktól sajnálta. Igényeiket egyikök sem próbálta meg erélyesen érvényesíteni, mert valamennyien nagyon el voltak foglalva az Ausztriáért való viszály miatt.

Miután a Habsburgok egészen tétlenül maradtak, Vilmos szász herceg, ki a legitimitás s az örökösödési jog elvét képviselte, valamennyi trónkövetelő között leginkább előtérbe lépett. Ámde a huszita harcok ideje óta, mikor a törvényes királytól megtagadták az engedel-

mutatja. De a tényekre nézve a következőket illetőleg egészen Bachmann alapos előadásához csatlakozom. V. ö. a cseh királyválasztásáról s a rá következő eseményekről még Palacky-tól: *Gesch. Böhmens* IV. köt. 2. rész (1457—1471.) s a tőle egy időben közzétett *Urkundliche Beitr. zur Gesch. Böhmens u. s. w. im Zeitalter Georgs von Podiebrad* („F. R. Austr. Dipl.“ XX.); Voigt G.-tól: *Georg von Böhmen der Hussitenkönig* a „*Histor. Zeitschr.*“ V. 421. s kk. II. s ugyanattól: *Enea Silvio* III. 428. s kk. II.; Markgraf H.-tól: *Über das Verhältnis des K. Georg von Böhmen zu P. Pius II. 1458—1462* a boroszlói királyi Frigyes-gymnasium 1867-iki Értesítőjében. Loserth: *Die Denkschr. des Nikol. Tempelfeld* az „*Arch. f. öst. Gesch.*“ LXI, 89—184. II.

mességet, az örökösödési jog eszméje igen sok cseh előtt elvesztette minden hatályát. Ha már Lászlót is nem mint örökös, hanem csak mint választott királyt ismerték el, úgy most a régóta követelt választó jognak végre föltétlenül érvényt akartak szerezni. Ezt a jogi alapot különösen VII. Károly, Franciaország királya ismerte el, ki a cseheket a legfényesebb ígéretekkel fiának megválasztására igyekezett rábírní. Néhány német fejedelmet, a többi között Frigyes brandenburgi választót és öccsét, Albrechtet, továbbá Lajos bajor-landshuti és Albrecht osztrák herceget szintén említették jelöltekül a megtörténő választás alkalmára.

Azonban az idegen fejedelmek közül egy sem versenyezhetett Podjebrád Györggyel, ki a király halála után kormányzói tisztjét nem tekintette megszűntnek s ennél fogva kezében tartotta az összes eszközöket ahhoz, hogy a maga választását kivigye. Egyúttal Rokycana, a prágai érsekség adminisztrátora, az utraquista papsággal mindenképen, még a szószék-ről is dolgozott Györgynek, mint huszitanak és cseh embernek érdekében. Az alsó nemesség s a népszintén feléje hajolt részint vallása és nemzetisége miatt, részint derék voltaért, a melyet eddigelé mint kormányzó tanusított. A főnemesség tagjai közül többen, még a katolikus Sternberg Zdenko, a prágai fővágróf is, régóta baráti viszonyban állott vele, egyeseket — mint mondják — pénzzel vagy ígéretekkel nyert meg. Mikor tehát 1458. február végén a cseh országgyűlés Prágában megnyílt s a trón betöltéséről tanácskozott, noha határozottan nem ebből a célból hívták egybe, sűrű néptömegek verődtek össze, a melyek lármázva Györgynek, vagy legalább egy csehnek a választását sürgették és tiltakoztak egy

németnek vagy általában idegennek a megválasztása ellen. Bautzen és Görlitz követei, az egyetlenek a cseh melléktartományokból, a kik általában jelen valának, ily körülmények között helyén valónak találták, hogy Prágát elhagyják. Szabad választás a prágaiaknak ily hangulata mellett alig lett volna lehetséges, noha az országgyűlés a francia és szász követeket nyugodtan meghallgatta. A katolikus párt, mely az egy szín alatti úrvacsora hívei számára teljes egyenlőség biztosítását s az eddigi egyházi javadalmakért és birtokokért kezességet kívánt, úgy látszik, végre szintén engedett, mikor követeléseiteknek a király koronázása alkalmával való megerősítését kilátásba helyezték.¹ A további tanácskozásoknak azután Sternberg Zdenko azzal vetett véget, hogy márczius 2-án, miután barátainál kissé puhatólódzott, hirtelen térdet hajtott Podjebrád előtt és elkiáltotta magát: „Éljen György, a mi legkegyelmesebb királyunk és urunk!” mire több úr és végre a jelenvoltak mind ugyanezt kiáltották.

Mig Györgynek megválasztását Csehországban majdnem egyhangúlag örömmel üdvözölték, addig a melléktartományok: Morvaország, Szilézia és Luzácia, a melyek túlnyomólag német és majdnem egészen katolikus lakossággal bírtak, nem akarták őt elismerni. Már azzal is sértve és jogaikban megrövidítve érezték magukat, hogy György — talán épen mert érzelmöket ismerte — nem hívta meg őket a királyválasztásra,

¹ Lsd. a tudósításokat Éger városához február 28-áról, továbbá márczius 12-éről és 13-áról Bachmann-nál az *Urk. und Aktenstücke 1440—1471* a „F. R. Austr. Dipl.“ XLII, 212. 215. l. s a czikkelyeket u. o. 237. l.

a minek új király választása alkalmával, a mely nemcsak Csehországot, hanem a cseh koronának valamennyi országait illette, már a dolog természeténél fogva meg kellett volna történnie, s a mit IV. Károlynak 1348. április 7-én kelt s a királyválasztásról szóló aranybullája határozottan rendelt.¹ Ehhez járult, hogy a melléktartományok lakosai mindig ragaszkodtak a legitimitás elvéhez, és ellentétben a csehekkel V. Albrecht osztrák herceget, valamint annak fiát, Lászlót örökös uroknak ismerték el. Nem voltak tehát kötelesek a csehektől a legitimitás elvének megsértésével választott királyt urokul elismerni. Azután a melléktartományok a tőlük elismert fejedelemnek és barátainak segítségével a csehek támadásai ellenében talán sikerrel védekezhettek volna, ha mindannyian egyetértének s azzal a szilárd akarattal lettek volna eltelve, hogy önállóságukat megtartják.

Azonban ép ez az egyetértés és határozottság hiányzott a cseh melléktartományokban. Már abban a kérdésben: vajjon ki tekintendő az elhalt király törvényes örökösének? szétágaztak véleményeik. A legtöbb sziléziai és lausitzi Vilmos szász herceg elismerése mellett volt, a morvaországiak Ausztriához hajoltak, a melynek fejedelmei erre az országra is külön igényt támaszthattak, miután 1423-ban Zsigmond király V. Albrecht hercegnek hűbérül adta s így Csehországtól elválasztotta. És minden országban

¹ „ipsius regis Boemie electionem . . . prelati, ducibus, principibus, baronibus, nobilibus et communitati dicti regni et pertinentiarum eiusdem . . . damus, concedimus et donamus“ *Cod. Moraviae* VII, 557.

akadtak emberek, a kik vagy nyiltan rokonszenveztek a csehek részéről történt választással, vagy legalább nem voltak hajlandók, hogy eltérő véleményük mellett határozottan föllépjenek vagy épen annak érdekében áldozatot hozzanak. A morva tartományi gyűlés többsége már április hó első felében kész volt Györgyöt elismerni, azzal a föltétellel, hogy a katolikusoknak szabad vallásgyakorlatot biztosít s a Morvaországot illető ügyekben csak morva tanácsosok meghallgatásával fog intézkedni. Csak kevés katolikus nemes, továbbá a következő német városok: Brünn, Olmütz, Iglau, Znaim, Morva-Ujhely (Mährisch-Neustadt) és Hradisch voltak még ellene és összeköttetésben állottak Albrecht osztrák herczeggel, a ki most családja jogainak érvényt szerezni igyekezett. Azonban ezek is csak vallásos okokból voltak az új cseh király ellen. Ők s az új olmützi püspök, Boskovitz Protas, György rokona, megegyeztek bizonyos föltételekre nézve, a melyek mellett hajlandók voltak neki hódolni. Nevezetesen követelni akarták, hogy egyesüljön a római egyházzal s ne akarja a városok kizárólagos katolikus jellegét megváltoztatni.¹ A sziléziai rendek, bármennyire idegenkedtek is a legtöbben Györgytől, tovább mint elhalasztó határozatig nem jutottak.² Hiszen két cseh állott ez ország élén:

¹ V. ö. Bachmann-nal i. h. Zeissberget az „Arch. für österr. Gesch.“ LVIII, 144. s kk. II.

² V. ö. a sziléziai eseményekre nézve Eschenloer Péter akkori boroszlói jegyző *Hist. Wratislav.-ét*, kiadta Markgraf a „SS. R. Silez.“ VII (megbízhatóbb mint a későbbi német feldolgozás, kiadta Kunisch, 2 köt. 1827—28), s az ugyanattól közzétett *Politische Corresp. der Stadt Breslau*, u. o. VIII, valamint Grünhagen-től: *Gesch. Schlesiens* I, 293. s kk. II.

Rosenberg János mint tartományi kapitány és öccse Jodok mint boroszlói püspök!

Azonban György helyzete mégis nehéz volt. Nemcsak a Habsburgok s a szász hercegek, hanem sok más német fejedelem is ellene volt. Sziléziában a hatalmas Boroszló nyílt ellenségeskedést tanúsított iránta, míg a sziléziai tartományi gyűlés, noha ragaszkodott a Csehországgal való unióhoz, legalább azt hangsúlyozta határozottan, hogy csak „keresztény“ királyt fogad el. És hogy Morvaországban is vallási természetű lényeges engedmények nélkül a kisebb városok hódolatát békes úton nem lehet elérnie, azt a tőlük hozott határozatok nagyon valószínűvé tették. Csehországban magában a katolikus urak azt kívánták, hogy a koronázás előtt erősítse meg a vallási követeléseket,¹ a melyekkel már a választás alkalmával előállottak.

György már régóta meggyőződött arról, hogy a helyzet súlypontja vallásos téren van, s reá nézve mindenek előtt azon fordul meg a dolog, hogy a katolikusokat megnyerje vagy hogy legalább mindent elkerüljön, a mi még nagyobb bizalmatlanságot kelthet ellene. Azért a legnagyobb súlyt arra fektette, hogy legalább a koronát az ősrégi szokás szerint s ne talán Rokycánával tétesse a fejére. Miután saját országaiban nem volt katolikus püspök, mert a prágai szék betöltetlen volt s az olműtzi püspök még nem volt fölszentelve, nemsokára megválasztása után azzal a kéréssel fordult a vele szoros viszonyban álló Mátyáshoz, Magyarország királyához, küldjön neki egyet az ő püspökei közül.¹ Carvajal, a pápá-

¹ Bachmann: *Urk. und Aktenstücke* 236—241.

nak Magyarországon tartózkodó követé, a ki egyéb-
 iránt márczius 20-án Györgynek megválasztásához
 szerencsét kívánt, nem akadályozhatta meg, hogy
 Mátyás a váczi és győri püspököket Prágába ne
 küldje. Mindazonáltal megígértette, hogy Györgyöt
 csak akkor koronázzák meg, ha tévedéseiről, t. i. az
 utraquismusról lemond. Valóban csak azzal a föl-
 tétellel akartak koronázására ráállani, ha a kívánt
 esküt nyilvánosan leteszi. György, ki főleg az utra-
 quistáknak köszönhette trónra jutását, ezt nem tehetette
 a nélkül, hogy legmegbízhatóbb hiveit halálos ellen-
 ségeivé ne tegye s hogy uralmának legerősebb táma-
 szait meg ne ingassa. Azonban végre mégis ráállott
 arra, hogy május 6-án szóval lemondott az eretnek-
 ségről és tanúk előtt oklevélben és esküvel meg-
 ígérte, hogy hű és engedelmes lesz a római katho-
 likus egyház s a pápák iránt, hogy irántuk a többi
 katolikus királyok módjára az orthodox vallás egy-
 ségében engedelmességet, és egyforma eljárást tanu-
 sít s hogy alattvalóit minden tévedéstől, szektától
 és eretnekségtől, továbbá minden a római egyház-
 zal ellenkező czikkelytől az orthodox vallás meg-
 tartására, engedelmességre, egyformaságra, egységre
 s a római egyház szertartásaira és kultuszára visz-
 szatereli.

Nem szenved kétséget, hogy György ezzel az eskü-
 vel, a melyet május 7-én a koronázás követett, elej-
 tette a kompaktátákat, miután az egyformaság s a

¹ Ennek márczius 15-én kelt válasza Palacky-nál: *Urkundl. Beiträge*. A következőkre nézve általában Bachmannra: *Ein Jahr. böhm. Gesch.* az „Archiv für österr. Gesch.“ LIV, 124. s. kk. ll. utalok.

szertartás és kultusz egysége abban különösen hangsúlyoztatott. Ezért épen a katolikus papság volt az, a mely ezentúl buzgón fáradozott a cseh melléktartományokban György elismerése érdekében.

Morvaország, a melynek tartományi püspöke a prágai koronázáson maga is résztvett, csakhamar megadta magát, mikor a király junius elején sereggel megjelent. Csak Iglau, a melynek Albrecht osztrák herczeg csapatokat küldött segítségül, állott ki hosszabb ostromot, úgy hogy csak november 15-én foglalhatták el.

Hogy Albrecht főherczeg az engedetlen morvák támogatásáért s a Podjebráddal mindig szoros viszonyban levő Eizinger Ulrik elfogásáért megfenytse, a cseh király julius elején csapatokat küldött Ausztriába, a melyek Eizinger fivéreitől és barátaitól segítve számos várat elfoglaltak s a Dunától északra eső vidéket tüzzel-vassal pusztították. Mikor a főherczeg a cseheket viaszorította, György még nagyobb sereget állított talpra, a melylyel augusztus hónapban maga támadta meg Ausztriát. 2500 jól felszerelt hadiszekér és mindegyikhez tíz-tíz ember volt alatta. A főherczegnek gyorsan vissza kellett vonulnia Korneuburgba. A Dunáig terjedő vidéket újból borzasztóan elpusztították és kirabolták. Csak Krems és Stein városok tartóztatták fel a cseh királyt sikeres ellenállásukkal.

E közben azonban a császár és fivére között kiegyezés jött létre, a ki Alsó-Ausztriát egészen annak engedte át. A császár ezért a királyt felszólította, hagyja abba az ellenségeskedést ez ország ellen és fogadja el közbenjárását. György hajlandó volt erre s a bécsi dunai hídnál személyesen találkozott Friggyessel. 1458. október 2-án egyességet kötöttek, mely szerint a foglyokat Eizinger Ulrikkal

együtt szabadon bocsátják, valamennyi foglalást kiadnak, s Albrecht és Zsigmond hercegek Györgyöt országaiban többé nem háborgatják, tehát legalább indirecte Csehország s a melléktartományok urának elismerik. A császár is kilátást nyújtott arra, hogy Csehországot s a választófejedelmi méltóságot neki adja.¹

Az Ausztriával s a császárral való megegyezés következtében György ha nem is legtevékenyebb, de legkiválóbb ellenfelét ártalmatlanná tette és hátát fedezte, ha erőlesebb eszközöket akar alkalmazni azok ellen, a kik még mindig nem akarták elismerni vagy Csehországra igényt támasztottak. Ezek érzelmeikben különben is ingadoztak. Több sziléziai fejedelem már az áprilisban kötött szövetségtől távol tartotta magát, noha ez a döntést elodázta, és Györggyel összeköttetésbe léptek. Vilmos szász herceg a sziléziaiknak mindaddig nem akart nyíltan segítséget nyújtani, míg határozottan mellette nem nyilatkoznak, viszont ezek azt kívánták, hogy előbb védelméről biztosítsa őket. Nemsokára a Hohenzollernek, a szász uralkodóház leghatalmasabb barátai s a Wittelsbachok között viszályok támadtak, a melyek miatt amazokra nézve nem látszott tanácsosnak, hogy még a hatalmas cseh királylyal is szakítsanak, sőt ezt csakhamar a német ügyekben egyenesen békebíróvá tették, a mennyiben a legkülönbözőbb fejedelmek kegyét keresték. Egymagában pedig a szász herceg sokkal gyöngébb volt, hogysen jogainak a cseh királylyal szem-

¹ E cseh-osztrák háborúra nézve Bachmannon kívül i. h. 149—151. és 159. s kk. ll. még Zeissberg i. h. 157. s kk. ll. vetendő össze.

ben érvényt szerezhetett volna. Albrecht brandenburg-ansbachi örgróf lépett föl közbenjáróul György s a szász herczeg között s az 1459. április 25-én Égerben tartott gyűlésen egyességet hozott létre. Vilmos a maga és felesége nevében lemondott Csehországra és melléktartományaira vonatkozó minden követeléséről, az Érczhegységtől délre eső több várost és várat visszaadott, a melyek még a huszita háborúk óta szász kézen valának, viszont György számos cseh helységet és várat az Érczhegységen túl cseh hűberek gyanánt a herczegek kezén hagyott. Pirna városáért és váráért a herczegek a királynak 20,000 rajnai aranyforintot fizettek. Egyúttal kettős házasságot határoztak el a két uralkodó ház között, a mennyiben Frigyes választófejedelem fiának: Albrechtnek, Zdenával (Szidónia), a cseh király leányával, György fiának: Henriknek, pedig Vilmos leányával: Katalinnal kellett volna egybekelnie.¹

A szász herczegnek felesége igényeiről való lemondása felbontotta a sziléziai szövetséget is, a mely márrégóta gyöngelábon állt. Ezzel minden komoly aggodalmat eloszlattak, a mely Podjebrád elismerése ellen felmerült. A vallásos skrupulusokat azzal némitották el, hogy György a sziléziaiaknak leveleket küldött az ujonnan megválasztott pápától, II. Piustól, az ismeretes Aeneas Sylviustól, melyeket a szent atya „legkedvesebb fiához, Csehország királyához“ intézett, hogy őt a mantuai nagy fejedelmi kongresszusra meghívja, hol a pápa elnökölete alatt a törökök ellen általános hadjáratot szán-

¹ György királynak a német fejedelmekhez való viszonyáról az égeri gyűlésig lsd. Palacky-t IV, 2, 57—96. és Bachmann-tól: *Böhmen und seine Nachbarländer*, 9—69.

dékoztak elhatározni. Ez okból Szilézia, valamint a Felső-Lausitz városai 1459. augusztus végén és szeptember havában Györgynek mint uroknak hűséget esküdtek.

Csak a boroszlóiakat, a kikben egyházi és világi izgatók oly fanatikus gyűlöletet keltettek az eretnek és cseh király ellen, hogy a viszonyoknak nyugodt méltatása ott nem is nyilvánulhatott többé, továbbá Boldizsár ságani herceget nem lehetett György elismerésére rábírní. Két pápai legátus, a kik november hóban Boroszlóba jöttek, hogy a polgárokat mindenképen más véleményre bírják, komoly életveszedelemben forgott. Végre mégis sikerült egyességet létre hozniok, mely szerint boroszlói követek 1460. január 13-án Györgytől eddigi maguktartásuk miatt bocsánatot kértek és neki engedelmességet fogadtak, de a formaszerint való meghódolásra három évi időt nyertek. Boldizsár ságani herceget fegyveres erővel kiűzték birtokából s a herczegséget öccsének, Jánosnak adták át.¹

A császár, a ki hosszabb ideig késett a királyi jogok adományozásával, szintén megváltoztatta magatartását, mikor a magyarországi események a hatalmas cseh király támogatását rá nézve kívánatossá tették.

Magyarországon az eseményeknek hasonló volt a lefolyásuk, mint Csehországban.

Erre a birodalomra az elhalt király sógorai: Vilmos szász herczeg és Kázmér lengyel király feleségeik nevében szintén igényt támasztottak és pedig az előbbi nem ok nélkül. Igaz, hogy Magyarországon

¹ Palacky IV, 2, 105. s kk. II. Bachmann i. h. 33. s kk. II., 70. s kk. II., 111. s kk. II., 141. s kk. II.

nem volt törvény, mely az uralkodóház női tagjainak örökösödési jogát határozottan elismerte volna. De az Anjouk is csak az Árpádokkal női ágon való rokonságuknak köszönhatték, hogy a magyar trónra jutottak s a magyarok ismételve ígéretet tettek, hogy Erzsébet királynőnek, Zsigmond leányának utódait törvényes örökösökül ismerik el.

Csakhogy Magyarországon nem volt senki, a ki egyikért eme trónkövetelők közül felszólalt volna. Legerősebb volt a Hunyadiak pártja, a melynek élén a kormányzó erélyes özvegye, továbbá ennek bátyja, Szilágyi Mihály és Vitéz János váradi püspök, a kormányzó korábbi titkára állottak. Ezek mindenképen a fiatal Hunyadi Mátyás megválasztásán fáradoztak, a kit mint foglyot Prágába vittek volt. Azonban sokan a legelőbbkelő főurak közül, különösen azok, a kik Hunyadi László halálát okozták, ellene voltak öccse megválasztásának, mert attól kellett tartaniok, hogy akkori maguktartása miatt bosszút áll rajtok. Frigyes császárnak szintén voltak hívei, közéjük tartozott bizonyára a cseh Giskra is, a kiről lehetetlen föltenni, hogy a Hunyadi-család tagját pártolta, mikor tizennyolcz éven át majdnem szakadatlanul e család ellen harczolt. De míg a Hunyadiak ellenfeleinél eleitől fogva hiányzott az összetartás, addig Szilágyi Mihály mindent elkövetett, hogy unoka-öccse megválasztását keresztülvigye. Támogatta őt Podjebrád György, Csehország kormányzója is, a ki Hunyadi Mátyás megválasztását előrelátta. Hogy Mátyást idejekorán mindenkorra lekötélezzze, már László király halála után való nap szabadon bocsátotta és tulajdon házába fogadta, néhány nappal későbbben pedig kilenczéves lányával, Katalinnal eljegyezte.

Mikor azután 1457. december 13-án Vitéz János váradi püspök mint a Hunyadi-párt megbízottja Prágába jött, hogy a fogoly szabadon bocsátását kieszközölje, ez a kívánság már teljesült. Mindazonáltal előnyös volt, hogy az ifjú Mátyásnak a Podjebráddal való további alkudozásai közben az ügyes és diplomáciai ügyekben jártas püspök állt oldala mellett. Mert a cseh kormányzó vejével szemben is biztosítani akarta a maga előnyét. Mátyásnak meg kellett ígérnie, hogy váltságdíjul 60,000 aranyforintot fizet s a kormányzóval és fiaival örök szövetségre lép.¹

Január 24-én Mátyást tényleg királylyá választották. Podjebrád György lánya vőlegényét azontúl is mindenkép támogatta, már csak azért is, hogy segítségével maga is célzt érjen és elnyerje Csehország koronáját.

Mátyás, alig hogy Budára érkezett, kezébe vette az uralkodást, nem törődve az országgyűlés határozatával, a mely szerint tekintettel fiatal korára nagybátyját, Szilágyi Mihályt, öt évre kormányzóvá választották melléje. Szilágyi mellőzéseért neheztelvén, a Hunyadi-ház ellenségeivel, Garai László nádorral és Ujlaki Miklós erdélyi vajdával szövetkezett Mátyás ellen, a miért a király nagybátyját elfogatta, a nádort és vajdát pedig hivatalaiktól elmozdította.

Ujlaki és barátai ekkor elhatározták, hogy Mátyást megbuktatják s ellene más királyt választ-

¹ Igaz, hogy erről csak Mátyás királylyá választása után s a magyar főurak kezessége mellett február 9-én Strasznitzban állítottak ki oklevelet. (Teleki X, 573. s kk. II.). Ámde Mátyás ebben határozottan a választás előtt tett ígéreteire hivatkozik. A 60,000 frtról lsd. Palacky-t, IV, 2, 26. j., a ki persze csak „ajándék“-nak nevezi.

tanak.¹ Ujlaki és Garai más urakat is megnyertek, azonkívül a Magyarországon birtokos német zsoldos vezéreket: Baumkircher András pozsonyi grófot, Grafenecker Ulrikot és Ellerbach Bertholdot, valamint a Czilleiek híres vezérét, Vitovecz Jánost, Szlavónia bánját, a Hunyadiak némely korábbi barátaival együtt. November végén — úgy látszik — már nyílt törésre került a dolog közöttük s a király között. Hogy kellő támogatást nyerjenek, a magyar koronát felajánlották Frigyes császárnak, a kinek Magyarországgal való viszályai a magyar korona s a birtokában levő határvárosok miatt még mindig nem voltak kiegyenlítve. Miután császár, ki az új pápának, II. Piusnak, korábbi titkárának támogatására számított, ajánlataikra ráállott, az említett nagyok és néhányan mások 1459. február 17-én Németujvárott „mint László király rokonát” s mert Magyarország koronája most is kezében van még, Magyarország királyának választották. Az említettekhez csatlakoztak később még az erdélyi püspök és Frangepán Márton zenggi gróf.²

Mátyás a fenyegető veszély hírére 1459. január végén Budára jött, hol a megjelent püspökök és főurak újból hűséget esküdtek neki és biztosították támogatásukról minden pártütő és versenytárs

¹ A pápai követ jelentése 1462-ből Engel-nél II, 13. A Sforza Ferencz milanói herczeghez intézett jelentés 1459. május 23-áról, a *Mon. Hung.* i. h. I, 51. szintén Ujlakit jelöli meg kezdeményezőül.

² Az oklevelet, a melyre ezeket a neveket utólag rávezették, lsd. Kaprinai-nál II, 249., Katoná-nál XIV, 196. Palacky nézetét: *Gesch. Böhmens* IV, 2. 76. s kk. II., hogy a magyar pártütők kezdetben Podjebrád Györgyöt vagy egyik fiát akarták megválasztani, megczáfolja Bachmann: *Die ungarische Krone und K. Georg von Böhmen* című, a „*Zeitschr. f. d. österr. Gymn.*“ 1877. évf. 321. s kk. II. megjelent értekezésében.

ellen, a miért viszont Mátyás jogaik és birtokaik megtartását esküvel ígérte.¹ Egyúttal kibontotta a nemzeti zászlót s az egész országban kihirdette, hogy a császár ki akarja irtani a magyar nyelvet, a melynek védelmére minden fegyverfogható április 24-ig jelenjen meg Pesten, hogy a király vezérlete alatt hadba induljon.²

Mátyás egyébiránt már előbb 3000 embert Szentmártoni Nagy Simon vezérlete alatt a császár birtokai ellen küldött. Körmend táján szembeszállott velök 2000 ember Ujlaki, Baumkircher, Grafenecker, Bazini és Szentgyörgyi Zsigmond gróf és Metsch Petzolt vezérlete alatt. Április 7-én Nagy Simon meg akarta lépni az ellenséget, azonban ezeket figyelmeztették, s még idejekorán védelmi állást foglaltak el. Heves harcban, a mely kora reggeltől estig tartott, a magyarokat teljesen megverték. Sokan közülök a visszavonulás alkalmával a Rába vizében halálukat lelték. De a császáriak is halottakban, sebesültekben oly nagy veszteséget szenvedtek, hogy a győzelmet ki nem használhatták.³

Mind a mellett a császár eleinte a legjobb reményeket táplálta. Azt hitte, hogy nemsokára a koronázás végett Magyarországba vonulhat, és április 15-én

¹ Kaprinai-nál II, 245. Katona XIV, 192.

² A velencei követ jelentése 1459. márczius 14-éről a *Mon. Hung.* i. h. I, 44.

³ Követem az egykorú *Chron. Austriac.*-ot, Senckenberg-nél, Sel. V, 78., a melynek szerzőjéül Weisz *Gesch. der Stadt Wien* I, 565. s k. l. (II. kiadás) egy bécsi tanácsost vagy jegyzőt tart. Az általa említett dátumot, valamint a magyarok vereségét megerősíti a velencei követnek Budáról, április 11-én kelt jelentése a *Mon. Hung.* i. h. 47. Hogy Bazini és Szentgyörgyi Zsigmond, kit a *Chron.* nem említ, szintén egyike volt a

felszólította Sopron városát, hogy 24-ig ötven embert Kőszegre küldjön.¹

E szándék megvalósításának nemcsak Frigyes szokott erélytelensége állott útjában. A háború folytatásában bizonyára az is gátolta, hogy Carvajal pápai követ a Magyarország ellen szándékolt török támadás veszélye miatt mindent elkövetett, hogy őt Mátyással való egyességre bírja. Már április 23-án megjelent Frigyesnél Német-Ujhelyen,² hogy személyiségének egész súlyát latba vesse. El volt határozva, úgy látszik, hogy mindaddig nem távozik, míg sikert nem ér el. A császár a pápánál keresett támogatásban sem részesült. II. Pius, bármily óvatosan került el mindent, a mi korábbi urát és jóltevőjét megsérthetné, mégis lebeszélte a magyar korona elfogadásáról, nehogy Isten őt tegye felelőssé, ha Mátyásnak a törökökkel békét kellene kötni vagy Magyarországot, a mely eddigelé az egész kereszténység pajzsa volt, a vad barbároknak prédául esnék.³

vezéreknek, azt a császár mondja junius 19-én kelt oklevelében, Kaprinai-nál II, 325. A „Metsch“ nyilván ugyanaz, kiről a császár az október 1-én kelt oklevélben (az „Arch. f. österr. Gesch.“ X, 153.) emlékezik. A mit Dlugosz és Bonfin erről a csatáról írnak, annak nagy része nyilván költött, és még tarthatatlanabb a leírás Teleki-nél III, 133—142.

¹ *Cod. dipl. patr. Hung.* IV, 396.

² *Chron. Austr.* i. h. 80. l., a melyet itt is megerősít a velencei követ jelentése, ki a legátus kíséretében volt, a *Mon. Hung.* i. h. 48. l. Úgy látszik, hogy egyéb jelentései elvesztek.

³ d. d. Senis 1459. április 2-án, Kaprinai-nál II, 288. V. ö. egyébiránt 290—294. l. és általában véve Voigt G.-tól: *Enea Silvio* III, 661. s kk. II. és Bachmann-tól: *Böhmen und seine Nachbarländer* 90. s kk. II.

Míg a császár csakhamar a körmendi csata után tétlenségbe merült, Mátyás annál inkább iparkodott, hogy annak káros következményeit eloszlassa. De nem szigorúsággal, hanem kegyességgel remélt célhoz juthatni, s azért bűnbocsánatot ígért mindazoknak, a kik hűségére térnek.

Miután a császár látta, hogy magyarországi hívei nemcsak nem szaporodnak, hanem inkább fogynak, 1459. május havában a hatalmas cseh király pártfogását igyekezett megnyerni. Hosszabb alkudozások után önérekből Podjebrád tényleg ráállott, hogy leánya jegyese ellen Frigyesnek segítséget nyújtson. Frigyes, a ki évek óta csak Grác és Németujhely vagy legfőlebb Grác és Bécs között járt-kelt, maga nagy kísérettel Brünnbe ment, hogy Györggyel az alkudozásokat befejezze. Julius 31-én a cseh birodalmat hűbérül adta neki.

Míg György színlag közbenjáróul lépett fel Frigyes és Mátyás között, titokban a császárral szövetségről tárgyalt és vele augusztus első napjaiban több szerződést kötött, a melyek hivatva voltak arra, hogy mindkét fejedelmet mindenkorra a legszorosabban egymáshoz fűzzék. Mindketten kölcsönös segítséget ígértek egymásnak, külső és belső ellenségek ellen egyaránt. György szavát adta, hogy a császárnak segítségére lesz Magyarország megszerzésében, egyelőre alkudozásokkal, melyekért 8000 aranyat kap, de ha az alkudozások sikertelenek maradnának, egész hatalmával való támogatással. Ez esetben a császár három évre neki ígéri összes magyarországi jövedelmeit, azután még élete fogytáig a magyar sójövédelmet, vagy e helyett évenként 60,000 aranyat. Végül a császár arra kötelezi magát, hogy a birodalmat és országait

a király tanácsa szerint kormányozza s hogy udvari tisztségeit vele egyetértően fogja betölteni.¹

Valószínűleg az utóbbi biztosítás volt főoka annak, mi a cseh királyt a császárral való szövetség megkötésére rábirta. Mert György ez időtájt figyelmét különösen a német birodalomra irányozta.

Németországban a háborúk és viszályok ez években úgyszólván szakadatlanul folytak. A császár teljes tétlensége s azután a pápai követelések pártolása, továbbá a miatt, hogy a Hohenzollerneknek a Wittelsbachokkal folytatott küzdelmeiben az előbbiekhöz hajolt, a vele való elégedetlenség mind magasabb fokra hágott. 1454 óta ismételve arra gondoltak, hogy a császárt leteszik vagy legalább római királyt választanak, s ezt némileg mint koadjutort a birodalmi ügyek intézése céljából melléje rendelik. Különösen a heidelbergi Mayr Márton dr., ama kor tehetséges, de többnyire jellemtelen vándor diplomatáinak egyike, buzgólkodott ez eszme érdekében. Először Fülöpöt, a hatalmas burgundi herceget, azután a császár nagyratörő öccsét, Albrechtet, végre Frigyes pfalzi választófejedelmet szemelték ki jelöltül. Azonban mindez ideig ezek a tervek meghiusultak, mert a választófejedelmek maguk között egyenetlenkedtek, a brandenburgiak és szászok eleitől fogva a császár pártján állottak és másokat is magán-előnyök nyújtásával könnyen a maga részére nyerhetett.² Végre Mayr Márton szemeit Podjebrád Györgyre vetette, a ki csak-

¹ Palacky IV, 2, 96. s kk. II. Bachmann: *Böhmen und seine Nachbarländer* 97. s kk. II.

² Közelebbit Bachmann-nál: *Die ersten Versuche zu einer römischen Königswahl unter Friedrich III.*, a „Forsch. zur deutschen Gesch.“ XVII, 275. s kk. II.

hamar cseh királylyá történt megválasztása után a németországi viszályok, különösen a Zollernek és Witeltsbachok között fenálló ellenségeskedés ügyes felhasználásával magának a birodalomban döntő állást tudott szerezni.

Györgyöt, a kit becsvágya elragadott, tényleg lépre ment és 1459 őszétől 1461 tavaszáig minden követ megmozgatott, hogy római királylyá válaszszaák: ha lehet, Frigyes beleegyezésével, ha nem, a zelégedetlen választófejedelmek támogatásával. Más fejedelmeken kívül nagy ígéretekkel meg is nyerte Frigyes pfalzi választófejedelmet, ki a császárral, továbbá a mainzi érseket, Isenburg Diethert, ki a pápával meghasonlott volt. Csakhogy mindketten további lépések megtétele előtt a szász és brandenburgi választófejedelmek helybenhagyását kívánták. Ezt azonban nem lehetett megnyerni, mert különösen a brandenburgi ház a maga érdekét leginkább a császárhoz való csatlakozással hitte előmozdíthatni, úgy hogy Albrecht örgróf ezúttal is a római király választása ellen agitált. S miután az ellenzék maga sem értett egyet, a mennyiben a mainzi érsek a pápa követelései ellenében határozott föllépést kívánt, György király pedig a szentszékkal való szakadást elkerülni igyekezett, ezek a törekvések végre teljesen meghiusultak.¹

Azonban György igyekezete, hogy a római királyi

¹ Ezekre nézve Palacky-n és Bachmann-on: (*Böhmen und seine Nachbarländer*) kívül, a ki utoljára és legalaposabban értekezett György király eme tervéről, különösen Menzel K. két műve: *Über Friedrich den Siegreichen von der Pfalz* (1861.) és *Diether von Isenburg* (1868.), továbbá Klughohn műve: *Ludwig der Reiche von Baiern* (1865.), valamint Hasselholdt-Stockheim báróé: *Albrecht IV. von Baiern*, végül Voigt G.-é: *Enea Silvio* vetendő össze.

méltóságot elnyerje, nem maradt nyomós és jelesen káros hatások nélkül a magyar királyhoz, a császárhoz s a római szentszékhez való viszonyára nézve.

György ugyan nem gondolt arra, hogy ígérletét tényleg beváltsa, mely szerint a császárt szükség esetén fegyveres erővel is megsegíti, hogy Magyarországot elnyerje. A magyar trónviszályt csak eszközül akarta felhasználni arra, hogy a császárt hajlandóvá tegye, hogy a német trónra való emelését támogassa. Ezért tevékenysége a brünni gyűlésen, 1459. augusztus havában, egyelőre a következő év június 24-ig tartó fegyverszünet létrehozására és azután eredménytelen s nem igen komolyan vett közbenjáró kísérletekre szorítkozott, s miután a császár kívánságaira nem állott reá, már 1460 végén ismét a magyar királyhoz csatlakozott és megújította vele a szerződést a leányával kötendő házasság ügyében.¹ De Mátyás már György eme lépése által sértve érezte magát és soha többé menyasszonyának apjával oly bizalmas lábon nem állott, mint eleinte.

Ha ekképen meglazultak a kötelékek, melyek a cseh királyt Magyarországhoz fűzték, a császár is sértve érezte magát a miatt, hogy György őt a német trónról eltávolítani igyekezett s nem nyújtotta neki az ígért támogatást Hunyadi Mátyás ellen. A hatalmas cseh király segítsége nélkül pedig a császár épen nem remélhette, hogy ellenfelét elmozdítsa s hogy Magyarországot erővel hatalmába keríthesse. Mert míg az Ausztriában támadt zavarok megbénították, addig Mátyás mindinkább meg tudta szilárdítani

¹ Györgynek Magyarországhoz való viszonyairól lsd. Bachmann-t i. h. 164—168. l.; 185—187. l.; 223—227. l.; 254—257. l.

uralmát. Már 1459. szeptember elején Ujlaki Miklós, a kit nagy kedvezéssel megnyert, ismét az ő pártján van. Közbenjárásával kivitte, hogy János és Zsigmond bazini grófok és Baumkircher András, kik a fegyverszünet ellenére Magyarországon folytatták a harczot s a megerősített Pannonhalmát az ottani apáttal való szerződés alapján elfoglalták, két vár átengedése és 10,000 arany lefizetése ellenében ismét kiadták. Még fontosabb volt, hogy Mátyás ismét kibékölt nagybátyjával, a ki fogságából megszökött és néhány nap alatt sok csapatot gyűjtött s a főurak között is hívekre talált. Miután Mátyás ugyanez időtájt a magyarországi cseh rablók ellen is szerencsével harczolt, Giskrát 1462 tavaszán békére kényszerítette s a bazini grófokkal is egyességet kötött, az egész ország oly nyugalmat élvezett, mint Zsigmond császár halála óta sohasem. Egyes nagyok, mint az ingatag jellemű Ujlaki, még duzzoghattak ugyan és titokban tovább szöhatték intrikáikat.¹ De Magyarország legtöbb lakosa, különösen az alsó papság, a polgárok s a jobbágyok, a kik leginkább élvezték a béke áldásait, híven ragaszkodtak királyukhoz, kinek a trónja sohasem állott biztosabban, mint ez időtájt.

A dolgok ilyenén állásával a császárnak is okvetetlenül számot kellett vetnie, bármily makacsul ragaszkodott is az egyszer támasztott követelésekhez. II. Pius pápa is sürgette a békét. Miután a fejedelmi kong-

¹ A pápai követnek 1462-ben kelt jelentése szerint, a *Fortsetzung der allg. Welthistorie* 49. rész. II, 13. l. Ujlaki és más főurak épen 1462-ben a cseh királyt rá akarták bírni, hogy az ő támogatásukkal fiát Magyarország királyává tegye. Az időre nézve lsd. Bachmann-t a „Zeitschrift f. d. österr. Gymn.“ 1877. 330. s k. l.

gresszus, a melyet 1459-ben a törökök ellen indítandó általános hadjárat céljából Mantuába összehívott volt, csúfos kudarczczal végződött, legalább Magyarország erejét akarta felszabadítani az ozmánok ellen, a kik mind erősebben döngették ez ország kapuját. Együttal a császárra nézve nagyon fontos volt, hogy öcsésétől, Albrechtől, a kivel ismét teljesen meghasonlott, elvonja a magyarok támogatását.

Másrésről magyar szempontból is fontos okok szólottak a császárral való béke helyreállítása mellett. Mig Mátyás királyt nem koronázták meg az ország koronájával, a mely még mindig Frigyes kezében volt, mindaddig királysága törvényességét meg lehetett támadni s az elégedetlen főurak zavarok támasztására ürügyet találhattak. Azután egyenesen életkérdésnek látszott Magyarországra nézve, hogy végre egész figyelmöket arra fordítsák, hogy az ország déli határát a törökök ellen megvédjék.

Mátyás legbizalmasabb tanácsadója, Vitéz János váradi püspök — állítólag a király részéről nyert megbízás nélkül — pusztán néhány főpap és főúr tanácsára¹ 1462. márczius havában Szlavóniából, a hova Mátyás küldötte volt, a császárhoz Grácba ment, a hova egy pápai követ, Lando Jeromos krétai érsek is megérkezett. Ennek közbenjárásával a császár a váradi püspökkel megegyezett a föltételekre nézve, a melyek mellett békére hajlandó. Az 1440 óta a magyarok részéről szenvedett kár megtérítéseül 80,000 aranyat követelt, viszont a magyar koronát és Sopron városát kiadja. Ellenben a többi, a császár birtokában levő várak és városok: Fraknó, Kabold, Kismar-

¹ Ezt állítja Mátyás király levelében Katonánál XIV, 527.

ton, Kőszeg és Rohonc a hozzátartozó uradalmakkal Frigyes és egyenes leszármazottjai kezén maradnak, a két elsőt azonban halála után a magyar király 40,000 aranyon visszaválthatja. A császár, a ki csak megfelelő meghívás következtében vette fel a magyar királyi czímet, azt élete fogytáig megtarthatja. Mátyást fiául fogadja, viszont ez atyjául tiszteli őt és mindketten egymást kölcsönösen támogatják. Hogy a császár annál hajlandóbb legyen Magyarország érdekeinek előmozdítására, megállapították, hogy ha Mátyás gyermek nélkül hal meg, Frigyes vagy egyik általa kijelölendő fia, vagy ha nem volna már életben, a magyarok részéről választandó fia következik a magyar trónon. Az említett 80,000 frt lefizetése, valamint a szükséges okleveleknek Mátyás király s a magyar országnagyok meghatalmazottai részéről leendő átadása Németujhelyen történjék, mire azután a koronát is át fogják adni.¹

A pápai követ a váradi püspökkel személyesen Magyarországba ment, hogy e békeföltételek megerősítését sürgesse. Az ezekről való tanácskozás céljából Mátyás a főpapokat, főurakat és nemeseket Budára hívta, hol az országgyűlés május 20-án megnyílt. A gráci egyesség föltételeit mindenesetre nagyon súlyosaknak találták.

¹ Ezeket az 1462. április 3-án megállapított békeföltételeket II. Pius pápának 1463. május 7-én kelt megerősítő oklevelébe foglalták, Theiner-nél: *Vet. Mon. Hung.* II, 375. A velenzei követnek e szerződésre vonatkozó adatai, a *Mon. Hung. Mátyás király korából* I, 141. s k. l., mutatják, hogy mily pontosan volt értesülve. Hogy Mátyásnak jelenlegi neje halála után nem szabad többé megházasodnia, mint azt Dlugosz XIII, 487. l. 1472-hez megjegyzi, és Krones: *Handbuch* II, 456. s még Bachmann: *Deutsche Reichsgeschichte* I, 390. állítják,

De csakhogy a koronát végre megkaphassák, az országgyűlés már május 26-án az említett föltételeket jóváhagyta.¹

Noha a magyarokban megvolt a jóakarát, mégis sokáig tartott, míg előteremtették a 80,000 aranyat, melyeket a császárnak fizetni kellett. A gráci fől-tételekben azonfelül megállapították, hogy ezeket nagyobb biztonság okáért a pápának is meg kell erő-sítenie, a mi csak 1463. május 7-én történt. A vég-leges béke megkötése, melyről a magyar meghatal-mazottak a császár követivel Sopronban tárgyaltak,² többé aztán nem okozott nehézséget. Ennek pontjai úgyszólván szóról-szóra megegyeznek a gráci meg-

sem e gráci megállapodásokban nincs bent, sem a végleges békekötésről szóló oklevelekben. Különben ellene mond az is, hogy néhány héttel Mátyás király nejeinek 1464. február végén bekövetkezett halála után Albrecht brandenburgi őrgrófnak a császári udvarnál levő követe új házassági tervekről tesz jelen-tést („Archiv für österr. Gesch.“ VII, 26.) V. ö. Fraknoi: *Mátyás király* 104, 114.) s hogy 1464 végétől fogva Mátyás király házassága ügyében élénken tárgyalnak.

¹ A velencei követnek május 27-én kelt jelentése i. h., a melyet megerősítenek és kiegészítenek az oklevelek Katoná-nál XIV, 527—548. V. ö. Teleki XI, 35. Tévedés tehát, ha Bach-mann i. h. I, 389. azt állítja, hogy a magyar nemesek nem akarták a föltételeket elfogadni.

² A császár parancsa Sopron városához 1463. június 10-éről, hogy a magyar megbizottaknak a tárgyalások folyama alatt enge-delmeskedjenek, a *Cod. dipl. patr.* V, 268. A magyar meg-hatalmazottak oklevelei július 19-éről Sopronból, a császárei ugyanazon napról Németujhelyről vannak keltezve. A megerő-sítés a császár részéről július 24-én kelt, mire Mátyás részéről július 26-án Budán történik a megerősítés. Mindannyit közölte Katona XIV, 586—618. és Theiner: *Vet. Mon. Hung.* II, 382—391.

állapodásokkal. 1463. július 24-én Németujhelyen kicserélték az okleveleket a császár s a magyar meghatalmazottak között, lefizették a megállapított pénzösszeget és kiadták a magyar koronát.¹

Mátyás boldog volt, mikor végre hat évi uralkodás után 1464. márczius 29-én magát ünnepélyesen megkoronáztathatta és trónja minden további megtámadás ellenében biztosítva volt. De a császár is meg lehetett elégedve a Magyarországért folytatott harcz eredményével. Majdnem minden erőlködés nélkül, pusztán szokott taktikájával, hogy az egyszer elnyert jogokról nem mondott le, nagy összeg pénzhez, több magyar határvidék biztos birtokához jutott, sőt esetleg a magyar koronára magának vagy utódainak kilátása is nyílt. És kevésbé kedvező föltételek mellett is örömmel kellett üdvözölnie a Magyarországgal való békét a fivérével, Albrechttel s az alsó-ausztriaiakkal való mindinkább növekedő meghasonlása miatt.

¹ Ezt a napot említik a magyar meghatalmazottak az erdélyi szászokhoz intézett levelökben, Teleki-nél XI, 75.

MÁSODIK FEJEZET.

Frigyes császár viszálykodásai az osztrákokkal és fivérével, VI. Albrecht herczeggel.

A XV. század második felében a középkori államforma Németországban bukásához közeledett. Mióta a harczmezőn a gyalogság s a zsoldosok játszották a főszerepet, a hűbéri hadi szervezet úgyszólván teljesen elvesztette jelentőségét, közeledett az állandó hadseregek kora. De míg a fejedelmek kiadásai a hadvezetés megnagyobbodott költségei, a zsold fizetése, az ágyúk s a lőpor beszerzése, valamint a pénz értékének sülyedése következtében szakadatlanul emelkedtek, a regáliákból és uradalmakból befolyt rendes jövedelmek majdnem egyenlők maradtak, vagy elidegenítés, elzálogosítás vagy elajándékozás következtében még apadtak is, úgy hogy a pénzügyi viszonyok ziláltsága elmaradhatatlan volt. A fejedelemnek vagy kölcsönökkel, vagy birtokainak és jövedelmeinek további elidegenítésével kellett segítenie magán, tehát még inkább megrontania pénzügyeit, vagy a rendektől rendkívüli adókat kellett kérnie, a melyeket nem szívesen s nem elegendő mértékben engedélyeztek s a melyek többszöri ismétlés esetén, vagy ha hosszabb ideig tartottak, általános elégedetlenséget keltettek.

Frigyes császárnál erélyesebb és tevékenyebb feje-

delem, is alig birta volna Ausztriában állandóan fen-
tartani a nyugalmat s a rendet, mert Magyarországon
és Morvaországban ezer meg ezer kenyerét vesztett
zsoldos, a kik csak rablásból és zsákmányból éltek,
készek voltak arra, hogy az országba betörjenek, és ál-
landó hadsereg eltartásához teljesen hiányoztak az
eszközök, pedig ezek nélkül sem a külföldi ban-
dák vezéreit, sem a belföldi útonállókat nem lehetett
megfékezni. Így történt, hogy Ausztriában, a mely már
1458 nyarán a csehek betörése s a tőlük okozott
pusztítás következtében nagyon szenvedett, a György
királylyal történt békekötés után sem szűnt meg a baj.

A mit a csehek a Morvamezőn meghagytak, azt
az emberektől elvette Mladvanek vagy Ladvenko,
egyike azoknak a rablóknak, a kik akkortájt nagy-
ban űzték mesterségöket, ki az Alsó-Morva mindkét
partján több „tábort“ ütött és mesterségét még az-
után is folytatta, miután Albrecht főherczeg a bécsiek-
kel és néhány osztrák nemessel egyesülve 1458. már-
czius 29-én két rablófészkét a Morva torkolatánál
elfoglalta és ötszáz fogoly közül körülbelül kétszázat
Bécsben felakasztatott. Csak mikor 1459 nyarán az
osztrákok ismét két várat vettek el tőle, vetettek rövid
időre véget ennek a garázdálkodásnak.¹

1459. május havában elfagyott a szőlők nagy része,
s az aratás a kedvezőtlen időjárás következté-
ben nagyon silány volt, úgy hogy már e miatt is a
búza és más élelmiszerek ára mindinkább emel-

¹ *Chron. Austr.* Senckenberg-nél V, 55. s k. I. 81. *Eben-
dorffer* Pez-nél II, 889. 892. 897. 904. *Copey-Buch der Stadt
Wien* a „F. R. Austr. dipl.“ VII, 120.

kedett.¹ Tetőpontját érte el az inség, mikor az országot elárasztották teljesen értéktelen pénzzel.

Miután a fejedelmek a pénzverés jogát csak hasznot hajtó jövedelmi forrásnak tekintették, Ausztriában épúgy, mint más országokban a leghasználtabb pénz, az ezüst fillér (Silberpfenning), a melyből 30 egy sillinget, 240 egy fontot tett, mindinkább rosszabbodott. Ha IV. Rudolf herczeg idején egy magyar aranyforintért, a melyet nagyobb fizetéseknel, valamint ezüstvásárlásoknál főértékmérőnek használtak, 96 fillért kellett adni, úgy az már 1399-ben 5 sillingre vagy 150 fillérre, V. Albrecht herczeg későbbi uralodása alatt (1422—1435.) pedig 6 sillingre, s a következő két évtized folyamán a fillérek ércztartalmának csökkentése, talán rossz pénznek kívülről való benyomulása következtében is lassanként 8 sillingre vagy egy fontra emelkedett.²

A következő katasztrófához — úgy látszik — az a körülmény szolgáltatott okot, hogy a bajor herczegek és délnémet grófok teljesen értéktelen filléreket és hasonló pénzeket verettek, a melyeket tonnaszámba hoztak Ausztriába. A csábító példát először 1458 nyarán Felső-Ausztriában Albrecht főherczeg követte, majd a császár is,³ a ki németujhelyi, gráci, laibachi

¹ *Ebendorffer*, 896. 1

² Schalk: *Der Münzfuss der Wiener Pfennige in den Jahren 1424—1480.* (Bécs, 1880.), kire a következőkre nézve is általánosságban utalok. V. ö. a megelőző időre nézve még Schalk-ot a „Mitteil d. Instituts f. österr. Geschichtsforsch.“ IV, 572. s kk. II.

³ Hogy nem a császár kezdte, a *Chron. Austr.* i. h. 92. l. valamint az augsburgi Zink Burkard (*Chroniken der deutschen Städte* V, 112.) adatai nyomán — úgy látszik — nem vonható kétségbe. Különben Albrecht főherczeg első pátense, mely

és st.-veiti pénzverő-műhelyeit üzereknek adta bérbe, a kik nagy mennyiségben teljesen értéktelen fillérek és krajczárokat (à 4 fillér) vertek s ennek következtében iszonyúan meggazdagodtak. A bajt még növelték azzal, hogy a császár zsoldos vezéreinek: Baumkircher Andrásnak, Grafenecker Ulriknak, Ellerbach! Bertholdnak, Vitovecz Jánosnak s a Szentgyörgyi grófnak a helyett, hogy nagy zsoldhátralékaikat kifizette volna, pénzverésre adott engedélyt, a mit aztán a legmértéktelenebb módon kizsákmányoltak. Ezekben a fillérekben, melyeket a nép Schinderlingeknek nevezett, az ezüstnek már alig volt nyoma. Míg 1435-ben a fillér ezüsttartalma még 25⁰/₀ grammot tett ki, az 1460. áprilisban forgóé már csak 0'012⁰/₀, tehát húszszorta silányabb volt.

Így azután érthető, hogy ezek a fillérek és krajczárok minden hitelüket elvesztették, s hogy senkisé ismét más pénzt elfogadni, csak aranyforintokat, minek következtében rohamosan, némely nap 20—30 fillérrel emelkedtek s végre 6—8—10, sőt 12 font fillérnyi árfolyamat értek el. A kereskedelem teljesen megakadt, az élelmiszerek és más árúk ára, másrésztől a munkabér is iszonyú magasságot ért el. Ha még 1458-ban, mikor pedig jelentékeny drágaság uralkodott, egy mutt (mérő) búza 6 fontba került, 1460-ban az ára 32, sőt más tudósítás szerint 50 fontra emelkedett, egy kenyéré 9 sillingre, egy tyúké 4-re, egy nyulé 10 sillingre, egy tojásé 5 fillérre. Több napon át Bécsben nem is adtak el sem bort,

a pénzt megrosszabbítja, már 1458. július 13-áról, a második, még rosszabb, 1459. május 20-áról való (Chmel II, 159—170.), míg a *Chron. Austr.* 93. s k. l. szerint Német-ujhelyen csak 1459. szeptember 29-én kezdtek pénzt verni.

sem kenyeret, és jelenetek játszódtak le, a melyek túltesznek a modern krachéin. A nép nemcsak sirt, szidta és káromolta a császárt és tanácsosait, hanem a nyomorúság valóban legmagasabb fokra hágott. Sokan száraz fakérget öröltek meg s abból sültöttek kenyeret, mások éhen haltak. Nussdorfban egy özvegy kétségbeesésében megölte két gyermekét; mások eladták övéiket vagy őket kitették az országútra, vagy elzárták a lakásukban és elmentek, hogy ne lássák éhenhalásukat.¹

A hogy ez a káros pénzügyi garázdálkodás, a melynél csak a pénzbérlők és egyes üzérek gazdagodtak meg, a kincstári érdekek egyoldalú tekintetbe vételének volt következménye, szintűgy a bor-, só-, gabona-stb. vámilleték fölemelése is, mely a drágaság ily éveiben egyenesen megbocsáthatatlan.

És mégis a minden áron való pénzcsinálás ellenére a császár kormánya még arra sem volt képes, hogy megvédje a közbékét s hogy egyes nemeseket féken tartson. Fronauer Gamaret, kitől a császár el akarta vitatni a Morvamezőn fekvő Ort várát, mert elhalt fivérének csak őrizetére bízták, igényeit nem akarta a császár bírósága előtt érvényesíteni mindaddig, míg csak a császár tanácsosaiból s nem régi szokás szerint a tartományi marsalból és belföldi nemes ülnökökből áll. Mikor aztán a császár bíróság által a passauai püspök elnöklete alatt a vártól megfosztotta s azután Magyarországból 2000 csehet zsoldjába fogadott s ezek-

¹ Lsd. a leírásokat és részletes adatokat a *Chron. Austr.*-ban 95. s kk. II. és *Ebendorffer*-nél 896—902. II. V. ö. még a *Copey-Buch der Stadt Wien* 198. s kk. II., különösen 203. s k. I.

kel valamint a saját embereivel hosszabb ostrom után, 1460. márczius 26-án Ortot a parancsnok megvesztegetésével hatalmába kerítette, Fronauer is „cseh testvérekből“ csapatokat gyűjtött s a Weidenbach mellett fekvő Schweinbarth templomából, a melyet várrá alakított át, folytatta rabló háborúját. A nép elnyomásában embereivel versenyeztek a császár zsoldosai, kik a parasztoktól nemcsak az élelmiszereket, hanem még a ruhát és a cipőt is elvették.¹

A nemesség, mely a pénzügyi garázdálkodás következtében szintén jelentékeny veszteségeket szenvedett, a mennyiben az adót értéktelen fillérekben fizették neki, elégedetlenségének a tartomány ura iránt több gyűlésen adott kifejezést, melyeket a császár tilalma ellenére 1459 végén és 1460 első hónapjaiban tartottak. Most is Eizinger Ulrik állott az elégületlenek élén. Panaszkodtak a tartományi bíróságnak nem rendes módon való betöltése, a közbéke megzavarása s az utak bizonytalansága, a rossz pénz, a buza, bor és só után fizetett vámilletékek, a hűberek adományozásánál való nehézségek s az ezért a kancelláriától szedett illetékek s más dolgok miatt. Miután a császár nem adott kielégítő választ, a nemesek márczius elején az Enns feletti tartomány rendeihez s Albrecht meg Zsigmond hercegekhez fordultak, sőt az Eizingerrel baráti viszonyban álló cseh királyhoz is, mint „főválasztófejedelemhez“, hogy vagy járjon közben a császár s a nagyok között, vagy döntsön közöttük. György király, a ki ezekben

¹ *Chron. Austr.*, 87. s k. l. 100—109. 112. *Ebendorffer*, 900. 902. s k. l. 915. *Joannis Hindernbachii Cont. Aeneae Sylvi*, Kollár-nál: *Analecta* II, 560. s kk. II.

a zavarokban alkalmas eszközt látott arra, hogy a császárra a német trón kérdésében nyomást gyakoroljon, némi vonakodás után az osztrák nemeseket oltalmába vette s mint közbenjáró lépett fel, mi a császárt ugyancsak felbőszítette ellene. A hosszas alkudozások, a melyek 1460 nyarán Bécsben folytak, végre is eredménytelenek maradtak, noha a császár több panaszra nézve engedékenynek mutatkozott, egyeseknél pedig kimutatta, hogy alaptalanok. Hogy ki akarja elégiteni a követeléseket is, a melyeket egyes nemések, különösen Eizinger támasztottak ellene, sokaknak nem volt elég. Azt követelték, hogy még szeptember 29-ike előtt tartományi gyűlést hívjon össze, mert a vámilletékek ügyében a többi rendtagok nélkül semmire sem akartak ráállani. De ép ezekben a dolgokban Frigyes nagyon érzékeny volt; alattvalóitól semmire sem akarta magát rákényszeríttetni. Ez okból augusztus 10-ike körül az alkudozásokat félbeszakították s a cseh követek, valamint a nemések eltávoztak Bécsből.¹ A cseh királynak további beavatkozását, a kinek oltalmába helyezkedett az Eizinger-párt, a császár meglehetősen nyers módon visszautasítá.²

Hogy legalább a legnagyobb bajon segítsen, a császár jobb filléreket veretett, a melyekből hat silingnek kellett volna egy aranyat tenni, noha igazi értékök szerint majdnem nyolcz, sőt későbbi években

¹ Az Eizinger-pártnak ez alkudozásairól az *Ebendorffer*-nál 898—919. l. és *Chron. Austr.* 87—115. l. olvasható részletes tudósításon kívül számos oklevél áll rendelkezésünkre Chmelnél: *Materialien* II, 184—214., továbbá a *Copey-Buch der Stadt Wien* című műben, 177—215. l.

² *Ebendorffer* 919. s k. l. *Copey-Buch* 221. s k. l.

kilencz és tíz sillinget kellett fizetni egy aranyforintért.¹ November 30-án Tullnba tartományi gyűlést is hívott össze, hogy segítséget nyerjen Fronauer ellen s a nemesi ellenzékkel egyességet hozzon létre. A tartományi gyűlést azonban oly gyéren látogatták, hogy a megjelentek kérték a császárt, hogy karácsony utánra ujjat hívjon össze. A helyett, hogy ezt a kívánságot teljesítette volna vagy pedig, hogy maga tett volna erélyes intézkedéseket Fronauer elnyomására, Frigyes 1460. deczember végén Német-ujhelyre, sőt februárban Gráczba ment és Ausztriát egészen magára hagyta.

Fronauer, a ki mind több embert, különösen cseheket gyűjtött maga köré, most határozottan a tartomány uraként viselkedett. Miután már augusztusban elfoglalta és megerősítette Triebenseet, a hol mint valami fejedelem az elmenő hajóktól vámot szedetett, 1461. márcziusában átkelt a Dunán, több helyet, a melyeket elfoglalt, megerősített, az egész országot Mauterntől és Hollenburgtól Bécs közeléig fölperzselte s azután az embereket meghódoltatta. A császár sok zsoldosa nyíltan támogatta most, a kiket Frigyes nem fizetett ki, míg a nemesség Fronauer és emberei garázdálkodásait nyugodtan nézte.²

E közben a cseh király meggyőződött arról, hogy a császár a német trón kérdésében kívánságainak önként nem fog engedni s azért elhatározta, hogy

¹ Schalk i. h. 92. s kk. II.

² Ebendorffer, 917. 923. 926. s k. I. 929. *Chron. Austr.*, 117. 123. V. ö. Chmel: *Materialien* II, 236. 179. sz. Bachmann: *Deutsche Reichsgeschichte im Zeitalter Friedrich III. und Max I.* I, 23. s kk. II. az osztrák állapotok rajzában 1460-ban és 1461 elején az eseményeket idő tekintetében némileg összezavarta.

a koronát a császár akara taellenére ragadja magához. Azon fáradozott tehát, hogy neki minden oldalról ellenségeket támaszszon.

Mig 1460. október havában még a magyar királytól szorongatott Giskra segítségére hadat akart indítani,¹ november havában Mátyás királylyal ismét alkudozni kezdett leányának házassága ügyében és januárban teljes megegyezésre jutott vele. Az Égerben tartott fejedelmi gyűlésen, a melyen György azon iparkodott, hogy kieszközölje római királylyá való megválasztását, 1461. február 18-án Albrecht főherczeggel, a császár öccsével is Frigyes ellen szoros szövetséget kötött. Miután a császár rendetlen uralkodása következtében — úgymond — Ausztriában hosszú idő óta háború és lázadás dühöng, s az a veszedelem fenyegeti, hogy ezt az országot a Habsburg-ház egészen elveszti, oda fog törekedni, hogy az urak és lovagok, kik oltalma alá helyezkedtek, Albrecht főherczegnek engedelmeskedjenek, s az ő költségén közre fog működni, hogy Albrecht az Enns alatti Ausztriát megszerezze. Azonban Albrechtnek meg kellett ígérnie, hogy neki 50,000 aranyat fizet.² György most az osztrák nemeseket, a kik szabadságaik számára nála oltalmat kerestek, arra figyelmeztette, hogy a császáron kívül még ketten vannak az osztrák házból, s azt a tanácsot adta nekik, hogy közülök egyikhez forduljanak. A nemesek ugyan a tiroli Zsigmondot inkább szerették volna, mint unokaöccsét, Albrechtet, és először annak ajánlották fel az uralmat országuk felett. De mivel Zsigmond, a

¹ Palacky : *Urkundl. Beiträge*, 233. V. ö. *Copey-Buch* 221. l.

² Bachmann : *Reichsgeschichte* I, 30. s k. l.

ki akkoriban a svájczakkal volt háborúba bonyolódva, elutasító választ adott nekik, Albrecht főherceghez fordultak, a ki természetesen kívánságaikat a legkészségesebben teljesíté, s egy St. Pöltenben és később Freistadtban tartott összejövetel alkalmával tisztába jött velök. Fronauer is csatlakozott a főherceghez.¹

Márctius végén Albrecht Innsbruckba ment Zsigmond herceghez, a kivel szintén teljes egyességre jutott, a mennyiben a császár halála esetére neki ígérte a Czillei-féle birtokokat, sőt, ha fiutódot nem hagyna hátra, tartományai örökösévé tette. Zsigmond azután szövetséget hozott létre unokaöccse s a görzi grófok között, kiket a császár röviddel előbb kedvezőtlen békére kényszerített. A császár ellenségeinek köre minden oldalon bezárult, mikor április 4-én Mátyás, Magyarország királya, Albrecht főherczzel szintén szövetséget kötött. Amannak junius végén Stíriát, emennek Alsó-Ausztriát kellett volna megtámadni és mindkettőnek a háborút mindaddig folytatni, míg a császár Albrechtnek a Semmeringtől északra eső vidéket át nem engedi, Mátyásnak pedig a magyar határterületeket s a koronát vissza nem adja.²

E veszedelmek elhárítása végett a császár teljesen elégtelen intézkedéseket tett. Segítségéért a pápához fordult, a birodalmi városokat s a fejedelmeket hűségre inté, a cseh tartományok és Felső-Ausztria rendjeit pedig felszólítá, hogy György királyt s a főherceget ő ellene ne támogassák. De

¹ *Chron. Austr.* 124. s kk. II. Freistadtban Albrecht főherceg április 28-án állít ki oklevelet. Lichnowsky VII, 509. sz. reg.

² Bachmann: *Reichsgeschichte* I, 33—38.

semmit sem tett, hogy ellenségeivel jelentékeny sereget állíthasson szembe. A kipróbált Giskrát márczius hóban ugyan szolgálatába fogadta; de a legénység, a melyet vele küldött, háromszáz emberre és ezer „testvérré“ szorítkozott, kikkel Giskra a bécsiek s a kahlenbergi parasztok támogatása mellett sem tehetett semmit, még Fronauer ellen sem, míg embereinek pusztításai és rablásai az ellenszenvet még fokozták ellene. A legtöbb osztrák úr, a kik még nem voltak Frigyes nyílt ellenségei, semlegességet fogadtak. Egy tartományi gyűlésen, melyet a császár június 15-ére Korneuburgba hívott össze, úgyszólván senkisémet jelent meg.

1461. június 19-én Albrecht főherczeg kijelenté elhatározását, hogy az Enns alatti Ausztriát kezére keríti, legalább ez maradjon meg a fejedelmi háznak, és bátyjának hadat üzent. Ugyanakkor számos nemes Felső- és Alsó-Ausztriából, Csehországból és Morvaországból a császárnak hadüzenő levelet küldött. Június 30-án a főherczeg átlépte Alsó-Ausztria határát, a hol majdnem az összes nemesek, többi között Fronauer is csapataival hozzája csatlakoztak, Ipsen és St. Pöltenen át Tullnba nyomult, a melynek őrségét a polgárok árulása következtében legyűrték, Giskrát arra kényszeríté, hogy visszavonuljon Bécsbe, elfoglalta Klosterneuburgot és augusztus 1-én már Hietzingben, Bécs falai alatt állott. A kísérlet, hogy augusztus 12-én néhány párthivének segítségével, hirtelen megrohanással hatalmába kerítse a fővárost, a melyben a császárné s a kétéves Miksa trónörökös is tartózkodott, a polgárok s az őrség ébersége és erélyes ellenállása következtében meghiúsult. Mindamellet a város helyzete nagyon aggasztó volt. Igaz, hogy Bécs falakkal, tornyokkal

és árkokkal jól meg volt erősítve. A császártól küldve Giskrán kívül Baumkircher András, Grafeneck és más zsoldos vezérek néhány ezer emberrel julius végén még idejekorán a városba jutottak. De ez oly hiányosan volt ellátva élelemmel, hogy hosszú ostromot ki nem állhatott. A főherczeg még Schwechat melletti táborában is jelentékeny erősítéseket kapott. Ugyanis mikor julius elején Bécs felé indult, Lajos, bajor-landshuti herczeggel szerződést kötött, a mely szerint ennek az Inn mellett fekvő Neuburg s más várak elzálogosítása, valamint egyéb ígéretek fejében ezer lovas és ezer gyalogost kellett segítségül küldenie. A bajorokkal majdnem egyidőben augusztus 26-án 4000 magyar lovas és 1200 gyalogos is érkezett Országh Mihály nádor és Rozgonyi Renold vezérlete alatt. Szükség esetében Mátyás király maga készült 10,000 emberrel a főherczeghez csatlakozni. S miképen a császár abban a veszélyben forgott, hogy egész Ausztriát elveszti, úgy ugyanakkor előharczosát a birodalomban, Albrecht brandenburg-ausbachi örgrófot a Wittelsbachok és szövetségeseik, különösen nagyszámú cseh csapatok keményen szorongatták.

Frigyest ekkor megmentette a cseh király.

Mikor György a cseheket hadba szólitotta, több nemes vonakodott átlépni a határt oly ügyben, a mihez birodalmuknak semmi köze. Talán magának is lehettek aggodalmai, hogy a császárt oly időben tegye halálos ellenségévé, mikor a pápa a tőle koronázása alkalmával tett ígéretek nem teljesítése miatt ellene komolyan föllépni szándékozott. Megengedte ugyan, hogy sokan bárói és lovagjai közül a főherczegnek segítségére menjenek és brandenburgi Albrecht ellen

Frankóniába csapatokat küldött. De egyúttal a császárnak is felajánlotta közbenjárását. Ez sokáig visszautasítá azt. Ámde minthogy baja mindinkább növekedett, a cseh királyt végre megbízta, hogy ellenségeivel békét hozzon létre.

Augusztus 8-án Csehország legkiválóbb férfjaiból álló követség jött Bécsbe, a honnan a főherczeghez ment. Noha a pápai követ, Bessarion biboros, a csehekkel együtt fáradozott, Albrecht minden kibékülést visszautasított. Csak akkor engedett, mikor a követek az összes csehek visszahívásával fenyegetőztek s az osztrák nemesek is a háború folytatásától idegenkedni látszottak. A nélkül, hogy szövetségesei beleegyezését kikérje, szeptember 6-án főhadiszállásán Laxenburgban szerződést kötött, mely szerint az ellenségeskedéseket a következő évi június 24-ig beszüntetik s ezen idő alatt a cseh király legyen rajta, hogy a különböző pártok között békét hozzon létre.¹ Ámde György király, a ki most is folytatta ingadozó politikáját, a harczoknak Ausztriában éppoly kevésbé tudott véget vetni, mint a birodalomban. Ausztriában nemsokára a laxenburgi szerződés megkötése után ismét megkezdődtek az ellenségeskedések, mert a császár zsoldosai nem kaptak tőle pénzt

¹ Bachmann: *Reichsgeschichte* czimű művében I, 39—113. l. az ausztriai háborút, valamint a birodalmi egykorú eseményeket igen behatóan tárgyalja. Mégis egyes pontatlanságokat találhatni nála. Így a császárné a bécsieket s a császári zsoldosokat nem Albrechtnek rohama alkalmával, augusztus 12-én, bátorította személyesen, (103. l.), miután forrása, a *Chron. Austr.* 131. l., világosan mondja, hogy ez augusztus 3-án történt, mikor a főherczeg Bécs mellett elvonulva Hietzingből Inzersdorfba ment.

s ennek következtében Albrecht hiveinek rovására rablással és prédálással igyekeztek magukat kielégíteni, sőt némelyek magától a császártól el is pártoltak. A főherczeg főemberei: Pottendorf György és Nanckenreutter Nabukodonozor, egy régi zsoldos vezér, erre visszatorlással feleltek és Bécs környékén több pontot megerősítettek, a melyeket azután a császáriak tőlük ismét elvenni törekedtek. Az osztrák rendek, a melyek december hóban Zistersdorfban összegyűltek, a közbéke helyreállítása végett számos határozatot hoztak. Ámde a császár, a ki ebben fejedelmi jogainak megsértését látta, semmit sem tett, hogy azok végrehajtását elősegítse és szintoly keveset azért, hogy különösen a hű bécsiek támogatásával a káros háborúnak véget vessen. Nyugodtan ült Stiriában és Capistrano szentté avatásának sürgetésével, meg a laibachi püspökség alapításával foglalatoskodott.

Alsó-Ausztria nemesei, főpapjai és városai közül mind többen hajoltak Albrecht főherczeghez. Úgyszólván csak Bécs maradt meg a császár iránt való hűségében, de ezt is mind jobban szorongatták. A főherczeg kapitányai és különféle zsoldos vezérek a város körül a legfontosabb pontokat megszállották, minden közlekedést megakasztottak, a polgárok szőlőinek és szántóföldjeinek művelését, s az élelmiszerek szállítását megakadályozták.¹

A bécsiek hangulatára ez végre is nem maradhatott befolyás nélkül. Bécs oly éles elméjű megfigyelőnek, mint Aeneas Sylviusnak klasszikus leírása szerint ²

¹ Bachmann I, 259—277.

² *Epist.* 165. (baseli kiadás), és mint a *Hist. Frid.* bevezetése, Kollár-nál II, 8—14.

a XV. század dereka táján egyike volt a legszebb és legnépesebb német városoknak, a melynek lakosságát 50,000 áldozóra becsülték.¹ De a lakosság könnyelmű, erkölcstelen és mulatni vágyó volt, „vásárnap elköltötte, a mit egész héten át keresett“, s így hosszú nélkülözések ellen nem volt megedzve. Azután a szőlőművelés s a kereskedelem sok polgárnak fő jövedelmi forrása volt s épen ezek több év óta a rossz termés, a háború s a pénzügyi rossz gazdálkodás következtében elapadtak. Ellenben a háborúk, továbbá a rablók és zsoldos vezérek ellen való védekezés a várost adósságokba keverte, a melyek már 1459. márczius elején 44,000 font fillérnél többre rúgtak s a melyeknek kamatait a rendes bevételek annál kevésbé fedőzhették, mert több mint a házak harmada papoké és nemeseké volt, kik a városi adótól mentesek valának.² Mikor tehát az ellenséges csapatok Bécs körül mindinkább szaporodtak s a szükség, valamint az adóteher mind nagyobbá lett, mikor az egyetemi tanárok is, kiknek a császár hét negyeden keresztül semmit sem fizetett, a császárnak tett hűségi eskü magyarázata ügyében hozzájuk intézett kérdésre kitérő választ adtak, az pedig minden kérésre, hogy maga hozzon segítséget, úgy látszott, hogy süket marad, akkor az alsó néposztályok a császár iránt való

¹ Így Aeneas Sylvius. Beheim M.: *Buch von den Wienern* 174. l. Bécs s a külvárosok lakosainak számát 75,000-re teszi, a mi ama becsléssel körülbelül egyezik. V. ö. még a terjedelmes, részben Aeneas Sylviuson alapuló leírást Bonfinius-nál: *Rer. Hung. Dec. IV, 5.* könyv, továbbá Häbler K.-tól: *Peter Tafurs Reisen im deutschen Reiche 1438—39* a „*Zeitschr. für allgem. Gesch.*“ 1887. 502—529. l.

² *Copey-Buch*, 171. l.

hűségökben ingadozni kezdettek. A tanács is 1462. július 21-én legalább beleegyezését adta ahhoz, hogy Bécsben tartományi gyűlés jőjjön össze, hogy tanácskozzék, „mikép lehetne az országot békés állapotba helyezni“, de csak azzal a föltétellel, hogy az érkezők tegyenek esküt, hogy a császárnak s a városnak ártani nem fognak.

Mikor tehát július végén a tartományi gyűlés Bécsben megnyílt, a császár ellenfelei a czéheket titokban a tanács ellen igyekeztek felingerelni, a mely nem a közjót, hanem csak a saját magánérdekét nézi és első sorban oka annak, hogy a békét az országban még mindig nem állították helyre. Az elégedetlenek szóvivője Ödenacker János, egy volt regensburgi borbély legény fia, továbbá Kirchheim János doktor volt, egyike Bécs leghiresebb orvosainak s az orvosi tudomány tanára, a ki származására nézve szintén nem volt bécsi, hanem sváb. Hoszszas tanácskozás után az összeesküdtek megbízásából augusztus 12-én Kirchheim doktor pánczélosan, hatvan fegyveres élén benyomult a városházába, Prenner Keresztély polgármestert s a tanácsos urakat elfogta s a hatalmat kezére keríté. De mivel mind Kirchheim, mind Ödenacker mint jövevények nem ismerték eléggé az ügykezelést, a városi ügyek vezetőjévé a község részéről megválasztották Holzer Farkast, egy jelentékeny vagyonnal bíró egykori marhakereskedőt, a ki valamikor Eizingerrel bizalmas viszonyban állott, ismételten a tanács tagja és pénzverőmester volt, s a ki népies ékesszólásával a népnél nagy tekintélyre emelkedett.¹

¹ Ezekről a bécsi viszonyokról, valamint a következő harczokról VI. Albrecht háláláig, a melyeknek ez a város volt

Mikor ez a felfordulás Bécs állását a testvérvizsályaival szemben egy csapásra megváltoztatta, a császár 6000 emberből álló sereg élén a Mura melletti Bruckban állott. Hosszabb alkudozások után Stiria, Karinthia és Krajna rendeit segélynyújtásra bírta és néhány zsoldos vezért is toborzott. Augusztus 22-én este Bécs elé érkezett.

Holzer a tömeg ragaszkodására, valamint az osztrák nemesek támogatására számítva a császárral szemben is nagy vakmerőséggel lépett fel, sem neki, sem csapatainak nem akarta megengedni, hogy a városba jöjjenek, és erélyes védelemre készült. Ellenben éjnek idején Albrecht főherczeg négyszáz lovasát titkon elhívták és hajnal hasadtakor a Schotten-kapun bebocsátották. A császárnak három napot Bécs előtt,¹ a Szent Marx melletti táborban kellett tölteni. Csak mikor a polgárok, és rendek újabb és újabb követségeit a legbarátságosabban fogadta és nekik az eddig történetekért ünnepélyesen bocsánatot ígért, nyitották meg

középpontjuk az eseményeknek, főforrások a *Chron. Austr.* 154. s kk. ll. *Ebendorffer* 951. s kk. ll. és (1462. deczember hóig) *Joh. Hindernbach*, Kollár-nál II, 563. s kk. ll., egytől-egyig szemtanúk művei, kik az események nagy részénél jelen valának, épúgy, mint Beheim Mihály: *Buch von den Wienern 1462–1465.*, kiadta Karaján T., kinek terjedelmes költeménye igaz, hogy a császár érdekében készült gyalázó irat. V. ö. még Weiss-tól: *Gesch. der Stadt Wien* (II. kiadás), I, 246. s kk. ll. és Bachmann-tól: *Reichsgesch.* I, 294–352. 374–389. 443–460., ki a tőle felhasznált okleveles anyagot, a menyiben korábban nem jelent meg nyomtatásban, utólag a „F. R. Austr. Dipl.“ XLIV. kötetében (*Briefe und Akten zur österreichisch-deutschen Geschichte*) közrebocsátotta.

¹ Bachmann szerint I, 307. l. 1. j., csak két napig, a mi azonban ellentmond nemcsak Hinderbach, hanem a *Chron. Austr.* 162. l. pontos adatainak is.

a kapukat előtte, fivére híveinek nagy bosszúságára, és egyesülhetett augusztus 25-én nejével és fiával.

A császár ugyan most sem bírt megegyezni a rendekkel az iránt, hogy minő intézkedéseket tegyenek a közbéke helyreállítása céljából, mert mint a tartomány ura jogaihoz ragaszkodva a tőle és másoktól elvett várak és jószágok visszaszerzése végett az ő támogatásukat is igénybe vette, ők azonban — nagyobb részük Albrecht főherceghez szítván — tétlenségükből nem akartak kilépni.

Rövid idő múlva Frigyes a bécsiekkal is teljesen meghasonlott. Ezek békülékenységében és szelidségében csak gyöngeségének kifolyását látták, a mi őket még merészebb föllépésre bátorítá. Hosszabb idő telt el, míg a fogoly tanácsosokat a börtönből szabadon bocsátották. Mikor azután a császár a maga jelenlétében s nem az egész polgárság, hanem csak a nagy tanács (a „kijelöltek“) által választatott tanácsot és polgármestert, a község ezektől megtagadta az engedelmességet, szeptember 19-én Holzert polgármesterré, Kirchheimet, Ödenackert s más elvtársaikat pedig tanácsosokká választotta meg. A császár nem merte megtagadni megerősítésöket.

Ha a bécsiek így mertek föllépni, mikor a császárt összes csapatai körülvették, még rosszabbat lehetett várni tőlük, mikor szeptember 24-én a belső-ausztriaiak, a kiknek szolgálati idejük lejárt, haza mentek, és Frigyes a bécsiek kérésére zsoldosait is elbocsátá. A császár azonban megint nem volt abban a helyzetben, hogy ezeknek a teljes zsoldot kifizesse, s a bécsi városi tanács vonakodott neki e célra pénzt kölcsönözni. Ennek az volt a következménye, hogy a zsoldosok a császárnak s a városnak a szolgálatot

felmondták, a polgárokat a bor szállításában megakadályozták s minden képzelhető kárt okoztak nekik. Holzer indítványára ekkor október 5-én a közég elhatározta, hogy a császárnak forma szerint felmondja az engedelmisséget, hogy minden eskü és kötelezettség alól magát fölmentettnek nyilvánítja s hogy többé semmiféle adót nem fizet a császárnak, míg a többi három renddel a további eljárásra nézve meg nem egyezik.

Ha Holzer e mellett kijelenteté, hogy ezzel nem akar a császárnak és családjának kárt okozni s hogy célja csak a tartományi béke helyreállítása, úgy ezzel csak azt akarta, hogy megnyugtassa a naiv kedélyeket, melyekben a hűségeskü megsértése lelki-furdalásokat okozott; de nem ámíthatta el azokat, a kik nem nézték lojális frázisait, hanem tetteit. Már polgármesterré választása előtt Nanckenreuttert, Albrecht főherczeg kapitányát, titkon fölkerlte, hogy neki ötszáz gyalogost küldjön. Október 6-án, mikor a császárnak a felmondást a várba vitték, két legbefolyásosabb tanácsosát, Riederer Ulrik freisingi nagyprépostot, mikor keresztelestről a várba vissza akart térni, továbbá Grafenecker Ulrik soproni kapitányt, a kit házába csalt, letartóztatta és börtönre vettette.

A császár azonnal hozzáfogott, hogy a várat védelmi állapotba helyezze. Mikor a bécsiek szemtelen követelésére, hogy minden építkezést abba hagyjon, elutasító választ adott, a városi zsoldosok október 16-án, az éj beálltával állványokat kezdtek emelni a vár megtámadása céljából. De mivel e munkájuknál az őrség részéről ellentállásra találtak, következő napon lövetni kezdték a várat. 19-én már három sáncz volt készen és fel volt szerelve nehéz

ágyúkkal. De csak a következő napon küldtek a bécsiek a császárnak forma szerint hadüzenetet, miután már előbb több bécsi szolgájától és hivatól holmijokat elvették.

Október 21-étől kezdve a vár ostromát a legnagyobb erélylyel folytatták. Hatvanhat nagyobb ágyú, a melyek közül négyből állítólag három mázsányi követ szórtak, tömérdek kisebb puska és számszeríj éjjel-nappal működött s a várat valóságos kő- és nyilzáporral árasztották el, de a helyőrség, a mely kétszáz harczostszámlált, az ostromlók minden igyekeztét megghiusítá. A császár maga ismételve segédkezett a védelmi munkálatoknál. Már elmúlt egy hete s a támadók még mindig a legcsekélyebb eredményt sem érték el, ellenkezőleg jelentékeny veszteségeket szenvedtek.

Sokan a bécsiek közül már elvesztették bátorságukat, csak Holzer nem akart engedni. Azonban ő is belátta, hogy a polgárok idegen segítség nélkül a várat be nem vehetik, mielőtt a császár részére fölmentés érkezik. Miután az osztrák nemesek, a kik alapján véve a bécsiek fölkelésének is okai valának, most nyugodt szemlélői maradtak a harcznak, Holzer Albrecht főherczeghez fordult és kérte, jönné a városnak segítségére s mint örökös uroknak, az ifjú Miksa főherczegnek gyámja vegye át Ausztria kormányát.

Albrecht nyilván már régóta sóvárogva várt a bécsiek hívására. Tüstént csapatokat gyűjtött, Alsó-Ausztriába vonult és november 2-án hatszáz lovassal bevonult Bécsbe.

Az illendőség kedvéért mindenek előtt alkudozásokat kezdett bátyjával. Azt kívánta tőle, hogy Ausztria kormányát két vagy három évre a négy rendtől

választott tanácsra bizza, a mely fia, Miksa nevében az ügyeket intézze, állítsa helyre a békét és szüntesse meg az összes ujításokat, s hogy adja át a szükséges pénzt a zsoldosok kielégítésére. Mikor a császár e lealázó föltételeket visszautasította és kijelenté, hogy inkább a várba temetkezik, a főherczeg példájára sok nemes is elpártolt tőle, s az ostromot még nagyobb buzgósággal folytatták. A főherczeg nemcsak két új nagy ágyút állított fel a vár előtt, hanem az erős külső falakat, a melyeknek a golyók nem árthatnak, aláaknázással akarta megdönteni vagy azokon át utat nyitni. Az aknáknál és óriási kőgolyóknál veszélyesebb ellenség támadt a várban magában: az éhség. A harczosok s az udvari népség, együttvéve körülbelül hatodfélszáz ember, az összes élelmiszereket fölemésztették, a borsó és árpa kivételével; ezekből is csak csekély készlet volt, úgy hogy az embereknek csak kis adagokat adhattak. Valamennyi kutyát, macskát, sőt egy vén keselyűt is, a melyet a várban tartottak, továbbá penészes kenyérhajat csemege gyanánt fogyasztottak el. Rövid idő múlva a szükség arra kényszerítette volna őket, hogy magukat megadják.

Ekkor a legnagyobb szorultság pillanatában kívülről segítség érkezett.

A császárnak nemsokára az ostrom kezdete után sikerült Németujhelyen időző tanácsosait a növekvő veszélyről értesítenie. Miután egy zsoldos vezér kísérlete, hogy Bécs városát megrohanással hatalmába kerítse, meghiúsult, elhatározták, hogy a cseh királyhoz fordulnak segítségért. Baumkircher, ki a küldetést magára vállalta, éjjel-nappal oly gyorsasággal utazott, hogy október 27-én Németujhelyből útra kelve 29-én este Prágába érkezett. Negyven lovas közül, a kiket magá-

val vitt, csak három követhette, a többi útközben oda veszett.

György király, a ki felhagyott a német koronára vonatkozó terveivel s a pápával való meghasonlás miatt magának a császár kegyét és támogatását akarta biztosítani, még az nap mindenkit hadba szólított s már másnap fiát, Viktorin münsterbergi herceget és Sternberg Zdenko fővágrófit hatszáz lovasal Ausztriába küldé. November 8-án maga követte őket 7000 főből álló sereggel, mely az utána jövő nemésekkel nemsokára 22,000 emberre szaporodott.

Már mikor Viktorin Korneuburgba jött, ez a város, valamint Krems és Stein elpártolt a bécsiektől. Több osztrák nemes is hozzája csatlakozott. Miután Fronauer támogatásával, ki a főherczeggel összeveszett s a császárhoz pártolt át, Ort mellett átkelt a Dunán, a császár tanácsosai: Baumkircher és Schaumberg Ulrik gróf, valamint több zsoldos vezér csapataikkal egysültek vele, szintúgy a stájerek, karinthiaiak és krajnaiak, kik a császár tilalma ellenére Leibnitzben gyűlést tartottak s ott elhatározták, hogy a császár megszabadítására hadjáratot indítanak. Körülbelül hatezren november 13-án Bécs ellen vonultak. Mikor másnap a király maga is Korneuburgba érkezett, másrésről jelek a várból a legvégső szükségét hirdették, november 19-ére általános támadást határoztak el a város ellen. A királynak a Dunán átvezető hidat kellett volna elfoglalni, s ha a bécsiek feltartóztatására sietnek, fia, és Baumkircher csapatainak, továbbá a belső ausztriaiaknak a várost délnyugotról kellett volna megtámadni. De mivel a belső dunai hidat lebontották s a király a város ellen való előnyomulásában akadályozva volt, a polgárok, valamint a főherczeg emberei

mindannyian a déli sereg ellen fordulhattak, mely a skót kapu közelében levő magas falak ellen rohamot intézett, s azt jelentékeny veszteséggel visszaverték.

A cseh király most elállott a további támadástól Bécs ellen és Albrecht főherczeggel alkudozni kezdett. Talán eleitől fogva nem is volt más célja, minthogy a császárt a bécsiek kezéből kiszabadítsa, de nem egyszersmind, hogy fivérét is megfenyítse. Mert hiszen az utóbbinak ismételve ígéretet tett, hogy egész Ausztria birtokához segíti s némi zavarba kellett jönnie, ha most figyelmeztették ígéretére. Azután Györgyre nézve, a ki mindig csak a saját érdekét igyekezett megóvni, bizonyára előnyösebb volt, ha a főherczeg oly állásban marad, mely őt a császárra nézve ezen túl is veszélyessé teszi s erre nézve a cseh király támogatását szükségesnek tünteti fel, mintha Frigyes diadalmaskodik ellenségein.

Igaz, hogy nehéz feladat volt, oly megegyezés létrehozása, mely a császárt és öccsét egyaránt kielégíti, s melyet a bécsiek és vezérek is elfogadhatónak találnak, a kik joggal tarthattak a súlyosan megsértett fejedelem bosszújától. Csak december 2-án kötötték meg Korneuburgban a békét, mely forma szerint a császárnak, lényegében azonban a főherczegnek kedvezett. E szerint az összes foglyokat szabadon kellett bocsátani és valamennyi, a főherczegtől az utolsó háborúban az Euns alatt levő tartományban elfoglalt várakat, városokat és uradalmakat a császárnak visszaadni. Azonban az utóbbinak Ausztriában a kormányt az összes jogokkal és jövedelmekkel együtt a legközelebbi nyolcz évre 4000 arany évi járadék ellenében fivérének kellett átengednie. Holzer s a hozzá legközelebb állók ezzel a békekötéssel is elégedetlenek

valának. Ámde a főherczeg, ki a polgárokat gyűlésre a Szent-István-templomba hívta, határozott föllépésével kivitte, hogy elfogadták. Deczember 4-én végre megnyitlak a vár kapui. A császár Viktorin herczeg védelme alatt Korneuburgba, a császárné pedig udvarával Németujhelybe vonult, miközben a bécsi csőceselék durva módon kigúnyolta.

Frigyes hálája György király iránt, ki a dühöngő bécsi mesteremberek kezéből kiszabadítá, határtalannak látszott. Két legifjabb fiát, Henriket és Hynkót birodalmi fejedelmi rangra emelte, s őt magát halála esetére Miksa főherczeg főgyámjává, sőt ha nagykorúsága előtt ez is elhalna, az osztrák tartományokban utódjává nevezte ki: oly jog, melyet a többi örökösök csak 100,000 arannyal válthatnak meg. Együttal az ígért segítségért azok leverésére, a kik Ausztria jövedelmeit kezökre kerítették, ez ország bor- és sóadójának a felét lekötötte. Később Csehországnak a birodalom iránt való különben is csekély kötelezettségét felényire leszállítá, úgy hogy a király a császár római útjára már csak százötven embert tartozott kiállítani vagy százötven márka ezüstöt fizetni s csaka Nürnbergben vagy Bambergben tartandó birodalmi gyűléseken kellett megjelenennie.¹ Viszont György a császárnak ezentúl is kilátásba helyezte támogatását, hogy uralmát örökös tartományaiban megtarthassa.

¹ Hogy Frigyes az 1364-ben a Habsburgok és Luxemburgok között kötött örökösödési szerződésre vonatkozó összes okmányokat is visszaadta volna, mint Palacky IV, 2, 266. l. mondja, helytelen. Az 1364. és 1366-iki oklevelek még 1526-ban Innsbruckban valának. Lsd. *Böhmische Landtagsverhandlungen* I. 10. s k. l.

Ausztria — sajnos — még most sem élvezhette a régóta nélkülözött békét, mert valamennyi pártban hiányzott a jóakarát. Holzer, a ki már a császár megostromlása idején sok politikai ellenfélt megfosztatott minden vagyonától, a béke után is folytatta a császári érzelműek házainak fosztogatását és pedig oly alaposan, hogy még szeget sem hagytak a falban. Mikor a főherczeg hosszú vonakodás után deczember 12-én Korneuburgba jött és császári bátyja előtt térdet hajtott, ez rá sem nézett és szóra sem méltatta. Albrecht elmulasztotta az elfoglalt városokat és várakat a császárnak visszaadni, mert azzal gyanusítá, hogy azután megtagadja kiadásukat. Noha ez alapjában véve csak formaiság volt, miután Ausztriát „összes városival, váraival és községeivel“ a legközelebbi nyolcz évre Albrecht főherczegnek kellett átadni, a császár ezt mégis ürügyül használta arra, hogy a békét megszegettnek nyilvánítsa s hogy Ausztriában az összes kormányzói jogokat újból a maga számára követelje. György király a nélkül, hogy ezekkel a dolgokkal tovább törődnék, elutazott.

A császár szilárdul el volt határozva, hogy Ausztriát idegen zsoldos csapatok segítségével ismét leveri. Hogy magának a „testvérek“ csapatainak támogatását biztosítsa, kifizette most nekik a hátralékos zsoldot vagy legalább kilátásba helyezte, hogy legközelebb kifizeti azt. Grafeneckernek elzálogosítá a Lajta mellett fekvő Bruck városát, Baumkirchnernek Korneuburgot, Sternberg Zdenkónak Weitrát, Kremset és Steint, azzal a megbízással, hogy mint „dunántúli kapitánya“ Ausztriában Albrecht herczeg, a bécsiek s más ellenségeik ellen hadat indítson. Osztrák városok, sőt még Sopron és Brünn is Bécs rovására anyagi

tekintetben kedvezésben részesültek, ellenben a szállítás Bécstől minden tekintetben megnehezítették és megvonták a várostól a pallosjogot. A bécsiek ellen a császár még egyházi fegyvereket is használt. Kivánságára a pápa átok terhe alatt megtiltá a papoknak, hogy oly polgároknak, kik a vár ostromában részt vettek, a halálos veszedelem esetének kivételével fölmentést adjanak; oly intézkedés, melyet a bécsiek igaz, hogy csak gúnyolódva fogadtak. Most is egyes fizetetlen zsoldos vezérek megint önálló hadviselő hatalomként léptek fel, 1463. április elején a császárnak s a főherczegnek felmondták a szolgálatot s a lakosságot Bécs környékén, a tulli mezőn s a Traisen mellett öldökléssel, rablással és gyujtogatással sanyargatták.

Ha főleg a növekvő inség volt az, mi a bécsieket rábirta arra, hogy a császártól elpártoljanak, úgy a kedélyekre nem maradhatott hatás nélkül, mikor a szűkség Albrecht főherczeg uralma alatt még inkább növekedett s a béke helyreállítása messzebbnek tűnt fel, mint valaha. Az elégedetlenség természetesen külföldön is Holzer ellen irányult, ki az utóbbi időben lelke volt a felforgató pártnak. Még életét is fenyegették. Holzer, a kit sohasem vezettek erkölcsi motivumok, hanem mindig csak az önérdek, pillanatig sem habozott, hogy pártot cseréljen, ha érdeke úgy kívánta. Már mikor kitűnt, hogy a korneuburgi szerződést nem fogják végrehajtani, talán kedvetlenségből a miatt, hogy a főherczeg akarata ellenére kivitte annak a bécsiek részéről történt elfogadását, a császárral titkon alkudozásokat kezdett, hogy a várost ismét kezébe szolgáltassa. Azonban nemcsak a maga s a bécsiek számára kívánt bűnbocsánatot, hanem pénzbeli kárpótlást és tekintélyes állást a főherczeg számára is, hogy ezt is

könnyebben egyességre bírja. Hosszabb ideig a császár nevében Schönberg György pozsonyi prépost vezette az alkudozásokat. Miután egyideig szüneteltek, a császár parancsára 1463. márcziusban ismét folytatták őket. A főherczeg számára kárpótlást ugyan nem, de Holzer számára 6000 arany jutalmat helyeztek kilátásba és megállapították vele a terv kivitelét.

Nagyszombat (április 9.) reggelén Holzer négyszáz császári zsoldost, Grafenecker embereit, a Stubenkapun át bebocsátott a városba. Előtte való éjjel a polgármester a község tanácsosait és legtekintélyesebb embereit, körülbelül hatszázat e célra megnyerte, a mennyiben előadta nekik, hogy a főherczeg zsoldosokat akar a polgároknál elszállásolni, hogy tőlük pénzt csikarjon ki, s hogy szükséges, hogy a város oltalmáról gondoskodjanak a nélkül, hogy a fejedelemnek tartozó hűséget megszegnék. A császáriak elszéledni kezdettek, miután senkisé is állott nekik ellent.

A főherczeg meg volt lepetve, de nem vesztette el lélekjelenlétét. A népet fegyverre szólítá, a város kapuit becsukatta s az utcákat lánczokkal elzáratta. Rövid harc után a császári zsoldosok a túlerőtől legyőzettek s a legtöbbben elfogattak. Holzer szerencsésen elmenekült a városból, de két nappal később Nussdorfban elfogták s a főherczeg parancsára április 5-én fölnégyelték, öt barátját, közöttük Ödenackert,¹ lefejezték, több más polgárt kínpadra vontak és csak nagy összeg pénz lefizetése után kegyelmeztek meg nekik. Sőt asszonyokkal is gyalázatos módon bántak.

¹ Halálos ítéletöket közli Zeibig: *Mitteil. aus dem Klosterneuburger Archive* 11. l. a „Sylvester-Spenden“ (Bécs) 1853. évf.

Még nagyobb hevességgel, mint előbb, tört ki a háború a császár meg a főherczeg hívei és zsoldos vezérei között, különösen Bécs és Németujhely közt s a Morva-mezőn. Hogy zsoldosait kielégítse és pazar udvartartásának költségeit előteremtse, a főherczeg nemcsak sok helységet és jövedelmet volt kénytelen elzálogosítani, hanem különböző bécsi polgároktól ismét elvette minden vagyonukat annak örve alatt, hogy császári érzelműek.

Végre nővére, Katalin bádeni örgrófné és Eleonóra császárné fáradozásainak sikerült a két ellenséges fivért szeptember 1-től kezdve fegyverszünetre bírni, a melynek tartama alatt egy tartománygyűlésen meg kellett volna kötni a békét. A rendek hajlandók is voltak, hogy jelentékeny adót szavazzanak meg, hogy az Ausztrián rágódó zsoldosokat kifizessék és elbocsáthassák. De a béke nem jött létre, mert a császár minden körülmények között öccsétől Alsó-Ausztria kiadását követelte s a maga részéről vonakodott a bécsieknek föltétlen amnesztiát adni. Engedékenységre Frigyes részéről annál kevésbbé lehetett gondolni, mert a legtöbbben a legtekintélyesebb osztrák nemesek közül öccsétől elszakadtak és hozzája pártoltak, minek következtében helyzete jelentékenyen javult.

Ekkor Albrecht főherczeg hirtelen halála, a ki rövid betegség után 1463. deczember 2-án, sokak véleménye szerint méreg következtében, valószínűleg azonban mirigytyphusban kimult, döntő fordulatot idézett elő. Az Enns alatt levő Ausztria, hosszabb vonakodás után az Enns felett levő tartomány és annak rendei is Frigyest urocul ismerték el most. A bécsiek is siettek a császár kegyét megnyerni s ezt csak oly föltétel mellett érték el, hogy az összelövdözött várat

ismét helyreállították s az elüzlött császári érzelmű polgárokat veszteségeikért kártalanították. Felső-Ausztriára ugyan Tiroli Zsigmond eleinte igényeket támasztott, azonban ezekről a császár javára csakhamar lemondott, miután a brixeni püspökkel s a pápával igen veszélyes viszályba keveredett.¹

¹ Az osztrák eseményekről Albrecht herczeg halála után lsd. Bachmann-tól: *Reichsgeschichte* I, 503—519.

HARMADIK FEJEZET.

Tiroli Zsigmond viszálya a brixeni püspökkel. —
Háború a svájczakkal.

Zsigmond uralkodásának első évei, a kit végre gyámja, Frigyes király, 1446-ban Tirolba bocsátott, ez országra nézve szerencsés jövőt látszottak ígérni.¹

Az ifjú, tehetséges és szeretetreméltó fejedelem, a ki nemcsak valamennyi lovagi mesterségben kitűnt, hanem a tudomány és művészet iránt is érdeklődést tanúsított, közszeretetben állott, s az ország zavartalan nyugalmat élvezett, a mi még atyja erélyes föllépésének volt a következménye. Az utolsó a száműzöttek közül, Starkenberg Vilmos (Ulrik külföldön meghalt), visszatérhetett Tirolba és visszakapta családi birtokainak egy részét.

Az egyházi fejedelmekkel, a trienti és brixeni püspökökkel Zsigmond a legjobb viszonyban állott, mert oly emberek ültek ott a püspöki székeken, a kik belenyugodtak a Tiroltól való függés viszonyába, a melybe püspökségeik jutottak. Miután 1444-ben Trient vidékét a tiroli rendek megszállották, mert a lakosok nem akartak szövetkezni velök a király ellen, Mazoviai Sándor püspök halála 1444. június 2-án s a püspöki szék kettős betöltése a káptalan választása s a

¹ Lsd. erre nézve Egger J.-tól: *Geschichte Tirols* I, 544. s kk. II. Jäger A.-tól: *Geschichte der landständischen Verfassung Tirols* II, 1, 70. s kk. II.

pápa kinevezése révén Zsigmond hercegnek alkalmat szolgáltatott, hogy Trient vidékét egészen elfoglalja. Tudniillik a két versenytársat még 1446-ban rábirta, hogy mondjanak le igényeikről, s azután a baseli zsinatot rávette, hogy Hacke Györgyöt, marsaljának a fivérét nevezze ki püspökké, egy hajlékony embert, a ki magát egészen alárendelte, a püspökség világi kormányát pedig öt évre ruházza reá. A brixeni püspök, Röttel János, ki már a gyámsági viszályok idején Zsigmond jogainak buzgó védője volt, miképen több elődje tevé: a herceg kancellárjának tisztjét vállalta magára, a mi egészen annak érdekkörébe vonta.

Az épen Zsigmond uralkodása kezdetén fölfedezett schwazi ezüstabánya oly gazdag jövedelmet nyújtott,¹ hogy későbbi írók erre a hercegre a „pénzes“ („der Münzreiche“) melléknevet ruházták.

Gazdagnak Zsigmondot csakugyan nem lehet mondani: ellenkezőleg igen gyakran pénzzavarban volt. A nagy összegek, melyeket az 1446-iki és 1450-iki szerződések értelmében Frigyes királynak és Frigyes öccsének, Albrechtnek fizetnie kellett,² súlyos teherként nehezettek az országra. Azután 1451-ben Hochberg Erzsébet örgrófnőtől, született Montfort grófnőtől 35,592 rajnai aranyforinton megvette Bregenz városa felét a külső bregenzi erdővel s az Allgäuban fekvő

¹ Az első évekből való följegyzések — sajnos — elvesztek. De 1471—1499-ig Andorfer György pusztán a Schwaz mellett levő Falkensteinből (ezen kívül ugyanazon a vidéken még több gazdag tárna volt) 998,500 márka ezüstöt égetett. Jäger i. h. 87. s k. I, s ugyanattól: *Beitrag zur tirolisch-salzburgischen Bergwerksgeschichte* az „Archiv f. österr. Gesch.“ LIII, 343. s kk. II. 431. s kk. II.

² Lsd. II. köt. 514. l.

hohenecki uradalommal.¹ Azután Zsigmond a ki engedékeny és önállóság nélküli jellem volt, nem tudott takarékoskodni, sőt túlságosan bőkezű és pazarló volt. Különösen kedveltjei, Gradner Wiguleis és Bernát, két stájer nemes, a kiket Tirolba hozott magával,² zsákmányolták ki. Miután egyelőre több uradalmat és jószágot adott nekik hűbérül, nemsokára abba a helyzetbe jutottak, hogy megfelelő kárpótlásért jelentékeny összegeket kölcsönözhettek Zsigmondnak. Csak 1451-ben és 1453-ban 100,000 aranyforintnál többet kölcsönöztek neki, a miért Vorarlberg és Valsugana nagy részét kapták zálogul. Még a trienti püspököt is rábírták, hogy legerősebb várai közül kettőt a hozzátartozó uradalmakkal nekik engedjen át. Ez, továbbá Vorarlbergben s a Svábföldön számos területnek a waldburgi Truchsesseknak történt elzálogosítása végre Albrecht főherceget rábírta, hogy föllépjen Zsigmond kegyeltjei ellen, a kik unokaöccsével való tárgyalásai alkalmával is ellene dolgoztak. Hogy megbuktathassa őket, 1455-ben panaszaival a tiroli rendekhez fordult, a kik ezeket az idegeneket már régtől fogva gyűlölték. Zsigmondot a tiroli tartománygyűlés arra kényszeríté, hogy a Gradnereket nemcsak tanácsából, hanem országaiból is eltávolítsa s a nekik átengedett várakat visszakövetelje. Azonban Bernát erélyes

¹ Chmel: *Materialien* I, 2. 349. A 200.000 aranyból álló kölcsönt, a melyet Czillei Ulrik grófnak 1459-ben ígérték, tényleg bizonyára nem fizették ki, mert Zsigmond — úgy látszik — sohasem jutott a neki ezért elzálogosított, Karinthiában fekvő ortenburgi grófság („F. R. Austr. Dipl.“ II, 1, 75.) birtokába.

² Jäger A.: *Die Fehde der Brüder Vigilius und Bernhard Gradner gegen den H. Sigmund von Tirol* a „Denkschriften der kaiserl. Akad.“ IX. kötetéből. (1859.)

ellentállásra készült s csak hosszabb ostrom után, 1456 őszén kényszeríthette egy tiroli sereg György trienti püspök vezetése alatt a Calliano (Trient és Roveredo között) mellett fekvő Beseno várának átadására. Noha a püspökkel kötött szerződésben tiroli birtokainak egy részét számára biztosították, mégis fivérével a Svájcba menekült, s mindketten Zürichben polgárjogot nyertek, a hol utóbb a svájci szövetségeseket nem minden eredmény nélkül a herceg ellen ingerelték.

Még fontosabb és Tirolra s az osztrák házra nézve igen végzetes következményű volt Zsigmond herceg viszálya a brixeni püspökkel, Cusa Miklós biborossal.¹

Krebs Miklós a Mosel mellett fekvő Cuesból, a ki alacsony származású, de korának egyik legtudományosabb és legmélyebb értelmű írója volt, kezdetben egyike volt az egyházi reform előharczosainak, a hogy arra a XV. század zsinatai törekedtek, később azonban époly határozott ellenfele a Baselben összegyűlt zsinat atyáknak. Jutalmul ezért V. Miklós pápa 1448-ban biborossá, 1450-ben pedig az alig megkötött bécsi konkordátum ellenére a székes-káptalan választójogának mellőzésével brixeni püspökké nevezte ki, a mi ellen mind a káptalan, mind a herceg tiltakozott. Csak 1452-ben jutott püspökségéhez.

Ha már eleitől fogva némileg feszült volt a viszony a püspök s a herceg között, úgy az néhány év

¹ Jäger A. igen beható és alapos előadásával: *Der Streit des Cardinals Nicolaus von Cusa mit dem Herzog Sigmund von Österreich als Grafen von Tirol* (2 kötet, Innsbruck, 1861.), egybevetendő Voigt G.-tól: *Enea Silvio III*, 303—421. Pastor II, 125. s kk. II. Cusanus eljárását több pontban igazolni törekszik, a nélkül azonban, hogy új tényeket hozna fel.

mulva Cusa föllépése következtében még inkább rosszabbodott, noha Zsigmond egy ideig világos jelét adta abbeli törekvésének, hogy vele barátságos viszonyban legyen. Míg a herceg ajánlatát, hogy miképen több elődje, úgy ő is kancellárul és tanácsosul szolgálatába álljon, visszautasítá, addig régi kegyuri jogait kétségbevonta s a püspökség kiváltságainak különféle határozatait, melyek a fejedelem jogaira nézve károsak valának, érvényre emelni igyekezett. Egyúttal a népet elidegeníté magától régi szokásaiba való beavatkozásával és egyes nemesi családokat is megsértett, a mennyiben egyházának várait és uradalmait, a melyeket régóta zálogul birtak, vissza akarta váltani. Mikor a Bruneck mellett fekvő sonnenburgi apáczakolostoralattvalóival viszályba keveredett és Stuben Verena apátnő ügyét a herceg elé, mint gondviselő és fejedelem elé vitte, a püspök, ki a gondviselőséget s a kolostor felett való legfőbb birói hatalmat jogtalanul a maga részére követelé, ezt megtiltotta. Azután felhasználta azt a körülményt, hogy a pápa megbizta a németországi kolostorok reformálásával, hogy a legszigorúbb clausura behozatalával az apáczákra nézve lehetetlenné tegye a tiszteikkel és alattvalóikkal, valamint a tiroli kormányval való érintkezést s ezzel egyidejűleg minden világi jog gyakorlását. Miután az apátnő épen e miatt nem akarta elfogadni reformjait, társnőivel együtt 1455-ben száműzte és letette, s végül 1458-ban fegyveres erővel a kolostorból elűzte.

Mikor a biboros 1457 nyarán Innsbruckból Brixenbe utazott, egy általa megkárosított nemes rálesett. A herceg parancsára ugyan abbanhagyta a dolgot, de a félénk biboros túlszigázott fantáziája azt a szertelen-

ségig túlozta s egész jogtalanul a herczegnek tulajdonitá. A herczeg részéről állítólag életét fenyegető veszedelem miatt tehát a Buchensteinben fekvő erős Andraz várába velencei zsoldosokat fogadott védelmére, és Zsigmondot III. Calixtus pápánál bevádolta, hogy el akarta fogni, sőt meg akarta ölni. Tényleg pápai bullát eszközölt ki, a melyben Zsigmondot átokkal, tartományait pedig interdiktummal fenyegetik, ha a biborost nyolcz nap alatt szabadon nem bocsátja. A herczeg természetesen tiltakozott az ellen, hogy büntetést szabjanak rá a nélkül, hogy kihallgatták vagy csak meg is idézték volna, s a jobban értesítendő pápához fölebbezett, egyúttal a püspököt külön oklevélben biztosítá, hogy bántódása nem lesz.

Ezek az állítólagos üldözések a biborost 1457 őszén arra a követelésre birták, hogy biztonságára a herczeg engedje át neki a Brixen körül fekvő Rödeneck, Velthurns és Gufidaun várakat és kerületeket. Követelését azzal támogatá, hogy tulajdonképen sokkal többet követelhetne, mert mindenütt a brixeni püspökség területén, a Felső- és Alsó-Inn völgyében, a Puster- s a Nori-Eisack-völgyben a földesuraság s a tartományi bíróságok a trienti egyházmegye határáig, valamint az összes ércz- és sóbányák a püspök tulajdonai, azokat a tiroli grófoknak csak hűbérül adták, és birtokuktól Zsigmond herczeg elesett, mert elmulasztá, hogy magát velök megadományoztassa. Sőt további alkudozások folyamán egyenesen azt követelé, hogy a püspököt az Inn- és a Nori-völgy igazi urául ismerjék el, s hogy az összes birtokok, a melyeket Zsigmond herczeg ezekben a völgyekben a brixeni egyháztól bír, mint megüresedett hűbérek az utóbbinak ismét visszaadassanak. A biboros tehát azokra a

jogviszonyokra tért vissza, a melyek valamikor tényleg fenállottak, de a több száz évi történeti fejlődés és számos szerződés következtében teljesen megváltoztak.

Ezek a követelések természetesen Zsigmond herczegnél épúgy mint a tiroliaknál rendkívüli csodálkozást s nem csekély elkeseredést keltettek, s ezen a ponton az új pápa, II. Pius közbenjárásának is hajótörést kellett szenvednie, pedig a pápa a herczeghez fiatal korában személyesen közel viszonyban állott. Mert habár Zsigmond kész is volt arra, hogy mindazt teljesítse, a mit atyja teljesített, mégis abból, a mit ez bírt, semmit sem akart a kezéből kiengedni. A pápának egyébiránt a mantuai kongresszuson kijelenté, hogy csak azért fölebbezett hozzá, hogy a püspök egyházi hatalmával való visszaélés ellen oltalmat találjon, nem pedig világi ügyek miatt, a melyeknek eldöntése a császár vagy világi bíró elé tartozik.

Még a tárgyalások alatt a biboros kísérletet tett, hogy követeléseit megvalósítsa, a mennyiben a herczeg bányászait a Clausen mellett levő vitás garnsteini ezüsbányából fegyveres erővel elűzte. Miután egyúttal a pápától egyelőre felfüggesztett interdiktumot 1460. márczius végén papságának Bruneckben tartott gyűlésén megújítá s a herczeget azzal fenyegeté, hogy ha szép szerével czélt nem ér, az összes brixeni hűbéreket, vagyis az ő felfogása szerint Tirol legnagyobb részét a császárra ruházza, Zsigmond arra a végzetes elhatározásra jutott, hogy erővel vet véget a püspök támadásainak, a melyeket földesúri jogai ellen intézett.

1460. husvét vasárnapján (április 13-án) a herczeg parancsára a biborost Bruneckben megrohan-

ták és körülfogták, két napra rá maga is oda-
jött nagyszámú csapatokkal és ostromló szerekkel.
Már másnap a biboros kénytelen volt, kano-
nokjainak közbenjárásával, az erős brunecki várat
átadni és kedvezőtlen egyességre lépni. Meg kel-
lett igérnie, hogy az interdiktumot, a mennyiben
tőle függ, megszünteti, a herczegnek öröklött bir-
tokaira való összes igényeit, míg él, nem érvényesíti,
a tautfersi uradalmat, melyet a herczegtől 15,000
aranyforinton megvett, dijtalanul visszaadja, 3000
forintnyi tartozását elengedi s azonkívül 10.000 forint
kártérítést fizet, végül városainak és várainak igaz-
gatását székeskáptalalának engedi át. Egyúttal köte-
leznie kellett magát arra, hogy a pápánál oda
fog hatni, hogy a korábban kimondott interdiku-
mot következményeivel együtt ő is megszüntnek
tekintse s hogy a herczegre e támadása miatt újabb
büntetést nem szab.

Alig vonult el a herczeg, a biboros Olaszor-
szágba menekült, az összes engedményeket mint kierő-
szakoltakat érvényteleneknek nyilvánítá, s mindazt
visszakövetelé, a mit egyházától elvettek. A pápa
iszonyúan elkeseredve egy biboros s a bixeni egyház
javainak megtámadása miatt, a herczeget ítélőszéke
elé idézte, hogy felelősségre vonja. Mikor a herczeg
helyett egyik meghatalmazottja Blumenau Lőrincz
doktor, egy Zsigmondtól és negyvenkét apáttól, plé-
bánostól és káplántól aláírt főlebbezést nyújtott át
„a rosszul értesült pápától a jobban értesítendő papá-
hoz“, II. Pius 1460. augusztus 8-án a herczegre és
valamennyi segítőtársára átkot mondott, őket becsü-
letük-vesztetteknek és polgárilag halottaknak, vala-
mennyi birtokukat az egyházra háromlottnak nyil-

vánitá, Zsigmond és bűntársai összes országait és uradalmait interdiktum alá veté s minden velök való érintkezést és közlekedést megtiltott. Zsigmond követe ellen Cusanus biboros mint eretnek ellen pört indított s őt őrizet alá helyezte. Blumenau csak életveszedelemmel juthatott vissza Tirolba.

Ugyanez időtájt az innsbrucki udvarban megjelent egy ember, a ki Zsigmond herceget már előbb ismételve támogatta tanácsával s e viszályok további menetébe döntő befolyást gyakorolt, t. i. a schweinfurti Heimburg György, a ki hosszú ideig Nürnberg város tiszti ügyésze volt. Heimburg, ragyogó tehetségű, nagyon tanult, igen ügyes és mindig megfelelni kész író, már régóta a németországi egyházi reformpárt egyik előharczosa volt, miközben a római kuriával s a pápasággal szemben mind határozottabb ellentétbe jutott. Mindenütt ott találjuk, a hol sikra kellett szállni a pápák politikai állása és pénzkövetelései ellen. Ezentúl Tiroli Zsigmond eszköze a pápával és Cusanus biborossal való viszályában.

Heimburg Innsbruckba érkezése mindjárt meglátszott egy augusztus 13-áról kelt kiáltványon, melyet a herceg valamennyi keresztény hívőhöz és mindazokhoz a fejedelmekhez intézett, a kiknek mint gondviselőségek s egyházak és praelatusok felett való oltalomjog birtokosainak ugyanolyan érdekeik vannak, mint neki, továbbá a jövőendő római pápához s egy általános zsinathoz intézett fölebbezésben. Mikor azután Blumenau visszajött és jelenté, hogy tényleg kimondották az egyházi átkot, a herceg megújítja fölebbezését s a pápától elrendelt minden egyházi büntetést igazságtalannak és semmisnek nyilvánított.

Ha a harc kezdetben tisztán világi dolgok miatt való viszályokból keletkezett, a miatt a kérdés miatt, vajjon a tiroli grófok tartományi felsőségét, a hogy történetileg kifejlődött, elismerjék-e, vagy pedig hogy a brixeni püspöknek van-e joga, hogy a XIII. század óta egészen érvényen kívül helyezett kiváltságaira visszatérjen, úgy azt most egészen más: egyházi térre vitték át. Most arról volt szó, vajjon az egyházi büntetések, melyeket a pápa kimond, föltétlenül érvényesek-e, még az esetben is, ha tisztán világi célból szabják ki, s ha a pápa maga is érdekelt fél. Ezt a kérdést eddigelé a viszonyok ugyan gyakran fölvetették, de oly világosan soha, annál kevésbbé oldották azt meg. A legnagyobb fontosságú elvi harc volt ez, azért is folytatták oly nagy hevességgel és szenvedélyességgel.

A pápa s a biboros roppant tevékenységet fejtettek ki, hogy az egyházi büntetéseknek megfelelő érvényt szerezzenek. Felszólították a császárt, a ki Zsigmonddal sohasem volt jó viszonyban, hogy Tirolt foglalja el; a svájciakat, hogy támadják meg Zsigmond országait; a fejedelmeket és városokat, hogy szakítsanak meg Tirollal minden összeköttetést, hogy ezzel a kereskedelmi elszigeteléssel az országot tönkretegyék s így a fejedelem ellen lázadásra kényszerítsék. E célból még rablólovagokat is fogadtak fel, hogy a Tirollal közlekedő kereskedőkre rálessenek. De ezeknek a fáradozásoknak sehol, csak a Habsburg-ház ősi ellenségeinél, a svájci szövetségeseknél volt sikerök. Az egyházi és világi fejedelmek Zsigmond mellett nyilatkoztak vagy legalább a pápa minden intésére érzéketlenek maradtak. A legtöbb a pápai büntető bullákat ki sem hirdeté. Tirolban nemcsak

az egész nép, hanem a papság túlnyomó része a herczeg pártján állott.

Miután ennek következtében Zsigmond nem is tett semmit, hogy megnyerje a pápa bocsánatát, ez még erélyesebb lépésekre határozta el magát. 1461. január 23-án Zsigmond herceget, „a sátán legkiválóbb tagját“, György trienti püspököt, Heimbürg Györgyöt és Blumenau Lőrinczet, a herczeg tanácsosait és lakótársait, több praelatust, a brixeni kanonokokat, valamennyi plébánost és papot, kik az interdiktum ellenére isteni szolgálatot végeztek, valamint Zsigmond összes alattvalóit, a kik ilyenben résztvettek, ötven napon belül Rómába, ítélőszéke elé idézte, hogy feleljenek arról, vajjon igazhitűek-e, különösen, hisznek-e „a szent, katolikus és apostoli“ egyházban? E bulláknak a Tirossal szomszédos országokban leendő kihirdetése czéljából Ferencz-rendű barátokat küldött ki, a kik különösen buzgóknak és alkalmasoknak látszottak, hogy a néptömegekre hassanak.

Sok pap és világi most tényleg azzal a kéréssel fordult Rómába, hogy oldják fel őket, de nem tette ezt a herczeg, sem a brixeni káptalan, sem az alattvalók legnagyobb része. Heimbürg egyes vitairataiban s a herczeg nevében szerkesztett fölebbezésben a pápát és intézkedéseit mind hevesebben megtámadta s különösen maró gúnynyal kelt ki az ellen, hogy „több százezer embert nemre, korra, betegségekre vagy egészségre, gyermekségre, ifjúságra, épeszűségekre vagy esztelenségekre való tekintet nélkül, tömegesen megidéznek.“ A herczeg kiméletlensége is ugyanabban a mértékben növekedett, mint a pápa buzgósága, hogy neki ellenségeket támaszszon. Idegen egyházaknak, melyek a pápai parancsnak engedelmeskedtek,

javait és jövedelmeit lefoglalta, az elkeseredett népet rászabadította a papokra, kik az interdiktumot megtartották, s a brixeni Clarissa-kolostor harminczegy apáczáját, a kik ugyanazt tették, egyházi tanácsadóikkal együtt az országból kikergette. Viszont a pápa 1462. február 12-én megújítja a herczeg, a trienti püspök, a tiroli papok és Zsigmond alattvalóinak megidézését, azzal a kijelentéssel, hogy mindazok, a kik ötven napon belül meg nem jelennek, eretnekeknek fognak nyilváníttatni.

Azonban erre az utolsó lépésre, mely a tiroliakat az albigensisek és husziták sorsával fenyegeté, nem került a dolog. Különböző fejedelmek eleitől fogva a pápa eljárását helytelenítették, többen, mint az augsburgi biboros püspök és Lajos bajor herczeg, már 1461 nyarán kísérletet tettek, hogy kibékülést hozzanak létre. A velencei doge szintén közbenjáróul ajánlkozott és kivitte, hogy mindkét párt ilyenül elismerte. De az alkudozások, a melyek másfél évnél tovább elhúzódtak, eredménytelenek maradtak. A pápa az egyházi büntetések felfüggesztésének mulhatatlan előfeltételéül azt kívánta, hogy Zsigmond herczeg a feloldozást kérje. Ez azonban ezt a kívánságot, mint becsületével meg nem férőt, visszautasítja. Mert kérésével elismerné azt, hogy valóban átok alatt van; pedig nincsen, mert jogtalanul mondták ki rá, s azért érvénytelen és hatálytalan. Követelte ennél fogva, hogy a pápa egyszerűen vonja vissza az összes egyházi büntetéseket. Mivel ebben az elvileg legfontosabb kérdésben lehetetlen volt a megegyezés, a tárgyalásokat 1463 nyarán félbeszakították.

Ekkor végre a császár vette kezébe az ügyet, különösen miután Zsigmond Albrecht főherczeg örök-

ségéről az ő javára lemondott. II. Pius pápa és Cusanus biboros halála, kik közül az utóbbi 1464. augusztus 11-én, az első pedig augusztus 14-én hunyt el, megkönnyíté a béke megkötését. Zsigmondnak személyesen nem is kellett magát megaláznia, hanem felhatalmazása alapján a császár öccse részére szeptember 2-án a pápai követől bocsánatot és feloldozást kért, mire ez a herceget az átoktól és minden egyházi büntetéstől feloldá s az interdiktumot megszünteté.

A biboros párthivei abban a módban, a hogy ezt a vizályt befejezték, joggal az egyházi párt vereségét látták. Miután annyiszor hangoztatták, hogy itt az egyház tekintélyéről és szabadságáról, a pápai szék egész autoritásáról van szó, miután az egyházi büntető hatalom valamennyi még legszigorúbb eszközeit is felhasználták, ez a kimenetel, mikor a főbűnös egészen büntetlen marad, természetesen sehogysem volt kielégítő, sőt inkább azt lehet mondani, hogy Zsigmond mint az államhatalom képviselője a nehéz harczból győztesen került ki.

Közvetve persze ez a vizály Zsigmondra s a Habsburg-házra nézve veszteségeket vont maga után.

Már 1458 őszén a svájcz szövetségesek béke idején Rapperschwył városát elvették tőle. Azonban több fejedelem, különösen a francia király s a pápa fáradozásainak akkoriban sikerült megakadályozni a háborút s az 1412-ben kötött ötven évi békét megújítani. De épen a pápa változtatta meg magatartását Cusanus biboros Bruneckben történt megrohanásának hírére. A svájcziakban az egyházi büntető ítéletek végrehajtására a legalkalmasabb és legkészségesebb eszközöket vélte feltalálhatni, és őket, „különösen kedvelt fiait“,

ismételve felszólítá, hogy az egyháztól kiátkozott herczeg ellen fegyvert fogjanak. A Gradnerek is izgat-
tak korábbi pártfogóik ellen, különösen Zürichben.

A svájczí szövetségeseek, a kiket politikájukban csak az önérdék vezetett, még 1460 őszén támadólag léptek fel. Elfoglalták Wallenstadtot, a Sargans-vidék hátralevő részét s az egész Thurgaut, és Vorarlberg nagy részét megsarczolták. Zsigmond herczeg az akkori viszonyok között örülhetett, hogy a pápa nagy bosszúságára, a konstanzi és baseli püspökök közbenjárásával 1460. deczember 7-én fegyverszünetet kötöttek, mire 1461. június 1-én a tényleges birtoklás alapján tizenötévi béke jött létre. Mikor a svájczíak céljokat elérték, a pápa semmiféle intéssel és gáncsoló irattal nem bírhatta őket rá, hogy a háborút folytassák.¹ Miután 1452-ben az elszigetelt Freiburg az Öchtlandban Auszriától szintén elszakadt és Szavója herczegéhez csatlakozott, hogy azután később a szövetségbe álljon, Winterthurig, mely az utolsó háborúban a svájczíak támadásai ellen hősileg védekezett, a Felső-Rajnáól balra s a Bodeni-tóól délre eső összes birtokokat Ausztria elveszté. Winterthurt is 1467-ben elzalogosította Zsigmond herczeg 10,000 aranyforinton Zürich városának.

¹ Jäger A. i. h. II, 72. s kk. II., 111. s k. I., 125. s kk. II. 142. s k. I., 161. s kk. II., 170. s k. I., 179. 213. s kk. II. Jäger; *Fehde der Gradner*, a „Denkschriften“ IX, 279. s kk. II. V. ö. Meyer v. Knouau G.-től: *Aus mittleren und neueren Jahrhunderten* 96. s kk. II.

NEGYEDIK FEJEZET.

György cseh király és Mátyás, Magyarország királya.

Körülbelül ugyanaz időtájt, mikor Zsigmond tiroli herczegnek az egyházi hatalommal nehéz küzdelme volt, Csehországban is ujból kitört a pápasággal és annak védőivel való harc.

A kompaktáták, a melyeket 1433-ban a csehek s a baseli zsinat között megkötöttek, a háborúnak egyelőre ugyan véget vetettek, de az állapotokat Csehországban magában, valamint annak az egyházhoz és szomszédjaihoz való viszonyait nem állították szilárd alapra. Az utraquista csehek legnagyobb része nem volt megelégedve a kompaktátákkal, a melyeknek legfontosabb pontja az volt, hogy a kelyhet világiak is használhatják. Kivánták azonkívül az úrvacsorának gyermekek részére leendő kiosztását s különben is a kompaktáták határozatait nem tartották meg pontosan. Papjaik a kompaktáták rendelkezését mellőzve elmulasztották a szentségnek mindkét szín alatt való kiosztásánál a hívőket figyelmeztetni arra, hogy Krisztus egy színben is egészen jelen van, s hogy a kehely nem szükséges az üdvösséghez, sőt kiátkozták azokat, kik az úrvacsorát két színben vették magukhoz. Nemcsak több egyházi szertartást vetettek el, hanem azonkívül tagadták a purgatoriumot, a halottakért való imád-

ság üdvös voltát, a bucsút s a szentek képeinek megengedhetőségét. Ez okból a buzgó katolikusok mindig eretnekekül nézték őket, noha Rokyczana és pártja, az összes szélső utraquisták, mint a taboriták s az úgynevezett pikárdok ellen szigorúan jártak el és börtönt és kintpadot használtak ellenök. Rokyczana a katolikusoknak a husziták iránt való gyűlöletért busásan fizetett. A prágai katolikus papokkal folyton viszályban állott. Sűrgetésére 1459-ben a király nevében Prágában és más utraquista városokban két rendeletet tettek közzé, a melyek szerint ott senkit sem vesznek fel a polgárok sorába vagy a czéhekbe, senkinek sem engedik meg, hogy mesterséget üzzön vagy örökséget birtokba vegyen vagy tulajdont szerezzen, sőt senkit sem esketnek meg egyházilag vagy temetnek el megszentelt földben, ha csak esküt nem tesz arra, hogy az úrvacsorát két színben akarja magához venni s a mellett akar maradni.¹ Bármennyire óhajta is a király, hogy mindkét vallásfelekezet birodalmában békésen megférjen egymás mellett, mégis a kor fanatizmusának nem tudott gátat vetni.

A pápák a kompaktátákat még sohasem erősítették meg. Iszonyodtak attól, hogy Európa szívében van egy ország, a mely nem engedelmeskedik föltétlenül az egyházi uniformitásnak s a szentszék parancsának.

¹ Rokyczanának s az utraquista papoknak eme magatartására, a melyet Palacky, valamint a kutatás megbízhatósága tekintetében Palacky-tól nagyon távol álló Jordan N.: *Das Königtum Georgs von Podiebrad* (Lipese, 1861.), teljesen ignoráltak, Voigt G. hívta fel a figyelmet, *Georg von Böhmen, der Hussitenkönig* című értekezésében, megjelent a Sybel-féle „Histor. Zeitschrift“ V, 430. s kk. II. V. ö. Bachmann-tól: *Böhmen und seine Nachbarländer* 282. s kk. II.

Ez okból mindig azon fáradoztak, hogy kivigyék ennek a megegyezésnek a mellőzését s a cseheknek az egyház egységébe való visszatérését.

A remények, a melyeket Rómában az ifjú László király katolikus buzgalmába vetettek, a király kora halálával sirba szállottak. De utódjától is egyideig a legjobbat vélték remélhetni. Hiszen, hogy katolikus püspököktől koronáztathassa meg magát s ezzel a katolikusokat is megnyerje, lemondott az „eretnekségről“ és esküvel és írásban megígérte, hogy a pápának engedelmeskedni fog s hogy alattvalóit a római egyházzal való egységre, annak szertartásaira és kultuszára visszavezeti.¹ György később is többször hasonló ígéreteket tett, különösen mikor a német koronáért versenyzett, a melyet utoljára még a pápa segítségével is megszerezni igyekezett, a kitől azt kívánta, hogy a választófejedelmek jogának mellőzésével római királylyá vagy legalább a birodalom „kormányzójává“ nevezze ki.²

Nem állapítható meg, vajjon a király ígéreteit komolyan vette-e, vajjon lehetségesnek tartotta-e, hogy azokat kedvező alkalommal teljesíti vagy pedig, hogy abban a reményben ringatódzott-e, hogy a viszonyok ügyes felhasználásával ismét kivonhatja magát kötelezettségei alól a nélkül, hogy abból rá nézve valami hátrány származnék. Mindenesetre minden diplomáciai ügyessége mellett hosszú időre képtelen volt arra, hogy az ingadozás rendszerével elérje azt, hogy mindkét vallásfelekezetet kielégítse.

Már uralkodása elején kénytelen volt az utraquis-

¹ V. ö. fent 13.

² Bachmann: *Böhmen und seine Nachbarländer* 292. s kk. II.

tákat is megnyugtattani azzal, hogy esküvel ígérte, mikép őket a kompaktáták s a kehely birtokában megvédi. A katolikus fejedelmekkel való többszörös alkudozások, a Rómába való ismételt követ-ségküldések, a pápai nuncziusoknak Prágába érkezése s a király részéről való ünnepélyes fogadtatása, más-résről a vallás dolgában előbbre haladt utraquisták bebörtönzése és üldözése még inkább fölkellették a husziták gyanúját. Mikor aztán Jodok boroszlói püspök, bizva az ígéretekben, melyeket a király részben általa a német fejedelmeknek tett, 1461-ben nagycsütörtökön a prágai vártemplomban a kehelynek a világiak részéről való használata ellen nyilvánosan prédikált, az utraquisták izgatottsága oly fokra hágott, hogy a király szükségesnek látta május derekán rendkívüli országgyűlést hívni össze s az utraquista rendeknek jogaik és szabadságaik fentartását, különösen pedig a kompaktátáknak s a kehelynek védelmét ünnepélyesen és írásban biztosítani.¹ Mert azzal Györgynek csak tisztában kellett lennie, hogy Csehországban való egész hatalmi állása az utraquistákon alapszik s hogy legalább ezeket ellenségeivé nem teheti. Hiszen a népnek s az alsóbb nemességnek legnagyobb része huszita érzelmű volt, a katolikus urak pedig, habár több családnak a kehelytől való elpártolása következtében most túlnyomó számban valának, szintén csak érdekeik védelme czéljából csatlakoztak a királyhoz és megtagadták neki az engedelmességet, mikor

¹ Palacky IV, 2, 185. s kk. II. Bachmann: *Böhmen und seine Nachbarländer*, 299. s kk. II. és *Deutsche Reichsgeschichte*, I, 91. s kk. II.

a pápa kedvéért tőlük a kezökben levő egyházi javak kiadását követelte.¹

Míg György azzal, hogy a katolikusok felé hajlott, az utraquisták előtt gyanússá vált, a pápa is lassanként türelmetlenné lett, miután Györgynek nemcsak esze ágában sem volt, hogy ígéreteit teljesítse és alaptalan okokból mindig újból és újból elhalasztotta a követségnek Rómába való küldését, hanem a császár ellen való fondorlatai közben is a német fejedelmek közül épen arra a pártra támaszkodott, mely a szentszéket reformok és zsinat követelésével folyton boszantá. Ravasz kétszínű politikájával utoljára mindnyájokkal el kellett rontania a dolgát.

II. Pius pápa mind jobban sürgette a követség elküldését, melynek a király s a cseh nép nevében az ígért engedelmességet kellett volna fogadnia. Már 1462. január 1-én Ausztriába, Magyarországra és Csehországba küldött követét, Lando Jeromost felhatalmazá, hogy bizonytalan időre halasztsa a boroszóiak hódolatának határnapját, a kik folyton az eretnek „Girsik“ (György) ellen lázítottak, s hogy ezek között valamint a szomszédos fejedelmek, urak és városok között Szilézián belül és kívül szövetségeket kössön, különösen az említett király ellen.²

György ekkor végre elhatározta a követség elküldését, a melynek élén egy katolikus, Rabstein Prokop kanczellár, a pápa régi barátja, s egy utraquista, Postupicz Kosztka Zdenko, György legbizalmasabb embere állott. A követek 1462. márczius 10-én

¹ Bachmann: *Deutsche Reichsgeschichte* I, 92. s. kk. II.

² „SS. R. Siles.“ VIII, 70.

érkeztek Rómába. Azonban nemcsak a pápának ünne-
pélyesen engedelmességet kellett fogadniok a király
nevében, hanem vele a király különös kívánságai
ügyében is tárgyalni, t. i. kérni a kompaktáták s a
kehely használatának jóváhagyását.

Csakhogy az engedelmességet s a kompaktátákat
Rómában egymással össze nem egyeztethető dolgoknak
tekintették. Engedelmesség alatt azt értették, hogy
magukat föltétlenül alája rendeljék a pápa minden
parancsának, különösen pedig, hogy térjenek vissza
az egyházi egységre a külső szertartásokban is, a mint
azt korábban kívánták tőlük és György megígérte. A
kompaktáták szavait, hogy a kelyhet megengedik
azoknak, „a kiknél ez a szokás“, a pápa most
úgy magyarázta, hogy a két színben való áldozás
csak azoknak a cseheknek engedtetett meg, a kik
a szerződés megkötésekor éltek. Azonfelül, úgy véle-
kedett II. Pius, a csehek ezt az engedményt azzal is
eljátszották, hogy nem tartották meg a föltételt, a mely
mellett megadták. Különben — úgymond — a pápá-
nak minden esetben hatalmában áll, hogy a kompaktá-
tákat valami jobb kedvéért felfüggesztheti. Több
napi tárgyalás után a cseh követek és Carvajal,
Cusanus meg a görög Bessarion biborosok között, vala-
mint a pápával magával, az utóbbi elhatározta,
hogy a neki fogadott engedelmességből az utolsó
konzekvenciákat levonja. Márczius 31-én II. Pius
a biboros kollégium ünnepélyes ülésén, több ezer
ember jelenlétében a királytól a neki fogadott enge-
delmességnél fogva valamennyi ujítás eltörlését, az
összszes eretnekségek kiirtását és birodalmának a
római egyházzal való föltétlen egyesítését köve-
telé, eltiltván a kehely használatát, s a kompaktá-

tákat megszünteknek és érvényteleneknek nyilvánítván.¹

Noha a pápa szerette volna még elkerülni a Cseh-országgal való meghasonlást s a tárgyalások folytatása végett De Valle Fantinus doktort, György király eddigi megbízottját a római udvarnál, nuncziusául Prágába küldé, mégis minden világosan látó meg lehetett győződve arról, hogy a diplomáciai mentegetőzések ideje lejárt, s hogy Györgynek határozott állást kell elfoglalnia. A hogy a viszonyok állottak, a király nem lehetett kétségben az iránt, hogy kinek a pártjára kell állania. Egy rendkívüli országgyűlésen Prágában, a mely augusztus 12-én nyílt meg, a pápához küldött követség sikertelenségéről jelentést tétetett s azután ünnepélyesen kijelenté, hogy a két színben való áldozás mellett akar élni és meghalni, s annak, valamint a kompaktátáknak védelmére fog kelni. Fantinus doktort, ki a rákövetkező napon nyilvános ülésen valamennyi papot, kik az úrvacsorát mindkét színben kiszolgáltatták, felfüggesztetteknek nyilvánítá s a királynak esküszegést vett a szemére, ha a koronázásakor tett ígéreteit nem teljesíti, börtönre vettette, noha nem volt egyszerűen királyi hivatalnok, hanem mint a pápa követe jött most hozzá s mint ilyen a népjog oltalma alatt állott.² Ezt csak a pápával való nyílt törésnek lehetett tekinteni. Mindazonáltal György azután sem fog-

¹ Palacky IV, 2, 210. s kk. II. Jordan 46. s kk. II. Voigt G.: *Enea Silvio III*, 458. s kk. II. Markgraf: *Über das Verhältnis des Königs Georg von Böhmen zu P. Pius II.*, 26. s kk. II. Bachmann: *Reichsgeschichte I*, 196. s kk. II.

² Palacky IV, 1, 241. s kk. II. Jordan 110. s kk. II. Voigt III, 470. s kk. II. Markgraf 30. s kk. II. Bachmann I, 227. s kk. II.

lalt el oly szilárd állást, mint tette azt ugyanakkor Zsigmond, Tirol hercege. És pedig azért nem, mert országa belsejében nem érezte magát oly biztosnak, mint emez. Míg a tiroliak kivétel nélkül rendületlenül herczegökhöz szegődtek, György nem támaszkodhatott oly határozottan alattvalóira. Nemcsak a boroszlóiak viseltetek iránta ellenséges érzülettel; a cseh urak egy része szintén gyanús állást foglalt el vele szemben. Mikor a király az augusztus 12-iki gyűlésen a jelenvoltakhoz azt a kérdést intézte, vajjon segítségére lesznek-e, ha a kompaktáták miatt valakivel harciba keveredik, Postupicz Kosztka az utraquisták nevében ugyan megígérte. De a katolikusok szóvivője, Sternberg Zdenko fővágróf, hitsorosainak tanácskozása után kijelenté, hogy ha a korona becsületéről és jogairól van szó, úgy fognak viselkedni, mint a hogy hű alattvalókhöz illik. A kompaktákhoz nekik soha semmi közük sem volt. Mint a király, ők is hívek maradnak atyáik hitéhez s nem szakadnak el a római egyháztól. Miután a király az ő tanácsuk nélkül határozta el, hogy a kompaktákat megvédi, ebben legyenek hát segítségére azok, a kik ezt tanácsolták s a kiknek azokra szükségök van. A következő napon ugyanezt a kijelentést a katolikusok nevében a király újabb kérdésére Jodok boroszlói püspök ismétlé. György kísérlete, hogy az egész birodalmat a kompakták megvédésére kötelezze, teljes kudarczot vallott.

György azt hitte, hogy diplomáciai fogásokkal még most is megakadályozhatja, hogy a pápa ellene határozottan föllépjen. Még az augusztusi események után is folytatta a diplomáciai érintkezést a pápával, a „legszentebb atyával“, mint annak „engedelmes fia“. Másrészről annak a tervnek a megvalósítására töre-

kedett, melyet a szolgálatába állott Marini Antonio, egy grenoblei francia gyáralapító és politikai tervkovács kigondolt, t. i. hogy európai fejedelmi szövetséget hozzanak létre, a melynek vele együtt XI. Lajos francia király legyen a feje. Miután a törököknek Európából való kiűzését és Konstantinápoly viszszafooglalását akarták a szövetség zászlájára írni, azt hitték, hogy a velencei köztársaságot, Magyarország és Lengyelország királyait, Fülöp burgundi herceget s egyik-másik német fejedelmet sikerül megnyerniök. Európa leghatalmasabb uralkodói így egyesületének, a kiket egymás között és idegen fejedelmekkel való viszályaik eldöntése céljából állandó szövetségtanács képviselt volna, oly hatalmas állást kellett elfoglalnia, hogy a pápa, a kit épúgy, mint a császárt háttérbe szorítottak volna, nem bánthatta volna a szövetség egyetlen tagját sem. Ha sikerül a szövetséges seregeknek, a melynek fővezéri szerepét György magának szánta, a törökök uralmát Európában megsemmisíteni, a pápára nézve egyenesen lehetetlenség lett volna, hogy azt, ki a kereszténységet esküdt ellenségétől megszabadítja, eretneknek nyilvánítsa s ellene az ellenségeskedéseket folytassa. Csak az volt a baj, hogy a szeles francziának ez a terve épúgy homokra volt építve, mint Mayr Márton korábbi terve, hogy a cseh királyt a német trónra emeljék. Noha Velence és Magyarország készséggel elfogadta volna Európa segítségét a törökök ellen, mégsem mutatták magukat hajlandóknak arra, hogy a cseh király külön érdekeit támogatassák és Marinitól mindenek előtt a pápával való alkudozást követelték. Franciaország se akart legkevésbé sem kötelezettséget vállalni az iránt, hogy

Györgyöt a római szentszék ellenében támogatni fogja. A hosszas alkudozásoknak egyetlen eredménye egy általánosságban tartott baráti szövetség volt Franciaország és Csehország között, a mely senkire nézve sem foglalt magában határozott kötelezettségeket.¹

Fontosabb következménye volt annak, hogy György a császárt maga iránt nagy hálára kötelezte azzal, hogy a lázongó bécsiek kezéből kiszabadítja s hogy megsegíté öccse, Albrecht ellen. III. Frigyes kérésére a pápa 1462 végén egyelőre felfüggesztett minden egyházi büntetést, melyet a cseh király ellen alkalmazott, bár hangos jajveszékelés között „a boldogtalan kor, a szegény Németország s a nyomorult kereszténység miatt, a melyeknek császáráját csak eretnek király bírja megmenteni“.² Boroszló püspöke, Rosenberg Jodok a cseh király érdekében tett közbenjárásával a pápánál s más befolyásos személyeknél a teljes szakadást szintén megakadályozni igyekezett, hogy hazájától eltávolítsa egy új polgárháború veszélyét, a melynek következményeképen különösen Szilézia elszakadásától lehetett tartani.

De mikor kitünt, hogy a király csak időt akar nyerni s ez alatt az engedetlen boroszlóiakat elszigetelni igyekszik, a pápa erélyes eljárásra határozta el magát. 1464. június 16-án nyilvános konzisztóriumot tartott, a melyen Györgyöt mint hitszegőt és visszaeső eretneket felszólítá, hogy száznolczvan nap alatt

¹ Markgraf: *Über Georgs von Podiebrad Projekt eines christlichen Fürstenbundes zur Vertreibung der Türken aus Europa* stb., Sybel „Histor. Zeitschrift“ XXI, 245—304, újabb adatok alapján ezt a tervet igen kimerítően tárgyalja.

² Levél a császárhoz 1462. december 31-éről a „F. R. Austr. Dipl.“ XX, 287. l.

jelenjen meg az apostoli szék előtt, hogy magát igazolja.¹

II. Pius pápa ugyan meghalt augusztus 14-én, még mielőtt az idéző bullát kiállították. De utódja, II. Pál, a Barbó-k velencei nemzetségéből, az egész kuriával elvileg ugyanazt az álláspontot foglalta el, mint elődje, és diplomáciai tekinteteket a büszke velencei még sokkal kevésbbé ismert, mint a művelt Piccolomini. A császár, valamint a cseh király kérésére tett kísérletre, hogy az utóbbit alkudozásokkal hódolatra bírja, a pápa ismét folytatta ellene az eljárást és 1465. június 28-án az ügyet három bíborosból álló bizottságnak adta át, a mely augusztus 2-án Podjebrád Györgyöt, „a ki magát Csehország királyának nevezi“, száznyolczvan napon belül személyesen az apostoli szék elé idézte, hogy magát az eretnokség, az abba való visszaesés, hitszegés, templomrablás és istenkáromlás miatt igazolja. Négy napra rá azután a pápa maga felhatalmazta németországi követét, Rüdeshaim Rudolf lavanti püspököt, hogy fogja pörbe Györgynek valamennyi hívét, habár érsekek, püspökök, királyok vagy herczegek volnának is, s hogy bontsa fel a vele való házassági szerződéseket és szövetségeket, valamint oldja fel alattvalóit hűségesküjök alól. Deczember 8-án a pápa a cseh tartományok összes lakosait ünnepélyesen feloldotta hitök alól, a melylyel Podjebrád Györgynek hűséget és engedel-

¹ Az 1462. augusztus óta történt eseményekre nézve lsd. Palacky-t IV, 2, 255.—314, Jordan-t 114. s kk. II., Voigt-tól: *Enea Silvio* III, 481—501., Markgraf-tól: *Das Verhältnis des Königs Georg von Böhmen zu Papst Pius II. 1462—1464*, a „Forsch. z. deutschen Gesch.“ IX, 217—258., Bachmann-tól: *Reichsgesch.* I, 398—433; 476—503.

mességet fogadtak és megtiltotta nekik, hogy eretneknek engedelmeskedjenek, neki szolgáljanak, adót fizessenek vagy vele csak érintkezzenek is.

Ez intézkedésekkel bizonyára nem sokat értek volna el még, miután épen akkoriban a kuriának Zsigmond tiroli herczeggel való viszályából s egyéb németországi eseményekből kitűnt, mily kevésbé törődtek abban az időben a pápa parancsával, de még átokbulláival is. De épen ezért Rómából is mindent gondosan előkészítettek, hogy ezek a büntető bul-lák ne maradjanak végrehajtás nélkül. Már 1462 óta a pápa a György országaiban levő összes elégületlen elemekkel, különösen a boroszlóiakkal összeköttetésben állott. Az ezeknek 1460. januárban a királytól hódolatukra engedélyezett határidőt a pápa először 1462-ben meghosszabbítá, azután egyenesen megparancsolta nekik, hogy míg György magát az egyháznak alá nem veti, ne engedelmeskedjenek neki. Mint pápai követ, Jeromos krétai érsek évekig ült Boroszlóban, ki a király ellen való ellentállást szervezte s úgy viselkedett, mintha a városnak, sőt Sziléziának ura volna.

Azonban jelentőségre az ellenzék csak akkor emelkedett, mikor 1465-ben a többnyire katolikus főnemesség tagjaiból megalakult a cseh urak szövetsége. Vezérok Sternberg Zdenko volt, a ki korábban Györggyel a legbensőbb barátságban állott, de most teljesen meghasonlott vele. Mégis a legtöbb úrnak indító oka bizonyára nem volt vallási, hanem politikai természetű, a mennyiben türhetetlennek találták, hogy György, a ki közülök származott, sőt nem is tartozott a legelőbbkelő családok egyikéhez, nem vezetteti magát általok, hanem őket is erős kézzel

akarja kormányozni és birtokaik növelésére irányzott törekvésüknek sokszor ellene szegül, míg fiainak birtokokat és uradalmakat, sőt egész fejedelemségeket adományozott, a hogy az épen 1465 végén, az általa megszerzett troppau herczegséggel történt.¹ Legalább panaszlevelökben, a melyet 1465. szeptember havában a cseh országgyűléshez intéztek, ők maguk tisztán politikai dolgokat állítanak előtérbe: hogy György nem kéri ki a főurak tanácsát, hogy fiának igyekezett biztosítani a trónt, hogy előleges hozzájárulásuk nélkül ismételve hadba szólította őket, már kétszer általános adót szedetett, a megüresedett hűbéreketujból nem adományozta el, hanem bevonta stb. Mikor a király panaszait visszautasítá s az országgyűlés az ő részére állott, november 28-án Jodok boroszlói püspök, a ki most is hajlott a kuria kívánságaira, továbbá tizenhat úr a Sternberg, Rosenberg, Hasenburg, Riesenburg, Schwamberg, Neuhaus, Gutstein, Reuss von Plauen, Eulenburg és Ronsberg családokból Sternberg várában, Grünbergben tartott összejövetelök alkalmával öt évre szövetséget kötöttek egymással oly czélból, hogy egymást kölcsönösen segítik bármely támadás ellen.

Ámde még nem került harczra a dolog. Az urak sokkal gyöngébbeknek érezték magukat, hogysem maguk vagy a boroszlóiakkal együtt megkezdjék a háborút a hatalmas király ellen. Különösen Jodok, a boroszlói püspök, noha személyesen a kehely határozott ellensége volt, a legvégsőt még mindig elkerülni igyekezett, mert meg volt győződve arról, hogy a

¹ Biermann: *Gesch. der Herzogthümer Troppau und Jügendorf*, 209. s kk. ll.

katholikusok hathatós külső támogatás nélkül a királylyal nem bírnak, s hogy a háború csak kárukra válik. Protas olmützi püspök a Boskowitz családból még most is folytatta közbenjáró kísérleteit és összeköttetésben maradt a királylyal, úgy hogy a pápa ideig-óráig való felfüggesztéssel büntette s még szigorúbb intézkedésekkel fenyegette.

A törést a király is elkerülni igyekezett. Mindenkör a diplomáciai fogásoknak inkább, mint a bátor nekirontásnak lévén barátja, ez a hajlama annál inkább növekedett, minél öregebb és kövérsége miatt minél nehezkesebbé lett. Az urakat most is politikai engedményekkel igyekezett megnyerni, a mivel Rosenberg Jánost, a boroszlói püspök fivérét, csakugyan megint a maga pártjára vonta, és velök, hogy alkudozásokra tért nyerjen, 1466. május hóban forma szerint fegyverszünetet kötött, a melynek október derekáig kellett tartani s a melyet azután 1467. április 24-ig meghosszabbítottak. A pápának utolsó csapásra már fölemelt kezét is még feltartóztathatni remélte, részint egyenes alkudozásokkal, részint a császárnak, Magyarország királyának s a vele baráti viszonyban levő német fejedelmeknek közbenjárásával. Miután elszigeteltségök és tudományos természetlenségök mellett az utraquisták mindinkább bizonyos theológiai bizonyítékok gépies betanulására szorítottak, nem akadt közöttük senki, ki ügyét kellő ügyességgel képviselhetette volna, a cseh katolikusok pedig mind jobban elpártoltak tőle, államiratainak szerkesztése céljából először Mayr Mártont fogadta szolgálatába, jelenlegi ura, Lajos bajor herczeg engedélyével, míg 1466 nyarán az egyházi átokkal sujtott Heimbürg György nem érkezett udvarába. De minden

fáradozását, hogy a kuriát a megkezdett úton feltartóztassa s az egyházi javak visszaadásával, katolikus érsek megtűrésével, a királyi családnak a római szertartásra való áttérésével s a törökök ellen való keresztes had ígéretével, a kompaktáták hallgatag megtűrését kieszközölje, gúnyosan visszautasították. A kuria ugyan a vallásháború veszélyét a jelenlegi viszonyok között nem ismerte félre s a György királynak engedélyezett határidő leteltével még egy ideig késedelmeskedett, hogy a megkezdett pörös eljárásnak utolsó konzekvenciáit levonja. De végre az ősz Carvajal bíboros, az egész kollégium legtekintélyesebb tagja, Istennek biztosan remélhető segítségére való rámutatással kiragadta ingadozásából. 1466. december 23-án a pápa kihirdette a végső ítéletet, mely szerint „Kunstatt és Podiebrád Györgyöt vagy Jersiket“ mint visszaeső eretneket s az eretnekek védőjét, mint hitszegőt és templomrablót minden méltóságától és birtokától megfosztottnak, utódait minden tisztségre és örökségre képteleneknek nyilvánítá, alattvalóit pedig minden esküjök és kötelezettségük alól feloldá. Németországban és más országokban a letett cseh király ellen keresztes hadjáratot hirdettek.

Györgynek a pápa részéről való elítélése a cseh urak ingadozó magatartásának is véget vetett. Főleg Sternberg sürgetésére készeknek nyilatkoztak, hogy a pápai ítélet végrehajtásánál életökkel és vagyonukkal közreműködnek és bárkit elfogadnak királyul, kit a pápa nekik ad, noha a maguk részéről Kázmer lengyel királyt vagy fiainak egyikét e célra különösen alkalmasaknak mondták. Sternberg Zdenkót a pápa mint a katolikusok fővezérét megerősíté és valamennyi hívót inté, hogy az új király

megválasztásáig neki segítséget nyujtsanak. 1467. április végén, a fegyverszünet leteltével az ellenségeskedések mindkét részről megkezdődtek.¹

Podjebrád ellenségei még nem egyesültek közös szövetségben. Egyrészt a cseh urak és Pilsen városa állottak szemben vele, másrészt a boroszlóiak, a kikkel egyébiránt Jodok püspök április 21-én az urak nevében szövetséget kötött. Csak mikor a boroszlóiak, a kik között az új pápai követ, Rudolf lavanti püspök is megtelepedett, május hóban gyors rohammal Münsterberg és Frankenstein városokat az ottani várakkal együtt elfoglalták, szakadtak el Györgytől a morvaországi német városok: Brünn, Olmütz, Znaim és Iglau, melyek a császár oltalma alá helyezkedtek, szintúgy a lausitziak. Végül Protas olmützi püspök szintén szövetkezett az említett városokkal, míg a pápa új királyt nem állít fel. A lausitziak Györgytől már április havában fordultak el.²

Másrészt azonban még mindig sok katolikus, mint a Kolovratok, Lobkovitzok, Rosenberg János, ifjabb Riesenburgi és Rabi Vilmos, Rosenthal (Rožmítal) Leó, a király sógora, továbbá Éger, Ellbogen, Kaaden, Kommotau, Brüx, Aussig, Budweis városok, sőt a legtöbb főpap hívek maradtak a királyhoz vagy, mint például a legtöbb sziléziai fejedelem tette, óvatos semlegességet tartottak szem előtt. Az utra-

¹ A II. Pius halála óta történt dolgokra nézve lsd. Palacky-t IV, 2, 315—438. Jordan-t 184—264. Markgraf-tól: *Die Bildung der katholischen Liga gegen König Georg von Podiebrad*, Sybel „Hist. Zeitschr.“ XXXVIII, 48—82. és 251—266. Bachmann-tól: *Deutsche Reichsgesch.* I, 544—596.

² Ezekről az egyes szövetségekről lsd. Markgraf-ot i. h. 265. s kk. II.

quisták természetesen egyhangúlag a király mellé állottak, noha ez óvakodott attól, hogy valóságos válásháborút szítson. A háború ostromlásokból és apró csatározásokból állott, s ez okból a szerencse csakhamar a király felé hajolt. Csehországban az urak szövetségének tagjaitól több várat foglaltak el, Sziléziában Viktorin herczeg ismét visszavette Münsterberget és Frankensteint, mi közben a boroszlóiak sok foglyot vesztettek, azután fölmenté a brünniektől ostromolt Spielberg várát. A bajor keresztések egy csapata szeptember 22-én Neuern mellett szintén érzékeny veszteséget szenvedett. Az eredmények, melyeket a király ellenségei a harcmezőn elértek, koránsem értek fel a hátrányokkal, és csakhamar kitűnt, hogy nemcsak nem bírják Györgyöt megbuktatni, hanem hogy hosszabb ellentállásra is képtelenek, hacsak kívülről segítséget nem kapnak.

A pápa ugyan ez irányban sem kimélt semmi fáradságot. Nevezetesen Kázmér lengyel királyt igyekezett megnyerni, a ki mint Utószülött László király egyik nővérének férje a cseh koronát a maga fiai számára is követelhetette. Hogy szabad keze legyen, a pápa még az általa eddig pártolt német lovagrendet is magára hagyta, és Rudolf lavanti püspöknek, a pápa követének közbenjárására 1466. október 19-én létrejött a rend és Kázmér király között a thorni béke, a mely szerint az előbbinek Nyugoti-Poroszországról le kellett mondania Lengyelország javára, Keleti-Poroszországra nézve pedig el kellett ismernie a lengyel király felsőségét. De hogy Kázmér királyra nyomást gyakorolhasson, a pápa a béke megerősítését a cseh eretnekek leverésétől tette függővé. 1467. május havában több katolikus főúr a lengyel király-

nak magának vagy egyik fiának forma szerint felajánlották birodalmuk koronáját.

Ámde Kázmér, noha nem volt nagyravágyás hijjával, nem érzett semmi kedvet, hogy a német lovagrenddel való hosszú háború következtében kimerült birodalmát uj és előreláthatólag sokáig tartó harcza bonyolítsa. Elvileg különben is helyteleníté a pápa eljárását György ellen, a mennyiben arra az álláspontra helyezkedett, hogy fölkent és koronás királyt nem is lehet letenni. Együttal — úgy látszik — már akkor táplált reményt, hogy György halála után békés úton kiviszi egyik fiának a megválasztását. Ez okból a csábító ajánlatokat, melyeket a pápa és György király lázadó alattvalói tettek, különböző kifogások örve alatt visszautasítá, sőt György és ellenségei között békét igyekezett létrehozni, a mi természetesen a cseh királynak hátrányára volt, miután ez Kázmér kívánságára ellenfeleinek 1467. november 19-én a rákövetkező év május 26-ig tartó fegyverszünetet engedett. Ennek következtében György erejét nemcsak hosszú időre megbénították, hanem ellenségeinek a deczember második felében Boroszlóban tartott kongresszuson alkalmuk nyílt, hogy jobban szervezkedjenek s hogy katolikus ligává egyesüljenek.

Noha ezek Rudolf lavanti püspökben, a pápa követében, a kit Rosenberg Jodok halála után († 1467. deczember 13.) boroszlói püspökké választottak, erélyes és tevékeny vezért nyertek, mindazonáltal György királylyal valószínűleg nem mérkőzhettek, míg hatalmasabb fejedelem segítségökre nem jön. S e tekintetben a dolgok a ligára nézve még mindig kedvezőtlenül állottak. A császár, a kit György király épen a cseh-

országi polgárháború kitörése idején engedetlen osztrák nemesek nagyon is oktalan támogatásával ellenségévé tett, a ligát ugyan szívesen támogatta volna, de 1468 elején Viktorin herczeg Ausztriában őt magát is megtámadta és erősen szorongatta. Frigyes brandenburgi választó, kit a pápai követ s a katolikus liga 1468 február havában a cseh koronával megkinált, fivérének, Albrecht őrgrófnak tanácsára szintén nem mutatott hajlandóságot arra, hogy a cseh háborúba elegyedjék.¹ A szász herczegek rokonszenvőkkel határozottan György pártján állottak.² Egy szóval a pápa s a liga kilátásai 1468 első hónapjaiban épen nem voltak fényeseknek mondhatók. Ennélfogva nem tehetek egyebet, minthogy elfogadják a Mátyás, Magyarország királya részéről tett ajánlatokat.

Mátyás kétségkívül egyike volt Magyarország legkiválóbb királyainak. De minden fényes tulajdonsága mellett uralkodása az országra nézve nem járt annyi haszonnal, mint azt várni lehetett volna, ennek pedig elhibázott külső politikája volt főoka. Magyarország érdekeinek a király figyelmét dél felé kellett volna irányítaniok, hol a törökök ellenében, kik a nyugatot, első sorban pedig Magyarországot elárasztással fenyegették, erős védgátakat kellett volna emelni.

¹ A háborúról s a diplomáciai alkudozásokról lsd. Palacky-t IV, 2, 438—504. s a Bachmann-tól a „F. R. Austr. Dipl.“ XLII, 412. s kk. II. és XLIV, 628. s kk. II. közölt tudósításokat, valamint ugyanattól: *Reichsgeschichte* II, 75. s kk. II. Brandenburg magatartásáról lsd. még Droysen J. G.-tól: *Gesch. der preussischen Politik* II, 1, 341. s kk. II., Kázmér lengyel király politikájáról Caro-t V, 1, 264—285.

² Ermisch H.: *Studien zur Geschichte der sächsisch-böhmischen Beziehungen 1464—1471.*

Azonban Mátyás megelégedett Bosznia északnyugati és északkeleti határvidékeinek visszafoglalásával s a nélkül, hogy a törökökre döntő csapást mért volna, egyszerre csak beszüntette az ellenök való harczot. Mert nem a keresztény vallásnak s a nyugati műveltségnek a pogány törökök ellen való védelmét tekintette politikája legméltóbb céljául. Ellenkezőleg nyugaton követett hódító terveket, a melyeket hosszú időre úgy sem lehetett megvalósítani s a melyek megakadályozták abban, hogy a törökök ellen sikeresebb hadjáratot indítson s hogy birodalmát a dél felől fenyegető veszély ellen állandóan megvédje.

Apósától, György cseh királytól, kétszinű magatartása miatt, a melyet ez 1459 óta tanúsított iránta, bensejében már régtől fogva elidegenedett. Mikor aztán 1464. februárban ifjú felesége gyermekágyban elhunyt,¹ elszakadt a külső kapocs is, a mely hozzáfűzte. Már 1465. október havában, mikor II. Pál pápa elhatározta, hogy Podjebráddal szakít, Mátyás a pápának felajánlá segítségét, „hogy szétzúzza az istentelenek hitetlenségét”.² A pápa ez ajánlatnak akkor nem vette hasznát, mert Mátyás nem folytathatta volna a háborút a törökök ellen. De mikor kitünt, hogy György király nemcsak a katholicus ligával bir, hanem Ausztriában magát a császárt is szorongatja, s a pápa sehol másutt segítséget nem talált, mindenki szemét a magyar királyra ve-

¹ Dlugosz XIII, 323.

² Katona XV, 135.

³ A Mátyás király és Podjebrád György között való háborút az utóbbi haláláig Palacky IV, 2, 500—664. behatóan és gondos kutatás alapján tárgyalta, ki a használt oklevelek egy részét.

tette.³ A liga nevében Protas olmützi püspök megjelent, hogy őt fellépésre bírja, miközben Mátyás püspöktanácsadói buzgón támogatták. Ugyanakkor a király udvarában egy pápai követ is megjelent. A császár, a kit Viktorin herczeg szorongatott, Mátyás királytól szintén segítséget sürgetett s ezért mind ő, mind a pápa állítólag a római királyi méltóságot helyezte neki kilátásba.¹ Ezzel egyébiránt csak a magyar király óhajával találkoztak, a ki már 1466 ősz óta diplomáciai jegyzékeiben a cseh király ellen igen ingerült hangot használt,² mintha szándékosan törésre akarta volna vinni a dolgot. Noha az alkudozások, melyeket a törökök több év óta Magyarországgal és Velenczével béke vagy hosszabb fegyverszünet megkötése érdekében folytattak, eddigelé még mindig nem vezettek eredményre², Mátyás mégis sráállott, hogy Podjebrádot megtámadja, mert biztosan remélte, hogy győzelem esetén elnyeri a cseh királyi koronát. 1468. márczius 31-én mint a császár szövetségese s a cseh katolikusok védője Podjebrád Györgynek hadat üzent és csakhamar rá Ausztrián át, a hol egyesült a császárnak Grafenecker alatt álló csapataival, Znaim ellen nyomult.

Mátyás serege nem volt igen nagy, mert körül-

később *Urkundliche Beiträge* czimen („F. R. Austr.“ XX, 523. s kk. II.) közzé is tette. Egyet-mást Bachmann: *Reichsgesch.* II, 145. s kk. II. helyreigazított és kiegészített. Lengyelország magatartásáról lsd. Caro-t V, 1, 294—336.

¹ A Mátyás részéről 1469-ben György királyhoz s ennek részéről Albrecht brandenburgi örgrófhhoz intézett közlés szerint. Palacky: *Urkundl. Beiträge* 568. l. Ez ellen nyilatkozik Bachmann II, 146. s k. I. 208. s k. I.

² Teleki XI, 164. s kk. II.

belül csak 11,000 lovasból, a kik között sok cseh és lengyel zsoldost találunk, és több ezer gyalogosból állott. De gyakorlott volt s a legjobban el volt látva nagy és kis ágyúkkal és hadi szekerekkel. György király, a kit alattvalói nagy részének lázadása megbénított, ennek következtében nem sokára nem is állhatott ellent. Mátyás lassan, de feltartóztathatlanul folytatta előnyomulását. Októberig több győzelmes ütközet után egész Morvaországot, a Brünn mellett fekvő Spielberg kivételével, továbbá Magyar-Hradisch városát több kisebb helységgel együtt hatalmába keríté. Az utolsó megerősített helyeket is, a melyeket György Sziléziában s a Lausitzban még bírt, Troppau kivételével megadásra kényszerítették. Csehországban magában Rosenberg János és Budweis városa a katolikus ligához csatlakozott.

Miután a magyar rendek ősszel rendkívüli hadi adót szavaztak meg,¹ Mátyás 1469 ujév után a háborút fokozott erővel folytatta. Február 12-én a spielbergi őrség éhségtől kényszerítve átadta a vitézül védett várat. Már a következő napon Mátyás hadával maga indult Csehország ellen, azzal a szándékkal, hogy mindenekelőtt a gazdag kuttenbergi bányákat elfoglalja, a melyeknek jövedelmét akkoriban, talán mindenestre túlozva, hetenként 2600 márkára vagy 13,000 cseh forintra becsülték.² A legnagyobb gyorsasággal nyomult elő a nélkül, hogy Leitomischl, Hohenmauth és Chrudim városok ostromával vesződjék. De minthogy György király Csaszlauban várta seregével, a mely lovasságra nézve gyöngébb volt ugyan, de gyalogság tekintetében

¹ Katona XV, 358.

² Palacky IV, 2, 523.

az övét jelentékenyen felülmulta, dél felé kanyarodott, talán hogy Iglauba vonuljon vissza. Egyszer csak azt veszi észre, hogy Wilimow mögött a hóval fődött magaslatok között a csehek minden oldalról bekerítették s hogy a szorosokat eltorlaszolták. Azt hitte, hogy csak béke árán szabadulhat meg. Ezért egykori apósának békeajánlatokat tett s miután vele (február 28-án) négy szem közt találkozott, titkos meg egyezésre lépett. Mátyás „kézadással, szavának és becsületének lekötésével“ megígérte, hogy a pápánál kiviszi, hogy György s a csehek a két színben való áldozás használata mellett megmaradhassanak. Együttal közölte a cseh királylyal a pápa s a császár részéről a római királyi koronára vonatkozólag neki tett ígéreteket s az ő szavazatát is kérte, a miért a maga részéről az elfoglalt városokat és várakat ismét visszaadni hajlandó. Egyelőre április 3-ig fegyverszünetet kötöttek, mely alatt mindkét királynak Olmützben tanácsosaikkal össze kellett jönniök, hogy a végleges békét megkössék.¹

Ez események híre a cseh király ellenségeinél iszonyú rémületet keltett. Rovarella Lőrincz ferrarai püspök, a pápa követe, a ki épen azon fáradozott, hogy a regensburgi birodalmi gyűlést a cseh eretnekek ellen háborúra bírja, személyesen Olmützbe sietett, hogy a magyar királynak Podjebráddal való kibékülését megakadályozza. Rudolf boroszlói és Protas olmützi püspökök, valamint Sternberg Zdenko és barátai, szintűgy Boroszló és más városok követei szintén megjelentek Olmützben, míg György Sternberg-

¹ V. ö. Bachmann-tól: *Der Vertrag von Wilimow* a „Mitteil. f. Böhmen“. 32. köt.

ben maradt. A tárgyalások ¹ azonban csak április 7-én kezdődtek, s ezért a fegyverszünetet meghosszabbították.

A pápai követ oly túlzott követelésekkel állott elő, hogy György azokra semmiképen sem állhatott rá. Azt kívánta ugyanis, hogy a cseh király háza népével a katolikus hitre térjen, a főeretneket, Rokyczanát, adja ki, Mátyás királyt fogadja fiává és alattvalóit kényszerítse, hogy már most hűséget esküdjenek neki. Viszont Mátyás foglalásait megtarthassa és beiktathassa a prágai érseket más papokkal együtt, hogy az eretnokséget kiirtsák. A katolikus liga tagjai már április 12-én elhatározták, hogy Mátyást cseh királylyá választják, hogy annál szorosabban magukhoz fűzzék. Ezzel egyébiránt nyilván csak titkos óhaját teljesíték, miután ezt a tanácsot bizalmasai adták a liga tagjainak. Mátyásra nézve ugyanis Csehország koronája különösen azért birt fontossággal, mert így német fejedelemmé lett s mint ilyennek több kilátása lehetett arra, hogy vágyainak netovábbját: a római királyi koronát elnyerje. Ha mind a mellett vonakodott elfogadni cseh királylyá való megválasztását, ez csak azért történt, hogy a pápai követől határozott ígéretet kapjon, hogy neki Németországból 12,000 emberből álló segédcsapatokat, vagy, a mit még jobban szeretett volna, valahonnan 200,000 aranyforintnyi segélyt szerez.

Ily módon a Györggyel való alkudozásoknak szükségképen eredményteleneknek kellett maradniok, és pusztá szemfényvesztés volt, hogy május 1-ig folytatták. A fegyverszünetnek ujévig való további meg-

¹ Lsd. Bachmann II, 220. s kk. II.

hosszabbítását elhatározták ugyan. De Mátyás beleegyezését adta ahhoz, hogy május 3-án ünnepélyesen cseh királylyá választották, s azután Morvaországban, Sziléziában s a Lausitzban a lakosokat hódolatra kényszeríté.

A cseh koronának Mátyás részéről való elfogadásából György király láthatta, hogy diplomáciai eszközöktől nem várhat szabadulást, s ez visszaadta korábbi tetteirejét. Ugyanakkor elhatározta, hogy Lengyelország megnyerése céljából a cseh országgyűléssel saját fiai mellőzésével Ulászló herceget, Kázmér király legidősebb fiát választatja meg utódjává, azzal a föltétellel, hogy leányát, Ludmilát, nőül veszi és fiainak meghagyja uradalmaikat. Az igazhitű lengyeleknél a hercegnek egy eretnek leánynyal való házassága, igaz, hogy nagy borzalmat keltett, s Kázmér ezúttal elhatározását el is halasztá.

Miután György az Olmützben kötött fegyverszünetet magára nézve nem tartotta többé kötelezőnek, 1469. július elején minden ponton megkezdte a háborút s ezt annál szerencsésebben folytatá, mert Mátyás csapatainak nagyobb részét elbocsátotta. A meggon-dolatlan, heves Viktorin herczeg ugyan már július 27-én Wesselynél a Morva mellett a magyarok kezébe esett. De Csehországban a liga tagjait keményen szorongatták, úgy hogy sokan, mint a Hasenburgok, Rosenbergekek, Schwambergek és mások semlegességi szerződésekkel igyekeztek magukat megmenteni. A Felső-Lausitzot és Sziléziát, a hol csak Boroszló tanusított még mindig nagy harczy kedvet, Csehországból pusztították vagy megsarczolták. Morvaországban október végén a minden oldalról bástyákkal körül-

vett Hradischt Henrik herczeg fölmenté s a magyarokat, a kiket Mátyás maga vezetett, megfutamítá. Végre még a boroszlóiak is békét áhítoztak és püspökük, Rudolf pápai követ, sajnálatának adott kifejezést, hogy a pápát ebben az ügyben rosszul informálták, s hogy ezt a háborút megkezdték, a melynek okozói lelküket nagy bűnnel terhelték meg. A császárnak, a ki ellen György király Károly burgundi herceget akarta a német trónra emelni, szintén nem volt többé kedve, hogy a magyar királyt Csehország birtokához segítse, mert azzal gyanusítá, hogy alattvalóit ellene támogatja, s mert túlnyomó hatalma őt magát fenyegette volna leginkább.

1470-ben a háborút ujult erővel megkezdték, miután Mátyás kivitte, hogy a magyar országgyűlés minden kaputól egy aranyat szavazott meg, a mi a szokásos adónak ötszöröse volt,¹ míg Csehországban a birodalom védelmére honvédséget hoztak be. De ebben az évben is, a mikor ismét a szerencsétlen Morvaország volt a háború színhelye, nem került dülőre a dolog. Egyes ütközetekben a magyarok kerekedtek felül. De a pusztító betörés, melyet Mátyás király augusztus végén Hohenmauthon át Csaszlauig intézett, gyors visszavonulással végződött, mikor egy cseh sereg közeledett Johanna királynő vezérlete alatt. Az év végén a magyar király époly távol volt az egész cseh birodalom elfoglalásától, mint az év elején. Hiveinek elégedetlensége mindinkább növekedett. A boroszlóiak a kiknek kereskedelmi forgalma megbénult, szidták és átkozták a papokat; a sziléziai fejedelmek minden pillanatban készek voltak elpártolni Mátyástól. Sőt a

¹ Katona XIV, 418.

magyarok között is mind nagyobbá lett az elégedetlenség királyuk politikája miatt.

Miután Mátyás attól tartott, hogy a császárral is törésre kerül a dolog, 1471 elején ellenfelének békét ajánlott. E szerint György haláláig megtartaná Csehország koronáját, melyet halála után Mátyás örököl. Viszont Mátyás Viktorin herceget Szilézia vagy Morvaország hercegévé teszi s megengedi, hogy ő vagy valamelyik fivére kövesse Csehország trónján, ha neki magának fia nem maradna. Még a pápa is, a kinél különösen a lengyel király s a szász hercegek jártak közben György érdekében, hajlandónak mutatkozott, hogy a cseh kérdésben új alkudozásokat kezdjen.

De épen mikor a kilátások Györgyre nézve minden oldalról kedvezőbben alakultak, 1471. márczius 22-én vízi betegségben meghalt, miután épen egy hónappal előbb Rokyczana, az első és egyetlen választott utraquista érsek, szintén elköltözött a világból.

A mire György — ki mint politikus minden ravaszsága mellett hijjával volt a józanságnak, hatalmi eszközei s a többi fejedelmek törekvései világos felismerésének — szerencséje tetőpontján törekedett, hogy Csehországot a legelső hatalmasságok egyikévé, magát pedig az európai államrendszer középpontjává tegye, azt ugyan nem érte el. A mit tehetett, nem állott arányban ábrándos akaratával. Mégis a cseh nép legnagyobb része joggal hálás emlékezetében tartja, mert megóvta attól, hogy zsákmányra áhító vagy fanatikus csapatok eláraszták, hogy hitét erővel megsemmisítsék, a mi borzasztó kegyetlenségek nélkül meg nem történhetett volna, s hogy integritását ha nem is, de önállóságát megmenté. Hogy meghalt, mielőtt ezeket a javakat állandóan biz-

tosíthatta, a legnagyobb szerencsétlenség volt, a mely Csehországot az akkori viszonyok között érthette.

A csehek most két év előtt hozott harározatukra, mely szerint Ulászló lengyel herceget ismerik el György utódául, ügyet sem vetettek, hanem a királyi széket megüresedettnek tekintették. György fiai, a kik közül egyébiránt Viktorin még mindig fogolyként Magyarországon tartózkodott, úgy látszik, maguk sem áhítoztak a koronára, a melyet különben alig lehetett volna megtartaniok. Albrecht szász hercegnek, György vejének a szomszédos cseh területek nemesei között számos híve volt, de mégsem tudta megválasztását kivinni. Mátyás király javára a katolikus liga ragaszkodása, továbbá Morvaország, Szilézia és Luzácia legnagyobb részének birtoka jelentékeny súlyként esett a mérlegbe. Érdekében Viktorin herceg is működött, a kit Magyarországon való tartózkodása alatt ígéretekkel egészen megnyert. A magyar pártra tényleg tekintettel is voltak annyiban, hogy a választó országgyűlést nem Prágában, hanem Kuttenbergben tartották meg, a hol Mátyás hívein kívül mint követei Beckenslaher János egri püspök és Csupor Miklós erdélyi vajda is megjelentek. Azonban a legtöbb utraquista sokkal inkább gyűlölte Mátyást, a ki eddig legmakacsabb és legveszélyesebb ellenségük volt, hogysem ráállottak volna arra, hogy magukat uralma alá vessék. Az országgyűlés május 27-én a tizenöt éves Ulászló lengyel herceget választotta meg, miután nemcsak a fajrokonság szólt mellette, hanem mert atyja kilátásba helyezte, hogy Csehországot egész hatalmával támogatni fogja s hogy a pápánál hathatósan közbenjár a kompaktáták elismerése érdekében. Augusztus 22-én

Ulászlót egy lengyel püspök Prágában megkoronázta, miután megesküdött, hogy a kompaktátákat és Csehország szabadságát megtartja.

Mátyásnak természetesen esze ágában sem volt, hogy igényeiről az új király javára lemondjon, miután a cseh háborúra már többet fordított két millió aranynál. Rovarella pápai követ kénytelen volt őt a pápa nevében Csehország királyául megerősíteni. Ámde a kilátások kezdetben nem igen voltak kedvezőek rá nézve. Az eretnek Györgynek számos korábbi ellensége, nevezetesen az összes felső-szláviai fejedelmek a katolikus Ulászlóhoz csatlakoztak.¹ Mátyás ez okból 1471 nyarán késznek nyilatkozott, hogy az esetre, ha cseh királylyá való koronázása elé akadályokat nem gördítenek, Ulászló herceget fiává fogadja és elismeri utódjául, sőt a lengyel király leányát is nőül veszi. Kázmér azonban ezeket az ajánlatokat visszautasítja, mert Mátyás király egy Magyarországon támadt összeesküvés következtében abban a veszedelemben forgott, hogy nemcsak Csehországot, hanem Magyarország koronáját is elveszíti.

A magyarok mindinkább elégedetlenek valának királyuk politikája és Csehország ellen intézett háborúi miatt, a melyek rémítő összegeket nyeltek el s azt eredményezték, hogy a birodalom dél felé védtelen állapotban volt. A törökök Bosznia és Hercegovina felől 1467 óta évről-évre betöréseket intéztek a szomszéd magyar és velencei területekre, Sebenico és Zára, Corbavia és Zengg ellen, mi közben nemcsak

¹ A csehországi eseményekre nézve György király halála óta lsd. Palacky-t V, 1, 3—52. V. ö. Caro-t V, 1, 336—350.

az országot pusztították, hanem a lakosokat is elhurczolták.¹ Sőt 1469-ben a török lovasság három ízben tört be. Márczius végén vagy április elején a corbaviai és zenggi grófok területét fosztották ki.² Május hóban egy nagyobb csapat, a melyet 10,000 emberre becsültek, Horvátországon keresztül a Kulpán át Krajnáig nyomult elő. Pünkösöd vasárnapjától (május 21.) kezdve, mikor a törökök Möttlingnál megjelentek, két héten keresztül pusztították az országot Laibach faláig. A templomokat és lakásokat kifosztották és felgyújtották, a gyermekeket és öreg embereket darabokra vagdalták vagy felnyársolták, a felnőtteket rabszolgaságba hurczolták. Csak mikor Krajnában, a honnan minden háztól egy fegyverest kellett kiállítani, sereg gyülekezett össze, s az a veszély fenyegette őket, hogy a horvátok visszavonulásukat elvágják, húzódtak vissza több ezer fogolylyal Boszniába.³ Szeptember végén ismét jött egy csapat Zágráb közeléig és csak a megáradt Száva akadályozta meg átkelésüket, míg a jobboldalon Gurkfeldig portyáztak. A délmagyarországi nemesség, a mely üldözőbe vette őket, vereséget szenvedett.⁴ 1470. október havában is

¹ Erre nézve csak rövid följegyzések vannak a *Mon. Hung. Mátyás kir. korából* II, 67. 68. 75. 87. 90. (az utóbbi bizonyára 1468-ra vonatkozólag is.)

² U. o. 101. l.

³ Velencei tudósítások u. o. 117. 122. 127. *Unresti Chron. Austr.* Hahn-nál: *Collectio* I., 562. Unrest akkoriban plébános volt Szent-Mártonban a Techelsbergen, a Wörthi-tótól északra. Művéről lsd. Krones-t az „Archiv f. österr. Gesch.“ XLVIII. 421. s kk. II.

⁴ Egy égeri követ jelentése Bécsből november 23-áról a *F. R. Aust. Dipl.* XLII, 482. Unrest, 564. l. A zágrábi polgárok oklevele október 3-áról Katoná-nál XV, 406., mely szerint ez

prédálták pusztították Erdélyt meg Horvátországot, majd karácsony táján még egyszer megtámadták a magyar határterületeket.¹ 1471-ben a törökök, hogy a Száván való átkelésükre biztos pontot nyerjenek, Belgrád és Boszniának Magyarországhoz tartozó része között fölépítették Szabács várát, melyet a magyarok hiába próbáltak elfoglalni vagy elpusztítani.² Egyúttal ismét megkezdték rabló hadjárataikat. Miután Iza bég boszniai helytartó május elején kifosztotta a vidéket Spalato, Sebenico és Zára faláig, egy lovas csapattal junius elején váratlanul Horvátoszágon keresztül Laibachig és Krainburgig nyomult elő, majd átkelt a Felső-Száván is, miközben a törökök a Sann-völgyén keresztül Czilliig jutottak, és csak egy karantán segédesapat közeledésére vonult vissza Boszniába. 30,000-re becsülték az emberek számát, a kiket megöltek vagy rab-szolgaságba hurczoltak. Augusztusban a törökök megint Zágráb vidékéig hatoltak, novemberben pedig a Karszton keresztül Görz közeléig.³

Lehet-e ily körülmények között csodálni, hogy hazafias érzelmű magyarok is helyteleníték, hogy

a betörés „his diebus, videlicet post festum S. Michaelis arch. proxime praeteritum“ történt. Dlugosz XIII, 454. szerint a törökök óriási serege, mikor már havazott és fagyott, egészen Czilli környékéig nyomult elő, a mit újabb történetírók helytelenül a májusban tett betörésre vonatkoztatnak.

¹ Dlugosz i. h. 461.

² Bonfinii: *Dec.* IV. 2. k. 440. l.

³ Mind a három betörést, a juniusit, augusztusit és novemberit, megemlíti Unrest, 574. l., az elsőt, valamint a dalmáciai betörést Gerard de Collis milanói követ is Velenczéből május 13-án, továbbá junius 14-én és 18-án küldött jelentéseiben a *Mon. Hung.* i. h. II, 219. 224. Dlugosz XIII, 476. s k. l. szintén megemlíti mind a hármat, csak hogy az elsőt egyúttal háromra

Mátyás Podjebrád György halála után is folytatja a harczot a cseh koronáért, holott Ulászló herczeg megválasztása után, a ki lengyel segítségre is számíthatott, a siker mind valószínűtlenebbé lett; ha azt hitték, hogy Magyarország béküljön ki nyugati és északi szomszédaival és egész erejét a birodalom védelmére fordítsa a kereszténység rettenetes ellenségei ellen. De miután nem lehetett remélni, hogy a makacs Hunyadi terveit abban hagyja, meg akarták buktatni és helyébe a lengyel király másodszülött fiát, az ifjú Kázmér herczeget akarták a magyar trónra emelni.

Kázmér lengyel király maga ugyan nem volt túlságosan nagyratörő, sem tettekre vágyó, de a kilátás, hogy fiai nemcsak Lengyel- és Csehországban, hanem Magyarországon is uralkodhatnak, mégis sokkal csábítóbb volt, hogysem a magyar elégületlenek ajánlataira végre rá ne álljon. Különben is mindig ragaszkodott feleségének, Utószülött László nővérének örökösödési jogaihoz annak országaira nézve. Vitéz János esztergomi érsek, továbbá Csezmiczei János (Janus Pannonius) pécsi püspök és Rozgonyi Rajnald sürgetésére 1471. október elején tehát fiát Kázmért 12,000 emberrel Magyarországba küldé, a hova azoknak a csapatoknak is kellett volna indulniok, a melyek Ulászlót koronázására Prágába kísérték. Szeptember 20-án kibocsátott kiáltványában, a melyet állítólag az esz-

osztja, állitván, hogy első- és másodizben 20—20,000 harmadizben 30,000 embert huzoztak el, s hogy a törökök első izben Krajnát három hónapig pusztították. Ilwof: *Die Einfälle der Osmanen in die Steiermark* a „Mitteil. d. hist. Ver. f. Steiermark“ X, 222. s kk. ll. ellenében helyesnek vélem, hogy főleg a közelben lakó Unresthez ragaszkodom.

tergomi érsek szerkesztett, Kázmér mint Magyarország örököse lépett fel és Mátyásnak szemére hányta trónbitorlását, továbbá, hogy az országot a törökök pusztításainak kiteszi s hogy a lakosokat elnyomja. Azonban Mátyás ellenségei terveiről idejekorán értesült. Julius havában elegendő födőzettel Morvaországból Budára sietett, majd a szeptemberben tartott országgyűlésen az összeesküvőket részint politikai engedményekkel vagy személyes kedvezményekkel és ígéretekkel megnyerni, részint határozott föllépésével megfélemlíteni tudta s így az ellenzéket csirájában elfojtá. Kázmér herczeg, a ki Hatvanig nyomult elő, kénytelen volt az országból kivonulni.¹

Habár Mátyás époly bölcs, mint erélyes föllépésével az őt fenyegető veszélyt szerencsésen elhárítá, mégis csehországi háborújára a magyaroknál csekély támogatásra talált s a katolikus liga is ellene volt a háború folytatásának. Másrésről Kázmér király és fia Ulászló nemcsak a szükséges erélynek, hanem a pénznek is híjjával valának s így nem tudták Mátyás súlyos helyzetét, a melyben egy ideig volt, döntő csapásra felhasználni. Miután mindkét fél ereje meg volt bénítva, készséggel hajoltak az új pápának, IV. Sixtusnak kívánságára, a ki, hogy

¹ A magyarországi eseményekre nézve főforrás Dlugosz XIII, 464. 470—473. 477. s k. I., másodsorban Eschenloer: *Geschichten von Breslau* II, 217. 234. 246. s kk. II. s a magyar történetírók: *Thuróczi* IV, 67. fej. és *Bonfinii Dec.* IV, 3. könyv. V. ö. ezzel Kázmér kiáltványát, a budai országgyűlés törvényeit 1471. szeptember 18-ról, továbbá a tudósításokat Palackynál: *Gesch. Böhmens* V, 1, 57. 36. és 59. 37. sz. Ujabb leírások Telekinél IV, 192. 227. s kk. II. 244. s kk. II., Fessler—Kleinnál III, 91. s kk. II., Caro-nál V, 1, 350. s kk. II., Fraknóinál: *Mátyás király* 157. s kk. II., Bachmannnál II, 375. s kk. II.

a keresztény fegyvereket a törökök ellen fordíthasák, Magyarország és Csehország között békét igyekezett létrehozni. Már 1472. márczius 31-én általános fegyverszünetet kötöttek, a mely 1474 nyaráig tartott. Ez idő alatt Barbo Márk pápai követ — aquilėjai patriárka közbenjárásával ismételve békealkudozások történtek, a melyek azonban eredménytelenek maradtak, mert Mátyás azt kívánta, hogy nagy hadi költségeinek kárpótlásául valamennyi cseh melléktartományt neki engedjék át vagy 1.500,000 aranyat fizeszenek, továbbá, hogy Ulászló fogadott apjául, és haláláig Csehország kormányzójául elismertessék, a mit sem a lengyelek, sem a csehek nem akartak megengedni.

Mikor végre a háború ismét kitört, Kázmér lengyel király 1474. szeptember végén állítólag 60,000 emberből és 5000 hadi szekérből álló sereggel betört Felső-Sziléziába. Krappitz mellett átkelt az Oderán, hogy annak balpartján fiával, Ulászlóval egyesüljön, a ki 15—20 ezernyi emberrel Csehországból közeledett s hogy azután Boroszló megvételevel legalább Sziléziára nézve dülőre vigye a dolgot. Mátyás király az őrségeket beleszámítva 6000 embernél és 900 hadi szekérnél nem igen rendelkezett többel s velők Boroszló mellett elsánczolt táborban állott.¹ Azonban katonái majdnem mind gyakorlott zsoldosok valának, ő maga tapasztalt hadvezér, ki a legerélyesebb ellent-

¹ Hogy Észak-Németország felől történendő támadások ellen magát biztosítsa, megerősítette most a sagani hercegségnek 1472-ben a szász hercegek részére történt eladását s ezeket a hercegséggel megadományozta. *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens* I, 213. s kk. ll.

állásra el volt határozva, míg ellenfelei hijjával voltak a tekintélyes hadvezérnek. Azonkívül a lengyelek esztelen pusztításaik s száz meg száz helység felgyujtása következtében nemsokára élelmiszerekben hiányt szenvedtek, úgy hogy soraikban a vérhas kezdett pusztítani. Mátyás könnyű csapataival nemcsak a Lengyel- és Csehországból való élelemszállítmányokat vétette el, hanem Szapolyai István vezérlete alatt egy csapatot Lengyelország pusztítására küldött, a mely Meseritzig és Posenig nyomult elő s annak külvárosait felgyujtá. A növekvő szükség végre Kázmért november elején arra kényszeríté, hogy ráálljon az alkudozásokra, a melyeket Sternberg Zdenko és más cseh urak kezdettek. November 15-én Kázmér és Mátyás király Boroszló előtt Grosz-Mochbern nevű faluban személyesen találkoztak s néhány nappal utóbb fegyverszünetben egyeztek meg, a melyet deczember 8-án aláírtak s a melynek 1477. május 15-ig kellett tartani.

Később ugyan helyi természetű ellenségeskedésekre került a dolog, de nem többé nagyobb hadjáratra. 1475. márczius 28-án a lengyel és magyar meghatalmazottak között Brünbnen béke jött létre, a melyet azonban Mátyás nem akart elfogadni. Némileg változott alapon szeptember 30-án Budán újabb előleges békét kötött, a melyet 1479. július 21-én Mátyás és Ulászló király találkozása alkalmával Olmützben megerősítettek. A budai békepontok értelmében Ulászló csak Csehországot bírja, Mátyás ellenben a cseh királyi czimen kívül megtartja az összes melléktartományokat: Morvaországot, Sziléziát és Luzáciát, és Ulászlónak mindent át kellett engedni, a mit még e tartományokból bírt. Csak Mátyás halála

után válthatja vissza e tartományokat Ulászló vagy utódja 400,000 aranyon, de ha Mátyást vagy egyik örökösét Ulászló halála után ennek utódjává választanák, akkor váltságdíj nélkül szállnak vissza.¹

Csehországot tehát most sem sikerült visszavezetni a katolikus egyház kebelébe és megsemmisíteni az utraquista eretnekséget, noha a pápák nem átallozták e célból ismét felszaggatni a sebeket, melyek a huszita háború befejezése óta kivált Podjeb-rád György gondos ápolása következtében hegedni kezdettek. A cseh állam mindenesetre halálos csapást szenvedett. A tíz évi harczok nemcsak az anyagi jólétet tették tönkre s nemcsak a királyi hatalmat bénították meg, hanem minden emberi előrelátás szerint magát a cseh birodalmat darabokra törték, miután uralkodó aligha bírja a melléktartományok visszaváltásáért a 400,000 aranyból álló óriási váltságdíjat valaha megfizetni.

Mátyás 1474 végén Csehországgal és Lengyelországgal különösen azért kötött fegyverszünetet, hogy végre a magyarok kívánságainak eleget téve, összes erejét a törökök ellen fordíthassa. Mert ezek 1471 után is folytatták betöréseiket az északnyugati szomszédos államokba és ugyanoly kegyetlenségeket követtek el, mint az előző években. 1472 nyarán Boszniából Horvátországon keresztül a Száva mentén Krajnáig, talán Pettau és Marburg vidékéig is, szeptember hóban St.-Daniele-ig Friaulban, novemberben

¹ A csehországi eseményekre s a Magyarországhoz való viszonyokra nézve Ulászló koronázása óta lsd. Palacky-tól: *Gesch. Böhmens* V, 153—207. V. ö. Grünhagen-tól: *Gesch. Schlesiens* I, 326. s kk. II. a jegyzetekkel és Caro-t V, 1, 357. s kk. II. továbbá Bachmann-t II.

pedig újból Görzig és Istriáig nyomultak elő.¹ 1473. szeptember végén Iza bég vezérlete alatt Sichelburg s a Laibach mellett levő Treffen-nél Krajnán át két nap alatt átvonulva a Kanker-szoroson keresztül váratlanul megjelentek a Karinthyában fekvő Kappel mellett, átkeltek a Dráván, Klagenfurt környékén Feldkirchenig és Szent-Vidig raboltak, gyújtogattak és gyilkoltak és sok ezer fogolylyal Bleiburgon, Windischgrätzen és Cillin keresztül hazatértek.² Már 1474. június elején a törökök ismét Laibach vidékéig s a Sann völgyébe, július havában pedig a Száván keresztül Kőrösig, Kapronczáig, Varasdig és Pettauig nyomultak elő.

Ősszel újabb betörések történtek a Karszt vidékéig.³ Az akkori magyar történetírók, a kik csak a király dicsőítését tekinték feladatukul, nem tartották érdemesnek, hogy megemlékezzenek a nyomorról, melyet a törökök Magyarországra hoztak. De az akkoriban a Wörthi-tó közelében élő Unrest plébános az eddigi török háborúk eredményét ezekben a rövid, de annál megkapóbb szavakban foglalja össze: „A

¹ Dlugosz XIII, 487. V. ö. Romanin-tól: *Storia Doc. de Venezia* IV, 365. A karinthyai Szent Pál-kolostor évkönyvei, melyeket Krones közölt az „Archiv f. österr. Gesch.“ XLVIII, 510. 145. jegyz., egy június 29-ike körül tett betörésről tesznek említést „in campo Drauensi in limitibus Marchpurgae et Pettau“.

² V. ö. Unrest-tel, 578. s k. l. a szent-páli évkönyveket i. h. 146. jegyz., s a jegyzetet Dimitz-nél: *Gesch. Krains* I, 286. 1. jegyz., a ki persze túlságosan hisz Megiser-nek s mindazoknak, a kik őt követték.

³ Unrest 579. 581. s k. l. Szent-páli évkönyvek i. h. 509. s k. l. 143. 146. jegyz., valamint Frangepán István zenggi grófnak valószínűleg 1474-be teendő levele július 18-áról a *Mon. Hung. Mátyás király korából* II, 260.

török Krajnában bizonyára az ország felét, a cilli-grófságban, Karinthiában, a Karszt mellett, Isztriában a vidék nagy részét felgyújtá, megfosztotta lakosaitól és javaitól, Horvátországot majdnem egészen felgyújtá és kifosztá s a népet rabságba hurczolta, néhány város és vár kivételével, a melyek még tartják magukat, Zagoria legnagyobb részét, a szlavóniai bánságban (a Száva s a Dráva között) sokat felgyújtottak s az embereket és javakat elhurczolták, Magyarországon, mint mondják, a lakosok s a jószág negyed részét elhurczolták, Erdély nagy részét elpusztították. A bánságban gyakran tiz mértföldnyire sem lehet házat vagy embert találni.¹ Ha ez a leírás talán némileg túlzott is, nem lehet kétségbevonni, hogy 1469 óta nemcsak Belső-Ausztria, hanem a magyar-horvát vidékek is rémitő sokat szenvedtek. Végre Mátyás király 1475-ben jelentékeny készüléket tett s a törökök ellen indult, a kiktől egy hónapnál tovább tartó ostrom után 1476. február 15-én elfoglalta Szabács várát. Azonban a hitetlenek ellen való támadó háborút most sem folytatta, hanem visszavért Budára.

Annál kevésbbé maradtak nyugodtan a törökök, a kik délnyugat valamint délkelet felől folytatták támadásaikat. Amott 1475. augusztus havában Horvátországon keresztül betörtek a Pettau mellett elterülő Drávamezőre, több száz osztrákot, a kik őket üldözték, a Sottla mellett érzékenyen megverték, és később október folyamán Krajnát Karinthia határáig pusztították. 1476-ban északnyugatra intéztek két nagyobb hadjáratot. Julius hóban gyilkolva, rabolva, gyujtogatva Krajnában és

¹ Unrest, 581. s k. l.

Stájerország szomszédos részében egész Cilliig dühöngtek. Október 12-én a török lovasok, körülbelül 8000-en, miután Krajnát átszáguldották, Weissenfels felől feltűntek Tarvisban, azután Arnoldsteinen keresztül Villach felé fordultak, átkeltek a Dráván s egyfelől az Ossiachi-tó mentén a Gurk-völgybe, másfelől a Wörthi-tó mentén Klagenfurton át, a melynek két külvárosát felgyújtották, a Lavant völgyében fekvő Szent-Pálig és Szent-Andrásig nyomultak elő. Miután öt nap alatt Karinthia nagy részét felpredálták és elpusztították, fosztogatva és gyujtogatva Windischgrätzen, Cillin és Gurkfelden át s a szlavóniai bán-ságon keresztül hazatértek.¹ Mind a császár, mind az osztrák rendek, noha nagy fejadót szedtek, mégsem tettek semmit a rettenetes ellenség feltartóztatására, a mely ellen csak a sok megerősített hely nyújtott némi védelmet. A magyar király is ez irányban való előnyomulásuknak a legkevesebb akadályt sem gördíté útjukba, noha ennek következtében Horvátország is mindinkább elpusztult és elnéptelenedett.

Mátyás semmit sem tett többé, hogy birodalmát a törökök ellen megvédje. Gyűlölettől és nagyravágyástól ösztönözve ismét nyugaton kezdett háborút a császár ellen, a mely háború lehetetlenné tette birodalma legveszélyesebb ellenségeinek sikeres leverését.

A háború oka részint az osztrák tartományok belső zavaraiban, részint a császárnak a cseh trónviszályllyal szemben elfoglalt állásában leli magyarázatát.

¹ Unrest 589. s kk. II. 604. 606. s kk. II. V. ö. Ilwof-tól: *Ein-fülle der Osmanen* a „Mitth. d. hist. Ver. f. Steierm.“ X, 237 s kk. II., a ki azonban „Cholmas napjá“-t Unrest-nél Kálmán napja (október 13-ika) helyett Kozma napjának (szeptember 27-ike) tartja.

ÖTÖDIK FEJEZET.

III. Frigyes császár és Mátyás, magyar király.

Albrecht főherczegnek 1463. deczember 2-án bekövetkezett halála után úgy látszott, hogy a szerencsétlen Ausztriára végre jobb idők következnek. A császár s a rendek buzgón közreműködtek azon, hogy a zilált országban a békét s a közbiztonságot ismét helyreállítsák. Az osztrák tartományi gyűlés 1465 végén jelentékeny összeget ajánlott meg, hogy a zsoldos vezérek követeléseit kielégítsék s a féktelen huszita csapatokat az országból eltávolítsák.¹ Mikor egy részök 1466 tavaszán Magyarország felől ismét betört Ausztriába és Püttent megszállotta, az osztrákok és magyarok szövetkeztek ellenök s őket Morvaországba szorították, a hol nagyobb részöket György király zsoldjába fogadta, míg a többiek ismét betörték Magyarországra, Kosztolány mellett, Nagy-Szombattól északra, megerősített táborba szálltak s a környéket sarczolták és fosztogatták. Mátyás király osztrák csapatoktól támogatva

¹ Bachmann: *Reichsgeschichte* I, 532. s kk. II., 609. s kk. II. Az 1465-iki tartományi gyűlés tárgyalásait lsd. most az „F. R. Ausztr.“ XLIV, 597. s kk. II. A „testvérek“-nek 1465 őszén elkövetett erőszakoskodásairól lsd. az október 6-án Német-Ujhelyben kelt jelentést a frankfurtiakhoz, Janssen-nél: *Reichs-correspondenz* II, 245. s kk. II.

körülfogta őket és két hónapi ostrom után 1469 elején megadásra kényszeríté.¹

Fájdalom, a császár most sem bírt országaiban rendezett kormányt helyreállítani, nem bírt imponálni a nemességnek energiájával s az igazságszolgáltatás erélyes kezelésével s nem tudta mindig kellő időben kielégíteni hitelezőit. Ezért időről-időre mindig megújultak a zavarok, melyek az akkori bizonytalan nemzetközi viszonyok mellett külföldi fejedelmekkel is könnyen háborúkat vontak maguk után.

Mikor VI. Albrecht hajdani kancellárjának, Stein Györgynek, a császárral kötött szerződés értelmében a neki elzálogosított Steiert 1465-ben vissza kellett volna adnia, ezt nem akarta megtenni, talán mert a szerződésileg kikötött pénzt nem kapta vissza és 1466 végén az erőszak ellen erőszakot használt. Segítő társra talált Puchheim Vilmosban, kitől a császáriak Rauhenstein várát Baden mellett az őr-ség hatalmaskodása miatt elvették. A két nemes, a kik magukat szolgálakul a cseh király alá vetették, és tőle segédcsapatokat kaptak, erre Felső-Ausztriában pusztító háborút kezdtek, a mely miatt főleg a kolostorok és parasztok szenvedtek. Végre Steint csak nagy összeg pénzen lehetett lecsendesíteni. De minthogy a pénz kifizetésével megint nehézségeket támasztottak, újból György cseh királyhoz fordult.²

¹ Palacky IV, 1, 522. s k. l. és IV, 2, 401. 409. s kk. II. V. ö. Pottendorf György tartományi marsalnak, az osztrák segédcsapatok vezérének, január 31-én a császárnéhoz intézett jelentését a „F. R. Ausztr.“ XLIV, 626. l.

² Kurz: *Österreich unter K. Friedrich IV.*, II, 74. s kk. II. Pritz: *Gesch. des Landes ob der Enns* II, 150. s kk. II. „Berichte des Mus. Francisco-Carolinum“, 1856.

Hogy ez aztán 1468 elején tulajdon fiával, Viktorinnal, Ausztriába betörést intézetetett, világtörténeti következményekkel járt, mert a császárt ez bírta rá, hogy Csehország ellen Mátyást, Magyarország királyát hívja segítségül.

Az elégtelenség még Frigyes örökös tartományaiban, a belső-ausztriai vidékeken is aggasztó mértékben kapott lábra.

Triesztben az ottani kereskedelemnek a császár részéről való felkarolása ellenére osztrák-ellenes párt keletkezett, a mely a császári érzelműeket 1467-ben a városból kiűzte. Karácsony után osztrák csapatok a nyugalmat ugyan ismét helyreállították, s a város 1468. május 28-án kénytelen volt az osztrák hercegek föltétlen uralmát elismerni, a mit a császár felhasznált arra, hogy (augusztus 3-án) ottani tisztviselőinek hatáskörét tágítsa s különösen, hogy magának azt a jogot biztosítsa, hogy a városban egy vagy több erődöt emelhessen. Lueger Miklós kapitány szigorú kormánya azonban már augusztus hóban az alsóbb néposztályok fölkelésére s a kapitánynak, valamint sok osztrák érzelműnek elűzésére vezetett. Csak a rákövetkező évben, 1469. augusztus havában foglalta el Lueger a várost fegyveres erővel, fölprédálta s a főbűnösöket szigorúan megbüntette.¹

A mozgalom még Stájerországba is elhatott. Feje Baumkircher András volt, a ki korábban mint a császár hadvezére ismételve a legfontosabb szolgálatokat tette, de most meghasonlott vele, talán mert magát nem érezte eléggé megjutalmazva, talán mert a császárral pénz-

¹ Krones: *Handbuch* II, 427. s k. l. s az u. o. 425. idézett források.

ügyi kérdésekben nem egyezett ki egészen, avagy csak azért, mert gyöngeségét fel akarta használni, hogy birtokait megnagyobbítsa. Az a körülmény, hogy több magyarországi birtoka révén egyúttal Mátyás királynak volt hűbérese, szintén könnyen feszültséget idézhetett elő. Már 1467 végén, tehát oly időben, mikor Felső-Ausztriát Stein György és Puchheim Vilmos háborúval és pusztítással sanyargatták, a császár ellen Stiriában is szövetség alakult, a melynek feje Baumkircher volt, de a melyben sok nemes is részt vett, közöttük Baumkircher vején, Stubenberg Jánoson kívül még egy másik Stubenberg, egy Lamberg, egy Weispriach, két Windischgrätz, Greisenecker András és Ellerbach Berthold, a kinek Magyarországon szintén voltak birtokai.¹ Két szövetséges följelentésére többeket elfogtak, de utóbb a salzburgi érsek, a magyar király és Zsigmond tiroli herczeg követei és osztrák nemesek közbenjárásával 1468. április havában egyességet hoztak létre, még mielőtt a mozgalom igazán kitört volna. Azonban 1469. február 2-án, míg a császár Rómába zarándokolt, Baumkircher, Stubenberg János és mások váratlanul fölkeltek,

¹ Ezeket említi több másokkal igaz, hogy nagyon elferdítve, mint „colligati con Pankerichier“ a milanói herczeg követeként a császárhoz küldött Bollatus Kristóf Gráczból, 1469. július 13-án kelt levelének mellékletében, de némelyiknél azzal a megjegyzéssel, hogy már a császárral kibékültek, és „Robertus Vindisglacer“-nél (Windischgrätzer) és „Georgius Clodaner“-nél (Gradner) ezzel az észrevétellel: „questi duij nella persona hano acusato tuti li altri.“ *Mon. Hung. Mátyás király korából* II, 131. Hogy Greisenecker „földijeit miatt, a kik vele szövetségben vannak“ volt Tiroli Zsigmondnál, egy 1468-ból való emlékirat mondja a *Diplomatarium Habsburgense*-ben. „F. R. Austr. Dipl.“ II, 150. V. ö. most Bachmann-t II, 190. s kk. II.

Hiartberg, Fürstenfeld, Feldbach, Marburg és Windisch-Feistritz városokat és Wildon várát hamarosan elfoglalták, majd az egész Mürzvölgyet megszállották Bruck közeléig. Rövid idő alatt Stájerország nagy része a lázadók hatalmában volt. A császár mihelyt Karinthiába visszatért, mindenkit fegyverre szólított, április 5-én a felső-stájerok Ramung János vezérlete alatt Mürzzuschlagot megrohanták, Baumkirchnernek 1500 emberét, kiket a cseh Safran vezett, nagyobb részt agyonverték vagy elégették, a többieket pedig elfogták.¹ Viszont Baumkircher maga, a ki északnyugati Magyarországból újabb erősítéseket kapott, a császári csapatok kapitányát, egy Holub nevű cseh zsoldos vezért, július 19-én Fürstenfeld mellett érzékenyen megverte s azután az egész tartományt Grác faláig kirabolta és elpusztította. A háború a legközelebbi nyárig tartott, habár kevesebb hévvel. Csak 1470. június 30-án a három belső osztrák tartománynak Völkermarkt-ban tartott közönséges gyűlésén, melyen a császár maga is jelen volt, jött létre hosszas alkudozások után az egyesség Baumkircherrel és társaival. A császár megígérte, hogy megbocsát nekik s a tőlük elvett birtokokat visszaadja, viszont ők az elfoglalt városokat és várakat csak zsoldosaik 14,000 aranyforintra rugó követeléseinek lefizetése után voltak hajlandók kiadni. Miután a rendektől e célra megajánlott fejadó, melyet a püspöktől és gróftól a koldusig mindenkinek megfelelő arányban kellett volna fizetnie, sokáig nem folyt be, fél év-

¹ Ez ütközetre nézve lsd. Unresten kívül, ki a Baumkircher-féle viszályra vonatkozólag főforrásunk, 561. l., még a tudósítást a „F. R. Austr. Dipl.“ XLII, 467. l.

nél tovább tartott, míg az ellenségek az elpusztított és kifosztott országból teljesen kivonultak.

De még azután is kellett némi differenciának fenmaradnia, talán a Baumkirchernek elzálogosított uradalmak miatt, a melyeknek kiváltása végett Baumkircher biztos kíséret ígérete mellett Grácza jött, a hova a császár Greiseneckert is meghívta. Mihelyt az utóbbi megérkezett, a császár 1471. április 23-án becsukatta a város kapuit és Baumkirchert, valamint Greiseneckert, a kinek tulajdonképi vétségéről közelebbi tudomásunk nincsen, elfogatta és még ugyanaz nap este lefejeztette, Stubenberget és másokat pedig börtönre vettetett.¹ Bármí birta is rá a császárt erre a véres erőszakoskodásra, az elégteleneket ezzel meg nem félemlíté. Baumkircher felnőtt fia és néhány barátja újból fegyvert ragadtak és részben csak pénzzel lehetett őket lecsendesíteni.

A Baumkircher-viszály a császár s a magyar király egymáshoz való viszonyára sem volt befolyás nélkül.

Frigyes 1468 őszén, mielőtt olaszországi útjára indult, a királynak az Enns alatt és Enns felett levő Ausztria összes jövedelmeit egy évre lekötötte, viszont Mátyás megígérte, hogy ez idő alatt Ausztriát minden Cseh-

¹ Krones F.: *Andreas Baumkircher. Zur Gesch. der Steiermark 1457—1471.* Graz, 1869. (a „Mitth. d. hist. Ver. f. Steiermark“ 17. füzetéből). Krones: *Zeugenverhör über Andreas Baumkircher's Thatenleben und Ende.* Wien, 1871. (a „Zeitschrift f. d. österr. Gymn.“-ból, 1871.). Krones: *Quellenmässige Beiträge zur Gesch. d. Steiermark 1462—1471,* a „Beitr. z. Kunde steierm. Geschq.“ XI, 39. s kk. II. Krones a későbbi mondákat is megbírálta. Joachimsohn: *Zeitgenössische Berichte über Baumkircher's Hinrichtung* u. o. XXIII, 3. s kk. II.

ország felől jövő támadás ellen megvédi, a császár beleegyezése nélkül az ellenségekkel sem békét, sem fegyverszünetet nem köt s hogy segítségére lesz mindenki ellen, a ki országaiban lázadást kelt.¹ Vajjon a császár nem haragudhatott-e azért, hogy éppen Baumkircher, a ki magyarországi birtokainál fogva Mátyás alattvalója volt, állott a stájer lázadók élére, hogy a király tétlenül nézte a küzdelmet, Magyarország felől való további csatlakozásokat meg nem akadályozott s az esztergomi érseket csak július hóban küldte Stiriába, hogy egyességet közvetítsen?² Természetből fogva bizalmatlanságra lévén hajlandó, Frigyes a magyar királyt egyenesen azzal gyanúsítá, hogy szándékosan eltűri Baumkirchernek alattvalói részéről való támogatását, sőt hogy a törököknek Krajnába való betörése beleegyezésével történt, s hogy Ausztria tartós birtokára áhitozik, a melynek jövedelmeit egy időre átengedték neki.³ Csakugyan nem is valószínűtlen, hogy Mátyás bosszankodva a cseh háború ki nem elégitó sikerén, a mit főleg a császár lanyha támogatásának tulajdonított, szívesen látta, hogy Baumkircher némi kellemetlenséget okoz neki. Utóbb ugyan elhatározták a György cseh király ellen való szövetség meghosszabbítását és megállapodtak abban, hogy 1469. Mihály napjára (szeptember 29.) a császár s a magyar király Bécsben találkoznak. De mikor a császárt Baumkircher csapatai megaka-

¹ Kurz: *Österreich unter K. Friedrich IV*, 2, 244.

² Mátyás királynak 1469. július 21-én kelt levele szerint, Palacky-nál: *Urkundl. Beiträge*, 599. l.

³ A milanói követnek Gráczból 1469. július 1-én kelt jelentése a *Mon. Hung. Mátyás király korából* II, 125.

dályozták, hogy Gráczból elutazzék, Mátyás ebben rossz szándékot látott s épúgy sértve érezte magát miatta, mint a hogy Frigyes az ellenségeskedésnek Baumkircher részéről való folytatása következtében.¹ A két fejedelem között való alkudozás teljes megszakítását állítólag csak Rovarella pápai követ akadályozta meg. Mátyás Vitéz János esztergomi érseket és más tanácsosait Német-Ujhelybe küldé, a hova 1469. október 25-én a császár is megérkezett. De a követelések, a melyekkel előállottak, hallatlanok valának. Azt kívánták ugyanis, hogy a császár a magyar királynak továbbra is engedje át Ausztriában a vámokat és révpénzeket, mondjon le Magyarország királya cziméről, birja rá — a mint korábban ígérte — a választófejedelmeket s a birodalmi városokat, hogy Csehország ellen segítséget nyujtsanak és gondoskodjék arról, hogy a király kárpótlást kapjon a 400,000 aranyért, a melyet zsoldra eddigelé kiadott.² Mikor a császár deczember elején Bécsbe ment, a tárgyalásokat az esztergomi érsek folytatta, a ki nyolcz nappal karácsony előtt szintén odaérkezett. Most is ura nevében a császártól azt kívánta, hogy mondjon le a magyar királyi czimről és valószínűleg, hogy a cseh háború költségeinek kárpótlásául adja ki a neki elzálogosított magyar határterületeket és fizesse vissza a 80,000 aranyat, melyet a magyar királyi koronáért kapott, továbbá hogy egyezzek ki Baumkircherrel és kegyelmezzon meg neki, végül pedig — a mi a császárra

¹ *Mon. Hung. Mátyás király korából* II, 205. A milánói követnek 1470. (nem 1471.) jan. 21-én Bécsből kelt jelentése. V. ö. Lichnowsky VII, 1390 és 1393. sz. reg.

² Az égeri követnek 1469. november 23-án (Bécsből) kelt jelentése a „F. R. Austr. Dipl.“ XLII, 481.

nézve a legsértőbb volt — hogy ha a király Bécsbe jönne, engedjen át két városi kaput, hogy azon át 500 fegyverest bevezethessen. Mikor a császár ezekre a követelésekre nem akart ráállani, Mátyás követeit tüstént haza hívta. Ekkor végre abban egyeztek meg, hogy a király a császár biztos kíséréte mellett jöjjön Bécsbe s itt mindkettőjük tanácsosai kössenek egyességet, de Baumkircherről szó se legyen.¹

Hogy mily feszült volt a viszony a két fejedelem között, mutatja az, hogy Mátyás tanácsosaival: az esztergomi érsekkel, az egri és pécsi püspökökkel, Csupor Miklós erdélyi vajdával, Szapolyai Imre szepesi gróffal és Rozgonyi Rajnálddal 1470. február 10-dike táján csak akkor ment Bécsbe, mikor a császár neki és övéinek ott tartózkodása, valamint hazatérése idejére teljes biztosságot ígért.² Azt is csak sértésnek vehette a császár, hogy Mátyás Baumkirchert is kísézől magával vitte. Ha a király a 80,000 arany visszafizetésére s a magyar határterületek visszaadására vonatkozó követeléseket ezúttal is megújítá, sőt azt követelék, hogy a császár Baumkirchnernek minden tőle elvett várat adjon vissza és kárpótlásul 4000 aranyat fizessen, nem csodálkozhatunk azon, ha Frigyes vonakodott a király kívánságainak eleget tenni és nem mutatkozott hajlandónak, hogy szilárd összeköttetés megalapítása czéljából lányát, Kunigun-

¹ A milanói követnek 1470. január 21-éről kelt jelentése i. h. A 80,000 arany követelésének alapjául a követ azt hozza fel, hogy a császár a királynak a cseh háború költségeire ígérte azokat. Úgy hiszem azonban, hogy Dlugosz állítása XIII, 455 itt helyesebb.

² A királynak és tanácsosainak ellenoklevelei 1470. február 9-éről Bruckból keltezve, Kurz-nál II, 246. s k. l.

dát hozzáadja. Mátyás teljesen elkedvetlenedve végre egy reggel elutazott a nélkül, hogy a császártól elbucszott volna.¹ Frigyes viszont husvét után megbízottat küldött Kázmér lengyel királyhoz, hogy őt lebeszélje arról, hogy a magyar királylyal szorosabb összeköttetésbe lépjen.² Sőt a császárnak julius végén több német fejedelemmel s a lengyel király követivel Villachban tartott összejövele alkalmával elhatározták, hogy Podjebrád György Csehország királya maradjon.³ Bizonyára csak az a törekvés, hogy Frigyes legalább Podjebrád nyílt támogatásától visszatartsa, birta rá a magyar királyt arra, hogy Baumkirchert ne támogassa többé s hogy a császárral való szakítást elkerülje.

Mindazonáltal a titkos háború az „apa“ és „fiú“ között szakadatlanul tovább folyt. Ha a császár épen 1471. október havában, miután Magyarország és Lengyelország között nyílt törésre került a dolog, Kázmér királynak a neje, Erzsébet, tizenhét év alatt nem fizetett hozományából 32,000 aranyat ígért kifizetni s azután a következő nyáron, noha szükiben volt a

¹ Dlugosz XIII, 455. sajnos, egyetlen forrásunk. Azonban állítását Mátyásnak Baumkircher javára tett követeléseiről megerősíti a császár válasza, a melyet Mátyásnak 1473-ban tett szemrehányásaira adott a *Mon. Habsburg.* I, 2, 43. — 52) s a találkozás eredményéről szóló állítását pedig megerősíti Unrest 565. l. s az égeri tanácsnak az *F. R. Austr. Dipl.* XLII, 492. közlött levele.

² Dlugosz i. h.

³ Palacky IV, 2, 646. A milanói követnek 1470. január 21-én kelt s fentebb említett jelentése szerint a császár már az előző év őszén mutatkozott hajlandónak, hogy Podjebráddal kiegyezzek.

⁴ Chmel: *Reg. Frid.* 6482. sz. s a nyugtatványok 1472. augusztus 12-éről u. o. 6595. s k. sz. (az eredetiek a bécsi csa-

pénznek, mint látszik, tényleg ki is fizette,⁴ ez valósággal nem volt egyéb, mint pénzbeli segélynyújtás a magyar király legveszélyesebb ellensége részére.¹ Frigyesnek azt kellett kívánnia, hogy a lengyel Ulászló tartsa meg a cseh koronát, miután mint II. Albrecht egyik lányának fia a Habsburgokkal rokonságban állott és az ő uralma Csehországban Ausztriára nézve kevésbé volt veszélyes, mint ez országnak Magyarországgal való egyesülése oly nagyraavagyó és tetterős fejedelem alatt, a milyen Mátyás király volt.

Ennek következtében ez nem is habozott, hogy felhasználjon minden eszközt a császár ellen, kinek a helyzete a támadásnak nagyon is kedvezett. Mert a legelőbbkelő osztrák nemesek: Liechtenstein-Nikolsdorf Henrik, Pottendorf György, Ebersdorf Vid, Puchheim Hartnid, Eizinger Zsigmond, Fronauer Gamaret s több mások ismét meghasonlottak vele és panaszt emeltek szabadságaik és jogszokásaik csorbitása miatt, míg valóságban túlkapásokat engedtek meg maguknak s — úgy látszik — önhatalmulag vizen és szárazon vámot szedtek.² Sőt Frigyes eddigi fővezére, Grafeneck Ulrik is hozzájuk csatlakozott, ki a követelései kielégítése végett neki átengedett jövedelmeket akkor sem akarta kiadni, mikor, a hogy leg-

ládi levéltárban). Dlugosz szerint, XIII, 492. s k. l. állítólag még 1473-ban sem fizették ki.

¹ V. ö. Mátyás királynak a Starhemberg-testvérekhez 1471. október 11-én intézett levelét, Chmel-nél *Materialien* II, 311. s ugyanannak keletnélküli levelét Eschenloer-nél II, 253. s kk. II., a melyben még az 1471-iki magyarországi lázadást is a császárnak rójja fel.

² V. ö. Chmel-től: *Reg. Frid.* 6203. sz. és *Materialien* II, 315. s kk. II.

alább a császár — igaz, hogy nem joggal — állította, azzal az adósság kiegyenlítettett, s a ki nem akart számot adni.¹ Mikor 1472 elején az elégületlenek Mátyás királyhoz fordultak, ez őket nem utasította el, sőt inkább azzal fenyegetődött, hogy a Lengyelországgal nyomban reá kötött fegyverszünet következtében nélkülözhetetlenné vált zsoldosokat a császár országaira küldi. Mindamellet a pápai követtel, a ferrarai püspökkel szemben késznek nyilatkozott, hogy az elégületlen osztrákokat engedelmességre bírja s mindent a császár kívánsága szerint tesz, ha a cseh királyi czímet neki adja.² Noha a császár egy titkos szerződésben erre a követelésre ráállott, Mátyás „mint cseh király és első választófejedelem“ június 13-án az osztrák nemeseket forma szerint pártfogásába vette³ s utóbb schönauai Zeleny Jánost és más zsoldos vezéreket Magyarországból Ausztriába engedte betörni, a hol sánczokat emeltek és szokott rablásaikat megkezdték.⁴

A pápai követ közbenjárására ismét alkudozások kezdődtek, a melyek 1472. szeptember havában egyességre vezettek. A császár újból megígérte, hogy Mátyás királynak a cseh királyi czímet adja, de csak november 8-ika után, mivel remélték, hogy addigra a Mátyás, Kázmér és Ulászló királyok között tervbe vett alkudozások a cseh kérdésben egyességre vezetnek.

¹ Ez kitűnik a *Mon. Habsburg.*-ből I, 2, 11. s k. l. 65. V. ö. Chmel-től: *Reg. Frid.* 5978. sz. és *Materialien* II, 327. s kk. II.

² Az alkudozásokra és szerződésekre vonatkozó adatok a *Mon. Habsburg.* I, 2, 44. s kk. II. (52. s k. l) 71. s k. l.

³ U. o. I, 2, 3.

⁴ Dlugosz XIII, 487. Eschenloer II, 271. *Ann. Mellic.* M. G. SS. IX, 522.

Mátyás viszont arra kötelezte magát, hogy addig az osztrákokat amnesztia biztosításával a császár iránt való engedelmességre bírja és Zeleny csapatait, valamint a többieket pénzzel vagy erőszakkal Ausztriából eltávolítja.¹

Nem Frigyes, hanem Mátyás volt az, a ki ezeket a szerződéseket megszegte. Semmitsem tett Ausztia lecsendesítésére, ellenkezőleg ezentúl is az elégtelenségekkel egyet értett. A helyett, hogy a zsoldos vezéreket, a kik Ausztia kiürítését föltételekhez kötötték, fegyveres erővel kényszerítette volna, pénzzel bírta rá őket erődítéseik átadására. Ezeket azonban megtartotta magának s csak azzal a föltétellel akarta kiadni, ha a császár napot és helyet tűz ki, a melyen Csehországot neki hűbérül adja.² A közbenjárás, melyet a német választófejedelmek 1473. augusztus havában megkísérlettek, hogy a törökök ellen közös erővel lehessen föllépni, eredménytelen maradt. Mindkét fél csak szemrehányásokat tett egymásnak és eljárását mentgetni iparkodott.³ A császár ez okból nem is Mátyást, hanem Ulászlót ismerte el Csehország királyául és 1474. márczius havában a magyar király, valamint a lázadó osztrákok ellen Ulászlóval és atyjával, Kázmér lengyel

¹ A pápai követ kezébe letett oklevelek tartalmát a megelőző indítványokkal és javaslatokkal stb. lsd. a *Mon. Habsburg.* I, 2, 8—25.

² *Mon. Habsburg.* I, 2, 25—28. 45. s kk. II. (= 53. s kk. II.) 57. s kk. II. 64. 67. V. ö. Chmel-től: *Materialien* II, 312. és Mátyás királynak az osztrákokhoz 1473. június 28-án intézett levelét, Teleki-nél XI, 495.

³ *Mon. Habsburg.* I, 2, 28—66., a mely akták a korábbi eseményeket is megvilágítják.

királylyal, szövetségre lépett.¹ Hogy a magyar király további fondorkodásainak elejét vegye, 1475 kezdetén hajlandónak nyilatkozott, hogy Alsó-Ausztria rendeinek kívánságára Grafeneckerrel s az elégületlen osztrák nemesekkel szintén egyességet köt.²

Mátyást a legközelebbi időben elfoglalta a törökök ellen való háború s a nápolyi király leányával, Beatrixszel történt egybekelése. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy 1476. augusztus havában, legalább diplomáciai téren föl ne vegye a harczot Frigyesseel. Külön követé által ugyanis panaszt tett, hogy a császár tanácsosai és bizalmasai a törökök pártolásával vádolják. Frigyes egyszerűen arra a tényre utalt, hogy semmisem történik, hogy a törökök betörését Horvátországon keresztül a császári örökös tartományokba megakadályozzák. A jegyzékváltás folytatása közben³ Mátyás háborúval fenyegetődött arra az esetre, ha a császár, a ki Grafeneckerrel és barátaival újból meghasonlott és ellenök hadat gyűjtött, sőt pápai átokbullát is kieszközölt, további lépésektől el nem áll. Október 24-én Grafeneckert és Liechtensteint is felszólítá, hogy csak folytassák a harczot a császár ellen s ne béküljenek meg vele. Miután a császár ezúttal nem hagyta magát megfélemlíteni, hanem csapatokat gyűjtött, a melyekkel a lázadók várait megtámadta, a magyar királynak több kapitánya hadat üzent neki. Viszont Ulászló cseh király, a kinek októberben Mátyás is felmondta

¹ Lichnowsky VII, 1745. s k. reg. 1750. reg. V. ö. Dlugosz-t XIII, 500. s k. I.

² Chmel: *Materialien* II, 326—332.

³ *Mon. Habsburg.* I, 2, 79. s kk. II.

a fegyverszünetet, deczember elején megújította vele az 1474-ben kötött szövetséget és megígérte, hogy legkésőbb négy hét alatt 3—4000 embert segítséggül küld, márczius derekáig pedig 10,000 emberrel személyesen jön Ausztriába, hol a császár ugyanannyi emberrel hozzácsatlakozik, hogy először Frigyes lázadó alattvalói s azután Mátyás király ellen vonuljanak. Viszont a császár megígérte, hogy Ulászló királynak mindjárt Ausztriába érkezése után Csehországot hűbérül adja.

A császári hadvezérek, a kiket 4000 cseh Gutstein Burián vezérlete alatt támogatott, ezúttal a háborút szerencsével folytatták. A lázadóktól több várat elvettek és néhány nemest hódolatra birtak. Grafeneckerrel és fiával Farkassal, a Pottendorfok és Puchheimok 1477. márczius havában Frigyes császárral békére léptek. Grafenecker megígérte, hogy a császárnak 50,000 aranyért összes birtokait Ausztriában átengedi s az országot elhagyja. Békebiróul mindkét fél az esztergomi érseket, Beckenslaher Jánost, ismerte el, ki az előző évben összes kincseivel titkon Ausztriába ment, valószínűleg neheztelésből azért, mert a hajlamaiban gyakran változó király kegyeivel új kedveltjét halmozta el, az olasz Rangoni Gábor minoritát, a ki mint pápai követ Magyarországra jött s a kit Mátyás egri püspökké és kancellárjává nevezett ki.¹ Az érsek a császárnak jó zálogért 37,000 aranyat is kölcsönzött, hogy az említett összeget Grafeneckernek kifizethesse.

¹ Rangoninak a királyra gyakorolt befolyására vonatkozólag lsd. a milanói követnek 1476. május 19-éről kelt jelentését a *Mon. Hung. Mátyás kir. korából* II, 310. s k. l. 1476. január hóban egy más követ „elsőnek, legkedvesebbnek” s a király „szeme fényének” nevezi. U. o. 338. s k. l.

Csak a Liechtensteinok és Ebersdorf folytatták még a harczot néhány más nemessel együtt. A császár Ebersdorfot Bécsen alul ostrom alá vette. De nem mentek semmire, noha a cseh király 1477 tavaszán a császárnak megint több ezer embert küldött segítségül. Végre megjelent maga Ulászló 8000 emberrel, mire a császár június 10-én a cseh királyságot ünnepélyesen neki adta. De most sem jártak szerencsésebben Ebersdorf alatt. Az élelem és zsold hiánya főleg a csehek között oly nagy elégtelenséget keltett, hogy legnagyobb részök vagy a környéket pusztítva bekalandozta, vagy haza ment. Ebersdorf ostromát ez okból július 18-án abbahagyták és Ulászló maga július 21-én Bécsből hazatért, épen akkor, mikor a magyar király a császár megtámadására határozta el magát.¹

Mátyás már június 12-én a császárnak hadat üzent, szemére lobbantván, hogy a neki korábban tett ígéretei ellenére eretnekekkel és ellenségeivel, a lengyelekkel szövetkezett, s hogy az eretnekek urának megígérte, hogy Csehországot neki adja.²

¹ Az összes osztrák krónikások teljes hallgatása miatt a császár s a lázadó nemesek között folyt harczokra nézve Unrest gyér jegyzeteire, 619. s kk. II. és Dlugosznak még általánosabban tartott adataira (XIII, 549. s k. I. 555. 558. s k. I.) vagyunk utalva. Fontosabbak az oklevelek a *Mon. Habsburg.* I, 1, 470. és 499. s kk. II.; 2, 264—308, továbbá Chmel-nél: *Materialien* II, 333—344. V. ö. Palacky-t V, 1, 141. s kk. II.

² A két nappal korábban tényleg megtörtént megadományozásról természetesen még nem tudott. Mátyás királynak a császárhoz intézett levelét s az utóbbinak válaszát a magyarokhoz intézett kiáltványában (németül és latinul) lsd. a *Mon. Habsburg* I, 2, 96. s kk. II.

A magyar csapatok már Ebersdorf ostroma idején veszélyeztették a vidéket Semmering és Bécs között,¹ miközben Mátyás maga Győrött nagyobb sereget gyűjtött össze. Velence, a pápa követe, a forlii püspök, továbbá a barii érsek, a ki mint Ferdinánd nápolyi király követe Magyarországon volt, a kereszténységre nézve annyira végzetes háborút most is megakadályozni iparkodtak, s a császár a csehek elvonulása után erre természetesen nagyon hajlandónak is mutatkozott.² Azonban a magyar király követelései a békét egyenesen lehetetlenné tették, mert a császár részéről állítólag különböző alkalmakkor okozott kárának megtérítése czimén nem kevesebb, mint 754,000 aranyat követelt.³

1477. augusztus elején Mátyás tekintélyes hadsereg élén, körülvéve legmegbízhatóbb hadvezéreitől, osztrák földön állott. Még nejét és anyját is magával vitte, hogy tanui legyenek diadalmenetének. A császár tényleg nem merészelhette, hogy vele nyílt mezőn szembeszálljon s már július végén Kremsbe, utóbb Steyerbe, végül Gmundenbe vonult vissza. Régi ellenfelei az osztrák nemesek között: a Liechtensteinek és mások természetesen a magyar királyhoz csatlakoztak. A belső osztrákországiak saját védelmökkel voltak elfoglalva, mert nemcsak, hogy a törökök május elején Krajna délnyugati részébe rabló hadjáratot intéztek s egy egész hónapig ott maradtak, majd október hóban

¹ A milanói követnek Schottwien-ből július 6-áról, Német-Ujhelyből július 8-áról, Bécsből július 23-áról kelt jelentései a *Mon. Hung. Mátyás kir. korából* II, 351. s kk. II.

² U. o. 358. s k. I. Jelentések július 23-áról és 24-éről.

³ *Mon. Habsburg.* I, 2, 111.

ismét Krajnába, onnan pedig velencei területre Coneglianóig nyomultak elő,¹ hanem György zagoriai gróf, Vittovecz János fia, Stiriát is megtámadta, Luttenberg mezővárost elhamvasztotta s a Marburgig elterülő vidéknek nagy kárt okozott. A birodalom sem tett semmit a császár érdekében.

Mátyás ennél fogva könnyű szerrel a legtöbb várat és helységet a Lajtha, a Semmering s a Bécsi-erdő között, majd Kloster- és Korneuburgot, végül Tullnt és St. Pöltent hatalmába keríté s az országnak nagy kárt okozott, a mennyiben rácz katonái, a kiket könnyű lovasokul használt, rablás-, pusztítás- és gyilkolás-vágyukkal különösen kitettek magukért. Azonban minden koránsem ment kívánsága szerint. Haimburgot, a melynek ostromával feleségének előtte ismeretlen látványt akart nyújtani, már nem bírta megvenni. Bécs, a melynek ostromához augusztus 14-én fogott hozzá, Werdenberg Haug gróf vezérlete alatt szintén sikerrel állott ellent, épügy Krems és Stein testvérvárosok, a melyeket Kinizsi Pál s a cseh Zeleny János október eleje óta szorongattak. Krems és Stein, valamint Bécs előtt a magyarok érzékeny veszteséget szenvedtek. Német-Ujhelyt komolyan nem is fenyegették.² Ugyanak-

¹ Unrest 628. s k. l. Dlugosz XIII, 563. Az első betörés ideje kitünik a Sinnacher-nél: *Beiträge zur Geschichte von Säben und Brixen* VI, 602. l. közlött levélből.

² A legrészletesebb, de nem mindig megbízható adatokat e háborúról lsd. Bonfinius-nál: *Dec.* IV, 5. könyv 463. s kk. ll.; rövid tudósításokat Dlugosz-nál XIII, 560. s kk. ll. és Unrest-nél 627. s k. l. V. ö. Linck-től: *Ann. Claraev.* II, 250. s kk. ll. s a jegyzeteket Tichtel bécsi orvos naplójában a *F. R. Austr. SS.* I, 4—6., valamint a leveleket Rauch-nál, *SS.* III, 263. s kk. ll.

akkor Mátyás arról értesült, hogy a törökök október havában újból betörték Horvátországba s ott nagy kárt okoztak.¹

A béke ennél fogva a magyar királyra nézve ép oly kívánatos volt mint a császárra nézve, s a közbenjáróknak, főleg a pápának előterjesztéseit most készséggel fogadták. Mátyás már október elején a császárhoz követeket küldött,² a kik november 10-én fegyverszünetet és végül békét hoztak létre. Ezt deczember 1-én a császárral Gmundenben kötötték meg, s 18-án Korneuburgban Mátyás is aláírta. Frigyes kénytelen volt a királynak Csehországot hűbérül adni, valamennyi alattvalójának, a kik Mátyással tartottak, megbocsátani és elvett birtokaikat egytől-egyig visszaadni. Viszont ők is ezentúl a császárnak engedelmeskedni fognak, az önkényesen emelt erődtéseket lerombolják, a király pedig őket nem fogja többé oltalmába venni. Továbbá Alsó- és Felső-Ausztria rendei arra kötelezték magukat, hogy a királynak két évi részletben 100,000 aranyforintot fizetnek. Egy titkos szerződésben kikötötték, hogy a császár a kiskorú Galeazzo Jánost és anyját megfosztja a milanói hercegségtől, a hercegség birodalmi vikariátusát Mátyás király sógorának, Frigyes tarenti hercegnek adományozza s lányát, Kunigundát, Milano birtokba vétele után hozzáadja. Mihelyt Frigyes atyja, Ferdinánd nápolyi király, ezt a szerződést megerősíti,

¹ Unrest 629. l. V. ö. Mátyás király levelét október 18-áról Teleki-nél XII, 35.

² Hogy Mátyás és nem — mint Bonfinius állítja — Frigyes tett békeajánlatokat, a magyar követek egyike, Gábor egri püspök, pápai követ írja október 7-én a *Mon. Hung.* i. h. III, 360.

Mátyás az osztrákoktól fizetendő 100,000 forintról a császár javára lemond.¹

Ha Milanó a magyar király sógora kezébe kerül, s így a nápolyi uralkodóház az olasz félszigetet mind északról, mind délről körülfogja, Mátyás maga is Európában imponáló állást foglal el. Mint Magyarország s a cseh melléktartományok ura a világrész keleti felében a legkiterjedtebb hatalommal birt. Sógora és apósa révén, valamint a pápa kegye folytán, a ki benne a kereszténység főtámaszát látta a hitetlenek ellen, Olaszországban döntő befolyást gyakorolt, másrészről számosan a német fejedelmek közül, kivált a Wittelsbachok, vele a legszorosabb viszonyban állottak. A svájciakkal is összeköttetésbe lépett az utóbbi időben, hogy e rettegett harczosokkal szövetséget vagy legalább baráti szerződést kössön.² A császárt ily módon minden oldalról Mátyás és barátai körülfogták és minden szabad mozgásban gátolták. Frigyes ennélfogva semmit sem tett, hogy a titkos szerződés határozatait végrehajtsa s hogy ily módon megfojtásához segítséget nyújtson. Egyébiránt 1479. február havában Mátyás határozottan lemondott erről a tervről s a császárt is feloldotta adott szava alól, csupán a hadi költség megfizetését követelé.

¹ A békéről szóló okleveleket s annak végrehajtását lsd. Kurznál II, 258., Teleki-nél XII, 37. s a *Mon. Habsburg.* I, 2, 117. s kk. ll. A béke Mátyás részéről való megerősítésének idejéről (a megerősítés szintén december 1-éről van keltezve) lsd. Mayer F. helyes észrevételeit: *Über die Abdankung des Erzbischofs Bernhard von Salzburg und den Ausbruch des dritten Krieges zwischen K. Friedrich und K. Mathias von Ungarn (1477—1481.)* az „Archiv für österr. Gesch.“ LV, 192, 5. jegyz.

² Segesser F.: *Die Beziehungen der Schweizer zu Mathias Corvinus* (Luzern, 1860.) 18. s kk. ll.

A császár 1478 folyamán is tartott több tartományi gyűlést, hogy a 100,000 aranyforint lefizetéséről tanácskozzék, s a rendek, noha Frigyes régi ellenfelei s a felső-ausztriai nemesség ellenezték, különböző adókat ajánlottak meg. Mindazonáltal bajos dolog volt, hogy az elpusztított és elszegényedett országban akkora összeget előteremtsenek.

A belső osztrák tartományok igénybevételére, a hogy azt az osztrák rendek kívánták, gondolni sem lehetett. Mert ott, különösen Karinthiában, már egy idő óta a parasztok nagyon elégedetlenek voltak a miatt, hogy a sok adó ellenére a rendek a törökök ellen nem bírják őket megvédeni. Mikor 1478 Gyertyaszentelő táján a spitali császári tiszttartó az ottani parasztoktól az eddig fizetett aquilėjai fillér helyett évi bérül két közönséges fillért követelt, a mi mindkettő értékviszonyának megfelelt és másutt már évek óta szokásban volt, a parasztok ellene szegültek és szövetséget kötöttek, a mely néhány hónap alatt Karinthia legnagyobb részére, sőt a felső-stíriai Enns-völgyre is kiterjedt. A parasztoknak voltak legfőbb szövetségi kapitányaik, adót szedtek, fenyegető módon a többi rendeket is felszólíták, hogy embereikkel a szövetségbe lépjenek és kifejezték abbeli szándékukat, hogy biráikat és plébánosaikat ezentúl maguk választják s hogy magukért s nem többé uraikért fognak adót fizetni. A császári parancsnak, hogy a szövetséget oszlassák fel, nem akartak engedelmeskedni. Goggau mellett, Tarvis közelében épen 3000 paraszt volt együtt, mikor Flitsch felől a Predil-szoroson át július 26-án egy török portyázó csapat Karinthiába tört, a parasztokat szétugrasztotta s több héten át Karinthia legnagyobb

részét a legfélreeseőbb alpesi völgyekig kifosztá és elpusztítá, azután Cillin keresztül Boszniába hazatért. A belső osztrák tartományok lakosaira nézve csekély vigaszul szolgálhatott, hogy a török rabló csapatokat Zrinyi Péter Jajczánál meglepte és nagy részöket felkoncizolta. A törököket ez oly kevéssé riasztá el, hogy már 1479. augusztus havában ujból betörték Stiria délkeleti részébe, hol a többi között Luttenberget is elhamvasztották.¹

Azonban a hadi kárpótlás egy részét Mátyásnak már kifizették, mikor a salzburgi érsekség miatt való viszály újabb szakadást idézett elő.²

Frigyes császárnak legkövetkezetesebben szem előtt tartott tendenciái közé tartozott az a törekvés, hogy országoi papságát a fejedelmi hatalomtól függésbe hozza. Ezért már 1446-ban a pápától azt a jogot eszközölte ki, hogy míg él, a trienti, bixeni, churi, gurki, trieszti és pedenai püspöki állások betöltésénél jelölteket hozhasson javaslatba, mit a későbbi pápák az ujonnan alapított bécsi és német-ujhelyi püspökségekre is kiterjesztettek és Miksa főherczeg haláláig meghosszabbítottak. Miután a pápák a császár kívánságait a legkészségesebben teljesítették,

¹ Unrest 609. 631—643. A parasztmozgalomról lsd. az okleveleket is a *Mon. Habsburg.* I, 2, 866. 873. 876—878. 881. A török betörésekre nézve v. ö. Ilwof-ot a „Mittheil. d. hist. Ver. f. Steiermark“ X, 246. s kk. II., és Kroner F.-et a „Mittheil. d. Instituts f. österr. Geschichtsforsch.“ VII. 261. s k. I.

² Erre, valamint a császár és Mátyás király között való viszonyokra nézve 1481-ig lsd. Mayer F. említett értekezését az „Archiv“ LV. köt., 169—246. I. a melylyel azonban a belső-ausztriai események miatt Unrest 644. s kk. II. egybevetendő.

a legtöbb püspökséget országaiban hozzá ragaszkodó személyekkel sikerült betöltenie.

Csak Ausztria jelenlegi metropolitájával, Rohr Bernát salzburgi érsekkel nem állott mindig a legjobb lábon s azért lemondásra akarta rá bírni. 1478. november havában, mikor a császár kivánságára nála Grácban tartózkodott, erre tényleg rá is állott. Frigyes utódjául Beckenslaher János esztergomi érseket szemelte ki, a ki Grafenecker kielégítése és Miksa főherczeg el látása czéljából Burgundi Máriával való házassága alkalmából, jelentékeny összegeket kölcsönzött neki. A Magyarországgal való békealkudozások folyamán 1477-ben a császár azt kívánta, hogy helyezték vissza az esztergomi érseki székbe, de a király vonakodott ezt megtenni, mert a szökevény érseket pártütőnek tekinté. Frigyes tehát Salzburgot igyekezett számára megszerezni,¹ viszont az érseknek Krems és Steier városokat az ottani kerületekkel, a melyeket kölcsönei fejében zálogul birt, vissza kellett volna adnia és Bernát érseknek évi nyugdíjat fizetnie.

Bernátot azonban káptalana, a mely határozottan ellene volt a lemondásnak s a császári jelölt elfogadásának, határozatának megváltoztatására bírta, minek következtében visszavonta adott szavát, a mennyiben általában véve tagadta, hogy kötelező ígéretet tett volna. Hogy magukat a megsértett császár részéről való erőszakoskodások ellen megvédjék, az érsek s a káptalan a magyar királyhoz fordultak, a ki Beckenslahernek a salzburgi érseki székre való emelését

¹ Ezt jelenti egy milanói 1478. november 12-én Gráczból herczegének, a kit Bernát lemondó szándékáról is értesít. *Mon. Hung.* i. h. II, 373.

nem látta volna szívesen és Bernátot felszólítá, hogy jogát ne hagyja. 1479. szeptember 20-án arra kötelezte magát, hogy miután az érsek s a káptalan megígérte, hogy „tekintettel a törökök részéről s más oldalról fenyegető veszélyekre“ valamennyi megerősített helyeiket megnyitják előtte, a salzburgi egyházat a törökök, valamint „minden más igazságtalan támadó ellen“ megoltalmazza. A seckau püspök, a kinek birtokait a császár épűgy mint a salzburgi érsekeit lefoglaltatta, szintén a magyar királyhoz fordult segítségért s négy várát átengedte neki.

Mátyás már október 8-án figyelmezteté a császárt, hogy ellenségét, Beckenslaher Jánost, ne támogassa s hogy ne használjon erőszakot Bernát ellen, miután ezt nem hagyhatja cserben, mindazonáltal Frigyesztől engedélyt eszközölt ki, hogy állítólag a törökök ellen szánt csapatai könnyebb élelmezés végett osztrák területen vonulhassanak át. Ezt most arra használta fel, hogy 1479 végén Pettaut, Leibnitzet s más salzburgi és seckau várakkal együtt őrségekkel ellássa. És Mátyás mégis oly vakmerő volt, hogy a császárt megkérte, engedné meg az átvonulást országain, hogy a velenczeiek ellen hadat vezethessen, a kikkel Veglia szigetének birtoka miatt viszályba keveredett s hogy e kívánsága visszautasítását elegendő oknak tekinté az ellenségeskedések megújítására! Sőt a következő év nagybőjtjén még Friesachot, Gmündet, Sachsenburgot és más salzburgi várakat is Seibersdorfi Haugwitz János vezérlete alatt magyar csapatok megszállották. Mátyás ezzel még mindig nem volt megelégedve, hanem a császártól Regedét, majd hosszabb ostom után Fürstenfeldet s végül hirtelen megrohanással Landstrasst is elragadta.

Ezzel, valamint Zeleny magyar kapitánynak 1480 nyarán Ausztriába, a Dunától északra történt betörésével,¹ megszegték a békét, habár hadüzenet nem történt. Mindazonáltal döntő fegyvertényre még nem került a sor.

A császár, a kit eleinte a cseh nemesek ellen viselt határháború is megbénított,² annyi haderőt sem tudott összegyűjteni, hogy a magyarokat Belső-Ausztriából elűzze. Haugwitz, majd — mikor ez 1480 őszén fogságba került — a cseh Panisko átvo-nultak egész Karinthián bekalandozták Felső-Stiria szomszédos részeit, a lakosokat megsarczolták, s a császár zsoldosai versenyeztek velök. Hogy a lakosok romlása teljes legyen, 1480. augusztus elején ismét török sereg nyomult be Krajnán keresztül Karinthiába, a mely nemcsak ennek az országnak nagy részét száguldozta be, különösen a Dráva, a Gurk s a Lavant völgyét, hanem az egész Mura-völgyet is Stiriában, észak felé Rottenmannig, elhamvasztott minden házat, templomot és nyílt helységet, s a lakosokat, a kiket életben hagyott, Karinthiából magából állítólag körülbelül ötszáz papot, rabszolgákul elhurczolta.³ A császárra nézve csekély haszon volt, hogy Bernát salzburgi érsek 1481. november havában végre tényleg lemondott és János esztergomi érseket elismerték utódjául. Mert ha a magyarok eddig Belső-Ausztria egy részét a salzburgi érsek nevében tartották megszállva, úgy azt ezentúl a saját nevökben tettek. 1483.

¹ Chmel: *Reg. Frid.*, 7394. szám.

² Kurz: *Österreich unter K. Friedrich II.*, 140. s. kk. II.

³ Unrest 654. s. k. I. Krones a *Beitr. z. steierm. Geschq.* VII, 37. s a tudósítások a *Mon. Habsburg.* I, 3, 208. 722—725.

október havában a törökök ismét déli Karinthiáig nyomultak elő, azonban ezúttal visszafelé való útjukban október 29-én Geréb Mátyás horvát bán megtámadta és tönkretette őket, a magukkal hurezolt foglyokat pedig megszabadítá.¹

Valamint a császárra nézve örökös tartományainak kimerülése s a német birodalom közömbös volta, úgy Mátyás királyra nézve a törökök ellen való háborúk tették lehetetlenné egy nagyobb hadsereg kiállítását. Csak mikor a Kenyérmezőn szenvedett vereség következtében (1479.) a törökök Magyarországot egyideig békében hagyták, folytatta Mátyás nagyobb erélyvel a harczot a császár ellen.

Frigyes a magyar vezérekkel eddig sem mérkőzhetett. Az esztergomi érsek és Vlček Venczel cseh zsoldos vezér ugyan 1481. pünkösdi táján és pedig valószínűleg rövid fegyverszünet alatt, a magyaroktól ostromolt Marburgot fölmentették, utóbb azonban Magyarországra törve érzékeny veszteségeket szenvedtek.² Ausztriában Zeleny már 1481 elején az egész országot Bécestől az Ennsen túlig háborítlanul bekalandozta, miközben mindent megsarczolt vagy elpusztított.³ A magyarok további működését megkönnyíté az, hogy

¹ Unrest 689. l. Mátyás király levele a pápához 1483. november 6-áról, a *Mon. Hung.* IV, 363.

² Unrest 665. s k. l. A fegyverszünetre vonatkozó oklevelek Kurz-nál II, 267—271.

³ Kurz II, 157. s k. l. A további eseményekre nézve lsd. Schober K.tól: *Die Eroberung Niederösterreichs durch Mathias Corvinus in den Jahren 1482—1490.* Bécs, 1879. (A „Blätter des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich“ 1879. és 1880. évfolyamából)

János, Hohenberg (Lilienfeldtől délre) ura őket váraikba fogadta s hogy Alsó-Ausztriában még a passauai püspöki városok is a magyarok kezére kerültek. Mert Passauban a császár a pápa beleegyezésével szintén egyik kedveltjét, a diplomáciai ügyekben sokszor felhasznált Hessler György biborost akarta a püspöki székbe ültetni, míg a káptalan Mauerkircher György bajor kancellárt választá meg s 1481 őszén St. Pölten és Mautern városokat, hogy a császártól megvédje, a magyar királynak elzálogosítá. A Traisen egész vidéke ily módon az ellenségek hatalmába került, a kik egyébiránt alig garázdálkodtak kevésbbé, mint a császári hadvezérek, a kikkel szemben Frigyes a zsolddal fukarkodott, vagy némely tisztviselő és nemesember.

A háborút különben még nem üzenték meg, sőt részint a pápai követek, részint német fejedelmek közbenjárásával a béke helyreállításáról tárgyaltak. Mátyás mindig békeszeretetét erősítgeté és kezdetben, tekintettel a törökök részéről még fenyegető veszélyekre, úgy látszik, az egyességtől nem is idegenkedett. Fájdalom, a mindkét részről tett föltételekről csak nagyon hézagos tudósításaink vannak. De ha a magyar király 1483-ban a pápai követtel szemben késznek nyilatkozott, hogy az elfoglalt helyeket a pápa kezébe szolgáltatja, hogy ez a császárnak visszaadja az esetre, ha a német birodalom három éven át 10,000 lovast állit ki a törökök ellen, úgy ez a föltétel szinte gúnynak tetszett, mert Mátyás jól tudta, hogy a német birodalmi gyűlés erre sohasem fog ráállni. Úgy látszik azonban, hogy a császár és tanácsosai a béke érdekében szintén nem akartak áldozatot hozni, mert nagy illúziókban ringatták magukat

s azt hitték, hogy a magyar király erejének kimerülése miatt a háborút már nem folytathatja sokáig.¹

Pedig Mátyás már akkor személyesen nagy sikerrel megkezdte a harczot. Már 1482. május havában a magyarok hozzáfogtak az erős Haimburg, Ausztria kulcsának ostromához, melyet a király maga Pozsonyból intézett. Kezdetben egy Szapolyai István vezérlete alatt álló magyar hadtestet, mely az ostrom földzetére szolgált, a császáriak Haimburg és Bruck között teljesen megverték s a magyarokat az ostrom abbahagyására kényszerítették. Azonban Mátyás most még nagyobb sereget gyűjtött, melyen a császáriak többé át nem törhettek. Október 5-én² e miatt a véginségre jutott város, néhány nappal utóbb pedig a vár is megadta magát. Haimburgból Mátyás Bécs felé nyomult s a város környékén több helységet megszállott, úgy hogy a város ellátását nagyon megnehezíté. Hogy be ne zárják, a császár 1483. április elején elhagyta a várost, a melyet többé nem láthatott viszont, és Gráczba vonult vissza. Néhány nappal utóbb a klosterneuburgi polgárok a tanács akarata ellenére szintén megadták magukat.

1483-ban nagyobb seregeket állítottak ki. Minél nagyobb területeket foglaltak vagy sarczoltak meg a magyarok, a császár annál nagyobb pénzhányban szenvedett. Alattvalói úgy segítettek magukon, a mint lehetett, a hogy például a Karantán rendek 1482-ben a magyar királyljal önhatalmulag békét kötöttek, a melyet

¹ A pápai követnek, Citta di Castello püspöknek érdekes jelentése Pray-nál IV, 162. s k. l., Katoná-nál XVI, 500. s kk. ll.

² Ezt a napot említi egy frankfurtinak egykori tudósítása tanácsához Bécsből, Janssen-nél: *Reichsrespondenz* II, 405. s kk. ll., szeptember 30-át a későbbi Bonfinius.

10,000 aranyforinton vásároltak meg, s a bécsiek 1483 őszén szintény jelentékeny összegek lefizetésével ki-
eszközölték, hogy szüretelhessenek. Mátyás figyelmét
egyideig a török viszonyokra fordítá; s talán a pápá-
tól megindított békealkudozások is visszatartották
nagyobb vállalatoktól. Mindazonáltal ebben az évben
elfoglalta Köszeget¹ s több más, a császárnak elzálo-
gosított magyar helységet.

Nyomban azután, hogy 1483 végén a törökök-
kel öt évi fegyverszünetet kötött, Mátyás teljes erejé-
vel megújítá a harczot Frigyes ellen. Nem az elha-
gyott császár kevés számú csapatai, hanem csak
az alsó-ausztriai városok vitéz védelme akadályozta
meg a magyarokat gyors előnyomulásukban. Először
1484. február 25-én Lajta-Bruckot vették meg roham-
mal a magyarok hosszú ostrom után, s a lakosok
között nagy vérengzést vittek véghez. Korneuburg
két hónapnál hosszabb ostromot állott ki, s csak
1484. december 1-én nyitotta meg kapuit, mikor az
összes élelmiszereket, a sót s a fát elfogyasztották
s a város nagy részét a várral együtt a tűz elpusz-
títá. Ennek következtében Bécsset még nagyobb ve-
szély fenyegette, mert a nagy hideg lehetővé tette,
hogy a magyarok átkeljenek a befagyott Dunán,
megszállják a Prátert és elfoglalják a sánczokat,
melyek a hidak fődözésére szolgáltak. Bécsset most
minden oldalról körülzárták, a Dunát háromszoros
lánczczal és elsülyesztett hordókkal elzárták. A csá-
szár, a ki már október havában Gráczból Linzbe ment,

¹ 1483. január 25-ike előtt „személyesen, nagy fáradsággal“,
mint az említett napon kelt oklevelében, a *Cod. d. patrius*
I, 371. mondja.

mindent elkövetett, a mi csekély erejétől kitelt, hogy a városon segítsen, de nem bírta megmenteni. A szükség, a melyet állítólag még az is növelt, hogy egyes gazdag polgárok sok élelmiszert felhalmoztak és uzsoraáron eladtak, mind magasabb fokra hágott. Mikor aztán ennek következtében az alsóbb néposztályok fenyegető állást foglaltak el, a tanács, melyben a magyar királynak már hosszabb idő óta több hive volt, elhatározta a város átadását. 1485. június 1-én Mátyás király ünnepélyesen bevonult Bécsbe és fogadta az alsó-ausztriai rendek hódolatát.

A kisebb városok most egymásután a magyar király hatalmába kerültek: július 27-én Tulln, még előbb Pechlarn, majd miután a háborút egy ideig kevesebb buzgósággal folytatták, 1486. július elején Stein, augusztus havában Zistersdorf és Feldsburg, szeptember 30-án hosszabb ostrom után Laa, október 12-én Retz, november 22-én Eggenburg, később pedig Zwettl.¹ Németujhelyt Wulfersdorf János parancsnok a hű polgároktól támogatva egy évnél tovább védelmezé a később Mátyástól magától vezetett, 8000 gyalogosból és 20,000 lovasból álló magyar sereg ellen, míg nem az éhség őt is arra kényszeríté, hogy 1487. augusztus 17-én a várat átadja.² Alsó-Ausztriában a császáriak csak kevés várost, mint Kremset, Melket, Ipset, Waidhofent és néhány várat tarthattak meg. Karinthia és Stiria nagy része szintén a magyarok ke-

¹ Lsd. erre nézve még a magyar királynál levő ferrarai követ jelentését a *Mon. Hung. Mátyás király karából* III, 172. 186. 192. 198. 204. 213. 214. 216.

² V. ö. az említett tudósításokat, valamint Beatrix királyné, Mátyás király s a esztergomi érsekké kiszemelt Estei Hipolit leveleit i. h. 263. 268. 276. 288. 302. 319. s k. l. 328.

ben volt, a kik 1487. július havában Németujhely előtt lévő táborukból a Mürz völgyét Bruckig hasonlókép elfoglalták. Sőt egyes pontokat Felső-Ausztriában is hatalmukba kerítették. Mátyás nejével Bécsset választá rendes lakóhelyéül. A császár viszont már Bécs eleste után elhagyta örökös tartományait, s hogy a fejedelmeket és városokat segítségnyújtásra bírja, a birodalomba ment, a hol némely kolostorok és városok gondoskodtak ellátásáról.

A gondolat, a mely egykoron IV. Rudolf osztrák herczeg előtt lebegett, s a melyet utóbb V. Albrecht egyidőre megvalósított t. i. hogy az Európa nyugati és keleti részei között elterülő német, cseh és magyar területekből hatalmas birodalmat alapítsanak, ime a büszke Hunyadi erejével megvalósulni látszott.

De míg a Habsburg-házat keleten mindinkább szorongatták, úgy hogy végre még az osztrák tartományok legnagyobb részét is elveszté, nyugaton birodalmat szerzett s ezzel lerakta alapját jövőendő európai jelentőségének.

HATODIK FEJEZET.

A burgundi tartományok megszerzése. — I. Miksa római királylyá választása.

A burgundi hatalom részint házasságok, részint fegyveres erő következtében oly gyorsasággal támadt, hogy a későbbi középkorban alig akadunk párjára.

1363-ban János francia király az általa örökölt burgundi hercegséget legifjabb fiának, Bátor Fülöpnek adta. Ez Margittal, Lajos flandriai gróf egyetlen leányával való házassága révén a gróf halála után 1384-ben összes birtokait megszerezte: Flandria és Artois grófságát, a velők egyesített s a német birodalomhoz tartozó burgundiai szabad grófságot (Franch Comté), továbbá Nevers és Rethel grófságokat. Halála után 1404-ben fiai közül az idősb, János következett atyja országaiban. Másodszülött fiát Antalt, Janka brabanti és limburgi hercegnő, nagyanyjának nővére, 1406-ban bekövetkezett halálakor örökösévé tette. Janka közvetíté burgundi János házasságát a Wittelsbach-házból származó Albrechtnek, Hollandia, Seeland, Frizland és Hennegau hercegének leányával, Margittal is, a mi alapul szolgált ez országok megszerzésére. Mert a Wittelsbachok hollandiai ága 1425-ben kihalt Margit fivérével, Jánossal, a ki unokaöccsét, burgundi Fülöpöt, az 1419-ben elhalt János herceg fiát nevezte ki örökösévé. Igaz

ugyan, hogy nem Jánost, hanem Jakobaeát, bátyjának, Vilmosnak, lányát ismerték el a németalföldi Wittelsbach-birtokok törvényes urául, és János csak nehéz küzdelmek árán, egymás után kerítette nagyobb részüket a kezére. Fülöpnek, Burgundia herczegének is még több évig tartó háborút kellett viselnie Jakobaeával. Ámde 1428-ban Jakobaea kénytelen volt országai kormányát Fülöpnek átengedni, míg végre 1433-ban javára teljesen lemondott. 1430-ban Fülöp Brabantot és Limburgot is elfoglalta, miután nagybátyjának, Antalnak fiai magtalanul elhaltak. Ezekhez a terjedelmes birtokokhoz Fülöp 1429-ben és 1443-ban Namurt és Luxemburgot is megszerezte, az elsőt pénzen, az utolsó gyermektelen gróftól, az utóbbit Erzsébet görölitzi herczegnővel, IV. Károly unokájával kötött szerződés révén. Azonkívül a francia királytól jutalmul azért, hogy az angoloktól elpártolt, megkapta Macon és Auxerre grófságokat, továbbá Picardia nagy részét, a Somme folyó mindkét partján.

Ekképen Fülöp Burgundia herczegének uralma az Északi-tengertől a Juráig s az Alpok szomszédságáig terjedt s a legvirágzóbb, legiparúzóbb és legvagyonosabb országokat foglalta magában. Noha nem volt független uralkodó, hanem részint a francia király, részint a német birodalom hűbérese, mindazonáltal mindkét birodalom akkori ziláltsága mellett hatalomra nézve minkettőjüket felülmulta s azért nem is akarta Zsigmond császártól hűbérül fogadni ez országokat, a melyeket többnyire a birodalmi hűbéri jog határozatai ellenére ragadott magához.

Már Fülöp foglalkozott azzal a tervvel, hogy hatalmához a megfelelő czímet is megszerzi, hogy új

lotharingiai királyságot alapít s hogy aztán családjának talán a császári méltóságot is megszerzi.

Mikor Frigyes királyt a svájcziaiak s a francziák bajba keverték, 1445-ben a hatalmas burgundi herczeg támogatását igyekezett megnyerni. Fülöp nagy készséget tanúsított iránta, mert épen akkoriban nagyon rajta volt, hogy magának biztosítsa az újonnan szerzett Luxemburg birtokát, a melyre egyrészt a csehek támasztottak igényt, mert ez a herczegség valamikor koronájukhoz tartozott, másrészt Vilmos szász herczeg, felesége: Anna nevében, a ki unokája volt Zsigmond császárnak s a kinek Luxemburgot hozományul ígérték. Az alkudozásokat eleinte Frigyes fivére, VI. Albrecht folytatta, később pedig a király tanácsosai, Czillei Ulrik és Schlick Gáspár kancellár, a ki kapzsiságát itt is a legszemtelenebb módon nyilvánítá, a mennyiben a burgundi követeknek kijelenté, hogy ez ügyben annál inkább buzgólkodnék, ha tudná, mily jutalomért lehetne a herczeg szolgálatára.

Fülöp követelései mindenestre nagyon messze-menők valának. Azt akarta, hogy Erzsébet, László király huga, keljen egybe fiával, Károlylyal, s hogy javára a Luxemburg-ház a luxemburgi herczegségre való minden igényéről mondjon le, továbbá hogy mindazokat az országokat, a melyeket Burgundia herczege Németországban bir, emeljék királyság rangjára s hogy az új királyra ruházzák nemcsak az összes jogokat, a melyek a császárt országaiban, valamint keleti Frizlandban illették, hanem azonkívül Geldern, Jülich, Kleve, Berg, Mark, Mörs és Lotharingia, szóval az egész nyugati Németország felett való hűbéruraságot is. Az új királyság határául a Karolingok korában fennállott Lotharingia régi határát

hozták javaslatba. S mindezért a herczeg egyebet nem ajánlott, mint Frigyes és gyámfia, László részére két portugáliai infansnőnek, felesége unokahugainak a kezét! Ámde Frigyes ily áron a burgundi herczeg barátságát még sem akarta megvásárolni. Kész volt Erzsébet herczegnőnek 70,000 aranyforint hozományt biztosítani s ezeket Luxemburgra utalványozni, de egyúttal minden másnak igényeit ez országra fenn akarta tartani. Abbeli készségét is kijelenté, hogy a herczeget Brabant királyává teszi s hogy mint ilyennek minden Németországban levő területeit hatalma alá rendeli. De fentartotta a birodalom számára a hűbéri fenhatóságát, valamint a többi jogokat s nem akart más országokat is alája rendelni, mert mint „Augustus“-nak kötelessége, hogy a birodalmat gyarapítsa, nem pedig, hogy kisebbitse vagy széttépje. Miután ezeket az ajánlatokat a burgundi herczeg nem tartotta elég becseseknek, 1448. nyarán az alkudozások abbanmaradtak.¹

1462 végén, mikor a császárt fivére, birodalmi híveit pedig a vele ellenséges viszonyban álló Wittelsbachok keményen szorongatták, szemét ismét Fülöpre, Burgundia herczegére vetette, a ki egy keresztes had érdekében tanusított látszólagos buzgóságáért a pápa pártfogását is megnyerte. Ismét késznek nyilatkozott arra, hogy a királyi czímet neki adományozza s hogy ráruházza a Rajnán túl fekvő nem-német vidékeken a birodalmi helytartóságot, valamint arra, hogy fiát Miksát, Fülöp unokájával, Máriával összeházasítsa.

¹ Az okleveleket közli Birk Chmel: *Österreichischer Geschichtsforscher* I, 233—271. és *Materialien* cz. műveiben I, 165. s k. l. 205—208. 240—245. 274—277. 287.

De mikor helyzete némileg javult, a tervet ismét elejté, noha Albrecht brandenburgi örgróf is buzgón pártolá s arra utalt, hogy ez a házassági terv az osztrák ház hatalmának gyarapítására vezethet.¹

Fülöp 1467-ben meghalt a nélkül, hogy fejét királyi koronával látta volna fölékesítve. Ámde fia, Bátor Károly, a ki nagyratörő, vitéz, sőt vakmerő, mindent hamarosan végző fejedelem volt, szintén ragaszkodott ugyanazokhoz a czélokhöz. Mindenekelőtt sikerrel fáradozott azon, hogy birodalmát a közbe eső területek megszerzésével megnagyobbítsa és kikerekítse. A hogy a lüttichi püspökséget magától függésbe hozta, úgy hatalmába keríté Geldern herczegsége is Zütphennel együtt, a mennyiben pártfogásába vette Arnold herczeget, a kit fia, Adolf, fogva tartott, 1471-ben ki-
eszközölte szabadságát, sőt 1473-ban rábirta, hogy 300,000 aranyforintért lemondjon országáról.

Délen uralmát a Felső-Rajnáig igyekezett kiterjeszteni, s úgy látszott, hogy czélját itt is eléri. Zsigmond tiroli herczeget, kitől a svájcziaiak lassanként a Rajnától délre eső összes Habsburg-területeket elragadták, külső osztrák nemeseknek a svájcziaikkal szövetséges Mühlhausen és Schaffhausen városokon elkövetett hatalmaskodásai miatt a szövetségesek 1466-ban újból meg támadták és 1468. augusztus 27-én a waldshuti békében arra kényszerítették, hogy a következő év junius 14-ig 10,000 forint hadi kárpótlást fizessen vagy ennek fejében több osztrák területet átengedjen nekik.² Zsigmond részint hogy a

¹ Bachmann: *Reichsgeschichte* I, 360. s k. l. 372. s k. l.

² Witte H.: *Der Mühlhauser Krieg* a „Jahrbuch für Schweizerische Gesch.“ XI, 259—332. Dierauer II, 154. s kk. II. Bachmann II, 247. s kk. II.

pénzt előteremtse, részint hogy magát a svájcziaik további támadásai ellen biztosítsa, a császár tanácsára XI. Lajos francia királyhoz fordult, a kivel eddigelé mindig barátságos viszonyban volt. Ez azonban a svájcziaikkal annál kevésbbé akart viszályba keveredni, mert a burgundi herczeggel s más hatalmas vazallusokkal teljesen meghasonlott. Ez okból a követséget, a melyet Zsigmond hozzá küldött, eredménytelenül engedé eltávozni s a herczegnek magának, a ki Franciaországba készülvén, már Troyesig jutott, értésére adta, hogy továbbutazása nem kívánatos. Zsigmond ekkor 1469. márczius havában Bátor Károlyhoz a Németalföldekre ment, sőt arra határozta el magát, hogy szolgájává lesz, a miért Károly oltalmáról biztosítá, főleg a svajcziaik ellen. Végül Zsigmond még arra is ráállott, hogy május 9-én a burgundi herczegnek 50,000 rajnai aranyforintért a Felső-Elzász tartományi grófságát a Sundgauval, Pfirt grófságát, Rheinfelden, Seckingen, Laufenburg és Waldshut városokat, a schwarzwaldi grófságot, továbbá (Ó-) Breisach várát és városát elzálogosítsa vagy tulajdonkép, hogy megengedje, hogy a burgundi herczeg ezeket a Zsigmond részéről már nagyrészt elzálogosított területeket mostani birtokosaitól magához váltsa. Valóban ez egyértelmű volt ezeknek az országoknak a burgundi herczeg részére való teljes átengedésével, a ki ennek következtében még a Rajna jobb partján is lábát megveté. Mert habár Zsigmond maga és örökösei részére fentartotta a jogot, hogy ezeket az említett összegért a rájuk fordított költség beszámításával visszaválthassa, mégsem volt valószínű, hogy az osztrák hercegek, kik a nélkül is mindig pénzzavarban valának, a szükséges eszközöket egyszerre előteremtsék,

miután Zsigmond maga kijelenté, hogy már most az ezeket a területeket terhelő zálogösszegek körülbelül 180,000 forintra rúgnak.¹ Csak az a kilátás, hogy az elvesztett területeket Svájcban visszaszerezheti s a gyűlölt szövetségeseken bosszút állhat, bírhatták Zsigmondot ily lépésre.

Az élvezethajhászó Zsigmond herczeg sokáig mulatott a burgundi udvarban, s ennek pompája és gazdagsága hatalmas benyomást tettek reá. Lelkében ismét fölmerült a gondolat, hogy Károly virágzó országait egyetlen leányának Miksa főherczeggel való összeházasításával Ausztriának megszerezze. Miután Károly ettől a tervtől nem látszott idegenkedni, Zsigmond a császár figyelmébe ajánlá.² De minthogy a burgundi herczegnek időközben György cseh király, a ki benne szintén támaszt keresett, a római királyi méltóságot ajánlotta fel,³ azt gondolá, hogy a császártól is ugyanazt követelheti, ha a kívánt há-

¹ Zsigmond jelentése a császárhoz franciaországi és burgundiai útjáról s ottani alkudozásairól még az 1469. (nem 1470.) évből, Chmel-nél: *Mon. Habsburg.* I, 2, 131. s kk. II. és több az elzálogosításra vonatkozó oklevél a *F. R. Austr. Dipl.* II, 223. s kk. II. Egyebeket felsorol Chmel a *Mon. Habsburg.* I, 1, 3. s k. I. és Lichnowsky VII, 1349—1355. sz. reg. V. ö. még Krause Gy.-tól: *Beziehungen zwischen Habsburg und Burgund bis zum Ausgang der Trierer Zusammenkunft im Jahre 1473.* Graudenz, 1876. (Göttingai értekezés), 22. s kk. II. Rausch K.-tól: *Die burgundische Heirath Maximilians I,* 16. s kk. II. és Witte H.-tól: *Zur Geschichte der Entstehung der Burgunderkriege. H. Sigmunds von Österreich Beziehungen zu den Eidgenossen und zu Karl d. Kühnen 1469—1474.* (Hagenau, 1885.), 1. s kk. II. Lsd. legjobb 157. l. 2. j.

² Zsigmond említett tudósítása i. h.

³ Palacky IV, 2, 600. Rausch 35. s k. I.

ha a kívánt házasságba beleegyezik. Hogy ezt jobb hangulatba hozza, kilátásba helyezte még támogatását a törökök ellen való védekezésre, országainak lecsendesítésére s a birodalom emelésére. Zsigmond a herczegnek emez ajánlatait 1470. július havában személyesen vitte Villachba a császárhoz.

Bármily súlyt helyezett is Frigyes a hatalmas herczeg barátságára és fiának a herczeg örökösével való házasságára, mégsem akarta semmi szín alatt sem megengedni, hogy a herczeget életében római királylyá válaszszaák, miután bizonyára teljesen háttérbe szorította volna, és saját fia csak Károly halála után nyerhette volna el a német koronát. Egyébiránt Károlynak római királylyá választása nem is a császárt, hanem a választófejedelmeket illette, a kiknek többségénél e kérdésben nem számithatott előzékenységre. Azért ezt a pontot, hivatkozással a birodalom s a választófejedelmek iránt való kötelességeire, egyszerűen elutasítá. Ellenben most is, valamint 1447-ben hajlandónak nyilatkozott, hogy a burgundi herczeg országait királyság rangjára emeli s hogy összes birodalmi hűbéreit azzal egyesíti, föltéve, hogy királyságát a birodalomtól hűbérül fogadja s hogy annak engedelmeskedni fog, valamint hogy a császárt és Zsigmond herczeget a birodalomban s az osztrák ház országai-ban levő összes ellenségeik ellen megsegíti, különösen pedig, hogy a svájcziaikat és az öchtlandi Freiburgot ismét Zsigmond uralma alá hajtja.¹

¹ Frigyes császár válaszáat: „Antwort auf die Werbung und das Anbringen der Burgundischen des Heiraths und anderer Sachen halben, so H. Sigmund an sein kaiserlich Gnaden gebracht hat“ lsd. a *Mon. Habsburg*. I, 1, 20—24. l., a mit azután Zsigmond

Károly az ajánlatot, hogy királylyá teszik, épúgy visszautasítja, mint korábban atyja, s egyúttal úgy tün-
tette fel a dolgot, mintha a római királyi méltóságot
tehernek nézné, a melyre csak sokak sürgetésére
gondolt, abban a véleményben, hogy a császár óhajtja,
hogy aztán a királyi méltóságot majdan vejére, Miksa
főherczegre ruházhassa.¹

A házassági tervre vonatkozó alkudozások — úgy
látszik — pihentek egyideig. Károly figyelmét sógo-
rának, IV. Eduárd angol királynak bukása s a fran-
czia királylyal való háborúi vették igénybe, úgy hogy
leánya kezével most más fejedelmeket igyekezett
megnyerni, a kiknek támogatása épen szükséges-
nek látszott. A császár — úgy látszik — Károly
követelései után úgy sem igen lelkesült már a há-
zasságért. Zsigmond, Tirol herczege 1471 őszén szintén
kísérletet tett, hogy a svájcz szövettségekkel tar-
tós békét hozzon létre, miután meggyőződött, hogy
Károlyt nem lehet rábírní, hogy velök háborút kezd-

1470. szeptember 26-án a burgundi herczeggel közölt. U. o.
10—13 = 25—28. Hogy Zsigmond nem küldött követeket a csá-
szárhoz, mint Rausch 38. és 198. l. véli, hanem hogy a burgund
résről írásban („in geschrift“) kézhez adott javaslatokat a csá-
szárhoz (Villachba) maga vitte el, határozottan áll a császár „vála-
szá“-ban és megerősítik a jelentések Janssen-nél: *Reichs-corres-
pondenz* II, 256. l. 412. sz., és Gemeiner-nél: *Regensb. Chronik*
III, 470. Az utóbbi szerint Villachban burgundi tanácsosok is
valának. Azonban a burgundi herczegnek írásbeli ajánlatai
Rausch némely fejtegetései alapján 197. s kk. ll. — úgy látszik —
nem azonosak annak instrukciójával Commynes-nél, kiadta
Godefroy IV, 392. s kk. ll., hanem hogy ez utóbbiak az 1472.
évbe sorolandók. V. ö. Bachmann-t II, 284. s kk. ll.

¹ Zsigmond herczeghez intézett levél 1471. január 15-éről a
Mon. Habsburg. I, 1, 13.

jen.¹ De mikor a császár viszonya alattvalóihoz meg a magyar királyhoz mind ellenségesebb szint öltött, s a törökök rabló hadjáratai mind veszélyesebbekké váltak, mikor a kísérlet, hogy a regensburgi birodalmi gyűlésen való személyes megjelenésével (1471 nyarán) a német rendeket támogatására bírja, teljesen meg-
hiusult, 1472 nyarán² ismét fölvette a burgundi herczeggel való alkudozások fonalát.

Károly e közben természetesen nem lett mérsékeltebb követeléseiben. Az alkudozásoknál, a melyeket követei 1473. február havában(?)³ a császárral folytattak, még most is ragaszkodott ahhoz a kívánsághoz, hogy a császár még életében római királylyá tegye, a hogy azután ezt a méltóságot Frigyes halála után vejére, Miksára fogja ruházni. Frigyeset azzal igyekezett megnyerni, hogy rámutatott arra, miképen Miksa leányával való házassága révén a kereszténység legnagyobb és legszebb országait kapja, s az osztrák-ház ily módon hatalmasabb lesz, mint a világnak bármely más uralkodóháza; hogy a császár maga a herczeg segítségével engedelmességre talál, a birodalmi fejedelmek és városok ismét hódolatra kényszerítettnek s hogy nagyobb tekintélyre emelkedik, mint háromszáz év óta bármely császár, s hogy ily módon abban a helyzetben lesz, hogy a törököket is kiűzheti. Csak a legvégső esetben akart megelégedni Károly azzal, hogy állandó birodalmi hely-

¹ Witte 9. s kk. II. V. ö. Mandrot-tól: *Etude sur les relations de Louis XI., roi de France, avec les cantons Suisses* a „Jahrbuch für Schweizer. Gesch.“ V, 145. s kk. II.

² Bachmann II, 397. 2. j.

³ Bachmann II, 400. s k. I. és 476. 1. j.

tartóvá nevezzék ki, valamint a választófejedelmek biztosításával, hogy a császár halála után utódjává választják.¹

Azonban e föltételek teljesítése, ha a császár ráállott volna is, nem függött egyedül ő tőle, hanem még inkább a választófejedelmektől, és nagyon kétséges volt, vajjon hajlandók lesznek-e, hogy a hatalmas és erőszakos burgundi herceget jövődő urokká tegyék. Bizonyára abban a reményben, hogy a herceget személyes alkudozásokkal követelései mérséklésére bírja, rendezte Frigyes a herceg kivánságára 1473. szeptember végén a trieri összejövetelt.

Nyolcz hetet töltött a két fejedelem együtt, miközben Károly soha nem látott pompát fejtett ki. Teljes felvilágosítást a trieri alkudozásokról valószínűleg sohasem fogunk nyerhetni, mert a császár s a herceg többnyire négy szem közt, legfeljebb legbizalmasabb tanácsosaik jelenlétében, tanácskozott egymással, s a tárgyalásokba még a jelenlevő német fejedelmeket sem avatták be. De némi főpontokat mégis megállapíthatunk.²

¹ *Mon. Habsburg.* I, 1, 30—41.

² Lsd. a tudósítások összeállítását Lindner F.-nél: *Die Zusammenkunft K. Friedrich III. mit Karl dem Kühnen im Jahre 1473 zu Trier.* (Greifswalder diss., 1876.) 3—30. és 56. s kk. II. Krause-nál 47. s kk. II. Rausch-nál 86. s kk. II., és 207. s kk. II., a mihez járulnak a *Libellus de magnificentia a Basler Chroniken* III. köt. 332. és kk. II. s a brandenburgi tanácsosok jelentései a *F. R. Austr.* XLVI, 221. s kk. II. Legfontosabb mindenesetre Albrecht brandenburgi választófejedelem levele Vilmos százsz herceghez 1473. november 13-ról, Müller-nél: *Reichs Tags Theatrum* V, 597. és Riedeltől: *C. d. Brand.* II, 5, 201. V. ö. még Wiedemann F.-től: *Die Reichspolitik des Grafen Haug von Werdenberg in den Jahren 1466—1486.* Stettin, 1883. (Greifswalder diss.)

Kezdetben a herczeg — úgy látszik — ragaszkodott korábbi követeléséhez a római királyválasztásra vonatkozólag, a császár azonban ezt épúgy, mint azelőtt, megtagadta. Egy hónap mulva egy lépésnyire sem közeledtek egymáshoz, úgy hogy Károly elutazással fenyegetőzött. Hogy lecsillapítsa, a császár november 4-én a röviddel előbb megszerzett gelderni herczegséget hűbérül adta neki s egyébképen is ajánlataiban annyira ment, a mennyire a birodalom érdekeinek feltűnő megsértése nélkül csak mehetett. Mint három évvel ezelőtt, úgy most is késznek nyilatkozott, hogy az országokat, a melyeket Károly Németországban bír, továbbá Burgundiát magát fi- és nőágon örökös királyságra emeli s vele Lotharingiát is egyesíti, a melyet megüresedett birodalmi hűbérnek tekintettek, miután a julius hóban elhalt herczeg fiút nem, hanem csak Renatus nevű unokaöcsét hagyott hátra. Azonkívül a királyra akarta ruházni a fénhatóságot az utrechti, lüttichi, touli és verduni püspökségekre és némely szomszédos világi területekre. De ragaszkodott ahhoz, hogy ez a királyság összes országaival a német birodalom hűbéri felsősége alatt maradjon, attól tehát el nem választható. Viszont Károly leányát a császár fiához adja. Már azt beszéltek, hogy a két fejedelem ezekre a föltételekre nézve megegyezett, hogy Károly a császár fővezére lesz s hogy élte fogytáig 10,000 lovast állít ki ellenségei ellen; hogy a magyar királylyal való eddigi összeköttetéséről lemond s hogy Elzászt is, mint leánya hozományát, vissza fogja adni. Mindazok a birodalmi rendek, a melyek eddig a császárral szemben engedetleneknek mutatkoztak, már aggódva néztek a jövőbe, ha a hatalmas burgundi herczeg áll majd a császár oldalán.

A birodalmi rendek fejeinek magatartása következtében az egyesség végre is meghiusult. A császár kész lett volna arra, hogy mindama kívánságoknak saját hatalmából engedjen s azt hivé, hogy ebbe senkinek beleszólása nincsen. Ellenben Károly követelte a választófejedelmek beleegyezését, a kik nélkül ilyen fontos kérdést eddig nem intéztek el. Ezek azonban nem voltak hajlandók, hogy a büszke burgundi herceget még hatalmasabbá tegyék, s hogy azután terjedelmes birtokai a Habsburgok kezére kerüljenek. Mert ez esetben nem szorították volna-e egészen háttérbe a birodalmi rendek jelentőségét, mindenek előtt saját befolyásukat? A távollevő választófejedelmek tanácsosai ez okból kijelenték, hogy uraik nélkül semmire nem állhatnak rá, a személyesen jelenlevők, a mainzi és trieri érsekek pedig egyenesen megtagadták beleegyezésüket. Ha tehát Károly nem érezte magát biztosnak, hogy a császár teljesíteni fogja ígéreteit, úgy ő sem mutatott hajlandóságot, hogy eddigi barátaival és szövetségeseivel, Mátyás Magyarország királyával és pfalzi Friggyessel, a kinek haddal való megtámadását a császár mindenek előtt kívánta, szakítson vagy hogy őket leverni segítse. A császárt állítólag Lajos francia király, Károly halálos ellensége, szintén az utóbbi ellen ingerlé. Miután így az egyességre való kilátás mindinkább eltűnt, a császár november 25-én napkelte előtt elutazott Trierből a nélkül, hogy csak el is búcsúzott volna a herceztől.

Károly, a ki már megtette az előkészületeket koronázásához, terveinek meghiusulása miatt nagyon fel volt háborodva, s most befolyását a Rajna mellékén a császár rovására igyekezett kiterjeszteni, a mihez

a kölni érsekségben kitört viszályok szolgáltattak okot. Ruprecht érsek, pfalzi Frigyes fivére, önkényes uralkodása miatt rendjeivel s a káptalannal teljesen meghasonlott, úgy hogy az utóbbi letette és Hermann hesseni tartományi grófot adminisztrátorrá választá. Miután a császár Hermannt elismerte, Ruprecht Károlyhoz, Burgundia herczegéhez fordult, az érsekség gondviselőségét ráruházta s azonkívül támogatásáért pénzben jelentékeny kárpotlást ígért. 1474. július végén Károly nagy sereggel megjelent az érsekség területén és megkezdte Neuss ostromát, a melybe Hermann, a hesseni tartományi gróf visszavonult.

Károly azonban csakhamar igen nehéz helyzetbe jutott. Neuss a burgundok minden ostromának tíz hónapig ellentállott, s e közben, miután a császár a birodalmat Károly ellen hadba szólítá, 1474. deczember hava óta birodalmi sereg gyűlt össze, melynél a császár is megjelent, s a mely legalább számra nézve a burgundit túlszárnyalta.¹

Már előbb a Felső-Rajna vidékén Károly ellen veszélyes mozgalom keletkezett.

Helytartójának, Hagenbach Péternek szigorú, sőt nyomasztó kormányza² azt eredményezte, hogy a Zsigmond tiroli herczegtől Károlynak elzálogosított területek lakosai a korábbi uralom alá visszakiváncsoztak. Époly élénk volt a svájcz szövetségesek és délnyugati

¹ Markgraf: *De bello Burgund. a Carolo Audace contra archiep. Colon. suscepto.* Berol. 1861. Bachmann II, 476. s kk. II.

² Witte H.: *Zur Geschichte der burgundischen Herrschaft am Oberrhein 1469—1473* a „Zeitschr. f. d. Gesch. d. Oberrheins“, új folyam I, 129. s kk. II. és ugyanattól: *Der Zusammenbruch der burg. Herrschaft.* U. o. II. V. ö. még Hagenbachra nézve Bernouilli-t a „Basler Beiträge“ XIII, 313. s kk. II. 380.

Németország némely birodalmi rendjeinek kívánsága, hogy a burgundi herceg mindinkább növekedő hatalmát közelükből eltávolítsák, miután kielégíthetetlen becsvágya az ő önállóságukat is fenyegeté. Már 1473 elején Strassburg, Basel, Kolmar és Schlettstadt városok, továbbá a strassburgi és baseli püspökök maguk között szövetséget kötöttek s azon fáradoztak, hogy a svájczakkal is szövetséget hozzanak létre. Ezeket Hagenbach többször megsérté s azért nemcsak készek voltak reá, hanem azon iparkodtak, hogy Ausztriával kiegyezzenek. Miután Tirol Zsigmond, kit a burgundi herceg mindig csak üres ígéretekkel tartott, lemondott a svájcziak meghódításának reményéről, legalább az elzálogosított felső-rajnai vidékeket igyekezett visszaszerezni, mi a birodalmi városok pénze s a svájcz szövetségesek fegyveres segítsége nélkül lehetetlen volt. Hogy ezt a czélt elérje, kész volt lemondani a svájcziak javára mindazokról a területekről, a melyeket családjától elvettek, s hogy velök nemcsak — mint a hogy eddigelé történt — meghatározott számú évre fegyverszünetet, hanem tartós békét is kössön. Miután ekképen mindezeknek a pártoknak érdekei a burgundi herceg ellenében találkoztak, közöttük csakhamar megegyezés jött létre. 1474. december 30-án egy francia követ közbenjárására Zsigmond között Ausztria nevében, valamint a svájcziak között Konstanzban békét, „örök egyességet“ („ewige Richtung“), majd kettőjük, továbbá a felső-rajnavidéki városok és püspökök között tíz évre szövetséget kötöttek. A városok a hercegnek kölcsön adták az elzálogosított területek kiváltásához szükséges összeget, s ők, valamint a svájcziak megígérték segítség-

göket Károly ellen az esetre, ha az elzálogosított területeket nem akarná kiadni. És mikor ez csakugyan megtörtént, a lakosok, miután egyes helyeken már előbb lázadások törtek ki, mindenütt feltámadtak az „idegen zsarnokság“ („welsche Tyrannei“) ellen, és április 11-én Breisachban Hagenbach helytartót is elfogták, a kit azután május 9-én a nép dühének feláldoztak és lefejeztek.¹

A svájcziai és szövetségeseik még a burgundi örökös tartományokat is megtámadták. 1474. november elején betörték a Franche Comté-ba s a burgundi fölmentő seregen kivívott győzelem után elfoglalták Héricourt városát. A következő tavasszal ismét betörték. Károly örökös ellensége, XI. Lajos francia király, ki a svájcziaikkal és 1474. december 31-én a császárral is szövetséget kötött, hosszabb habozás után a következő május hóban megkezdte az ellenségeskedéseket és néhány picardiai várost elfoglalt. Magát Károlyt Neuss előtt, a mely még mindig tartotta magát, birodalmi sereg fenyegeté, a mely lassanként 32000 emberre szaporodott fel és május elején Albrecht brandenburgi választófejedelem vezérlete alatt Neuss fölmentésére indult.

Most hirtelen fordulat állott be. A pápa az utóbbi időben komolyan fáradozott azon, hogy Közép-Euró-

¹ Dändliker K.: *Ursachen und Vorspiel der Burgunderkriege* (Zürich, 1876.) 31. s kk. II. Rausch, 97. s kk. II. Witte: *Burgunderkriege* 29. s kk. II. V. ö. a „Zeitschr. f. Gesch. d. Ober-rheins“, új folyam, VI, 361. s kk. II. A burgundi Károly ellen való birodalmi háborúra s a császárral való kiegyezésre, valamint a további eseményekre nézve Károly haláláig lsd. Rausch-ot, 107—158., s a mennyiben a szövetségesek is résztvettek abban, Dierauer-t II, 192. s kk. II.

pában helyreállítsa a békét, a mely nélkül a mindinkább előnyomuló törökök visszaszorítása lehetetlen volt. A császár s a burgundi herczeg között támadt meghasonlás után a forlíi püspököt Németországba küldé, hogy a két fejedelmet ismét kibékitse. A püspököt működésében több fejedelem támogatója. A császár fővezére, Brandenburgi Albrecht, szintén a kiegyezésre hajlott. De miután a harcz kimenetele bizonytalan volt, a császárnak magának inkább azon kellett lennie, hogy a herczeget megnyerje, mintsem hogy tönkre tegye őt, előzetes béke jött létre, a melyet 1475. május 28-án kihirdettek. Károly felhagyott Neuss ostromával, a letett Ruprecht érseket többé nem segíté és megígérte, hogy semmit sem tesz a császár ellen. Viszont a császár megígérte közbenjárását a herczegnek Franciaországgal és Tiroli Zsigmonddal való viszályaiban.

A francia királylyal Károly szeptember 13-án kilencz évre szintén fegyverszünetet kötött, a mely főleg Ausztria és Svájc ellen irányult, a mennyiben a herczeg föntartotta magának azt a jogot, hogy Pfirtet s az Elzászt ismét hatalmába kerítse s a lotharingiai herczeget, valamint a svájcz szövetségeseket haddal megtámadja, ha amaz országoknak segítséget nyújtanak vagy kilátásba helyeznek.¹ Az álnokság szelleme uralkodott akkor és mindenki megengedhetőnek tartá, hogy még szövetségeseit is bármely pillanatban elárulja.

Miután magát minden oldalról biztosítá, a burgundi herczeg Lotharingiára vetette magát, a melyet

¹ Mandrot: *Etude* a „Jahrbuch f. Schweizer Gesch.“ VI, 216. s k. l.

Nancy fővárossal együtt néhány hét alatt elfoglalt s azután a svájciakat támadta meg, első sorban a bernieket, a kik ez évben a vele szövetséges Szavója és szavójai vazallusok rovására hódításokat tettek s a Genfi-tóig terjedő vidéket elfoglalták. A császár ezt nyugodtan nézte, miután Károly időközben november 17-én Nancy előtt levő táborában békét kötött, melybe a birodalomhoz tartozó fejedelmeket is belefoglalták. A lotharingiai herceget, a kit már alig tekintettek a birodalomhoz tartozónak s a svájciakat a császár feláldozta, sőt Tiroli Zsigmond ellen is az Osterland zálogügyében fentartották a burgundi herceg jogait, ha amaz kártérítést nem fizet. Viszont Károly beleegyezését adta leányának a császár fiával való egybekeeléséhez, melynek az 1476. május 6-án kelt nyilatkozat szerint novemberben kellett volna megtörténnie.

Azonban Károly a svájciakban legyőzhetetlen ellenfélre talált. 1476. márczius 2-án a szövetségesek Grandsonnál s június 22-án még döntőbb módon Murtennél megverték, a hol legjobb harcosai közül legalább nyolcz vagy tizezret elvesztett. Mikor azután Nancyt ostromolta, a melyet Renatus herceg ismét hatalmába kerített, 1477. január 5-én a lotharingiaiak, a svájci zsoldosok s a külső-ausztriai és elzászi segédc csapatok újból legyőzték, s ez alkalommal maga is tragikus véget ért.

A császár természetesen azon fáradozott, hogy fiának Károly leányával és örökösével tervezett házassága most megtörténjék s hogy a burgund-németalföldi területeket nekik biztosítsa.¹ Azonban

¹ V. ö. Rausch 159. s kk. II. és Bachmann II, 573. s kk. II. előadásaival az okleveleket a *Mon. Habsburg.* I, 1, 137. s kk. II.

egyelőre levelek és követek küldésére kellett szorítkoznia, miután erejét az osztrák nemések fölkelése s a magyar király fenyegető magatartása megbénítá.

Pedig égető szükség volt, hogy fiát pénzzel és csapatokkal ellátva Németalföldre küldje, mert menyasszonyát minden oldalról szorongatták. Mikor Bátor Károly ellenségeinek csapásai alatt kilehelte lelkét, az utolsó herczegek örökös háborúi és önkényes uralma következtében kincstára üres volt, serege tönkre volt téve, alattvalói pedig, különösen a nagyvárosok polgárai elégedetlenek valának. XI. Lajos francia király elhatározta, hogy ezt a kedvező alkalmat felhasználja Károly országai nagy részének megszerzésére, míg a távolabb fekvőket csalétekül tartogatta a német fejedelmek részére, a kik hajlandók volnának tervei támogatására. Ha Mária kezét hétéves fia, Károly számára nem sikerül megnyernie, legalább Picardiát, Artoist és Flandriát, valamint a burgundi herczegséget s a Franche Comté akarta Franciaország számára megszerezni, a melyre mint megüresedett koronahűbérre tartott igényt, noha a Franche Comté német birodalmi, a többi országok ugyan francia, de nem megüresedett hűberek valának, miután maga János francia király, a burgundi dinasztia alapítójának atyja, az utolsó herczeg nővérétől való származása révén jutott a burgundi herczegséghez. Lajos parancsára ezeket a területeket csapatai mindjárt megszállották, s a király pénzzel, rábeszéléssel, csellel és erőszakkal Picardiát, Artoist, a burgundi herczegséget, a Franche Comté s a Hennegau és Flandria több városát rövid idő alatt hatalmába keríté Németalföldön Mária csak a rendek és néhány nagyváros részére tett engedmények

arán tudta elismerését kivívni. Több tanácsosa, még kancellárja, Hugonet is, Franciaország érdekében működött, míg mások, különösen a genti polgárok, a hercegnőt unszolták, hogy a kitagadott gelderni herczeggel, Adolffal, keljen egybe.

Mária hajthatatlan maradt, de márczius 26-án völegényét kérve-kérte, hogy késedelem nélkül siesen hozzá, mert különben oly dolgokat kellene tennie, a melyeket sohasem tenne, ha arra nem kényszerítenék, és Miksa cserben nem hagyná. A követek: György metzi püspök s a császár protonotariusus, Hessler György, április 20-án szintén írtak Brüggéből, hogy a császár fiát küldje minél előbb, mert az országok gazdagok, évenként 1.200,000 forintot jövedelmeznek, a nép hű, de alig várja, hogy új urat kapjon. Valóban a francziák erőszakoskodásai különösen a flamand területen oly nagy gyűlöletet keltettek ellenük, hogy Hugonet kancellárt és Humbercourt grófot, a kik követekül XI. Lajosnál valának, április 3-án mint árulókat Gentben lefejezték és különböző helyeken a francia érzelműeket agyonütötték.

Miksa főherczeg csak május hó második felében hagyhatta el Bécset, mikor a császár a sereg kellő felszereléséhez Enns elzalogosításával az esztergomi érsektől 10,000 aranyat kapott kölcsön. Miután Miksa előbb még Grácza ment, hogy nővérétől elbúcsúzzék, s azután lassan átutazott Németországon, augusztus 19-én megtörtént az egybekelés Mária hercegnővel, mire kormánytársul ismerték el.

Miksa egyelőre teljesen boldognak érezte magát. „Szép, jámbor, erényes feleségem van,“ írja deczember 8-án bizalmas emberének, Prüschenk Zsigmondnak,

„a kivel meg lehetek elégedve s ezért hálát adok Istennek. Termetére nézve kicsiny, sokkal kisebb, mint Rozina,¹ és olyan fehér, mint a hó. Barna hajú, kicsiny orrú, kicsiny fejű és arcú, szemei szürkés barnák, szépek és derültek, csak az alsó szemhéjacska kissé lelóg, mintha² aludt volna, de ez nem nagyon vehető észre. Ajka kissé fel van húzva, de tiszta és piros. Egyébiránt sokkal szebb leányzó, mint a milyent valaha láttam, és vidám kedélyű. Ha békességünk volna itt, paradicsomban élnénk“.³ Az ifjú és élni vágyó fejedelem leginkább azt sajnálja, hogy a Franciaországgal való háború kedvencz mulatságaiban, a versenyfutásban, öklelésben, tánczban és vadászatban akadályozza.

1477. szeptember 18-án ugyan Franciaországgal bizonytalan időre fegyverszünetet kötöttek. De már a következő évben a francziák ismét megkezdték az ellenségeskedéseket. 1479. augusztus 7-én Therouenne közelében a véres guinegatei csatában legyőzték őket, mely alkalommal Miksa maga döntötte el a csatát a gyalogsággal, miután a lovasság már futásnak eredt volt. Azonban a győzelmet nem lehetett kizsákmányolni az egyik-másik németalföldi tartományban kitört pártviszályok és zavarok, valamint az ellenszenv miatt a háború iránt, mely anyagi érdekeikre nézve káros volt. Legnagyobb szerencsétlenségre Mária már 1482. márczius 27-én, lebukott lováról és meghalt, miután férjét három gyermekkel megajándékozta, a kik közül ketten

¹ Miksa korábbi szeretője.

² I. Miksa bizalmas levélváltása Prüschenk Zsigmonddal, kiadta Krausz V., 27. s k. l. V. ö. még a következő leveleket, a melyek Miksa akkori érületét érdekesen megvilágítják.

túléltek : fia Fülöp, a ki majdnem négyéves volt és kétéves leánya, Margit.

Ez Miksára nézve nemcsak személyi, hanem politikai tekintetben is borzasztó csapás volt. Sok jó tulajdonsága mellett eddigelé nem sikerült a németalföldiek vonzalmát megnyernie, kiknek a nyelvét jóformán még nem is igen értette. Noha felesége végrendeletében¹ gyermekei gyámjává és országai kormányzójává rendelé, mégis a flandriai városok, első sorban a büszke gentiek, kormányzótanácsot állítottak fel, mely a fejedelemnek minden önálló eljárását lehetetlenné tette. A francia királytól felbízattva önhatalmulag még békealkudozásokat is kezdettek, a mibe végül Miksának is bele kellett egyeznie, miután ugyanakkor Geldern is a régi hercegi család érdekében fölkelni készült, a császár pedig, a magyar királytól szorongatva, segítséget nem küldhetett. 1482. december 23-án megkötötték az arrasi békét. Ezzel a burgundi hercegséget és Picardiát hallgatagon Franciaországnak engedték át. Artoist, a Franche Comtét, Macont, Auxerret, Charolaist és Bar sur Seinet az ifjú Margit hercegnő kapja hozományul, a ki érett korában a dauphinhez megy nőül. Csakhogy ezek a területek ismét visszaszállnak bátyjára, Fülöpre, ha Margitnak nem lennének gyermekei. Azok a városok, a melyeket ezeken a területeken a francziák megszállottak, egyelőre az ő hatalmukban maradnak. Ha Fülöp örökös nélkül hal el, nővére követi őt az összes országokban. Margitot nemsokára azután nevelés végett Franciaországba vitték.

Noha 1483. augusztus 30-án az álnok XI. Lajost

¹ 1482. márczius 24-éről, Lichnowsky-nál VIII, DCCXXXII.

Miksa kiszemelt veje, VIII. Károly, követte a francia trónon és Franciaországban belső zavarok támadtak, Miksa ellen tovább szőtték a cseleket. A flandriaikat, a kik nem ismerték el kormányzóul és még fiát is elvették tőle, Beaujeu Anna, a gyöngye VIII. Károly erélyes és uralkodni vágyó nővére, nemcsak bátoritá, hanem még csapatokkal is segíté. Csak hosszas harcok után birta a főherczeg a flandriai városokat, legutoljára 1485. június végén a gazdag Gent városát is leverni és őket uralmának elismerésére meg fiának kiadására kényszeríteni. 700,000 aranyforintnyi hadi sarcz volt eddigi engedetlenségök büntetése.

Noha épen ezekben a napokban Miksa atyja mint menekülő elhagyta Ausztriát, s a birodalomban azon fáradozott, hogy az elvesztett ország visszaszerzéséhez szükséges eszközöket megszerezze, Miksának pedig első sorban kötelessége lett volna, hogy e célra erélyesen közreműködjék, mégis elhatározta, hogy folytatja a háborút Franciaország ellen, hogy Beaujeu Annán bosszút álljon. Szövetségre lépett a herczegnő ellenségeivel, az orleansi és bretagnei herczegekkel és más francia nagyokkal, hogy a regensnőt a király mellől eltávolítsa és Franciaország centralisztikus átalakítását megakadályozhassa. Azonban szövetségeseit megverték, a maga csapatait is a francziák legyőzték. Most újból fegyvert fogtak ellene a leghatalmasabb flandriai városok, a melyek panaszkodtak az idegen tanácsosok és tisztviselők pártolása, a katonák kicsapongásai, kiváltságaik megsértése s a számadások elmulasztása miatt. Mikor személyesen Flandriába ment, hogy az elégedetlenséget lecsillapítsa, a brüggei polgárok 1488. február 1-én elfogták, több tanácsosát és hívét kivégezték, őt magát halállal fenyegették,

vagyil egalább azzal, hogy Franciaországnak kiszolgáltatják. Csak mikor ősz atyjának személyes vezérlete alatt több mint 20,000 emberből álló birodalmi sereg közeledett, nyerte vissza szabadságát negyedfél hónapi szigorú fogság után, miután a fölkelőknek esküvel bűnbocsánatot biztosított, sőt megígérte, hogy egészen lemond Flandria kormányáról, a legelőbbkelő nemesekből álló tanács javára, a melynek Fülöp herceget is át kellett adnia, továbbá, hogy a németalföldi tartományok unióját s azoknak Franciaország oltalma alá való helyezését elismeri.

Miksa maga a tőle kierőszakolt kötelezettségeknek — úgy látszik — eleget is akart tenni. De atyja s a nála levő fejedelmek azt vélték, hogy ilyen erőszakosságokat nem lehet büntetlenül hagyni, és sem magukra, sem Miksára nézve a szerződést, a melyet csak a kényszerűség diktált s a halálos félelem erősített meg, nem tartották kötelezőnek. A birodalmi sereg, a melyhez Miksa is csatlakozott, iszonyú pusztítások között betört Flandriába, a melyet másrésről egy francia segédcsapat támogatott. Nemcsak a flandriaiak tartották magukat, hanem Brabant is a legtöbb birodalmi csapat hazatérése után nagyobb részt a fölkelők hatalmába került. Miksa, a nélkül, hogy az elvesztett területeket legyőzte volna, 1488 végén, nem sokkal atyja után, elhagyta Németalföldet, hogy megkísértse Ausztria visszafoglalását. Hátrahagyott helytartója, Albrecht szász herceg, minden erélye és vitézsége mellett sem birta a flandriaiakat legyőzni.

Ekkor a külső viszonyok a helyzetet megváltoztatták.

1488. szeptember 9-én Miksa szövetségese, Ferencz bretagnei herceg, tizenkétéves leányának, Annának,

hátrahagyásával meghalt, miután röviddel előbb a francziáktól szenvedett vereség után magát arra kötelezte, hogy leányát a király beleegyezése nélkül nem fogja férhez adni. Most a több várban visszamaradt francia csapatok az ország urai valának. Ámde a többnyire kelta lakosság idegenkedett Franciaország uralmától, s a szomszédos hatalmak is ily jelentékeny hatalmi gyarapodást meg akartak akadályozni. Aragoniai Ferdinánd, ki a francia királyt az elzálogosított Roussillon és Cerdagne grófságok kiadására akarta kényszeríteni, továbbá VII. Henrik angol király a bretagneiaknak segítséget küldöttek. Az elsőnek közbenjárására 1489. február 14-én az utóbbi és Miksa között szövetség jött létre, a melynek alapján Miksa a németalföldiek ellen való harcában megnyerte Angolország támogatását. Hogy a veszélyes koalíciót megbontsa, VIII. Károly békeajánlatokat tett, a melyekre Miksa annál szívesebben állott rá, mert egész hatalmát Magyarország ellen fordíthatá, ha nyugaton szabad kezet nyer. A szerződés szerint, a melyet 1489. július 22-én Frankfurtban a maga és fia, Fülöp nevében a francia királylyal kötött, az utóbbi a flandriaiakat hódolatra bírja, szükség esetén maga is segítséget nyújt ellenök, míg a burgundi herczegségért s több más területekért való viszályra nézve mindkét fejedelem személyes találkozása alkalomával megegyezésre törekszenek. A francia követek fáradozásai, valamint Albrecht szász herczeg hadi sikerei következtében a flandriaiak 1489. október 30-án megkötötték a montils-les-toursi szerződést, a melyben lealázó formában való hódolatra, Miksa kormányzóságának elismerésére és 300,000 aranytallér lefizetésére kötelezték magukat.

A zavarok Németalföldön még most sem értek véget; csak 1492-ben sikerült Albrecht hercegnek az utolsó ellentállást is megtörnie. De a fölkelőket Franciaország megint uszította és támogatta, mert a háború ez ország és Miksa között rövid idő múlva ismét kitört.

A frankfurti szerződés értelmében VIII. Károly megígérte, hogy Anna hercegnőnek az általa Bretagneban elfoglalt városokat visszaadja, ha országból az angolok is kivonulnak. Azonban ezt a pontot nem hajtották végre, mert Anna nem kívánhatta, hogy védtelenül ki legyen szolgáltatva a francziáknak, s az angol király sem volt hajlandó, hogy szilárd állását Bretagneban elhagyja. A francia király is nehézségeket támasztott.

Miksa most azzal igyekezett szétvágni a csomót, hogy maga kérte meg Anna hercegnő kezét, a kit egy ízben atyja is kilátásba helyezett számára. Anna beleegyezett és 1490 végén Miksa prokuráció útján egybekelt vele.

VIII. Károly, a ki Franciaországra nézve életkérdésnek tekinté, hogy megakadályozza a Bretagne-nak idegen országgal való egyesülését, hadakat küldött e tartományba, és erőszakkal meg pénzzel csakhamar az egész Bretagnet Rennes főváros kivételével hatalmába kerité. Miután Miksát a magyar ügy és atyjának akarata keleten visszatartá és feleségét a németalföldiek sem támogatták, sőt részben fellázadtak, Anna, a kinek környezetét már a francia király megnyerte, végre kénytelen volt a szorongatott Rennes városát 1491. november 15-én átadni. Ha eleinte még kieszközölte az engedélyt, hogy férjéhez mehessen, csakhamar más határozatra

birták és kezét a francia királynak nyújtá, a kivel deczember 6-án egybekelt. A Miksával kötött házassága alól való fölmentést VIII. Incze pápa már titokban megadta volt.

Miksa dühös volt az ellene elkövetett kettős sértés miatt, hogy tulajdon veje feleségét s ennek országát elragadta tőle, míg leányát Franciaországban még most is visszatartották. Ha ezentúl Franciaország szenvedélyes ellensége volt, erre ez az ügy talán legtöbb okot szolgáltatott. S hogy a zavart növelje, VIII. Károly az elüzött gelderni herczeg fiát, a ki 1487-ben francia fogságba került, a következő év tavaszán szabadon bocsátá, mire atyjának korábbi alattvalói örömet urokul ismerték el. Hasztalan igyekezett Miksa Franciaország ellen való bosszuló hadjáratára a német fejedelmek támogatását megnyerni; ezt csak csekély mértékben érte el. Az Angol- és Spanyolországgal való szövetség is kevés hasznot hajtott. VII. Henriket, a ki nem szeretett beleavatkozni a szárazföld ügyeibe, már 1492. november 3-án nagy pénzösszegekkel békére birták és példáját követte január 19-én Spanyolország is, mikor a francia király Rousillon-t és Cerdagne-t visszaadta.

Mindamellet Miksa a háborút szerencsével folytatta. Németalföld felől Arras várát rohammal megvették s a francziák minden támadása ellenében megtartották. 1492 végén Miksa maga zsoldos sereggel betört a Franche Comtéba, a melynek lakosai támogatták, mert idegenkedtek a francia uralomtól. Azután Besançonon át győzedelmesen Salinsig nyomult elő. 1493. január 19-én egy francia sereg Dournon mellett, Salins közelében, Kappel Frigystől vereséget szenvedett, mire az egész Franche Comtét

a francziák elvesztették. Ez a körülmény VIII. Károlyt hajlandóvá tette a békére, miután Nápoly meghódítását tervezé és hátát biztosítani akarta. A svájci szövetségesek közbenjárásával tehát 1493. május 23-án megkötötték a senlisi békét, a melynek határozatai értelmében a francia király Miksának kiadta leányát, Margitot, és lemondott a hozományaként Franciaország részére korábban átengedett Artois, Franche-Comté és Charolais grófságokról. Artoisban a francziáktól még megszállott Hesdin, Aire és Bethune városokat Margit megtarthatja, míg Fülöp főherczeg huszadik évének betöltésével a királynak a tőle függő területekért leteszi a hűbéri esküt; épúgy megtarthatja Macon, Auxerre és Bar-sur-Seine grófságokat, míg hovátartozásukra nézve birói úton döntés nem történik.¹

Igy tehát Bátor Károly majdnem minden országának birtokát a Habsburg-ház számára biztosították, s a mi Európa jövőjére nézve még fontosabb volt, megakadályozták, hogy az angol háborúk óta bent rohamosan erősödő és kifelé terjeszkedő Franciaország birtokába jussanak. Nemcsak mindazokat a burgund-németalföldi területeket mentették meg ismét a német birodalom számára, a melyek hozzája tartoztak, hanem a francia hűbéres tartományokat: Flandriát és Artoist is. Mig Németország a közérzet tünedezésével mindinkább felbomlott és nem bírta határait megvédeni, legalább nyugaton, északról délig hosszan elnyulva,

¹ Miksának Franciaországhoz való viszonya s az arrasi béke óta lefolyt németalföldi eseményekre nézve lsd. Ulmann-tól: *Kaiser Maximilian I.*, I, 10—46. 65—75. 84. 115—187.

ez az új Habsburg-hatalom támadt, a mely elég erős volt arra, hogy megakadályozza a francia birodalmi ellenség további előnyomulását.

Arról is gondoskodtak, hogy a Habsburgok ne helyezkedhessenek egyenes ellentétbe a birodalmi hatalommal, hanem inkább, hogy azt támogathassák és gyarapíthassák. Noha az öreg Frigyes császár maga, hogy a gyöngye kezéből kieső hatalomból semmit el ne veszítsen, hosszú ideig megakadályozta utódjának életében való megválasztását, Miksa mégis már hat évvel előbb kivitte, hogy megválasztották római királylyá. Valamennyi választófejedelem a cseh király kivételével, a kit elég különös módon, állítólag, mert nem volt rá idő, meg sem hívtak, 1486. február 16-án a főherczegre adták szavazatukat, többen igaz csak úgy, hogy jelentékeny ígéreteket tettek vele. Atyját is, úgy látszik, biztosítá, hogy a maga részére tényleg nem követel uralkodói hatalmat.¹

III. Frigyes eddigi jogaihoz való ezt a makacs ragaszkodását más kérdésekben is kimutatta. Mikor a birodalmi rendek ugyanakkor a frankfurti birodalmi gyűlésen javaslatokat tettek, hogy a kamarai törvényszéknek, a mely Zsigmond király ideje óta a császári udvari törvényszék helyébe lépett, a császárral szemben nagyobb függetlenséget szerezzenek s a

¹ Ulmann: *Die Wahl Maximilian's I.* a „Forsch. z. deutschen Gesch.“ XXII, 131—158. II. Priebatsch: *Die Reise Friedrichs III. in's Reich* a „Mitth. des Inst.“ XIX, 315. s kk. II. szintén azt a nézetet vallja, hogy Frigyes csak később járult fiának megválasztásához. Más véleményen van Bachmann: *Zur röm. Königswahl Maximilians I.* az „Archiv f. österr. Geschichte“ 76-ik kötetében.

kabinet-igazságszolgáltatás gyakorlását lehetetlenné tegyék, Frigyes erre semmiképen sem volt rábírható.¹ Mig élt, birodalmi reformkísérletre semmi kilátás sem volt.

¹ Tomaschek J. A.: *Die höchste Gerichtsbarkeit des deutschen Königs und Reiches im XV. Jahrhundert* a „Sitzungsber. d. kais. Akad.“ XLIX, 521—612. A kamarai törvényszék keletkezésére nézve v. ö. Seeliger-től: *Das deutsche Hofmeisteramt im späteren Mittelalter*, 115. s kk. ll.

HETEDIK FEJEZET.

Ausztria visszafoglalása s a magyar trón újból való betöltése.

A választófejedelmek a különben személyére nézve is kedvelt Miksa főherceget főleg azért választották meg királynak, hogy a délkeleti német herczegségek visszafoglalására, a mit maguk is a birodalom kötelességének tartottak, tekintélyes, ifjú és erős vezért kapjanak s e célra Németalföld segítségét is megnyerjék.¹ Ámde Miksát egyelőre belevonták a francia nagyoknak királyuk s az azt kormányzó nővére ellen való harcba, majd brüggei fogsága s a flandriaiak ellen való háború akadályozták meg abban, hogy az osztrákoknak segítségére menjen. Az eszközök, melyeket a német rendek hosszú alkudozások után 1487. junius havában a császárnak a magyarok ellen sereg felállítása céljából végre megszavaztak, oly jelentéktelenek valának s a megajánlott pénzösszegek vagy éppen nem, vagy oly lassan folytak be, hogy Albert szász herczeg a birodalmi sereg vezére,² csak saját pénzén birt ötezer emberből álló sereget összehozni. Miután az osztrákok is csak nagyon lanyhán támogatták, sem Németujhelyt

¹ Ulmann a „Forschungen“ XXII, 146. s k. l.

² V. ö. működésére nézve Schober-rel, 132. s kk. II. még Stoeber R.-től: *H. Albrecht von Sachsen als Reichsfeldherr gegen die Ungarn.* „N. Arch. f. sächs. Gesch.“ IV. köt. (1883.)

nem tudta megmenteni, sem egyébként említésre méltó előnyöket nem tudott kivívni a magyarok ellen. Azért a császár nagy bosszúságára Mátyás királylyal alkudozásokat kezdett és miután vele Markersdorffban, Melk és St. Pölten között, személyesen találkozott, 1487. deczember 16-án az utóbbi helyen junius 2-ig, vagy ha a császár elfogadja a pápának mint békebirónak döntését Mátyással való viszályában, a következő év szeptember 1-ig terjedő fegyverszünetet kötött.

A fegyverszünetet nem tartották meg szigorúan. Nevezetesen a magyarok az alatt is több várat elfoglaltak. De mivel a császár a birodalomtól nem kapott segítséget és Mátyás király is békét óhajtott, részint szorult pénzügyi helyzete és mindinkább súlyosbodó betegsége miatt, részint hogy másnemű terveit követhesse, különösen hogy törvénytelen fiának örökösödését kivihesse, a fegyverszünetet ismételten meghosszabbították. A béke ügyében is 1489. junius hó óta komolyan tárgyaltak és különösen Miksa volt rajta, hogy az létre jöjjön. Állítólag arra is kész volt, hogy a Belső-Ausztriában elveszett helyek kiadását egész Alsó-Ausztriáról való lemondással megvásárolja, míg atyja ily áldozatnak joggal ellene szegült. Miután Mátyás az osztrák területeken tett hódításainak visszaadása fejében mindenek előtt az 1477-iki béke végrehajtását s az abban megállapított pénzösszeg kifizetését és, a mint látszik, még jelentékeny hadi kárpótlást is követelt, Frigyes pedig ezt is megtagadta, mert udvari asztrologusa jóslatában bízva, meg volt győződve arról, hogy a magyar király nemsokára meg fog halni, az alkudozások meghiusultak, a melyeknek vezetésére a

gyanakodó császár szeptember végén személyesen Linzbe jött. Csak a fegverszünetet hosszabbították meg újból.¹ Valóban Mátyás király gutaütés következtében április 6-án, Bécsben, alig negyvenhét (helyesebben: ötven — *ford.*) éves korában meghalt s ezzel az ügyek állása teljesen megváltozott.

Az 1463-iki béke értelmében Mátyás királyt Frigyes császárnak vagy általa kijelölendő fiának kellett volna követnie a trónon. Miksa király, a ki remélte, hogy öreg atyja az ő javára saját jogairól le fog mondani, a magyar rendeket már április 19-én Innsbruckból felszólítá, hogy királyul ismerjék el. Kivüle és Mátyás király törvénytelen fián, Corvin Jánoson kívül, Kázmér lengyel királynak két fia: Ulászló cseh király és — atyjától támogatva — Ulászló öccse: Albert János léptek fel trónkövetelőkül, a kik anyjuknak, Utószülött László nővérének igényeire támaszkodtak, de a választást sem ellenezték.

A magyarok a maguk számára tényleg azt a jogot követelték, hogy a trónt választás útján töltsék be, már csak azért is, nehogy a királyság nagyon megerősödjék, s hogy oly erélyes kormányt, mint a minő a Mátyásé volt, a jövőre nézve lehetetlenné tegyenek. Miksa ellen ez okból főleg azt hozták fel, hogy a koronát „jog szerint“ követeli. Épen ezért nem akarták őt, nehogy ezzel „szabadságuk“ csorbát szenvedjen.

A legtöbb és legbefolyásosabb püspök és főúr

¹ Schober-rel 142 s kk. II. összevetendő Ulmann: *K. Maximilian I.* I, 75. s kk. II., továbbá Fraknoi 258. s kk. II., kik a követi jelentéseket a *Mon. Hung. Mátyás király korából* IV, szintén felhasználták.

kezdettről fogva Ulászló cseh király mellett volt, a kinek megválasztásával a cseh melléktartományok birtokáért egyébként elkerülhetetlen háború kitörését megakadályozhatták. 1490. július 15-én Ulászlót csakugyan kikiáltották királynak, s miután az eléje tett választási föltételeket, melyek a királyi hatalmat jelentékenyen korlátozták, megerősíté, szeptember 18-án Székesfejérvárott megkoronázták.

Corvin János látván, hogy nem igen lehet reménye a magyar koronához, már előbb lemondott róla, bizonyos föltételek mellett. A másik két trónkövetelővel szemben azonban fegyveres erővel kellett föllépni.

Albrecht lengyel herczeg július végén sereggel betört Magyarországra és egész Pest közeléig nyomult. De Ulászló a glogau-sagani tosti és koseli (Leobschütz-czal) sziléziai herczegségeknek, Jägerndorf és Beuthen városoknak átengedésével, továbbá az ölswohlai és troppau herczegségekre való igények átruházásával rábirta, hogy Magyarországra való igényéről lemondjon, mindazonáltal kikötötte, hogy ezek a területek reászálljanak, ha Albertet a lengyelek királyukká választanák.¹

Albertnél veszélyesebb ellenfél volt Miksa király. Mikor a magyar rendek július 15-iki választása rá nézve kedvezőtlenül ütött ki, elhatározta, hogy jogának fegyverrel fog érvényt szerezni. Az osztrák tartományokat csapatok állítására szólítá fel és zsoldosokat fogadott, a mihez kisebb kölcsönökkel és elzálo-

¹ Az 1491. február 20-án Kassán kötött békét, de a Sziléziára nem vonatkozó határozatok elhagyásával, lsd. a *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens* I, 39. s. kk. II. teljesen Katoná-nál XVII, 155. Pray-nál IV, 219.

gosításokkal nagy nehezen szerezte meg az eszközöket. Jelentékenyebb összeget, t. i. 50,000 forintot csak a tiroli rendek szavaztak meg új uroknak, de a pénzt csak lassan folyósították.

Miksa mindenekelőtt örökös tartományait igyekezett elragadni a magyaroktól, a mi annál könnyebben ment, mert a lakosok a magyar uralmat megunták, őt ellenben szerették, úgy hogy támogatták, a mint lehetett és mindenütt megváltójukul fogadták.

Mikor augusztus közepe táján Hartberg és Voitsberg elfoglalása után Stiriából a Semmeringen át előnyomult és Schottwien meg Klam megvétele után megjelent Németujhely előtt, augusztus 17-ikén maguk a polgárok nyitották meg előtte városuk kapuját s a magyar helyőrséget kényszerítették, hogy a várba visszavonuljon. Két nappal később a lakosok örömrivalgása között bevonult Bécsbe, hol a polgárok már július elején landsknechtjeinek egy csapatát a városba bocsátották. Zápolya István, a magyar helytartó, már előbb elmenekült, miután a várban őrséget hagyott hátra. A magyar érzelmű tanács, a melynek attól kellett tartania, hogy Miksa korábbi magatartásáért meg fogja büntetni, az általános áramlattal szemben tehetetlennek bizonyult. 29-én a vár is megadta magát, mikor a falakat a nehéz ütegek már részben romba lőtték s a király a rohamra minden előkészületet megtett. Már előbb Badent, Tullnt és több osztrák várat Miksa emberei elfoglaltak. Lajta-Bruck kapitányát a lakosok elfogták s a vár átadására kényszerítették. Klosterneuburgot maga Miksa foglalta el szeptember 9-én, Haimburg és Mautern várat pedig a landsknechtek rohammal vették meg. Más városok,

mint Stein, St. Pölten önként meghódoltak. Több nemes is azon volt most, hogy a császár kegyét megnyerje. A magyar csapatok¹ csak néhány várat tartottak még meg Németujhely környékén, továbbá a Dunától északra eső tartomány legnagyobb részét.

Október 4-én Miksa Bécsből Magyarország ellen indult és 16—18,000 emberből álló sereggel, jobbára délnémet landsknechtekkel, átlépte a magyar határt. Több birodalmi fejedelem, köztük György bajor herczeg nyolczszáz lovassal, továbbá György unokatestvére, Kristóf hozzája csatlakozott. Már akkor több magyar főúr a délnyugati részekből, mint a Kani-zsaiak, továbbá Hédervári Miklós tárnokmester nyíltan hozzája pártoltak. Sőt Corvin János legkiválóbb párthívei: Ujlaki, a pécsi püspök és mások, jelöltjük leverése után Miksával léptek összeköttetésbe. Székely Jakab, a belső-ausztriai magyar csapatok vezére, a ki szintén Corvin Jánosnak volt híve, Miksával szeptember 17-én fegyverszünetet kötött, mely szerint a tőle megszállott városokat és várakat: Regedet, Pettaut, Freistritzet, Windischgrätzet, Lavamündet, Landstrasst stb. úgyszintén Varasdöt és más vára-

¹ Schober 159. s kk. II., a ki azonban a Tichtel-nél, 54. s k. l. olvasható adatokat részben elnézte. Ulmann I, 86. s kk. II. Hogy Miksa az ellenségeskedést a magyarok ellen nem kezdte meg korábban, annak oka nem, mint Ulmann véli, Miksának atyjával való rövid ideig tartó viszálya volt, a ki eleinte nem akart lemondani a maga igényeiről, hanem az, hogy előbb a magyar királyválasztás eredményét kellett bevárnia. V. ö. Waldauf Flórián leveleit Kraus-nál: *Maximilian I. Beziehungen zu Sigmund*, továbbá Zahn J.-tól: *Verhandl. K. Maximilians I. mit K. Wladislaw v. Böhmen a „Steierm. Geschbl.“* VI, 230—238.

kat egyelőre megtarthatja, de további ellenségeskedéstől tartózkodnia kell. A Magyarország nyugati részében levő városok közül egyesek, mint Sopron, Kőszeg, Rohoncz, már előbb Miksa előreküldött vezéreinek megadták magukat és csak részben eszközölték ki a hódolat elhalasztását.

Miután a cseh Ulászló nem volt az az ember, a ki nagy erélyt tudott volna kifejteni s miután öccsének egyidejű támadása, valamint Corvin János híveinek elpártolása és tulajdon választóinak lanyhasága megbénítá, Miksa sehol sem talált komoly ellentállásra. Kismartonon és Sopronon át gyorsan Szombathelyig nyomult, a mely október 19-én megadta magát. 23-án átkelt a Rábán, majd Rendecken át Veszprém felé indult, a melynek püspöke, Vitéz János, már a király megérkezése előtt szavát adta, hogy ha a bécsi püspökséget neki igéri, várait megnyitja előtte. Ulászló trónja már ingadozott, miután nemcsak ellenségei, mint Ujlaki, a pécsi püspök s a kalocsai érsek, Várdai Péter, hanem az önző Zápolya és más nagyok Miksa királynak titokban kilátást nyitottak arra, hogy hozzája pártolnak, mások nyíltan meghódoltak, és nemsokára a horvátok és erdélyiek is kedvező ígéretekkel tettek.

Igaz, hogy a királyi főhadiszálláson ez urak ígéreteiben nem igen bíztak. De épen, mert az egyházi és világi nagyokat főleg az önérdek vezette, annál biztosabban lehetett a Miksához való csatlakozásukat remélni, ha a hadiszerencse állandóan hozzászegődik. És valóban úgy látszott. A kemény hideg miatt ugyan több landsknecht megszökött. De ellenség nyílt mezőn nem mutatkozott s egy város sem állott ellent. Székesfejérvárt, az egyetlen várost, mely a felszólítás-

nak, hogy magát megadja, nem tett eleget, november 17-én a cseh zsoldosok s a német landsknechtek első rohamra elfoglalták, mely alkalommal a féktelen zsoldos had 8—900 lakost agyonütött, a várost kifosztá, még a templomokat sem kíméltemeg, míg végre a király a vad harczosokat megfékezhette. Több magyar főúr mint Székely, Kanizsai László és Szécsi Miklós most megjelent Miksa táborában. Az út Budára, a mely csak néhány napi járőföldre volt, és nem volt eléggé megerősítve, szabad volt és Miksa el volt határozva, hogy gyorsan neki indul. De a landsknechtek felmondták az engedelmességet.

A mi Ausztria történetében oly gyakran ismétlődik, hogy pénzügyi zavarok a hadi sikerek kiaknázását megakadályozzák, ezúttal is megtörtént. Miksának nyolcz tanácsosával már Rendeken kezességet kellett vállalni az iránt, hogy a landsknechtek zsoldjukat megkapják. Székesfejérvár megvétele után elégedetlenségük növekedett, tán azért, mert a városba először benyomult cseh zsoldosok a fosztogatásban megelőzték őket. Most kettős zsoldot követeltek, hihetőleg mint szokásos „rohamzsoldot“ és mint a zsákmányból való osztályrészt. Minthogy a királynak nem állott módjában, hogy követelésüket kielégítse, elbocsátásukat kérték. Miksa minden ígéretével nem volt képes őket a további előnyomulásra rábírní. A landsknechtek nélkül pedig gyöngének érezte magát ahhoz, hogy Budát megtámadja, annál is inkább, mert Mátyás királynak Morvaországban álló fekete seregét a város védelmére az országba hívták. Nem maradt más hátra, mint hogy visszavonuljon Ausztriába, miután Székesfejérvár s a többi elfoglalt helyeken elég erős őrséget hagyott hátra. Deczember 4-én Miksa visszaindult Székes-

fejérvárról, 23-án Németujhelybe érkezett, a melynek várát idő közben szintén elfoglalták.¹

Miksa a következő nyáron Magyarország ellen új hadjáratra készült, mely célra a német birodalmi rendek segítségét is megnyerhetni remélte. Hogy helyzetét a visszavonulás megkezdése után sem találták reménytelennek, mutatja az, hogy éppen akkor más magyarokon, köztük a zágrábi vár kapitányán kívül a gazdag pécsi püspök is hűséget esküdött neki, a miért Miksa püspökségéhez még a salzburgi érsekséget is megszerezni ígéré.²

De csakhamar a viszonyokban Miksára nézve kedvezőtlen fordulat állott be. Visszavonulásával Ulászló Alberttel szemben szabad kezét nyert, kivel, mint említettük, Kassán békét kötött.

Ez oldalról biztonságban lévén, a magyarok elhárították a Miksa kezére került délnyugati országrészek visszafoglalását. Míg Kinizsi a Dráva s a Balaton között fekvő vidéket foglalta vissza és Corvin János Zágráb várát, melyet Székely hasztalan igyekezett fölmenteni, megadásra kényszeríté, Báthori István a fősereggel, a melyhez aztán a király is csatlakozott, június első felében megkezdte Székes-

¹ Miksa magyarországi hadjáratára nézve főforrások a *Journal de voyage du roy Maximilien en Hongrie* és Ehenheim Mihály lovag tudósítása az „Arch. f. österr. Geschichtsq.“ III, 448—457. más Firnhaber-től u. o. 415. s kk. II. közlött iratokkal együtt, valamint Waldauf Flóriánnak, a király titkárának, Tiroli Zsigmond főherceghez intézett levelei Kraus B.-nál: *Maximilians I. Beziehungen zu Sigmund*, 33. s kk. II., továbbá Bonfinius V, 1, 538. s kk. II. Más forrásokat sorol fel Ulmann, I, 96. s kk. II.

² „Arch. f. österr. Geschq.“ III, 432. s kk. II.

fejérvár ostromát. Miután Kinizsi csatlakozásával a magyar sereg 40,000 főre szaporodott, fölmentő sereg pedig nem érkezett, az őrség július 29-én megadta magát. Veszprém, melyet a magyarok azután fogtak ostrom alá, tovább, legalább szeptember hóig tartotta magát. Ekként nemcsak a legtöbb magyarországi hódítás veszett el Miksára nézve, hanem még örökös tartományait is fenyegették; különösen az Ausztria északi részében levő magyar helyőrségek nyugtalanították a környékbeli helységeket.¹

A német birodalmi gyűlés a királynak csak elégtelen segítséget ajánlott meg. Minthogy ugyanakkor a bretagnei kérdés miatt Franciaországgal is meghasonlott, s a császár fiától minden pénzbeli segítséget megtagadott, Miksa engedett atyja kívánságának, a ki életét nyugodtan akarta befejezni és mindkét király között békét igyekezett létre hozni, és meghatalmazottakat nevezett ki az alkudozásokhoz, a melyeknek augusztus végén Pozsonyban vagy Haimburgban kellett volna megkezdődniök. Ulászló is kész volt nagy áldozatokra, mert nehéz betegségének a hírére, a melyet Székesfejérvár mocsaras vidékén szerzett, öccse, Albert, a békekötés némely pontjának végre nem hajtása miatt újból megkezdte az ellenségeskedést, Magyarország déli részét pedig a portyázó törökök

¹ Ezekre a harcokra nézve, sajnos, Bonfinius V, 2, 545. s kk. II. úgyszólván egyetlen forrásunk. Unrest, 749. s k. I. szűkszavú, Tubero, Schwandtner-nél II, 171. s kk. II. nagyon hézagos. V. ö. még Katoná-t XXVII, 181. s kk. II. és Szalay-t III, 2, 28. s kk. II. Azt az adatot azonban, hogy Szombathelyt a magyarok elfoglalták, a november 7-iki békekötés 35-ik pontja megezáfolja.

pusztították. 1497. november 7-én a meghatalmazottak Pozsonyban aláírták a békét, a melyet Ulászló király december 6-án Budán, Miksa december 20-án Innsbruckban, a császár pedig január 14-én Linzben erősített meg.

A föltételek majdnem teljesen megfeleltek azoknak, melyek az 1463-iki, Frigyes és Mátyás király között kötött békében foglaltatnak. Ulászló és törvényes fiörökösei a magyar birodalmat továbbra is megtartják, csak hogy a magyar király czímét Miksa is viselheti. Ulászló s az ország megerősítik és megújítják az 1463-ban, a trónutódlás kérdésében történt megállapodásokat, úgy hogy ha Ulászló fiutódok, vagy ezek fiörökösök nélkül elhalnak, Magyarország „ipso facto” Miksára és egyenes örököseire száll. A királynak azért lehetőleg minél előbb országgyűlést kell egybehívnia, melyen a rendek ezt a szerződést elfogadják és magukat arra kötelezik, hogy az adott esetben Miksát, vagy, ha már nem élne, fiutódai közül azt, a kit megválasztanak, törvényes királyul ismerik el. Az összes főpapok s a legkiválóbb világi méltóságok hivataloskodásuk kezdetén e határozat föntartására esküvel kötelezik magukat. Ulászló legyen rajta, hogy a cseh rendeket is rábírja Miksa vagy valamelyik örökösének megválasztására, ha fiai nem maradnak. Miként Frigyes az 1463-iki szerződés után, úgy Miksa is bírja Kismartont, Kőszeget s más, Magyarország nyugati részében levő helyekkel együtt; a magyaroktól az osztrák tartományokban elfoglalt helységeket, épúgy mint a városokat és várakat visszaadják, viszont a római király a többi magyar városokat kiűriti. Természetesen mindkét fél a másik fél híveinek bűnbocsánatot biztosít. A hadiköltség kárpótlásául

Ulászló a római királynak két éven belül 100,000 magyar aranyat fizet.

A magyar rendek, kiket Ulászló 1492. február 2-ára Budára összehívott, a békekötés egyes határozatait, különösen a trónnak a Habsburgok részére való biztosítása miatt nagyon felháborodtak. Ily nagy engedeékenység most már nem látszott szükségesnek, miután Albert lengyel herceget Zápolya az Ausztriából magához vont fekete sereg segélyével január 1-én Kassa mellett teljesen legyőzte és újból békére kényszeríté. Bakócz Tamás győri püspököt és kancellárt, továbbá Báthori Istvánt, a legkiválóbbakat a magyar meghatalmazottak közül egyenesen árulással vádolták. De végre, különösen a kancellárnak sikerült a felizgatott kedélyeket lecsillapítani. Márczius 7-én a püspökök s a többi főpapok, hetven főúr, Magyarország és Erdély többi főurai, nagyjai és nemesei nevében, hatvanhárom főúr Horvát- és Tótország többi főurai és nemesei nevében, továbbá több szabad királyi város kijelenté, hogy a békekötésnek Miksának és örököseinek esetleges trónutódlására vonatkozó pontját „az ez ügyben egybehívott budai országgyűlésen nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadták és egyesek a római király követének jelenlétében esküvel megerősítették“.¹

¹ Ezeket, valamint a békére s annak végrehajtására vonatkozó összes okleveleket 1849-ben Firnhaber közölte az „Arch. f. österr. Geschq.“ III, 466. s kk. ll. Ebből kitűnik, hogy az egyébiránt Bonfinius előadásával 549. l. is ellenkező állítása a régibb magyar történetíróknak, t. i., hogy a békét csak egyes főurak, de nem a magyar rendek erősítették meg, s hogy a királynak nem lévén joga, hogy a trónutódlásra nézve önhatalmilag intézkedjék, az erre vonatkozó pontok Magyarországra

Hogy a jog, melyet a Habsburgok most Magyarországra nézve ismét megszereztek, valaha érvényesül-e, az természetesen kevésbé függött irott szerződésektől, mint inkább attól az erőtől, a melylyel érvényesíteni tudják.

Ugyanabban az évben, mikor Miksa az osztrák herczegségeknek a magyaroktól elfoglalt részeit többnyire visszafoglalta, Zsigmond főherczeg lemondása következtében a több emberöltő óta Ausztriától különvált Tirolt is kezére keríté.

nézve nem bírtak kötelező erővel, nem tartható. Későbbben is Szalay III, 241. s kk. II. és Fessler-Klein III, 244. s kk. II. abból a körülményből, hogy a békét és pedig mint Szalay véli, a megyei nemesség vonakodása miatt nem vették föl az országgyűlési törvényczikkek közé, azt következtették, hogy az országgyűlés épen nem, vagy „nem rendes módon“ fogadta el azt. Azonban oly békekötéseket, melyekhez az akkori magyar közjog értelmében az országgyűlés hozzájárulására nem volt szükség, abban az időben általában nem vették fel az országgyűlési irományok közé. Egyébiránt, hogy a trónörökösödésre vonatkozó törvényczikket az országgyűlésen „nyilvánosan és ünnepélyesen“ elfogadták, okleveleikben az összes rendek állítják, valamennyiről pedig csak nem mondhatjuk, hogy hazudnak. Szalay: *Adalékok a magyar nemzet történetéhez* (Pest, 1859.) 68. s kk. II. is csak arra utalt még, hogy a magyar főurak és főpapok megerősítő oklevelében nem áll, mint a városokéban, egyes megyékében s a horvát rendekében, hogy „publice iuravimus“, hanem csak „iuravimus“. Ámde valamennyiben áll: „publice et sollenniter acceptavimus“.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Tirol s a külső tartományok Zsigmond főherczeg uralkodásának vége felé. — Lemondása. —

III. Frigyes császár halála.

A svájczí szövetségésekkel 1474-ben kötött „örökös egyesség“ megkötése után Zsigmond herczeg vagy, a mint magát 1477-ben a császár beleegyezésével nevezte, Zsigmond főherczeg országai állandó békét élveztek, a melyet 1461 után általában csak helyi háborúk zavartak meg. Zsigmond sohasem szerette a komoly küzdelmeket, hanem csak a lovagi játékokat, a vadászatot s a szép ápolását. A hogy nem tudott ellentállani a szépnem bájainak, úgy buzgón pártolta a szépművészeteket is, főleg uralkodása második felében.¹

Különösen a műipar, a melyet abban az időben a tulajdonképi művészettől nem különböztettek meg annyira, mint manapság, alatta rendkívüli virágzásra jutott. Számtalan várnak, a melyeket Zsigmondról neveztek el, továbbá több templom építése, az építő művészetnek, a szobrászatnak és festőművészetnek alkalmat nyújtott a kifejlődésre. A nagy ezüstpénzek

¹ Schönherr D.: *Die Kunstbestrebungen Erzherzog Sigmunds von Tirol* a „Jahrbuch d. kunsth. Samml. d. Allerhöchsten Kaiserhauses“ I, 182—212.

(a melyek utóbb a talléroknek szolgáltak mintául), a melyeket Zsigmond, az első német fejedelem halli pénzverőjében veretett, főleg pedig az ő korában vésett pecsétnyomók különösen kitűnnek a rajz szabatosságával s a forma szépségével. A fejedelmi pánczélgyártó műhely Mühlauban, Innsbruck mellett, európai hírnek örvendett. Nemcsak a német fejedelemek, hanem a nápolyi és portugáliai királyok is onnan szerezték be pánczéjjaikat, a mit a portugáliai király még különös kegynek is tekintett. A szép fegyverzetek, melyek az amrasi gyűjteményben abból az időből találhatók, Mühlauból erednek. Hogy a pazarló és galáns fejedelem az ötvösöknek és zománczművészeknek jó vevőjük volt, magától érthető.

Az akkori humanista költőket is kegyelte, a kikkel főleg titkára és későbbi tanácsosa, a halli Fuchsmagen János dr. állt élénk összeköttetésben, a miért második házasságát, viszonyait Burgundi Károlyhoz vagy valamelyik útépitését énekelték meg vagy költői kolduló leveleket is küldtek neki.¹ De egy „Reckenbuch“-ot, vagyis német hőskről szóló könyvet is lemasoltatott 1463-ban. A költészet pártolásában versenyzett vele felesége, a finomlelkű skót Eleonóra, a ki maga egy francia regényt, „Pontus és Szidó-

¹ Zingerle A.: *Beiträge z. Gesch. d. Philologie* I, 96., 103. 123. 125.—138. a költemények gyűjteményéből, a melyeket különböző humanisták Fuchsmagennek küldtek. V. ö. ugyanattól: *Der Humanismus in Tirol unter Erz h. Sigmund*, különnyomat a „Festgruss aus Innsbruck an die Philol. Versammlung in Wien“ (1893). Fuchsmagen-ről magáról lsd. Ruf S.-t a zeitschrift d. Ferdinandeums f. Tirol“ III. foly. XXI, 93—119.

niá“-t németre fordított és fametszetekkel ékesítve Augsburgban kinyomatott.¹

Az innsbrucki udvarnál divó műértő és költői kedvtelésnek azonban árnyoldalai is valának, a mennyiben Zsigmond jövedelmei nem voltak elégségesek, miután e fejedelemnek a gyöngeséggel határos jóságát kegyeltjei sokszor a leglelkiismeretlenebb módon kizsákmányolták. A hogy ezt uralkodása első éveiben a Gradnerek tették, úgy tették mások öregebb korában, mikor szellemi képességei és akaratereje aggasztó mértékben megfogyatkoztak.² Gaudenz matschi gondviselőt, Kirchberg grófját, a ki 1478-tól 1482-ig Tirol tartományi kapitánya és 1486 óta a főherczeg főudvarmestere volt, továbbá Sargans György és Thierstein Osvát grófkot, valamint Dieggenegg János főherczegi kanczellárt jelölik meg több másokkal együtt, a kik Zsigmondra legnagyobb hatással valának. Különösen hirhedt volt „Spiessné“, Spiess lovagnak, Eleonóra főherczegnő udvarmesterének özvegye, a ki szövetségben más asszonyokkal s egyetértve a főherczeg több tanácsosaival, ördögöt üzött és emberektől, a kiket kályhákba és

¹ Schönherr i. h. 200. s k. l. V. ö. még Kirchlechner-től: *Aus den Tagen H. Sigmunds des Münzreichen und K. Maximilians I.* (Linz, 1884.), 16. s k. l.

² Zsigmond uralkodásának utolsó korszakáról és lemondásáról lsd. P. Ladurner Jusztinián-tól: *Die Vögte von Matsch* a „Zeitschr. des Ferdinandeums“ III. foly. XVIII, 65. s kk. II. Jäger A.-tól: *Der Übergang Tirols u. s. w. von dem Erzherzog Sigmund an den röm. K. Maximilian von 1478—1490* az „Archiv f. österr. Gesch.“ LI, 297—448., lényegileg egyezően lenyomva ugyanazon szerzőnek: *Gesch. d. landständigen Verfassung Tirols* című művében II, 2, 300. s kk. II. V. ö. Kraus B.-tól: *Maximilians I. Beziehungen zu Sigmund von Tirol 1490—1496*, 5. s kk. II.

falakba elrejtett, mintha ördögök volnának, kérdéseire megbeszélte választ kapott, a mit arra használtak fel, hogy Zsigmondot ellenségévé tegyék oly embereknek, a kik nem tartoztak czimboráik közé. Többeket ily kijelentésekre bebörtönöztek és megkínnoztak. Sőt a főherczeggel elhitették azt is, hogy tulajdon felesége, Katalin szász herczegnő, a kit 1484-ben, négy évre a skót Eleonóra halála után nőül vett, meg akarja mérgezni. Aztán azt beszélték, hogy hetvenkét személy összeesküdött, hogy a főherczegtől elpártoljanak s hogy az országot a svájczinak adják át, mit a tartományi kapitány, Matsch Gaudenz, fel is használt arra, hogy sokakat kőpadra hurcoljon és megkínnoztasson. Hogy ez az udvari klikk a főherczegre gyakorolt befolyását pénzügyi tekintetben is kizsákmányolá, alig vonható kétségbe.

Zsigmond pénzzavarát főleg Albrecht bajor-müncheni és György bajor-landshuti herczeg igyekeztek felhasználni, hogy tanácsosaitól támogatva országait megszerezzék. Mert Zsigmondnak volt ugyan vagy negyvennél több törvénytelen gyermeke, de nem volt törvényes utóda, miután a skót Eleonórától született fia még csecsemő korában meghalt. A bajor herczegek egyrészt kisegítették pénzzel, a miért területeket kellett nekik elzálogosítania vagy átengednie. Másrészt a császár, legközelebbi rokona és örököse iránt ellenséges indulatot igyekeztek fölkelteni benne, a mennyiben elhitették vele, hogy a kormánytól meg akarja fosztani és valamely egyházi javadalmat akar neki átengedni, sőt, hogy meg akarja mérgezni. 1478-tól 1483-ig Zsigmond Albrecht herczeg javára 216,000 rajnai aranyforintot kötött le Tirol északi részében levő várakra és kerületekre s a schwazi bányákra, viszont

ez támogatását ígerte, hogy a kormányon maradhasson.¹ Albrecht oly befolyást gyakorolt Zsigmondra, hogy 1487 ujév táján a császárnak Innsbruckban levő leányát, Kunigundát, hozzáadta. S ez megtörtént, noha a leány atyja, a ki előbb ezt a házasságot nem ellenzé, ha Albrecht a tiroli területekről szóló átruházásokat visszaadja, visszavonta beleegyezését, mert el volt keseredve a miatt, hogy Regensburg birodalmi várost Albrecht elfoglalta. És itt Zsigmond mentségére csak az hozható fel, hogy valószínűleg őt magát is a császár hamisított leveleivel rászedték.² Néhány héttel utóbb Albrecht herczegnek egy millió aranyforintot kötött le³ Tirolra s a külső tartományokra, ha fiörökös nélkül előbb hal el, azzal a kikötéssel, hogy a herczeg az említett országokat mindaddig birhatja, míg ezt a rengeteg összeget Zsigmond örökösei megfizetik. György herczegnek 1486-ban 52,000 forinton eladta a burgaui határgrofságot, a mely addig az augsburgi püspöknek volt elzálogosítva, majd 1487. július havában mindkét herczegnek potom áron 50,000 forinton az összes külső tartományokat Voralberg kivételével.

¹ A császárnak 1487. augusztus 15-én kelt és később említendő levele szerint ezeket a kötelezvényeket a tiroli rendek érvényteleneknek nyilvánították.

² Riezler: *Die Vermählung H. Albrechts IV. mit Kunigunde von Österr.* (Sitzungsber. d. bayer. Akad. 1888, 2. köt.)

³ Így Jäger az „Archiv“ LI, 326. 2. j. és *Landständ. Verfassung* cz. művében, II, 2, 312. 2. j. Lichnowsky szerint, VIII, 923. reg. csak 100,000 frt volt. De Löher titkos tanácsos szives közlése szerint, Arroden regesztája (az eredeti oklevél maga már nincsen meg), valamint az Albrecht és György herczegek között február 18-án (= Lichnowsky, 929. sz.) kötött erre vonatkozó szerződésnek eredetije szerint a bajor országos levéltárban ez áll: „zehenmahl hundert tausent guldin reinisch.“

A bajor hercegeket azzal is vádolták, hogy Zsigmondot a velenceiek ellen való háborúra ingerelték, a melyet röviddel a külső tartományok eladása előtt megkezdett volt, csak hogy még nagyobb pénz zavarba hozzák.

Tényleg nem valószínű, hogy a nem harcias fejedelem csupán Ulrik trienti püspök s az Arco grófok kivánságára, a kik Velence hatalmába került birtokaikat¹ ismét vissza akarták szerezni, határozta el magát a hatalmas köztársaság megtámadására,² ha tanácsosai nem ösztökélik, kiket a bajor hercegek egészen behálóztak.

Az Arco grófok s a szomszédos velencei alattvalók között támadt viszályokat ürügyül használva, Zsigmond 1487. márczius havában megszállotta a primierói és valsuganai bányákat, a melyek velencei magánfeleké valának, majd előzetes hadüzenet után április 23-án a bozeni vásár alkalmával 130 velencei kereskedőt elfogatott és árúikat elkoboztatta. Ugyanakkor Matsch Gaudenz udvarmester 8000 emberrel megtámadta Roveredót és heves ágyúzás után a várost, majd május 30-án a várat is megadásra kényszeríté. A velenceiek vezére, Varano da Camerino Julius Caesar, a ki jelentékeny sereggel a közelben volt, az ostromot tétlenül nézte, s azért helyébe a híres Sanseverino Róbertet tették meg vezérnek.

¹ Lsd. e mű II. köt. 452., 463., 466. l.

² Lsd. a következőre nézve Primisser G.-tól: *Der Venezianische Krieg unter dem Erzherz. Sigmund 1487* a „Samml. für Gesch. und Statistik von Tirol“ II, 97—280. V. ö. Romanin-tól: *Stor. doc. di Venezia* IV, 425. s kk. II. Ossi: *Episodi di guerra alpina ... 1487*. („Annuar. di soc. d. alpinisti trid. 1887“, különnyomatban is, Roveredo, 1889.). Wotschitzky T.-tól: *Beiträge z. Gesch. des Krieges Erzherz. Sigmunds mit Venedig*. (Brulitzi Értesítő, 1890.)

Ez újabb csapatokat is hozott magával, s így mindkét fél a nyílt mezőn egyensúlyban volt, noha a Ravazzone mellett július 4-én vívott ütközetben Sanseverino fia fogságba került, s ő maga is csak fia feláldozásával menekült meg.

Ekkor Matsch Gaudenz eléggé fel nem derített okokból, talán zsoldosainak elégedetlensége miatt,¹ visszavonult és seregét feloszlatta, miután Roveredóban kis őrséget, Trientben pedig a Burgundi Károly ellen való háborúban kipróbált Kappel Frigyes 3000 lovas-sal és némi gyalog csapatokkal hátrahagyta. Ennek következtében Roveredo július 25-énismét a velenceiek kezébe került, s azután Sanseverino a Calliano mellett fekvő Stein (Piátra) várát fogta ostrom alá, a mely feltartóztatta Trient felé előnyomulásában. Itt Kappel Frigyes kis lovas csapattal, a trienti polgárokkal s a szomszéd községek fölkelőivel augusztus 10-én, fölötte kedvezőtlen állásban megtámadta és tulhatalma ellenére teljesen megverte. Több ezer velencei részint a csatában, részint az Etsch hullámaiban leltehalálát, az utóbbiak között volt Sanseverino is, a kinek Miksa király 1493-ban a trienti székesegyházban szép emléket állíttatott.²

Kappel sokkal gyöngébb volt, hogysen ezt a fényes győzelmet kizsákmányolhatta volna, miután kis serege szintén nem jelentéktelen veszteséget szenvedett s a

¹ Lsd. Primisser fejtegetéseit i. h. 137. s kk. II. Matsch-nak a velenceiek részéről történt megvesztegetésében azonban újabb történetirókkal nem hinnék, miután később még nagyobb pénzzavarban volt, mint előbb (lsd. Ladurner-t i. h. 107. s kk. II.), s e tekintetben sem a tiroli rendek, sem a császár vádat nem emeltek ellene.

² A kőkoporsó födelén a vezérnek természetes nagyságnál nagyobb domborműví képe látható, a melyet Maurus Lukács „kőfaragó“ készített. Rajzát lsd. Schönherr-nél i. h. 193. l.

tirol-i rendeknek a háború iránt való ellenszenve miatt erősítést nem kapott. Mindkét fél a határterületek kölcsönös pusztítására szorítkozott. Végre a pápa fáradozásai, a kihez Velence fordult, továbbá Frigyes császárai, kit a tirol-i rendek kerestek meg ez iránt, hosszas alkudozások után november 13-án békére vezettek, a mely szerint a kölcsönös hóditásokat vissza kellett adni s a velencei kereskedőket árúikért kártalanítani.

A külső tartományoknak önkényes elidegenítése, a mihez Zsigmondnak az osztrák családi szerződések értelmében joga sem volt, s a veszély, hogy Tirol is Bajorország hatalmába kerül, a császárt rábirta, hogy e tartomány többi városához és valószínűleg más személyekhez is forduljon és felszólítsa őket, hogy az osztrák ház hivei maradjanak. Mikor aztán 1487. augusztus 16-án Hall-ban tartományi gyűlés ült össze, a rendek hangos panaszt emeltek a Zsigmond udvarában folyó gazdálkodás, környezetének garázdálkodása, a tartományi jogok megsértése, ártatlanok bebörtönzése és kinzása, s a hallatlan tilalom miatt, hogy a kormány s annak képviselői ellen ne merészeljenek felszólalni, különösen pedig a Velence ellen oly könnyelműen megkezdett s mind a tartomány, mind fejedelmének anyagi érdekeire nézve oly káros háború miatt. Határozottan követelték a hűtelen kormányzók eltávolítását, megbüntetését és másokkal való helyettesítését. A rendek föllépését támogatta a tárgyalások közben érkezett császári levél,¹ a mely őket erre egyenesen felszólítja.

¹ Nürnbergből, augusztus 15-én keltezve. E szerint nem érkezhett meg a tárgyalások előtt, a mint Jäger mondja. Különben a császár is tudja már, hogy a tartományi gyűlés megnyílt.

Az alapjában véve nagyon jólelkű főherczeg engedett a rendek kívánságának s eddigi udvari tisztviselőit másokkal helyettesíté, kiket a tartományi gyűlés által eléje tett névsorból választott.

Még sokkal messzebbmenő engedményeket tett Zsigmond november hóban egy Meránban tartott tartományi gyűlésen, melyen a külső tartományok képviselői s a császárnak meg Miksa királynak követei is jelen valának. A rendeknek három évre tartományainak egész kormányát átengedte, a miért viszont a zilált pénzügyi viszonyok rendezését, a velenczeiek kártalanítását és adósságainak törlesztését vállalták magukra. A főherczegnek heti 200 forint jövedelemre kellett szorítkoznia, udvartartását nagyon leszállították s őt magát egy a tiroli és külső tartományi rendek által választott tanácstól tették függővé, a melynek tudta és beleegyezése nélkül a legcsekélyebb intézkedést sem tehetett. Végre megengedte, hogy alattvalói már most, ha fiörökösök nélkül elhalna, a császárnak és fiának hűséget esküdjenek, s őket arra az esetre, ha uradalmi egyikét az osztrák háztól elidegeníteni akarná, felruházta azzal a joggal, hogy azonnal az osztrák-háznak egy másik tagját fogadják fejedelmökmül.

A következő év kezdetén a császár személyesen jött Innsbruckba. Valamint általában ezekben az években, a mikor nyilvánvalóan derék tanácsosok vették körül,¹ sokkal tevékenyebbnek mutatkozott, mint előbb, úgy a tiroli kérdésben is szokatlan tevékenységet és erélyt tanúsított. 1488. január 8-án Zsigmond korábbi tanácsosait és társaikat birodalmi átokkal sujtották s

¹ V. ö. Wiedemann F.-tól: *Die Reichspolitik des Gf. Haug von Werdenberg, 1466—1486*. Stettin, 1883. (Greifswalderi értekezés).

azután a főherczeget is rábirták, hogy visszavonja azt az intézkedését, a melylyel végrendelet formájában Albrecht bajor herczeg javára az elmúlt évben egy millió forintot lekötött. Hogy a bajor hercegeket rábírják, hogy visszavonják a Burgau s a többi külső tartományok eladását, a császár nyomást igyekezett gyakorolni rájuk a sváb szövetséggel, a melyet ép ez időtájt tanácsosának, Werdenberg Haug grófnak sürgetésére, a Wittelsbachok terjeszkedő vágya következtében önállóságukban fenyegetett sváb főpapok, grófok, urak, lovagok és birodalmi városok alapítottak, s a melyhez Zsigmond főherczegnek is csatlakozni kellett.⁵ A szövetség részéről, mely a szomszéd fejedelmek csatlakozása következtében jelentékeny hatalommá növekedett, háborúval fenyegetve, György herczeg 1489-ben a vételösszeg visszafizetése fejében Burgaut kiadta és lemondott a külső tartományokra való igényeiről. Albrecht bajor herczeggel, kire a császár leányával való egybekelése és Regensburg elfoglalása miatt iszonyúan megharagudott s a kit 1492. január hóban még birodalmi átokkal is sujtott, Miksa király csak ez év május havában hozott létre egyességet, a mely szerint Regensburgot kiadni s a Zsigmond főherczegtől javára lekötött összegekről lemondani volt kénytelen.

E közben Tirolban döntő fordulat állott be.

Zsigmond főherczeg nem akarta tűrni az 1487-iki tartományi rendet, mely a kormányból egészen kizárta és udvartartását annyira leszállítá, noha

¹ V. ö. Schweizer P.: *Vorgeschichte und Gründung des schwäbischen Bundes* cz. művével 87. s kk. ll. még Ulmann-tól: *K. Maximilian I. I.*, 55. s kk. ll.

1489-ben heti pénzét kétszer annyira fölemelték. A főherczeg eltelt ellenszenvvel a melléje adott tanácsosok iránt, a tanácsosok pedig bizalmatlansággal a fejedelem iránt, úgy hogy még azt is meg akarták akadályozni, hogy ellenfeleikkel szabadon érintkezék. Kettőjük között a szakadás mind nagyobbá lett. Mikor 1490. márczius elején a császár megbízásából Miksa király, hogy egyességet hozzon létre, Innsbruckban megjelent, mindkét rész az egybegyült rendek előtt egymást a leghevesebb szemrehányásokkal és vádakkal illette. Ekkor Zsigmond márczius 16-án azt a váratlan nyilatkozatot tette, hogy unokaöccse, Miksa javára tartományainak kormányáról lemond. Ez évi 52,000 forintot biztosított számára, vagyis majd két és félszer annyit, a mennyit a rendektől legutóbb kapott, továbbá megengedte, hogy az országban bárhol vadászhat és halászhat. Miksa a leggyöngédebb bánásmódban részesíté, de azért az események menetére többé semmi befolyása sem volt. A néptől annyira kedvelt fejedelem még hat évig élt. 1496. márczius 4-én, életének 69-ik évében szállott sírba.

Ekképen az öreg Frigyes császár még megérte házának felmagasztalását. Noha sokszor veszedelemben forgott, hogy a választó-fejedelmek leteszik, sőt 1485-ben még saját országaiból is menekülni volt kénytelen, s évekig ide-oda kellett bolyongania, miközben a legszükségesebb dolgokban is fogyatkozást szenvedett, végre megérte, hogy országait ismét visszafoglalták, Tirolt házának többi birtokaival egyesítették s ezzel a káros tartományi felosztásokat mellőzték. Látta fiát mint a nagykiterjedésű és virágzó Németalföld kormányzóját s mint utódját a császári trónon, s végül remélheté, hogy utódai még Magyarországot is elnyerik. Oly

fordulat volt ez, a minőt ritkán ér meg az ember s a melyet nem is Frigyes ereje, hanem egy magasabb hatalom idézett elő.

Életének utolsó éveit 1489 ősz óta Frigyes Linzben tölté, az akkori szokás szerint sokat foglalkozván alchymiával és asztrologiával, de még mindig féltékenyen őrködött uralkodói jogai felett. Végre a természet az agg császárral szemben is érvényesíté a maga jogait. Mindjobban elgyöngült, lábujjai elhaltak, lába elüszkösödött. Az orvos egyik czombjának levágásával vélte megmenthetni s állapota javult is némileg. Ekkor az öregségtől és szenvedéstől kimerült fejedelem, ki a nyers gyümölcsöt mindig nagyon szerette, elrontotta magát azzal, hogy 1493. augusztus 14-én bőjti napon, még mielőtt valami meleget vett volna magához, nyolcz dinnyét evett meg és vizet ivott rá, a minek iszonyú hasmenés volt a következménye. Öt napra reá, augusztus 19-én, hetvennyolcz éves korában elragadta a halál,¹ miután örökös tartományaiban ötvennyolcz évig és Németországban pedig ötvenhárom évnél tovább uralkodott.

¹ Frigyesnek élete utolsó éveiben való foglalkozásairól és betegségéről lsd. Grünbeck J.-tól: *Hist. Frid. et Maximiliani* Chmel-nél: *Österr. Geschichtsforscher* I, 72. s kk. II. és Cuspinianus-tól: *De Caesaribus* (1601-iki kiadás) 412. l. Nemi adatokat Kraus B.-nál is: *Maximilians vertraulicher Briefwechsel mit Prüschenk* 83. s kk. II.

HATODIK KÖNYV.

AUSZTRIA EURÓPAI NAGYHATALOMMÁ LESZ.

ELSŐ FEJEZET.

I. Miksa jelleme és hatalma.

I. Miksa, a ki most harmincznégy éves korában önállóan kezdett uralkodni, egyike volt kora legfényebb jelenségeinek, s a Habsburg-háznak, ha nem is legjelentékenyebb, de mindenesetre legnépszerűbb tagja. Kiváló testi és lelki tulajdonságok ékesítették, noha mint gyermek csak igen lassan fejlődött.¹ Sasorru arca nem volt épen szép, de kellemes; teste erős, jól megtermett és alkalmas minden munka és fáradalom elviselésére. Legnagyobb élvezete volt a zerge-, vadkecske-, vaddisznó- és medvevadászat, noha a löfegyve-

¹ Kortársai közül jellemzi őt Vincenzo Quirini 1507-ben a velencei tanácshoz küldött követi jelentésében Alberi-nél: *Relazioni degli ambasciatori Veneti* I, 6, 26. s k. l. Grünbeck *Hist. Maximiliani* című művében Chmel-nél: *Österr. Geschichtsforscher* I, 78. s kk. ll.; Cuspinianus: *De Caesaribus* (Maximilianus) című művében, 1601-iki kiadás, 485. s kk. ll., a *Weisskunig* és *Teuerdank* Pfintzing Menyhértnek az utóbbihoz készült kulcsával Haltaus K. kiadásában, 184. s kk. ll. becses adatokat szolgáltatnak. Ujabb történetírók jellemzéseiből lsd. Ranke-ét; *Gesch. d. romanischen und germanischen Völker* (2-ik kiadás) 70. s kk. ll. című művében és: *Deutsche Gesch.*-jében I, 234. s kk. ll.; továbbá Klüpfel-től: *K. Maximilian I.* 5. s k. l. 72. s kk. ll. és 195. s kk. ll. Jansen-től: *Gesch. d. deutsch Volkes* I^o, 515. s kk. ll. Krones-től: *Handbuch* II, 601. s kk. ll. Gothein-től: *Politische und religiöse Volksbewegungen vor der Reformation* 52. s kk. ll. Ulmann H.-től: *K. Maximilian I.* I, 189. s kk. ll.

rek akkori tökéletlensége mellett ez állatokat biztos helyről nem lehetett leteríteni, hanem lándzsavetésnyire kellett közeledni hozzájuk vagy karddal küzdeni ellenök. Élete ily alkalommal többször veszélyben forgott, például, ha hirtelen medvével vagy vadkannal találkozott, vagy ha a Tirol hegyein leguruló kövek agyonzuzással vagy valamely lavina lerántással fenyegették, vagy mikor a Zirl mellett levő Martinswandon, a hol eltévedett, a kövek közt egyik lábvasának minden szöge egy kivételével eltörött s végül csak vadászának ügyességével és támogatásával menekülhetett meg.¹ Miksa egyébiránt utódainak a vadászatot azért is ajánlja, mert a fejedelemnek alkalmat nyújt, hogy alattvalóival érintkezzék, kívánságaikat megismerhesse és panaszait orvosolhassa.² Mert hiszen az tette anynyira népszerűvé, hogy szívesen elvegyült a nép közé, részt vett ünnepélyein és mulatságain, tánczaiban és lövő gyakorlataiban, hogy a parasztokkal és mesteremberekkel épúgy el tudott beszélgetni, mint a fejedelmekkel s előkelő hölgyekkel. A vadászaton kívül főleg a tornajátékot szerette, melyekben a legerősebb lovagokat is legyőzte. De nemcsak az összes lovagi gyakorlatokban volt mester, komoly küzdelemben is megállta helyét. Csatában a legelső sorban küzdött, a legsűrűbb gomolyba rohant s egyszerre több ellen-

¹ Kirchlechner K.: *Über Maximilian als Jäger und im bes. über das Abenteuer des Kaisers auf der Martinswand*, a linzi cs. k. főreáliskola 1855-iki Értésítő-jében, hol az ahhoz fűződő monda alakulásáról is van szó.

² Lsd. I. Miksa császár titkos vadászkönyvét kiadta Karajan (Bécs, 1858.) 24. l., hol a vadászatról, vadászati felszerelésről stb. érdekes megjegyzések találhatók.

séggel is fölvette a harczot. Már ez is mutatja hogy inkább lovag volt, mint hadvezér. Mindamellett kitünő hadügyminiszter lehetett volna. A katonai viszonyokat illetőleg kiváló szervező tehetséggel bírt, s ezekben a nagy dolgok iránt ép annyi érzéket és szakértelmet tanusított, mint a legapróbbak iránt. A landsknecht,¹ ki a német harczy ügyességnek ismét jó nevet szerzett, részben az ő alkotása, az ostromló és csataágyúk többféle fajtája az ő találmánya.² S a hogy Miksa általában teljesen elütött flegmatikus atyjától és benne anyja tüzes, déli vére keringett, úgy a legkülönbözőbb dolgok, szellemi törekvések iránt is érdeklődést mutatott. Nem vált kárára, hogy tanítója, Engelbrecht Péter, a későbbi németujhelyi püspök, a császár fiába is bottal verte belé a latin nyelv és dialektika finomságait.³ A művészeteknek és tudományoknak buzgó pártfogója volt, sőt maga is különböző téren irodalmilag működött.⁴ Kitünő emlékező tehetségtől támogatva, nyolcz nyelvet értett, t. i. a német és latin nyelven kívül még a francziát, olaszt, spanyolt, flamandot, angolt és vendet, sőt a négy elsön ügyesen és választékosan tudta magát

¹ Ezekről lsd. Zwiedieneck-Südenhorst H. csinos könyveeskéjét: *Kriegsbilder aus der Zeit der Landsknechte*. Stuttgart, 1883.

² Lsd. *Zeugbücher des K. Maximilians I.*, kiadta Böhme V. a „Jahrbücher der kunstgesch. Sammlungen“ XIII. és XV. kötetében.

³ Cuspinianus i. h. 485. l

⁴ A bécsi udvari könyvtárban levő följegyzés szerint a következő könyveket maga írta: *Grab, Ehren, Weise Kunig, Teuerdank, Freydank, Triumphwagen, Stammchronik, der Stamm, Artalerey, die sieben Lust-Gezirk, Wappenbuch, Stallbuch, Platnerey, Jägerrey, Valknerey, Kücherey, Kellnerey, Fischerey, Gärtnerrey, Baumeisterey, Moralität, Andacht St. Jürgen*. Lambecius: *Bibl. Caes. Vindob.*, II. könyv, 969.

kifejezni.⁷ Az államügyek iránt is érdeklődött, úgy hogy egyik bizalmas tanácsosa egyszer a miatt panaszkodik, hogy „ő felsége mindent maga akar intézni, átnézni és korrigálni”.² Egész élete általában alkotásban, munkálkodásban telt el. Soha dolog nélkül nem lehetett; még vadászaton és evés közben is rendeleteket adott tanácsosainak vagy tollba mondott íródeákjainak.

Miksa, mint az osztrák tartományok kormányzója is, sokkal kedvezőbb helyzetben volt, mint legközelebbi elődei. Hosszú különválás után először alatta egyesültek ismét és Burgundi Máriával való házassága révén még Németalföld is hozzájuk járult. Németországnak majdnem egész déli és nyugoti része, több mint háromezer négyszögmérföld kiterjedésű tartomány volt Miksa kezében, a mi mint német királynak is szükségképen egész más súlyt kölcsönzött neki, mintha csak egyetlen egy fejedelemségnek lett volna ura.

Hogy Miksa mindamellett mint király nem tett annyit, mint a mennyit várni lehetett, úgy ennek okát első sorban a viszonyokban kell keresni, a melyekre megint az volt elhatározó befolyással, hogy uralkodása a középkor és ujkor átmeneti időszakába esik, sőt, a mi az állami viszonyokat illeti, már inkább az utóbbihoz tartozik.

A mi a középkort politikai tekintetben az ujkortól kiválóan megkülönbözteti, az a hűbéri formák s a testületi alakulások túlnyomó volta, melyek a kormány-

¹ Grünbeck Chmel-nek: *Österr. Geschichtsforscher* című művében I, 93. V. ö. a *Weisskunig*-ot, 74. I., 138 - 145. II.

² Sarnthein Cziprián Liechtenstein Pálhoz 1509. április 3-án, Kraus-nál: *Maximilians I. vertraulicher Briefwechsel*, 121. I.

hatalomnak nagyon szűk korlátokat szabtak. Ámde a középkor vége felé a fejedelmek törekvése majdnem mindenütt odairányult, hogy hatalmukat növeljék, a nemességet s a városokat, a hol ezek korábban önálló állást foglaltak el, a koronától nagyobb függésbe hozzák, a tartományi rendek jogait korlátozzák, s a hűbéri kapcsolat helyébe a fejedelmi tisztviselőkkel való kormányzást hozzák.

A mérték, melyben ez egyes fejedelmeknek sikerült, a külső hatalmi állásra nézve is döntő volt, főleg a hadügy átalakulása következtében. Már a XIV. században a svájcziai, valamint a németalföldi és német városok küzdelmeiben a gyalogság a nehéz fegyverzetű pánczélos lovagseregekkel szemben ismét nagyobb jelentőségre emelkedett. Különösen Zsiska fejleszté még inkább a gyalogságot. Minthogy a huszita-háborúk befejeztével a foglalkozás nélküli cseh harczosok seregesen idegen fejedelmek szolgálatába állottak s a svájczii hegyek lakói is szívesen léptek a fejedelmek zsoldjába, a hadviselésnek ez a formája Európa nagy részében elterjedt. A gyalogság fontosságát még inkább emelte a puskapornak feltalálása s a háborúban való alkalmazása. Ha a puskaport a XIV. század harmadik évtizede óta közönségesen csak nehéz útegeknél, városok és várak ostrománál használták, úgy a XV. század vége felé a gyalogságot is részben kézi lőfegyverrel kezdték ellátni s ezzel határozottan túlsúlyra jutott, mert a gyalog a nehézpánczélu lovat már oly távolságban teríté le, a hol kardja és lándzsája még egészen hatástalan volt, s így a csatákat nem sokára többé nem a lovagok, hanem a gyalogosok döntötték el, nem annyira egyesek személyes vitézsége, hanem a harczosok száma

és gyakorlottsága volt döntő. Minél gyakorlottabb volt a puskás, annál biztosabban találta el ellenfelét, s azok a gyalogok is, a kik nem puskákkal, hanem alabárdokkal vagy hosszú lándzsákkal voltak felfegyverkezve és zárt négyszögben harczoltak, bizonyos kiképzés nélkül kevésbé voltak használhatók. A gyakorlott csapatok azért mindig túlsúlyban valának a hevenyében összeszedett fegyveresekkel szemben. Ez okból állandó hadseregek keletkeztek most, a melyek kezdetben ugyan csekély számúak valának, de mind inkább szaporodtak. Az állandóan eltartott katonák mellett volt még nagyon sok más ember, kikre nézve a háború valóságos foglalkozás volt s a kik mindenkit szolgáltak, a ki jól megfizette őket. Az állandó hadsereg vagy a zsoldosok toborzásához szükséges pénz volt ezentúl az állami hatalmi viszonyokra nézve a döntő tényező.

Ez volt oka annak is, hogy az európai államok között a XV. század vége felé határozottan Franciaország volt a leghatalmasabb.

A francia királyság az Angliával való nehéz harczokból ugyancsak megerősödve került ki. Hogy megmentsék az ország függetlenségét, a melynek képviselőjéül a királyt tekintették, mindannyian a fejedelem köré sereglettek és készséggel rendelkezésére bocsátották az eszközöket, a melyek Franciaország önállóságának megtartásához szükségesek valának. 1439-ben a rendek a királynak megengedték, hogy nemcsak közvetlen birtokain, hanem a nagyok összes alattvalóitól is általános adót szedhessen. Ezt első sorban ugyan a háború tartama alatt a csapatok fizetésére szánták. De a béke után is fönmaradt s így kezdődött a rendszeres adózás. Ily módon fizetett állandó hadsereget lehetett felállítani, a mely nem

volt ugyan nagy, de a többi csapatrészek szilárd magvaul szolgált. Egyszersmind a királynak lehetővé vált, hogy svájcziaikat toborozzon, a kiket akkoriban a legjobb gyalogosoknak tartottak s a kiket a király 1474-ben, mikor Franciaországnak s a szövetségeseknek Burgundi Károlylyal szemben közös érdekeik valának, tartós szerződéssel a maga részére lekötött. Miután ugyanakkor majdnem egyidejűleg a legtöbb nagy koronahűbér birtokosaik kihalása következtében ismét a koronára szállt, az egész nemzet ereje a király rendelkezésére állott, a ki úgyszólván korlátlanul használta, mert az országos rendeket többé nem hívta össze, a tartományi rendek pedig pusztán belső ügyekre szorítkoztak.

Egészen más helyzetben volt Miksa. Örökös tartományaiban nem volt sem állandó hadsereg, sem az alattvalókat rendszeresen meg nem adóztatták. Háborúit vagy oly hadakkal kellett viselnie, a melyek rendszerint nem szolgáltak az országon kívül és csak lassan voltak összegyűjthetők, s jóval kevesebbet is értek, mint a gyakorlott katonák, vagy pedig zsoldosokkal, a kik sok pénzbe kerültek. De ha eltekintünk a részben elzálogosított bányák, vámok és uradalmak jövedelmeitől és némely nem-egyesen adóktól, Miksa a tartományi rendek beleegyezése nélkül semmiféle adót nem szedhetett. Épen a leggazdagabb tartományban, Németalföldön, a rendek oly hatalmasok voltak, hogy hozzájárulásuk nélkül semmit sem lehetett kivinni. Ezekről pedig az érdekek, a melyekért Miksa más országokban, például Olaszországban vagy a törökök ellen harczolt, egészen távol állottak, úgy hogy csak ritkán és rendszerint csak annyiban szavaztak meg adót hadi célokra, a mennyiben

Németalföld biztosítására szükséges volt. Azonfelül 1494 ősz óta többé nem Miksa, hanem tizenhatéves korában már nagykorúvá nyilvánított fia, Fülöp állott a németalföldi kormány élén, a melynél csakhamar bizonyos partikularisztikus törekvés és Miksától való idegenkedés nyilvánult. Végre Németországban a király hatalma egy évszázad óta mindjobban összezsugorodott. Ha a birodalmi gyűlés hajlandó volt is, hogy valamit megszavazzon, az a lassú ügymenet miatt többnyire nem történt elég hamar, s a megszavazott eszközöket csak lassan lehetett folyóvá tenni, vagy be sem folytak.

A pénzügyi eszközök korlátozottsága mellett, a melyek Miksa királynak rendelkezésére állottak,¹ kétszeres baj volt, hogy nem tudott takarékoskodni. Nem mintha nagy vagy költséges igényei lettek volna; csak a művészet és tudomány érdekében tett jelentékenyebb kiadásokat. Ellenben másoknak tele marokkal osztogatott, mert azt hitte, hogy a takarékoság oly tulajdonság, mely a császári méltósággal össze nem egyeztethető. Igaz, hogy épen ez nem kevésbbé járult ahhoz, hogy népszerűvé tegye. De pénzügyeire csak bomlasztó hatással lehetett.

¹ Ulmann I, 838. s. kk. II. a rendszeres jövedelmeket az örökös tartományokból a bányák jövedelmeivel együtt Quirini, Macchiavelli adatai és más támasztópontok alapján körülbelül 600,000 frtra teszi. Ámde Zsigmond főherczeg tanácsosainak vizsgálatai alapján a tiroli bányák, melyekkel a többi országokéi koránsem mérkőzhettek, 1478-ban csak 79,440, Tirol összes jövedelmei pedig 104,082 rajnai frtot tettek ki. Jäger: *Landständische Verf. Tirols* II, 2, 283. Én tehát az Ulmanntól egyébképen közlött adatok alapján az örökös tartományok rendes jövedelmeit legfőlebb 400,000 rajnai forintra becsülném, melyekből a királynak 1499-iki intézkedése szerint az udvartartásra évenként 100,000 frtot fordítottak.

Még károsabbak valának jellemének más sajátosságai. Már egy velencei követ, a ki hosszabb ideig Németországban nála tartózkodott, Miksa hibájául kiemeli, hogy politikai eszmékben való gazdagsága mellett nem bírja azokat kellő időben megvalósítani. Ha már valamit tervbe vett, új utak tárultak föl lelke előtt, a melyek jobbaknak tetszettek előtte, ezeket ismét újak, a célnak látszólag inkább megfelelők váltották föl, s így egyik tervről a másikra ugrott s a végrehajtásra való alkalmat elszalasztá.¹ A következetlenség mélyebb oka, a melyet Miksának nem ok nélkül hánytak a szemére, mégis abban rejlett, hogy a politikai céljainak elérésére szolgáló eszközöket nem igen vette számba. Azért majd olyasvalamit tervezett, a mi legalább a rendelkezésére álló eszközökkel nem volt elérhető, majd nagyon is sok célra törekedett egyszerre. Eleinte gyorsan tör célja felé, de a szerencsés előnyomulás közben ereje elhagyja s eredmény nélkül kénytelen visszavonulni. Máskor meg a segélyforrások is elapadnak, még mielőtt a kivitelhez fog. Innen van, hogy legtöbbnyire épen azok a tervek hiúsultak meg, a melyek csak a kivitelben való következetességgel s az eszközöknek célszerű s az egész vállalkozás idejére való elosztásával sikerülhettek. S nem szenved kétséget, hogy a viszonyokat pontosan mérlegelő természet az akkori viszonyok mellett többet ért volna el, mint a lovagias szangvinikus Miksa, a kiről Ferdinánd aragoniai király egy ízben úgy nyilatkozott, hogy ha valami eszébe jut, már azt hiszi, hogy meg is van.²

¹ Quirini i. h. 27. l.

² Corner F. jelentése a velencei tanácshoz 1508. márczius 19-éről de Leva-nál: *Storia docum. di Carlo V. I.* 102.

MÁSODIK FEJEZET.

Német birodalmi reformkísérletek.

Miksa uralkodásának kezdetén mindenesetre a legfontosabb kérdés az volt: vajjon sikerül-e a német birodalomnak oly szervezetet adni, mely azt képessé teszi, hogy a király külső hatalmi állásának, valamint a belső rendnek föntartására szükséges segéd-eszközöket szolgáltassa.

Németországban lassanként oly állapotok fejlődtek ki, melyek a rendezett állam fogalmával homlokegyenest ellenkeztek. Sem törvényes intézkedésekkel, sem szokásjog útján nem volt megállapítva, hogy kit illet a legfőbb birodalmi hatalom: vajjon a királyt magát, vagy a választófejedelmeket, a kik Venczel és Zsigmond óta mind nagyobb jelentőséget követeltek s részben el is nyertek, vagy pedig a birodalmi gyűlést s a királyt együtt véve? Bizonytalan volt, hogy kiknek van joguk a birodalmi gyűléseken megjelenni: vajjon csak a választófejedelmeknek és fejedelmeknek, vagy a birodalmi városok képviselőinek is, a kiket csak III. Frigyes utolsó éveiben hívtak meg rendesen, de a kiket a fejedelmek nem tekintettek egyenlő jogú tényezőkül. Magukon a birodalmi gyűléseken a többség nem döntött, sem a szavazatoké, sem a kuriáké; csak mindnyájok hozzájárulásával lehetett határozatot hozni, és nem volt senki, ki a végrehajtásra kényszerített volna. Ez állapotok hatását lassanként a legbárgyúbb is észre-

vette. Míg Franciaország, Spanyolország és Angolország mindjobban megszilárdultak, sőt Magyarország és Lengyelország is szomszédjaik rovására megnagyobbodhattak, Németország a legmélyebb hanyatlás képét mutatta. Sem belsejében nem tudták megakadályozni a viszályokat és harcokat, és fentartani a birodalmi békét, sem kifelé nem tudták megvédeni a birodalom tekintélyét, és több birodalmi határtartománynak például nyugati Poroszországnak s egy ideig Ausztriának elvesztését megakadályozni.

Hivatottak és nem-hivatottak már hosszabb idő óta a birodalom reformálására különböző tervekkel álltak elő, s ennek szükségéről a király s a rendek most is meg voltak győződve. De a kivitel módjára nézve a vélemények eltértek egymástól. A fejedelmek, kiváltképen a választófejedelmek, nemcsak hogy eddigi jogaikból semmit sem akartak engedni, hanem az állami viszonyoknak oly szervezését kívánták, mely az egész birodalmi kormányt kezökbe adta volna. Viszont Miksa az amúgy is csekély császári hatalomnak további megszorítását már eleve is meg nem engedhetőnek tartá, s oly intézményekre törekedett, a melyek módot nyújtanak, hogy céljai elérésére sereget tartsa fenn. Főcélja erélyes külső politika volt, a német népnek gazdag erőit nagy nemzeti célokra akarta irányítani s a külföldön elért sikerekkel a birodalom belsejében az összetartozás tudatát emelni. Ámde a választófejedelmek a külső kérdéseket sem nem értették, sem érzékök nem volt irántok. Mindenek előtt a belső ügyeket akarták a maguk felfogása szerint rendezni s így okvetetlenül összeütközésbe jöttek a királylyal, a ki legfontosabbnak azt tekinté, hogy a birodalom hatalmát megóvjá s ezzel magának és

családjának Európában döntő állást biztosítson. A közvélemény egyébként határozottan Miksa részén volt, a ki szóban és írásban mesterileg tudott hatni a népre.¹ Nemcsak a humanisták, kiket a régi római császárság eszméi áthatottak, akartak a hatalmas nemzet élére erős császárt, kinek a fejedelmek alája vannak rendelve.² Az alsó néposztályok is Miksában „a németek örökös ellenségei: a törökök és francziák ellen a gondviseléstől kiszemelt harczost” látták, s egyúttal azt óhajtották, hogy élökre álljon és minden más hatalmat, fejedelmeket, nemességet, főpapságot megsemmisítsen.³ A császár és fejedelmek eme szétágazó céljai voltak főokai annak is, hogy a reformmozgalom most sem vezetett Németország egyesítésére, s a birodalom hatalmának lényeges erősítésére.

Azonban egyes eredményeket mégis elértek.

Miután Miksa már királylyá választása óta a birodalmi rendekkel különböző kérdésekről tanácskozott, és engedményeket helyezett kilátásba, a rendek vezére: Berthold mainzi érsek a Frigyes halála után Wormsban tartott első birodalmi gyűlésen 1495. április havában előterjeszté reformjavaslatukat. Ez három pontot foglalt magában t. i. független birodalmi törvényszéket a belső béke föntartása végett, birodalmi tanácsot a kormányügyek vezetése céljából és általános birodalmi adót. E követelések elfogadásától tették függővé

¹ Lsd. Gothein-t i. h. 54. s kk. II.

² Hagen K.: *Zur politischen Geschichte Deutschlands*, 175. s kk. II. Janssen: *Gesch. des deutschen Volkes* I^o, 111. 252. s k. k. I., I. 519. s k. I., 537. I.

³ Geiger: *Renaissance und Humanismus*, 344. s k. I. Janssen I, 539. 2. jegyz.; II, 406. s kk. II.

a rendek a király támogatását külső vállalataiban: a törökök s az Olaszországba tört francziák ellen.

Három hónapnál tovább tanácskoztak a király s a rendek a reformjavaslatról, mielőtt megegyezésre jutottak, mert a király nem akarta megengedni, hogy az egyébként csekély királyi jogokat még inkább korlátozzák. Többé nem mint azelőtt meghatározott számú évekre, hanem örökös békét hoztak be, és birodalmi átok terhe mellett megtiltottak minden viszálykodást még a fejedelmeknek is, valamint a közbéke megszegőinek támogatását. Hogy mindenki igazságot nyerjen, a korábbi császári udvari vagy kamarai törvényszék helyébe, mely a király személyét követte, birodalmi kamarai törvényszéket állítottak fel, állandó székhellyel (egyelőre Frankfurtban), a melyre még azt a jogot is ruházták, hogy bárkit kiközösíthet. Hogy a császártól egészen függetlenné tegyék, ez csak az elnököt nevezhette ki, de a tizenhat tagnak kinevezésére semmi befolyást sem gyakorolhatott, a mennyiben hatot a választófejedelmek neveztek ki, tizet a rendek és pedig nyolczat a fejedelmek képviselői közül, kettőt a városok képviselői közül. A királynak eme készségeért, a kinek birói hatalmát ezzel nagyon megszorították, a rendek négy évre az úgynevezett közönséges fillért (gemeine Pfennig) szavasták meg, a mely félig vagyoni vagy jövedelmi, félig fejadó volt. Mindenkinek, a ki tizenöt éves elmúlt, ötszáz forintot érő vagyon vagy ötven forint évi jövedelem után fél rajnai forintot, ezer forint után pedig egy egész forintot kellett fizetni; huszonnégyen, a kiknek ötszáz forintnál kevesebbjük van, együttesen fizetnek egy forintot. A fejedelmek és más birodalmi rendek maguk vallják be vagyonukat. Minden töké-

letlensége mellett ennek az általános birodalmi adónak a behozatala nagy haladás volt, mert ezzel azt az alapelvet ismerték el, hogy mindenkinek kötelessége a birodalom szükségleteinek fődözéséhez hozzájárulni, s mert szakítottak azzal a fölfogással, hogy az adófizetés a „német szabadsággal“ ellenkezik.

A közönséges fillér jövedelméről szóló intézkedés a rendek eredeti terve szerint a birodalmi kormány-szék (Reichsregiment) föntartására szolgált volna, melyet a birodalmi kamarai törvényszékhez hasonlóan kellett volna összeállítani. De nemcsak a birodalmi jövedelmek hovafordítása, hanem a béke föntartása, a kamarai törvényszéki ítéletek végrehajtása, a birodalomnak külső ellenségek ellen való megvédeése, a zsoldosok toborzása és fizetése, a kapitányok kinevezése a fővezér kivételével, szóval az egész birodalmi kormány a birodalmi kormányszéket illette volna. A király hatalmát, a ki époly kevéssé, mint bármely fejedelem, e kormány-szék beleegyezése nélkül háborút nem kezdhett, sem szövetséget nem köthetett, és csak a legfőbb hadvezérletet és némi tiszteletbeli jogokat tartott meg, egészen mellőzni akarták a birodalmi tanács kedvéért, melyet az elnök kivételével a rendek választottak, de a mely összeállításának módja, valamint más rendelkezések szerint egészen a választófejedelmektől függött volna. Nem akartak mást, mint hogy törvényes úton eltörlik a monarchiát és fejedelmi arisztokracziával helyettesítik, mely hivatottságát és kellő képességét eddigelé még semmikép be nem bizonyítja.

Miksának nem lehet szemrehányást tenni a miatt, hogy e kormány-szék behozatalának ellene szegült s hogy nem engedte magát önként a velencei doge állására leszorítani. A rendek ebben a pontban enged-

tek. A birodalmi kormányzók követelését elejtették, de megállapították, hogy a birodalmi gyűlés évenként ül össze s hogy a birodalmi tanácsnak szánt ügyek elintézése az ő hatáskörébe tartozik.¹

Most minden attól függött, vajjon az új intézmények erős gyökeret vernek és kifejlődhetnek-e?

S itt mindenesetre kitűnt, mily nehéz volt Németország részére egységes intézményeket alkotni s azoknak általános elismerést biztosítani. A fejedelmek és rendek közül többen, sőt egyes választófejedelmek is a kamarai törvényszék ellen nyilatkoztak, a mely saját birói hatalmukat korlátozó. Sőt ez csakhamar megszűnt ismét, miután a király az elnököt más ügyekre használta fel s az ülnökök, kiket a birodalom jövedelmeiből kellett volna fizetni, ilyenek hiányában fizetést nem kaptak. Mert a legtöbb ellentállásra a megállapított birodalmi adó talált. A nemeség, a mely szerencsétlenségére a birodalmi gyűlésen nem is volt képviselve, megtagadta a közönséges fillér megfizetését, mert csak hadi szolgálatra köteles. Sok fejedelmi területen sem folyt be semmi, részint mert a tartományi rendek nehézségeket támasztottak, mint Bajorországban, részint mert a fejedelmek maguk nem vették komolyan a dolgot. Még Németalföldön sem fizettek semmit, a hol Miksa fia uralkodott. A királynak Wormsban 150,000 forintot szavaztak meg és megengedték, hogy ez összeg erejéig kölcsönt vehessen fel, melyet a közönséges fillér jövedelméből

¹ Lsd. a wormszi birodalmi gyűlésről s az azt megelőző tárgyalásokról 1486 óta, Ulmann-t I, 292—390. V. ö. Ranke-tól: *Deutsche Gesch.* I, 65. s kk. II. Janssen I, 522., s kk. II., Kraus B.-tól: *Das Nürnberger Reichsregiment* 40. s kk. II.

kellett volna visszafizetni. De erre a bizonytalan zálogra úgyszólván senki sem akart pénzt kölcsönözni s két év múlva tényleg csak 14,000 forint folyt be.¹ Hogy a rendeket nagyobb áldozatkészségre bírja, Miksa 1500-ban megengedte a birodalmi kormányshoz behozatalát, noha tudta, hogy ez egyértelmű a lemondással. De mikor a birodalmi kormányshoz mindjárt az eddigivel homlokegyenest ellenkező külső politikát követett, mely a birodalomra nézve sem becsülettel, sem előnnyel nem járt, csakhamar megbuktatta ismét, s a szakadás közte s a rendek közt oly nagy lett, hogy katasztrófától lehetett tartani, s a király letételét rebesgették. Azonban Miksa tekintélye és befolyása épen a legközelebbi időben emelkedett és 1507-ben a birodalmi törvényshoz ismét felállították. Hogy ítéleteinek végrehajtását biztosítsák, 1512-ben a császár javaslatára a birodalmat tíz kerületre osztották, mindegyikbe egy-egy kapitányt neveztek ki melléje rendelt tanácsosokkal, a kerület összes lakóit pedig arra kényszeríték, hogy a kerületi kapitányt a birodalmi béke föntartása céljából támogassák. A burgund-németalföldi terület a kilencedik, az osztrák örökös tartományok a tizedik kerületet alkották.²

¹ A wormszi határozatok végrehajtásáról s a következő birodalmi gyűlésekre vonatkozólag 1507-ig lsd. Ulmann i. m. I, 390—403. 522—602. II, 1—97. 255—273. V. ö. Ranke I, 78. s kk. II.

² Ellenben Csehországot melléktartományaival a kerületi felosztásba nem foglalták be, a hogy a királyt sem 1486-ban a királyválasztáshoz, sem a birodalmi gyűlésekre nem hívták meg, úgy hogy ezt az országot a német állami kötelékből mintegy kizárták.

Az általános birodalmi adó eszméjét ugyan örökre eltemették s a territóriumok önállóságának elve a birodalmi egység elvén véglegesen győzelmet aratott. Mikor egy Kölnben 1505-ben tartott birodalmi gyűlés a királynak Magyarország ellen segítséget ajánlott meg, a csapatokat az egyes territóriumokra jegyzék (matricula) szerint vetették ki, s ettől kezdve a birodalmi adók megajánlásánál mindig ily eljárást követtek.

HARMADIK FEJEZET.

I. Miksának Francziaországgal való versengése. —
Harczok a svájcziaakkal. — A bajor örökösödési
háború.

Mikor I. Miksa atyja halála után Németország s az osztrák örökös tartományok kormányát átvette, a Francziaországgal való hosszú harczokat a senlisi békével épen befejezték. De a Francziaország és Burgund között való ellenségeskedés, a melyet Miksa ipjától örökölt, sokkal mélyebben gyökerezett és sokkal inkább alapult az érdekek ellentétén, hogysem tovább is ne maradt volna fenn feszültség. Ha egyes kérdéseket nem is akartak volna csak a jövőben eldönteni, Miksának szemmel kellett volna tartania Francziaországot, mely a burgund-németalföldi területek egy részére való igényeiről oly kevés őszinteséggel mondott le, mint ő a Francziaországnak átengedett burgundi területekről.

Még élesebbé tette az ellentétet mindkét királynak az Appennini-félszigethez való helyzete.

Olaszország a XIV. század vége óta már csak névleg tartozott a birodalomhoz s a királyi hatalom legföllebb még csak egyesek kitüntetésében nyilvánult. A XV. század közepe táján annyira jutott a dolog, hogy III. Frigyes római útját többé nem mint uralkodó indíthatta meg, hanem e célra valamint egy későbbi útjára az egyes urak és városok részéről

menetleveleket állíttatott ki. Mikor 1447-ben a Visconti-nemzetség Fülöp Mária herczeggel kihalt, a német király ellentmondása ellenére, a kinek Milano hűbére volt, természetes lányának férje, a vitéz Sforza Ferencz condottiere ragadta magához ezt a herczegséget. A király semmitsem tehetett ellene s a maga módja szerint megelégedett azzal, hogy Sforza minden törekvéseivel szemben, hogy a herczegséget hűbérül neki adományozza, passzív ellentállást tanúsított.

A befolyást, melyet a birodalom elvesztett, a feltörekvő Franciaország iparkodott megszerezni.

Hiszen a francia királyi családnak két oldalága az olasz fejedelemségekre nem alaptalan igénynyel bírt: a Anjouk Nápolyra, Lajos orleansi herceg pedig Milanóra, miután nagyanyjuk, Valentine, az utolsó Viscontinak, Fülöp herczegnek nővére volt, míg a Sforzák csak a herceg törvénytelen leányától származtak. Franciaország maga egy időre megvetette a lábát az Appennini-félszigeten, a mennyiben a belső és külső veszélyektől fenyegetett Genua 1458-ban magát a hatalmas szomszéd-állam alá vetette. Mikor ez a város néhány év múlva az idegen jármot ismét lerázta, 1463 végén Sforza Ferencz a francia királytól hűbérül nyerte, noha Genua még IV. Károly alatt a német fenhatóságot ismerte el. A francia királyoknak Olaszországban általában az szerzett túlnyomó befolyást, hogy az ott levő összes államok, még a névleg egymással szövetségesek is, kölcsönös bizalmatlansággal voltak eltelve egymás iránt, s azért cselet szöttek egymás ellen és Franciaország kegyét hajhászták. Noha XI. Lajos mindnyájukat megcsalta, mégis uralkodásának utolsó éveiben udvara „a segít-

ségre szoruló olasz hatalmak bucsújáró helye volt, trónusa pedig kegyelmi szék, a hol Olaszország követei, panaszkodók és könyörgők, sohasem hiányoztak.¹ Olaszország felett Damokles kardjaként függött a francia beavatkozás, melyet az ottani kormányok maguk sem vonakodtak segítségül hívni, hogyha szomszédjaik szorongatták őket. Már 1484-ben Velence a francziákat Nápolyra és Milanóra való igényeik megvalósítására szólítá fel.² Ennek akkor további következménye nem volt, mert Franciaországot XI. Lajos halála után belső harczok megbénították, és Miksa ellen, mint Németalföld kormányzója ellen való nyílt és burkolt ellenségeskedései lekötötték. Máskép állt a dolog, mikor ezt a meghívást oly időben intézték az ifjú nagyratörő VIII. Károly királyhoz, mikor belső ellenségeit leverte vagy kiengesztelte, és hátát a Miksával, Angolországgal és Spanyolországgal való béke megkötésével fődözte, és mikor egyúttal nápolyi emigránsok szüntelenül ingerelték, hogy az Anjouk kihalásával az Olaszországra való és rászállott jogoknak érvényt szerezzen.

Ezúttal Milano szólítá fel őt. Galeazzo, Sforza Ferencz kicsapongásairól és kegyetlenségéről híressé lett fia, 1476-ban áldozatul esett ellenfelei gyűlöletének és nyolcz éves fiát, Galeazzo Jánost, anyja, Bona gyámsági kormányja alatt herczegül elismerték. De már 1480-ban az utóbbit Ludovico Moro,

¹ Buser B: *Die Beziehungen der Mediceer zu Frankreich während der Jahre 1434—1494*, 221. l., a hol általában ezek a viszonyok a legvilágosabban tárgyaltnak. V. ö. Delaborde H. F.-től: *L'expédition de Charles VIII. en Italie*. Paris, 1888. (A bevezetés különösen fontos.)

² Buser 239. s k. l.

a meggyilkolt fivére, elmozdítá, ki a hatalmat akkor is kezében tartotta, a mikor gyámoltja nagykörűvé lett. Miután Galeazzo János Ferdinánd nápolyi király unokáját bírta feleségül, attól félt, hogy az utóbbi megtámadja, és külföldön jogi és anyagi támaszt igyekezett szerezni magának. Amazt a római királynak, emezt Franciaországnak kellett volna nyújtania. A francia királynak kilátásba helyezte támogatását, ha megtámadja Nápolyt, a mihez már 1493. nyarán készlődtek.¹ Miksát azzal akarta rábírní, hogy Milanót neki adja hűbérül, hogy unokahugának, Blankának, Corvin János egykori menyasszonyának, kezével és gazdag hozománynyal megkinálta. A házassági szerződést már 1493. június 24-én megkötötték. Miksa megígérte, hogy atyja halála után Ludoviconak adja a milanói hercegséget, ez viszont unokahugának 300,000 aranyat érő hozományt biztosított. 1494. márczius 9-én a király a tiroli Hallban egybekelt Blankával, a ki természetesen első feleségét nem bírta pótolni, sőt minél tovább éltek együtt, annál inkább elidegenedett tőle.²

Miksának ugyan az lett volna feladata, hogy a németországi kormány átvétele után megakadályozza, hogy a francziák Olaszországban a lábukat megvessék; hogy ennek a félszigetnek legalább függetlenségét biztosítsa, ha már a német uralom helyre nem állítható. Azonban jelleme s az érdekek más irányt jelöltek ki számára. A mind veszedelmesebbé vált török hatalomnak megsemmisítése, Konstantinápoly visszafoglalása, a kelet-római császári koronának egye-

¹ Ludovico Sforza politikájára nézve az 1493. és 1494. években lsd. Romanin-tól: *Storia doc. di Venetia* V, 9. s kk. II.

² Ulmann I, 218. s kk. II.

sítése a nyugati császársági koronával, ez volt a rajongó ifjú álma, ezt tekinté az érett korra jutott férfiú is a keresztény hős legszebb feladatául. És nemcsak ideális motívumok bírták rá Miksát e terv megvalósítására, mikor önálló uralkodóvá lett. Ha nem akarta, hogy Magyarországot, melyre az 1491-iki béke értelmében esetleg örökösödési joga volt, sőt hogy saját örökös tartományait is a hitetlenek hordái eláraszzák és teljesen tönkretégyék, erélyes támadással erős gátakat kellett emelni ellenök, s nem szorítkozhatott arra, hogy néhány megerősített hely falai között keressenek oltalmat a betört pogányok ellen. Hogy néhány csendes esztendő miatt a biztosság érzetének nem lehetett magát átengednie, ép ezidőtájt lett nyilvánvalóvá, mikor a szultán 1492-ben, a fegyverszünet leteltével, a magyar várak ellen támadást intéztetett, a rákövetkező évben Erdélyt elpusztította, 1493. augusztus hóban pedig Jakub basa Bosznia felől Horvátországon keresztül Stíriába tört és Cilli meg Pettau környékét elpusztítá és kifosztá. Mikor Miksa október hóban csapatokkal közeledett, a törökök a zsákmánynyal már hazatakarodtak. E rabló hadjáratnak szerencsés kimenetele a törököket már a következő év őszén felbátorítá arra, hogy a stájer-krajnai határterületekre újabb betörést intézzenek.¹

Miksa már 1493-ban a magyar királynak javaslatokat tett, melyeknek az volt a velejük, hogy a magyarok élén ő vezesse a harczot a törökök ellen, a német birodalmat, a pápát, Velenczét és más hatal-

¹ Ilwof: *Die Einfälle der Osmanen* a „Mitth. d. hist. Ver. für Steiermark“ XI, 207. s. kk. II.

makat pedig segédcsapatok állítására vagy segélyösszegek fizetésére bírják. A Blanka hercegnővel való házasság szintén tervekkel függött össze. Hozományának a török háborúhoz szükséges eszközöket kellett szolgáltatnia és nagybátyjának egyébképen is elősegítenie a vállalatot. A római királyra nézve a hitetlenek ellen való háború oly fontosnak tetszett, hogy attól a francziáknak Nápoly ellen tervezett hadjárata sem tartóztatta vissza, habár diplomáciai eszközökkel VIII. Károly s a nápolyi király között a szakadást megakadályozni törekedett.¹

Ekkor Olaszországból oly hírek érkeztek, a melyekkel szemben Miksa semmi esetre sem maradhatt közömbös.

1494. szeptember ején VIII. Károly francia király nagyszámú sereggel, a melyben igen sok svájczí és német zsoldos is volt, megjelent Felső-Olaszországban, s azután, minthogy egyideig betegség tartóztatá, délfelé nyomult elő. Ellenfelei közül Medici Pierót, miután kegyét nagyon későn kereste, a nép elűzte, VI. Sándor pápát megfélemlítették s arra kényszerítették, hogy az Angyalvárba meneküljön. Flórencz, valamint a pápa kénytelenek voltak a királyi csapatoknak a legfontosabb helyeket átengedni. Közeledésekor az aragoniaiak trónja is összedőlt. II. Fer-

¹ Miksának a török háborúra vonatkozó terveiről lsd. Ulmann-t I, 203—218. 232. s k. l. De ha 269. s kk. II. azt állítja, hogy Miksa Nápoly elfoglalását azért tűrte, mert Velence kifosztására francia támogatást helyeztek számára kilátásba, Miksa részéről egy Velence ellen tervezett támadó hadjárat szándékára nézve hijjával vagyunk minden bizonyítéknak, a hogy azt Bachmann a „Götting. gel. Anz.“ 1885. 335. s kk. II. joggal kiemeli.

dinánd király, a kinek javára gyűlölt atyja, Alfonz, rövid uralkodás után a koronáról lemondott, Ischia szigetére menekült, városai és várai meghódoltak a francziáknak, a kik 1495. február 22-én a fővárosba is bevonultak. Olaszország legnagyobb részében a franczia király volt az úr. Károly, a kinek gyöngé testében nagyratörő lélek lakozott, Nápolyból akarta a törökök birodalmát megtámadni, a hitetleneket Európából kiűzni és fejét a konstantinápolyi s — ha lehet — a jeruzsálemi koronával is fölékesíteni. Együttal, bár alaptalanul, azt a szándékot is tulajdonították neki, mintha a pápát arra akarta volna kényszeríteni, hogy a nyugati császári koronát neki adja, vagy hogy le akarta őt tenni s egy zsinat segítségével az egyház reformját megvalósítani.¹

Ezzel azonban nemcsak az olasz, hanem több külföldi hatalom is veszélyeztetve érezte magát.

Ludovico Moro, a ki nem csekély mértékben volt oka, hogy a franczia király Olaszországban megjelent, csakhamar a király parancsoló föllépése s a miatt, hogy az orleansi herczeg lábát Astiban megvetette, saját existenciáját félté. Aragoniai Ferdinánd attól tartott, hogy VIII. Károly az Anjouk követeléseinek nemcsak Nápolyra, hanem Szicziáliára is érvényt akar szerezni s azt is gondolá, hogy ha az aragóniai háznak törvénytelen ágát Nápolyból ki kell űzni, erre a birodalomra több joga van, mint a

² Az olaszországi eseményekre nézve lsd. általánosságban Ranke-t: *Geschichten der romanischen und germanischen Völker*, műveinek XXXIII. és XXXIV. köt., Havemann-tól: *Gesch. der italienisch-französischen Kriege von 1494—1515*, melyek a részletekre nézve azonban távolról sem kielégítők. V. ö. még Romanin-t i. h., és Gregorovius-tól: *Gesch. d. Stadt Rom* VII, 342. s kk. ll.

francia királynak. Velence aggodalommal látta, hogy az egyensúly, a mely eddig az olasz államok között fenállott, megbomlott. Miksa király is megemlékezett arról, hogy Felső-Olaszország és Toszkána valamikor a birodalomhoz tartoztak. Már november elején, épen mikor az első francziák az Appennineken átkeltek, Velenczével az olasz ügyekben alkudozásokat akart kezdeni. Mikor a doge ezekre hajlandónak mutatkozott, januárban Németalföldről követeket küldött a signoriához, hogy vele szoros összeköttetést hozzon létre. Mindenek előtt azon volt, hogy a francia királynak a nyugati császári méltóságra irányuló esetleges szándékait megghiusítsa, hogy a legközelebbi nagybőjtben maga hadat indít Rómába és magát a pápától megkoronáztatja, a mely czélból Velenczétől szabad átvonulást kívánt. A köztársaságnak azonban azt az ajánlatot is tétette, hogy mint az osztrák tartományok örökös ura vele huszonöt évre szövetséget köt, a mely szerint mindegyik félnek a másikat 10,000 emberrel támogatnia kellene.

Velenczében lassanként az összes francia-ellenes hatalmak követei találkoztak. Azonban nem volt könnyű dolog, hogy a különböző érdekeket egy kalap alá vonják. Ludovico Moro époly kevéssé akarta Miksának az olasz viszonyokba való beavatkozását, mint a francziák befészkelődését. „A németek“, mondta a velencei követeknek, „nem igen lesznek különbek, mint amazok“. Azt tanácsolá, hogy a római és spanyol királyokat segélyösszegek fizetésével bírják rá arra, hogy magát Franciaországot támadják meg s ezzel Károlyt Olaszországból való visszavonulásra kényszerítsék. Ez olyan terv volt, a melyre rövid ideig Miksa is gondolt. Másrészről kezdetben ellene volt annak, hogy Ludovicót

a szövetségbe fölvegyék, mert a közvélemény unoka-öccsének, Galeazzo Jánosnak, Blanka királyné fivérének, október havában történt halálát neki tulajdonítá. Csak Nápoly városa s az egész királyság elfoglalásának hírére fejezték be az alkudozásokat.

1495. márczius 31-én a „szent ligát“ aláírták. A pápa, Miksa király, a spanyol Ferdinánd és Izabella, Velence és Milano voltak a résztvevők, a kik huszonöt évre szövetkeztek, hogy Olaszországban a rendet, a pápai szék méltóságát s a római birodalom jogait fentartsák s hogy birtokaikat más hatalmak támadásai ellen megvédjék. Minden tagnak 12,000 embert, a pápának félannyit kellett kiállítani. Az utóbbi, valamint Milano és Velence arra kötelezték magukat, hogy Miksa királyt római hadjárata alkalmával területökön átbocsátják, az utóbbi még arra is, hogy csapatokat bocsát rendelkezésére. Ha ez a szerződés, a mennyiben a nyilvánosságnak volt szánva, tisztán védelmi természetű, úgy a titkos pontok valószínűleg a francziáknak Olaszországból való elűzését tüntették fel céljául.¹

Hogy saját országától el ne vágják, VIII. Károly, miután seregének felét Nápoly megtarthatása végett hátrahagyta, május 20-án megkezdte a visszavonulást Felső-Itáliába, hol az orleansi herczeg junius első felében Novara elfoglalásával megkezdte az ellenségeskedéseket a milanói herczeg ellen. A király akadálytalanul átjutott az Appenninek szorosain, a vele szembeszállt milanói és velencei sereget a Taro mellett levő Fornovo-

¹ Miután Sanuto szerint bizonyos, hogy a szerződésnek voltak titkos pontjai, ez majdnem magától érthetőnek látszik, habár a Guicciardini-tól közlött részletek tévesek is, mint azt Ulmann I, 287. s kk. II. kimutatta. A megelőző alkudozásokra nézve lsd. u. o. 273. s kk. II., azonkívül Bachmann-t i. h.

nál július 6-án vívott ütközetben félre szorítá, s azután, habár nem jelentéktelen veszteségek nélkül, szerencsésen Astiba ért.

E közben a milanói és velencei csapatok körülbelül 7000 némettől támogatva, a kiket Miksa küldött, megkezdték Novara ostromát, a melynek fölmentésére a francia király nagyon is gyöngé volt. Azonban épen mikor az éhség és betegség következtében kétségbeesett őrség a várost átadta, Felső-Olaszországban az orleansi herczeg támogatására 20,000 svájczizsoldos jelent meg. Ez megrémíté a milanói herceget, a ki október 9-én megkötötte a vercellii különbékét. E szerint névleg ugyan a liga tagja maradhatott, de meg kellett ígérnie, hogy a francia királynak Nápoly ellen intézett minden támadása alkalmával megengedi az átvonulást és neki segítséget nyújt, míg ellenben a király az orleansi herceget Milano ellen nem fogja támogatni.

Abban az időben, mikor az ellenséges csapatok Felső-Itáliában egymással szemben állottak, Ferdinánd nápolyi király spanyol csapatoktól s egy velencei hajóhadtól támogatva megkezdte a harcot örökölt országaért. Már július 7-én a főváros a lakosság fölkelése következtében kezébe került. Októberben a vár is elesett. Mikor aztán pápai csapatok, majd több apuliai kikötő átengedése fejében egy velencei hadtest is segítségére jött, a francziák mind szűkebb térre szorultak. Azonban még mindig terjedelmes vidékeket tartottak megszállva és hazai csapatok megérkezése csakhamar ismét más fordulatot idézett volna elő.

Valóban Károly csakhamar azután, hogy az Alpokon át visszatért, új készüléteket tett s a svájczikantonokkal szerződéseket kötött, a melyek ama kor

legjobb zsoldos csapatainak erejét biztosították számára. A szavójai hercegnőnek, a montferrati és saluzzói örgrófnak, valamint a flórenczi köztársaságnak a francia szövetséghez való ragaszkodása, továbbá némely közép-olaszországi városok és várak birtoka a királynak nagyon megkönnyítették volna a dolgát, ha Nápoly ellen új vállalatot akart volna indítani.

Ily vállalatból leginkább Ludovico Moronak kellett tartania, ki a béke föltételeit őszintén nem teljesíté, s kit az orleansi hercegnek Milanóra támasztott igényei állandóan fenyegettek. Velenczének is azon kellett lennie, hogy a francziákat Lombardiától még inkább, mint Alsó-Itáliától, távoltartsa. Ez okból mindkét hatalom 1496 tavaszán a római királyt felszólítá, hogy személyesen vezessen hadat Olaszországba.

Senkisem avatkozott volna szívesebben az Appennini-félsziget viszonyaiba, mint a tüzes, tette vágyó Miksa. De az elmúlt évben a birodalmi rendek minden segítséget megtagadtak tőle, míg Olaszországban a döntés meg nem történt. Csak örökös tartományainak erejével bírt néhány ezer embert kiállítani. Végre megszavazták neki a közönséges fillért, de nem fizették meg s még kölcsönt sem kaphatott rá. Ha az olaszországi eseményeket nem akarta közönyös szemmel nézni, nem maradt más hátra, mint hogy a gazdagabb szövetségesei részéről felajánlott segélyösszegekből állítson ki sereget. 6000 embernek három hónapi ellátására Milano és Velence egyenként 30,000 aranyat akart lefizetni, azon kívül néhány ezer svájczit is zsoldjába fogadni. Ha a birodalmi rendek, a melyeket a király augusztus elején Lindauba hívott össze csak némi segítséget nyújtanak, úgy egyesülve Milano,

Velence, a pápa, Nápoly és Spanyolország csapataival, a francziákkal szemben impozáns haderőt lehet kiállítani. Nem csoda, hogy a vérmes Miksa ettől a háborútól nemcsak az olaszországi francia párt megsemmisítését, hanem több határtartomány elszakításával Franciaországnak állandó meggyöngyítését is várta.

Azonban a birodalmi rendek, a melyek ellene valának, a király részéről Olaszország viszonyaiba szándékolt minden beavakotzásnak még jobban akadékoskodtak, mint valaha. Ugyanakkor Velenczében teljesen megváltozott a hangulat, mikor úgy látszott, hogy a francia király pénz-erejének kimerültsége és élvezetvágya miatt az olaszországi hadjárat eszméjét — legalább egyelőre — elejté. A signoria a német királyt most legjobban távol szeretne volna tartani Olaszországtól, mert csak megakadályozta volna abban, hogy hódító terveit megvalósítsa. Miután ez eredménytelennek mutatkozott, legalább megtagadta a kívánt kölcsönt, sőt az ígért segélyösszegek kifizetésével is késedelmeskedett. Csak a Fuggerek előlegeivel és más eszközökkel juthatott Miksa némi pénzhez.

Így esett, hogy ez a milanói herczeggel 1496. augusztus 16-án történt találkozás után csak csekély kísérettel Mals felől átkelt az Alpokon s hogy később érkezett erősítésekkel csapatainak száma csak körülbelül 4000 emberre rugott. Terve volt, hogy a szövetséges csapatok élén elfoglalja Astit, a mely, minthogy az orleansi herczegé volt és francia csapatok tartották megszállva, a milanói herczeget állandóan fenyegeté. Azután Montferratot, Saluzzot és Szavóját a ligához való csatlakozásra akarta kény-

szeríteni, hogy így a francziák elől az Alpok szorosait elzárja. A tervet el kellett ejteni, mert Velence ellene volt minden oly vállalatnak, mely a milanói herceg hatalmát és biztosságát növelte. Elhatározták, hogy e helyett Közép-Olaszországba indítanak hadjáratot, hogy Pisát, mely a francziák betörésekor Flórencztől elszakadt, támogassák és Livorno elfoglalásával megerősítsék, Flórenczet magát pedig a Franciaországgal való szövetség felbontására kényszerítsék. De Velence itt is csak vonakodva s nem kellő mértékben nyújtott segítséget. Miután ugyanakkor Felső-Olaszországot az Asti-ban levő francziák ellen állandóan meg kellett szállani, az erők, a melyekkel Miksa Flórencz ellen rendelkezett, semmiképen sem voltak kielégítők. Livorno ostroma nem sikerült a csekélyszámú csapatok, az őszi viharok s esőzések, és néhány francia hadihajó megérkezése miatt. A nélkül, hogy valamit vegzett volna, Miksa karácsony táján visszajött Tirolba, hogy még egyszer kísérletet tegyen, hogy személyes befolyásával a birodalmi rendeket a Franciaország ellen való harczra rábírja.¹

De ha ezek elégedetlenek voltak már a miatt, hogy Miksa beleegyezésük nélkül kezdte meg az olasz hadjáratot, úgy annak diestelen és eredménytelen kimenetele után nem lettek hajlandóbbakká, hogy a királyt megsegítsék. Hogy VIII. Károly Olaszországot magára hagyta, s úgy fogadta a még birtokában maradt ottani városok elvesztésének hírért, hogy

¹ Miksának olaszországi hadjáratára s az ezzel összefüggő eseményekre nézve lsd. Ulmann-t I, 404—521., noha a király megítélésében itt majdnem még epésebb, mint rendesen.

nem tett semmi komoly ellenintézkedést, a német fejedelmek és városok közönyét csak igazolni látszott.

A nélkül, hogy Olaszország ellen valamit kezdett volna, VIII. Károly francia király 1498. április 7-én, alig huszonnyolcz éves korában, örökösök hátrahagyása nélkül meghalt, s utána unokabátyja, Lajos orleansi herczeg következett, a ki nemcsak ragaszkodott Nápolyra való igényeihez, hanem azzal, hogy fölvette a milanói herczegi czímet, még messzebb menő terveket árult el. Másrésről Miksa az új királytól a burgundi herczegség kiadását követelvé s noha szövetségesei támogatásukat megtagadták tőle, 1498 nyarán 7000 emberrel Franciaországba betörést intéztetett. De mivel a birodalom érdekében semmit sem tett, és tulajdon fia is Franciaországgal alkudozásokba bocsátkozott, majd a francziáktól Artoisban megszállott városok kiadása fejében határozottan megígérte, hogy míg XII. Lajos él, a burgundi herczegségre való igényeiről nem tesz említést, ő is fegyverszünetet kötött és csapatait visszavonta. A francziák erre hitszegően betörték a Franche Comtéba s több helységet elfoglaltak. Miksa haragra gyúlt s ismét kiűzte őket, majd mikor látta, hogy minden oldalról el van hagyatva, hat hónapi fegyverszünetet kötött.

Fíának eme magatartása ellenére a király most a gelderni herczeggel elegyedett háborúba, holott ennek a sikere csak Németalföldnek válhatott javára.¹ A Geldern ellen intézett és hozzá még eredménytelen támadás annál meggondolatlanabb volt, mert

¹ Ulmann I, 583—632.

Miksának minden erejét épen most kellett volna együtt tartania, mivel nemcsak Franciaországgal nem kötöttek még meg a békét, hanem a Svájcczal való háború is elkerülhetetlen volt.

Míg az ottani községek és városok osztrák uralom alatt állottak, minden törekvésük odairányult, hogy közvetlenül a birodalom főnhatósága alá jussanak. De mikor a szövetségesek végre elérték céljokat és a birodalom alá kerültek, akkor kitűnt, hogy a birodalom alatt csak az akkori középponti hatalom árnyékát értették, a mely nem bánja, ha mindenik tag azt teszi, a mit akar; de mihelyt a birodalom mint igazi hatalom szembeszállt velök, erről sem akartak tudni, hanem teljes függetlenségre törekedtek. A mit Németország csak az örökös béke s a kamarai törvényszék behozatalával igyekezett elérni: a belső békét s az ország biztosságát, azt a svájciak már régóta élvezték. A burgundi háborúk az európai hatalmak között tekintélyes állást szereztek nekik és önérzetüket rendkívül emelték. Miután ekképen a birodalommal való összeköttetésük rájuk nézve nem járt előnnyel, sőt inkább a közönséges fillér fizetése terhet rótt volna rájuk, ez okból a wormszi birodalmi gyűlés határozatait nem is akarták elismerni. A kamarai törvényszék ítéleteit szabadságuk ellen intézett támadásoknak tekinték, sőt az attól való fölmentést nemcsak a szövetséges kantonok, hanem az ezekkel szövetkezett városok, valamint a Svábföld szívében fekvő Rottweil számára is követelék. Mily kevésbé tartották már magukat a német birodalomhoz tartozóknak, mutatja szoros összeköttetésök Franciaországgal, a mely egyes befolyásos személyeket, valamint egész kantonokat rendszeres

ellátásban részesített, továbbá a zsoldosoknak szerződésszerű kiállítása a francia seregek számára, míg a német király hasonló kívánságait következetesen visszautasították. Minthogy Németország Svájc önállóságát önként nem akarta elismerni, nem maradt más hátra, mint a háború, a mely már 1497-ben kitörni készült.

Miksa szerette volna elkerülni és Berthold mainzi érseknek, a birodalmi rendek vezérének elégedetlensége ellenére a svájciaknak némi engedményeket tett. Megelégedett volna azzal, ha ezek legalább a külső politikában nem tanusítanak ellenséges magatartást, ha megengedik, hogy harczias fiaik zsoldért szolgálatába léphetnek. De a francia pénz és különösen a demokratikus kantonokban az 1471-iki örökös egyesség ellenére még mindig uralkodó ellenszenv Ausztria iránt utoljára is diadalt aratott.

Ily módon a szakadás elkerülhetetlen volt. A hangulatot még inkább elkésérlíté az ellentét a svájci parasztok s a sváb nemesek között, a kik amazokat, minden alkalommal a legbántóbb módon sértegették.

A háborúhoz közelebbi ürügyet azonban a graubündeni viszonyok szolgáltatnak. Miután az osztrák hercegeknek, mint a Tirolban levő vintschgauai grófság birtokosainak, grófi hatalma az Engaddin völgyében Pontaltig (Zernetz felett) terjedt, másrésről a churi püspöknek a Vintschgauban le egészen Meránig sok birtoka volt, mindkettőjük jogai és igényei annyira keresztezték egymást, hogy a viszályok úgyszólván sohasem szüntek meg. Az utóbbi időben Ausztria állását azzal erősíté, hogy Montfort gróftól s a matschi gondviselőtől vásárlás útján a Prättigauban,

Davosban s a szomszéd területeken levő tíz kerületet megszerezte, míg másrésről a Felső-Rajna és Felső-Inn vidékeinek lakosai, a kik három szövetség alakításával nagyon megerősödtek, Ausztria hatalmának tovább terjedését nem akarták tűrni többé. Ép ezidőtájt, mikor Németország és Svájc között a háború szikrája minden pillanatban lobot vetni készült, Tirol s a churi püspök között uj viszályok támadtak, a melyeknek megszüntetésére a tirolai tartományi kormány kevés jóakaratot tanusított. A graubündeni szövetségesek a püspöknek fogták pártját, igaz, hogy nem iránta való szeretetből, hanem ellenszenvből Ausztria iránt, s hogy ez ellen maguknak támaszt biztosítsanak, a svájciakkal kötöttek szövetséget. Ennek következtében a tirolai kormány 1498 végén a határpontokat védelmi állapotba helyezte és megparancsolta a fegyverfogható lakosoknak, hogy harczrakészen álljanak, miután a graubündeniek s a svájciak támadásától lehet tartani.

Még egy kísérletet tettek, hogy a szakadást elkerüljék. 1499. január 10-én Feldkirchben a felek összejöttek s itt két hónapig tartó fegyverszünetben állapodtak meg. Azonban az osztrák tisztviselők hibájából a szövetségeseket, valamint a Vintschgauban levő tirolai harczosokat erről nem értesítették. Mikor azután az utóbbiak állásuk megerősítése végett a határon fekvő münsteri apáczakolostort megszállották, a graubündeniek őket ismét elűzték. Ezek most a svájci szövetségeseket szólíták fel segélynyújtásra, a tirolai kormány pedig a sváb szövetséghez fordult. Hogy a legvégsőt elkerüljék, a churi püspök nagy engedményekre határozta el magát. Február 2-án ő s a graubündeniek vezére Glurns mellett Völs Lénárd

tirolai tartományi kapitánynyal és Welsberg Zsigmond csapatvezérrel szerződést kötöttek, a mely Ausztriára nézve nagyon előnyös volt. A csapatok már mindkét részről elvonultak.

Nagyon kétes, vajjon a tirolai kormány végrehajtotta volna-e ezt a szerződést, a melynek megkötését a tartományi kapitánynak kemény szavakkal szemére hányta. A döntést a Rajna völgyében történt események vonták maguk után. A sváb szövetség csapatainak kihívó ingerkedései miatt a svájcziai február 6-án több házat felgyújtottak, mire a svábok a Luziensteigot és Maienfeld városkát elfoglalták. Ennek következtében az egész vonalon a Vintschgautól Baselig kitört az ellenségeskedés, és borzasztó vadsággal folyt a háború. Mindenütt raboltak és gyújtogattak, a lakosokat félmeztelenül a téli hidegben házaikból kiűzték. Azonban a svájcziai egységesebb vezetésök és harczosaik edzettsége, valamint nagyobb fegyelme következtében ellenségeiket messze túlszárnyalták. A király eleinte távol volt Németalföldön. A sváb szövetség, a melynek tagjai a háború terheit magukról lehetőleg elhárítani iparkodtak és minél olcsóbban gyöngye legényeket toborzottak, csapatait azon felül a hosszú határ mentén elszórta és lemondott minden harczias kezdeményezésről, úgy hogy a svájcziaiak a támadás idejét és helyét tetszésök szerint választhatták.

A svájcziaiak minden ponton győzedelmeskedtek. Már február 11-én a Luziensteigot ismét elfoglalták s azután ellenfeleiket, mindent kizsákmányolva és elpusztítva, Feldkirch mellett el egészen a Bodeni-tóig űzték, a hol február 20-án Hard-nál egy ütközetben súlyos csapást mértek rájuk. Egész Vorarlberg — a

megerősített városok kivételével — kénytelen volt a svájci szövetségeseknek meghódolni. Márczius 22-én 2500 landsknecht, a kik solothurni területre törtek be, a Bruderholz mellett (Baseltől délre) nyolczszáz-ezer svájci elől gyáván elfutott. Egy körülbelül 4—5000 emberből álló sváb szövetségi csapatot Fürstenberg gróf vezérlete alatt április 11-én, mikor zsákmánynyal megrakodva és részben ittas fővel egy Konstanz ellen intézett szerencsés portyázásból visszatért, 1500—2000 svájci a Schwaderloh mellett — Konstanztól délnyugotra — megrohant, összes ágyúit elvette s a gyáva gyalogságot csak a lovasság menté meg a megsemmisüléstől. Viszont a Tirolban lévő csapatok márczius végén betörtek az Engadinba, a falvakat felgyújtották, sok lakost megöltek s több ezer marhát elhurczoltak, mire a svájczia kénytelenek voltak Vorarlberget is elhagyni. További támadások ellen a Frastenz mellett táborozó német csapatok erős sánczokkal iparkodtak magukat fődözni, melyeket a Vaduzból Feldkirchbe vezető országotat, valamint a Feldkirch és Frastenz közt elterülő síkságot szegélyező hegy lábánál emeltek, és 1500 schwazi bányászszal, az „aczélcsapattal“ megszállottak. A svájci sereg egyik osztálya, a mely körülbelül tízezer emberből állt és április 20-án Vaduz felől előnyomult, a meredek hegyen át megkerülte a sánczot, úgy hogy az őrséget közbe fogták és leverték. Erre a Frastenz mellett álló derékhadat is megtámadták és több órai harcz után megverték. A németek itt állítólag kétezer embert vesztettek el.¹

A király csak most jött Geldernből Felső-Német-

¹ Dierauer i. m. 344.

országba s azon fáradozott, hogy a birodalmat a háborúban való tevékeny részvételre bírja, miután azt részben az a törekvés idézte elő, hogy a svájciakat a birodalmi törvények elismerésére bírják. Azonban a fejedelmek és városok közül a legkevesebben törődtek a király figyelmeztetésével, mert hiszen a háború csak Ausztriát érdekli. A sváb szövetséget sem lehetett nagyobb áldozatra bírni. Miksa maga különösen pénzben szenvedett hiányt, mely nélkül sem katonát előteremteni, sem a toborzottakat a zászlónál tartani nem lehetett. Nagy nehezen mégis összeszedett kétezer embert, a kikkel átvonult az Arlbergen, valószínűleg azért, hogy a Vintschgauban levő és körülbelül nyolcezer emberből álló csapatokkal egyesülve onnan kísértse meg Graubünden elfoglalását.

De mielőtt oda érkezett, a helyzet teljesen megváltozott. Május dereka után a Münsterthalban 6300 graubündeni gyűlt össze, azzal a szándékkal, hogy onnan a Vintschgauba törjön. Miután a tiroliak közel a Calva mellett elterülő völgy nyílásánál, hol a hegyek leginkább összeszorítják, terjedelmes és erős sánczot hánytak, ezt mint Frastenznél, megkerüléssel igyekeztek kézrekeríteni. A május 21-éről 22-ére virradó éjjel kétezer graubündeni a Rambach balpartján emelkedő hegyen átvonult és reggel különböző utakon a Laatsch és Schleiss közt elterülő síkságra érkezett. A helyett, hogy közelben álló csapatával a fáradt és szétosztott ellenséget megrohanja, az osztrákok tehetetlen fővezére, a sváb Habsberg Ulrik úgylátszik teljesen tétlen maradt, míg azok összeszedődtek s azután a harczot az alsó Rambach mellett a marengi hídnál álló osztrákok ellen megkezdették. Ez a harcz elég kemény volt s a megkerülő hadoszlopot valószínűleg meg-

semmisítik, ha a tiroli nemesekből álló lovasság rajtok üt és hátba fogja őket. Öt órai küzdelem után végre sikerült a graubündeniek főerejének a sánczot elfoglalni s azután az osztrákokat a marengi híd mellett, a melyet most két oldalról támadtak meg, legyőzni. 4—5000 embert vesztettek az osztrákok halottakban és foglyokban, továbbá ágyúikat és főzászlójukat,¹ míg a megmaradtak páni rettegésben Meránba futottak. De a graubündeniek is sok embert vesztettek és nem használták fel a győzelmet. Miután Malstól Schlandersig valamennyi helységet kifosztottak és porrá égettek, megkezdték a visszavonulást.

Mikor hetednapra a csata után a király a Vintschgauba jött, már nem talált ellenségre. Más részről azonban Graubünden elfoglalására a tiroli sereg romjainak demoralizációja mellett gondolni sem lehetett. Már az élelmiszerek hiánya is lehetetlenné tette volna nagyobb csapatok összegyülekezését. Hiszen a szegény hegyi völgyek már rendes időben is kívülről való behozatal nélkül nem bírják lakosaikat táplálni. Most a határ mindkét oldalán az összes készleteket elfogyasztották vagy megsemmisítették. Mikor Pirkheimer Villibald történetíró, a ki mint a nürnbergi csapat vezére a király seregében volt, a worms-i hágó ellen indult, hogy egy Milanóból küldött élelmi szállítmányt átvegyen, útközben egy elhamvasztott falu mellett két vén asszonyra akadt, a kik négyszáz sápadt és lesóványodott gyermeket kivezettek a rétre, hogy

¹ A tiroli tartományi kapitány jelentése szerint az „Anzeiger f. Schweiz. Gesch.“, új folyam. I, 181. l. szerint csak kétezer embert.

éhségöket füvekkel csillapítsák. Az apák, mondták az asszonyok, elestek a háborúban, az anyák éhségtől és nyomorúságtól elpusztultak és rájuk is hasonló sors vár. Egy osztrák csapat, a mely Waldburg Truchsess János vezérlete alatt a hegyeken át a felső Engadin ellen indult, miután Samadenig az összes falvakat felgyújtá, szintén visszavonulni volt kénytelen, mert az ellenségek sehol sem szálltak szembe, az éhség azonban minden iszonyával beköszöntött.

Miksa tehát ismét visszament az Arlbergen, hogy még egyszer kísérletet tegyen, hogy a birodalmi rendeket, főleg a sváb szövetséget nagyobb áldozatokra ragadja és rábirja, hogy a svájcziaiak ellen erélyes támadást intézzenek. De mindenütt csüggedéssel és kevés áldozatkészséggel találkozott. Különösen miután nyugoton Fürstenberg Henrik grófot, a ki 15—16,000 emberrel a Birs mellett fekvő Dorneck várát ostromolta, vétkes gondatlansága következtében július 22-én a svájcziaiak megrohanták és megölték, serege pedig vereséget szenvedett, többé senki sem akart tudni a háború folytatásáról. Miksa kénytelen volt beleegyezni, hogy a svájcziaikkal alkudozásokat kezdjenek, melyek a franczia cselszövésék ellenére a milánói herczeg közbenjárásával 1499. szeptember 22-én a baseli békére vezettek.

A hódításokat visszaadták mindkét részről, úgy hogy Ausztria ismét a Prättigau birtokához jutott. De mivel egyébiránt a háború előtt való állapotot visszaállították s egyúttal a király a kamarai törvényszéknél a svájcziaiak ellen megindított összes pöröket egytől egyig beszünteté, a svájcz szövettség, a melyhez 1501-ben Basel és Schaffhausen birodalmi városok is csatlakoztak, tényleg teljesen függetlenné

lett a birodalomtól, a melylyel külső politikájában is legkevesébbé sem törődött többé.¹

A Németország és Svájc között viselt eme háborúból egyelőre senkinek sem volt nagyobb haszna, mint Franciaországnak. XII. Lajosnak mindjárt trónra lépte után sikerült ellenfeleinek gyűrűjét teljesen szétörtni. Már 1498. július 14-én VII. Henrik angol király, a ki 1496-ban szintén a szent ligához csatlakozott, Franciaországgal békét kötött. Példáját augusztus 5-én Aragoniai Ferdinánd is követte, noha a Habsburg-házhoz a rokonság kettős kötelékei fűzték, miután az 1495 elején történt megállapodások szerint kisebbik leánya Janka 1496. október 21-én Fülöp főherczeggel, majd a rákövetkező tavasszal fia, Don Juan trónörökös Fülöp nővérével, Margittal lépett házasságra, a ki azonban már október 4-én ismét özvegységre jutott. Velence Ludovico Moro-val teljesen meghasonolván, a ki nem akarta, hogy a köztársaság Pisát birja, Lajos királynak még szövetséget is ajánlott föl s ugyanazt tette VI. Sándor pápa, a ki francia segítséggel természetes fiának, a hírhedt Borgia Caesarnak fejedelemséget akart szerezni. Ekkép Franciaország ellenégei közül már csak Miksa király s a milánói herczeg maradt meg, a ki teljesen el volt szigetelve, mikor Miksa a svájci háborúba bonyolódott s ennek következtében Ludovicot nem tudta segíteni.

A francia király most határozott. Mig pénzzel

¹ E háborúról és előzményeiről lsd. különösen Probst T.-tól: *Die Beziehungen der schweizer. Eidgenossenschaft zum deutschen Reiche in den Jahren 1486—1499*, az „Arch. f. Schweiz. Gesch.“ XV, 67—181. Jäger A.-tól: *Der Engedeiner Krieg im Jahre 1499*, a „N. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol“ stb. IV, 1—227; Dierauer-t II, 320. s kk. II., Ulmann-t i. h. I, 647—799.

és ígéretekkel Svájcban a zsoldosok toborzásának jogát a legközelebbi tíz évre is a maga részére biztosítá, 1499-ben február 9-én Velenczével szövetséget kötött, a mely Cremona s az Addától keletre fekvő terület átengedéseért támogatását ígérte Milano elfoglalásánál. Ludovico hasztalan uszítá a velenceiek nyakára a törököket: sorsát el nem kerülheté. A háború Miksa király s a svájci szövetségesek közt nemcsak az előbbit akadályozta meg a herczeg támogatásában, hanem ennek is lehetett lenné tette, hogy Svájcban csapatokat toborozzon. Minthogy a növekvő adóteherrel alattvalóit is elidegeníté, a francia sereg támadására uralma kártyavárként összeomlott. 1499. szeptember 6-án a francziák bevonultak Milanóba, miután Ludovico négy nappal előbb elhagyta fővárosát és családjával megkincseivel Tirolba menekült. Mikor aztán a következő év elején svájci és német zsoldosok segítségével országát vissza akarta foglalni s a milanóiaknak a francziák nyomasztó uralma ellen való ellenszenvétől támogatva legnagyobb részét már hatalmába keríté, a svájciaktól elárulva, április 10-én az ellenség kezére esett, a ki fogolyként Franciaországba hurczolá.

Ugyanazon a napon Miksa megnyitá az augsburgi birodalmi gyűlést, a melyen még egyszer megakarta kísértetni, hogy a rendeket rábírsa elegendő segítség nyújtására Franciaország ellen, különben a francia király az Olaszország fölött való uralmat s a császári koronát magához ragadja s az osztrák örökös tartományokat, sőt a birodalmat magát is fenyegeti. Berthold mainzi érsek, a ki most is a birodalmi rendek vezére volt, Miksa eme hangulatát fölhasználta

arra, hogy őt a birodalmi kormányshék megengedése birja, mely a király vagy helytartójának előlölése alatt a külső és belső politika kérdéseiben, hadi és pénzügyekben döntene és összeállításának módjánál fogva a király befolyása alól magát kivonva, lényegileg a fejedelmektől, különösen a választófejedelmektől függne. Miksa beleegyezett, mert a rendek ezért az ujonczozás és megadóztatás sajátshágos kombinációjával az állandó hadiszervezet behozatalát helyezték kilátásba, a melytől remélte, hogy 30,000 emberből álló sereget állíthat ki és rendelkezik majd az eszközökkel, hogy őket kifizetheti.

De csakhamar kitünt, hogy ezúttal is csak bolondították. A szép határozatok a birodalmi sereg felállításáról papiron maradtak. Ellenben a birodalmi kormányshék, a melynek lelke ismét a mainzi érsek volt, a király eddigi politikájával homlokegyenest ellenkező irányt követett: a francia királylyal fegyverszünetet kötött, a nélkül, hogy az olasz vazallusokat is belefoglalták volna, kilátásba helyezte neki a Milanóval való megadományozást, s a francia követnek, a ki Miksát a megvesztegetés szemrehányásával a legszemtelenebb módon megsértette, kifogástalan magaviseletéről bizonyítványt állított ki.¹ Csodálkozhatunk-e azon, ha most Miksa király a kormánynyal, a mely iránt a rendek közül is sokan fölötte csekély érdeklődést mutattak, nem törődött többé, ha végre a francia királylyal, a ki ellen a német rendek közönye miatt úgysem tehetett semmit, maga is kész volt kiegyezni, hogy legalább az ebből származó előnyöket maga élvezhesse?

¹ Ranke: *Deutsche Geschichte* I, 93. s kk. II., Janssen: *Gesch. d. deutschen Volkes* I, 533. Kraus B.: *Das Nürnberger Reichsregiment* 51. s kk. II. Ulmann II, 1. s kk. II.

A németalföldi kormány békeszeretete és Fülöp főhercegnek Spanyolországhoz való viszonya ennél fontos szerepet játszottak.

Mikor 1496 őszén Miksa fia Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella kisebbik leányát nőül vette, senki sem gondolhatta, hogy ez Spanyolorzágnak a Habsburg-ház részére való megszerzésére vezet, miután Janka hercegnőnek fivére és nénje volt még. Azonban rövid idő alatt mindazok meghaltak, kik az örökösödési jogra nézve megelőzték: 1497. október havában Don Juan trónörökös, a kinek felesége áldott állapotban volt, de utóbb halott gyermeket szült, 1498-ban Izabella a legidősb infansnő, a portugáliai király neje, 1500. július hóban pedig ennek fia: Miguel is. S miután most Fülöp neje az egyesült Kasztília és Aragonia örököse lett és Fülöp ezt a jogot szerette volna ünnepélyesen elismertetni, nagyobb figyelemmel kellett lennie apósa óhajtására. Ámde Aragóniai Ferdinánd 1500 nyarán a francia királylyal Nápoly megosztására nézve megegyezésre igyekezett jutni és csakugyan kilátása is volt, hogy célját elérí, mely esetben Miksának Franciaország vagy az azzal egyesített milanói vagy burgundi herczegségek ellen intézett támadása az ő terveit is meghiúsíthatta volna.

Épúgy megfelelt Aragóniai Ferdinánd érdekeinek, mint saját idegenkedésének a Franciaországgal való háborútól, ha Fülöp egy időben a birodalmi kormány-székkal, atyja és XII. Lajos közt békét igyekezett létrehozni. Ama kor felfogásának megfelelően az új összeköttetést házasságnak kellett volna megszilárdítania s az orleansi és habsburg-burgundi házak ellentétes igényeinek kiegyenlítését lehetővé tenni. Fülöpnek röviddel előbb született fiát, Károlyt össze akarták

házasítani Lajos leányával, Claudiával, ez követné atyját és anyját¹ minden birtokukban, ha fiuk nem volna, úgy hogy legalább Milanót s a Bretagnet meg kellett kapnia. Hogy Miksával, a ki már 1501. április havában elvileg beleegyezett, a részletekre nézve is tisztába jöjjenek, Lajos legbizalmasabb tanácsosa, az amboisi biboros fölkereste őt Trientben, a hol október 13-án szerződést kötöttek, a mely hivatva látszott arra, hogy a versengő osztrák és francia uralkodó házakat a legszorosabban összefűzze. Mindkét király örök időkre békét és szövetséget kötött egymással és kölcsönösen biztosította egymás birtokait. Miksa unokája, Károly, nagykorúsága elérésével Lajos leányát, a jelenlegi vagy jövendőbeli dauphin viszont Károly egyik nővérét fogja elvenni. Miksa megígérte, hogy a francia királynak hűbérül adja Milanót, Lajos ellenben megfogadta, hogy ezért 80,000 koronát fizet, támogatni fogja Fülöpnek Spanyolországban, Miksának Magyarországon és Csehországban való trónutódlását Miksa római útját és hadjáratát a törökök ellen, s nem avatkozik a birodalom ügyeibe.

Könnyű volt belátni, hogy ezt a szerződést egyik részről sem veszik nagyon őszintén. Csak arra való volt, hogy pillanatnyi czélokat érjenek el. A francia ígéretnek oly klauzulákkal voltak körülbástyázva, hogy a király a szerződés nyílt megszegése nélkül könnyen kivonhatta magát teljesítésök alól. Fülöp főherceget, a ki Franciaországon keresztül Spanyolországba utazott, már december 13-án rávette, hogy beleegyezett a szerződés némely pontjának megváltoztatá-

¹ Bretagnei Anna volt, a kit VIII. Károly halála után ennek utóda vett nőül.

sába. Miksa ugyan hajlandó volt Lajosnak és fiainak, a kik azonban még nem voltak, Milanót hűbérül adni, de nem akarta megengedni ez országnak a nőutódokra való átöröklését, mert szilárdul meg volt győződve arról, hogy a Claudia és unokája között tervezett házasság nem fog létrejönni. A francia király és diplomatái azután a velencei signoriát Miksa ellen ingerelték és feltüzelték a német választófejedelmeket, kik a királylyal egészen meghasonlottak. A trienti békét és barátsági szerződést tényleg széttépték.

Azonban még egyszer valahogy összefoldozták. A francia király 1501 nyarán, mihelyt Németország ellenében hátát fődözve látta, szövetségben Spanyolországgal megtámadta Nápolyt s úgyszólván ellenállás nélkül el foglalta, miután a király nem volt elkészülve arra, hogy két oldalról fogják megtámadni. De már a következő évben a hódítók közt az ország felosztása miatt háború ütött ki, melybe a spanyolok, a kiknek Miksa is küldött csapatokat, végre a francziák fölé kerekedtek s őket 1504 elején a királyságból teljesen elűzték.

Valamint ily viszonyok között a francia királynak ugyancsak érdekében állott, hogy Aragóniai Ferdinándnak Miksával való szövetségét és mindkettejüknek Milanó ellen tervezett támadását megakadályozza, époly kívánatossá tette utóbbira nézve a bajor örökösödési háború kitörése, hogy XII. Lajos összekötését a német ellenzékkel megszakítsa. Fia, burgundi Fülöp, szintén szorosabban csatlakozott a francia királyhoz, a mikor apósával különböző okokból meghasonlott. Fülöp új érintkezést hozott létre, atyja s a francia király közt, a mely a Bloisban, 1504. szeptember 22-én kötött egyességekre veze-

tett. Miksa most megígérte, hogy XII. Lajosnak három hónap alatt Milanót hűbérül adja, és pedig neki magának vagy fiainak, vagy ha ilyenek nem volnának, leányának, Claudiának vőlegényével, Károlylyal egyetemben. Lajos megfogadta, hogy nem avatkozik a német birodalom ügyeibe. Mindketten kötelezték magokat, hogy Aragóniai Ferdinánddal Nápolyra nézve külön egyességet nem kötnek; azonban tetszésére bízták, hogy szövetségükhöz csatlakozzék, ha nápolyi osztályrészét unokájának, Károlynak, kormányát pedig Fülöp főhercegnek engedi át, mire Lajos a Nápoly feléhez való jogát leányára ruházná. Az esetben, ha XII. Lajos fiutódok hátrahagyása nélkül meghal, a bretagnei, burgundi¹ és milanói hercegségek (Astival és Genuával) Fülöpre szállanak Károly és Claudia javára, az utóbbi két hercegség akkor is, ha e kettő házassága Franciaország hibájából abban maradna.

Miután ezeket a szerződéseket csak muló politikai konstellációk eredményezték s a francia király nem is vette komolyan, époly kevésbé hajtották végre, mint a rokon trienti egyezményeket. Alig hogy az amboisi biboros 1505. ápril havában Hagenauban a király nevében Milanót hűbérül kapta s a szerződéseket esküvel megerősíté, Lajos ugyanannak a biborosnak fölmentésével egyelőre titokban visszavonta leányának Károly főherceggel való házasságát s eljegyezte unokaöccsével, Angoulêmei Ferencz trónörökössel, a mi aztán a rákövetkező év május havában egy rendi gyűlésen nyilvánosan is megtörtént. Mert a Habsburgoknak Spanyolországgal való és

¹ Másként Ulmann II, 157. lsd. Dumont IV, 1, 57.

Franciaország ellen intézett egyesülésétől többé nem kellett tartani, miután Fülöp apósával a Kasztília fölött való uralomért versengett, a melyet Izabella királyné 1504. novemberben halálos ágyán nem búskomor leányára, Jankára vagy annak férjére, hanem saját férjére ruházott, úgy hogy Ferdinánd még Franciaország királyával is szövetséget kötött s elvette egyik unokahugát.¹

Miksára nézve ez az összeköttetés a francia királlyal mindenesetre nagy előnnyel járt, a mennyiben az utóbbit megakadályozta abban, hogy a német viszonyokban, főleg a bajor örökösödési háborúban nehézségeket támaszszon.

1505. december 1-én Gazdag György bajor-landshuti herczeg Erzsébet nevű leány hátrahagyásával meghalt. Noha a bajor családi szerződések szerint birtokainak IV. Albrecht bajor-müncheni herczegre és fivérére, Farkasra kellett volna szállniok, mégis titkos végrendeletben országait és kincseit leányára hagyta, a kit 1499-ben III. Rupprechtel, Fülöp pfalzi választófejedelem harmadik fiával összeházasított volt. Ruprecht apó-

¹ Miksának Franciaországhoz való viszonyára nézve 1501—1506-ig, melyre vonatkozólag Le Glay: *Négociation diplom. entre la France et l'Autriche* I, 19. s kk. II. fontos anyagot tett közzé, lsd. Lanz-tól a bevezetést a *Mon. Habsburgica* I. kötetéhez, II. rész, 60. s kk. II., de Leva-tól: *Storia docum. di Carlo V. in corralazione all' Italia* I, 70. s kk. II., Schweizer P.-től: *Die Verträge von Blois* a „Forschungen zur deutschen Gesch.“ XIX, 1. s kk. II. s az 1501—1502. évekre vonatkozólag Kraus B.-t 154. s kk. II., Höfler K.-től: „Bericht des kais. Botschafters Andrea del Burgo über die Verhandlungen zu Blois“ a „Sitzungsber. d. kais. Akad.“ 108. 411—472. II., Ulmann-t II, 98. s kk. II. V. ö. Hübler-től: *Der Streit Ferdinands d. Kath. und Philipps 1504—1506.* (Lipce, 1882.)

sának halála után Landshut és Burghausen várakat tényleg hatalmába keríté, de a rendek sem neki, sem Albrechtnek nem akartak hódolni s a királyt kérték, hogy a viszály eldöntését vegye kezébe.

Igazság és politika Miksa királyt arra ösztönözték, hogy Albrecht herceg mellett nyilatkozzék, mert sógora volt, míg a pfalzi ház egy fél század óta a császárral mindig ellenkezett és Fülöp választófejedelem mindenkor, még a birodalmi háborúk idején is Franciaországgal a legszorosabb összeköttetésben állott. Ez okból már december 9-én Albrecht herceget megadományozta s a rendeket hódolatra szólítá fel. Azonban egyuttal a maga „érdekét” — a mint magát kifejezte — megóvni s némely bajor területeket magához ragadni igyekezett, melyeket az osztrák tartományok kikerekítése céljából különösen fontosaknak tartott. Hogy békés kiegyezést hozzon létre, arra is kész volt, hogy pfalzi Ruprechtnek apósa birtokai harmadrészét megszerezze. Ámde ez a király ajánlatait visszautasítá, mindenek előtt pedig tudni sem akart a tőle kívánt birtok-átengedésekről. Mielőtt még jogi döntés történt volna, az erélyes Erzsébet hercegnő Landshut városának elfoglalásával 1504. április 17-én jelt adott a háború megkezdésére.

IV. Albrechtet nemcsak a király, hanem a sváb szövetség s a Pfalz több régi ellenfele is támogatá. Ruprecht pártján úgy szólván csak atyja volt. Ámde apósának a kincsei elég eszközt szolgáltatottak, hogy nagyszámú cseh zsoldosokat és német landsknechteket toborozzon. Bajorországban, a Felső-Pfalzban s a Rajna vidékén folyt a harcz s a közben a megtámadott vidékeket teljesen kifosztották és sok helységet elhamvasztottak. Miksa király augusztus hóban minden-

fáradtság nélkül elfoglalta a pfalzi választófejedelemnek elzálogosított hagenai és ortenai birodalmi gondviselőségeket s Ausztria részére birtokába vette. A pfalzi választófejedelem lényegileg területének védelmére szorítkozott. Ellenben Bajorországban a pfalzi párt elég erősnek mutatkozott, hogy ellenfeleivel szembeszálljon, noha Ruprecht maga már augusztus 20-án vérhasban meghalt. Hogy itt is döntést idézzon elő, Miksa a Rajnától a Dunához vonult, ott egyesült Albrechttel, Frigyes ansbach-baireuti örgróffal, sógorával Erik braunschweigi herczeggel, a sváb kerület csapataival és Nürnberg hadi népével, és szembe szállt egy háromezer gyalogosból és kilencszáz lovasból álló cseh zsoldos sereggel, a mely Sulzbach ostromának megszüntetése után Bajorországba vonult. Szeptember 12-én Wenzenbachnál Regensburgtól északkeletre csatára került a sor. A cseh gyalogosok, a kik lándzsákkal és vaskampókkal összekötött nagy ülőpaizsok mögött egy magaslaton voltak felállítva, vitézül tartották magukat s oly szilárdul állottak, mint valami fal, noha az ellenség számra nézve jóval tulszárnyalta őket. Miksát magát, a ki egy lovascapat élén őket megtámadta, egy kampós lándzsa lerántotta lováról s talán el is vészett volna, ha Erik braunschweigi herczeg saját élete kockáztatásával meg nem menti. De végre a csehek sorait szétugrasztották, legalább 1600-at megöltek közülök, 6—700-at elfogtak, de Miksa nagy részöket lovagias módon hazaereszté.

Miksa most Kufstein ellen vonult, a melynek várnagya, Pienzenau János, épúgy mint Rattenberg váráé, már junius havában meghódolt s ezért hivatalában megerősítettett, de augusztus havában egy pfalzi

hadtest közeledésekor Ruprechthez pártolt át. Most is, mikor a király legalább 5—6000 emberből, jobbára tiroliakból és voralbergiekből álló seregével Kufstein előtt megjelent, Pienzenau, bízva a sánczok és falak szilárdságában, a megadásra vonatkozó felszólítást visszautasítá. Egyik alvezére, Wamolt, a ki kétszáz csehből álló sereget vezetett, a városnak három napi lövetése után ugyan kilátásba helyezte az átadást. De minthogy az ostromlók ágyúi az első napokban nem értek el nagy hatást, szavához végre hűtlen lett, mi a királyt annyira felbőszíté, hogy kijelentette, mikép ha valaki még egyszer szerződésről beszél, úgy arczul üti, hogy elborítja a vér. Miksa ezért nagyobb buzgósággal, mint kezdetben, folytatta az ágyúzásts az iszonyú kőgolyóknak, a melyeket most működésbe hozott négy „nagy ágyúja“ (Hauptstuck) a várba szórt, a legerősebb falak sem állhattak ellent. Mikor már több tornyot romba lőttek s minden el volt készítve a rohamra, október 12-én a város őrsége megadta magát. Életének és vagyonának a király korábbi nyilatkozata ellenére megkegyelmezett.

Miksa felháborodása azonban újabb táplálékot nyert, mikor Pienzenau, ki a várat csak úgy akarta átadni, ha négy héten belül fölmentés nem érkezik, nem elégedett meg tizennégy napi határidővel s a neki engedélyezett másfél napi fegyverszünetet a vár megerősítésére felhasználta. Azonban az óriási ágyúkat, a melyeket Miksa Innsbruckból hozatott, néhány nap alatt úgy összelőtték, hogy Pienzenau és emberei összetett kézzel kegyelemért könyörögtek. Azonban az elkeseredett király a kapitulációt visszautasítá most, mert el volt határozva, hogy a várat

rohammal megveszi s az egész őrséget kardélre hányja. Ez október 17-én reggel titkos kijáraton menekülni próbált, de elfogták és Miksa parancsára a hóhérnak adták át. Pienzenaut, Wamoltot és tizenhat mást már lefejeztek, mikor Erik braunschweigi herczegnek, az anhalti fejedelemlnek és más előkelőknek sikerült a többi huszonhat számára kegyelmet kieszközölni.¹

A háború több hónapig elhúzódott még, míg végre 1505. február hóban fegyverszünetet kötöttek. Julius 30-án a király egy Kölnben tartott birodalmi gyűlésen a megpuhított pártoknak békefeltételeket szabott. Az elhalt pfalzgróf fiai számára Neuburgból s a Dunától északra eső legtöbb bajor birtokokból új fejedelemség, az u. n. ifju pfalz („junge Pfalz“) alakítandó, György herczeg többi birtokai pedig IV. Albrechtre és fivérére szállanak. Miksa saját „hasznára“ néhány kisebb területen kívül a Pfalztól a hagenau-i és ortenau-i tartományi gondviselőségeket, Bajorországtól a kirchbergi, weissenhorni és marstetteni sváb grófságokat és uradalmakat nyerte, melyeket a burgau-i határgrófsághoz csatoltak, továbbá az Inn mellett fekvő Neuburgot,

¹ Riezler III. köt. és Würdinger J.-n kívül: *Kriegsgeschichte von Baiern von 1347—1506*, II, 174—279., ki a bajor örökösödési háborút legalaposabban tárgyalja, lsd. különösen Kufstein ostromára vonatkozólag Slebusch kölni tanácsjegyzőnek október 5., 12. és 17-én Kufstein közelében kelt jelentéseit Höhlbaum-nál: *Mitth. aus dem Stadtarchiv von Köln* XI, 32. s kk. II., továbbá a Kufstein előtti táborból Sarnthein kanczellárhoz október 10. és 11-én, valamint a Miksa király részéről nejéhez október 18-án intézett leveleket, a melyeket Redlich O. a „Mitth. des Instituts“ IX. kötetében, 109. s kk. II. közzétett. Ezek a későbbiek vagy távolabb állók elbeszéléseit többféleképen helyreigazítják. Lsd. Riv-Alpon: *Max I. vor Kufstein* az „Organ d. milit.-wiss. Vereins“ 37. köt. 2. füz.

valamint Kufstein, Kitzbühel és Rattenberg városokat és uradalmakat, a Ziller-völgy bajor részével. Utóbbival, a melyet Tirolhoz kaptak, Tirol északkelet felé biztos határt nyert, a hogy előbb a Pusterthallal keleten kikerekítették. Mert 1500. április 12-én Lénárt, az utolsó görzi gróf Lienzben meghalt, mire Miksa számos korábbi örökösödési szerződés értelmében birtokait elfoglalta: a görzi grófságot Gradiskával és Isztriával, továbbá terjedelmes birtokokat Karinthiában, végül Lienz városát s a Pusterthalt a mühlbachi szorosig, a mennyiben nem tartozott a brixeni vagy freisingi püspökségekhez. Miután a Pusterthalt és Lienzet Tirollal egyesítették, ez néhány év alatt kelet felé elérte mostani kiterjedését, eltekintve attól, hogy a salzburgi birtokok a brixeni s a Zillervölgyben, továbbá Windisch-Matrai még a mai Tirolba ékelődtek.

A bajor örökösödési háború szerencsés kimenetele Miksa tekintélyét a birodalomban okvetetlenül emelte, főleg miután 1504. december havában legkiválóbb ellenfele a fejedelmek közt, Berthold mainzi érsek is meghalt, a kinek helyébe Jakab bádeni örgróf, a király rokona lépett. A tervet, hogy fia Fülöp számára Tirolból választófejedelemséget alakítson, ugyan nem bírta kivinni. E helyett a kölni birodalmi gyűlés, melynek a kamarai törvényszék helyreállítására vonatkozó kívánságát teljesíté, egy évre 4000 embert szavazott meg, hogy a magyarokat az általok megszegett 1491-iki örökösödési szerződés megtartására szorítsa.

Miksa remélte, hogy a Kölnben megszavazott eszközökkel kedvező esetben régóta elhúzódó római útját is megteheti. Fiának, a ki 1506 elején Kasztiáliába vonult, hogy jogait ez országra érvényesítse,

a tenger felől kellett volna őt támogatni. Fülöpöt a kasztíliaiak csakugyan urokul ismerték el, ki aztán apósát igényeiről való lemondásra kényszeríté. De már szeptember 25-én a forró láz elragadta, mire a kasztíliaiak mégis Ferdinánd királyt, Franciaország szövetségét fogadták el régensül Fülöp hatéves fia, Károly számára. Velence is ragaszkodott Franciaországgal való szövetségéhez és Miksától megtagadta az átvonulást római útja alkalmával, ha csak nem jön sereg nélkül,¹ miként atyja tevé. Ezért Frigyes nem is remélhette, hogy a birodalom kellő támogatása nélkül Franciaországon bosszút állhat a bloisi és hagenai szerződések megszegése miatt, s hogy tőle a burgundi és milanói hercegségeket elragadhatja, melyeknek a Bloisban történt megállapodások értelmében Károlyra kellett volna szállaniok.

Ez okból 1507. tavaszára Konstanzba birodalmi gyűlést hívott össze, a mely igen látogatott volt. Miksa lelkes szavakban festette le a rendek előtt a francia király részéről fenyegető veszélyeket s abbeli szándékát, hogy a német nemzetet örökre megfoszssa a császári méltóságtól, majd egyetértő cselekvésre és pénz, valamint legénység gyors megajánlására szólította fel őket, hogy elnyerhesse a császári koronát, a francziákat Milanóból elűzhesse s általában, hogy az elvesztett birodalmi területeket ismét visszafoglalhassa.² 10,000 lovast és 20,000 gyalogot kívánt s úgy vélte, hogy ez nem okozhat nehézségeket, miután 60,000 lovas s egy millió gyalog van Németországban.

Hogy Miksa ily nagy követelésekkel állt elő, azt valószínűleg abban a meggyőződésben tette, hogy

¹ Romanin V, 177. s kk. II.

² Guicciardini szerint. Lsd. Ulmann II, 310. 3. j

azokat jelentékeny leszállítások nélkül semmi esetre nem viheti keresztül. Valóban a birodalmi rendek három hónapi tárgyalás után félévre csak 3000 lovast és 9000 gyalogot, vagy az utóbbiak helyett 120,000 forintot ajánlottak meg. Azután egy Franciaország ellen való háborúról megelőző alkudozások nélkül hallani sem akartak és kivítették, hogy Lajos királyhoz követséget küldöttek, hogy a birodalommal szemben táplált szándékait kikémleljék. Miksa egyébiránt így is a legvidámabb kedélyhangulatban volt. Remélte, hogy az osztrák és burgundi tartományokból vett csapatokkal együtt 30,000 emberből álló sereget hoz össze, a melylyel véleménye szerint annál inkább végezhet valamit, mert kilátása volt arra, hogy ezuttal a svájcziaiak nem ellenfelei soraiban, hanem az ő zászlói alatt fognak harcolni. Mert a svájcziaiak követsége, a mely Konstanzban megjelent, kijelenté abbeli készségöket, hogy oda fognak hatni, hogy a császári korona csakis német kézbe kerüljön. Miután a király késznek mutatkozott, hogy a svájcziszövetséget a kamarai törvényszéktől s a birodalom iránt való egyéb kötelezettségeitől fölmenti, megígérték, hogy mint a birodalom „rokonai“ 6000 embert adnak zsoldjába, hogy Miksa a császári koronát elnyerhesse. Ez vérmes hangulatában már újabb nagyszerű vállalatokat tervezett. A császári korona

¹ A konstanzi tárgyalásokra nézve a legrészletesebb tudósítások Janssen-nél: *Reichsrespondenz* II, 700—741. található, hova a későbbi birodalmi gyűlésekre nézve is utalok. V. ö. a többi u. o. idézett forrásokat is, továbbá Ulmann-t II, 309. s. kk. II. Úgy látszik, az is szándékában volt, hogy a császár régi jogait az egyházi államban ismét érvényre juttassa. Ulmann: *K. Maximilians I. Absichten auf das Papstthum* 5. s. kk. II.

elnyerése s az olaszországi, valamint burgundi viszonyok rendezése után, mint a rendek előtt kijelenté, a hitetlenek ellen akart hadat indítani.¹

De szép álmaiból csakhamar fölébredt. A svájcziaiknál ezúttal is diadalmaskodott a francia pénz a német nemzeti érzésen. Már julius végén egy francia követ a milanói alkirálynak Zürichből azt jelenté, hogy a svájcziaik a királynak a milanói herczegség védelmére annyi csapatot fognak állítani, a mennyit csak kíván.¹ A birodalmi rendek a konstanzi határozatok végrehajtásánál szintén szokott késedelmeskedéssel jartak el. Hadi kontingenseik, a melyeknek október 16-án Konstanzban kellett volna lenniök, többnyire vagy később, vagy épen nem érkeztek a királyhoz. Németalföld, hol az ifjú Károly nevében Miksa helyett okos leánya: Margit, a szavójai herczeg özvegye vezette a kormányt, maga alig védekezhetett a gelderni herczeg ellen, a kit Franciaország titokban támogatott. Az örökös tartományok rendei, a melyeket Miksa egyébiránt csak 1508. február 2-ára hívott egybe, szintén távol állottak attól, hogy kívánságainak teljes mértékben eleget tegyenek. A linzi tartományi

² de Leva I, 100. Ulmann II. 325.

³ Pritz: *Gesch. des Landes ob der Enns* II, 200. Az Enns alatt levő Ausztriától a király 3000, Stíriától s a cilli grófságtól 2300, az Enns felett levő Ausztriától 1500, Karinthiától 1500, Krajnától és Görztől 1500, tehát az úgynevezett alsó-ausztriai országokból 9800 embert kívánt. Krones: *Landtagswesen der Steiermark* a „Beitr. zur Kunde steierm. Geschichtsq.“ II, 106. V. ö. u. o. VI, 83, mely szerint egy Marburgban tartott stájer tartományi gyűlés röviddel márczius 1-je előtt 16,000 forintot szavazott meg a „velenceiek ellen“, a kikkel tehát a háború már bizonyára kitört. Ulmann II, 340.

gyűlés a római útra a kívánt 1500 lovas és gyalog helyett csak 400 gyalogot ajánlott meg három hónap tartamára,² mások valószínűleg a Velenczével való háború kitörése előtt épen semmit. Csak a tiroli tartományi gyűlés, a mely már 1506-ban a római útra 50,000 forintot szavazott meg, 1508 elején ugyan erre a célra 1000, s ha háború törne ki, 5000, sőt szükség esetén 10,000 embert ajánlott meg.¹ Ekkepen Miksa serege, a mely 1508 elején déli Tirolban gyülekezett, elég nagy volt arra, hogy fölkeltsse Velence bizalmatlanságát, a mely most is csak csekély kísérettel akarta területén átengedni, de sokkal csekélyebb volt, a hogy Miksa tartott is tőle, hogy a köztársaság ellentállását megtörje s hogy az átvonulást kierőszakolhassa.

Ily körülmények között Miksa oly lépésre határozta el magát, a mely mutatja, hogy végleg szakított a középkori császárság eszméjével. 1508. február 4-én a trienti székesegyházban az ott levő fejedelmek s a birodalom nagyjai jelenlétében előzetes ünnepségek után tanácsosa, Lang Máté gurki püspök által kihirdetteté, hogy fölvette a „választott római császár“ czimet.² Ezzel kimondta, hogy a jogot a császári méltóságra már a római királylyá való megválasztással meg lehet szerezni, a pápának tehát nincs joga ahhoz, hogy azt Németországtól elvegye s esetleg a francia királyra ruházza. Ezentúl a római német királyok a császári

¹ Brandis : *Landeshauptleute* 388. s kk. II. Sinnacher : *Beiträge* VII, 109.

² Szentanuk tudósítása a legközelebbi napokból a „Forsch. z. Deutschen Gesch.“ I, 71. és Janssen-nél : *Reichs-correspondenz* II, 742. Fugger téves előadására nézve lsd. Ranké-tól : *Deutsche Gesch.* I⁴, 346. s kk. II.

czimet mindjárt Aachenben történt koronázásuk után vették föl s általában csak V. Károly koronáztatta még meg magát a pápától. II. Gyula pápa Miksa eljárása ellen annál kevésbbé szólalt fel, mert jogát, hogy császárrá koronázhatja, határozottan elismerte. Miksa római útját, különösen serege élén maga is megakadályozni igyekezett¹ és örült, hogy Miksa az említett kibúvóval megelégedett.

¹ Brosch M.: *P. Julius II.* 138. s kk. II. V. ö. Ulmannál II, 340.

NEGYEDIK FEJEZET.

A kilenczéves háború Velence ellen.

Hogy a francziáktól a milanói herczegséget elfoglalja s hogy XII. Lajos igazi vagy állítólagos szándékait a császári koronára mindenkorra meghiusítsa, Miksa 1508 ujév táján átkelt az Alpokon, minek következtében Velenczével háborúja támadt. Ha a császár a signoria iránt már 1496-ban tanusított két-szinű magatartása óta ellenszenvvel viseltetett, úgy a területén való átvonulásnak makacs megtagadásával annyira megharagítá, hogy Franciaországhoz való ellenséges állása ellenére a hatalmas köztársasággal háborút kezdett.

Már a trienti ünnepekre következő napon Val-suganából 2000 gyalogot a hegyeken át Vicenza területére küldött, hol a hét községet (Sette Comuni) és számos más helységet megszállották. Ugyanakkor Frigyes brandenburgi örgróf az Etsch vidékén Roveredo ellen nyomult. A keleti harcztéren, a hol Erik braunschweigi herczeg volt a fővezér, Trautson Sixtus 1300 gyalogossal elfoglalta Ampezzót s a cadorei völgyet, s azután Peutelstein várát készült megtámadni, a mely a Pusterthalban Toblach felől az utat elzárta. Noha a brandenburgi örgróf Roveredo ellentállása s az Etsch-völgyi szorosok erős megszállása következtében gyöngye hadi erejével tovább nem nyomulhatott s a hét községből néhány nap

mulva ismét kivonulni volt kénytelen, a császár elpusztíthatatlan optimismusában a büszke signoriát már legyőzve látta lábainál. „A velenczeiek“, írja márczius 1-én a szász választófjedelemnek, „oroszlánjukat úgy festik, hogy két lábbal a tengeren, harmadikkal a sík földön, negyedikkel a hegyeken áll. Mi a hegyeken levő lábát majdnem egészen elfoglaltuk, egyik körme hijján, a melyet Isten segítségével nyolcz nap alatt birtokunkba kerítünk; akkor azután reméljük, hogy a sík földön levő lábát is elfoglalhatjuk“.¹

De már a legközelebbi napokban teljes fordulat állott be. Mig a birodalmi csapatok félévi szolgálat-idejük leteltével hazamentek s a legtöbb örökös tartományban a rendek ajánlataikkal fősvénykedtek, a velenczeiek, kiket a francziák is támogattak, nagyszámú seregeket állítottak ki, a melyekkel minden ponton támadólag léptek fel.

Cadoréban Trautsont, a kinek néhány száz embert segítségül küldöttek, de ki a szükséges óvintézkedéseket megtenni elmulasztá, a velenczei Bartolome d'Alviano tábornok márczius 2-án váratlanul megtámadta, őt magát övéinek legnagyobb részével vitéz ellentállás után levágta és körülbelül 500 emberét elfogta. Száz németet a velenczei seregben levő albániaiak lefejeztek, mert minden beszolgáltatót fejért egy aranyat ígértek nekik. Innen Alviano április hóban a Friaulban levő osztrák birtokok ellen indult, elragadta Cormons-t, mire Pordenone magát önként megadta, elfoglalta Görz-öt, a melynek várát Liechtenstein András lőpor hiányában átadni volt kénytelen, azután Duinó-t és Wippach-ot, május 6-án Triesztet, a melyet

¹ Ranke-nál: *Deutsche Gesch.* I, 119.

ugyanakkor a velencei hajóhad is megtámadott, több napi bombázással megadásra kényszeríté, junius elején átkelt a Karszton, elfoglalta Adelsberget és Laibachot fenyegeté. Május második felében a velenceiek az osztrák Isztria legnagyobb részét Pisinó-val együtt szintén elfoglalták, míg az akkor szintén Ausztriához tartozó Fiumét (Sant Veit am Flaum) a hajóhad szállotta meg. A belső-ausztriai tartományok a velenceiek előnyomulását tétlenül nézték, úgy hogy még Erik braunschweigi herczeg is gyöngének tartotta magát arra, hogy velök nyílt mezőn szembeszálljon.

A császár maga már márczius első felében arra a hirre, hogy a svájcziaik ígéreteiket megszegték, sőt hogy a franczia király támadásakor ennek segítséget fognak nyújtani, Tirolból a birodalomba ment, hogy a sváb szövetségtől s a választófejedelmektől segítséget kérjen. De az előbbi tétlen maradt, az utóbbiak pedig birodalmi gyűlés egybehívását sürgették.

Nagy jelentőségű volt ekkor az, hogy legalább a tiroliaik szilárd falként szállottak szembe az ellenségekkel. A Pusterthal fegyverfogható népének hadba szólításával azt az Ampezzón s a Kreutzbergen át történhető betörések ellen megvédték. Egy tartományi gyűlés, a mely május 18-án Bozen-ben megnyílt, elhatározta, hogy a tartomány három hónapra 10,000 embert állít, s azonkívül mindenki kölcsön adja ezüstneműjének egyharmadát vagy megfelelő pénzüsszeget, hogy néhány ezer svájczit vagy graubündenit, vagy a Bódeni-tó és Fekete-erdő vidékéről embereket toborzzanak.¹ Ez intézkedésekre annál

¹ Egykorú nyomtatványból. „Tiroler Almanach auf das Jahr 1803“, 59—84.

égetőbb szükség volt, mert úgy látszott, hogy a császár örökös tartományait egészen magokra hagyta s Innsbruckban levő helytartóinak és kormányzóinak ismételt kérésére és előterjesztéseire nem is válaszolt.¹ A tiroliak fegyverkezésének a velenceiekre annál nagyobb hatással kellett lennie, mivel seregök épen Tirolban érzékeny vereséget szenvedett. Mert mikor az itt vezérkedő Pitigliano gróf hosszas vonakodás után végre ostrom alá fogta a Calliano alatt fekvő Pietra várát, mely a Trientbe vezető utat elzárta, az őrség nemcsak vitézül ellentállott, noha a falakat félig romba lőtték, hanem május 18-án este egy kirohanás alkalmával megölte a velencei ágyúmestereket, egy ágyút elfoglalt, egy másikat beszőgezett, úgy hogy a velenceiek vezére elhatározta magát az ostrom abbanhagyására.

További ellenségeskedésre többé nem került a sor, mert június 6-án a trienti püspök közbenjárására a császár tanácsosai s a velencei meghatalmazottak a Riva és Arco közt fekvő Szent Mária-kolostorban három évre fegyverszünetet kötöttek, mely a velenceieknek minden foglalásaikat meghagyta, Adelsberg kivételével, a melyet csak a fegyverszünet aláírása után foglaltak el.²

¹ Junius 6-án kelt levelök Chmel-nél: *Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Gesch. Maximilians und seiner Zeit* a „Bibliothek d. Liter. Vereins“ X, 300. l.

² Az 1508-iki háborúról a legrészletesebb tudósításokat, a mennyiben az események Velenczében ismeretessé lettek, Marino Sanuto közli, *Diarii* (kiadták Fulin, Stefani stb.) VII, 275—567. V. ö. Romanin-t V, 184. s kk. ll., Egger-t: *Gesch. Tirols* II, 32. s kk. ll., Ulmann-t II, 341. s kk. ll. s az okleveleket Göbler-nél: *Chronica der Kriegshändel . . . K. Maximilian*

Hogy a császár e dicstelen és sok veszteséggel járó háború után Velenczét jobban gyűlölte, mint valaha, természetes. De hogy már fél év múlva ki látása nyílt, hogy a büszke köztársaságnak minden sértést kamatostol visszaadjon, ez a köztársaság né-mely politikai hibáinak és korábbi terjeszkedés-vágyá-nak volt a következménye. A mit Velence a szá-razföldön birt, azt a XIV. század óta a római biro-dalom, Milano, az egyházi állam, Nápoly és Magyaror-szág rovására szerezte meg. Nem volt egy szomszédja sem, a kit területében meg ne rövidített volna. Ezt senkisé is érezte inkább, mint II. Gyula pápa (della Rovere), a ki feladatául tűzte ki, hogy az egyházi államot egész terjedelmében helyreállítja; s az ott levő utolsó urak legyőzése után ezt a cél-t el is érte volna, ha Velence nem áll útjában, a mely Borgia Caesar bukása után Faenza és Rimini váro-sokat, valamint előbb Ravennát is hatalmába keríté. Mióta a pápai székre lépett, egy Velence ellen irányuló messze elágazó koalíció alapítása egyik leg-kedvesebb eszméje volt.

Már 1504. szeptember havában, a bloisi szerződés megkötésekor, a pápa, XII. Lajos és Miksa között Velence ellen irányuló szövetséget írtak alá és tervbe vették a köztársaság területének felosztását. Azonban legalább a francia király akkoriban nem vette ezt a dolgot komolyan. 1507 nyarán a pápa Carvajal

durch Herrn Erichen Hertzog zu Braunschweig . . . im Jahre 1508 geführt (Frankfurt, 1566.), Chmel-nél 290. s kk. II. Janssen-nél i. h. 742. s kk. II. és Mairhofer T.-nál: *Tirols Anteil am Venedigischen Krieg* (a brixeni gymn. 1852 Értesítő-je, 5. s kk. II. a jegyzetekben, míg a szöveg csak Kirchmair krónikájának lenyomata, a mely azután a „F. R. Austr. SS.“ I, 419. s kk. II. megjelent).

Bernardino santa-crocei bíborost Németországba küldé, hogy Miksa és XII. Lajos között békét hozzon létre, a mely egy Velenceze-ellenes koalíciónak szükségképen előfeltétele volt. Akkoriban Miksánál az ellenszenv Franciaország iránt s az óhaj, hogy Milanót attól elragadja, sokkal erősebb volt, hogysen a pápa kívánságára ráállott volna. De mikor 1508. február elején elhatározta a Velenceze ellen való háborút, maga küldött a francia királyhoz ügynököt s vele kész szerződés-javaslatot küldött, a melynek pontjait a pápai követ állapítá meg a császár néhány tanácsosával s az aragóniai király köveivel. E szerint a császár 100,000 aranykorona ellenében XII. Lajosnak Milanót újból hűbérül adja és lemond Claudia hercegnőnek unokájával való házasságáról. Fődolog volt azonban egy támadó és védő szövetség javaslata Velenceze ellen, a melynek birtokaiból a császár Roveredót, Friault, Trevisót, Paduát, Vicenzát és Bresciát Valcamonicával, a francia király pedig a többi milanói birtokokat kapta volna. A pápának s a magyar és aragóniai királyoknak tetszésökre bízták, hogy ebbe a ligába belépjenek, hogy a Velenczétől elvett birtokaikat visszakaphassák.¹ A francia király még mindig hánytorgatta a szövetséghez való ragaszkodását és kijelenté, hogy Velenczével soha egyességet nem köt. De mikor a köztársaság a császárral három évre fegyverszünetet kötött s ebbe Franciaországot belefoglalta, de — mint a király óhajta — a gelderni herceget nem, úgy hogy ez Miksa támadásainak ki volt téve, akkor

¹ Brosch: *P. Julius II.* 154. s kk. II. és 338. s kk. II., a jegyzeteket 33—36. A javaslatot a császári ügynöktől gázdája, Velenceze barátja, míg aludt, ellopta és leírta, s aztán a velencei követnek átadta.

XII. Lajos hirtelen megváltoztatta eddigi politikáját s immár maga volt azon, hogy a császárral szövetségre lépjen.

Cambrayban, a hol Lajos mindenható minisztere, az amboisi bíboros, Miksa leányával, Margittal s a császár legbizalmasabb tanácsosával, Lang Máté püspökkel, egy spanyol és angol követ jelenlétében találkozott, december 10-én titkos szövetséget kötöttek, a melynek főcélja Velence szárazföldi birtokainak teljes felosztása volt. A császár és Franciaország között kötött és nyilvánosságra szánt békeszerződés csak mellékes volt, noha fontossággal bírt annyiban, mivel a bloisi és hagenai szerződéseket a Károly és Claudia között kötendő házasság elejtésével megújítja, a francia királynak és mindkét nembeli utódainak Milanóval való megadományoztatását és ennek fejében 100,000 aranytallér lefizetését megállapítja, a gelderni herczeggel való viszály eldöntését pedig, a kire nézve egyelőre egy évi fegyverszünetet állapítottak meg, békebiróságra bízták. Ez a béke előfeltétele volt a Velence-ellenes ligának, melyben a pápa, a császár, a francia és aragóniai királyok vesznek részt, hogy visszafoglalják mindazokat a birtokokat, melyeket a köztársaság tőlük elvett. E szerint a pápa kapja a Romagna városait, az aragóniai király a Velenczétől megszállott apuliai kikötővárosokat, a császár Roveredót, Veronát, Paduát, Vicenzát és Friault az aquilejai patriarchatus birtokaival, valamint az utolsó háborúban az osztrák háztól elvett birtokokat, a francia király pedig Bresciát, Bergamót, Cremát és Cremonát tartozandóságaival együtt. A háborút április 1-én kezdik meg és mindannyian addig folytatják, míg a kitűzött cél el nem érik. Hogy a császárnak,

a kinek negyven nappal később szabad volt föllépnie, a három évi fegyverszünet megszegéséhez elfogadható ürügyet nyujtsanak, a pápa fel fogja őt szólítani, hogy mint az egyház védője, birtokainak visszafoglalásához segítséget nyujtson. A szavójai herczegnek a cziprusi királyság visszafoglalása végett, a ferrarai herczegnek s a mantuai örgrófnak pedig a Velenceze részéről elvett birtokaik visszaszerzése czéljából tetszésökre bízták, hogy a ligához csatlakozzanak. A magyar királyt is csatlakozásra fogják felszólítani, hogy a velenceiektől elfoglalja azokat a birtokokat, a melyeket birodalmától jogtalanul elvett. Hogy a tervezett rabló hadjáratot a jog látszatába burkolják, a pápa a velencei doge s a signoria, valamint összes alattvalói és országai ellen mondja ki az átkot és interdiktumot, a szövetségeseket pedig szólítsa fel, hogy neki karhatalmat nyujtsanak.¹

A császár részéről nyilván nagy siker volt, hogy Franciaországot Velenczétől elválaszthatta s az utóbbit teljesen elszigetelte, továbbá hogy kilátása nyílt, hogy nem csak az utolsó évben elvesztett területeket, hanem az egész országot a Pó-ig és Minció-ig hatalmába keríti. Alapjában véve azonban a liga megkötését Miksa egyik nagy politikai hibájául kell tartanunk. Mert a francia királynak segítséget nyujtott, hogy Felső-Olaszországban megsemmisítse az utolsó hatalmat, a mely némileg még ellensúlyozá s ekképen maga támogatta az Appennini-félszigeten a francia túlsúly megalapítását. Mert erejének túlbecsülése mel-

¹ A szerződések (latinul) Dumont-nál: *Corps diplom.* IV, 1, 109. s kk. II. és francia fordításban Le Glay-nál: *Négociations* I, 225. s kk. II. V. ö. Lanz-ot, 93. s kk. II.

lett abban mégsem kételkedhetett, hogy befolyása közvetlen birtokain nem fog sokkal messzebbre terjedni, s hogy azt a francia befolyás jóval túl fogja szárnyalni. S ha idővel, miután minden duumviratus egységre tör, közte és Franciaország között Olaszország uralmán harczra kerül a dolog, be kell látnia, hogy segédeszközei bajosan mérközhetnek a versenytársaival.

Miksának a ligában való részvételénél még rosszabb volt az a mód, a hogy a háborút a maga részéről viselte. Mert ismét a harczba rohant a nélkül, hogy előbb biztosította volna magát arról, hogy a szükséges erők rendelkezésére fognak állani, s mikor azután a harczterre készült, kitűnt, hogy reményei nagyrészt homokon épültek.

A német birodalmi gyűlés, melyet a császár 1509. április 22-én személyesen megnyitott, soha nem tapasztalt egyértelműséggel minden támogatást megtagadott. Mert általában beleuntak a harczokba, melyek a birodalomra nézve több szégyent, mint becsületet és előnyt hoztak, és különösen egy Velencze ellen való támadás már a kereskedelem megzavarása miatt legkevésebbé sem volt népszerű.

Az örökös tartományok is sokkal kevesebbet ajánlottak meg, mint azt a császár remélte. Az úgynevezett alsó osztrák tartományok (az Enns alatt és felett levő Ausztria, Stiria, Karinthia és Krajna) képviselőinek gyűlekezete, a mely február hóban és márczius elején az Elzászból való követek jelenlétében Salzburgban tanácskozott, határozottan megtagadta a császár követelései teljesítését, a mely szerint 100 font földjövedelem után hat hónapra egy nehéz lovast és négy gyalogot kellett volna kiállítani. Csak egy

lovast és két gyalogot ajánlottak meg 200 font jövedelem után,¹ és pedig csak négy hónap tartamára. Csapataiknak előbb nem is szabad velencei területre nyomulni, míg a császár személyesen meg nem nyitja a háborút.² A császár azután legalább az Enns alatt levő tartomány rendeinél még egy kísérletet tett, hogy őket egy lovasnak és négy gyalognak hat hónap tartamára való megajánlására bírja, vagy ha ez nehezőkre esnék, őket rávegye arra, hogy egészben 2000 lovast és 4000 gyalogot állítsanak, és pedig 1000 lovast és 1000 gyalogot az öt alsó-ausztriai herczegség, 500 lovast és 1000 gyalogot a felső tartományok (Tirol s a külső tartományok), a melyekhez még 500 huszárt és 2000 csehet kellene toborzani. Azonban a rendek minden messzebbmenő követelést visszastasítottak.³ Mert akkoriban a hazafiság sohasem terjedt annyira, hogy a rendek, ha veszélyes külső ellenség ellen való harczról volt is szó, a tartomány fejedelmének kívánságait egyszerűen teljesítették és magán érdekeiket a haza jólétének és becsületének alárendelték volna. A tiroli tartományi gyűlés, a mely január második felében Bozenben összeült, készségesebbnek mutatkozott, de csak

¹ Ez az Enns felett levő tartomány képviselőinek 1518-ból való adata szerint az „Archiv für österr. Geschichtsq.“ XIII, 268. l. az ő tartományukra nézve 120 lovast és 240 gyalogot, az Enns alatt levő Ausztriára nézve 350 lovast és még egyszer annyi gyalogot tett ki.

² Dimitz: *Gesch. Krains* II, 11. s k. l. V. ö. Schönherr-től *Der Krieg K. Maximilians I. mit Venedig 1509* (Bécs, 1876, „Organ der militär-wissenschaftlichen Vereine“) 5. s. k. l.

³ Lsd. az okleveleket az „Archiv f. österr. Geschichtsq.“ XIII, 321—333.

azért, hogy saját országukat megvédjék. Tekintettel a kimerültségre, a mely az előző évben viselt háborúnak volt a következménye, minden támogatást megtagadott. Csak mikor a tiroli kormány képviselői kijelentették, hogy ezentúl a tartományi rendek tudta és akarata nélkül háborút nem kezdenek, a rendek 5000, s ha ez nem volna elegendő, 10,000, sőt szükség esetén 20,000 embert ajánlottak meg.¹ A császár abbeli tervének, hogy a tiroli tartományi gyűlést április közepére még egyszer összehívja s hogy attól 6000 gyalognak és 2000 lovasnak négy hónapra való kiállítását fogja kérni, a kormány marsalja, Liechtenstein Pál már eleve ellene nyilatkozott. Mert a nagy áldozatok után, melyeket az ország az utóbbi háborúban hozott, a rendek alapos ok s más oldalról való hatásos közreműködés kilátása nélkül egyhamar nem fognak a velenceiekkel háborúba bocsátkozni.²

Hogy legalább néhány ezer zsoldost fogadhasson s az élelmi, valamint a szükséges hadi szereket megszerezhesse, a császárnak iparkodnia kellett, hogy a vámok, bányák s más jövedelmi források elzálogosításával pénzt teremtsen elő.³

Mindamellett a császáriak eleinte nagy sikereket arattak, mert csak a francziák hadi tetteinek a babérjait kellett leszedniök.

¹ Az itt hozott határozatokról szóló közleményt a tiroli tartományi gyűlések történetéből, az „Archiv f. Süddeutschland“ I, 293. s kk. II. s ebből Jäger A.-nál: *Gesch. der landständ. Verf.* II, 2, 455. s k. l. kellő világításba helyezik és másrészt megerősítik a tudósítások M. Sanuto-nál VII, 722. 735. 740. 742. 745.

² 1509. április 7-én Innsbruckból kelt levél Chmel-nél: *Urkunden, Briefe* stb. 314. l.

³ Schönherr 10. s k. l.

A velenczeiek, a kik már deczemberben értesültek az ellenök kötött ligáról¹ s ennek következtében serényen fegyverkeztek, főseregüket, 2000 lovast és 20,000 gyalogot, Lombardiába küldötték, a melyet joggal a francia király legveszélyesebb ellenfelének tekintettek. Azonban mindkét vezéröknek, a tüzes Alvianónak s a félénk Pitigliano grófnak rossz egybeműködése következtében, a sereg felét május 14-én Agnadello mellett megverték és majdnem teljesen megsemmisítették, Alvianót magát elfogták, míg a sereg másik fele demoralizált állapotban elhamarkodva visszavonult. A szárazföldön Velence uralma egy csapásra összeomlott. Lombardia legfontosabb városai a francziáknak ellentállás nélkül megadták magukat. Verona Pitigliano gróf előtt bezárta kapuit. A Romagna városait s az apuliai kikötőket a signoria önként kiüríté, hogy a pápát és Aragóniai Ferdinándot az ellenségektől elvonja. A császárnak is felajánlá a köztársaság a legutolsó évben elfoglalt területek visszaadását, továbbá, hogy elismeri felső-olaszországi birtokai felett a birodalom fenhatóságát s hogy ezekért évi adót fizet. A császár azonban a kiátkozott Giustiniano velencei követnek még arra sem adott engedélyt, hogy hozzá jöhessen.²

¹ Romanin V, 189. s kk. ll., a kinek alapos kutatásaira a Sanuto-nál (VIII. és IX. köt.) olvasható bő tudósításokon kívül mindarra nézve utalhatok, a mi Velenczét illeti. A császárral való 1509-iki háborúra nézve lsd. Sanuto-n és Romanin-on kívül még Schönherr-t, 38. s kk. ll., valamint a jegyzeteket Miksa császár leveleiben, Le Glay-nál: *Correspondence* I, 152. 159. 162. 176. 182. 190. Bergmann: *Die Edlen von Embs zu Hohenembs*.

² Romanin V, 213. s k. l. 219. V. ö. Sanuto-t VIII, 290. 295. 299. 309. 317. 318. 435. Ebből önként következik, hogy sem Giustiniano állítólagos beszédje, sem a császár válasza nem hiteles.

Miksa tényleg remélhette, hogy a háború következtében sokkal nagyobb sikereket fog elérhetni. Mikor csapatai, körülbelül 15,000 ember, július 1-én Trientből megkezdték hadiműködéseiket, egyelőre ellenségre sem találtak. Roveredo ellentállás nélkül megadta magát a császárnak, Riva pedig a szomszédos helységekkel a trienti püspöknek. A verónai polgárok a francia királynál levő császári követ, Andrea da Burgo előtt megnyitották városuk kapuit, még mielőtt a császári sereg a verónai szoroson át a város falaiig nyomult. Ugyanezt tették Vincenza és Padua polgárai. Treviso elpártolását csak nagy kedvezményekkel lehetett megakadályozni.¹ Keleten a csapatok, melyeket az alsó-ausztriai tartományok kiállítottak, Görzöt, Triestet, Duinót, Mitterburgot, Fiumét több más, az utolsó évben elvesztett helységekkel együtt megszállották, melyeket a velenceiek, részint, hogy a császárt kiengeszteljék, részint, hogy erejüket koncentrálják, kiűritettek. A hegységben fekvő városok közül is Bassano és Feltre már június elején megadta magát a császáriaknak. Mikor azután Miksa maga, a kinek most a tiroli tartományi gyűlés is a velenceiek ellen csapatokat ajánlott meg, július elején néhány ezer emberrel Valsuganán át Feltre felé nyomult, innen Belluno városát is elfoglalták, a melynek fellegrvárát a császár néhány nap múlva szintén megadásra bírta. Miután Serravalle szintén megnyitá kapuit a császáriak előtt, hátuk teljesen fődözve volt az esetre, hogy ha Miksa — mint beszélték — Treviso ostromára vállalkozik, az egyetlen nagyobb városéra,

¹ V. ö. Santalena A.-tól: *Veneti e Imperiali Treviso al tempo della liga di Cambray.* (Venezia, 1896.)

melyet a velenceiek a szárazföldön még kezökben tartottak. E célból már nehéz ütegeket hozatott Innsbruckból a Brenner-en át, s azután az Etsch folyón Veronába¹, és Erik braunschweigi herceget, „alsó-ausztriai országainak főkapitányát“, a ki Friaul keleti határán állott, felszólítá, hogy vele egyesüljön,² mikor hirtelen fordulat állott be.

Míg sok város a legnagyobb veszély idején a büszke köztársaság zászlaját bátortalanul elhagyta, a vidéki lakosság a köztársaság iránt való rendületlen hűségével tűnt ki, s az ellenségekkel szemben nagyon ellenséges magatartást tanusított. A parasztok összesereglettek, a császáriakat nyugtalanították, összeköttetéseiket elvágták, a hidakat elpusztították és kisebb hadosztályaikat megrohanták. A legszigorúbb bánásmód, a helységek felgyújtása, a fegyverrel elfogottak lemészárlása nem tett maradandó hatást. Miután az amúgy is nem nagyszámu sereg jelentékeny részét a parasztok leverése és szemmel tartása igénybe vette, a császárnak nem is volt elég csapata ahhoz, hogy az elfoglalt városokat kellő számú őrséggel ellássa.

A vidéki lakosságnak e magatartása, valamint az elvesztett városokban lakó néposztályoknak gyakran kimutatott ragaszkodása, a császáriak gyöngesége, a francia király lanyhasága, a ki Velence lombardiai területeinek elfoglalása után a harcztérrel visszavonult, továbbá az a körülmény, hogy a pápát és Aragóniai

¹ Sanuto VIII, 528.

² Marosticából július 14-én, az innsbrucki helytartósági levéltárban: *Max. I.* 44. Kivonata Schönherr-nél 43. l., pontatlan és helytelenül van megokolva. Feltrét és Bellunót is nem Erik herceg foglalta el, hanem már előbb voltak a császáriak kezében.

Ferdinándot a ligától elvonhatják, a velencei kormányt ismét felbátoríták. Épen akkor, mikor a császár Treviso ostromához készült, a köztársasági csapatok támadólag léptek fel. Már július 17-én reggel Gritti András provveditore a kevés őrséggel ellátott Paduát megrohanta és hatalmába keríté. Néhány napra reá Serravalle, Feltre és Belluno, hol a császáriak csak a várat tartották meg, a velencei csapatok kezébe esett, melyeket a lakosság mindenütt támogatott.

Hogy Paduát visszafoglalja, a császár augusztus közepe előtt személyesen a város alá vonult. Zászlaja alatt lassanként körülbelül 22,000 embert egyesített.¹ Mikor nehéz ágyúi végre megérkeztek, szeptember 15-én hozzáfogott az ostromhoz, a melyet maga vezetett. Azonban Paduát, a hol Pitigliano vette át a parancsnokságot, 14,000-nél több ember védte, úgy hogy a várost minden oldalról be sem lehetett keríteni. A kísérletet, hogy Paduát a Bacchilione elvezetésével megadásra kényszerítsék, sikeres kirohanással meg-hiusították. A város ellen intézett rohamok eredménytelenek maradtak, részint a lakosoktól buzgón támogatott erős őrség ellentállása, részint egyes kapitányok árulása következtében, kik a velenceieket a tervezett vállalatokról értesítették. Szeptember 20-án ugyan az egyik bástyát rohammal megvették. Azonban az akkor felrobbanó aknáknak, melyeket a velenceiek ástak s az őrség tüzelése a császáriakat, a kik ez alkalommal körülbelül ötszáz embert veszttettek, arra kényszeríték, hogy a sánczot

¹ Ulmann II, 38. szerint többen voltak. Köztük volt 3000 francia lovas (500 lándzsás), azonkívül spanyol és olasz segédc csapatok.

ismét kiürítsék. Miután szeptember 29-én egy második ostrom, mely a támadóknak ezer emberökbe került, szintén sikertelen maradt, a császár felhagyott az ostrommal ¹ és október végén Tirolba visszatért. Seregének legnagyobb része fel is oszlott, miután pénzforrásai teljesen kiapadtak. Ez okból Vicenza, Bassano, Feltre és Belluno, szóval Verona kivételével, a melynek helyőrsége francziákkal és spanyolokkal erősödött, az összes fontosabb helyek november hó folyamán a velenceiek kezére kerültek. A keleti harctéren, a hol Erik braunschweigi herczeg volt a fővezér, az ügyek a császárra nézve még rosszabbul állottak, miután az alsó-ausztriai tartományok főkelői keveset végeztek és szolgálatuk leteltével ismét hazatértek, újabb csekély ajánlat pedig csak október hóban történt. ² Miután július végén Civaldét hasztalan támadták meg, a császáriak hosszabb ideig egészen tétlenül maradtak. Csak hét hónapra rá vettek el a Karsztón a velenceiektől két várat, a melyeket még az elmúlt nyár óta hatalmukban tartottak, de a melyek közül az egyik csakhamar elveszett ismét. Fiumét október 2-án Trevisano alatt a velencei hajóhad elfoglalta és miután teljesen kifosztá, és minden lehető kegyetlenséget elkövetett, porrá égette. ³

¹ Lsd. erre nézve még Gloria: *Padova dopo la lega stretta in Cambrai* (Padova, 1863.) cz. érdekes művét.

² A karantán rendek két hónapra 200 (!) embert, a stiriaiak 12,000 fontot szavaztak meg. Schönherr 48. s k. l. Krones a „Beitr. z. K. steierm. Geschichtsq.“ VI, 83. s k. l. Az osztrákok és krajnaiak részéről ezek után talán szintén valószínűnek tarthatjuk.

³ Az ezen a harctéren lefolyt eseményekre nézve v. ö. Sanuto-val Herberstein Zsigmond *Önéletrajzá-t* a „F. R. Austr. SS.“

Kétségbeesvén annak lehetőségén, hogy a cambrayi szerződéssel neki ígért területeket saját erejével elfoglalhassa, sőt abban a veszélyben forogván, hogy új veszteségeket szenved, a császár egészen a francia király karjaiba vetette magát, noha ez csak annyiban támogató, a mennyiben szükséges volt, hogy Velenczével való kibékülését megakadályozza s hogy a harcz tovább folytatásával erejét hosszú időre megbénítsa. Miksa november hóban készséggel ráállott a királytól már a nyár folyamán tett ajánlatra, hogy a háborút Velence teljes megsemmisítéseig folytassák. Egyelőre azonban arra törekedett, hogy legalább azokat a területeket kerítse hatalmába, a melyeket Cambrayban számára biztosítottak. Hogy a francia királyt rábírja, hogy vagy saját zsoldján megfelelő tüzérséggel 1200 lándzsát és 8000 gyalogot küldjön, vagy pedig hogy öt 600 lándzsával és 100,000 korona értékű kölcsönnel támogassa, minden Olaszországban teendő foglalásait — Verona területének kivételével — zálogul akarta átengedni, míg azok jövedelméből a hadiköltség vagy a kölcsön törlesztve nincs. Sőt a királynak a Velence ellen való háború fővezérletét is felajánlá, még ha maga is jelen volna a seregben. Ferdinánd királyt is XII. Lajos sürgetésére azzal igyekezett a ligánál tartani, hogy Kasztiliában regensül ismerte el, mig unokája, Károly, 20-ik évét el nem éri.¹

I, 73. s kk. II., továbbá a laibachi püspöknek és Erik, braunschweigi hercegnek október 3. és 6-án a császárhoz intézett leveleit Chmel-nél i. h. 320. s kk. II. V. ö. még Ulmann-tól: *Aus deutschen Feldlagern* a „Deutsche Zeitschr. f. Geschichtswissenschaft“ I, 356. s kk. II.

¹ A császár és Franciaország, valamint Ferdinánd király között 1509. október óta folytatott alkudozásokra nézve lsd.

De hogy maga is állásának megfelelő sereggel a harctéren megjelenhessen, Miksa ismét örökös tartományainak rendjeihez s a német birodalmi gyűléshez fordult, a melyet 1510. január 13-ára Augsburgba hívott össze.

A császár erélyes támogatása most valóban Németországértében állott volna. Mert csak nem szenvedhetett kétséget, hogy a birodalomra nézve minden körülmények között nagyfontosságú volt, hogy az Alpok déli lejtőjén domináló állást foglaljon el, annál inkább most, mikor az a veszély fenyegetett, hogy a szép Olaszország s a népek életére még mindig döntő befolyású pápaság Franciaországtól jön függésbe. Fájdalom Miksa reményei most sem valósultak és Németország balsikereiért a császárt kevésbbé terheli a felelősség, mint a fejedelmeket s a városokat. Habár Miksa könnyelműen, kellő előkészület nélkül rohant a háborúba, mégis helyes érzéke volt a birodalom nagysága iránt, míg a rendeket csak a pusztá önzés vezette, úgy hogy a legcsekélyebb áldozattól is visszariadtak. A császár hiába mutatott arra, hogy a birodalom határait kibővíté, hogy Burgundot és Németalföldet visszaszerezte, hogy a Magyarországgal kötött örökösödési szerződésekkel a birodalomnak a hitetlenek ellen védőbástyát emelt. A rendek mindezzel nem törődtek, habár a császártól a konstanzi határozatok arányában kívánt segítség megtagadását udvarias szavakkal enyhítették. Hosszas alkudozások után végre május hóban fél-évre 1100 lovast és 3600¹ gyalogot ajánlottak meg.

Le Glay-tól: *Négociations* I, 260. s kk. II. V. ö. Lanz-ot 104. s kk. II. és Ulmann-t II, 394. s kk. II.

¹ Ulmann II, 403.

Azonban a császár ezúttal is tapasztalá, hogy a határozat és kivitel nagyon messze állanak egymástól. A megajánlott katonáknak tényleg csak csekély részét állították ki.

Az örökös tartományokból csak Tirol, mely a Velenceze ellen való háborúban első sorban volt érdekelve, de anyagi tekintetben leginkább károsodott, tanúsított még mindig nagy áldozatkészséget. Egy Bozenben tartott tartományi gyűlés 1509. deczember havában további kilencz hónapra 4590 embert ajánlott föl,¹ az Enns alatt levő tartomány rendei pedig ugyanakkor 12,000 rajnai forintot szavaztak meg.² Az alsó-ausztriai tartományok követei, kiket Miksa 1510-ben Augsburgba hívott, s kik a császár belső politikája, valamint a háború folytatása miatt már régóta elégedetlenek valának,³ mindenek előtt számos sérelem orvoslását kívánták, a melyek különösen a kormányzásra vonatkoztak. Csak mikor a császár kívánságaikat részben teljesíté,⁴ mutatkoztak a rendek is engedékenyebbeknek s adót ajánlottak meg, hogy a Velenceze ellen küldött csapatokat négy hónapig eltarthassák.⁵

¹ Brandis: *Gesch. d. Landeshauptleute* 403. s. kk. II.

² *Notizenblatt*, 1855. 297. l.

³ „subditi nostri . . . incipiunt murmurare“, írja a császár maga 1509. november 16-án, Le Glay-nál: *Négociations* I, 284.

⁴ Az 1510. április 10-én kelt augsburgi kérvény részben mind az öt alsó osztrák tartományt illeti, részben az egyes tartományokat. V. ö. erre vonatkozólag Adler-től: *Die Organisation der Centralverwaltung unter K. Maximilian I.*, 276. s. kk. II.

⁵ Ezt legalább a stájer tartománygyűlésről tudjuk, a mely 1510. április 21-én 28,000 fontot szavazott meg (200 font után egy lovast és két gyalogot négy hónapra keresztül, vagy egy lovasért tíz, egy gyalogosért négy fontot), a mely összeget

Ha ily módon a segítség, melyet a császár a birodalomtól és örökös tartományaitól kapott, sem jelentékeny nem volt, sem idejekorán nem érkezett a harczterre, úgy az ismételt törekvések, hogy Magyarországot a ligához való csatlakozásra és Dalmácia megtámadására bírják, szintén eredménytelenek maradtak.¹ A magyar állam vezetői Velence baját arra akarták felhasználni, hogy kieszközöljék Dalmácia önkéntes átengedését vagy legalább az évi 30,000 aranyból álló segélydíj fölemelését, a melyet a köztársaság 1504 óta a királynak ígért. De hogy ezt a czélt háborúval elérjék, arra nézve a királyban hiányzott az erő s még inkább a pénz, a nemeségben pedig az áldozatkészség. Egy a főurak és köznemesség követői által 1510 július 5-én hozott határozatot, hogy a király Dalmácia visszaszerzésére hadat indítson, belátással bíró politikusok már eleve nem vettek komolyan, s arra, hogy fenyegetésekkel nagy áldozatokra bírassanak, a velencei állampolgárok sokkal ravaszabbak és szívósabbak valának.

Ily módon Miksa 1510-ben még sokkal kedvezőtlenebb helyzetben volt, mint az előző évben, s ezért jobbnak találta, hogy a harczterttől távol maradjon. Hogy nagyobb sereget állíthasson ki, a francia királyt még egyszer rá akarta bírni, hogy kölcsönt adjon neki. De a dolog abban maradt, mert Lajos zálogul

püünkösdi (május 20-án) Gráciban le kellett volna fizetni. Krones: *Vorarbeiten* a „Beitr. z. K. steierm. Geschq.“ III, 103. VI, 84. és *Notizenblatt* 1855. évf. 298. l.

¹ Ezt különösen a velencei követi jelentések alapján behatóan tárgyalja Fraknoi V.: *Magyarország és a cambrayi liga 1509—1511.* (Budapest, 1883.).

Veronát, északkeleti Olaszország kulcsát, követelése, míg a császár ezt a várost, az egyetlen hadi fontosságút, melyet az Alpoktól délre még megtartott, nem akarta kiengedni a kezéből.¹ A francziáktól sokkal inkább függött most, mint valaha. Csak az ő segítségével tudott a császáriak vezére, Anhalt Rudolf gróf, május hóban Veronából ismét támadólag föllépni. De a velenceiek kezdetben hátrányban valának. Miután Vicenzát önként kiűritették, júliusig elvesztették még Polesine di Revigót, Legnagót, Monselicét, Marosticát, Cittadellát, Bassanót, Feltrét, Bellunót és más helyeket, a melyek részben francia, részben német kézre kerültek.

Ekkor a viszonyokban hirtelen fordulat állott be, mert Velence a pápában erélyes szövetséges talált.

II. Gyula ugyan nem volt mindig az a tüzes olasz hazafi, a milyennek többször rajzolja. Mint Julian della Rovere biboros gyűlölettől eltelve VI. Sándor pápa iránt rábeszélésével Ludovico Moro mellett legtöbbet működött közre abban, hogy VIII. Károly az Alpokon átkelt. Később is még sokáig a francia párthoz tartozott s nem kevés része volt abban, hogy Velence megsemmítésére megkötötték a ligát, a mely Franciaországnak Olaszországban való túlsúlyát szükségkép még inkább megszilárdítá. De mikor a cél, a melyre e mellett törekedett, tényleg elérte, t. i. az egyházi állam birtokában volt s a büszke velenceieket megalázta, megváltoztatá politikáját, 1510. február 24-én a köztársaság kormányát és lakosait az átok alól feloldotta és kitűzte Olaszország

¹ Andrea da Burgónak Bloisból 1510. július 6-án kelt jelentése, Le Glay-nál: *Négociations* I, 347. V. ö. az utóiratot 353. l.

függetlenségének, a „barbárok“ kiűzésének zászlaját. A francia királylyal akart kezdeni, ki az egyházi kérdésekben is ellene volt s a kit legveszélyesebb ellenségének tekintett. Hogyha ezt Olaszországra nézve ártalmatlanná tette, úgy a császárral, a kiról II. Gyula pápa igen csekély véleménynyel volt,¹ könnyen el lehetett banni. Egyelőre szövetségre akarta bírni Franciaország ellen, a mely szövetségnek az angol és spanyol királyokat is megnyerni igyekezett. Legtöbbször azonban a svájcziai erős karjától várt, a kik ki nem elégített követeléseik miatt Franciaországgal épen meghasonlottak. Schinner Máté satteni püspök tényleg kivitte, hogy a svájcziai szövetségesek 1510. február 26-án egy-egy kanton számára fizetendő évi 1000 forintért a pápával öt évre szövetséget kötöttek és megígérték, hogy számára 6000 zsoldost állítanak ki.

Mielőtt a pápa bizonyos volt még diplomáciai fáradozásainak sikere felől, megkezdte az ellenségeskedéseket Franciaország ellen. 1510. július havában pápai csapatok és velencei hadihajók Genua ellen vonultak, hogy ezt a várost a francia királytól való elpártolásra bírják. Nemsokára a pápa átkot mondott Ferrara herczegére, a ki Franciaországnak s a Velence ellen kötött ligának volt a híve, és csapatokat küldött Lombardia ellen, míg észak felől a

¹ „infantem nudum“-nak nevezte őt egy velencei követ előtt, Sanuto-nál X, 79. II. Gyula pápa diplomáciai és hadi működéséről lsd. Brosch i. m. 195. s kk. II. A politika általános változásaira, valamint az európai hatalmak diplomáciai viszonyaira nézve 1509 után Lanz rövid, de alapos előadására utalok, a *Mon. Habsburg.* első kötetéhez írt bevezetésében 107. s kk. II. és Ulmann-éra 407. s kk. II.

pápától felfogadott svájcziaiak közeledtek. Chaumont, Milano francia helytartója, ennek következtében kénytelen volt csapatainak legnagyobb részével Olaszország keleti részéből Lombardiába visszatérni, miáltal a velenceieknek, noha a háborút lanyhán viselték, lehetségessé vált, hogy az ez évben elvesztett helyeket Legnago kivételével ismét hatalmukba kerítsék.

Ellenben a pápa szándékai teljesen meghiúsultak. A Genua ellen tervezett vállalat nem sikerült. A svájcziaiak, a kik szeptember hóban körülbelül 10,000 emberrel Como-ig jutottak, a császár s a francia király befolyása következtében parancsot kaptak a hazatérésre és engedelmeskedtek is, miután élelmiszerekben hiányt szenvedtek. A többi hatalmasság közül pedig, a melyekre a pápa számított, Angolország Franciaországgal baráti szövetséget kötött, Aragóniai Ferdinánd a császár pártján maradt, a kinek a nyár folyamán Verona megtarthatása céljából némi csapatokat küldött, Miksa maga pedig távolabb állott, mint bármikor azelőtt attól, hogy Velenczével békét kössön s hogy a pápa kívánságának engedve a franciaellenes liga élére álljon. Gyűléséből a köztársaság iránt még a kereszténység jólétére való tekintetet is mellőzte, a mennyiben 1510. június elején Augsburgból ügynököt küldött a boszniai basához, hogy a portát Velence keleti birtokainak, különösen az albániai és dalmát parti városoknak megtámadására bírja.¹

¹ Brosch 197. s k. l. a 7—11. sz. jegyzetekkel, 347. s k. l. V. ö. Romanin-t V, 252. s k. l. Velence igaz, hogy már 1509. szeptember havában igyekezett a szultán támogatását megnyerni. Romanin V, 233. s k. l.

De a francia király világi fegyverekkel lépett fel a pápa ellen. 1510. szeptember havára országának főpapjait Toursba, zsinatra hívta össze, a hol a mellett nyilatkoztak, hogy a pápát meg kell támadni túlkapásainak korlátozása s a végett, hogy általános zsinatot hívjon egybe az egyház reformjának életbeléptetése s az abban uralkodó visszaélések megszüntetése céljából. Majd olasz seregével a pápát megtámadtatta, a ki aggkora és egyházi méltósága ellenére maga ment a harczba.

Hogy a császárt, egyetlen szövetségesét, állandóan a maga pártjához kösse, 1510. november 17-én Bloisban megújítá vele a cambrayi szerződést és ígéretet tett, hogy a neki biztosított városok elfoglalására a következő évben nemcsak 1200 lándzsát és 8000 gyalogot küld, hanem hogy neki mint milanói hercegnek római útjára s a császári korona elnyeréséhez segítséget nyujt.¹ Oly nagygyá és tiszteltté fogja tenni, a minő Nagy Károly óta egy császár sem volt — mondá. De miután Ferdinánd Spanyolország királya csak az alatt a föltétel alatt ígérte meg további közreműködését a cambrayi szerződés végrehajtásához, hogy a császár ne harcoljon az egyház ellen, ez a francia királyt rábirta, adja beleegyezését, hogy közbenjárásával egy Mantuában tartandó kongresszuson közte s a pápa között kiegyezést igyekezzenek létrehozni. Ha a pápa makacskodnék, úgy a császár és Ferdinánd király a toursi határozatok végrehajtására, tehát a pápa ellen irányzott zsinat összehívására közreműködnek. Ez II. Gyulára nézve annál

¹ Legalább ezt írja a császár 1511. január 27-én a frankfurti tanácsnak, Janssen: *Reichsrespondenz* II, 827.

veszélyesebbé válhatott volna, mert világi életmódjával és harczias föllépésével széles körben megbotránykozást keltett s öt biboros — köztük nagytekintélyűek — elpártoltak tőle és francia oltalom alatt Milanóba mentek.

1511. márcziusban a császár, Francziaország, Spanyolország és Angolország követei Mantuában összegyűltek. Miksa egyik legügyesebb diplomatáját, Lang Máté gurki püspököt küldé, a kinek fáradozásai ura szellemében odairányultak, hogy a pápát Francziaországgal ismét megbékítse, hogy ezzel Velenczét elszigetelje s a cambrayi ligát korábbi terjedelmében, talán még Angolországgal is gyarapítva, ismét helyreállítsa. Viszont a pápa és Velence a püspököt s az ő révén a császárt igyekeztek megnyerni, hogy azután egyesült erővel a francziákra rohanjanak. Az alkudozások, a melyeket Lang utóbb a pápával magával Bolognában folytatott, természetesen semmikép sem vezethettek eredményre, mert a különböző hatalmak czéljai és óhajtasai nagyon is eltértek egymástól. Velence nemcsak semmit sem akart átengedni az eddig még megtartott területből, hanem a császárt évi hűbér ellenében Verona átengedésére akarta rábírní. Lang viszont ura nevében Velenczétől az összes felső-olaszországi birtokok kiadását követelé, Padua és Treviso kivételével, melyeket a birodalomtól hűbérül kapna s a melyekért évenként 100,000 aranyat kellene fizetnie, azonkívül egyszer és mindenkorra legalább 200,000 aranyat. A pápa oly mértékben hajlott ezekre a követelésekre, hogy bizonyára soha sem nyerte volna ki azokhoz a Signoria beleegyezését. Megigérte, hogy Velence Friault velencei a patriárkának, a Terra-firmán levő többi birtokokat, Padua és Treviso kivételével, a császár-

nak engedi át, ezt a két várost pedig a birodalomtól hűbérül kapja. A püspöknek magának a biboros kalapot, a németországi pápai követi méltóságot, az aquilėjai patriarchatust és más jövedelmező javadalmakat ajánlott fel. A velenceiek a püspöknek a béke megkötése után 10,000 rajnai forintot és évenként 4000 arany jövedelmező beneficiumokat vagy megfelelő fizetést ígértek. De a püspök a legcsábítóbb ajánlatokra is hű maradt meggyőződéséhez. Másrészről a pápát nem lehetett rábirni, hogy Velenczétől elpártoljon s hogy a ferrarai herczeg ellen való háborúval felhagyjon. Ellenkezőleg éppen most az összes lombardiai városi hatóságokat — mert a franczia királyt egyházellenes törekvéseiben támogatták — és közvetve magát a királyt is átokkal sujtá. Lang, a ki mint a császár képviselője iszonyú önérzettel „mint valami király“ lépett fel Bolognában, ez okból április végén az alkudozásokat abbahagyta.¹

Az pápától elpártolt öt biboros szeptember 1-ére Pisába általános zsinatot hívott egybe most, a melyre magát II. Gyulát is meghívták. Ugyanakkor a franczia sereg Trivulzio marsal vezérlete alatt benyomult az egyházi államba, a pápát arra kényszeríté, hogy Bolognába meneküljön, ezt a fontos várost elfoglalta s a pápai és velencei csapatokat, a melyeknek Bolognát védeniök kellett volna, szétverte.

Ha a császár Olaszországban harczraképes sereggel rendelkezik, úgy ezuttal is sikerre számíthat. De a hadviseléshez szükséges eszközöket most sem

¹ M. Sanuto XIII, 127. 147. 160. 351. Coccinius: *De bello Maximiliani cum Venetis*, Freher-Struve-nél II, 542. *Lettres de Louis XII.* II, 96. 139. V. ö. Romanin-t V, 256. Brosch-t 220. I. és 353. I. 46—48. j. Ulmann-t II, 425. s kk. II.

birta előteremteni s a legfontosabb időt tétlenül Innsbruckban kellett töltenie, a hol a hegyekben vadászgatott.¹ Ily viszonyok között azt hívé, hogy a velenczei kormány ajánlatait, melyekkel a békealkudozások folytatását kívánta, mereven el nem utasíthatja. Az ajánlat, a melyet tettek, igaz, hogy sem nagyon előnyös, sem tisztességes nem volt, a mennyiben a háború előtt való birtokviszonyok helyreállítását kívánták, vagyis azt, hogy a császár a fontos Veronát s a többi eddig még megtartott velenczei helységeket adja ki és fegyvereit eddigi szövetségese, a francia király ellen fordítsa. Viszont ennek fejében Velencze 500,000 rajnai aranyforintot akart fizetni, az egykor a birodalomhoz tartozó területeket a császártól hűbérül fogadni s ezért évi bért fizetni, egyúttal a maga valamint a pápa, továbbá az aragóniai, portugáliai és angol királyok támogatását ígérte, hogy a milanói herczegséget elfoglalhassa. A signoria most is a gurki püspökben — a Bolognában neki tett ajánlatok megújításával — fel akarta kelteni a béke megkötése iránt való érdeklődést.² Utóbb a velencziek ugyan készek voltak Veronáról lemondani. De az alkudozásokat, a melyeket augusztus hónapban Toblachban folytattak, egy hónap mulva abbahagyták, mert a császár a francia királyt nem akarta cserben hagyni, Velencze pedig az utóbbit nem akarta belefoglalni a békébe. Arra sem volt hajlandó, hogy Vicenzáról lemondjon.³

¹ Gattinara Margit osztrák főherczegnőhöz 1511. július 20-án, Le Glaynál: *Négociations* I, 422.

² Romanin V, 259. s k. l.

³ Le Glay: *Négociations* I, 438. V. ö. 431. 433. Sanuto XII, 304. 330. 337. 351. 376. 379. 385. 398. 399. 401. 404. 437.

E közben a császár mégis néhány ezer embert hozott össze, különösen Tirolból, kik a francia segédcsapatokkal egyesülve la Palisse vezérlete alatt augusztus elején Verona felől a velenceiek ellen támadólag léptek fel. Miután ezek erejüket Páduában és Trevisoban koncentrálták, a melyeknek megtartása rájuk nézve legfontosabbnak látszott, a legtöbb város az Etsch s a Piave folyó között, mint Vicenza, Feltre és Belluno ellentállás nélkül a szövetségesek kezére került. Arra a hírre, hogy Friaulban jóformán velencei nincs is, a császáriak, körülbelül 8000 ember, Kristóf laibachi püspök, főbiztos és Liechtenstein György főkapitány vezérlete alatt szeptember közepe táján keletre fordultak, megszállották Coneglianót, Sacilét, Pordenonét és más városokat, Udinét megadásra birták s elfoglalták Gradiska várát. Friaul meghódítása után, a hol csak egyes helyek — mint Ozopo — maradtak meg Velence részén, a császáriak október elején ismét visszatértek a Piavéhez, hogy egyesülten a francziákkal megtámadják Trevisót. De az ostrom elmaradt, talán mert nagyon gyöngének érezték magukat, talán mert a francziák a császáriakkal rossz viszonyban voltak, vagy mert a francia király segédcapatait az előhaladott évszak miatt Lombardiába visszahívta. Miután a császári sereg is feloszlott, a velenceiek Vicenzát, Feltrét Bellunót és Friault — a vitézül védett Gradiska kivételével — néhány hét alatt ismét visszafoglalták.¹ Állandó értéke csak annak

¹ V. ö. a Sanuto-nál olvasható jelentésekkel (Coccinius 516. s kk. II.) a császári vezérek levelét Colloredóból (Udine mellett) szeptember 21-éről, Chmel-nél 333. II., továbbá Girolamo Savor-

volt, hogy Völs Lénárt tiroli tartományi kapitány, miután a Brixenben tartott tartományi ülés újból 5000 embert ajánlott meg négy hónapra, ősszel a Brenta mellett fekvő Kofel (Covelo) s az Ampezzó-völgyben levő Peutelstein nevű fellegrákokat — az utóbbit a császár személyes közreműködésével — megadásra kényszeríté.¹

Mig Velence a harczmezőn a császáriaknak s a francziáknak sikerrel ellentállott, a pápa diplomáciai és egyházi téren fejtett ki tevékenységet. Hogy a pisai zsinatot ártalmatlanná tegye, ő maga 1511. július 18-án a következő év április havára a Lateránba általános zsinatot hívott össze, hogy az egyházi reform ügyét kezébe vegye. Már június végén Ferdinánd aragóniai király, ki a francia túlsúlynak Olaszországban való megszilárdulásában a maga részéről is veszedelmet látott, azt az ajánlatot tevő, hogy Bologna elfoglalásában segítségére lesz. Augusztus elején az alkudozásokkal annyira jutottak, hogy a pápa, Spanyolország, Angolország és Velence között már-már megkötöttek egy Franciaország ellen irányuló ligát. Ekkor II. Gyula pápa augusztus 17-én súlyos betegségbe esett s már néhány nap múlva elveszettnek tartották; sőt egyizben azt hitték, hogy már meg

gnanó-ét ugyanazon napról Ozopóbólaz „Arch. stor.”-ban, Nuova serie, II, 2, 24. l., valamint a császárnak 1511. október 8-án Toblachban kelt kiáltványát a „N. Zeitschr. d. Ferdinandeum“ VIII, 151.

¹ Brandis: *Landeshauptleute* 422. s kk. II. V. ö. az okleveles adatokat Orgler F.-nél: *Leonhard Colonna Freiherr v. Völs* 14. s k. l., a bozeni gymnasium 1859. Értesítő-jében, valamint Sanuto-t, XII, 548. 550. 551. 562.; XIII, 157. 161. 166. 171. 182. 184. 192.

is halt. Később ugyan ismét fölépült, de azt mondták, lehetetlen, hogy még sokáig élhessen.

Ekkor Miksának, a ki december 31-én özvegygyé lett, az a kalandos terve támadt, hogy maga lesz pápává vagy — ha II. Gyula életben maradna — legalább kiviszi, hogy koadjutorává nevezze ki. Bizalmasának, Lang püspöknek, Rómába kellett volna mennie, hogy az ügyet sürgesse. A biborosok és más befolyásos személyek megvesztegetésére 300,000 aranyat akart fordítani, a melyeket tanácsosának, Liechtenstein Pálnak, négy ládára való kincs elzálogosításával a Fnggerektől kellett volna megszerezni. Aranyain kívül a rómaiak, különösen a Colonná-k és Orsini-k támogatására is számított, a kik nem akartak francia vagy spanyol érzelmű pápát, továbbá Ferdinánd király támogatására, a ki kijelenté, hogy egyetért a tervvel az alatt a föltétel alatt, ha Miksa a császári méltóságról mindkettőjük unokája, Károly főherczeg javára lemond. Nem minden irónia nélkül írta Miksa lányának, Margitnak, hogy ő pappá és azután szentté lesz, és halála után mint ilyent kell tisztelnie.¹ Valóban a császár kevésbbé törődött a szentség

¹ Miksa császárnak Liechtenstein Pálhoz Brixenből szeptember 16-án írt levele, Goldast-nál: *Polit. Reichshändel* (Frankfurt 1614.) 428. l. hol a hiteles német szöveg olvasható, a melynek latin fordítása a „Lettres du roi Louis XIII.“ II, 325. sokszorosan és pedig lényegesen eltér), továbbá Margit herczegnőhöz szeptember 18-án írt levele Le Glay-nál II, 37. Jäger A.: *Über K. Maximilians Verhältnis zum Papstthum* a „Sitzungsber. d. kais. Akad.“ XII. köt. ugyan kimutatni iparkodott, hogy ezekben a levelekben a kifejezések allegorikus értelműek, s hogy ezzel a császár csak azt a tervét akarta jelezni, hogy iránta odaadással viseltető férfiút akar a pápai trónra emelni.

hírével s a tiarával, mint inkább az alkalommal, hogy az egyházi állam urává legyen s hogy Olaszországban lábát megvesse, miután minden más kísérlete meghiusult. Az egész terv azonban mint valami fényes szappanbuborék szétpattant, mert II. Gyula teljesen fölépült és ellenségei, különösen a francia király ellen, csak még nagyobb erélylyel lépett fel.

Október 24-én a pápa kiátkozta a szakadár biborosokat, kik a pisai zsinatot egybehívták. Mindamellet ezt november 1-én megnyitották, de miután a császár iránta egészen közönyösen viselkedett, csak kevés főpap látogatta, a kik Franciaországtól függtek, s a pisai nép fenyegető magatartása miatt már néhány nap múlva Milanóba kellett áttenni.

Október 5-én Rómában a pápa, Aragóniai Ferdinánd és Velence között kötött „szent ligát“ ünnepélyesen kihirdették. Céljául Bologna visszafoglalását s az egyházi állam integritásának helyreállítását mondták. A császárnak s az angol királynak tetszésére bízták, hogy a ligához csatlakozzanak. Még inkább számítottak a svájcziai támogatására, kiket a francia király az utóbbi időben elhanyagolt és megsértett, s a kiket azért a pápa pénzének s a biborossá kinevezett

Azonban sokkal határozottabbak, hogysem ily magyarázatot megengednének. Lsd. ez ellen még Lanz-tól: *Einleitung* 118. l., Böhm V-t: *Hat K. Maximilian I. im Jahre 1511 Papst werden wollen?* (Berlin, 1873.) és Brosch-t: *P. Julius II.* 335. l 17. j., a ki bizonyítékot hoz fel a mellett, hogy még december hóban Ferdinánd király s a császár között ez iránt alkudozás folyt. Lsd. most Ulmann-t, a ki Jäger véleményeire visszatér, de azokat jobban megokolja, s a ki szerint Miksa szándéka régi császári jogoknak az egyházi államban való visszaállítására irányult.

Schinner rábeszéléseinek a király ellen megnyerniök sikerült.

A francziák kezdetben a szent ligával szemben nagy előnyben voltak. Ifjú, de derék vezérok, Gaston de Foix, XII. Lajos nővérének fia, 1512. február havában megostromolta Bresciát, melyet a velencziek a lakosok segítségével elfoglaltak, husvét vasárnapján (április 11-én) pedig a spanyol és pápai sereget Ravenna mellett teljesen megverte.

De a hős vezér halála következtében a francziák ezt a győzelmet fel nem használták, és rövid idő múlva teljes fordulat állott be, a melyet nem csekély mértékben a császár magatartása idézett elő.

Az 1511-iki hadjárat kimenetele meggyőzte Miksát arról, hogy Franciaország támogatása sem nem elegendő, sem nem elég tartós ahhoz, hogy birtokába vehesse a városokat, melyeket a cambrayi szerződés neki ígért. Azért a nélkül, hogy Franciaországtól el akart volna válni, mind szorosabb viszonyba lépett a pápával, a ki neki Velenczével kedvező békét helyezett kilátásba. Hogy a francia király utolsó szövetségesét is elvonja, a köztársaságnak a császár részére Veronát és Vicenzát kellett volna átengedni. Miután a signoria a pápa és Ferdinánd király fenyegetése ellenére bárminemű területátengedést megtagadott, a pápa legalább kivitte azt, hogy április 6-án a császár és Velencez e tiz évre fegyverszünetet kötöttek, a miért az utóbbi 40,000 aranyat fizetett.¹ Ezzel a császár megtette a döntő lépést. Még nem csatlakozott a szent ligához, sőt külsőleg Franciaország szövetsége ma-

¹ *Lettres de Louis XII.* III, 212; Sanuto XIV, 96. V. ö. Brosch i. m. 249. l.

radt. Mégis oly állást foglalt el, a mely erre nézve hátrányos, amarra nézve pedig kedvező volt. Megengedte ugyanis a svájczinak, a kik 18,000 emberrel a pápának segítségére akartak menni, hogy utjokat Tirolon keresztül Veronába vegyék, úgy hogy május végén a velenceiekkel egyesülhettek s ily módon tüzer-séggel és lovassággal elláthatták magukat.¹ S ebben a döntő pillanatban, mikor nagy erő Lombardia s a Romagna ellen indult, a császár a Franciaország zsoldjában álló német landsknechteknek, több ezer embernek, a kik nagyjából tiroliak és svábok valának s a kik Bresciánál és Ravennánál a siker kivívásához lényegesen hozzájárultak, legszigorúbban megparancsolta, hogy a francia sereget elhagyják. A francia vezérek hazájukból való erősítésre nem is számíthattak, sőt még a nehéz lovasság egy részét is oda kellett küldeniök, mert VIII. Henrik angol király apósával, Ferdinád királylyal szövetséget kötött és megállapodott vele abban, hogy egyesült erővel megtámadják déli Franciaországot.

Ily viszonyok mellett a francziák meg sem merték kísérleni, hogy a ligistáknak Olaszországban ellent álljanak. A Romagnát, valamint a milanói herczegséget kevés helység kivételével önként kiűritették és mögöttük összedőlt minden, a mi Franciaországra támaszkodott. Genua fölkelt és dogét választott. Florenczet a spanyolok leverték és ismét a Medicieknek adták át. Milanóban a svájcziak, egyetértve a pápával, az ifjú Sforza Miksát, Ludovico Moro fiát ültet-

¹ V. ö. Gisi V.-tól: *Der Antheil der Eidgenossen an der europäischen Politik in den Jahren 1512—1516*, 42. s kk. II. továbbá Dierauer i. m. II, 409. s kk. II.

ték a hercegi székbe, noha a császár és Aragóniai Ferdinánd azt kívánták hogy ez országot unokájokra, Károly főherczegre ruházzák. S míg a francia zászló Olaszországban porba hullt, a navarrai király, XII. Lajos szövetségese szintén elveszté országát, melyet a spanyolok foglaltak el. Franciaország túlsúlya, a mely előbb még oly fenyegető volt, úgy látszott, hogy teljesen meg van törve. Olaszországban Spanyolország s a svájcziai befolyása volt túlnyomó.

A császár mindezekkel a harcias eseményekkel szemben tétlen szemlélő maradt. Lett volna ugyan oka elég, hogy Franciaország ellen nyíltan föllépjen, mert a király a gelderni herceget, a ki már hosszabb idő óta Németalföldön ismét megkezdte a háborút, pénzzel támogatta. De pénztárai üresek voltak, jövedelmei el voltak zálogosítva, örökös tartományai pedig kimerülve, úgy hogy jelentékenyebb ajánlatokra többé nem voltak rábirhatók,¹ a német birodalmi gyűlés pedig, a melyet 1512 husvétjára Trierbe hívott össze és később Kölnbe helyezett át, követeléseivel szemben süket maradt.

Saját gyöngesége miatt Miksa kénytelen volt idegen segítség után látni. Ezek valának egy részről VIII. Henrik angol király, a kivel leánya, Margit már régóta

¹ Az Enns alatt levő Ausztia 1511-ben tizenötezer, 1512. és 1513-ban tizenhat-tizenhatezer forintot ajánlott meg. „Notizenbl.“ 1855. 298. l. Lsd. a belső osztrák tartományokra nézve Kronen-t: a „Beitr. zur K. steierm. Geschq.“ VI, 86. s k. l., továbbá Dimitz i. m. II, 16. s k. l. és Tirolra vonatkozólag Jäger A. i. m. II, 2, 470. s kk. II. V. ö. még Zoppi V.-tól: *Diario del Campo Tedesco nella guerra Veneta 1512—1516.* (Az „Arch. Venete“ új folyam, 34. köt., 133. s kk. II., 35. köt. 83—116. II.)

külön szövetség ügyében alkudozott,¹ másrészről a pápa, a kinek nagyon érdekében állott, hogy a császárt a lateráni zsinat elismerésére bírja s a kiben egyúttal ellensúlyt keresett a spanyol királynak az olasz félszigeten mindjobban terjedő befolyása ellen. A pápának épen kapóra jött, hogy 1512. november elején Lang Máté mint a császár teljeshatalmú megbízottja Rómába érkezett. Hogy a császárt megnyerje, a velenceiekkel szemben való követeléseit teljesen magáévá tette. Azt kívánta, hogy a császár javára Veronáról és Vicenzáról mondjanak le s hogy a Páduával és Trevisóval való megadományozásért 250,000 aranyat fizessenek, azonkívül évi hűbérül 30,000 aranyat. Miután ezt a kívánságot most is visszautasították, sőt ellenkezőleg Verona kiadását követelték, a miért a császárnak életfogytig bízonys összeg pénzt akartak fizetni, a pápa 1512. november 19-én aláírta a császárral kötött szövetséget s a lateráni zsinat elismerése ellenében megígérte neki, hogy Velence ellen világi és egyházi fegyverekkel fog föllépni, ha az említett követeléseknek nem enged.² Ez egyik legutolsó fontos tette volt II. Gyula pápának, a ki 1513. február 21-én meghalt, s a kit a pápai széken X. Leó néven Medici János bíboros követett.

¹ A császár és leánya közt folyt és Le Glay-tól: *Correspondence* közzétett levelezéshez Brewer: *Lettres and papers, foreign and domestic of the reign of Henry VIII.* I. köt. a Margit udvarában levő angol követek jelentéseit is közzétette.

² V. ö. Romanin-t V, 277. s kk. II. Brosch-t 264. s kk. II. A gurki püspök ezúttal is a pápától egy titkos konzisztoriumban neki felajánlott bíborosi méltóságot, tekintettel a császár személyére, visszautasítá. Hannarts november 23-án Rómában kelt jelentése Le Glay-nál: *Négoc.* I, 515.

Ennek a pápai és császári szövetségnek természetes következménye volt, hogy a fenyegetett Velencze engedett a francia király csábitásainak, a ki Lombardiában levő összes korábbi birtokait Cremonával együtt kilátásba helyezte neki és 1513. márczius 23-án Blois-ban vele szövetséget kötött. Néhány nappal utóbb a VIII. Henrik s a császár közt folytatott alkudozásokat szintén befejezték. Ekkép Franciaország és Velencze most a császárral, Spanyolországgal, Angolországgal, a pápával, a milanói herczeggel s ennek legbuzgóbb védőivel, a svájczakkal állott szemben, kiknek a herczeg visszahelyezéseért a Tessin vidékét engedte át és nagy összeg pénzt fizetett, a hogy nem is tett kísérletet, hogy a graubündeniektől a tőlük elfoglalt Veltlint Chiavennával együtt ismét elvegye. Franciaország ellenségeinek túlsulya kétségtelennek látszott s ez a meggyőződés kifejezést nyert az április 5-én a császár és Angolország közt kötött szövetségben. Mert czéljául feltüntették visszafoglalását az összes francia területeknek, a melyek előbb a szövetséges fejedelmek egyikéi vagy másikéi voltak, tehát mindazokét az országokét, a melyek valamikor a burgundi hercegek vagy az angol királyok birtokában valának. E czélból Spanyolországnak s a pápának is közre kell működnie, s a szövetségesek közül egyiknek sem szabad a többiek beleegyezése nélkül letenni a fegyvert. Franciaországot északkelet és dél felől akarták megtámadni és nemcsak meggyöngíteni, hanem teljesen szét is darabolni.

Ámde a szövetség az ilyenek szokott hibájában szenvedett t. i. hogy tagjait különböző érdekek vezették, s hogy részben féltékenységgel voltak eltelve egymás iránt. Még az sem sikerült, hogy valamennyit

közös szövetségi szerződésben egyesítsék, csak egyes szerződések révén voltak kapcsolatban egymással. Sőt Ferdinánd spanyol király, ki a Pyrenaeeknél békét óhajtott, és nem akarta, hogy szövetségesei túlhatalmasokká legyenek, április 1-én Franciaországgal egy év tartamára fegyverszünetet kötött, a mely csak Olaszországra nézve nem volt kötelező.

Ekkép az ellenségek nagy száma ellenére a francziák megkezdhatték a támadást. Számos német landknechttel erősödve, kik a császár tilalma ellenére a király szolgálatába állottak, 1513. május hóban Milanó ellen vonultak. A támadás könnyű győzelmet ígért, mert a herczeg gyöngesége és védőinek kapzsisága meg erőszakoskodása miatt alattvalói ragaszkodását elvesztő s mert kelet felől egy velencei sereg Alviano vezérlete alatt az Adda felé nyomult, míg a spanyolok tétlenül maradtak. Rövid idő alatt úgyszólván az egész herczegség a fővárossal együtt az ellenségek kezében volt, Sforza Miksát magát Novarában bezárták, abban a városban, a mely már atyjára nézve is oly végzetessé vált. Ámde junius 6-án a francia sereget e város közelében a svájcziaiak teljesen megverték s arra kényszeríték, hogy az Alpokon át visszavonuljon, mire az Etschen át Alviano is visszahúzódott.

A szövetségeseik most fegyvereiket egyenesen Franciaország ellen fordíták. Junius végén az angol király tekintélyes sereggel, a melyben sok németalföldi és német zsoldos is volt, Calais felől betört Franciaországba s az Artois grófságban levő Therouenne várát fogta ostrom alá. Noha a császár, a ki Németalföldre jött, ennek semlegessége miatt nem rendelkezett sereggel, a harczot mégsem nézhette

tétlenül. Már februárban az angol királynak, a ki két vezér átengedését kérte tőle, azt üzenté, hogy ő maga lesz az angol sereg feje és kapitánya.¹ Most kétszáz lovassal személyesen megjelent az angol táborban és szövetségesének hadi tapasztalatait rendelkezésére bocsátá. Vezérlete alatt az angolok augusztus 16-án a francziákat, a kik Therouennet élelemmel igyekeztek ellátni, Guinegatenál legyőzték, ugyanott, a hol harmincznégy évvel előbb az első babérokat fűzte ifjú halántéka körül. Ennek a fényes csatának, „a sarkantyú-csatának“, a hogy nevezték, mert a francziák inkább sarkantuikat, mint kardjukat használták, az volt a következménye, hogy az ostromlott vár megadta magát. Szeptember 9-én azután Franciaország szövetségesét, IV. Jakab skót királyt, a ki nagyszámu sereggel Angolországra tört, Flodden-nél szintén megverték és nyolczezer emberével együtt megölték. Ugyanakkor a császári kivánságának engedve a svájcziak, egészben véve körülbelül 30,000 ember, Ulrik württembergi herczeg vezérlete alatt császári csapatokkal, különösen tüzérséggel és lovassággal erősödván, Burgundiába nyomultak s annak rosszúl megerősített fővárosát, Dijont megostromolni készültek. Franciaországot két túlnyomó sereg fenyegeté.

Mindazonáltal ez a veszélyes vihar elvonult úgyszólván, a nélkül, hogy kárt tett volna. Dijon parancsnoka la Tremouille a svájcz kapitányok egy részét megvesztegeté s a szövetségeseket szeptember 13-án békére birta, a mennyiben megígérte, hogy Franciaország lemond Milanóról és 400,000 koronát fizet. A király megtagadta e szerződés megerősítését s a sváj-

¹ Le Glay : *Correspondence* II, 95. 1.

ciaikat rászedték; de a czélt, hogy őket Franciaországból való elvonulásra bírják, elérték. Az angol király is hazatért, miután a francziáktól még Tournayt elfoglalta.

A Velence ellen viselt háború époly kevésbé járt igaz sikerrel, noha a szövetségesek ezúttal a harczmezőn túlsúlyban valának. Valamint Alvianónak Verona ellen intézett támadását jelentékeny veszteséggel visszaverték, úgy Cardona nápolyi alkirály, kihez a császáriak Freundsberg György és más vezérek alatt csatlakoztak, sem bírta Páduát megvenni. Hogy azután Mestréig és Malgheraig nyomult elő s ezeket a helységeket s a velencei nobilek szép villáit felgyújtá és Velence ellen több ágyút elsüttetett, annak volt ugyan némi hatása, de katonailag nem bírt jelentőséggel. Ellenkezőleg, mikor Verona felé visszavonult, Alviano ugyancsak szorítá, s a hegység völgyein át veszélyes visszavonulásra kényszeríti, ha október 7-ikén Mottá-nál, Vicenzától északkeletre, kétségbeesett harcz után az üldöző velenceieken fényes győzelmet nem arat,¹ s ezzel a legközelebbi időre nyugalmat nem szerez magának.

Csak Friaulban harczoltak még tovább a tél folyamán Frangepán Kristóf gróf deczember 13-án árulással elfoglalta a tengerparton fekvő Marano városát, a mely Velenczének Friaullal való kereskedelmére nézve bírt fontossággal, ezt a helyet fölmenté, mikor a velenceiek visszafoglalását megkísérlették, Friault, Udinét

¹ Az egész hadjárat előadását a császárhoz titkárától érkezett jelentés alapján Le Glay-nál: *Négoc.* I, 522. s kk. II. V. ö. Ranke-t 315. s k. I. Romanin-t V, 187. s kk. II., Ulmann-t II, 479 s kk. II.

Cividalét ismét hatalmába keríté és Chiusa elfoglalásával lehetővé tette az összeköttetést Karinthiával. Csak Osopo hegyi várában tartotta magát másfél hónapig Savorgnano Girolamo borzasztó ágyútűz és ismételt rohamok ellen, mignem 1514. márczius 30-án Alviano a császáriakat az ostrom abbahagyására kényszeríté és szétszórta.¹ Friaul, Gradiska és Marano kivételével most a császárra nézve ismét elveszett. Utóbbit a velenceiek ostrom alá vették és Frangepánt egy kirohanás alkalmával elfogták. Egyelőre azonban Auersberg Jánosnak, kit a császár csapatokkal Belső-Ausztriából a városnak segítségére küldött, sikerült azt élelemmel ellátni. Mikor az ellenségek az ostromot folytatták, Salm Miklós gróf, a vaskezü kapitány, a hogy a velenceiek nevezték, július 12-én teljesen megverte őket, vezéroket, Vetturi-t elfogta és összes ágyúikat zsákmányul ejté.

Ha Franciaország 1513-ban lényeges veszteség nélkül került ki a háborúból, úgy a következő évben a helyzet, úgy látszott, hogy veszélyesebbé vált. 1513. október 17-én Lille-ben a császár, továbbá Angol- és Spanyolország közt szerződést kötöttek, a mely szerint mind a három hatalom a következő nyáron ismét megkezdi a harczot Franciaország ellen; a császár, hogy Franciaország északi határán 10,000 embert állíthasson fel, Angolországtól 200,000 arany koronát kap, Ferdinánd király pedig közreműködik, hogy Guyenne-t Angolország részére visszafoglalják. Hogy a szövetséget megszilárdítsák, Károly főhercegnek az angol király nővérével, Máriával való s már rég-

¹ Ezekről a harczokról élénk képet nyújtanak Savorgnano levelei az „Arch. stor.“ Uj folyam. II, 2, 28—59. II., V. ö. még Herberstein önéletrajzát a „F. R. Austr. SS.“ I, 79. s k. I.

óta tervezett házasságát tényleg a legközelebbi május hóban megkötik, s az esetben, ha VIII. Henrik magtalanul elhal, Angliában az örökösödés jogát a parlament Máriának fogja biztosítani.¹

Ferdinánd királynak azonban most sem volt esze ágában, hogy teljesítse a kötelességeket, a melyeket képviselője Lille-ben magára vállalt. Saját érdekében az európai egyensúly politikájának legkövetkezetesebb képviselője volt. A francziákat Olaszországból távol akarta tartani. De azt sem akarta, hogy a császár és Károly főherczeg nagyon is hatalmasokká váljanak, mert attól félt, hogy az utóbbi igényeit Kasztília kormányára érvényesíthetné és Nápolyt magához ragadni igyekszik. Ez okból készséggel fölajánlá segítségét a francia királynak, ki az ellene kötött ligát szétépíteni törekedett. Hogy ezt a czélt elérje, XII. Lajos a pápának egyházi téren engedményeket tett, és azt színlelé, mintha az amúgy is elveszett milanói herczegségről le akarna mondani. Egy deczember 1-én Lajos és Ferdinánd közt kötött szerződésben megállapították, hogy az előbbinek ifjabb leányát, Renátát, Ferdinánd két unokája közül egyik el fogja venni, Milanót, Genuát hozományul kapja, ezt közös erővel elfoglalják s a házasság megtörténteig Ferdinánd kezébe adják.² A császárnak s az angol királynak, utóbbinak csak

¹ Brewer I, 685. 699. V. ö. Ranke i. m. 317. I. Az európai hatalmak egymáshoz való viszonyának kaleidoszkópszerű változásait 1518-ig Lanz 139—212. II. gondosan és behatóan tárgyalta, és de Leva I, 174. s kk. II. gyakran majdnem szóról szóra csatlakozik hozzája. V. ö. még Brewer i. m. I, LVI. s kk. II. Itt természetesen csak a főbb pontokat emelhetjük ki.

² Ulmann II, 484. I. 2. jegyzet szerint ez csak Franciaország javaslata volt.

Tournay kiadása ellenében, tetszésökre bízták, hogy a szövetséghez csatlakozzanak.

De ép kettőjük ellen irányult a szerződés. Ha Miksa két unokája közül egyik Renáta hercegnőt elveszi, akkor vagy a Ferdinánd főherceg s a magyar és cseh király leányának régóta ápolt házassági tervéről kellett volna lemondani, vagy pedig a Károly főherceg s az angol király nővére közt között házassági szerződést megszegni. A császár leánya, Margit, ismételten figyelmeztette is atyját, hogy Franciaországnak és Ferdinánd királynak ne sokat higgyen, és legőszintébb, legtehetősebb szövetségesét, Henrik angol királyt ne taszítsa el magától. Miksa ezúttal is lépre ment, különösen, mivel XII. Lajos Ferdinánd javaslatára felesége halála után megígérte, hogy a császár unokáját, Eleonórárt nőül veszi. Számított Ferdinánd király ügyességére s annak befolyására vejére, VIII. Henrikre, valamint e fejedelem gyöngeségére, s nem csak maga hatalmazta fel a spanyol királyt, hogy Franciaországgal egy évi fegyverszünetet kössön, hanem az iránt is kötelezettséget vállalt, hogy Henrik ezekhez a szerződésekhez, a melyeket 1514. márczius 13-án Orleans-ban irtak alá, hozzájárul.

Ennek természetes következménye volt az, hogy az angol király a császártól elpártolt s a francia királyhoz csatlakozott, a kinek esze ágában sem volt, hogy a császárral szemben elvállalt kötelezettségeket teljesítse. Augusztus 7-én Londonban aláírták a szerződéseket, a melyek szerint XII. Lajos nőül veszi VIII. Henrik nővérét, Máriát, és mindkét király egymásnak nemcsak jelenlegi birtokait biztosítja, hanem az őket jogosan megillető birtokok elfoglalására is kölcsönösen segítséget ígértek egymásnak.

Egy év óta mennyire megváltozott a helyzet Franciaország javára! Angolországgal szövetségben állt, Spanyolország ellenében legalább egy időre biztosítva volt. X. Leó pápa, a ki fivérének és unokaöccsének Olaszországban országot akart szerezni, a különböző nagyhatalmak között ide-oda ingadozott, mivel nem tudta, hogy kinek támogatásával fogja e célzt legkönnyebben elérni. Velence, melyet a pápa ismét a Veronáról és Vicenzáról, a császár javára való lemondásra akart rábírní, egyenesen elhatározta, hogy a francia királyt új hadjáratra biztatja Olaszország ellen s e célból segítséget ígér neki. XII. Lajos tehát már összevonta csapatait, hogy a Spanyolországgal s a császárral kötött fegyverszünet lejártával az Alpokon át küldje, mikor 1515. január 1-én a halál elragadta.

Unokaöccse és utódja, az ifjú és nagyravágyó Angoulêmei Ferencz, tervét még nagyobb erélyvel megvalósítá. Hogy a pápa, a császár, Ferdinánd spanyol király, a svájczia s a milanói herceg hozzájárulásával február 3-án Rómában szövetséget kötöttek, nem akadályozta, mert a döntő pillanatban mégis tétlenek maradtak. 1515. augusztus havában I. Ferencz oly fényes sereggel, minőt Franciaország még sohasem küldött az Alpokon át, Olaszországba ment, kemény harczok után, a melyek szeptember 13-ika estéjétől szeptember 14-ike délutánjáig tartottak, a döntő pillanatban a megérkezett velencei lovasságtól támogatva, legyőzte a svájcziaikat Marignanónál (Melegnano), Milánót elfoglalta és Miksa herceget foglyul Franciaországba vitte, a hol igényeiről való lemondása után, mint francia nyugdíjas fejezte be életét. A svájcziaik, a kik Marignanónál borzasztó veszteséget szenvedtek és maguk között is egyenetlen-

kedtek, felhagytak most azzal, hogy nagyhatalom szerepét játszzák; a kantonok nagyobb része jelentékeny összegek ellenében Franciaországgal békét kötött. A pápa, a ki I. Ferenczczel az alkudozásokat sohasem szakítá félbe, most szintén egyességre lépett vele. Sőt Nápoly elfoglalásának tervével is foglalkoztak.

A többi hatalom annál inkább hitte, hogy most szorosan össze kell tartani. Október 19-én VIII. Henrik angol király, kit a francia király a Skótország viszonyaiba való beavatkozással megsértett, Ferdinánd spanyol királylyal kölcsönös védőszövetséget kötött. Ugyanakkor kész volt arra, hogy jelentékeny subsidiumokat fizet svájci zsoldos sereg felállítására, a melynek, a császártól lovassággal és tüzérséggel ellátva, a francziákat Milánóból el kellett volna űzni. Egy ügyes ügynököt, Pace doktort¹ 1515 őszén elküldöttek, hogy a svájciakat a Franciaországhoz való csatlakozástól visszatartsák és rábírják arra, hogy Angolország kívánságait teljesítsék.

Az angol pénz megtette hatását. 1516. február havában 16,000 ember azokból a svájci kantonokból, a melyek Franciaország iránt megmaradtak ellen-

¹ Jelentései, valamint a régóta a császárnál meghitelt Wingfield Róberté, a melyeket Brewer: *Letters and papers* I, 1, 281. s kk. II. közlött, a következő eseményekre nézve a legfontosabb források egyikét teszik. V. ö. még az ahhoz írt bevezetést XLIV. s kk. II. és Pauli-nak *Diplomatie im Jahre 1516* című, a „Histor. Zeitschr. XIV, 269. s kk. II. megjelent és lényegében arra támaszkodó tanulmányát, valamint Gisi-t i. h. 200. s kk. II. Ulmann-t II, 664. s kk. II. V. ö. *Lettere di G. B. Spinelli e di M. A. Coloma a Bern. Clesio Vesc. di Trento 1515–1516*. („Arch. Trent.“ I–II.)

séges érületökben, Graubündenben s az Etsch völgyén keresztül megindult Verona felé, hogy a császáriakkal egyesüljön. Miután a tiroli rendek¹ s a sváb szövetség a császárnak némi pénzt szavaztak meg, legalább 30,000 emberből álló sereggel rendelkezett és most annak élére állt.²

Márczius 11. Miksa elindult Veronából, Peschieránál kieroszakolta a Minción való átkelést, a velenzeieket és francziákat Brescia ostromának abban hagyására kényszeríté, a mely város Olaszországnak a francziák részéről történt korábbi kiűritésével kezébe került, átkelt az Oglión, majd husvét hétfőjén, márczius 24-én Caravaggionál átkelt az Addán is és másnap megjelent Milanó közelében, hová a francziák Bourbon herczeg vezérlete alatt visszavonultak. E város gyors megtámadása, úgy látszott, hogy a francziák sorsát eldönti, a kik eddigelé sehol komoly ellentállást nem mertek megkísérteni.

Ekkor a császár hirtelen kijelenté, hogy vissza kell vonulnia. Ezt a váratlan lépést az élelmezés nehézségével okolta meg, mert az ellenség lovasság tekintetében túlszárnyalja, továbbá csapatainak kedvetlenségével, melyeknek a zsoldot az angol segélypénzek elmaradása miatt nem lehetett kifizetni. Azonkívül épen a döntő pillanatban Bourbon herczeg erősítést kapott, különösen Svájc franczia érzelmű kantonjából. A herczeg gúnyos meghívására, hogy jöjjön hozzá Milanóba és kocczintson vele, ugyan harcra szólítá őt és április 26-án Milanó elé nyomult, a hol

¹ Az Enns alatt levő Austria rendei 1514. július havában 24,000 forintot ajánlottak meg. „Notizenbl.“ 1855. 299. l.

² V. ö. Ulmann-t II, 666. s kk. II.

seregét csatarendbe állítá. De mikor Bourbon a falak között maradt és Milanó külvárosainak felgyújtása arról tanúskodott, hogy a várost végsőig védeni kész, a császárt nem lehetett visszatartani, hanem lovasságával és tüzérségével északkeleti irányban megkezdte a visszavonulást.¹ Már április 3-án az Ogliónál állt, délre a Lago d'Iseo-tól. Loveré-ben,² e tó északi csúcsánál övéi, a kik „alma-királynak“, „szalma-királynak“ stb. csúfolták, majdnem agyonütötték. Végre csak néhány száz tiroli harcos kíséretében április közepe táján a Val Camonicából mély havon át a Tonale szoroson keresztül a Sulz- és Nonsberghez s innen az Etschhez ért. Olaszországban visszamaradt serege nagyrészt feloszlott, mert a svájcziaiak hazatértek.

A császár katonai hire, valamint tekintélye e hadjárat kimenetele következtében súlyos csapást szenvedett s ennek hatása csakhamar érezhetővé vált. Már május 26-án Brescia őrségét a velenceiek és francziák a város átadására kényszeríték, mire

¹ Sajnos, nincsenek megbízható adataink, melyek a császár motivumaira nézve eléggé felvilágosítanak, (De igen az „Emlékirat“, melyet Ulmann II, 667. s kk. II. felhasznált). Az angol követek Pace és Wingfield is, kik a császár táborában voltak és bennünket (Brewer-nél II, 1, LXX. s kk. II. és 489) a külső eseményről tudósítanak, ezeket magok sem ismerték és csak azt közölhették, a mit a császár kijelentett. V. ö. még i. h. 543. I. 1885. sz.

² Ez kétségtől a „Lorfers“ Kirchmair-nál a „F. R. Austr. SS.“ I, 437., semmi esetre sem Lavis, Trienttől északra, a hogy Torre d'Oglio nem fekszik e folyó torkolatánál és Terzilas, honnan a császár április 16-án és 18-án ir, nem fekszik Trienttől északkeletre, hanem Terzolas a Sulzbergen, Male és Caldes között. Lsd. most *Miksa emlékiratát*, Bécs, Ulmann 667. s kk. II.

Veronát fogták ostrom alá. Azonban ezt a várat a Tirolból kapott segítség következtében ismételt támadások ellen szerencsésen megtartották.

A Milano ellen való hadjárat volt a császár utolsó aktiv beavatkozása az olasz viszonyokba. Ezentúl azon az úton haladt, melyet unokája tanácsosai jelöltek ki számára.

Már 1515 újév táján Miksa kénytelen volt engedni a németalföldiek sürgetésének és Károly főherczeget gyámsága alól elbocsátani. Azonban ezt ezentúl is idegen emberek vezették, különösen korábbi udvarmestere, Croy Vilmos, Chiévres ura. De a németalföldi tanácsosok mindenekelőtt nyugalmat akartak, nevezetesen Franciaország részéről, a mely országra nézve legveszélyesebb volt s azért vele kevésbbé kedvező föltételek mellett baráti szövetséget igyekeztek létre hozni, bármennyire helyteleníté is a császár. S mikor Károly főherczeg anyai nagypjának, Ferdinándnak 1516. január 23-án történt halála után a spanyol monarchiát örökölte Nápolylyal, Szicziáliával és Szardiniával együtt, tanácsosainak politikája ugyanaz maradt, noha I. Ferencz a gelderni herczeg s az előzőtt navarrai király támogatásával, valamint a Nápoly ellen tervezett támadás előkészületeivel érzületét világosan kitünteté. A szerződés, melyet mindkét király meghatalmazottjai 1516. augusztus 13-án Noyonban kötöttek, Károlyra nézve épen nem volt kedvező. Mert eljegyzése Lujzával, a francia király egyéves leányával, a kire atyja Nápolyra való igényeit át akarta ruházni, számos évre nötlensége kárhóztatá és Nápolyra való jogát kérdésessé tette. Ugyanakkor megállapították, hogy a császár Veronát két hónapon belül 200.000 arany fejében Velenczének visszaadja.

Miksa ezzel a határozattal, a mely Olaszországban az utolsó szilárd ponttól megfosztotta, épen nem értett egyet,¹ és Angolországtól a háború folytatására további segélypénzt igyekezett kapni. De mivel a svájcziaik november 29-én Franciaországgal örök békét kötöttek, a mely őket Franciaország ellenségeinek támadásától eltiltá, Károly a császártól nyert felhatalmazását némely pontban átlépve, nevében deczember 3-án aláírta a brüsseli szerződést, mely szerint a császár az említett összeg fejében beleegyezett Verona átadásába és Velenczével másfélévi fegyverszünetet kötött. A császár, kitől most még a tiroli rendek is megtagadták a kért subsidiumokat,² engedett, de a Velenczével kötendő végleges békének még mindig akadályokat gördített útjába. Csak 1518. július 31-én volt a császár rábirható, hogy a fegyverszünetet további öt évre meghosszabbítsa.

Ha Miksa odatörekedett, hogy a császár befolyását Olaszországban helyreállítsa s a félsziget egy részét újra közvetlen hatalma alá hajtsa, úgy ez a terv teljesen megghiúsult. Olaszország déli részében ezentúl is a spanyolok uralkodtak, északon a francziák voltak túlsúlyban, csak a német birodalom

¹ Ha Pauli R. *Diplomatie des Jahres 1516* a „Hist. Zeitschrift“ XIV, 283. s kk. II., azt a nézetet vallja, hogy ez csak „szemfényvesztés“, „ámítás“ volt, úgy erre nézve nem hozott fel bizonyítékokat, époly kevéssé, mint ama véleménye mellett (279. I.), hogy az ellenség titkos ajánlatai okozták volna Miksának Milanó alól való elvonulását. Miként Brewer a II. köt. előszavában, a ki azonban óvatosabban nyilatkozik, ő is a Baumgarten előadása után már nem tartható föltevésből indul ki, hogy Miksa és unokájának tanácsosai összejátszottak.

² Brandis: *Landeshauptleute* 435. s kk. II.

maradt teljesen kizárva az országból, mely a korábbi évszázadokban vele oly szoros kapcsolatban volt. Hogy így esett, azt főleg a német rendeknek kell bűnül felróni, a melyek 1507 után az olaszországi eseményekkel szemben teljesen közönyösek maradtak. A nélkül, hogy a császár ezt kezdettől fogva akarta volna, a Velenczével való kilencz évig tartó háború csak az osztrák örökös tartományok nagybodásával végződött. Néhány Friaulban levő helységen kívül, a hol azonban Pordenone elveszett, a császár megtartotta mindazokat a foglalásokat, melyeket az Alpokon belül tett, t. i. Coveló és Peutelstein várakat az Ampezzóval, Roveredo és Riva városokat, mely utóbbit a trieri püspöknek engedték át, az ú. n. négy vikáriátust: Alá-t, Avió-t, Mori-t és Brentonicó-t, továbbá a Garda-tó mellett fekvő Nago és Torbole helységeket. Ezeket a területeket olasz határvidék néven Tirollal egyesítették, a mely ekkép délen is a természetes viszonyoknak megfelelő és katonailag megtartható határt nyert. Ezt a nyereséget igaz, hogy csak sok évig tartó háborúval, nagyon drágán vásárolták meg. Mert a háború a Tirol részéről hozott áldozatok ellenére,¹ a kincstári jószágok nagy részének elzálogosítását és óriási adósság fölszaporodását tette szükségessé.²

Olaszországi terveinél szerencsésebb volt Miksa

¹ A tirol-i rendek 1517-ben azt állították, hogy az 1499 óta viselt háborúkban körülbelül két millió forintot fizettek. Jäger A. II, 2. 489. Ezzel a többi örökös tartományok adóajánlatait természetesen nem lehet összehasonlítani.

² Brandis szerint: *Gesch. der Landhauptleute von Tirol* 454. l., a ki nyilván hivatalos forrásokra támaszkodik, 1518-ban a császár csupán a kereskedőknek 512,741 márka ezüsttel, 132,412 mázsa rézzel és készpénzben 330,310 forinttal tartozott.

abbeli törekvésével, hogy házának valami módon Magyar- és Csehország koronáját biztosítsa.

Mátyás halála után a magyarok — mint említettük — II. Ulászló cseh királyt választották királylyá. Gyöngé uralkodásával a magyarok annyira elégedetlenek voltak, hogy az 1505. október hóban tartott országgyűlésen a rendek egyhangúlag elhatározták, hogy, mivel Magyarország jelenlegi romlása főleg onnan ered, mert idegen királyok kormányozzák, a kik csak a saját hasznukat tekintik és inkább tétlenségre és nyugalomra, mint háborúra gondolnak, ha Ulászló vagy egy későbbi király fiörökös nélkül hal el, soha többé nem választanak idegent, hanem csak magyart királylyá, és minden idegen fejedelemnek, a ki az országot vagy annak egy részét magához akarja ragadni, egyértelműleg ellentállanak.

E határozatra a legközelebbi okot kétségtelenül Ulászló rossz egészségi állapota szolgáltatta. Ha a király, kinek a felesége csak egy Anna nevű leányt szült, fiutódok nélkül hal el, úgy Magyarország az 1491-iki pozsonyi béke értelmében Miksára száll. Ámde ez a határozat már a béke megkötése alkalmával Magyarországon óriási vihart idézett elő, s a rendek röviddel utóbb határozottan kimutatták, hogy nem is törődnek vele. Már 1498-ban az országgyűlés elhatározta, hogy ha a király örökös nélkül hal meg, idegen követet az új király választása felett való tárgyalásokhoz nem bocsátanak ¹, a mivel kifejezték azt, hogy minden külföldit a tróntól távol akarnak tartani. A világi nagyok között ugyan nem volt egy sem, a kit állása és tekintélye már eleve kijelölt volna

¹ 45. czikk, Katonánál XVIII, 137.

a trónra. De az 1499-ben elhalt Szapolyai István nádor feleségétől, Hedvig tescheni hercegnőtől, mint nevének és kincseinek örököseit, két fiút hagyott hátra, Jánost és Györgyöt, a kik közül az idősebb, noha még serdületlen volt, nagyravágyó anyjától ösztönözve,¹ szemét Szent István koronájára kezdte vetni, a mely magyarra nézve többé nem látszott elérhetőnek, mióta Hunyadi János fia viselte. Törekvéseit, ha nem is keltették fel, de legalább mindenestre támogatták azok, a kik Miksa és általában idegen uralma ellen valának. Szapolyai — úgy látszik — már 1505. június elején kívánta, hogy a kétéves Anna hercegnőt adják hozzá és Ulászló utódjául ismerjék el. De miután a király erélyes nejének, Candalei Annának, a francia király rokonának befolyására, a ki vőül nem parvenut, hanem a német király unokáját akarta, ezt a követelést visszautasítá, Szapolyai s a királyné nyíltan meghasonlottak s már attól lehetett tartani, hogy Ulászlót elűzik.²

Ennyire ugyan nem jutott a dolog. Mert a magyarországi események hírére Miksa király a német biro-

¹ Így mondja Herberstein Zsigmond *Önéletrajzá*-ban a „F. R. Austr. SS.“ I, 103. Emlékirat Szapolyai javára Ferdinánd igényei ellenében 1527-ből, mely szerint amaz 1506-ban „sedecim vel septemdecim annorum puer“, tehát 1489- vagy 1490-ben született. Szapolyait Suriano velencezi követ 1516-ban 28 évesnek, utóda, Bon, 1519-ben 34 évesnek mondja. „Magyar Történelmi Tár“ XXV, 55. 154. V. ö. *Mon. Hung. Dipl.* V, 140.

² Ezt Miksa király mondja a német birodalmi gyűléshez intézett kívánságában, Janssen-nél: *Reichsrespondenz* II, 689. s k. l. S hogy nem volt légből kapott, mutatja az, hogy a cseheket Ulászló érdekében fegyverre szólították. Palacky V, 2, 117. Szapolyainak a királynéval való meghasonlása kitűnik

dalmi gyűléstől, a mely akkor Kölnben tanácskozott, segítséget kért, hogy Ulászlót és feleségét megsegíthesse és saját jogait Magyarország trónjára fentarthassa. Tényleg ezuttal a rendek egy évre 4000 embert ajánlottak meg. S miután Csehországban is a király támogatására általános fölkelést rendeltek el és készülteket tettek, Szapolyai jónak látta, hogy terveit egyelőre elhalasztsa és Zsigmond lengyel herczeg, Ulászló öccsének közbenjárásával a királynéval kibéküljön. De hogy mily kevéssé gondolt mégis arra, hogy nagyra-vágyó terveiről örökre lemondjon, azt mutatják a következő október hóban az idegenek megválasztása ellen, nyilván az ő kedvéért hozott országgyűlési határozatok. Az országgyűlésen Szapolyai maga 2000 lovas-sal jelent meg.¹

Ulászló a nemzeti párt törekvéseivel épen nem értett egyet s azokat meghiusítani igyekezett. Már deczember közepe táján magyar követet találunk Linzben Miksa királynál, a ki vele a legbizalmasabban

a cseh kancellárnak 1505. július 15-én kelt leveléből, Palackynál i. h. 80. j., a hol szó van az újból való kibékülésről. Hogy Szapolyai Lajos herczeg születése előtt igyekezett Anna herczegnő kezét megnyerni, s hogy a királyné e mesalliance ellen volt, az egykorú raguzai Tubero mondja, Schwandtner-nél II, 335. s magában véve is valószínű. Hogy 1505. június hóban magyar országgyűlést tartottak, kitűnik Sanuto-nak minden-esetre nagyon is rövid megjegyzéséből (VI, 188, június 19-éhez): „di Hongaria: certa dissension fra quelli signori e diete si fa“. U. o. 193. l. június 19-éhez: „di Hongaria, piu lettere. Di le discordie, di fioli fo dil conte palatino“ (Szapolyai Istváné). Az események menetébe egykorú magyar történetíró hiányában pontosan be nem pillanthatni. V. ö. Ulmann-t II, 268. s kk. II.

¹ Sanuto VI, 252. „di Hongaria“ november 4-éhez.

tárgyal.¹ Egy újabb magyar követséggel Miksa 1506. márczius 20-án Németújhelyen szerződést kötött, a mely szerint második unokáját, Ferdinándot, Ulászló lányával, Annával, az akkor várandós magyar királyné születendő gyermekét pedig, ha fiú, unokájával, Máriával házaitják össze. Ezt a szerződést, a mely hivatva volt, hogy Szapolyai nagyratörő terveit végkép meg-
hiusítsa, már márczius 27-én Budán Ulászló király és neje Anna megerősítették, és Ulászló halála esetére gyermekeinek gyámságát és védelmét a római királyné ruházták.²

Fájdalom, teljesen ismeretlen, mi birta Miksát arra, hogy Ulászló király baráti közeledése ellenére, a ki vele országnagyjai akaratával ellenkezve Sopronban találkozni akart, május elején embereivel ellenségeskedéseket kezdetett s a magyar határterületeket pusztította. Mindenesetre igen oktalan politika volt, ha csak a magyar országnagyokon akart az utolsó országgyűlés határozataiért bosszút állani. Mert ha Ulászló nem akarta magára vonni a magyarok haragját és gyűlöletét, ezt a harczot nem nézhette tétlenül. Noha Miksa ugyanakkor követeket küldött Budára, a kik kijelentették, hogy ezentúl is a magyar király testvére akar lenni s nem kíván egyebet, minthogy a magyarok tartsák meg vele szemben eskü alatt tett ígéreteiket, mégis május 7-én megtörtént a hadüzenet, és elrendelték egy hadsereg kiállítását Szakmáry György pécsi püspök vezérlete alatt.³

¹ A velencei követ levele szerint, Sanuto-nál VI, 276.

² Kollár: *Auctar. dipl. ad Ursini Velii hist. de bello Panon.* 324. s k. I. extr., azonkívül Katoná-nál XVIII, 439. s kk. II.

³ Sanuto VI, 342. s k. I. V. ö. 332. (április 30-hoz) 330. 338.

Azonban világosan kitűnt most, hogy a magyarok szavakban nem fukarkodnak ugyan, de nem akarnak áldozatokat hozni országuk függetlenségének védelmére. Úgy látszik, nem gyűlt annyi csapat össze, hogy a németekkel szembeszállhattak volna. Kismartont, Sopront és Pozsonyt Miksa csapatai elfoglalták. Frangepán János és Korbaviai János, valamint Kanizsai János átpártoltak hozzá. Néhány osztrák vagy stájer falu felgyújtása¹ ezeket a sikereket nem ellensúlyozta.

Mindamellettt tárgyalásokat az ellenségeskedés kitörése után sem szakították meg egészen. Egy magyar országgyűlésen, a melyet a király Székesfejérvárra összehívott, ugyan arra a kérdésre nézve, vajjon trónörökös hiányában Miksát vagy Szapolyait ismerjék-e el királyul, a főpapok és főurak véleménye éles ellentétben állott egymással. De végül a rendek is az Ulászló részéről Miksához küldött követet június 24-én föltétlenül felhatalmazták, hogy kösse meg a békét. Ezt július 19-én Bécsben aláírták és Ulászló király augusztus 5-én megerősíté. A római király ebben magának és örököseinek határozottan fentartotta összes jogait Magyarországra, míg a magyar meghatalmazottak — úgy látszik — azok elismerését megtagadták, mert csak azoknak a pontoknak megtartását ígérték, a melyeket mindkét fél közös megegyezésével állapítottak meg.²

340. (május 18-hoz) s a leveleket Szalay-nál III, 2, 123. s kk. II. és Palacky-nál V, 2, 120.

¹ Sanuto VI, 370. 375. di Elemannia. V. ö. a békeszerződést.

² A békeokmányokat s a megelőző felhatalmazásokat Katonánál XVIII, 444—457. V. ö. Sanuto-t VI, 346. s k. I. 349. 356-357. 370. 375. s k. I. 380.

Azonban — úgy látszik — épen ez a kérdés elvesztette jelentőségét, mert július 2-án a magyar királynak is fia született, ki a fejedelemről, ki alatt Magyarország legnagyobb kiterjedését érte el, Lajos nevet kapott.¹ De Anna királyné július 26-án gyermekágyi lázban meghalt.

Miksa biztosítani akarta utódainak Ulászló országainak birtokát, a Lajos születése következtében megváltozott viszonyok között is. Ulászló királynál készségre is talált, miután a császári házzal való családi összeköttetést az is minden másnak föléje helyezte és török háború esetére magának Ausztria és Németország támogatását biztosítani akarta. 1507-ben a már az előző évben kötött szerződéseknek megfelelően, kötelező formában mindkét király utódai között kettős házasságot határoztak el. Miksa unokáinak egyike, Károly vagy Ferdinánd, az t. i., kit az osztrák főhercegségben, a tiroli grófságban s a hozzá tartozó fejedelemségekben és tartományokban utódjául jelölnek ki, nőül veszi Annát, a magyar hercegnőt, ennek öccse Lajos pedig Miksa legifjabb unokáját, Katalint, vagy ha ez előbb meghalna, nővérét, Máriát, fogja elvenni.²

De hogy még mindig mily erős volt Magyaror-

¹ Sanuto VI, 375. s k. l. és 388. a velencei ügyvivő jelentése szerint. Hogy a herceg nem volt egészen kifejlődve, s hogy ezért frissen megölt állatok bőrébe tették, arról a régi források hallgatnak.

² Ulászló királynak 1507. november 12-én kelt oklevele Katonánál XVIII, 522. V. ö. Sanuto-nál VII, 136. s k. l. s az augusztus 18-án Magyarországból küldött jelentést egy követnek (talán a korábbi váradi Pruisz püspöknek, ki a Ferencziek rendjébe lépett Miksa királyhoz ez ügyben történt küldetéséről.

szágon az ellenáramlat Szapolyai javára, kitűnik onnan, hogy őt az 1507-iki országgyűlésen a nádor mellett az ország főkapitányává nevezték ki és fontos ügyekkel bízták meg,¹ hogy három évvel utóbb a királytól az erdélyi vajda méltóságát kapta s hogy Ulászló öccsének, Zsigmond lengyel királynak, János nővérével, Borbálával való házasságát támogatta, noha ez a nagyra-vágyó férfiú reményeit még inkább fokozta.

Az 1514-iki parasztlázadás, a melynek leverése első sorban Szapolyai János érdeme, tekintélyét nem csekély mértékben emelte. Ha már előbb is törekedett a koronára, most még inkább hitte, hogy arra reményt táplálhat, ha netalán az öreg királyt gyöngte testü fia mihamarabb a sirba követné.

Azonban nem hiányoztak kiváló férfiak, kik a vajda tervei ellen dolgoztak. Élükön állott Perényi Imre nádor és Szakmári György kancellár, pécsi püspök, a ki Bakócz Tamás érsek mellett a királyra legnagyobb befolyást gyakorolt. Mint Szapolyai ellenségei, természetesen a császár s az 1507-ben a Jagello- és Habsburg-ház között megbeszélt kettős házasság érdekében működtek, a melylyel saját érdekeiket is a legjobban megóvhatni vélték. Mert, ha Ulászló, a hogy előre látható volt, fiának nagykorúsága előtt meghal, s a császárt országaiban gyámul és kormányzóul elismerik: a legfőbb hatalom tényleg az ő kezükbe kerül, minthogy a császár Magyarországon állandóan nem maradhatott.²

¹ Katona i. h. 485. s kk. II.

² A magyarországi pártviszonyokra nézve lsd. a levelet, a melyet valószínűleg a kalocsai érsek, Frangepán György, Szapolyai híve, 1512-ben Szidloviecky lengyel alkancellárhoz intézett az „Acta Tomic.” III, 297. s kk. II.

1510 óta Miksa buzgón tárgyalta Ulászló királlyal a házasság végrehajtása ügyében. Követe, Cuspinianus, a bécsi egyetem szuperitendense, 1510-től a parasztlázadás kitöréséig, 1514-ig, nem kevesebbszer, mint tizszer volt a magyar udvarnál.¹ Egyideig — úgy látszik — Ulászló öccse, Zsigmond lengyel király, a császár óhaja ellen dolgozott. Mert ez a német lovagrend országát, Poroszországot, Lengyelország fenhatósága alól felszabadítani igyekezett, s a Habsburg-ház hatalmának további gyarapodása már ez okból Lengyelország érdekével ellenkezett. Azután természetes volt, hogy Zsigmond Magyarország koronáját a Jagellók ott uralkodó ágának kihalása után sógora, Szapolyai fején szeretne volna látni, ha esetleg nem sikerül azt a saját házának megszerezni.

Hogy a lengyel király erejét megbénítsa, a császár a német lovagrend védelmére koalíciót igyekezett létrehozni és 1514-ben Lengyelország ellen névleg III. Waszilji orosz nagyfejedelemmel szövetkezett, a ki Lengyelországgal 1512 óta háborút viselt.² Szmolenszk várának elfoglalása az oroszok által Zsigmondot egy rá nemsokára kivívott fényes győzelem ellenére annyira megrémíté, hogy legalább a császárt az ellenségeskedésektől visszatartani igyekezett, s ezen érületében megerősíték kancellárja, Szydlowiecki és alkancellárja, Tomiczki, a kik méltóságukat Ulászló király ajánlásának, tehát Szakmári kancellár, a magyarországi császári párt feje pártfogásának

¹ Naplója adatai szerint „F. R. Austr. SS.“ I, 403. s kk. II.

² Fiedler S.: *Die Alliance zwischen Maximilian I. und Wasilji Ivanovič* a „Sitzungsber. d. kais. Akad.“ XLIII, 183. s kk. II. V. ö. Ulmann-t, II, 520. s kk. II.

köszönhették, míg Szapolyai Tomiczki ellen dolgozott. 1514. november havában Cuspinianus és Szydlowieczki Budán megállapodott abban, hogy a következő év február havában a magyar és lengyel király Pozsonyba, a császár pedig Haimburgba jön s azután majd megállapítják, hogy hol fognak találkozni.

Ulászló és Zsigmond 1515. márczius végén csakugyan megjelentek Pozsonyban. De a császár talán egyéb dolgaitól visszatartva, talán pénz hiánya miatt is nyugodtan Augsburgban maradt és csak július 10-én jött Bécsbe, mikor követe, Lang Máté biboros a legfontosabb kérdéseket már elintézte.

Miksa meghívásának engedve Zsigmond király és Ulászló gyermekeivel július 17-én szintén Bécsbe ment, hol a császár nagyszámú vendégeit a legfényesebb ünnepélyekkel, ¹ valamint szeretetreméltóságával valóban elragadta.

Itt július 22-én aláírták a szerződéseket, melyek az osztrák s a magyar-cseh uralkodóházat egymással a legszorosabb kapcsolatba hozták. A magyar trónörököst, Lajost, eljegyezték a császár unokájával, Máriával, a császár maga pedig Anna magyar hercegnővel kelt egybe.² Előbb azonban kimondották, hogy Miksának Annával kötött házassága érvénytelen, ha a hercegnőt a császár egyik unokája, Ferdinánd vagy Károly egy év alatt elveszi. Tényleg csak akkor fogják a házasságokat megkötni, ha a hitves-

¹ Wingfield angol követ, a ki jelentéseiben részletes leírásokat ad, a költségeket 200,000 aranyforintra becsüli! Brewer: *Lettres and papers* II, 1, 202. 766. sz.

² „celebrata et firmata sunt sponsalia per verba matrimonialia et de praesenti“, tehát nem pusztá eljegyzés, a hogy az újabb történetírók gondolják.

társak a megfelelő kort elérik. Ez 1521-ben történt, miután 1516. márczius hóban Ferdinánd főherczeg kiállította a meghatalmazást, hogy az Anna herczegnővel való házasságát prokuráció útján megkössék. Hogy a magyar trónörököszt még szorosabban a Habsburg-házhoz fűzzék, a császár július 20-án fiává fogadta, kinevezte birodalmi helytartóvá s a császári méltóságot is ráruházta, a mennyiben a választófejedelmeket felszólítja, hogy halála után őt válaszszaak meg utódjául. Miksa ezt az ígéretet persze nem vette komolyan. Mert jól tudta, hogy a választófejedelmek ezzel a kivánsággal keveset törődnek s hogy Lajos birodalmi helytartóságát sem fogják eltűnni. Aztán ez a lépés nem is tartóztatta vissza attól, hogy mindenképen idősebb unokájának a megválasztása érdekében ne dolgozzék. Lajosnak fiává fogadása is csak üres formalitás volt, mert ugyanakkor kimondották azt, hogy ezzel Károly és Ferdinánd főherczegeknék és nővéreiknek örökösödési joguk rövidséget nem szenvedhet. Az egész nem volt egyéb fényes szappanbuboréknál, a minőket Miksa hiú emberek szemei előtt gyakran felröpített, a nélkül azonban, hogy mindig megfelelő hatást kelthetett volna.¹

Mindazonáltal Miksa a bécsi szerződések következtében nagy előnyöket ért el. Ha a magyar trón-

¹ A bécsi szerződésekről s a megelőző tárgyalásokról 1515 óta lsd. Liske X.-től: *Der Congress zu Wien im Jahre 1515* a „Forsch. zur deutschen Gesch.“ VII, 463—558. V. ö. Ulmann-tól: *Maximilian I. in dem Conflict zwischen dem deutschen Orden in Preussen und Polen, bes. in den Jahren 1513—1515*, u. o. XVIII, 89. s kk. II. és Liske-től: *Der Wiener Congress von 1515 und die Politik Maximilians I. gegenüber Preussen und Polen*, u. o. 445. s kk. II. végül Ulmann-t II, 538. s kk. II.

örökös életben marad és utódai születnek, úgy a budai királyi várban oly uralkodó család ül, mely a Habsburg-házzal igen közeli rokonságban van, s azzal előreláthatólag hosszú időre baráti viszonyban marad. Ha örökös nélkül hal meg, úgy életében neje felhasználhatja az alkalmat, hogy az osztrák pártot megerősítse és szervezze, hogy azután a Habsburg-ház trónutódlásának ne gördítsenek akadályokat útjába. A mellett fontos volt, hogy Lajos egyetlen nővérét Ferdinánd főherczeggel házásították össze, miután ennek gyermektelen halála esetére Csehországban ő volt a törvényes trónörökös, míg magyarországi örökösödési joga a Habsburgok igényeivel, melyek az 1491. és 1506-iki békekötéseken alapultak, nemcsak nem ellenkezett, hanem azokat megerősíté. Már azzal is sokat értek el, hogy Annát további nevelés végett most átadták a császárnak s ezzel örökre elvágták annak a lehetőségét, hogy Szapolyaival vagy a Habsburg-háznak más ellenségével összeházasítsák.

Ez okból a legtöbben a főurak közül, a kik ellentétben a püspökök többségével Szapolyai hívei valának, Pozsonyban mindent elkövettek, hogy a Habsburg-házzal való házassági szerződések megkötését megakadályozzák. A vajda maga ismételt meghívás ellenére sem akart a kongresszuson részt venni. De miután ugyanakkor a törököktől súlyos vereséget szenvedett, a mi miatt tekintélye nagyon alászállott, Magyarországon a bécsi szerződések ellen a legcsekélyebb ellentmondás sem támadt,¹ és mikor II. Ulászló 1516. márczius 13-án meghalt, a Bécsben történt megállapodások értelmében

¹ Lsd. Liske-t a „Forsch.“ VII, 550. s kk. II., a ki Istvánfinak a nádor ellenkezéséről szóló meséjét is megezőfolja.

a császárt Zsigmond lengyel királylyal együtt a tíz éves Lajos király főgyámjává tették.

A hogy Miksa a bécsi szerződésekkel utódainak ki látást nyitott Magyarország és Csehország birtokára, úgy legidősebb unokájának, Károly spanyol király- nak a császári trónt is biztosítani igyekezett. Ezzel a kérdéssel szemben tovább lehetetlen volt közönyö- sen maradnia, miután I. Ferencz király 1517 tavaszán az egyes német választófejedelmekkel alkudozásokat kez- dett és nagy összegeket s más előnyöket helyezett nekik kilátásba, hogy a császári méltóság megüresedése esetére szavazataikat megkapja, és ugyanabban az évben a trieri és mainzi érsekek, a brandenburgi örgróf s a rajnai- pfalzgróftöbbé-kevésbbé kötelező ígéreteket tettek neki.¹

1518 nyarán egy Augsburgban tartott birodalmi gyűlésen Miksa a választófejedelmeket személyesen akarta rábírní, hogy ráálljanak kívánságaira. Termé- szetesen nem maradt más hátra, minthogy még nagyobb ígéreteket tegyen, mint Franciaország. A branden- burgi választófejedelmet a császár azzal nyerte meg, hogy a trónutódnak unokája, Katalin kezét ígérte, 400,000 aranyforint hozománnyal. A választófeje-

¹ Lsd. erre, valamint Miksa császárnak és Károlynak fáradozásaira nézve Mignet-től: *Une élection à l'empire* a „Revue des deux mondes“ (1854.) V, 209. s kk. II. és u. attól: *Rivalité de François I. et de Charles V.* I, 120. s kk. II. G. de Leva-tól: *Stor. doc. di Carlo V.* I, 280. s kk. II. Droysen-től: *Geschichte der Preussischen Politik* II, 2, 98. s kk. II. R. Rösler-től: *Die Kaiserwahl Karls V.* 26. s kk. II. Höfler E.-től: *Carls I. (V.), Königs von Aragon und Castilien, Wahl zum römischen Könige*, Bécs, 1873. (a „Sitzungsber. d. kais. Akad.“ LXX. kötetéből.) Baumgarten-től: *Die Politik Leos X. in dem Wahlkampf der Jahre 1518 und 1519* a „Forsch. zur Deutschen Gesch.“ XXIII, 521. s kk. II. Baumgarten-től: *Gesch. Karls V.* I, 107. s kk. II.

delem fivérének Albrecht mainzi és magdeburgi érseknek, kinek a császár épen a biborosi méltóságot szerezte meg, 52,000 arany forintot és 8000 arany forintnyi évi díjat, a pfalzi választófejedelemnek 100,000 arany forintot és 6000 forintnyi évi díjat, a kölni érseknek 20,000 arany forintot és 6000 forintnyi évi díjat ígért. Egyes választófejedelmek tanácsosaival szemben sem kimélte a pénzt. Augusztus 27-én azután Miksa a mainzi, kölni, pfalzi és brandenburgi választófejedelmektől, továbbá Zsigmond lengyel királynak, mint a cseh király gyámjának követeitől írásban azt az ígéretet nyerte, hogy Károly spanyol királyt római királylyá választják. Csak két választófejedelem nem csatlakozott ehhez az ígérethez t. i. a trieri érsek, mert a francia király megválasztását óhajtá s a szász választófejedelem, ki a választásig magáig szabad kezet akart. A többség biztosítva látszott s azt hitték, hogy legkésőbb márczius vagy április hóban Károlyt megválaszthatják.

Azonban mégis különböző nehézségeket kellett eloszlatni. Hogy Károly a választófejedelmek és tanácsosok megvásárlására szükséges óriási összegeket, a melyek egészben 550,000 arany forintot tettek ki, a sok háborútól kimerült Spanyolországban egyhamar elő nem teremtheti, még a legkevesebb volt. Nehezebb volt az ellenfelei részéről tett ellenvetés: hogy eddigi szokás szerint római királyt csak akkor választhattak, ha ilyen nem volt még, tehát ha Miksa a császári koronát megkapta, s hogy IV. Kelemen pápa bullája határozottan megtiltja, hogy Nápolyt mint pápai hűbért a császári birodalommal egyesítsék. Csak a pápa adhatott fölmentést e tilalom alól, csak ő segíthette Miksát a császári koronához, a melyet, miután Miksa nem mehetett Rómába, Trientbe kellett volna küldenie,

s itt két biborosnak Miksa fejére tennie. Erre azonban X. Leó nem volt rábírható. Bármennyire félt is a hatalmas Franciaország túlkapásaitól, még inkább félt Károly spanyol királytól, ha ez nagy-kiterjedésű országain felül a császári méltóságot is elnyeri. De különösen forrón szeretett unokaöccse, Lőrincz számára pénzben és birtokban több nyereséget remélt a francia, mint a spanyol királytól. Ez okból a császárt szép szóval tartotta, de megakadályozta kívánságai teljesítését és mind szorosabban csatlakozott a francia királyhoz.

Mig az utóbbi a döntés elhalasztását felhasználta arra, hogy a német választófejedelmekkel újabb tárgyalásokat kezdjen, Miksa váratlanul befejezte pályáját. Augsburgból 1518 őszén Tirolba ment, hol az innsbrucki korcsmárosok udvari népét nem akarták befogadni, mert a kormány a császár korábbi ott tartózkodásának költségeit, 24,000 forintot, még nem térítette meg. Ez a szégyen a császárt, a ki már másfél év óta betegeskedett,¹ annyira felingerelte, hogy komolyan megbetegedett. Mindazonáltal részben hajón az Inn folyón, részben hordszéken novemberben tovább utazott Ausztriába, de csak Welsig jutott, mert állapota mind rosszabbra fordult. Itt az előbb oly erős császárt még nem egészen hatvan éves korában 1519. január 12-én reggel a halál elragadta.²

¹ Ulmann II, 693.

² Az innsbrucki jelenetről, mint a betegség okáról lsd. Kirchmair-t az „F. R. Austr. SS.“ I, 441. V. ö. Herberstein Zsigmondot, u. o. 141. Cuspinian: *De Caesaribus* 491. l., ki a császár utolsó napjait részletesen leírja, szintén megjegyzi: „Maximilianus in Oeniponte cum suis agens in iram commotus, febrim incidit occultam.“

ÖTÖDIK FEJEZET.

I. Miksa szervező tevékenysége.

Senki sem fogja állítani, hogy I. Miksa külső politikája mindig a viszonyoknak megfelelő és sikeres volt, noha összhatásában nagyban hozzájárult Ausztria res külső nagyhatalmi állásának keletkezéséhez. De kétségtelen, hogy ez a fejedelem az osztrák örökös tartományok szervezete körül, a mely azután sokféleképen más német területek intézményeinek mintául szolgált, nagy és maradandó érdemeket szerzett magának.¹

Ezen a téren leginkább volt szükség reformokra, mert az eddigi intézmények a viszonyok megváltozása és Miksa birtokainak kiterjedése következtében épen-séggel nem voltak többé megfelelők.

¹ Akadémiai beszédem: *Geschichte der österreichischen Verwaltungsorganisation bis zum Ausgange des achtzehnten Jahrhunderts* (Innsbruck, 1884) megjelenése óta napvilágot látott Adler S. terjedelmes műve: *Die Organisation der Centralverwaltung unter K. Maximilian I.* (Lipese, 1886.), mely e tárgyra vonatkozólag rendkívül gazdag anyagot közöl, csakhogy czél-szerűtlen elrendezésben. Egyes hibákra nézve lsd. Below G. igen éles kritikáját Zarncke: „Literar. Centralbl.“ 1886. évf. 1076. s. kk. hasáb. és Sybel: „Hist. Zeitschr.“ LVII, 285. s. kk. II. V. ö. még Fellner T.-tól: *Zur Gesch. der österr. Centralverwaltung (1493–1848)*, a „Mitth. des Instit. für österr. Geschichtsforschung“ VIII, 258. s. kk. II., a hol Miksa szervező tevékenységének igen világos áttekintését adja, azonkívül Adler-hez némi pótlásokat is nyújt, továbbá Ulmann-t, I, 822. s. kk. II.

Míg a régibb középkori felfogás uralkodott, hogy az államhatalom legfontosabb kötelessége a jog védelme, a béke fentartásáról való gondoskodás, természetesen nem volt nehéz kevés erővel több országot is kormányozni. Mert a fejedelem s a mellette álló tanácsosok feladata csak az volt, hogy a felsőbb tisztviselőket kinevezzék, az ország védelméről külső ellenségek ellen, továbbá a belső béke fentartásáról gondoskodjanak, s hogy e feladatok teljesítéséhez s az udvar fentartása céljaira az eszközöket előteremtsék, melyek rendszerint a kincstári jóságok és regáliák jövedelmeiből folytak be. Ez okból az ügyek elintézésére, melyekkel a fejedelem többé-kevésbé maga foglalkozott, gyakran változó tanácsosain kívül elég volt egyetlen központi hivatal, kanczellárral és néhány tisztviselővel. A kormányzás súlypontja, mely azonban majdnem kizárólag a pénzügyekre s az igazságszolgáltatásra irányult, az egyes országokban s az autonom városokban volt.

Az ujkor kezdetével azonban megváltoztak az államhatalom feladatairól szóló nézetek. Többé nem csupán az igazságszolgáltatás s a fejedelemnek szükséges pénzeszközök előteremtése, hanem az alattvalók anyagi és szellemi jólétéről való gondoskodás is kötelességévé vált. A római jog térfoglalása, mely a régi német szóbeli eljárást lassanként kiszorítá s egyuttal érvényre juttatta azt az elvet, hogy az alsó bíróságoktól magasabb törvényszékekhez, sőt a fejedelemhez lehet felebbezni, a tisztviselők s az irodai munkák, de különösen az udvari teendők szaporítását vonta maga után. Minthogy a hűbéri seregeket mindinkább zsoldosokkal helyettesíték és egyszersmind a csapatoknak ágyúkkal és más tűzi fegyverekkel való föl-

szereléséről, lőpor, golyók, élelem és szekerek előállításáról is nagy mértékben kellett gondoskodni, ebből a kormányra nézve új dolog és terhek keletkeztek. A fokozott követelmények mellett, melyeket az államhatalom iránt támasztottak, a fejedelmi jószágokból és regáliákból befolyó rendszeres jövedelmek, különösen háború esetén, távolról sem voltak már elegendők. Nem maradt más hátra, minthogy a rendekhez forduljanak, a melyek hosszas alkudozások után vagy rendkívüli adót szavaztak meg, vagy bizonyos időre, többnyire néhány hónapra külön rendi hadsereget állítottak fel. Ezért azonban a kormányra nagyobb befolyást követeltek a maguk számára és szükségessé vált, hogy a rendi és fejedelmi tisztviselők hatáskörét kölcsönösen megállapítsák.

Miksa sokkal okosabb volt, hogysen be ne látta volna, hogy az eddigi intézmények a változott viszonyok között többé ki nem elégítők. Aztán Németalföldön fejlett kormány-rendszerrel ismerkedett meg, a melynek előnyei az osztrák tartományokban dívó állapotokkal szemben figyelmét el nem kerülhették. Mindenekelőtt azonban elhatározta, hogy komolyan fog törődni a birodalommal, nem pedig, miként atyja tévé, hogy a dolgoknak egyszerűen szabad folyást enged s csak egyes esetekben érvényesíti a maga akaratát. Ennek azonban az volt az előfeltétele, hogy hosszabb ideig Németországban tartózkodjék és gyakran, tán éveken át távol legyen örökös tartományaitól, a melyekben állandó helyettesítésről kellett gondoskodnia. Szervező tevékenységének a közigazgatás terén mintául németalföldi, részben tiroli intézmények is szolgáltak, melyek abban az időben tökéletesebbek voltak, mint a többi osztrák tartománybeliek.

Természetesen nem szabad hinni, hogy a király kész tervvel fogott feladatához s hogy ahhoz egész uralkodásában következetesen ragaszkodott. A pillanatnyi szükség volt szülőoka intézkedéseinek és ismételve megváltoztatá vagy egészen elejté az előbb tett intézkedéseket. De mégis tévedés, ha azt állítják, hogy egyebet sem tett, csak folyton kísérletezett.¹ Reformjainak alapelveitől: a hűbéri államnak hivatalnok-állammal való helyettesítése, állandó kormányzések felállítása, melyek az ügyeket a fejedelem távollétében is intézik, az államhatalom megerősítése, sohasem tért el. Nem egy intézménye túltélte uralkodását s tán némi változtatással évszázadokon át Ausztria kormányzatának alapjául szolgált.

Az osztrák örökös tartományok a korábbi felosztások következtében két csoportra oszlottak: az alsó-ausztriai tartományokra, melyek öt herczegségből: az Enns alatt és Enns fölött levő Ausztriából, Stíriából, Karinthiából és Krajnából állottak, továbbá a felső-ausztriai tartományokra, a melyhez Tirol s a sváb földön és Elzászban lévő külső tartományok tartoztak. Mikor unokabátyja Zsigmond főherczeg 1490-ben az utóbbi területeket átengedte, a Magyarországgal való háború miatt Innsbruckot csakhamar el kellett hagynia. Ekkor az eddigi tiroli intézményekre támaszkodva a kormányt tizenkét „helytartóból és tanácsosból“ álló testületre bízta, a melynek első sorban távollétében a közigazgatást s az igazságszolgáltatást kellett átvennie. A pénzügyekre és számvevőségre nézve 1491 elején négy külön tanácsost vagy ügyészt nevezett ki a szükséges segédtsíztviselőkkel, a kikre 1495-ben alkalmaz-

¹ Ulmann I, 823. 1.

zák először a „számvevő kamara“ (Raitkammer, Rechnungskammer) nevet. Hasonló módon atyjának 1493-ban bekövetkezett halála után, miután a birodalomba kellett mennie, távollétének idejére az öt alsó-ausztriai tartomány élére kormányt („Regiment“) állított, a mely egy kapitányból, hat helytartóból és tanácsosból vagy regensből állott, hogy mindazokat az ügyeket elintézzze, a melyek őt mint fejedelmet megilletik. A politikai és pénzügyi igazgatást, a legfőbb bíraskodást s a tartományi békéről való gondoskodást, sőt a hűbéradományozás jogát is ráruházta. A következő évben az alsó-ausztriai tartományokra nézve szintén emlitenek „kincstári“ vagy „számvevő kamarát“, tehát itt is megtörtént a pénzügy külön választása a közigazgatástól s az igazságszolgáltatástól, a hogy Németalföldön már régóta szokásban volt.

Az a meggyőződés, hogy a király a külső politikáról való gondoskodás s a birodalom ügyei mellett képtelen az örökös tartományokban a közigazgatás részleteivel törődni, arra vezetett, hogy mind a bécsi, mind az innsbrucki kormány, a melyeket kezdetben csak Miksa távollétének idejére állítottak fel, az állandóság jellegét öltötték magukra.

Tirolban, hol a kormányt 1498-ban újra szervezték, ez 1499 végén történt. A kormányt, mely az országos udvarmesterből, marsalból, egy kancellárból és öt „helytartóból és régensből“ volt összeállítva,¹

¹ Országos udvarmester Miksa haláláig Wolkenstein Mihály volt, marsal Liechtenstein Pál, majd 1513-ban történt halála után Firmian György; kancellár Hausen Osvát és 1501 óta Northeim vagy Serntein (Sarnthein) Cziprián, a ki egyúttal az udvari kancellária élén áll. Liechtenstein és Sarnthein Lang Máté mellett a császár legbefolyásosabb tanácsosai valának.

illette ezentúl Tirolban s a külső tartományokban a fejedelmi jogok gyakorlása, a közigazgatás, a felső bíraskodás, a katonai és rendőri hatalom s az örökös hűbérek adományozása. Mindegyik alattvalónak szabadságában áll, hogy tanácsért és segítségért a kormányhoz forduljon. Mint legfőbb törvényszékeknek a tulajdonjogi, hűbér-, bánya- és egyéb ügyekben minden negyedében Innsbruckban üléseket kellett tartania. A pénzügyi igazgatásra és a számvevőség ellenőrzésére szolgáló számvevői kamara a kormányssal általában, mint önálló hatóság, állott szemben, habár bizonyos esetekben amattól ehhez fölebbezni lehetett. A kancellária mindkét testületre nézve közös volt.

A hatóságok ügye az alsó-ausztriai tartományokban 1501-ben és 1502-ben nyert állandó szervezetet és pedig a tiroli mintájára. Itt is Linzben állandó kormányt („Regiment“), a mely egy főkapitányból és helytartókból, meg tanácsosokból állott, Bécsben pedig számvevő kamarát és külön osztrák kancelláriát szerveztek. Azonban az alsó-ausztriai kormányra a fejedelmet megillető legfőbb birói hatalmat nem ruházták, hanem fölebbezési és hűbéri törvényszékül Német-Ujhelyen külön udvari (1502 óta kamarai) törvényszéket állítottak föl.

Mikor az alsó-ausztriai herczegségeket közös hatóságok alá rendelték, államjogi tekintetben is szorosabb viszonyt létesítettek köztük. Miksa uralkodásának későbbi éveiben ismételten közös üléseket tartottak, a hol mind az öt tartomány rendjeinek képviselői tanácskoztak egymással.¹

¹ Ezek jegyzékét lsd. Biedermann-nál: *Gesch. d. österr. Gesamt-Staatsidee* II, 93. s kk. II. 17. jegyz.

Egyébiránt míg a felső-ausztriai hatóságok a nélkül, hogy a rendek lényegesen megzavarták vagy megtámadták volna, tovább működtek, az alsó-ausztriai tartományokban ellenök élénk ellenzék keletkezett. Partikularisztikus és politikai okok játszottak itt közre. Stiria és valószínűleg más tartományok rendei a miatt panaszkodtak, hogy a pöröket és más ügyeket az országon kívül intézik el. Panaszt emeltek a németujhelyi kamarai törvényszék ellen, mely az összes alattvalóktól panaszokat és más törvényszékek határozatai ellen fölebbezéseket fogad el, tekintet nélkül arra, hogy ezzel a tartományi szabadságokat megsérti, a tartományi marsal vagy kapitánynak az uri és nemesi rend tagjai felett való birói hatáskörét korlátozza, vagy mellőzi. A felső hatóságok czélszerűtlen helyi elválasztása ellen is történtek felszólalások. Egy Mürrzuschlagban 1508. november hóban tartott közös tartományi gyűlés nemcsak a gyűlött kamarai törvényszék eltörlését, hanem új rendi kormány felállítását követelé, a melybe az öt tartomány közül mindegyik két-két képviselőt küldjön. A képviselők kijelentették, hogy ha e követeléseket elutasítják, úgy az akkori velencei háború czéljaira pénzsegélyt nem ajánlanak meg. A Salzburgban 1509. februárban és Augsburgban 1510. tavaszán tartott közös tartományi gyűlésen ezeket a panaszokat és kívánalmakat újból előhozták.

A külső viszonyok nyomása alatt a császár kénytelen volt egy lépéssel hátrálni s a rendi követeléseknek legalább részben engedni. A hogy tekintettel a Velence ellen való háborúra 1509 elején a felső-ausztriai kormányt a legközelebbi három évre négy rendi képviselővel szaporítá, úgy 1510. április

havában az alsó-ausztriaiaknak szintén azt az engedményt tette, hogy a kormányba rendi képviselőket is fölvesznek, vagy legalább az összeállításnál az egyes tartományokra figyelemmel lesznek. Azonban azt a kívánságot, hogy a kormány egy állás megüresedése alkalmával maga egészíthesse ki magát, kereken visszautasítá. Magának tartotta fenn a kinevezést, habár az új tagot ugyanabból az országból és rendből kellett venni, melyhez az előbbi is tartozott.¹ Erre az új kormányra, melyet az Enns alatt levő tartomány kívánságára Linzből Bécsbe helyeztek át, most bírói hatalmat is ruháztak s a németujhelyi kamarai törvényszéket, a melynek illetékességét már az előző években többszörösen korlátozták, teljesen megszüntették. Miként Felső-Ausztriában, úgy Alsó-Ausztriában is ezentúl a kormányzók és számvevőkamara voltak a legfelsőbb kormányhatóságok, s az előbbi összeállításában is az innsbrucki kormányhoz tették hasonlóvá, a mennyiben szintén egy-egy országos udvarmesterből,² marsalból, kanczellárból és bizonyos számú helytartóból és tanácsosból állott.

A két épületszárny fölé, a melyet Miksa az örökös tartományok kormányzása céljából nemsokára trónralé-

¹ Ebből az Adler-től 279. l. említett határozatból bizonyára következik, a mit ő tagad, hogy a különböző országokra figyelemmel lesznek s hogy a császár a kormány tagjainak szabad kinevezés-jogáról lemondott. Fellner i. h. 264. l. szintén elfogadja a kormánynak rendi képviselőkkel való szaporítását.

² Ez a cím fordul elő 1514 óta a korábbi főkapitány helyett. A hivatalt Polheim Farkas viselte, a ki 1512-ben meghalt; 1514 óta Rottal György; a marsalét Puchheim János töltötte be, míg a kanczellária élén Schneidpöck János doktor állott.

pése után emelt, eredeti terve szerint mind a birodalom, mind az örökös tartományok számára egy egy-séges felsőépítményt kellett volna emelni. Azonban a király a legfőbb központi igazgatás szervezete érdekében sem hasonló következetességgel, sem hasonló sikerrel nem fáradozott, mint tette azt a tartományi kormányzat rendezése érdekében.

1498. február havában udvari tanácsot állítottak fel, melynek a király udvarát követni s a király oldalán mind a birodalom, mind az örökös tartományok legfőbb kormányhatósága és bírósága gyanánt működnie kellett volna. Egy helytartóból (Frigyes szász herceg), egy udvarmesterből (György bajor herceg) egy udvari kancellárból (Stürzel doktor) és több régensből állott, szótöbbséggel határozott s a király intézkedése értelmében illetékes volt minden vitára, ügyre és dologra nézve, „a melyek jövendőben a német római szent birodalomból, a kereszténységből általában, vagy örökös hercegségeinkből és tartományainkból erednek, továbbá oly dolgokra nézve, melyek az udvart és hozzátartozóit illetik“.

Valamennyi ügyet tehát, a melyet korábban a király maga vagy tetszése szerint meghitt tanácsosokkal együtt intézett el, most állandó testületre bízta. A tartományi kormányok határozataira nézve az udvari tanács legfőbb fórumul szolgált.

Ugyanakkor, ugyancsak az udvarnál, mint legfőbb pénzügyi hatóságot udvari kamarát állítottak fel, a mely Meckau Menyhért brixeni püspökből, mint elől-ülöböl, továbbá négy más helytartóból és két kincstartóból — egyből a birodalom s egyből az örökös tartományok részére — állott. Ezt illette a főfelügyelet a pénzügyi igazgatásra s ennek szerveire, a kiadások utalvá-

nyozása s az örökös tartományokból s a birodalomból befolyó jövedelmek fölöslegének átvétele. A számadások ellenőrzését azonban az innsbrucki kincstári vagy számvevő kamarára bízta, hol a számvevőség s a levéltár is valának,¹ miután ez a város, mely az osztrák örökös tartományok középen fekszik, legalkalmasabb volt arra, hogy állandó központi hatóságok székhelye legyen. Csakhogy az udvari kamara részére bizonyos főfelügyeletet tartottak fenn.

A hogy az egyes tartományi rendek részéről felszólalások történtek az osztrák tartománycsoportok közös kormánya ellen, úgy történtek a birodalom részéről az udvarnál felállított központi hatóságok ellen. És itt Miksa kevesebb ellentálló erőt tanúsított, mint amott. Már 1498. szeptember havában a birodalmi főkanzellárnak, a mainzi érseknek panaszára megengedte, hogy oly iratokat, a melyeket mint német király bocsátott ki, ne az udvari, hanem a birodalmi kanzellár állítsa ki.² Az 1500-ban felállított birodalmi kormányshé azután az összes 1498-ban felállított központi hatóságokat, különösen az udvari tanácsot megingatta. A király egyelőre felhagyott minden reménnyel a birodalomban való sikeres működést illetőleg. Annál nagyobb buzgósággal fogott hozzá az örökös tartományok közigazgatásának szervezéséhez, amelyekben immár helyesen felismerte hatalmának súlypontját. Azonban a birodalmi kormányshé eltörlése után sem ment többé vissza az 1498-iki intézményekre. Találunk ugyan még később is udvari tanácsot, de

¹ Lsd. Schönherr D.-tól: *Die Archive in Tirol*. „Mitth. der Centralecommission“ új folyam X. 63. s k. 1.

² Rosenthal E: *Die Behörden-organisation K. Ferdinands I.* az „Archiv f. österr. Gesch.“ LXIX, 94. s k. 1.

ez nem bírt szilárd szervezettel, nem volt határozott székhelye és hatásköre sem volt pontosan megállapítva. A király tetszés szerint választott tanácsosok segítségével intézkedik. Az udvari kamara is elveszti eredeti jelentőségét és nem csekély mértékben a császárnak hatáskörébe való avatkozás miatt, a mennyiben nem állhatta meg, hogy tőle függetlenül pénzt ne utalványozzon. Épen a pénzügyi központi igazgatás terén található a legnagyobb ingadozás s a legtöbb változás.

Csak a velencei háború befejezése után vették ismét elő a reformok ügyét. És itt figyelemre méltó, hogy Miksa a tervezett intézményeket többé nem egyszerű fejedelmi rendeletekkel, hanem a rendekkel való megegyezés alapján szándékozott életbe léptetni; továbbá, hogy nem fordult az egyes tartományokhoz vagy tartománycsoportokhoz, hanem valamennyi örökös tartomány képviselőiből gyűlést hívott össze. Ha ez alapon tovább építenek, már a XVI. században valamennyi osztrák tartomány számára közös alkotmány fejlődik ki.

1517. november 16-ára a császár a különböző tartományok rendjeinek képviselőit Donauwörthbe hívta, míg ugyanakkor Augsburgban birodalmi gyűlést kellett volna tartani. A képviselőknek a törökök ellen tervezett nagy hadi vállalatról kellett volna tanácskozni, mely szerint az összes hatalmak ellenük indulnának s a harcot a harmadik évben Konstantinápoly elfoglalásával befejeznék; továbbá a Velenceivel való békekötésről vagy ha nem jöhetne létre, a háború folytatására szükséges fegyverkezésről, az osztrák tartományok kölcsönös támogatásáról arra az esetre, ha egy szomszédos hatalom közülök valamelyiket megtámadná, egy udvari tanácsnak, mint

legfőbb hatóságnak és jó tartományi kormányoknak felállításáról, végül, a mi bizonyára a gyűlés egybehívásának főcélja volt: az elzálogosított kamarajavak és fejedelmi jövedelmek visszaváltására, valamint az udvar s a kormányhatóságok fõntartására szükséges pénzeszközök megszavazásáról. Hogy a követek e követelményeket annál inkább teljesítsék, tetszésükre bízták, hogy a maguk részéről is előállhassanak kívánásaikkal és panaszaikkal.¹

A tiroli rendek felszólalásai s a német birodalmi rendeknek Augsburgban való meg nem jelenése miatt azonban a bizottságokat Innsbruckba hívták, hol az 1518. január közepe táján a gyűlést a császári biztosok megnyitották s a hová márczius havában maga a császár is megérkezett. Hatvankilencz követ jelent meg, t. i. harmincznégy az alsó-ausztriai herczegségekből, nyolcz Tirolból, öt a különböző görzi területekből és huszonkét a Svábföldön s az Elzászban levő nagyszámú uradalmakból. Azonban csak egyes közös üléseket tartottak. Rendszerint az egyes tartományok vagy tartománycsoportok bizottságai magukban tanácskoztak s a többivel írásban érintkeztek, a hogy ez a császár képviselői s a bizottságok közt is rendszerint történt. Egyetlen kivételes esetben tűnik fel a tiroli tartományi kapitány, Völs Lénárt, mint a gyűlés szóvivője.²

¹ Az előterjesztéseket, valamint a tárgyalásokat a képviselők egyike, György klosterneuburgi praelatus följegyezte és Zeibig az „Archiv f. österr. Geschichtsq.“ XIII, 203—316. ll. bő kivonatokban közzé tette. V. ö. még Brandis-tól: *Landeshauptleute von Tirol* 439—494. l., hol az 1518. május hóban készült innsbrucki libellum egész terjedelmében olvasható.

² Zeibig i. h. 297. l. V. ö. 270. l.

A rendi bizottságok a legnyomatékosabban békepolitikát követték. Nemcsak a Velenczével való harc megújítása ellen nyilatkoztak határozottan, hanem azzal a követeléssel is előállottak, hogy a császár ezentúl az örökös tartományok tudta és beleegyezése nélkül támadó háborút ne kezdjen. Csak azzal a föltétellel, hogy a békét nem fogják megzavarni, ajánlott meg a gyűlés a császárnak négy évi részletben 400,000 forintot, a mely összegből az Enns alatt és felett levő Ausztria 120,000, Stiria, Karinthia, Krajna 100,000, Tirol, a brixeni és trieri püspökségekkel 120,000, a külső tartományok pedig 60,000 forintot vállaltak magukra. Harmadrésze az udvartartás és kormány költségeinek könnyebb fődözésére a császárnak volt átadandó, kétharmada pedig a rendi képviselőknek, a kereskedőknek elzálogosított ezüst és rézkészletek beváltására s az elzálogosított jószágok visszaváltására.

A császár kívánságára, hogy a különböző tartományok támadás esetére kölcsönös támogatás céljából megegyezésre jussanak, a bizottságok ráállottak, de egyelőre csak öt évre. Annyira az összes habsburgi örökös tartományok összetartozandóságának érzete még nem erősödött meg, hogy egyik tartomány veszélyeztetését a többiek is ilyenül érezték, s a közös erővel való védekezést valami magától értődő dolognak nézték volna. A haderő, melyet az alsó- és felső-ausztriai tartományok kölcsönösen egymásnak ígértek, nagyon csekély volt; csak ezer pánczélos ló vagy ötszáz ló és havonként ötezer rajnai forint. Valamivel nagyobb volt az, melylyel az alsó-ausztriai tartományoknak kellett volna egymást támogatni veszély esetén.

Messzemenő intézkedéseket a honvédelem céljá-

ból és pedig időbeli megszorítás nélkül, csak Tirolban és pedig 1511-ben a velencei háború hatása alatt az ú. n. tizenegyévi tartományi törvénykönyvben („Landlibell“) állapítottak meg a császár s a rendek közt. E szerint ellenséges támadás esetén a veszély nagyságához képest 1000—5000, 5000—10,000, 10,000—15,000, 15,000—20,000 embert kellett fegyverre szolítani, például 5000 ember kiállításánál 1800-at a brixeni és trieri püspökségek, praelátusok és nemesek, 2400-at a tirolí városok és kerületek, 500-at a lienzi uradalom s a Pusterthal, 300-at az egykori bajor városok és kerületek: Rattenberg, Kufstein és Kitzbühel tartoztak kiállítani. A császár ezekhez 500—600 lovast adott, továbbá az ágyúkat s a muniiciót szolgáltatta s egy-egy lovasnak havonként öt, egy-egy gyalognak pedig két forint zsoldot fizetett. Az ellenség hirtelen betörése esetén az első sorban fenyegetett vidékeken a népet fegyverre kellett szolítani.¹ Ez a tartományi törvénykönyv a XIX. század elejéig az összes tirolí mozgósításoknál alapul szolgált.

Az 1518-ban tartott tartományi közös ülésen, a melynek tárgyalásai májusig elhúzódtak, Miksa a képviselőkkel számos, a szervezetre vonatkozó intézkedésben is megegyezett. Az eddigi alsó- és felsőausztriai kormányok² fenmaradtak, azonban az első székhelyét a belső ausztriaiak kívánságára próbakép egy évre a Mura mellett fekvő Bruckba helyezték át. Az alsó-ausztriaiak abbéli kívánságát, hogy kormányukat belföldiekkel töltsék be, a császár csak részben enge-

¹ Brandis : *Landeshauptleute* 401—422. 1.

² Az innsbrucki kormány alatt korlátozott hatáskörrel Ensisheimban is volt egy kormány a nyugati külső tartományokrészére.

dett; föntartotta magának a jogot, hogy néhány „külföldit“ is nevezhessen ki tagokul. Ellenben az udvari tanács felállításánál, mely a politikai, törvénykezési és pénzügyi viszonyokra nézve legfőbb hatóságul szolgált volna, a partikularisztikus törekvéseknek messzemenő engedélyeket tett. Tizenennyolcz tagja közül ötöt (nemesek és doktorok) a birodalomból, ötöt Alsó-Ausztriából (minden herczegségből egyet), kettőt Tirolból és kettőt a külső osztrák tartományokból kellett venni és mindnyájuknak tisztességes, értelmes „belföldieknek“ kellett lenniök. Ezeket az udvari tanácsosokat s a kormány tagjait a császár egyelőre a tartományi képviselők tudtával és akaratával nevezi ki. A császár azután még egy udvari marsalt, kanczellárt és kincstartót ad melléjük. Az udvari kanczellár a birodalomra, valamint az örökös tartományokra nézve közös volt. Az udvari tanácsnak minden ügyet teljes ülésben kellett tárgyalni. Csak „titkos és nagy dolgokat,“ tehát diplomáciai ügyeket intézhetett a császár maga vagy csak néhány udvari tanácsos hozzájárulásával, a miben a későbbi titkos tanács csiráit látjuk.

A bizottságok azt kívánták, hogy az örökös tartományok ügyeit csupán a felső- és alsó-ausztriai udvari tanácsosok intézzék el. Azonban a császár elutasítá „a birodalmi udvari tanácsosok“ kizárását az osztrák ügyekről szóló tanácskozásokból, „mert“ — jegyzi meg — „Ausztria is a birodalomhoz tartozik“. Époly kevéssé hagyta jóvá a kincstári javak igazgatására nézve egy külön udvari kamara felállítását, az örökös tartományokban való állandó székhelylyel, s az alsó-ausztriai herczegségek számára egy külön számvevő-kamara felállítását. Az udvari kamara ügyeit a kincstartónak engedték át, ki az udvari tanács tagja volt.

A különböző tartományok bevételeit a kamaramesternek vagy fő-beszedőnek kellett beszolgáltatni. Az összes számadások felülvizsgálása az innsbrucki számvevő-kamarát illette, csak alsó-ausztriai tagokat adtak hozzá.

Az innsbrucki gyűlés határozatait egyes főpontokban nem hajtották végre. Nevezetesen az udvari tanácsot még nem állították fel, mikor a császárt a halál elragadta.

HATODIK FEJEZET.

I. Miksa császár mint a tudományok és művészetek pártfogója.

Az ember nem tartaná lehetségesnek, hogy a fjedelem, a kinek oly sok és részben oly különböző országokat kellett kormányozni, a ki terveivel a nyugati kereszténység valamennyi országát átölelte és uralkodása idejének nagyobb részét nehéz háborúkban tölté, kedvet és időt talált arra, hogy a művészetekkel és tudományokkal törődjék s hogy ezeknek legkiválóbb képviselőivel élénk érintkezésben álljon. És mégis I. Miksa nemcsak pártfogójuk szerepét játszotta, hanem maga is szeretett tudósokkal és művészekkel érintkezni; törekvéseikben elősegítette őket, méltó feladatokat tűzött ki nekik és gyönyörködött alkotásaikban.

A tudományok és művészetek terén is új korszak köszöntött be és különösen az egyetemekre volt átalakító hatással, hol a szellemi élet még mindig kiválóan összpontosult.

A középkori egyetemek túlnyomóan egyházi intézetek valának, a melyek különösen azt tűzték ki feladatul, hogy a papságnak magasabb műveltséget adjanak és lehetővé tegyék, hogy az egyházat, annak tanait és intézményeit szóval és írásban megvédjék. Ez okból főczéljokul tekintették, hogy a tanulókat a logikában és dialektikában való gyakorlással derék

harczosokká képezzék. Nem a tudomány kincseinek gyarapítása, hanem az eddigiek ügyes felhasználására törekedtek. Sőt a túlnyomó dialektikai gyakorlatok mellett szándékosan igen szűk körre szorítkoztak, hogy az anyagon annál inkább uralkodhassanak.¹ A művészeti (bölcseészeti) fakultáson, mely a mai gymnasiumokhoz hasonlóan a többi fakultás tanulmányaihoz előkészületül szolgált, az ú. n. hét szabad művészetet tanították, az első évben (a triviumban) a latin grammatikán és retorikán (a poetikával együtt) kívül főleg a logikát, mint a dialektika egy részét, a másodikban (a quadriviumban) a dialektika többi részét (fizikát, etikát, metaphysikát), aztán arithmetikát, geometriát, zenét és asztronómiát, és pedig a bölcseészeti és természettudományi szakokat főleg Aristoteles elferdített fordításai és magyarázóinak művei alapján. A jogi fakultáson eleinte majdnem kizárólag csakis a kánonjoggal foglalkoztak és csak később a római joggal is, a melynek Bécsben még nem is volt tanszéke. Az orvosi fakultás előadásaira nézve Galenus, Hippokrates és Avicenna művei, valamint magyarázóik szolgáltak alapul. Csakhogy Bécsben 1433 óta meglehetősen rendszerességgel anatómiai demonstrációk is történtek.² A theológia a szentírásra s annak magyarázatára, azonkívül a scholastikus theológiára vagy dogmatikára oszlott.³

¹ Lsd. erre nézve különös tekintettel Bécsre Kink R.-től: *Gesch. der kaiserl. Universität zu Wien* I, 74. s kk. ll.

² Rövid ideig már 1404-ben nyolcz napon át. Kink I, 172. Aschbach: *Gesch. der Wiener Universität im ersten Jahrhundert ihres Bestehens* 324. s k. l.

³ Paulsen: *Gesch. des gelehrten Unterrichts vom Ausgange des Mittelalters*, 14. s kk. ll., Kink I. 85. s kk. ll. Aschbach 85. s kk. ll.

Minden ágban azonban nem az előadás volt a fő, hanem a vitatkozások, melyek az ismeretek korlátolt terjedelme mellett mindinkább szőrszálhasogatásokká fajultak. Az egész szellemi élet kiaszott, az egyetemi tanulmányok üres formalizmusba süllyedtek és pusztá mesterséggé váltak.

Ámde már régóta reakció készült ez ellen.

A XIV. század dereka óta, mióta Petrarca Róma íróiért való saját lelkesedését mások szívében is lánggra tudta gyújtani, a római és később a görög klasszikusok tanulmánya Olaszországban mindinkább elterjedt. Ifjú buzgalommal a legkiválóbb szellemek elmerültek a régi költők és philosophusok, szónokok és történetírók műveiben, a melyekben egész új világot találtak, felkutatták a kolostori könyvtárak porlepte kéziratait és lemásolták azokat, míg a könyvnyomtatás feltalálása további elterjedésüket lehetővé nem tette, tanulmányozták és magyarázták, és tartalom megforma tekintetében elsajátítani és több-kevesebb szerencsével utánozni iparkodtak. Olaszországnak eme humanistái, a kik előtt a forma volt a fő, megvétéssel vagy legalább közönnyel néztek mindenre, a mit addig az életben s a főiskolákban legtöbbször becsültek s mint legfőbb bölcseséget tiszteltek. A harcziassabbak sikra szállottak az eddig divó tanításmód: a scholastica ellen a theológiában és philosophiában, a jogászok nyakatekert tudománya ellen és különösen gunyolódtak „ellenfeleik barbár műkifejezésein, durva, romlott nyelvén, terméketlen dialektikáján, kificzamodott sophismáin és nevetséges vitatkozásain”.¹

¹ Voigt G.: *Die Wiederbelebung des classischen Altertums* (II. kiadás), II, 458. l.

Győzelmük el volt döntve, mikor a fejedelmek s a köztársaságok fejei, a biborosok és pápák is pártolóik sorába léptek.

Az Alpoktól északra a humanismus lassanként szintén elterjedt, mikor számos képviselői a konstanzi és baseli zsinatok idején éveken át Németországban tartózkodtak, és Aeneas Sylvius Piccolomini, III. Frigyes császár kancellárja, tisztviselői és tanácsosai sorában befolyásos állást foglalt el. A császári udvarnál tartózkodó jogtudósok egyike, Hinderbach János, később trienti püspök (1465—1486), III. Frigyes Aeneas-tól írt története folytatásának részéül az 1462-ben a császár és öccse, Albrecht között kitört háború leírását adta s e közben annak stíljét és előadásmódját is utánózni törekedett. A bécsi egyetemen, a melynek tanáraitól Aeneas maró gúnnyal szól,¹ Peuerbach György híres matematikus és csillagász 1454 és 1460 között Virgil Aeneis-éről, Juvenál szatiráiról és Horácz költeményeiről, tanítványa a königsbergi Müller János (Regiomontanus) 1461-ben Virgil eklogáiról, mások ugyanez időtájt Cicero műveiről, Terentiusról és Lucanusról tartottak felolvasásokat. Csakhogy Peuerbach 1461-ben meghalt, Müller nyomban reá elhagyta Bécset és csak 1471-től kezdve tartottak ismét sűrűbb felolvasásokat római írókról Stanzi Perger Bernát és mások, és pedig nem a nélkül, hogy az „öregebbek“ az „ifjabbak“ feltörekvését megakadályozni nem iparkodtak volna.² E közben azonban a röviddel előbb még oly virágzó egyetem a folytonos háborúk, a gyakori ragályos betegségek s

¹ Lsd. Bécs városának fentebb, 45. l. idézett leírásában.

² Kink I, 178. s kk. II. Aschbach 353. s k. I.

a magyar megszállás következtében mindinkább süllyedt, sőt feloszlani készült. Míg 1451-ben is nem kevesebb mint 771 (köztük 404 Rajna-vidékit és déli németet) s még 1470-ben is 564 új tanulót irtak be, 1483-ban a beiratkozások száma 42-re, 1484-ben 18-ra apadt.¹ A tanárok közül is a tanítványok, sőt a fizetés elmaradása miatt sokan eltávoztak. A tudományos élet úgyszólván megszűnt.

Csak I. Miksa uralkodásával kezdődik a bécsi egyetemre nézve egy új korszak: a humanismus korszaka.²

Döntő következményű volt, hogy Bécs visszafoglalása után az addigi magistert, Perger Bernátot, a ki Bécsben a klasszikus tanulmányok emelése érdekében már előbb fáradozott, az egyetem szuperintendensévé vagy kurátorává nevezték ki, s hogy a császár föltétlen bizalmát elnyeré. A főiskola érdekében tett fáradozásaiban a tiroli Hall-ból való

¹ Kink I, 145. j. 1482-ben is a hallgatók száma alig rugott 200-ra. Aschbach: *Die Wiener Universität und ihre Humanisten* („Gesch. der Wiener Universität“ 2. kötet), 7. l. 1. j. Az összes tanulók létszámának kiszámítására nézve az ujonnan beírtak számából lsd. Paulsen-től: *Die Gründung der deutschen Universitäten im Mittelalter* a „Hist. Zeitschr.“ XLV, 289. s kk. II., ki a hallgatók túlságosan nagy számáról való korábbi föltevéseknek joggal ellent mond, habár talán kissé alacsony számokat vett fel. Mindenesetre túlságosan merész állítás Bonfinius: *Dec. IV, 5.* könyvében, hogy a bécsi tanulók száma némelykor 7000-re rugott.

² Lsd. erre az időre nézve Kink i. m. I, 192. s kk. II., Aschbach-ot II, 41. s kk. II, s ebben az egyes humanisták életrajzeit is. V. ö. Horawitz A. csinos dolgozatát: *Der Humanismus in Wien* a „Hist. Taschenbuch“ VI. foly. II, 137—200. s a megfelelő cikkeket az „Allgem. deutsche Biographie“-ban.

Fuchsmagen János császári tanácsos s a passauai Krachenberger János, Miksa főjegyzője támogatták.

Miksa tanácsosai törekvéseit finom érzékkal és ifjúi hévvel karolta fel s azon volt, hogy a bécsi egyetemnek korábbi kiváló állását visszazerezzze s hogy a változott kor irányához képest átalakítsa. Először behozta a római jogot, a melyre két tanárt alkalmazott, és új tanszékeket alapított a matematika, poétika és retorika számára. Németországból és Olaszországból tekintélyes tanárokat nyertek meg Bécs számára, így pl. már 1493-ban a római jogra a velencei Balbi Jeromost, a ki akkoriban Paduában volt tanár, különben pedig a frivol, felfuvalkodott és czivakodó természetű humanista mintaképe, a kinek nyugtalan szelleme Bécsben sem maradhatott meg sokáig. A theológia számára néhány évvel utóbb Camerinóból (akkoriban Camersnak nevezték) Ricuzzi János minoritát, Ingolstadtból 1497-ben a felső-ausztriai születésű Stabius János matematikust, továbbá Stiborius Andrást s a Celtesnek nevezett Pickel Konrád híres költőt és humanistát hívták meg, a ki elnyerte a poétika és retorika tanszékét. A humanisztikai irányt az eddig majdnem kizárólag uralkodó scholastikával szemben mindenképen pártolták, úgy hogy az egyetem, a mely mindinkább állami intézetté vált, eddigi jellegét mint egyházi testületét elveszté, a szépművészeti kar pedig, a mely eddigelé különösen a theológia számára csak előkészítő intézetül szolgált, önállóságot nyert. A latin írókról most rendszeres felolvasásokat tartottak, s a humanisztikai előadások látogatását a szépművészeti karon a magiszteri fokozat elnyeréséhez kötelezővé tették. A bolognai Cospus Angelus görög írókat is olvastatott és magyarázott. A klasszikus

tanulmányok mindinkább felvirágzottak, és különösen a régi írók kiadása körül élénk tevékenységet fejtettek ki. A költők közül Ausoniust, Claudianust, Horatiust, Ovidiust, Persiust, Plautust, a történetírók közül Florust, Justinust, Sallustiust, Tacitus „Germaniá“-ját, Diodor és Zonaras fordításait, továbbá Cicero különböző műveit Bécsben adták ki, mi közben Cuspinianus, Ricutius s a svájci Watt (Vadianus Joákim), a ki 1510-től 1518-ig volt tanár Bécsben, kiváló tevékenységet fejtettek ki.

Mint tanító és tudós azonban legkiválóbb volt Celtes Konrád, a kinek előbb oly nyugtalan természete csak Bécsben érezte magát otthonosnak, a ki azonban — fájdalom — már 1508-ban, alig ötven éves korában meghalt. Elegáns latin író és költő volt (az első német, a kit 1487-ben a császár mint költőt megkoronázott), ki — a mi akkoriban Németországban nagy ritkaságszámba ment — a görög és héber nyelvben is jártas volt. De egyúttal általános műveltségű férfiú is volt, a ki nemcsak a formára, hanem a reáliákra is súlyt helyezett s a német nép multja iránt érdeklődött. Azért római írókon, Apulejus és Ausonius művein, Seneca tragédiáin és Tacitus „Germaniá“-ján kívül az I. Ottó korabeli Hrotswit gaudersheimi apácza latin vigjátékait és történeti költeményeit is kiadta, továbbá Ligurinus Guntherus latin eposzát Barbarossa Frigyes tetteiről, a melyet sokáig alaptalanul magának Celtesnek tulajdonítottak. A Rajna mellett tett kutatásai közben fölfedezte Antoninus „Itinerarium“-át, a mely tizenkét lapon a római birodalom útvonalainak képét nyújtja a III. században, a mellettök fekvő városokkal, táborhelyekkel stb.-vel együtt. Azonban a metszet költséges volta és halála kiadását meg-

akadályozták.¹ Bécsben tartott felolvasásai Tacitus Germaniájára támaszkodva, Németország legrégibb történetére s a német és általános történet más részeire is kiterjedtek. Celtes volt a Miksa császártól alapított bécsi udvari könyvtár első igazgatója is. Hogy a humanista, továbbá a matematikai és physikai tanulmányokat emelje, 1501-ben pártfogójánál, Miksánál kivitte az egyetemen egy szemináriumnak, a „Collegium poetarum et mathematicorum“-nak felállítását, a melynél ő a humanista, barátja Stabius a matematikai osztálynak lett a vezetője, ez azonban 1508-ban ismét megszűnt. Celtes volt a lelke a dunai tudós társaságnak is, a mely egy neme volt a magán akadémiának humanista tanulmányok előmozdítására, a melyet 1490-ben vándorlásai közben Budán alapított, de 1497-ben Bécsbe helyezett át. Németek és olaszok, magyarok, csehek és lengyelek voltak a tagjai, Vitéz János veszprémi püspök pedig, ki egyúttal a bécsi püspökség adminisztrátora is volt, majd 1499-ben bekövetkezett halála után Krachenberger (Gracchus Pierius) elnöke volt. Celtes halála után ez a társaság is megszűnt.

Celtesen kívül a bécsi humanisták között legjelentékenyebb volt a schweinfurti születésű Spiesshaimer vagy — a mint nevezték — Cuspinianus János, a ki már mint tizenennyolcz éves ifjú 1491-ben Bécsben, a nélkül, hogy tanár lett volna, latin klasszikusokról felolvasásokat tartott, s a kit már 1493-ban Miksa

¹ Azért barátjára, az augsburgi Peutingerre hagyta (innen nevezik *Tabula Peutingerianá*-nak). Később a szavójai hercegek birtokába került s végül Jenő herceg ajándékából a bécsi udvari könyvtárba.

király mint költőt megkoronázott. Azután tanár lett, 1501-ben pedig Perger helyébe az egyetem szuperintendense s mint ilyen különösen azon buzgólkodott, hogy a reáliákat nagyobb figyelemben részesítsék, a hogy ő maga is mint a római és középkori történeti kútfők kiadója s mint történetíró működött. A császár, a kinek különös kegyét bírta, Cuspinianust gyakran diplomáciai ügyekben is felhasználta, főleg a Magyarországgal való alkudozásoknál.

A császár buzgó pártolása következtében a bécsi egyetem a XVI. század első évtizedeiben nemcsak a tudományos virágzásnak, hanem a külső tekintélynek is új korszakát érte el. 1515—1517 évenként 600 új tanuló iratkozott be,¹ a mely számot akkoriban egyetlen német egyetem sem érte el még megközelítőleg sem. E mellett az összes hallgatóknak legalább háromnegyedrésze külföldi volt. Különösen nyugati németországiak és svájcziaiak keresték föl előszeretettel Bécset; legalább a tanulók fele hozzájuk tartozott. „Még a híres párisi egyetemet is túlszárnyalta a bécsi“, véli Glareanus humanista.²

Előnyös ellentétben az olasz humanistákkal, de Celtessel, Cuspinianussal és Németország más humanistaival egyezően Miksának saját népének multja iránt is érzéke volt. Ennek fényes tanubizonysága a megbízásából írt úgynevezett amrazi „Heldenbuch“, melyben a „közép felnémet korszak legjobb népies és udvari költeményei“ vannak összegyűjtve.

¹ Kink I, 226. j. szerint. Aschbach II, 125. szerint, a XVI. század első két tizedében az új gyarapodás évenként még többet, 600—800 tanulót tett ki. A többi német egyetemekről lsd. az összeállításokat Paulsen-nél i. h. 293. s kk. II.

² Kink I, 227. j.

Pusztán ezzel több más költői alkotáson kívül a nagy német népies époszok egyikét, a „Gudrunt“ megmentették az elpusztulástól.

A közép-felnémet époszok részben mintául szolgáltak a „Teuerdank“-nak is, mely a császárnak különböző időben történt vadász-, hadi stb. kalandjait írja le és pedig allegória alakjában, a mennyiben ezeket a veszélyeket a hős Teuerdanknak (Miksának) Ehrenreich királynéhoz, Ruhreich (Burgundi Károly) király lányához, tett nászútja alkalmával Ehrenreich főemberei: „Fürvittig“ (ifjúi pajzánság és könnyelműség), továbbá „Unfals“ (balesetek) és „Neidelhart“ (ellenségeinek irigysége) okozták. Ennek a terjedelmes, de meglehetősen egyhangú és száraz moralizáló költeménynek tervét a császár maga készíté és — úgy látszik — a legtöbb költeményt eredetileg szintén ő írta. Utóbb Miksa titkárja és tanácsosa, Pfinzing Menyhért nürnbergi prépost befejezte és nem épen előnyére át is dolgozta.¹

A hogy a „Teuerdank“ a bátor vadász és lovag tetteit költői színben állítja elénk, úgy származását, különböző tudományokban és mesterségekben való kiművelését, házasságát és hadi vállalatait egy prózai életrajzban, a „Weisskunig“-ban akarták leírni. A kivített Miksa titkárára, a tiroli Treytz-Saurwein Miksára bízta, ki az előzményekre nézve írott forrásokhoz, az 1478 óta viselt háborúkra nézve a császár közléseihez ragaszkodott, a melyeket különböző időkben töredékesen tollba mondott. Miksának az alle-

¹ Lsd. Haltaus K. kutatásait Teuerdank általa eszközölt kiadásának bevezetésében, 1836. Laschitzer-féle kiadása a „Jahrbuch“ VIII. kötetében, bevezetéssel.

gória iránt való előszeretete e művében is nyilatkozik, a mennyiben az egyes személyek nem említetnek név szerint, hanem színekkel jelöltetnek, a hogy például lovagi játékoknál a hősokeket ruhájok színéről lehetett megismerni. Még a geographiai és chronologiai meghatározásokat is kihagyták a „Weisskunig“ főrészéből, a melyet nem fejeztek be soha, mert a hitetlenek ellen tervezett keresztes hadjáratra, a mely Miksa tevékenységének befejezéseül szolgált volna, sohasem került a sor.¹

De nemcsak saját tetteinek emlékét akarta Miksa az utókorra hagyni, hanem nemzetségének és tartományainak történetét, valamint a német birodalomnak és népnek multját is földeríteni igyekezett. Joggal mutattak arra, hogy a történeti kutatással szemben hasonló állást foglalt el, mint a mi korunkban Stein báró vagy II. Miksa bajor király.² Megbízásából különböző tudósok, főleg Stabius János matematikus és geographus, a kit történetirójává nevezett ki és segédje, Miksa káplánja, a ravensburgi Suntheim László, a bécsi egyetem neveltje s a freiburgi Mennel vagy Manlius Jakab, a ki Bregenzben született, Német-, Francia- és Olaszország kolostoraiban, könyvtáraiban és

¹ A *Weisskunig* 1775-ig kiadatlan maradt. Ujabban a régi fametszetekkel ujra kiadták a „Jahrbuch der kunsthistor. Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses“ VI. köt. Lsd. e műről Liliencron R.-t a „Hist. Taschenbuch“ V. foly. III. köt. 321. s kk. II., továbbá Treitz-Saurwein-ről Schönherr D. kutatásait az „Archiv f. österr. Gesch.“ XLVIII, 355. s kk. II.

² Horawitz A.: *Nationale Geschichtschreibung im sechzehnten Jahrhundert* a „Hist. Zeitschr.“ XXV, 67. s kk. II. Miksának a nemzeti történetírás körül szerzett érdemeiről lsd. még Wegele-től: *Gesch. der Deutschen Historiographie* 91. s kk. II.

levéltáraiban régi krónikákat és okleveleket nyomoztak, a forrásokat összeírták, a fontosabbakat lemásolták.¹ Még halálos ágyán is a császár álmatlan éjszakáin Manliustól egyes fejezeteket olvastatott fel magának az osztrák történetből.² Miksának a tudósokkal való érintkezése e mellett teljesen bizalmas és fesztelen volt. „A császár“, mondja a francia Froissart, „nemcsak barátainak nevezi őket, hanem valósággal úgy is bánik velök. Bizonyára nincs uralkodó, a ki oly készséggel felvilágosíttatja magát azoktól, a kik többet tanultak, mint ő, s a ki maga oly szellemes, hogy pusztá kérdései is tanulságosak“.³ Különösen közel állott hozzá Pirkheimer Willibald nürnbergi patriczius, ki a humanisták és művészek kiterjedt körének középpontja és maga is elegáns történetíró volt, továbbá az augsburgi Peutinger Konrád, kit a császár nemcsak politikai ügyekben használt fel gyakrabban, hanem tudományos kérdésekben is tanácsot kért tőle s a kit sokféle művészi vállalatának felügyeletével bízott meg.⁴

Mert Miksa mindenk előtt mint a művészetek pártolója szerzett nagy érdemeket és tett szert ünnevelt névre.

A művészetnek a császár felfogása szerint főleg az ő dicsőítésére kellett szolgálni s e tekintetben a

¹ Aschbach II, 366. s kk. II, 377. s kk. II, Manlius-ról Isd. Laschitzer-t is a „Jahrb. der kunsth. Samml. d. allerh. Kaiserhauses“ IV, 79. s kk. II.

² Laschitzer 85. I. V. ö. Cuspinianus-tól: *De Caesaribus* 491. I.

³ Janssen-nél I, 134.

⁴ Herberger: *C. Peutinger in seinem Verhältnisse zum K. Maximilian I.* (Augsburg, 1851.). V. ö. Geiger-től: *Renaissance und Humanismus*, 369—382.

költéssel, a tudománnyal s az élettel karöltve kellett jární. Ily módon „illusztrált díszművek keletkeztek, melyek, a mennyiben a császár terve szerint befejezést nyertek, örök időkre nyomdai és művészi remekművekül fognak tekintetni“.¹

A „Teuerdank“ első kiadását, a mely 1517-ben jelent meg, nem kevesebb mint 118 fametszet ékesíti, a melyekhez Schäufelein János és más mesterek a császár saját eszméi szerint készítették a rajzokat. Ugyanennek kellett volna történnie a „Weisskunig“-gal, a melynek illusztrációja érdekében főleg Burgkmair János fáradozott.

Már 1511-ben Miksa elődjeinek egy illusztrált „genealogiája“ jelent meg Burgkmair rajzaival. Ehhez csatlakozott azon szentek gyűjteménye, a kikről föltették, hogy a Habsburgokhoz valamelyes rokonsági viszonyban állottak. A szöveget Manlius írta, a rajzokat Beck Lénárt készítette, ki a „Teuerdank“ és „Weisskunig“ számára is dolgozott. Kiváló díszműnek készült Miksa „diadalmenete“ vagy „diadalszekere“, a melyet ő maga még a részletekben is kigondolt, Treytz-Saurwein szerkesztett és Dürer Albrecht tervezett, mire a vázlatokat fametszet által nem kevesebb mint 137 táblán² leendő sokszorosításához különböző művészeknek, nevezetesen Dürernek és Burgkmairnak adták. Hasonló eszmének köszönheti keletkezését a „diadalkapu“, szintén Dürer műve,

¹ R. Muther: *K. Maximilian I. als Kunstfreund*. „Grenzbote“, 1884. I, 134.

² Egy Schönherr-től a „Jahrb. der kunsth. Samml. d. allerh. Kaiserhauses“ II, 2. LXXXIX, 1366. sz. alatt közlött jegyzet szerint a diadalszekérnek tulajdonképen 210 „formából“ kellett volna állania.

mely a római császárság korabeli diadalivrról való akkori felfogás szerint Stabius magyarázó verseivel Miksa történetéből jeleneteket foglal magában, középen pedig az osztrák-ház családfáját tartalmazza, a melynek tetején Miksa maga trónol, a győzelem istennőitől körülvéve. „A legnagyobb, a mi valaha fametszet számára készült“. Ha a kilenczvenhét forma lenyomatait összerakják, a lap nem kevesebb mint tíz és fél lábnyi magas és kilencz lábnyi széles. Mint sok más művészi vállalat, úgy a „diadalkapu“ is Miksa halálakor befejezetlen volt.¹

Oly császár, a kinek nem volt állandó székhelye, hanem a ki nyugtalanul városról-városra költözött vagy háborúskodott, nem gondolhatott arra, hogy pompás palotát építsen s hogy azt szobrokkal és képekkel díszítse. De az akkori kiválóbb német festők kezétől legalább mutatványokat akart és pedig „egy könyvben, melyet naponként forgatott s a mely legbizalmasabb használatra volt szánva: imádságos könyvében“,² a melynek imádságait és zsoltárait valószínűleg maga választotta ki és rendezte, sőt részben írta is. A pergament-széleket Dürer Albrecht, Kranach Lukács, Burgkmair János, Grien Baldung, Altdorfer és Dürer

¹ A Muther-től i. h. 133. s kk. II. és 185. s kk. II. adott vázlattal v. ö. Thausing M.-től: *Dürer* (II. kiadás) II, 114. s kk. II., s az újabb pompás kiadásokat a „Jahrb. d. kunsth. Samml. d. allerh. Kaiserhauses“ I, IV—VI, Schestagnak a „Triumph“-ról, Laschitzer-nek a „Szentek“-ről, Chmelarz-nak a „Diadalkapu“-ról és Schultz A.-nak a Weisskunigról írt kutatásaival.

² Muther i. h. 131. I. V. ö. Thausing-ot i. m. II, 127. s kk. II. és Chmelarz-ot a „Jahrb. d. kunsth. Samml.“ III, 88. s kk. II. a Besançonban levő második felére nézve, mely a müncheni példányt kiegészíti, de a mely — fájdalom — szintén hézagos.

fivére, János, rajzaival diszítetté, a melyek közül főleg Dürerei bírnak nagy műértékkel.

De ha életében tulajdonképi otthona a kengyel, székhelye a nyereg volt, a hogy egy szellemes műtörténétíró magát kifejezi,¹ halála után mégis hozzá méltó síremlék alatt akart pihenni.

Legkésőbb 1504 táján támadt az a gondolata, hogy nagyszerű síremléket állíttat magának. A mennyire a meglevő utasításokból következtetni lehet, a császár ércszobra térdelő helyzetben az emlék közepét foglalta volna el, a melyet mindenekelőtt a Habsburg-házból való szentek apróbb szobrainak, távolabb pedig Miksa negyven ösének és rokonának s néhány kedvelt hősének (Julius Caesar, Detre, Arthur vagy Artus, Nagy Károly, Szent István Magyarország királya és Bouillon Gottfried) életnagyságnál nagyobb, aranyozott ércszobrainak kellett volna körülvenniök. Udvari festője, a müncheni Sesslschreiber Gilgmár 1504 óta dolgozott a szobrokhoz való rajzokon, mi közben Miksa maga beszélte meg a részleteket a művészszel és intézkedett a javítások iránt. Egyszersmind 1508 nyarán, miután a Vischer Péterrel, Nürnberg leghiresebb ércöntőjével folytatott alkudozások valószínűleg meghiusultak, a szintén nürnbergi Godl Istvánt több legénnyel meghívták, a kinek Mühlauban, Innsbruck mellett, a híres és most Seusenhofer vezetése alatt még inkább felvirágzott páncél-műhelyben ércöntő műiskolát kellett volna felállítania és abban főleg tiroliakat kiképeznie. Azonban a császár minden sürgetése mellett sok év telt el, míg a mű előbbre haladt. Sesslschreiber, a ki nemcsak a

¹ Thausing II, 114.

rajzokat készíté, hanem a melléje adott emberekkel a nagy szobrok mintázását, öntését és csiszolását is végezte, úgy látszik, igaz művésztermészet volt, a ki sokat ígért, de keveset dolgozott. Úgy látszik, az új öntőhuta építése s gyakran az a nehézség is feltartóztatá, hogy a velencei háború folyamán a szükséges anyagokat előteremtse. 1513-ig még csak egy nagy szobrot öntöttek, a többiekhez készültek, és később is a dolog Sesslschreiber minden ígérete mellett csak lassan haladt előre. Mikor végre 1518 nyarán a császár fölmenté szolgálata alól, a huszonnyolcz nagy szobor közül csak tizenkettő volt többé-kevésbé kész, vagy legalább megmintázva. A kisebb szobrok közül Godl ez ideig tizenkilenczet öntött, és most a nagyok öntését is rábízták.

Valószínűleg az a körülmény, hogy az öntés Mühlau-ban oly lassan haladt, bírta a császárt arra, hogy időközönként másutt is dolgoztasson. 1513-ban Vischer Péter Arthur és Detre szobrait szállítá, a melyek műérték dolgában a többieket messze felülmulják, noha az egészben vagy részben Sesslschreibertől eredők is az akkori német művészet legkiválóbb alkotásai közé sorolandók Augsburgbán Peutinger vezetése alatt Muschgat György szobrász, továbbá Zotman János és Laux érczöntők a császár síremléke számára harminczkét érczmell-szobrot készítettek, melyek azonban teljesen elvesztek.¹

Fájdalom, a császár korai halála ennek a műnek

¹ E műemlék történetére 1519-ig csak Schönherr D. kutatásai az „Archiv f. Gesch. und Alterthumskunde Tirols“ I, 1 60 vetettek világot. V. ö. most ugyanattól: *Urkunden und Regesten aus dem k. k. Statthaltereis-Archiv in Innsbruck a „Jahrb. d. kunsthist. Samml.“* II. köt. 2. rész. Lsd. még Lübke-től: *Geschichte der Plastik* 665. s k. 1. 672. s kk. II.

a kivitelét is megakadályozta. Csak Miksa unokája, Ferdinánd király fogott hozzá ismét hosszú megszakítás után, és fejezte be több változtatással, s ugyanő állította fel Innsbruckban, noha Miksát végrendelete értelmében Németujhelyen helyezték örök nyugalomra. Miksa valamennyi művészi vállalatai közül síremléke a legjelentékenyebb s a késő nemzedékekben is ébren fogja tartani emlékét annak a fejedelemnek, ki abban a században a német művészetet párját ritkító szeretettel és műértelemmel ápolá és előmozdítá.

HETEDIK FEJEZET.

Az 1519-iki császárválasztás s az örökségen való osztozkodás V. Károly és Ferdinánd között.

Vajjon a Habsburg-ház I. Miksa halála után a császári méltóságot megtarthatja-e és vajjon az örökös tartományok Károly spanyol-németalföldi birodalmával egyesíttetnek-e, vagy pedig mint önálló államtest a német császárságon belül tovább fenmaradnak, oly kérdés volt, a melynek megoldásától függött Ausztria jövőendő fejlődése.

Az Ausztriában, a Habsburg-ház trónra jutása óta érvényes szokásjog szerint az örökös tartományokat mindenkor összbirtoknak tekintették s ezért nem foroghatott fönn kétség, hogy Miksa mindkét unokájára kellett szállniok, habár Károly, mint az öregebbik, a főhatalmat a maga számára követelhetette. Mindamellet bizonyára közelfekvő dolog volt, hogy azokat egyedül Ferdinándnak engedjék át, miután Károly már a kasztíliai, aragóniai és nápolyi királyságoknak, Szicília és Szardínia szigeteinek, a burgundi németalföldi birtokoknak s az Amerikában ujonnan fölfedezett országoknak örököse volt, a mely utóbbiak kiterjedéséről akkoriban senkinek sem lehetett még fogalma. Az a terv, hogy az osztrák örökös tartományokat Ferdinánd főherczegnek adják át, nyilván már a Magyarországgal való 1506-iki és 1507-iki házasságiszerződés megkötésekor merült fel komolyan, habár ez iránt sohasem tör-

tént határozott intézkedés. A tartományok képviselőinek Innsbruckban 1518-ban tartott gyűlésén a képviselők arra kérték a császárt, hogy unokái örökösödési ügyeit az örökös tartományokra vonatkozólag még életében rendezze, nehogy halála után viszályok támadjanak, továbbá kérték, hogy Ferdinándot az osztrák tartományokba hozzák. A császár azt felelte, hogy Károlylyal ez ügyben tanácskozott, de eredménytelenül, minthogy Károly az ügyet Ferdinánd nagykorúságáig el akarja halasztani, hogy biztos legyen arról, hogy a kötött egyességet meg is fogja tartani.¹ Ekképen Miksa halálakor a kérdés még nem volt eldöntve és Miksa 1519. január 6-án kelt végrendeletében² mindkét unokáját tette örökösévé.

Mindketten eddigelé az osztrák tartományokban teljesen ismeretlenek valának és távol nagyatyjoktól nőttek fel. Károly ifjúkorát Németalföldön tölté; németalföldiek voltak nevelői, a flamand nyelv volt anyanyelve, míg a németet még mint császár sem tudta tökéletesen megtanulni. Ferdinándot Spanyolországban, a hol 1503. márczius 10-én pillantotta meg a napvilágot, anyai nagyatyja, Aragóniai Ferdinánd szemei előtt nevelték, s ezt az országot csak akkor hagyta el, mikor már majdnem fölserdült. S ez bizonyosan nem maradt hatás nélkül szellemének fejlődésére. Itt oltották beléje a szigorú vallásos irányt. Csakhogy ez nála, a ki természettől fogva szelidségre és önmérséklésre hajlott, sohasem fajult el fanatizmussá, s ha nem is geniális, de világos esze lehetővé tette, hogy a német viszonyokba is beletörődjék.

¹ „Archiv f. österr. Gesch.“ XIII, 229. (11-ik pont), 274.

² Teljesen Bucholtz-nál: *Geschichte der Regierung Ferdinand I.*, I. 476. s. kk. II.

Ferdinánd anyai nagyatyjának kedvence volt, s ezért némelyek azt hitték, hogy idősebb unokájának mellőzésével őt teszi örökösévé. Utóbb is Károly és németalföldi tanácsosai Ferdinánd iránt el voltak telve bizalmatlansággal s attól féltek, hogy elégedetlen spanyol nagyok mint a birodalom kormányzóját bátyjával szembe állíthatják. Mikor Károly 1517 őszén Spanyolországba ment, hogy ez ország kormányát személyesen átvegye, Ferdinánddal nagyon bizalmatlanul bánt s végül 1518. tavaszán Németalföldre küldte, a hol nagynénjének Margitnak felügyelete alatt élt.

Az új császárválasztásnál ¹ mindkét fivér érdeke egymással szintén ellenkezésbe jött.

Az ígértek alól, melyeket a német választófejedelmek többsége az augsburgi birodalmi gyűlésen Károly spanyol király javára tett, magukat a császár halálával feloldottaknak tekintették. Szavazataik kinálása s a versenyzőknek a szavazatokért való alkudozása újból megkezdődött.

A jelöltek száma oly nagy volt, mint azelőtt sohasem, mert a császári méltóság tekintélye Miksa széles körű tevékenysége következtében utóbbi időben mégis nagyon emelkedett, s mivel rájöttek arra, hogy egy

¹ Erre nézve Mignet, Droysen, de Leva, Rösler, Höfler és Baumgarten idézett művein és értekezésein kívül (318. l.) lsd. még Lanz bevezetését 216. s kk. ll. továbbá Ranke-tól: *Deutsche Gesch.* 1^a, 240. s kk. ll. Janssen-től: *Geschichte des deutschen Volkes* I^o, 580. s kk. ll. Liske-től: *Des polnischen Hofes Verhältnis zur Wahl K. Karls V.* a „*Histor. Zeitschr.*“ XVI, 46. s kk. ll., végül Pauli R., Liske, Rezek, Baumgarten és Neustadt értekezéseit a „*Forsch. z. deutschen Gesch.*“ I. VIII. IX. XVIII. XXIII. és XXV. köt.

hatalmas fejedelemnek a legkülönbözőbb követelésekhez nem kicsinyelhető jogczímet nyujthat. Nemcsak Károly spanyol király és I. Ferencz francia király léptek föl nyíltan versenyzőkül. II. Lajos magyar király tanácsosai is elhatározták, hogy az ígéreteket, melyeket a császár királyuknak 1515-ben tett, érvényesítik és követelni fogják, hogy Lajos Miksa utódjául elismertessék. Szintűgy VIII. Henrik angol király is küldött május hóban követet Németországba, hogy a választófejedelmek szavazatát megnyerje. Joákim brandenburgi választófejedelem is reményt táplált, hogy fejét a császári koronával fölékesítheti.

Mindamellet Lajos Magyarország királyának, a ki még nagykorú sem volt, továbbá Henrik angol királynak már eleve semmi kilátása sem lehetett a trónra. Joákim brandenburgi örgróf személyére nézve nem örvendett nagy tekintélynek, s ellene valamint az összes német fejedelmek ellen az a körülmény szólt, hogy egyiket sem tartották elég hatalmasnak arra, hogy a birodalom tekintélyét kifelé megóvja s bent a békét és rendet fentartsa. Ebből az okból Frigyes szász választófejedelem, a kinek talán kilátása lehetett a koronához, a választást eleve visszautasította.

Az osztrák-ház sok híve Ferdinánd megválasztását óhajtotta volna, ki abban a hírben állott, hogy több szellemmel bír, mint lassan fejlődő bátyja, s a ki egészen Németország kormányának szentelhetné magát. Még Németalföld kormányzója, Miksa okos leánya: Margit és tanácsosai is február 20-án Károlyhoz intézett levelökben úgy nyilatkoztak, hogy egyezzenek bele öccsének megválasztásába, ha a francia üzelmeknek sikerülne a választófejedelmeket elidege-

níteni tőle. De Ferdinándnak tulajdonképen még nem volt országa és bátyja beleegyezése nélkül sem a kezét nem nyujthatta ki a korona után, sem méltósággal nem viselhette azt. Károly nagyon felháborodott nagynénje kívánságán, hogy a koronáról lemondjon. Meg fogja szerezni, válaszolá, kerüljön bármibe is. Ferdinánd megválasztása csak a francziáknak használna, a kik odanyilatkoztak, hogy ha királyukat nem választják meg, egy harmadikat állítanak fel jelöltül, Ferdinándot bátyjától elválasztják s a Habsburg-ház hatalmát megsemmisítik. Öccsének megígérte, hogy mindjárt a választás ügyének elintézése után nagyatyjok örökségének megosztásával foglalkozik s hogy ez alkalommal vele szemben testvérként viselkedik; ellenkező besugásokra tehát ne hallgasson.

Ekkép mégis csak két versenyző jött komolyan számba, t. i. Károly spanyol és I. Ferencz francia király.

A francia király türhetetlennek találta, hogy Károly, a ki némely burgundi és németalföldi birtokok miatt hűbérese volt, a kereszténység legmagasabb világi méltóságát elnyerhesse s ezzel vele szemben magasabb rangra emelkedjék. Franciaország érdeke is azt kívánta, hogy Károly, a kinek birtokai ezt az országot már most is északról és délről körülvelték, a németországi uralmat ne nyerje el. Azért Ferencz minden követ megmozgatott, hogy versenytársát hátérbe szorítsa s a maga megválasztását keresztülvigye. Három millió aranytallért (mostani érték szerint 160 millió frankot), mondá, fordít arra, hogy célhoz jusson. Minthogy X. Leó pápa, noha tulajdonképen egy kevésbbé hatalmas fejedelem megválasztását tartotta a legelőnyösebbnek, családja érde-

kében befolyását a francia király javára érvényesíté, s neki felhatalmazást adott, hogy megválasztatásáért a trieri és kölni érseknek a biborosi kalapot, a mainzi érseknek pedig a németországi pápai követi méltóságot helyezze kilátásba, egy ideig valóban úgy látszott, hogy a választók többsége a francia király pártján van. A brandenburgi, trieri és pfalzi választók szavazatára biztosan, a mainzi, kölni, és talán a cseh választó szavazatára is félig-meddig számíthatott. Hogy kettős választás esetén ellenfeleit hamar leverhesse, a birodalom keleti határán sereget állított fel és Németországban magában több megvásárolt fejedelemmel csapatokat toboroztatott.

Azonban ép ezzel nem kevésbé ártott magának. Ulrikot, az erőszakos württembergi herceget, ki a Franciaországból küldött pénzen sereget gyűjtött és Reutlingen birodalmi várost megrohanta és elfoglalta, a közbéke eme megsértéseért a sváb szövetség országából elűzte. A szövetség serege azután Frankfurt közelében állott fel, állítólag, hogy a választás szabadságát biztosítsa, valójában azonban, hogy a választófejedelmekre Károly érdekében nyomást gyakoroljon. A nemesség s a polgárság, a kiknél Miksa oly népszerű volt, szeretetüket unokájára is átruházták és ellenszenvök egy idegen megválasztása, különösen pedig gyűlöletök Franciaország iránt a Rajna vidékén feltűnően nyilatkozott. Azt hitték, hogy a választófejedelmeket agyonverik, ha a francia királyt választják meg. Miután Károly meghatalmazottjai pénzzel és ígéretekkel nem fukarkodtak, s a választófejedelmek a nagyratörő és uralkodni vágyó francia királytól a „német szabadság“ elnyomását, Károlytól pedig, kinek Németországtól gyakran távol

kellett maradni, saját hatalmuk gyarapítását s a régóta óhajtott birodalmi kormányzók felállítását várták Károlyra nézve mind kedvezőbbek lettek a kilátások. A trieri s a brandenburgi választófejedelmek Franciaország iránt való rokonszenvökkel végre teljesen elszigetelten állottak. A pápa is, mikor belátta annak lehetetlenségét, hogy Károly megválasztását megakadályozza, a kezdetben ellene emelt tiltakozást elejté. Junius 28-án valamennyi szavazat Károly spanyol királyra esett.

De a választófejedelmek előjogaikat biztosítani és bővíteni igyekeztek egy az új király által kiállítandó oklevéllel,¹ a melyben különösen meg kellett ígérnie, hogy néhány választó és más fejedelem belevonásával németekből álló birodalmi kormányzékot fog felállítani, hogy a rendek, vagy legalább a választófejedelmek beleegyezése nélkül idegen állammal sem szövetséget nem köt, sem a birodalom nevében háborút nem kezd, tehát a külső politika tekintetében is korlátoztatja magát. Első ízben esett meg, hogy az újonnan választott királynak a választói kapitulációra esküt kellett tenni, a mi ezentúl mindig így történt.

Württemberg birtoka, melyet a sváb szövetség tavasszal hatalmába kerített, a sokfejű testületre nézve csakhamar tehernek bizonyult. Eleinte az volt a terv, hogy Ulrik kiskorú fiának, Kristófnak engedik át, a kinek érdekében főleg nagybátyjai, a bajor herczegek buzgólkodtak. De csakhamar kitűnt, hogy az Ulrik rossz gazdálkodása következtében kimerült és eladósodott ország nem bírja a szövetségnek a nagy

¹ Lsd. erre, valamint keletkezésére nézve Waltz O.-t a „Forsch. z. deutschen Gesch.“ X, 213. s. kk. II.

hadiköltségeket megtéríteni. Miután Ulrik augusztus dereka táján újabb kísérletet tett, hogy herczegségét visszafoglalja, a szövetség tagjai közt mindinkább az a nézet kapott lábra, hogy csak hatalmas fejedelem bírja azt további megtámadások ellen megtartani. A császári biztosoknak, kiknek a lelke a németalföldi Zevenberghen Miksa volt, nem volt nehéz a szövetséget megnyerni annak a tervnek, hogy Württemberget Ausztriának engedjék át. 1520. február 6-án megkötötték a szerződést, melynek értelmében a sváb szövetség Württemberget 210,000 forint hadi költség megtérítése ellenében V. Károlynak, mint oszrák főherczegnek és unokáinak engedi át. A császár ugyan sokáig habozott, hogy ezt az egyességet jóváhagyja, mert különben is a legnagyobb pénzzavarban volt s több választófejedelem Ulrik érdekében közben járt. De miután ez maga az alkudozásokra nem állott rá, a szerződést végre mégis aláírták.¹ A külső tartományokban levő szétszórt osztrák birtokokat Württemberg megszerzésével kompakt tömeggé egyesítették, a melylyel szemben a svábföldi nagyszámú apró birodalmi rendek teljesen háttérbe szorultak s a melylyel a sváb szövetséget is sakkban lehetett tartani.

De minél inkább gyarapodtak a Habsburg-ház birtokai, annál világosabban kitűnt annak lehetetlensége, hogy Károly azoknak kormányát egy maga kezében tarthassa. Mert a császári tekintély fentartásáról való gondoskodás, Spanyolország kormánya, a hol 1520 nyarán fölötte veszélyes fölkelés tört ki, továbbá Németalföld és Olaszország kormánya, valamint a

¹ Wille J.: *Die Übergabe des Herzogtums Württemberg an Karl V.* a „Forsch. z. deutschen Gesch.“ XXI, 521. s. kk. II.

Franciaországgal való versengés szükségképen viszsztatartották nyugati Európában, míg az osztrák örökös tartományok helyzete külön kormányzó jelenlétét kívánta. Itt t. i. igen veszélyes mozgalmak támadtak, melyek a fejedelem hatalmát komolyan fenyegették.¹

Miksa császár végrendeletének toldalékában megállapítá, hogy további intézkedésig a kormányiszékek tagjai s a többi tisztviselők állásukat megtartsák. De az alsó-ausztriai kormányiszék, a melynek legkiválóbb tagjai Rottal György mint főkapitány, továbbá Schneidpöck János dr. mint kanczellár, Saurer Lőrincz, mint viczedom, s a bécsi püspök, Slatkonía György valának, a rendeknél s a bécsi polgároknál igen népszerűtlenné lett; tagjainak önkényuralmat önzést, megvesztegethetőséget, sőt hazaárulást vettek a szemökre. Mikor tehát a kormányiszék intézkedéséből január 28-án az Enns alatt levő Ausztria tartományi gyűlése Bécsben megnyílt, mindjárt hatalmának fenállása ellen élénk ellenzék alakult. Noha a kormány késznek nyilatkozott, hogy a fejedelmek megérkezéséig megerősítésül rendi tanácsot vesz maga mellé, az urak és lovagok többsége az elismerést föltétlenül megtagadta tőle. Ez a párt a kormányt a rendek számára követelte, míg az új fejedelmeknek nem hódoltak, a hódolatot pedig, mondták, meg kell előznie annak, hogy a tartományi szabadságot a fejedelmek megerősíték.

A bécsi lakosság hangulata ezt a pártot segítő diadalra, noha Kirchhofer polgármester s a városi

¹ Legalaposabban tárgyalja ezt Kraus B.: *Zur Geschichte Österreichs unter Ferdinand I. 1519—1522. Ein Bild ständischer Parteikämpfe.* (Bécs, 1873.) V. ö. vele Dimitz-től: *Gesch. Krains* II, 67. s kk. II.

tanács a kormányzéknek már hűséget esküdött. Már a tartományi gyűlés megnyitása előtt a városi ellenzék Siebenbürger, más néven Capinius Márton egyetemi tanár, tekintélyes ügyvéd vezetése alatt kivitte, hogy a városi tanácsot ötvenhárom „megnevezettel“ vagy a nagy polgári választmány tagjaival megerősítették. Mikor aztán a rendek, kik a kormányzék elismerésére nézve nem tudtak megegyezni, azt a különös határozatot hozták, hogy e kérdés eldöntését Bécs városa tanácsára és községére ruházzák, a „nevezettek“ határozottan az ellenzék szellemében nyilatkoztak s végül a polgármestert, a kinek életét is fenyegették, szintén arra kényszeríték, hogy a kormány ellen nyilatkozzék. Miután a többi városok képviselői a tartományi gyűlésen Bécs példáját követték, a kormányzék ellenségei most többségben valának s azokhoz végre Wolkersdorf Gáspár tartományi marsal is átpártolt.

A tartományi gyűlés most új tartományi rendet hozott be és rendikormányt állított fel, amely hatvannégy tagból állott, tizenhat-tizenhatból minden rendből, kiknek negyed része, mint „tartományi tanácsosok“, a tartományi marsallal, almarsallal és tartományi jegyzővel állandóan intézte a kormányt. Ezek a tartományi tanácsosok, a kik között Eizingi Eizinger Mihály és Puchheim János urak, továbbá Siebenbürger dr. és elvtársa Rinner János, Bécs városának néhai bírája és polgármestere voltak a legkiválóbbak, most az egész kormányt magukhoz ragadták, az állásokat hiveikkel töltötték be, kezökbe kerítették a fejedelmi jövedelmeket, sőt, mintha fejedelem se volna, külön pénz is verettek. A régi kormányzék tagjai sehol sem találtak többé engedelmességre és biztonság okáért Németujhelyre kellett vonulniok.

A többi alsó-ausztriai tartományokban: Stiriában, Karinthiában, Krajnában s az Enns felett levő Ausztriában a rendek a tartományi fejedelem hatáskörébe nem mertek nyíltan beleavatkozni. De valamennyi tartományi gyűlés az eddigi kormányzókat teljesen ignorálta s a közigazgatást rendi választmányra ruházta.

Csak Tirolban járt el a tartományi gyűlés, valamint az ettől felállított rendi választmány az ott levő kormányzókkal egyetértően, és számos czélszerű intézkedést tettek az országnak külső ellentállás ellen való védelme céljából. De a köznép csakhamar fellázadt itt a nagy kár miatt, melyet a Miksa császártól gondosan ápolt vad a parasztok földjeiben tett. A rendek intézkedései ellenére apraja-nagyja, férfiak és asszonyok a gyűlölt rőt és fekete vadra rohantak. A parasztok kijelentették, hogy a császár halottas ágyán nekik hagyta a vadat; különben nincs is urok, miután Károly Spanyolországból nem fog ez országokba jönni, ennél fogva a kormányzóknak sincs többé hatalma. A rendi választmány követői hiába igyekeztek a parasztokat lecsillapítani; örülhettek, hogy életöket megmentették. Mikor egyszer a rend megbomlott, a fejletlenség mindjobban elharapódzott. „Senki sem engedelmeskedett többé,” panaszolja a neustifti kolostor akkori udvarbirája. „Az országutakon s a városok mellett az embereket agyonszúrták, megfojtották és agyonütötték, és senki sem volt békében felebarátjával. A nemesek nem hittek a parasztoknak, a parasztok nem a papoknak és mesterembereknek. Nem volt semmiféle rend. Végre a lakosok mindenünnen összeverődtek, és maguk közt szövetségeket kötöttek, többet mint valaha.” 1520 nyaráig tartottak a parasztok csoportulásai és csak a hír,

hogy a császár Németalföldre érkezett, hűtötte le némileg a felizgatott kedélyeket.¹

A legtöbb alsó-ausztriai tartományban a viszonyok a kormányra nézve szintén kedvezően alakultak. Nemcsak a belső ausztriai herczegségek s az Enns felett levő Ausztria rendei hódoltak meg 1520 első hónapjaiban a császártól kinevezett biztosoknak. Az Enns alatt levő tartományban is az ellenzék mind jobban elveszté lábait alatt a talajt, s végre úgyszólván csak Bécs városára szorítkozott. Mindazonáltal mind világosabban kitűnt, hogy Ausztria nem kormányozható, mint a spanyol-németalföldi monarchia függeléke. Különben is az osztrák tartományok közvetetlen birtoka V. Károly állására nézve a világban mily becses birhatott, mikor Miksa császár a belőlük befolyó fejedelmi jövedelmeket, bányákat, sótelepeket, vámokat és bíróságokat nagyrészt elzálogosítá,² s ennél fogva a legszükségesebb kiadásokat sem lehetett fődözni azokból? Fer-

¹ Kirchmayr *Emlékiratai*, a melyeket 1519 óta az eseményekkel egyidejűleg följegyzett, a „F. R. Austr. SS.“ I. 44. s kk. II. Ezeket nyilván angerburgi Angerer dr. 1526-ban írta „*Hoch Stüfft Brixner-Neustüfft und deren benachberthen orthten sonderbarn Zuefähl und Begebenheiten von a. 1507—1525*“ cz. művében, melyből Mairhofer T. a brixeni gymnasium 1862-ik Értesítő-jében modern alakban részleteket közölt, nagyrészt szóról-szóra leírta és csak némi toldásokkal bővíté. Szerinte az 1520-ban agyonütöttek száma 2900-ra rúgott. V. ö. még Brandis-tól: *Gesch. der Landeshauptleute* 501. s kk. II., Sinacher-tól: *Beiträge* VII, 171. s kk. II., Egger-től: *Gesch. Tirols* II, 80. s kk. II., Höfler-től: *Zur Kritik und Quellenkunde der ersten Regierungsjahre Carls V.* a „*Denkschrift d. kais. Akad. phil. hist. Cl.*“ 28, 155. s kk. II.

² „Országainknak minden, vagy majdnem minden jövedelme el van zálogosítva“, panaszkolja Ferdinánd egy Károly császárhoz

dinánd főherceget sem hagyhatták ország nélkül, ha a cseh-magyar királyi házzal kötött házassági szerződések végére akarták hajtani. Mert, hogy Károly maga nem vehette el Anna hercegnőt, a hogy követe Andrea da Burgo a magyaroknak a császárválasztás ügyében tartott tanácskozások folyamán ígérte, kétséget nem szenvedett. Hiszen a francia király leányával volt eljegyezve, kit a jelenlegi nehéz helyzetben házassági ígéretének megszegésével nem tehetett nyílt ellenségévé, azonfelül a portugáliai és angol királyok is leányaik érdekében ajánlatokkal ostromolták.

V. Károly ebből az okból a magyar követek sürgetésére 1520. november 7-én kijelenté, hogy ő maga nem veheti nőül Anna hercegnőt s azért beleegyezik, hogy öccse hajtsa végre a már megkötött házasságot. Egyúttal késznek nyilatkozott, hogy neki az öt alsó-ausztriai hercegséget (Enns felett és alatt levő Ausztria, Stiria, Karinthia és Krajna) átadja és királyság rangjára emeli. De ha Ferdinánd igényeit biztosokkal inkább meg akarja vizsgáltatni, Károly erre is késznek nyilatkozott. Ez ajánlat alapján a Wormsban 1521. ápril 28-án tartott gyűlésen a két fivér közt szerződés jött létre, a mely mindegyiknek biztosította a jogot, hogy új örökségfelosztást követelhet, ha azt hiszi, hogy meg van rövidítve.¹

Ferdinánd ez okból Wormsból egyenesen az osztrák hercegségekbe ment, május 26-án Linzben egybekelt

küldött követ utasításában 1522. november havában, Baumgarten-nél II. 198. l. Tirol jövedelmeire nézve lsd. Kirchmair-t 443. l.

¹ Ezeket s a következő osztályos szerződéseket kivonatban lsd. Bucholtz-nál I, 158. s kk. ll.

Anna magyar és cseh hercegnővel, és személyesen fogadta alattvalói hódolatát. Már most, mikor Alsó-Ausztria számára új kormány felállításáról volt szó, látni lehetett, hogy szigorúbb kormányt fognak behozni, hogy a kedélyes módot, a hogy korábban a fejedelmek és rendek egymással tárgyaltak, más hang váltja fel.

Az év végén a főherceg Németalföldre ment, hogy bátyjától az örökség ügyének kedvezőbb rendezését eszközölje ki. Mert a korábbi szerződések ellen a krajnai és karantán rendek komolyan panaszkodtak, miután azok következtében a Friaulban és Triesztben levő osztrák birtokokat, továbbá a görzi grófságot minden, korábban azzal kapcsolatos területtel együtt a vend határgrófságot s a karinthiai Ortenburg grófságot Károly osztályrészéhez csatolták, vagyis terjedelmes területeket ama két herczegségből, a melyek fekvésöknél fogva a legszorosabban voltak velök összekötve, elválasztottak s egy idegen fejedelem birtokaihoz kapcsoltak. V. Károly most ezeket a birtokokat is tényleg öccsének engedte át. Sőt az 1522. február 7-én kötött brüsseli szerződésben „őszinte testvéri szeretetből“ Tirolt Vorarlberggel, a burgauai grófsággal, a sváb tartományi gondviselőséggel, a Hohenburg és Nellenburg grófsággal s a sváb földön levő összes többi birtokokokkal együtt szintén ráruházta. Azonfelül átengedte neki Elzászt a Sundgauval s a hagenauai tartományi gondviselőséggel, valamint a Breisgaut, de csak élete fogytáig, a mennyiben Ferdinánd halála után ezeknek a tartományoknak a császárra vagy amaz örökösére kellett visszaszállniok, a ki Burgundiát bírja. Végül némely jövedelmek fejében, a melyeket Aragóniai Ferdinánd

ifjabb unokájának Spanyolországban hagyott, ennek még Württemberg herczegségét is átengedte. Csak-hogy ezt a szerződést hat évig titokban kellett tartani, úgy hogy Ferdinánd Tirolban s a külső tartományokban a kormányt egyelőre csak mint Károly helytartója vitte. Miután ez Ferdinándnak több nehézséget okozott, a császár 1525-ben Tirolt nyiltan átengedte neki. 1540-ben azután Károly lemondott arról is, hogy Elzász s a vele kapcsolatos területek reá visszaszálljanak.

A wormsi és brüsseli szerződések következtében a Habsburg-ház terjedelmes birtokait ismét elválasztották és két ág keletkezett: a spanyol s az osztrák-német ág. Amaz magára vállalta, hogy a ház hatalmi állását nyugati Európában fentartja, különösen pedig, hogy megakadályozza Franciaország terjeszkedését. Ennek főleg Magyarország megszerzése után az jutott feladatául, hogy a keresztény nyugatot, nevezetesen a német birodalmat a délkelet felől támadó törökök ellen megvédelmezze. Miután e szerződések szerint Németalföldet nem a német, hanem a spanyol ágnak engedték át, Németországtól való különválásukat mindenesetre előkészítették. De ha meggondoljuk, hogy Franciaország Milano elvesztése után épen észak és kelet felé igyekezett territoriumát kiterjeszteni s hogy a német ág képtelen lett volna arra, hogy a törökök legnagyobb hatalma idején a francziák ellen is sikerrel harczoljon, úgy el kell ismernünk, hogy a megosztásnak ez a módja Ausztria és Németország érdekeinek is megfelelt.

Ferdinánd főherczeg csak 1522. junius havában jött ismét Ausztriába. Hogy Német-Ujhelyre ment, a nélkül, hogy Bécset érintette volna, az 1519-iki

rendi mozgalom fejei rossz jelnek vehették. A régi kormányzók s annak ellenségei közt támadt viszályok elintézésére tizenkét személyből álló törvényszéket állított fel, úgyszólván kizárólag idegenekből, a kik mindkét résztől távol álltak, de az osztrák jogi viszonyokat sem ismerték.

Julius 10-én a törvényszék megkezdte a tárgyalásokat. Ezeknél a főherczeg maga elnökölt, noha a német nyelvet még nem igen bírta.¹ 23-án ítéletet hoztak. Kimondották, hogy a kormányzók Miksa császár végrendelete, valamint a korábbi intézkedések értelmében teljes joggal intézte az ügyeket; ellenben ellenségeinek nem állt jogukban, hogy gyűléseket hívjanak össze, a kormányt letegyék s új rendet hozzanak be. A rendi pártnak különösen azt rótták fel bűnül, hogy a fejedelmi jövedelmeket lefoglalta, a tisztviselőkkel esküt tétetett, pénzt veretett és pallosjogot adományozott, azért mindnyájokat büntetésre méltóknak nyilvánították. A főherczeg ugyan a rendi tagoknak elengedte a büntetést, de fentartotta magának a jogot, hogy a forradalom kezdeményezői ellen fölléphessen. Eizingert, Puchheimot, Siebenbürgert és Rinnert nyolcz más bécsi polgárral együtt tüstént letartóztatták és elítélték. Eizingert és Puchheimot augusztus 9-én, Siebenbürgert, Rinnert négy bécsi polgárral együtt augusztus 11-én Német-Ujhelyben nyilvánosan lefejezték. Halált szenvedtek mint képviselői oly ménnek, a mely idejét multa, mint a partikularisztikus rendiség előharczói, mely a fejedelmi hatalom mellé mint egyenlő jogú, sőt föltte álló, egy századnál tovább sorakozott, de a modern abszolutizmus

¹ Lsd. Baumgarten i. m. II, 195. l. jegyz.

erélyes és hatalmas hátvéddel bíró képviselőjével szemben az első összeütközésnél elbukott.

Bécs városa szabadságait is a fejedelmi hatalom javára megnyirbálták, eddigi autonómiáját megsemmisítették, közigazgatását az állam felügyelete alá helyezték.¹

Ha a rendi párt legtekintélyesebb tagjai ellen való ez a szigorú eljárás Ferdinánd főhercegtől az osztrákok nagy részének szívét elidegeníté, úgy Tirolban, a hová a főherceg 1523 tavaszán ment, a hangulat nem volt kedvezőbb. Akkoriban föltétlenül titkárának és kincstartójának, egy Salamanca Gábor nevű alacsony származású² spanyolnak, befolyása alatt állott, a ki nek uralmát annál nehezebben tűrték el, mert az országnak sem nyelvét, sem viszonyait nem ismerte, s mert nem röstellette, hogy saját zsebéről ne gondoskodják. Ferdinánd állását az is megnehezíté, hogy nem mint fejedelem, hanem csak mint Károly helytartója léphetett fel. Mindazonáltal kivitték, hogy a tartományi gyűlés a főhercegnek az elzálogosított kincstári javak visszaváltására 145,000, nejének pedig 5000 frtot szavazott meg, oly összegeket, a minőket még a népszerű Miksa császár sem ért el soha. Mert Cles Bernát trienti püspök, a ki pénzügyi baján jövedelmező udvari tisztséggel akart segíteni, s a brixeni Sprentz Sebestyén, ki a fejedelemben káptalana s a tőle idegenkedő főnemesség ellen támaszt keresett,

¹ Weiss K.: *Geschichtsq. der Stadt Wien*, I. rész: Tomaschek J. A.: *Die Rechte und Freiheiten der Stadt Wien*, I, LXX. s kk. II.

² Mayer M. a „*Zeitschr. d. Ferd.*“ III, 38. 137. s kk. II. s ugyanattól: *Differenzen zwischen Karl V. und Ferdinand I* „*Deutsche Zeitschr. f. Geschichtswissenschaft*“ II, 1. s kk. II.

föltétlenül Ferdinánd pártjára állottak. A kormány tagjai is csak úgy vélték megmenthetni tisztségeiket és zálogbirtokaikat, ha az udvar kívánságaira ráállanak és magukkal vonták a nemesség között levő nagyszámú barátaikat, míg a velök meghasonlott tartományi kapitány, Völs Lénárd, szintén a főherczeg és kegyeltjének jóindulatát igyekezett megnyerni. De mikor a kormány tagjainak legnagyobb részét mégis eltávolították, sőt helyökbe nem tiroliakat neveztek ki s a pénzügyi igazgatást egészen Salamanca-tól tették függővé, a nemesség között nagy elégtelenség kapott lábra. Főleg azonban az alsó néposztályok zúgólódtak egy idegennek befolyása s a növekedő adóteher miatt. Attól féltek, hogy ha a bajon hamarosan nem segítenek, akkor „bizonyára Svájc lesz ura és mestere Tirolnak“, s maga a császár is ügynökei jelentésére szükségesnek tartá, hogy Salamanca eltávolítására törekedjék.¹

Ez a spanyol iránt való ellenszenv az 1525-ben Tirolban, valamint a többi osztrák tartományokban fellobbant parasztlázadás kitörésére nem maradt befolyás nélkül.

¹ Baumgarten II, 320. 334., a ki mindazt megerősíti és kiegészíti, a mit Kirchmayr 459. s kk. II. a tiroliaknak Salamanca ellen táplált gyűlöletéről mond. V. ö. még Brandis-tól: *Landeshauptleute* 636. s kk. II.

NYOLCZADIK FEJEZET.

A protestantismus kezdete az osztrák tartományokban s a parasztlázadások.

Nagy tévedés volna, ha valaki azt hinné, hogy Németországban a parasztlázadások az egyház reformjának voltak következményei. Visszanyúlnak azok a husziták ellen való háborúk idejéig, kiknek a tanai a gazdag papok iránt különben is ellenszenvvel viseltető német parasztoknál élénk visszhangra találtak. A XV. század utolsó negyedének kezdete óta a birodalomnak majd egyik, majd másik részében a parasztok között lázadó mozgalom keletkezett, „Bundschuh“ (bocskor), a hogy jelképök, a parasztbocskor után elnevezték.¹ Az osztrák tartományok sem maradtak érintetlenül, habár az okok helyi természetűek lehettek. Valamint 1478-ban az adóteher s a török vész miatt való elégtelenség Karinthyában s a stájer Enns-völgyben parasztfölkelést okoztak,² úgy hasonló okok 1515-ben Belső-Ausztriában idéztek elő parasztháborút.³

¹ E fölkelésekre és összeesküvésekre s azoknak a huszitismus-szal részben való összefüggésére nézve lsd. Janssen i. m. II¹⁴, 395. s kk. II.

² Lásd fent 133. l.

³ Legalaposabban tárgyalja ezt Mayer F. M. az „Archiv f. österr. Gesch.“ LXV, 55—136. Kaspret: *Über d. Lage d. oberkrain. Bauernschaft bis zum Ausgang d. XV. und am Anfang d. XVI. Jahrh.* a „Mitth. d. Musealvereins f. Krain“, II. évf. 1889.

Az adókat, melyeket a rendek Miksa császárnak a Velencze ellen viselt háború céljaira megszavaztak, rendesen nem maguk fizették, hanem jobbágyaikra hárították. A maguk részére is sokan a földesurak közül, a kiknek jövedelmei a törökök betörései következtében megapadtak, jobbágyaiktól pénzben, terményekben és robotban nagyobb szolgáltatokat követeltek vagy legalább az eddigieket nagyobb szigorúsággal hajtották be. De a parasztok, kik a kedvezőtlen politikai viszonyok miatt a nélkül is kedvezőtlen helyzetben valának, nem akartak magukra új terheket venni, hanem követelték „régí jogaikat“ (stara pravda).

A fölkeléshez ürügyet szolgáltatottak Thurn György erőszakoskodásai, kit a Gottschee-ban levő parasztjai (1515. február havában vagy márczius elején) agyonverték. Rövid idő alatt a mozgalom egész Krajnában elterjedt. A parasztok mindenütt összegyülekeztek s eskü alatt szövetkeztek a „régí jogaikért“ való küzdelemre. A császár, a ki egy hozzá Augsburgba küldött követségnek a régi jogviszonyok fentartását megígérte, hasztalan szólítá fel a parasztokat fegyvereik letételére és szövetségük felbontására. Sőt inkább május közepe után megkezdték a nyílt harcztot. Több kastélyt elfoglaltak és kifosztottak, részben le is romboltak és néhány nemes embert megöltek. A mozgalom hullámai csakhamar átsaptak Krajna határain. Déli-Stíriát föl Gráczig és Gleisdorfig, valamint Karinthia déli és keleti völgyeit szintén magával ragadta. Sőt egyes kisebb városok és mezővárosok is rokonszenveztek a parasztokkal. A császári biztosok s a rendi követek fáradozásai, hogy a fölkelőket lecsillapítsák, eredménytelenek valának. Nem maradt más hátra, mint az erőszak. Azonban csekély

haderő: háromszázötven emberből álló rendi csapatok s a császártól küldött háromszáz gyalog Karinthia kormányzója, Welzer Vid, s a stájer tartományi kapitány, Dietrichstein Zsigmond vezérlete alatt elegendő volt, hogy június második felében a parasztok tömegeit Karinthia különböző vidékein szétverjék és hódolatra kényszerítsék. Az elfogott vezéreket a legközelebbi fákra felkötötték. Stíriában a belső osztrák tartományoktól választott főkapitány, Herberstein György, egy tapasztalt vitéz, ezerötszáz lovas és gyalog élén július elején a parasztokat Cilli mellett véres csatában megverte, azután Reichenburgnál átkelt a Száván s a krajnai parasztokat is hódolatra kényszeríté. Augusztus végeig a fölkelést mindenütt elnyomták. A főczinkosok kivégzése, a fölkelőkre rótt pénzbírságok, a földadónak néhány „szövetségi fillérrel“ (Bund-Pfennig) való fölemelése azt célozták, hogy a parasztokat örökre elriaszszák az uraik ellen való fölkelés gondolatától és szövetségek alakításától. Ellenben a császár kívánsága, hogy a parasztok elégtelenségének okait helyzetöknek megvizsgálásával és szolgálataiknak szabályozásával és mérséklésével megszüntessék, a rendeknél nem talált visszhangra.

Nem mondhatni, hogy a németországi parasztlázadások oka mindenütt a parasztok nyomasztó helyzete lett volna, a mely eset kétségtelenül fenforgott a belső osztrák tartományokban, melyek a törökök gyakori betörései s az adóteher következtében ki voltak merülve. Mert a német parasztok viszonyai akkoriban anyagi, valamint jogi tekintetben általában véve sokkal kedvezőbbek valának, mint a következő századokban. Az alattvalók is, mint az úri jogok (Weistümer)

mutatják, bizonyos jogokkal bírtak. Ilyenek voltak a szabad költözködés, önkormányzat és saját bíraskodás kevésbé fontos ügyekben. Mily jó dolguk volt a parasztnak anyagi tekintetben a XV. század végén s a XVI. század elején, kitűnik onnan, hogy Németországnak sok vidékén naponta kétszer is került hús az asztalra, s még a cselédek s a jól fizetett napszámosok is gyakran kaptak bort.¹

Azonban az adók és szolgálatok, melyek a parasztnak nehezettek, mégis nagyon számosak és gyakran nyomasztók valának,² és helyzetük ép ez időtájt rosszabbra fordult. Az óriási fényűzés s a népnek a nagy kereskedelmi társaságok részéről való kizsákmányolása következtében, a melyek még a nélkülözhetetlen tárgyak árát is iszonyúan fölverték, számosan a parasztnak közül, valamint a városokban levő mesterekből eladósodtak. A római jog térfoglalása, a mely egészen más társadalmi és politikai viszonyokat tételezett föl, szintén kedvezőtlenül hatott a parasztságra, a mennyiben az abban képezett tisztviselők az alattvalót földhöz kötött szolgává akarták átváltoztatni, s a ház- és falubeliek közös birtoklását erdőn és legelőn mellőzni, az önkormányzatot megszüntetni.

¹ Számos bizonyíték Janssen-nél I, 314. s kk. II. Guttheim: *Die Lage des Bauernstandes am Ende des Mittelalters vornehmlich in Südwestdeutschland* („Westdeutsche Zeitschr.“ IV, 1. s kk. II.) szintén azt véli, hogy nem a gazdasági állapotok okozták a parasztlázadásokat. V. ö. Schalk K.-tól: *Die niederöst. weltl. Stände des XV. Jahrh. nach ihren specifischen Eigentumsformen* a „Mitth. d. Inst.“ II. pótköt. Vogt V.-tól: *Die Vorgesch. des Bauernkrieges* („Schriften des Vereins f. Reformationsgesch.“ 20. sz. 144. l.) Ulmann II, 626. s kk. II.

² Ausztriára vonatkozólag beható kutatások Czerny J.-nél: *Der erste Bauernaufstand in Oberoesterreich, 1525.* 1—51.

tetni törekedtek. Az adók szaporítása is elkerülhetetlen volt, mert a fokozódott követelmények, továbbá a pénzérték süllyedése következtében a fejedelmek és földesurak eddigi jövedelmei elégteleneknek bizonyultak. Az adók és szolgálatok növelését a parasztok azonban annál kevésbbé akarták eltűrni, mert akkoriban még általában fel voltak fegyverezve s a demokratikus elemeknek Svájcban kivívott nagy sikerei az ő önbizalmukat is fokozták. Sőt a parasztok között oly eszmék merültek fel, melyek az alattvalói kötelék mellőzését, minden uralomnak, például a pápa és császár uralmának megszüntetését célozták. Csak-hogy a parasztoknak a birodalom különböző részeiben való fölkelése eddigelé nem történt egyszerre, s ez fosztá meg azokat veszedelmes jellegöktől és könnyíté meg elfojtásukat. Egy mindnyájokra egyszerre ható oknak azonban majdnem szükségképen általános forradalmat kellett előidéznie.

Ezt az okot szolgáltatta a vallásos mozgalom, a melyet első sorban Luther támasztott s a melyet az egyházban uralkodó helytelenség s az e miatt Németországban uralkodó elégtelenség tett lehetővé.

Mióta a baseli zsinat kevés ügyességgel s még kevesebb eredménynyel az egyházi állapotok reformjára törekedett, ezek nemhogy nem javultak meg, hanem még inkább rosszabbra fordultak. „Több javadalomnak egy és ugyanazon személy részére való eladományozását; a magasabb méltóságoknak csak a legelőbbkelő születésűekre való ruházását; az egyházi birtok szaporítására irányuló mohó vágyat; a német népnek, kizsákmányolását a római kuria mértéktelen pénzköveteléseivel; a világi és szerzetes papság nagy részének botrányos életmódját; a sok egyházi fejedelem udvarában

dívó fényűzést és dőzsölést; a szent dolgoknak nyeresz-kedő kihasználását; a csak külső ájtatosságot s az egyházi szertartások mesterségszerű végzését“ tünteti fel egy szigorúan egyházi érzelmű történetíró ¹ is ama súlyos bajokul, a melyekben az egyház akkoriban sínylődött.

Hogy ezektől az osztrák tartományok sem voltak mentek, mutatják a panaszok, melyeket a tartományi képviselőknek Innsbruckban 1518. márczius havában tartott ülésén a világi képviselők az egyházi állapotok miatt emeltek a nélkül, hogy a papság részéről ellentmondásra találtak volna, ¹ s a melyek főleg a papság birtokvágyában és erkölcstelenségében gyökereztek. Noha a német egyház volt a leggazdagabb a világon és kiszámították, hogy a földbirtok egyharmada az ő kezében volt, ³ tagjai mégis birtokukat egyre szaporítani igyekeztek. A papok, kiket a római szentszék vagy valamely fejedelem pártolt, javadalmat javadalomra halmoztak, apátságok és kolostorok a legjobb plébániákat magukba kebelezni igyekeztek. A zsiros javadalmak tulajdonosai, a kik mindenek előtt arra néztek, „mennyit jövedelmeznek azok, ha az ember ott sincs“ (in absentia), azokat árverésre bocsáták s a plébánosoknak kis fizetést adtak, elegendő segédlel-

¹ Janssen II, 6.

² A klosterneuburgi praelátus följegyzései szerint az „Archiv f. österr. Gesch.“ XIII, 247—251. V. ö. a követeléseket, 299. l.

³ Janssen I, 601.

⁴ Egy nemes úrnő 1473-ban lelki üdvére ezer misét alapított. Az alapítványos misék száma Szent-Flóriánban a XV. század végén 1700-nál többre rúgott s ezek között 365 pusztán a Starhemberg-család egy tagjáért volt mondandó. Czerny A.: *Aus dem geistlichen Geschäftsleben in Oberösterreich im XV. Jahrhundert*, 52. l.

készt sem tartottak, úgy hogy a mind jobban felszaporodó alapítványos miséket⁴ nem is lehetett elmondani, s a kötelezettség alól, hogy őket elmondják, úgy mentették fel magukat, hogy az egyházi könyvek bejegyzéseit kivakarták.

Ha a felső papságnál a pénzszerzés volt az egyetlen döntő szempont, nem lehet csodálni, hogy ha a többnyire nagyon rosszul fizetett vikáriusoknál szint-úgy állt a dolog s ha hivatalukat jövedelmi forrásul kizsákmányolták. „Némely helyen — panaszoják a követek — a papok egy férfi végtisztességeért (temetés stb.) egy ökröt, egy asszony végtisztességeért egy tehenet követelnek, akkor is, ha nincs több marha a birtokon, vagy pedig tekintélyes pénzösszeget, a melyet idővel egyre jobban felrugtattak, különben kizárják őket a szentelt földből“. „A papok pénzt fogadnak el bűnökért, megengedik a nyilvánvaló házasságtörést pénz és hozzá csapott kamat fejében, s ezzel okot szolgáltatnak a bűnre, még a gyilkosokat is fölmentik pénzért s a zsebben sujtják a bűnöket“. A korábban szivességből megengedett gyűjtéseket a papok állandó bor-, buza-, sajt- és húsadóvá törekedtek átváltoztatni. Több helyen a papok még arra is vetemedtek, hogy kocsmát nyitottak, „minek következtében házaikban sok zajongás és gyakran emberhalál történik.“

Hogy ily papoknak külső föllépése és erkölcsi magaviselete kifogásra adott okot, magától érthető, és erről határozott bizonyítékaink is vannak. A követek állítják, hogy a papok a köznép nem csekély megbotránykozására tisztességtelen és paphoz nem illő ruhát s még a világinak is tiltott fegyvereket viseltek, sőt puskásan viszik a szentséget a betegekhez,

hogy verekednek, egymást czibálják, ütik-verik és megsebesítik, hogy gyanús szolgálókat tartanak és ágyasaikkal világ szemeláttára otthon ülnek, „mintha feleségeik volnának“.

Ezekkel a panaszokkal a papok kapzsisága és erkölcstelensége miatt a salzburgi érsek és suffraganeusainak nyilatkozatai teljesen megegyeznek.¹

Ily viszonyok között nem csodálhatni, ha a támadások, melyeket ama kor nagyszámú humanistái az egyház s annak képviselői és tanai ellen intéztek, termékeny talajra találtak, s hogy Luther föllépése oly nagy következményekkel járt. Más körülmények között a kilenczvenöt tételnek kifüggesztése a pápai búcsú hirdetésénél tapasztalt egyes visszaélések ellen (1517. október 31-én) s az ehhez fűződő vitatkozás a theologusok között vizzályokat igen, de a nép között mélyebben járó mozgalmat nem idézett volna elő. De akkor, mikor a papság tekintélye megrendült, mikor Németországnak a római kuria által való kizsákmányolása miatt a felháborodás széles körben el volt terjedve,² Luthernek a pápa, a szentszék s a papság kiváltságos helyzete ellen intézett szenvedélyes támadásai általános helyeslésre találtak, és Németországnak igen sok s épen legnemesebb és legműveltebb fér-

¹ Czerny: *Der erste Bauernaufstand* 64. s kk. II. Ferdinánd főherczeg is egy bátyjához 1524-ben küldött követnek adott utasításban azt mondja, hogy a Luther-féle mozgalom főleg abból keletkezett, „quod fere universus ecclesiasticus ordo referat magis carnem et seculum quam spiritum et religionem.“ „Arch. f. österr. Geschq.“ I, 2, 111.

² Gebhardt: *Die Gravamina der deutschen Nation*, Boroszló, 1884. (Doktori értekezés).

fiai rokonszenvőkkel feléje fordultak, mert föllépésétől az egyházi állapotok reformját várták.

Az osztrák tartományokban Luther szintén számos hívőre talált.

Kezdetben tanai elterjedésének senki komolyan nem állotta útját, miután Ferdinánd főherczeg csak 1521-ben jött az örökös tartományokba,¹ a kormányzók egy része pedig maga is Lutherhez hajolt. Egyházellenes könyveket például Bécsben sokáig akadálytalanul nyomtak és terjesztettek. Mikor a theológiai kar ez ellen lépéseket akart tenni, sem a városnál, sem a bécsi püspöknél, Slatkonía Györgynél, semmiféle támogatásra sem talált. Még azt sem bírta kivinni, hogy kihirdessék a pápa bulláját, a melyben Luther tanait kárhóztatta, mert a rektor s a helytartó határozottan ellene valának. Hogy is lehetett a világiaktól Luther hívei ellen erélyes föllépést várni, ha a püspök maga nyugodtan nézte, hogy 1524-ig még a várkápolnában is a szószékről eretnek tanokat hirdettek s ha megengedte, hogy Speratus Pál, a ki előbb Würzburgban, azután Salzburgban székesegyházi hitszónok volt s a ki nyilvánosan mutatkozott feleségével, 1522. január hóban fölment a Szent-István-templom szószékére s a szerzetesi fogadalom ellen s a papi házasság mellett, továbbá a hit által való megigazulás mellett prédikált? Csak mikor Slatkonía meghalt és 1523. november havában Revellis János lett bécsi püspökké, alkalmaztak Ferdinánd főherczeg parancsára szigorúbb rendszabályokat. Több papot

¹ A pápa levele Ferdinándhoz, Balon-nál: *Mon. saeculi XVI. hist. illustr.* I. köt (Innsbruck, 1885.) és Balon: *Mon. reform. Lutheranae*, 1521–1525. (Regensburg, 1884.)

becsúgtak, egy bécsi polgárt, Tauber Gáspárt, a ki tanait nem akarta visszavonni, 1524. szeptember 17-én kivégezték.¹

Mindamellett Luther tanai mindinkább elterjedtek, miután számos pap, különösen a kolduló szerzetesek mohón kaptak rajta és terjesztették, s még a legtekintélyesebb nemesek is Lutherhez csatlakoztak. Már 1521-ben az Enns felett levő tartomány kapitánya, a gazdag Jörger Farkas, legöregebb fiát a szász udvarhoz Wittenbergába küldötte, hogy Luther által taníttassa. Sőt 1525. június hóban a felső-ausztriai rendek a főherceghez azt a kérést intézték, engedné meg, hogy az evangéliumot „tisztán és minden hozzátoldás nélkül“ hirdessék.²

Valamivel lassabban terjedt Luther tana valószínűleg a belső osztrák herczegségekben, a melyek északi és közép Németországgal csekélyebb érintkezésben állottak. Még 1526 elején a krajnai rendek képviselői az új tan hirdetői ellen panaszt emeltek.³ De azért itt is akadtak hívei, különösen a stiriai és karinthiai bányászok között. Krajnát illetőleg a laibachi püspök 1525. október havában arról panaszkodik, hogy a hitszónokok visszataszító dolgokat visznek a szószékre, s hogy az aquilėjai patriárka esperese alatt álló papok nem régiben a misét nem mondották többé a szokásos formában.⁴

¹ Kink I, 1, 237. s kk. II. és I, 2, 120. s kk. II. Wiedemann T.: *Gesch. der Reformation und Gegenreformation im Lande unter der Enns*, I, 10—44.

² Czerny: *Der erste Bauernaufstand* 53. s kk. II., közelebbi adatokkal a protestantismusnak Felső-Ausztriában való elterjedéséről.

³ Mayer: „*Zeitschr. d. Ferd.*“ III, 38. 118.

⁴ Dimitz: II, 194. s k. I.

Aránylag korán nagyszámú hívőre talált az új tan Tirolban.

Már 1521-ben a baseli Strauss Jakab dr. Luther egyik első tisztelője, Berchtesgaden felől az Inn völgyébe jött és először Schwazban, azután julius óta Hallban a polgárok és parasztok roppant csődülete mellett prédikált, úgy hogy a halli apácza-kolostor temploma szűknek bizonyult s a nagy plébánia-templomban, szép időben pedig gyakran szabad ég alatt hirdette tanait. A brixeni püspök idézéseinek és parancsainak, hogy a prédikálást hagyja abba, nem engedelmeskedett, mert a halli városi tanács s a polgárok pártját fogták, s mert az innsbrucki kormány sem hajolt a püspök kívánságára. Csak mikor 1522. április havában a püspök a kormánynak azt jelenté, hogy a császárhoz fordult, vitte keresztül az előbbi a halli prédikátor eltávolítását. De már szeptember hóban Regius Orbánt, a ki korábban Ingolstadtban tanár, majd Augsburgban hitszónok volt, alkalmazták hitszónokul, a ki hasonló szellemben működött. Egy év mulva természetesen neki is távoznia kellett. De a mag, a melyet ez a két férfiú elhintett, bizonyára nem hullott mind terméketlen földre. Épen Hallban 1523-ban nyilvánosan adtak el és vásároltak Luther-féle könyveket és iratokat.¹

1522-ben Rattenbergben Stefan dr. Ágoston-rendi szerzetes Luther értelmében prédikált és különösen az ottani bányászok között buzgó hívőkre talált. Mi-

¹ Ruf S.: *Dr. Jacob Strauss und Dr. Urban Regius* az „Archiv für Gesch. Tirols“ II, 67. s kk. II. V. ö. ugyanőt i. h. III, 354. és Waldner F.-től: *Dr. Jakob Strauss in Hall und seine Predigt am grünen Donnerstag 1522* a „Zeitschr. d. Ferdinandeum“ III. foly. XXVI, 3. s kk. II.

kor a városi tanács a főherczeg parancsára elfogatta, a bányászok fölkeltek, a kiket csak ő volt képes lecsillapítani.¹ A belföldi szerzetesek és világi papok között is Luther tanai sokfelé tetszésre találtak. 1523-ban egy innicheni kanonokot börtönre vetettek, mert a környéken s a Villgratten völgyében Luther-féle értekezéseket és czikkeket terjesztett.² 1524 tavaszán az innsbrucki kormány kénytelen volt a stamsi csiszterczita kolostorba bizottságot küldeni, a hol egy világi pap szónoklataiban a Luther-féle nézeteket terjeszté s a szerzeteseknél is tetszésre talált. Majdnem minden czellában a biztosok Luther-féle iratokra akadtak. Hat szerzetes határozottan vonakodott hitét elhagyni. „Luthert még nem győzték le“ mondogatták. A papok védelmére nemcsak a templomszolgák jelentek meg fölfegyverkezve, hanem a környékbeli kerületek parasztjai is, a nélkül, hogy ezúttal tettelegességre került volna a dolog.³ Ugyanez időben Schwazban, a hol számos bányász lakott, két ferenczrendi szerzetes prédikált, kik az ottani kolostorból kiléptek s a mint közönségesen beszéltek, maguk is a munkások közé akartak állani. Hasonló értelemben világi papok is működtek több helyen.⁴ Sőt Brixenben a piacon egy niedervintlí szabólegény is szónokolt „a keresztény rend, az egyházi és világi hatóság s a papság ellen“. ⁵

¹ Bossert: *Beiträge z. Gesch. Tirols in der Reformationszeit* a „Jahrb. f. Gesch. d. Protest. in Öst.“ VII, 147. s kk. II.

² Sinnacher: *Beiträge* VII, 194. s k. I.

³ Schönherr: *Das Lutherthum im Kloster Stams* az „Arch. f. Gesch. Tirols“ II, 82. s kk. II. Bossert 160. s k. I.

⁴ Ruf S. i. h. III, 355. Bossert 151. s kk. II. 164. s kk. II.

⁵ Sinnacher: *Beiträge* VII, 195.

Világinak ez a föllépése valószínűleg anabaptista tanok terjedésével függ össze, a melyek Tirolban is korán hívőkre találtak. Már 1524-ben Innsbruckban három embert kivégeztek, a kik közül egy „körülbelül 400 lelket ily kárhozatos tévelyre csábított“.¹

Luther tanai, a melyeket vándor-prédikátorok és népies hangon írt nagyszámú röpiratok mindenüvé elterjesztettek, az alsóbb néposztályok között csak felforgatólag hathattak. Már az eddig a legszilárdabb alapokon nyugvó tekintélyek tiszteletének rendszeres aláásása okvetetlenül aláásta ama hatalmak tekintélyét is, a melyeket egyenesen nem támadtak meg. Ha a parasztnak az evangéliumi szabadságot hirdették, a szabadság fogalmát általánosan fogták fel s az állami és társadalmi viszonyokra is kiterjesztették. Ha az emberi törvényeket ördögi műgyanánt tüntették fel előttök, vizsgálni kezdték, vajjon a jobbagság s a különböző adók és szolgálatok a bibliában bírják-e alapjukat? Miután a népnek számtalanszor kijelentették, hogy az egyház csak a nép veritékéből hizott meg, ebből ez azt a következtetést vonta le, hogy a mit tőle kipréseltek, azt ismét visszaveheti s hogy az egyházi javakat kifoszthatja s a maga részére követelheti. A fenálló viszonyokkal való általános elégtelenség s a hatalmas forrongás mellett, mely a népben és különösen a parasztnak között már régóta uralkodott, nem csodálhatjuk, ha végre a feszültség erőszakos kitörésre vezetett.

Már 1524-ben a parasztnak a déli Svábföld némely uradalmaiban összeverődtek és uraiktól megtagadták az eddigi szolgálatokat és adókat. 1525. február ha-

¹ Brandis: *Landeshauptleute*, 541. l.

vában számos prédikátortól feltüzelve, fölkeltek az allgäui parasztek és ugyanakkor a Bódeni-tó mellékén lakó parasztek is. Néhány hét alatt a fölkelés összes borzalmaival elterjedt az északi Svábföldre, Frankóniára és Thüringiára, egészen Szászországig, másrésről a Rajna mentén lefelé Koblenzig és Trier szomszéd-ságáig. Számos város, melyekben az alsó néposztályok túlnyomó számmal valának, a parasztekhoz csatlakozott. A városi hatóságok is többféleképen rokonszenveztek a mozgalommal, a mennyiben a pap-ság s a régi meggyökeredzett egyházi állapotok ellen irányult.

A hullámok, melyeket a svábföldi vihar felkavart, Tirol völgyeire is átesaptak, hol a nép már régóta nagy izgatottságban volt és különböző erőszakoskodásokat követett el, úgy hogy ezért magában Brixenben három hét alatt negyvenhét embert végeztek ki. 1525. május 10-én a brixen-vidéki parasztek a Pusterthalból való Passler Pétert megszabadították, kit a közbéke megszegéseért halálra hurczoltak. Május 11-én éjjel a vad tömegek Brixen polgáraitól feltüzelve a városba nyomultak, az ottani papok és nemesek házeit kifosztották és elpusztították, s azután 5000 emberre felszaporodva a neustifti kolostorhoz vonultak s azt teljesen kirabolták, úgy hogy 25,000 foritnyi kárt szenvedett. Vezérökülmost Gaissmayr Mihályt, egy sterzingibányász fiát választották, a ki korábban a tartományi kapitány jegyzője, majd a brixeni püspök titkára volt s ki a legradikálisabb politikai és társadalmi nézete-
ket vallá.

„Most — jegyzi meg az akkori neustifti udvarbíró — az egész országban megkezdődött a papok fosztogatása. Még a legszegényebb paptól is elvették, a

mije volt. Azután megrohanták a nemeseket és közülök sokat megöltek; mert ily gyorsan senki sem készülhetett a védelemre.“ Brixenből a fölkelés egyrészt a nyugati Puszterthalba terjedt el, hol a sonnenburgi apáczakolostort kifosztották, majd az Eisack mentén lefelé Bozen vidékeig, onnan az Etsch mentén fölfelé Meránon keresztül a Vintschgauig, sőt azontúl a Nons- és Sulzbergig és lefelé Trient környékeig. Több kolostort és számtalan plébánialakot, azonkívül néhány kastélyt is kiraboltak és elpusztítottak, a Merán közelében levő steinachi kolostorban több apáczát meggyilkoltak. A Felső-Inn völgyében a stamsi kolostort kifosztották. Innsbruck és Hall környékén a parasztok összecsofodáltak. A gyűlölt Salamanca idejekorán Bajorországba menekült.¹

A tirol-i fölkelés a salzburgiakra nézve is jeladásul szolgált, hogy fegyvert fogjanak. Áldozó csütörtök táján (május 25.) a Gasteinban levő bányászok meg a Pinzgauban, a tirol-i brixeni völgyben és más völgyekben lakó parasztok az „evangélium védelmére“ fölkeltek, Salzburgba nyomultak, hol az alsó néposztályok hozzájuk csatlakoztak s a már korábban gyűlölt érseket, Lang Máté biborost Hohensalzburg várában ostrom alá fogták, hogy lemondásra kényszerítsék.²

¹ Lsd. általában Egger-t II, 90. s kk. II., azonkívül különösen Kirchmayr-t 466. 470. s kk. II. Angerer-t a brixeni gymnasium 1862-iki „Értesítő“-jében 14. s kk. II. (a jegyzetekkel együtt); Brandis-t 544. s kk. II.; az „Archivio Trentino“-t 1884. 1887—1888.; Sinnacher-t VII, 205. s kk. II. P. Ladurner Jusztinián-tól: *Der Bauernrebell im Nons- und Sulzberge* az „Arch. f. Gesch. Tirols“ IV, 85. s kk. II.; Ruf-ot u. o. III, 353. s kk. II.

² Pichler G. A.: *Salzburgs Landesgesch.* 311. I.; Leist: *Quellenbeiträge zur Gesch. des Bauernaufbruchs in Salzburg*

Salzburgból a lázadás lángja az Enns felett levő tartományba is átcsapott. Junius 1-én az Attergauban levő Szent-György (St. Georgen) lakosai fogtak fegyvert, s onnan a mozgalom a szomszédos uradalmakba is elterjedt. Ha itt nagyobb kihágásokra vagy vérontásra nem is került a sor s a parasztok az alkudozások útjára léptek, az Innsbruckban időző főherceghez küldött deputációval sérelmeik orvoslását igyekezvén kieszközölni, mégis mindenütt megtagadták a földes uraktól az adót s a robotot.¹ Ausseeban s a Bécs meg Német-Ujhely közt elterülő vidéken a parasztok már május hóban forrongásban valának.² A salzburgiak fölkelése után a lázadás a felső-stirii parasztok és bányászok közt mindjobban terjedt.

Úgy látszott, hogy Németországban, valamint az osztrák tartományokban általános fölfordulás van készülöben s hogy állandó hadseregek hiányában a fölkelést bajosan lehet leverni. Ferdinánd főherceg majdnem védtelenül ült Innsbruckban, minden oldalról veszélytől körülvéve.

Mindamellett nem vesztette el bátorságát. Nehány hónap múlva a sötét viharos felhők eloszlottak, habár egyes vidékeken mennydörgött is még.

Nagy, tán döntő fontosságú volt, hogy abban az

1525 u. 1526 a „Mitth. d. Gesellschaft f. salzburg. Landeskunde“ 27. évf. 1887. Különnyomatban is megjelent 1880-ban, Salzburgban.

¹ Czerny : 75. s kk. II.

² Az alsó-ausztriai udvari tanács jelentése Ferdinánd főherceghez május 22-éről a „Notizenblatt der kais. Akad.“ 1859. 68. l.; Ditrichstein S. jelentése az „Archiv f. österr. Geschq.“ XVII, 136. l.

országban, hol a parasztok legjobban voltak fölfegyverkezve, hol a talajviszonyok leginkább kedveztek volna nekik, sokan a fölkelésben nem is vettek részt s a többiek is néhány nap múlva némileg lecsillapodtak ismét. A tirolai parasztok nem panaszkodhattak uraik elnyomása ellen, miután a legtöbbben földjeiket szabad tulajdonul bírták. Azután képviselve is voltak itt a tartományi gyűlésen, hozzá voltak szokva, hogy ezt tekintsék ama fórumnak, melyet a tartomány ügyei elintézésének joga megillet. Mikor a főherczeg megígérte a tartományi gyűlés egybehívását, legalább a nyílt erőszakoskodások majd mindenütt megszűntek s a bíróságok hozzáfogtak, hogy tárgyalás alá vegyék a parasztok kérelmeit és panaszait, melyeket a kormánytól benyújtottak.

A Merán-vidéki parasztok e czélból a főherczeg tilalma ellenére minden városból és kerületből két-két követet hívtak meg, a kiknek tanácskozása valóságos forradalmi programmot eredményezett. Százhat cikkelyben Tirol politikai, vallási és társadalmi viszonyainak teljes átalakítását tervezték. Első sorban azt követelték, hogy a tirolai grófság püspökségeivel, kolostoraival, váraival és kerületeivel csak a tartomány fejedelmét illesse, ezeknek összes jövedelmeit neki kell átszolgáltatni; viszont a főherczeg a tartomány beleegyezése nélkül semmit el nem zálogosíthat, sem el nem ajándékozhat. A püspökségeket és kolostorokat, mindenek előtt pedig a kolduló barátok kolostorait fel kell oszlatni, legfőlebb három kivételével, s ezekben is csak korlátolt számban legyenek szerzetesek; minden kerületben csak egy plébános maradjon meg; a papok Isten ígését s az evangéliumot minden hozzátoldás nélkül (a hogy Luther

tanította) hirdessék,¹ tisztességesen és rangukhoz illően viselkedjenek, papnak egynél több javadalma ne legyen s azt személyesen lássa el, a városoknak és kerületeknek jogukban álljon, hogy plébánosukat maguk válaszszaak és letehessék; az összes stólailetményeket el kell törölni, a papoknak szánt hagyományokat eltiltani, minden városban és kerületben a gazdag plébániák és javadalmak fölöslegéből kórházat kell alapítani s a házi szegényeket segélyezni.

Politikai tekintetben az innsbrucki kormánynak okos, becsületes hazafiakkal való betöltését kívánták, a kik ismerik az ottani szokásokat, nem pedig idegen papokkal és doktorokkal, továbbá törvény előtt való egyenlőséget, gyors eljárást, a menédekhelyek megszüntetését, a törvényszéki tisztviselőknek a községek részéről való megválasztását, minden helyi statutum és szokás eltörlését, az egész tartományra és minden rendre egyformán kötelező jog behozatalát, valamint egyforma mértékeket és súlyokat, szabad halászatot és vadászatot, a nagy kereskedelmi társaságok, az eladás és uzsoráskodás eltiltását, végül a jobbágy-ság, a robot s több más szolgálatok és adók teljes megszüntetését.²

Ezeknek a meráni pontoknak alapul kellett szolgálniok a junius 12-én Innsbruckban megnyílt tartományi gyűlés tanácskozásaihoz. A tárgyalások,

¹ Az Inn völgyében fekvő taueri, rettenbergi, sonnenburgi és más kerületek „folyamodványá“-ban (Rapp-nál: *Über das vaterländische Statutemwesen* a „Beiträge zur Geschichte etc. Tirols“, V, 189. s kk. II.; v. ö. 29. l.) ezt a követelést előtérbe helyezték.

² Jörg: *Deutschland in der Revolutions-Periode von 1522—1526*, 537. s kk. II.

úgy látszott, hogy igen viharosak lesznek. A parasztok képviselői, a kik részben a legradikálisabb irányhoz tartoztak, eleinte vezérszerepet játszottak. A papokat a gyűlésből már eleve kizárták. A nemességet, a mely úgysis meg volt félemlítve, csak azzal a föltétellel bocsátották be, hogy minden méltányos ügyben a parasztokkal tart. A rendek szerint való szavazástól egészen eltekintettek és behozták az egykamarás rendszert.

A tartományi gyűlés tényleg magáévá tette a meráni gyűléstől felállított követeléseket és szószólója, az innsbrucki polgármester által elő is terjesztette a főherczegnél. Ez fiatalsága és szorult helyzete ellenére nagy szilárdságot tanusított. Válaszában figyelmeztetett arra, hogy ő csak Tirol kormányzója s hogy a császár tudta nélkül új statutumokat nem hozhat; hogy az egyházi rendnek minden esetre szükséges reformálása nem a fejedelmet, hanem valamennyi keresztény uralkodót illeti; hogy a brixeni és trienti püspökségek kivánt saecularisatiója a birodalom fejének hozzájárulása nélkül lehetetlen, az egyházi javak lefoglalása jogsérelem, tehát az evangéliumba is ütközik, az idegen egyházak javainak elvétele háborút is idézhet elő. Miután e közben a német parasztok csapatait a fejedelmek s a sváb szövetség egymás után megverték és többnyire megsemmisítették, a tiroli tartományi gyűlésen is a mérsékelt párt jutott túlsúlyra. Más részről a főherczeg a parasztoknak, a kiknek kívánságait nemcsak a polgárok, hanem némely pontban a nemesek is pártolták, politikai és vallási tekintetben nem lényegtelen engedményeket tett. Július 21-én kezébe vette a brixeni püspökség világi kormányát „általános zsinat vagy a szent biro-

dalom reformálásáig“¹ és jóváhagyta az új tartományi rendtartást, „a huszonöt éves tartományi törvénykönyvet“ („Landlibell“), melyben a parasztok követeléseit több tekintetben figyelemre méltatták, a földesuraknak eddig fizetett többféle adót eltörölték, az összes robotokat, a melyek legalább ötven év óta nem állanak fenn, megszüntették, oly parasztbirtokokon, melyeknek túlterhelését bírósági vizsgálat megállapítja, könnyíteni kell. Az egyenlő súlyok és mértékek behozatalára vonatkozó kívánságokat szintén teljesítették.² Az egyházi rendnek „általános zsinatig vagy a birodalom reformálásáig“ ideiglenesen behozott „szabályzatában“ a többi között intézkedés történt, hogy a papok világi ügyekben a világi bíróságoknak legyenek alávetve s az összes plébánosokat és káplánokat a fejedelem nevezze ki, kinek a hatóságok, városok és kerületek két vagy három alkalmas személyt hoznak javaslatba, s ha helytelenül viselkednek, ismét leteheti őket.³

Mindazoknak, kik a tartományi rendet elfogadják, bűnbocsánatot ígértek, ha ezentúl nyugodtan maradnak s ha az okozott kárt megtérítik. Ellenben az új fölkeléseket erővel kell elnyomni és szigorúan megbüntetni.

De a déli tiroliak, egyedül ők, Trient környékének, a Valsuganában s a Nons- és Sulzbergen

¹ Bucholtz IX, 642. s kk. II.

² Ennek az 1526-iki (abban az évben nyomatták ki) tiroli új tartományi rendnek rendszeres összeállítása Rapp-nál i. h. 33. s kk. II., továbbá Oberweis-nél Haimerl „Vierteljahrschrift f. Rechts- und Staatswiss.“, XVIII. köt., Különnyomat: Bécs, 1866.

³ „Archiv f. Süddeutschland“ I, 305. s kk. II., Oberweis i. h. II, 41. s kk. II.

lakó parasztok folytatták még ellenségeskedéseiket a trienti püspök s a nemesség ellen. Csak mikor szeptember folyamán több vereséget szenvedtek, voltak hajlandók arra, hogy letegyék a fegyvert, fizessenek pénzbírságot s a főczinkosokat kiszolgáltatassák, kiket azután többnyire a legkegyetlenebb módon kivégeztek.¹ A német Tirolt lakosainak nagyobb józansága s a fejedelem okos engedékenysége megóvták a borzalmaktól, a melyek Németország legtöbb részében a parasztok fölkelésével és leverésével együttjártak.

Tirol lecsillapításával Salzburgban s a szomszédos országokban elszigetelték a fölkelést s így a legnagyobb veszélyt Ausztriától elhárították.

A salzburgi paraszthadnak egy része, körülbelül 4000 ember, Grueber Mihály vezérlete alatt július 3-án reggel Dietrichstein Zsigmond stájer tartományi kapitányt, a ki több száz főből álló rendi csapattal és cseh zsoldosokkal Leobenből kiindulva Mauternt, Rottenmant s a stájer Enns-völgyet elfoglalta, Schladingban megrohanta s több nemessel meg a csehek egy részével elfogta, míg a német zsoldosok többnyire az ellenséghez pártoltak át. Dietrichstein egykori zsoldosai, a kik lovagias fogságot biztosítottak neki, megmentették a veszedelemtől, hogy a dühös parasztok felnyársalják. A fogoly cseheket és huszárokat azonban Schlading piacznán lefejezték.²

A salzburgiak fölkelését Vilmos és Lajos bajor herczegek arra igyekeztek felhasználni, hogy vagy

¹ Egger II, 110. I.

² Dietrichstein saját jelentése az „Archiv f. österr. Geschq.“ XVII, 135—148.

egyetértve a fölkelőkkel az érsekséget saecularizálják vagy legalább a szorongatott érseket rábírják, hogy legkisebb öccsüket, Ernőt, a passauai püspökség adminisztrátorát, koadjutorává nevezze ki. Tekintve a fontosságot, melylyel ez az érsekség Ausztriára nézve bírt, a melyben birtokainak nagy része feküdt, Ferdinánd főherczeg ez üzelmek, valamint a fölkeléssel szemben közömbös nem maradhatott. Őszintén fáradozott azon, hogy az érsek és alattvalói között kibékülést hozzon létre és legalább kivitte azt, hogy július 7-én az ellenségeskedések egyelőre megszűntek. De minden alkudozásnak vége szakadt, mikor a sváb szövetség a délnyugati német lázadás elnyomása után Eck Lénárt bajor kancellár sürgetésére augusztus havában 4000 embert Friendsberg György vezérlete alatt Salzburg ellen küldött. Ámde a jól megerősített várost nem tudták elfoglalni s a fölkelők augusztus utolsó napjaiban igen kedvező föltételeket nyertek. A parasztnak 14,000 frtot kellett fizetni és magukat a sváb szövetségnek föltétlenül megadni, de ugyanakkor teljes bűnbocsánatot biztosítottak nekik.¹

Julius végétől szeptember végeig a felső-ausztriai parasztközségeket vérontás nélkül szintén lecsendesítették. Kivégzések ebben az országban, hol a parasztok kezeiket nem fertőztették be vérrel, csak szórványosan fordultak elő. Még a főczinkosok is többnyire pénzbírsággal menekültek meg, a mi csekélyebb mértékben a többieket is sújtá, a kik fegyveres üléseken vagy a parasztszövetségben részt vettek vagy az uraságoktól az adót megtagadták. Az összes parasztok

¹ Pichler 315. s kk. II. Jörg 548. s kk. II. Vogt V.: *Die bairische Politik im Bauernkrieg*, 292. s kk. II.

sommás büntetését tekintet nélkül vétségök fokára, a hogy azt az alsó-ausztriai kormány tervezé, az Enns felett levő tartomány rendjei maguk határozottan és sikerrel elleneztek.¹

A stiriai fölkelőkkel szemben igen nagy szigorúsággal jártak el. Salm Miklós gróf, Belső-Ausztria rendi csapatainak s a fejedelem zsoldosainak vezére, október elején a bécsi udvari tanács parancsának megfelelően nemcsak Schladingot égette porrá, hanem a körülötte fekvő helyiségeket is felprédálta és felgyújtotta, elhamvasztotta Johnsbachot, Admonttól délkeletre, hol a fölkelők gyűléseket tartottak, megsarczolta Eisenerzet s az elfogott czinkosokat kivégeztette, házaikat pedig leromboltatta.²

A szigorúság, a melylyel itt, valamint Németországban sok más vidéken a fölkelők ellen, tekintet nélkül vétségök fokára, eljárak, hozzájárult ahhoz, hogy a következő évben több helyen új fölkelések támadtak. A hogy a salzburgi biboros érsek írja, „sok száz szétugrasztott legény és suhancz Schladingból és más vidékekről, a kik magukat sehol másutt nem érezték biztonságban,“ a Pinzgauban s más kerületekben a hegyek közé vonultak,³ a hol természetesen nem mulasztották el, hogy a parasztokat fellázítsák. Másrésről Gaissmayr Mihály a svábföldi és tiroli menekültekkel, kik a Svájcba futottak, valamint Davos és Prättigau lakosaival Tirolba s a Bódeni-tó környékére betörést tervezett. Még a francziákkal és velenceiekkel is összekötte-

¹ Czerny 141—187. 1.

² Jelentéseit közli Oberleitner a „Notizenblatt d. kais. Akad.“ 1859. 87. s kk. II.

³ Jörg 644. 645. 1.

tésbe lépett. Gaissmayr üzelmeire az innsbrucki kormány rájött, minek következtében fivérét, Jánost, fölnégyleték. A Pinzgauban ellenben a parasztok 1526. márczius végén valóban föllázadtak, a mellékvölgyek lakosait s a pongauiakat is csatlakozásra birták, elfoglalták a brixeni völgyet és Rastadtot ostrom alá vették. Csak mikor a sváb szövetség csapatai észak felől, az osztrákok Salm Miklós vezérlete alatt Stiriából előnyomultak, mentették föl július végén Rastadtot, a parasztokat szétszórták és leverték, a vezéreket és főczinkosokat kivégezték. Gaissmayr, ki a salzburgiaknak segítségére jött, július elején 1600 paraszttal és landsknechttel a Tauernnen át a Pusterthalba nyomult, de sem Brunecket, sem a mühlbachi szorost el nem foglalhatta, s ezután az üldöző csapatok elől a hegyeken át velencei területre menekült, a hol tárt karokkal fogadták. Ausztria ellen való üzelmeit itt is folytatta, míg egy orgyilkos, ki a fejére kitűzött díjra áhitozott, 1532-ben meg nem ölte.¹

Legfőbb ideje volt, hogy az osztrák örökös tartományokban a nyugalmat helyreállítsák, s hogy Ferdinánd főherczeg ereje felszabaduljon. Mert már 1526. augusztus havában Magyarországon bekövetkezett a katasztrófa, a mely utat nyitott Ferdinándnak Cseh- és Magyarország trónjához.

² Pichler, 334. s kk. II. Egger, II, 117. s kk. II.

KILENCZEDIK FEJEZET.

Csehország II. Ulászló és II. Lajos alatt. II. Lajos király halála.

II. Ulászló király 1490-ig tizenkilencz évi csehországi uralkodása alatt tehetségtelen, gyöngé akaratú és erőtlén uralkodónak bizonyult, a ki nem törődött vele, ha a pártok akármit tesznek is.¹ A legkülönbözőbb tudósítások megegyeznek abban, hogy ritka jó ember volt, de nem bírt azokkal a tulajdonságokkal, melyek a cseh nemességnek imponálhattak volna. „A király szép ember — jegyzi meg a velencei követ, a ki három évet töltött a magyar udvarnál.² Magas termetű, jámbor és vallásos, mint mondják, soha asszonyhoz nem nyult, soha sem haragszik meg, soha senkiről rosszat nem mond, nem hiszi, ha valakiről rosszat mondanak, sokat imádkozik, naponként három misét hallgat, de egyébként olyan, mint valami szobor, mert alig beszél. Mindenkit meghallgat, soha senkit ki nem végeztet, de kevés enge-

¹ Csehország állapotára nézve II. Ulászló alatt Palackyra utalok, a ki *Geschichte Böhmens* című műve V. kötetének mindkét részében ezt a korszakot nagy részletességgel tárgyalja.

² Giustinian Sebestyén jelentése 1503-ból Marino Sanuto diariumaiban, kiadta Stefani, Fulin stb. III, 858—863. Wenzelnél, ki a „Magyar Történelmi Tár“ XIV., XXIV. és XXV. kötetében Marino Sanutonak Magyarországra vonatkozó összes jelentéseit 1526-ig egybeállította, a szöveg ép e helyen (XXIV, 72) hézagos.

delmességre is talál“. „Oly hallgatag volt, — írja róla egy cseh lovag, Dubravszky vagy Dubravius, a későbbi olmützi püspök, a ki még személyesen ismerte¹ — hogy többnyire a néma bálványnak nevezték, a ki csak annyit tud mondani, hogy „bene“ vagy „dobzse“ („jól van“). Mert az volt a szokása, hogy a magyaroknak, a kiknek nyelvét nem ismerte, a latin „bene“, a cseheknek pedig a „dobzse“ szóval felelt. Nem csoda tehát, hogy e két szó miatt mindkét ország sokat szenvedett, mert e miatt veszték el a királyi városok, várak, vámok és más jövedelmek. Így történt, hogy Morvaországból semmit, Csehországból nagyon keveset² vett be s hogy Magyarországon, ily gazdag országban, ismételten oly szükséget szenvedett, hogy se élelme, se lova nem volt. Én magam — jegyzi meg Dubravius — láttam Budán, hogy az udvari szolgák üres palaczkokkal a pécsi püspök házába futottak, hogy a király ebédjéhez bort kapjanak.³ Különösen ellustult a haladó korrall és növekvő betegeskedéssel, sajátja iránt közömbös és pazarló lett, nem önszántából, hanem azok tolakodása következtében, a kik jogosulatlan kérésekkel ostromolták s a kiktől csak ily módon tudott szabadulni“. Egy nagy tekintélyű és mély belátású cseh nemes, Pernstein Vilmos is, Ulászlóról fiához így ír: „Az elhalt király jóságával ebben a királyságban sokat ártott

¹ Dubravii: *Historia Boh.* a 32. könyv végén.

² Giustiniano említett jelentése szerint 5000 aranyat, Morvaországból semmit.

³ További bizonyítékokat ez állításra vonatkozólag Neustadt-nál: *Ungarns Verfall am Beginn des XVI. Jahrhunderts* az „Ungar. Revue“ 1885. 398. l.

magának, mert a ki ő nagyságától valamit állhatatosan kért, az mindent megkapott“.¹

Csak a vallási dologban tanúsított a király néha saját akaratot, a mennyiben a katolikusokat s a mérsékelt utraquistákat az állami és városi hivatalok betöltésénél kedvezésben részesíté s a kelyhes papokat, a kik meggyőződésöknek a szószekről nagyon is merev formában adtak kifejezést, elfogatta és börtönre vettette. Miután a katolikus urak szövetségének néhány tagja, mikor a háborúban elvesztett birtokaikat Csehországban ismét visszakapták, az utraquista papokat elűzték, a husziták közt az izgatottság mindinkább növekedett. Az 1481. május havában tartott országgyűlésen az utraquista többség egyenesen megtagadta, hogy a királyi propozíciókról tanácskozzék, míg vallási panaszaikat nem orvosolják. A király ellen heves vádakát emeltek, hogy a választásakor elfogadott föltételeket nem teljesíti, nevezetesen, hogy nem gondoskodott utraquista érsek kinevezéséről. 1482-ben a saazi kerület néhány városa, valamint a königgrätzi kerület városai és nemesei kölcsönös védelmök céljából a király s a katolikusok részéről történhető bárminő elnyomás ellen szövetséget kötöttek, s ezen pontokból a mozgalom az egész országban elterjedt. Több összejöveten az utraquisták elhatározták, hogy vallásuknak bármily korlátozása ellen egymásnak segítségére lesznek.

Miután a prágai városok fejei, kiket a király a mérsékelt utraquisták sorából vett, mindezeknél az eseményeknél lanyha érzületet tanúsítottak s ezektől a

¹ Palacky-nál V, 1, 342. V. ö. u. o. V, 2, 339. l. 252. jegyz. Rosenberg Henrik hasonló levelét.

határozatoktól távol maradtak, 1483. szeptember 24-én, míg a király a pestis miatt Trebitschben tartózkodott, ellenök dühös fölkelés támadt.¹ Egy utraquista paptól a Thein-templom tornyáról adott harangjelre fölfegyverkezett tömegek az Ó-város városházára rohantak, a bírót több tanácsossal agyonütötték és holttesteket az ablakon kidobták. Ugyanez történt az újváros hét tanácsosával, a kiket még félig élve vetettek ki az ablakon. Két napra rá az ó és újváros, valamint a Kleinseite polgármesterét és hat ülnökét lefejezték, miután a kínpadon azt a vallomást csikarták ki tőlük, hogy az volt a tervök, hogy ellenfeleiket megrohanják, nyolczvanat közülök megölnek és valamennyi utraquista papot a városból elűzik. A kolostorokat is megrohanták, a kelyheket, szentségtartókat, miseruhákat s a könyveket elrabolták, a szerzeteseket elűzték, a visehrádi apátot a vízbe fojtották. Ehhez járult a zsidók ellen való hajsza, a kiknél még egy szöget sem hagytak a falban. A németek közül is, mint mondják, körülbelül harmadfél százat kifosztottak, kenyér és víz mellett tömlőczben tartottak, sőt némelyiket éhhalállal hagytak elveszni, s azután a csehek összes ellenségeit Prágából száműzték. Még a prágai várat is átadta a gyáva kapitány a lázadónak. A király kénytelen volt mindezeket a kegyetlenségeket büntetlenül hagyni, mert a rendek többsége a prágaiakkal rokonszenvezett, s minden ellenök való támogatást megtagadott. Sőt Ulászlót a fővárosba

¹ V. ö. erre nézve Palackyval V, 1, 250 s kk. II. a Bachmann-tól a „Mitth. d. Vereins f. Gesch. d. Deutschen“, XIX, 253. s kk. II. közölt „Passio Pragensium“-ot a megelőző magyarázatokkal együtt.

való visszatérése után egy fanatikus prágai szemtől-szembe gyalázta és megfenyegette, úgy hogy ezentúl a Hradsint választá székhelyül.

Úgy látszott, hogy a vallási dühnek ép ez a túlcsapongása kimeríté erejét. Az 1485. márczius havában Kuttenbergben tartott országgyűlésen a katolikusok és utraquisták között egyességre került a dolog, a melynek harminczegy évig kellett volna tartania. E szerint a kompaktáták szószerint való értelmökben érvényben maradnak, mindkét vallásfelekezet egyenlő joggal éljen egymás mellett, az alattvalókat sem szabad vallásuk miatt bántani. A papok Isten igéjének hirdetésére s az erkölcs gondozására szorítkozzanak, de más vallásuak ellen ne buzgólkodjanak. Apró surlódásoktól eltekintve a vallási békét ezentúl Csehországban sokáig nem zavarták meg többé.

Noha az utraquisták ismételt kísérletei, hogy Rómával szintén egyességet hozzanak létre, a pápák hajthatatlanságán hajótörést szenvedtek, mégis ez időtől kezdve nem a vallás különfélesége, hanem a különböző rendek közt való érdek-ellentétek voltak okai a cseh nép mélyreható szakadásának. Az urak a polgárság gyöngítését, mely a huszita mozgalom következménye volt, végre uralmok tartós megállapítására akarták felhasználni. Mikor 1487-ben a lovagokkal a prágai tartományi bíróságnak, a legfőbb cseh törvényszéknek betöltése kérdésében megállapodásra jutottak, s a lovagoknak huszonháromból nyolcz állást átengedtek, törekvéseikben szövetségekre találtak a lovagokban is, kik a vallási viszályok idején a városokkal jártak karöltve. Már 1479-ben, mindjárt a Magyarországgal való béke helyreállítása után, a nemesség megtette az első lépéseket ez irány-

ban és nem nyugodott mindaddig, míg céljait legalább részben el nem érte.

A parasztokat 1487-ben törvényes úton megfosztották a szabad költözködés jogától és miután a földesúri birói hatalomnak rájuk való kiterjesztése következtében hijjával voltak minden jogvédelemnek, tekintet nélkül eddigi szolgálataikra, önkényes adókkal és robotokkal terhelték őket, úgy hogy sokan közülök, mint egy akkori cseh jogtudós írja, elhagyták birtokaikat és mint rablók, gyilkosok és gyujtogatók bűnös útra tértek, vagy pedig föllázadtak uraik ellen és fegyveresen a hegyek közé vonultak. És megjegyzi, hogy még a pogányok s a törökök sem követnek el oly igazságtalanságot, mint a cseh nemesek. Ezentúl a cseh- és morvaországi parasztság kevés kivétellel a legnyomasztóbb jobbágyság békóiban sinylődött.¹

Épöly kevésbé, mint a parasztok jogaival, törődtek a cseh urak a városok kiváltságaival. Ezeket jogi és anyagi érdekeikben egyformán megkárosították. Noha például őket illette az a kizárólagos jog, hogy a város határán belül sört főzhessenek, most a nemesek is kezdtek a városok közelében sörfőzőket építeni s a polgároknak megtiltották, hogy az ő birtokaikon sört áruljanak. A királyoknak nem lett volna joguk a nemesség jogait korlátozni — így ítélte 1493-ban az országos törvényszék Chrudim városának panaszára, kiváltságainak megsértése miatt. A városi

¹ Morvaországra nézve v. ö. Tomaschek J. A-tól.: *Recht und Verfassung der Markgrafschaft Mähren im XV. Jahrhundert* 49—79. l., a ki joggal száll sikra Palackynak nem történeti föltevése ellen, hogy a cseh tartományokban a röghöz kötöttséget s a jobbágyságot azelőtt nem ismerték s hogy ez német állapotok befolyásának volt a következménye.

törvénykezést korlátozó a nemesség kezében levő országos törvényszék. Ugyanakkor a polgárság politikai állását is kezdték aláásni. Már 1479-ben az urak azzal a követeléssel álltak elő, „hogy a polgárok az általános országgyűléseken, hol a főurak és lovagok összegyűlnek, hogy az ország javáról és jogairól tanácskozzanak, ne vehessenek részt“. Miután a király maga nemesi tanácsosai befolyása alatt 1484-ben a városok amaz állítása ellen nyilatkozott, hogy rájuk kötelesség nem róható, ha a tanácskozásban nem vettek részt, a nemesség csak annál inkább érezte magát ösztönözve arra, hogy ebbeli törekvésében ne lankadjon. Az 1500-ban tartott országgyűlésen az uraktól és lovagoktól hozott úgynevezett Ulászló-féle országos törvénykönyvben (Landesordnung), a megváltoztatás jogát kizárólag az uraknak és lovagoknak ítélték oda és kimondották, hogy a városok csak akkor működhetnek közre, ha saját ügyeikről van szó. A városok tiltakozásai és előterjesztései semmit sem használtak. Sőt a nemesség azt is állítja, hogy a városok nem alkotnak szabad rendet, mert a királyi kamarának adóval tartoznak; a hogy az uraknak határozataikhoz nincs szükségök alattvalóik helybenhagyására, még kevésbé van szüksége a királynak a városokéra, a melyek mindenben engedelmességgel tartoznak neki, és egyszerűen meg kell tenniök mindazt, mit az urak s a lovagok a királlyal együtt törvénynek mondanak. A rendek viszályában Ulászló is a nemesek pártjára állott, megerősítette az országos törvénykönyvet s a legtöbb pontban a városok ellen döntött. Csupán a királyválasztásnál, az adó-megajánlásnál és sereg kiküldésénél engedett nekik szavazati jogot. Csak 1508-ban, mikor a váro-

sok egymás között szövetséget kötöttek s nem hagyták magukat megfélemlíteni, engedett a nemesség ebben a pontban és kimondta, hogy a városokat, mint harmadik rendet, az országgyűlés tárgyalásaira szintén meg kell hívni.

Mint a városok jogait, úgy a király hatalmát is a nemesség javára korlátozni akarták. 1497-ben rávették, hogy a visszaháramlás jogáról, a koronának utódok vagy közeli oldalrokonok hátrahagyása nélkül elhalt nemesek birtokaira való jogáról örök időkre lemondott. Egy 1499-ben tartott országgyűlésen elhatározták, hogy a király országos hivatalokat csak az urak és lovagok beleegyezésével adományozhat el. 1508-ban a király maga kijelenté, hogy az országos hivatalokat a legfőbb tisztviselők és tanácsosai, a törvényszéki ülnöki állásokat pedig a többiek javaslatára fogja betölteni. 1499-ben Ulászló ünnepelesen arra kötelezte magát, hogy sem ő, sem utódai az egész ország hozzájárulása nélkül Csehországban s a vele egyesített tartományokban várat vagy birtokokat el nem ajándékozhatnak, el nem adhatnak s el nem zálogosíthatnak.

Miután Ulászló magyar királylyá való megválasztása óta többnyire Magyarországon tartózkodott és csak ritkán jött Csehországba, a nemesség uralma itt zavartalanul megszilárdulhatott.

Természetesen a cseh nemességnek ez a kizárólagossága más intézkedésekben is nyilvánult. Úgy befelé, mint kifelé az urak magukat elszigetelni törekedtek. Senki birtokát külföldinek a király beleegyezése nélkül át nem engedheti, a király pedig jóváhagyását csak az országgyűlés beleegyezésével adhatja. A ki ez ellen cselekszik, az veszítse becsületét s az

országból számüzendő. Az idegentől birtoka elveendő s a köz javára elkobzandó. Részből ugyanabból a szellemből folyt s nem csak a nagyobb világosságra való törekvésből, ha 1480-ban Morvaországban, 1495-ben Csehországban „örök időkre“ elhatározták, hogy a tartományi telekkönyvbe (Landtafel) s az vele kapcsolatos könyvekbe való összes bejegyzések csak cseh nyelven történhetnek.

Egy kizárólag cseh arisztokrácia korlátlan uralma, tehetetlen királylyal az élén és alatta engedékeny polgárokkal meg leigázott paraszttal, ez volt a cseh nemesek ideálja s ezt az ideált II. Ulászló uralkodása alatt majdnem teljesen megvalósították.

Ha már Ulászló király idejében Csehországban az uralmat a nemesség tartotta kezében, úgy fiának, Lajosnak kiskorúsága alatt ez az állapot még inkább megszilárdult. A kormányt főleg az országos tisztviselők vitték, a kik közt Rosental vagy Rožmítal¹ Zdenko Leó fővármegye kapitány befolyásával és nem sokára gazdagságával is kitűnt. De a rendet és nyugalmat most sem tudták helyreállítani. A viszály a nemesség s a polgárság közt egyre tartott, miután amaz a városok jogait és anyagi érdekeit korlátozni igyekezett s a számtalan rablólovagokat a városok ellenében oltalmába vette. Mikor végre a rendi viszályok némileg háttérbe szorultak, Luther tanainak benyomulása következtében vallási küzdelmek kezdődtek. A királyi jószágok és jövedelmek mindinkább megapadtak, mert a főnemesi tisztviselők, főleg az önző Rosental Leó, fölszámított követeléseik fejében zálogul elfogalták, s az országgyűléstől ismételten megajánlott

¹ Az első alak német, az utóbbi cseh aktákban fordul elő.

adók jövedelmeit nem a tartozások törlesztésére fordították, hanem saját piszkos zsebökbe dugták. Mily kevésbé törődtek már a királylyal, mutatja az a körülmény, hogy az országgyűlési határozatokat, a nélkül, hogy jóváhagyásukat csak kérték volna is, az ország törvénykönyvébe iktatták s ilyképen általánosan kötelező törvénynek nyilvánították. Mikor végre Lajos király az uralkodást maga vette át és 1522. márczius havában Csehországba ment, ez a viszonyoknak csak ideig-óráig tartó változását idézte elő. 1523. február havában ugyan az eddigi országos tisztviselőket visszalépésre kényszerítették s oly férfiakkal helyettesítették, a kik nem idegenkedtek a királyi hatalom erősítésétől. De mikor a király nemsokára ismét visszatért Magyarországra, majdnem minden a régi kerékvágásba zökkent. Az országos jog elhatározott reformálása abban maradt. Rosental Leó, a kinek érdekében Zsigmond lengyel király s a katolikus párt fáradozott, már két év múlva visszakapta a prágai fővárgrófi tisztelet s vele a döntő befolyást, miután Károly münsterbergi herczeg, az ország kormányzója, Podjebrád György unokája, ugyan becsületes, de erélytelen és békeszerető ember volt.¹ Csak a tényleges viszonyoknak felelt meg, ha az országnagyok Lajossal és atyjával szemben állítólag ismételten úgy nyilatkoztak: „Te a mi királyunk vagy, mi a te uraid vagyunk!“²

II. Ulászló gyöngye uralkodását Magyarország is nagyon megsínylette. Az ország növekvő hanyatlása

¹ A részletes előadást lsd. Palacky-nál V, 2, 345—543.

² Levél Csehországból 1526-ból az „Archiv für österr. Geschq.“ XI, 4.

mellett szerencse volt, hogy Törökország trónján 1481 óta a békeszerető II. Bajezid ült, ki az ázsiai fejedelmekkel s részben Velenczével folytatott háborúi miatt nem akart még Magyarországgal is háborúba keveredni.

Mikor a még Mátyástól kötött fegyverszünet 1491-ben lejárt, a török határtartományok helytartói ugyan intéztek rabló betöréseket a szomszédos magyar területekre, egyrészt a temesi vidékre, másrészt Horvátországba, a hol egy csapat szeptember derekán túl Krajna délkeleti részébe, Laibach közeléig nyomult, de ezt a csapatot a krajnai parasztok néhány nemes vezérlete alatt megrohanták és nagyrészt agyonverték.¹

1492-ben maga a szultán készült Magyarországot nagy sereggel megtámadni. De mikor arról értesült, hogy a trónviszályt a Miksával és Alberttel kötött békeszerződésekkel befejezték s hogy széleskörű védelmi intézkedéseket tettek, ismét hazatért.

Mig a következő év nyarán a magyar kancellár Miksa királylyal, a ki felajánlotta segítségét a törökök ellen, a szövetségi szerződés föltételeiről tanácskozott s azon vitatkoztak, hogy a két fél közül melyik vegye át a fővezérletet,² Jakub basa Bosznia felől 8000 emberrel Hotvátországon keresztül betört déli Stíriába s a vidéket Cillitől Marburg tájáig teljesen kifosztá. Mikor német csapatok gyülekeztek ellene s ő zsákmánynyal és foglyokkal megrakodva hazatakarodott, Derencsényi Imre horvát bán a horvátok élén Ubdi-

¹ Bonfinii *Dec.* V. 2. könyv, 547. 550. l. *Unresti Chron. Austr.* 750. s k. l. V. ö. Dimitz-től: *Gesch. Krains* I, 295. s k. l.

² Ulmann: *K. Maximilian I.*, 207. s kk. II.

nánál Korbávia vidékén útját állotta, de a jobban fölfegyverzett törököktől teljesen megveretett.¹ Mikor Miksa király október második felében sereggel Stíriába jött, a legközelebbi veszély már elmúlt, s ő megelégedett azzal, hogy erősebben megszállotta a határterületeket, a honnan szükség esetén a horvátoknak is lehetett segítséget nyújtani.

De hogy ez nem volt elegendő, s hogy a nehézkes német harcosok a nyílt vidék védelmére a gyors török harcosok ellenében általában mily alkalmatlannak valának, az kitűnt már a következő év őszén, mikor a vad hordák az Alsó-Száván való átkelés után Szlavóniát, Horvátországot és Krajna meg Stiria szomszédos vidékeit Cilliig és Pettauig újra bekalandozták, sok helységet felgyújtottak és számtalan lakost, köztük a seitzi kolostor perjelét magukkal hurczolták, a nélkül, hogy a szomszédos városok és várak helyőrségei erőszakoskodásaikat megakadályozhatták volna.²

Magyar részről sem történt semmi a törökök feltartóztatására. Mindazonáltal Kinizsi 1494. október havában pusztító betörést intézett Szerbiába, a mely — úgy látszik — a szultánra nem maradt hatás nélkül,

¹ Tubero 200. l. Bonfinii *Dec.* V. 3. könyv, 554. s kk. II. Bonfinius az Ubdina mellett vívott csata napjául szeptember 9-ét mondja, de ez nem lehet helyes, mert Miksa király már szeptember 8-án Tirolban értesült a keresztények vereségéről, a hogy Lichnowsky-ból, VIII, 1981. számú reg. kitűnik. V. ö. még u. o. az 1980. 1994. 2000. sz. alatt közlött leveleket és Unrest-et, 793. s k. I. A helyre nézve Tubero-hoz tartom magamat, miután Seadeddin Hammer-nél (II. kiadás), I, 642. egyezik vele. Hogy a nagy vereséget, melyet a törökök állítólag 1493-ban Villachnál szenvedtek, Megiser találta ki, talán nem kell részletesebben kifejtenem.

² Unrest 794. s k. I. V. ö. Bonfinii *Dec.* V. 4. könyv, 563. I.

mert a következő évben tíz évre fegyverszünetet ajánlott fel. A fegyverszünetet három évre tényleg megkötötték,¹ mely alkalommal a porta arra kötelezte magát, hogy magyar területre s ezen át osztrák tartományokba betörést többé nem intéznek.

Ezt a föltételt természetesen nem tartották meg s a fegyverszünet alatt is a magyar határterületeket, épúgy mint Krajnát s a szomszédos területeket kisebb lovas csapatok pusztították és fosztogatták.² Mindamellet a magyarok röviddel utóbb 1498-ban megújították a portával való fegyverszünetet és nyugodtan nézték, hogy a törökök, kik most a velenceiekkel kezdték meg a háborút, 1499 őszén Horvátországon keresztül betörték Friaulba.

1503-ban a törökök Magyarországgal ismét hét évre fegyverszünetet kötöttek, a melynél fogva megtiltották nekik, hogy Magyarországon keresztül más keresztény tartományokba betöréseket intézhessenek.

Ulászló király halálos ágyán tíz éves fia nevelését Bakócz Tamás esztergomi érsek felügyelete alatt, unokaöccsére György brandenburgi örgrófra és Bornemisza János budai várnagyra bízta.³ Főgyámokul pedig a császárt és öccsét, Zsigmond lengyel királyt nevezte ki. Az utóbbi intézkedéssel azonban a magyar országgyűlés, a melyet 1516. május elején tartottak, legke-

¹ Bonfinii *Dec.* V. 5. könyv, 571. l.

² Lsd. Ulászló király panaszait az 1498-ban (?) a szultánhoz küldött követe számára adott utasításban, Katoná-nál XVIII, 39–53.

³ György örgróf levele öccséhez (Kázmérhez), kiadta Nenstadt az „Ungar. Revue“ 1884. évf. 38. s kk. II., továbbá Suriano velencei követ levele márczius 24-ről a „Magyar Történelmi Tár“. XXV, 43. l.

vésbbé sem törődött. A nélkül, hogy ez iránt a főgyámokkal megegyezésre jutottak volna, regensséget neveztek ki. A császár s a lengyel király követeit pedig udvarias szólásokkal elutasították, de a következő évben határozottan kijelentették nekik, hogy a magyar alkotmány szerint idegen az ország kormányában részt nem vehet.¹

De a kinevezett kormányzók közül a legbefolyásosabbak sem tudták többé Magyarország hanyatlását feltartóztatni. Az 1518-ban Szent-György napjára, (április 24-ére) egybehívott országgyűlésen Szapolyai pártja a király ifjúsága miatt kormányzó választását akarta kivinni, remélvén, hogy a párt fejét emelik e méltóságra. A császár s a lengyel király követei Szapolyai e tervének megvalósítását megghiúsították. Mindazonáltal az ellenzék ugyanazon év őszen a Bácsban tartott országgyűlésen fontos eredményt vívott ki. Ugyanis új kormánytanács fölállítását határozták el, a melynek összeállítása Szapolyaira nézve igen kedvező volt. A zilált pénzügyek rendezését, az elzálogosított állami javak visszaváltását a megajánlott adók segítségével s a jobb közigazgatást az új kormányzóknak kötelességökké tették.

Azonban néhány hónap múlva elmozdították őket.

Miksa halála után a magyar király tanácsosai elhatározták, hogy nemcsak megszerzik a császári koronát urok számára, hanem hogy nénjét, Annát, Ferdinánd menyasszonyát is visszahívják Magyarországba. Miután ennek a Hasburgházzal való végleges szakítás

¹ *Acta Tomiciana* IV, 118. Cuspinianus: *De Caesaribūs* 490. l. és naplója a „F. R. Austr. SS.“ I, 408. s kk. ll.; Bon velenczei követ jelentése 1517. július 15-éről a „Magyar Tört. Tár“ XXV, 77. l.

lett volna a következménye, és Szapolyai újból remélte, hogy elnyeri Anna hercegnő kezét, eddigi ellenfeleihez közeledett. De csakhamar fordulat állott be. A magyarok sem Velenczénél, sem a pápánál, a kiknek, támogatását kérték a császárválasztásnál, semmiféle készsége sem találtak, s a választófejedelmek szavazatára sem számíthattak. Az a meggyőződés, hogy lehetetlen a Habsburg-házzal szemben eredményt elérni, valamint Szakmári pécsi és Szalkai váci püspököknek megvesztegetése a császári követ: Cuspinianus által a legtöbb főurat ismét az osztrák párt-hoz terelte, a melytől előbb Brandenburgi György és Bornemisza kivételével elfordultak.¹ Szapolyai nemcsak magasröptű politikai terveinek újabb megghiusulását volt kénytelen tapasztalni, hanem még az a sérelem is megesett rajta, hogy a megüresedett nádori méltóság betöltésénél 1519. május végén nem őt, hanem Báthori Istvánt választották meg.² A szakadás Szapolyai s az udvari párt között, a melyhez most Báthori is csatlakozott, teljessé lőn.

Egyébiránt Magyarország egyelőre egyformán keveset nyert, akár az egyik, akár a másik párt volt túlsúlyban. Az állami ügyek teljes hanyatlása s a mindent intéző főuraknál a hazafiság teljes hiánya miatt kívülről csak egy lökés kellett, hogy az ország megrendüljön.

A mitől a mélyebb belátásuk már régóta tartottak, csakhamar bekövetkezett.

¹ Szakmári már az 1515-iki bécsi kongresszus óta, mert a császár az esztergomi érsekkkel szemben elhanyagolta. Suriano jelentése i. h. 55. l.

² Liske: *Zwei Beiträge zur Wahlgeschichte K. Karls V.*, a „Forsch. zur deutschen Gesch.“ VIII, 166—171, ezeket a viszonyokat bizonyára helyesebben fogta fel, mint a magyar történetírók.

A törökök a két utolsó emberöltő alatt fegyvereiket nem északra, hanem délfelé fordították. Nehéz harczok között a görög félszigetet Albániával együtt, az Aegei-tenger legtöbb szigetét, Kis-Ázsia hátralevő részét, északi Mezopotámiát és Örményország egy részét elfoglalták, s végre 1517-ben Szíriában és Egiptomban a mamelukok birodalmát is megdöntötték s ezzel uralmokat kiterjesztették és megszilárdították. 1520. szeptember havában I. Szélim szultánt fia, I. Szulejmán követte, egyike a legderekabbaknak a sok derékszultán közül, a kik két évszázad óta a törökökön uralkodtak.

Szélim szultán, a ki Egiptom elfoglalása után mindenek előtt a johannitáktól Rhodusz szigetét akarta elragadni, még 1519 tavaszán három évre fegyverszünetet kötött.¹ Az új szultán ezt ugyan nem tartotta magára nézve kötelezőnek. De miután Szíriában fölkelés tört ki és Szulejmán a perzsa sah támadásától is tartott, Magyarországba követet küldött, hogy a fegyverszünet meghosszabbítása érdekében tárgyaljon. Lajos tanácsosainak erre annál gyorsabban kellett volna ráállniok, mert Magyarország egy veszélyes háború viselésére soha ily készületlen nem volt s a külföld részéről sem számíthatott komoly támogatásra. De mivel a magyar országnagyok remélték, hogy a törökök ellen való háború ürügye alatt a velencei kormánynál királyuk régi követelésének kifizetését könnyebben kieszközölhetik, a szultánnal való tárgyalások befejezését ez ügy elintézéseig elhalasztani igyekeztek s a szultán követét visszatartották.²

¹ Theiner: *Mon. Hung.* II, 626.

² Így adja elő a dolgot Massaro, Orio velencei követ titkára („Magyar Történelmi Tár“ XXV.). Hogy a szultán Magyarországtól évi adót követelt volna, azt nem mondja.

E közben Szulejmán az ázsiai viszonyokat rendezte és most elhatározta, hogy Magyarországot teszi ártalmatlanná s első sorban a Száva melléki várakat foglalja el. 1521. június havában százezer emberrel, a kik között csak harmincezer volt igazi katona és számos ágyúval a magyar határra vonult és hozzáfogott Szabács és Nándorfejérvár ostromához.

Noha Magyarországon azt hitték, hogy a szultán egyenesen Buda alá vonul s hogy az egész országot uralma alá akarja hajtani, mégis az ellenség komoly feltartóztatására ezúttal is csak nagyon kevés történt. A király a nemességet s a főurakat hadba szólítá, a cseh tartományi rendektől segítséget kért s a többi európai fejedelmeknek is hírül adta a fenyegető veszedelmet. De csak Ferdinánd főherczeg küldött neje kérésére háromezer gyalogot. A cseh országos tisztviselők az országgyűlés egybehívását addig húzták-halasztották, hogy a megajánlott segédcsapatok későn érkeztek. A magyarokat inkább a féltékenység, önzés s a kényelem, mint hazájok szeretete vezette. Ily körülmények között Szabács elesett, noha a csekélyszámú őrség vitéz ellentállást tanusított. És tétlenül nézték, hogy foglalják el és gyújtják fel a törökök Zimonyt, Szalánkemént s a Szerémség más helyeit. Nándorfejérvár megmentésére is a legcsekélyebb kísérletet sem tették, minek következtében az őrség augusztus 28-án e fontos várat is átadni volt kénytelen.

Szulejmán, ki a harcokban és betegség következtében sok embert veszített, még egyszer visszavonult, hogy a johannitáktól elvegye Rhodusz szigetét, a mi 1522-ben sikerült is, de százezer emberébe

került. Magyarországnak s a többi európai keresztény államoknak még lett volna idejük nagyobb fegyverkezésre, hogy a törökök részéről fenyegető veszély ellenében a kellő intézkedéseket megtegyék.

Csakhogy nyugaton épen 1521-ben elkeseredett háború tört ki a császár és I. Ferencz francia király között, a ki 1525. február 24-én Paviánál fogságba került s egyenesen a szultánhoz fordult segítségért. Zsigmond lengyel király, a magyar király nagybátyja, a törökökkel és tatárokkal maga is harczban volt. A németek több birodalmi gyűlésén tanácskoztak a törökök ellen nyújtandó segély dolgában. A császár beleegyezett, hogy a római útjára felajánlott 24,000 embert Magyarország védelmére a hitetlenek ellen fordítsák. De az eredmény az volt, hogy az 1522-ben tartott birodalmi gyűlés Ferdinánd főherczegnek háromezer landsknecht számára pénzt s azután három hónapra még egyszer négyezer landsknechtet szavazott meg, hogy a horvát határvárait megszállja, melyek az 1522 tavaszán a törökök részéről megtámadott Krajna, valamint Stiria védbástyái gyanánt szolgáltak.¹ A főherczeg egy Lajos királylyal és tanácsosaival 1523 őszén tartott tanácskozás alkalmával megígérte, hogy a legközelebbi nyáron a törökök ellen való hadjáratra 21,000 embert állít ki, viszont a magyarok és csehek 60,000 emberrel induljanak a harczba. Ámde a főherczeg, a kire nézve ily haderő kiállítása és eltartása szintén alig lett volna lehetséges, bátyjával szemben annak az aggodalomnak adott kifejezést, hogy a magyarok ígéreteire az ottani

¹ Janssen II, 257. s kk. ll.; 262. s kk. ll. 328. Baumgarten II, 184. s kk. ll.; 212. s kk. ll.

bizonytalan állapotok miatt építeni nem lehet, s hogy ez az ország s azután az övéi elvesznek.¹

Valóban Magyarországon a felbomlás procezzusa a következő években még gyorsabban haladt előre.

A szakadás a legjobb érzelmekkel eltelt, de Szapolyai és barátai kezében öntudatlan eszközül szolgált köznemesség meg a főurak és püspökök között mind nagyobb lett s a király nem tudta a két pártot maga alá rendelni.

Mert II. Lajos, a ki 1521 végén a kormányt névleg átvette, nem egy tekintetben nagyon is hasonlított atyjához. Majdnem épen oly jólelkű és gyámoltalan volt, mint amaz, senkitől semmit meg nem tagadhatott, és nevelői a kormányügyekbe nem is avatták be. Mária királyné, a kivel 1522. január havában egybe kelt s a ki férjére nagy befolyást gyakorolt, sokkal férfiasabb lelkületű volt ugyan, mint ő, de mégis sokkal fiatalabb és tapasztalatlanabb, hogyszem az államot vezethette volna. Azonkívül az ifjú uralkodópár: a király nevelésénél, a királyné vidám természeténél fogva nagyon mulatni vágyó volt, szerették a lakmározást, a tánczot, tornát és más mulatóságot, a mi mind pénzbe került s a komoly foglalkozástól elvonta őket.

Egymás után tartották az országgyűléseket, melyeken a németek s a főurak ellen való gyűlölet mind féktelenebb módon tört ki. Egy időre a nemesek kerekedtek fel az 1525 nyarán tartott hatvani gyűlésen, melyen a gyűlölt Báthori Istvánt letették és Verbőczy Istvánt emelték a nádori méltóságra. A ne-

¹ Ferdinánd levele a császárhoz 1523. deczember 18-ról, a „Quellen und Forschungen“ 104. l.

messég és vele Szapolyai, a ki hatalomra és befolyásra nézve magát a királyt is túlszárnyalta, most elérték céljokat, az ország kormánya a „hazafiak“ kezében volt.

Azonban az új nádor kiváló jogtudós és ügyes népszónok volt ugyan, de nem volt a tettek embere és híjjával volt az államférfiúi tehetségnek. Az ország pénzügyi helyzetének javítása és biztosítása érdekében a törökök ellen most még kevesebb történt, mint előbb. A hatvani gyűlésen megajánlott adónak a fele sem folyt be. A király, a ki már ezüstneműjét a zsidóknak elzálogosítá, asztalának legégetőbb szükségleteit is alig fődözhetette és csak nagynehezen tudott néhány forintnyi kölcsönt szerezni. A határváratokat elhanyagolták, az őrségek és csajkások, kik az Aldunát őrizték, részben szétfutottak, mert zsoldot sohasem láttak; a parancsnokok közül egyik a másik után lemondott állásáról, nehogy a rábizott hely biztos elvesztése miatt felelősségre vonják. A király s az államtanácsosok kölcsönösen szemrehányást tettek egymásnak s az ország szomorú állapotáért egymást tették felelőssé.

A nemesség uralma csak rövid ideig tartott. Báthori a főurakkal s az előbbkelő nemesekkel szövetséget kötött, a melyhez a király is csatlakozott, miután a királyi hatalom helyreállítását helyezték kilátásba. A szövetségeseik, kiket „kalandosok“-nak neveztek, mert rendszeren a hónap elején (Calendae) tartották üléseiket, a közép nemességet is megnyerni igyekezett és számos vagyontalan nemest is szolgálatukba fogadtak, hogy a jövő országgyűlésen a túlsúlyt maguknak biztosítsák. Az 1526 tavaszán Budán tartott országgyűlésen azután Báthorit a nádorságba visszahelyezték, Verbőczit pedig letették és száműzték.

Míg Magyarországot belső pártviszályok emésztették, Szulejmán a hézagokat, melyeket a Rhodus-szigetért folytatott harcz seregének soraiban okozott, betölté s az egiptomi helytartó lázadását is leveré. A magyar kormány elmulasztotta, hogy mikép Lengyelország, ezt az időt is hosszabb fegyverszünet megkötésére felhasználja, melyet a szultán bár nem komolyan felajánlott.

1526. márczius végén különböző oldalról biztos hir érkezett, hogy Szulejmán ez évben Magyarország ellen hadat szándékozik indítani. De inkább hittek oly hireknek, a melyek remélni engedték, hogy a támadás elmarad. Sőt még akkor sem tettek komolyabb intézkedéseket, mikor jelentették, hogy a szultán április 23-án Konstantinápolyból észak felé megindult, Mindenben hiány volt: hajókban, ágyúban, élelmi szerekben, de mindenekelőtt pénzben, hogy csapatokat toborzzanak s a szükséges hadi szereket előteremtsék.

A külső hatalmak a magyar király segélykérésére süketek maradtak. Ferdinánd osztrák főherczeget, kinek Magyarország ügyét a saját ügyének kellett tekintenie, a parasztok lázadásai akadályozták meg abban, hogy Magyarország részére nagyobb sereget állítson ki. Csak a pápa, ki a magyarokat már előbb is segíté, küldött njból 50,000 aranyat, a melyeket Burgio báró pápai nunczius csapatok toborzására fordított.

A csehektől sürgősen segélyt kértek, de Rosental Leó, aki csak a maga hasznát nézte, az országgyűlés egybehívását, a mely nélkül semmit sem akart tenni, juliusig elhalasztá, s azután is oly későn indult meg s oly lassan haladt előre, hogy elkésett.¹

¹ Palacky V, 2, 569. s kk. II.

Magyarországon is a király felszólítását, mikor régi szokás szerint az összes vármegyékben véres kardot hordtak körül, csak vonakodással vagy épen nem követték. A nemesek kijelentették, hogy nem kötelesek felülni, ha csak a király maga nem indul a harczba. A horvát nagyok: a Zrinyiek, Frangepánok, a Korbáviai grófok és mások már évek óta felhagytak a reménnyel, hogy Magyarországtól a törökök ellen segítséget kapjanak és Ferdinánd főherczeggel mind szorosabb viszonyba léptek, a ki saját országai érdekében segíté őket váraik védelmében. A horvát rendek országukat 1526. február havában forma szerint a főherczeg oltalma alá helyezték. Az osztrák kormánnyal egyetértőleg a horvátok Jurisics Miklós tiltakozása ellenére most elhatározták, hogy saját hazájuk védelmére szorítkoznak s hogy a király fegyverre szólításának nem engedelmeskednek.

Noha a török sereg a nagy esőzések miatt csak lassan haladhatott előre s a szultán csak július 2-án érkezett Nándorfejérvárra, Magyarországon még mindig nem állítottak ki annyi csapatot, hogy az ellenségnek a Száván való átkelését megakadályozhatták volna. Ha a törökök gyorsan Buda ellen vonulnak, az országot komoly ellentállás nélkül elfoglalhatják. Egyelőre azonban július 9-én 35—40,000 emberből álló haddal a megerősített Péterváradot vették ostrom alá, melyet azután július 28-án el is foglaltak.

Pétervárad vitéz védelme a magyaroknak némi időt engedett, de ezt nem használták fel úgy, a hogy a veszély kívánta volna. Mikor a király a nemesség sürgetésének engedve, július 20-án Budáról dél felé indult, négyezer embere sem volt. A főurak és püspökök bandériumaikkal, továbbá a megyei nemesek

most is csak szállingózva jelentek meg Tolnán, mely a sereg gyülekező helyéül volt kijelölve. A király seregének egy részét Báthori nádor vezérlete alatt Eszék ellen akarta küldeni, hogy megakadályozza a törököket a Dráván való átkelésben. De az urak és nemesek kijelenték, hogy kiváltságaik szerint csak a király vezérlete alatt kötelesek az ellenség ellen vonulni. Hogy saját gyávaságukat ne fődözhessék a királylyal, a hogy Lajos szemökbe mondta, augusztus 14-én maga rendelte el, hogy a Drávához induljanak.

Már az ellenség közelében állottak és sem jelentékeny hadsereg, sem fővezér nem volt. Salm Miklós gróf, a ki Ausztriának Velencze s a parasztok ellen viselt háborúiban magát kitünteté, gyöngé egészségre való tekintettel a neki felajánlott fővezérséget visszautasítá. Frangepán Kristóf gróf, ki az udvarra neheztelt valamiért, a hozzá intézett felszólításnak époly kevésbé tett eleget. A magyarok közül a nádor beteges és népszerűtlen, Szapolyai pedig messze volt, mert az ellentmondó parancsok miatt nem tudta, vajjon a királyhoz menjen, vagy Oláhországon át Bolgárországra csapjon-e? Végre Tomori Pált tették meg fővezérnek, a ki azelőtt apró harcokban bátor és derék vezérnek bizonyult, majd a minorita rendbe lépett és 1523 óta mint kalocsai érsek Magyarország déli részeinek a törökök ellen való védelmét buzgósággal és körültekintéssel intézte, de nagyobb sereg vezetéséhez nem értett. Melléje adták Szapolyai Györgyöt, míg öccse, az erdélyi vajda megérkezik.

Tomori Pál most körülbelül tízezer lovassal a Dráva felé sietett, hogy megakadályozza az ellenségnek a folyón való átkelését. De csakhamar hírül vette,

hogy jelentékeny része Eszéknél már tényleg át is kelt a folyón. A király tanácsosai most abban a véleményben valának, hogy Budára, vagy egy más erős helyre kell visszavonulni, míg Szapolyai az erdélyiekkel, Frangepán Kristóf gróf a horvátokkal s a csapatok, melyek a cseh tartományokból útban voltak, meg nem érkeznek. De a nemesek, a kiknek Tomori előterjeszté a dolgot, elbizakodottságukban lenézték a törököket, a kiknek serege nagyrészt harcziatlan és fegyvertelen csőcselékből áll, szidták a gyáva papokat és követelték, hogy a király csatára vezesse őket. Ez az önbizalom Tomorit is elragadta, noha a király kérdésére megengedte, hogy a szultánnak legalább hetvenezer derék vitéze és háromszáz ágyúja van, a magyarok pedig csak húszezer emberrel rendelkeznek, a kik között csehek is valának Schlick gróf vezérlete alatt, továbbá volt négyezer morva és lengyel, kiket a pápai nunczius toborzott. Miután a sereg egyik szóvivője újból a harcz elhalasztása ellen nyilatkozott s a visszavonulás az ellenség közelléte és gyors lovasságának nagy száma miatt nem is látszott veszélytelennek, elhatározták, hogy a Mohácstól délre fekvő síkságon megállapodnak és megütköznek.

A legközelebbi napokban még különböző erősítések érkeztek, így kilencz ágyú, a melyeket Bécsből küldtek. De a magyar sereg most is legfőlebb 28,000 emberre rugott.¹

Augusztus 29-én délután a szultán megtámadta a

¹ Brodarics István, szerémi püspök és királyi kancellár, ki a Budáról való elindulás óta lefolyt eseményekre, a mohácsi csatára s az azután történt eseményekre nézve legfontosabb kútforrásunk (Bonfinius 1606-iki hanaui kiadásának függelék-

magyarokat, mintán több órán át lovasságának egy részével nyugtalanítá őket. A magyarok eleinte az ellenséget viasszaszorították és bátran közék rohanak, mignem közvetlenül ágyúik előtt állottak. Ezek hatásának s a túlnyomó ellenségnek nem birtak ellentállani. Másfél óra alatt seregök meg volt semmisítve. A legnagyobb rész: az esztergomi és kalocsai érsek, öt püspök, Szapolyai György, Drághfi János országbiró s több más főúr, ötszáz előkelő és számos kisebb rendű nemes a csatatéren maradt. Ezerötszáz foglyot a szultán másnap lefejeztetett. Csak néhány ezer ember került el a halált. A király maga is szerencsésen elmentekült. Azonban midőn egy különben jelentéktelen, de akkor megáradt patakon át akart ugratni, lova hátrahanyatlott s az iszapba temette, a melyből nehéz fegyverzete és kimerültsége miatt nem tudott többé kivergődni.

A magyar sereg megsemmisítése után Magyarország valósággal a szultán lábainál hevert. Szapolyai ugyan 15—20,000 emberrel¹ Szegednél állott. De valamint Erdélyből való útját nem sietteté úgy, a hogy a király azt parancsolá, hazája sorsát most is tétlenül nézte. Arra a vádra, hogy már előbb a szultánnal titkos összeköttetésben állott, kétségtelen bizonyítékaink ugyan nincsenek. Annyi áll, hogy megvolt

kében, továbbá Katoná-nál XIX, 616. s kk. II. az illető fejezetekhez) a sereg számát 24—25,000 emberre teszi. De az ő adatai az utolsó napokban érkezett csapatok számáról a fenti számot adják, föltéve, hogy a magyarok már előbb 20,000-en valának.

¹ Ennyit tett ki Szapolyai serege I. Ferdinándnak nagynénjéhez, Margithoz, november 24-én kelt levele szerint (*Mon. Hung. hist. Dipl.* I, 46.). A 40,000 emberről szóló közönséges állítás mindenesetre túlzott.

a nagyravágyása, de nem volt ereje és bátorsága, hogy Magyarországot a végpusztulástól megmentse.

A szultán a legcsekélyebb ellentállás nélkül Budáig nyomult, melyet a királyné s a gazdagabb polgárok elhagytak. A város védelmére senki sem gondolt. A szultán szeptember 10-én bevonult Magyarország fővárosába, a melyet néhány napra rá fegyelmetlen csapatai nagyrészt elhamvasztottak. A többi helységeket a Drávától a Balatonig és Győr tájáig néhány-
nak, mint Pécs, Esztergom, Visegrád váraknak, valamint Székesfejérvár, Tata, Komárom városoknak kivételével kiraboltak és felgyújtottak és számtalan embert megöltek. Később a Duna s a Tisza közt elterülő vidék ugyanarra a sorsra jutott. Kétszázezer emberre becsüli Brodarics püspök azoknak a számát, kiket a törökök Magyarországon megöltek, vagy rabszolgaságba hurczoltak. Általában az egész hadjáratnak rablóhadjárat jellege volt, mert Szulejmán, ki a kisázsiai fölkelés s a tél közelsége miatt szeptember végén megkezdte a visszavonulást, Budán s a többi elfoglalt helyen a Szerémség kivételével, még őrseget sem hagyott hátra. A magyar trónörökösödés kérdésének eldöntésére a szultán semmiféle befolyást sem gyakorolt.

TIZEDIK FEJEZET.

Ferdinánd osztrák főherczeget a csehek és magyarok királyukká választják.

Ferdinánd főherczeg ép tekintélyes sereget akart segítségül vinni bátyjának Tirolból a pápa, Velence s más olasz államok, valamint a francia király ellen, mikor szeptember 9-én biztos hír érkezett sógorának, Lajosnak, Csehország és Magyarország királyának haláláról. Ez egészen új irányt adott politikájának, a mely eddig főleg déli és nyugati Európa eseményei iránt érdeklődött. Most azt tekinté feladatául, hogy megvalósítsa az eszméket, a melyek számára a talajt már nagyatyja és szépatyja gondosan előkészíték s hogy családja igényeinek az elárvelt országokra érvényt szerezzen. Mert habár kezdetben a korábban kötött egyes szerződésekről nem is volt pontosan értesülve, mégis azt a határozott meggyőződést táplálta, hogy a saját vagy nejének, Annának, Lajos néjének joga oly szilárd alappal bir, hogy komolyan meg nem támadható.

A mi Csehországot illeti,¹ Ferdinánd nejének jogát

¹ A cseh királyválasztásra nézve majdnem egy időben jelentek meg Gluth O.-tól: *Die Wahl Ferdinands I. zum König von Böhmen 1526.*, a „Mitteil. d. Vereins f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen“ XV, 198—230. és 271—302. és Rezek A.-tól: *Gesch. der Regierung Ferdinands I. in Böhmen. I. Ferdinands erste Wahl und Regierungsantritt.* (Prága, 1878.), a kik mind-

az utolsóelőtti királytól, Ulászlótól való származására alapítá, a magáét pedig a különböző örökösödési szerződésekre, melyeket a Habsburgok a cseh uralkodókkal kötöttek. Az utóbbi pontra azonban csakhamar maga sem helyezett többé nagy súlyt, miután minden kutatás ellenére csak az 1364-ben és 1366-ban a Habsburg- és Luxemburg-házak között kötött örökösödési szerződésre vonatkozó okleveleket sikerült megtalálni. Ám ezek az örökösödésre nézve a cseh Jagellók fiágának kihalása után nem lehettek irányadók. Ellenkezőleg a Habsburgok maguk korábban szerzett igényeikről hallgatagon lemondottak, a menyinyiben a csehektől Utószülött László halála után választott György és Ulászló királyokat elismerték. A főherczeg később is csak általános kifejezésekben utalt még ezekre a „szerződések“-re.

Annál határozottabban ragaszkodott Ferdinánd nejének örökösödési jogához, melyet a cseh állami alaptörvények értelmében tényleg nem is lehetett megtámadni. Mert IV. Károlynak 1348-ban a cseh nagyok beleegyezésével tett intézkedése, valamint az 1356-iki aranybulla a csehek választójogát határozottan arra az esetre szorították, ha a királyi család nőágon is kihal, ezt a törvényt pedig, habár ismételve megsértették, sohasem szüntették meg. Ulászló király is még

ketten már felhasználhatták azt az anyagot, a melyet azután Gindely: *Die böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit* I. köt., 1877-ben (fájdalom, részben csak csehül) kiadott. Gluth a döntő, különösen államjogi természetű szempontokat világosabban kiemelte, de művét magával a választással befejezi, míg Rezek a tárgyalásokat Ferdinánd koronázása utánig, továbbá Ferdinándnak a melléktartományokban való elismerését is elbeszéli.

1510-ben felséglevéllel leányát, Annát, Ferdinánd osztrák főherczeg hitvesét, Csehország jogos és törvényes örökösének jelenté ki arra az esetre, ha fia, Lajos, örökösök nélkül hal el.

Nejének örökösödési jogából pedig a főherczeg a hagyományos szokás alapján a maga számára is jogot vélt formálhatni, miután Luxemburg János és V. Albrecht osztrák főherczeg cseh herczegnőkkel való házasságuk révén cseh királyokká lettek.

Egy ünnepélyes követségnek, a melyet szeptember második felében Csehországba akart küldeni, ez okból Münsterberg Károly kormányzó előtt ki kellett volna jelenteni, hogy az ország és lakosai az örökösödési jog, valamint némely szerződések értelmében a főherczegre és nejére szállottak, s hogy a főherczegnek jogában áll azokat a maga és neje számára birtokába venni, kormányozni és megvédeni. Sőt, hogy meggyőződésének határozottan kifejezést adjon, Ferdinánd a cseh királyi czimet is fel akarta venni: oly terv, a melynek kivitele végzetes következményekkel járhatott volna.

Csehország irányadó köreiben ugyanis az a nézet volt elterjedve, hogy az uralkodóház fiágának kihalása esetén a rendeknek jogukban áll, hogy szabadon válaszanak királyt, a mint 1458-ban és 1471-ben tényleg történt. Hisz választás esetében az új királynak bármilyen föltételeket lehetett szabni, a rendek vagy tulajdonképen a főnemesség túlsúlyát törvényesen meg lehetett alapítani s az állapotoknak, a hogy a két utolsó király uralkodása alatt tényleg kifejlődtek, alkotmány-szerű alapot lehetett adni. A rendi párt legkiválóbb képviselője Rosental vagy Rožmítal Zdenko Leó prágai fővágróf volt, egy uralkodni vágyó, önző

férfiú és merev arisztokrata, a ki azonban nemcsak a főnemességre, hanem a lovagok és városok egy részére, különösen Prágára is jelentékeny befolyást gyakorolt. Az országos főtisztviselők gyűlése, melyet a helytartó a király halálának hírére Prágába egybehívott, s a melyen némely más urak és lovagok is részt vettek, szeptember közepe táján elhatározta, hogy október 5-ére királyválasztó országgyűlést hívnak össze. A választandó király személyére nézve már itt is két párt állott szemben egymással. Az egyik párt nem akart belföldi, hozzájuk hasonló urat, a másik viszont nem akart a cseh nyelvben járatlant királyul, és mindegyik pártban ismét több jelöltet emlegettek. Ferdinánd ellen különösen spanyol származását, továbbá a cseh nyelv és törvényekben való járatlanságát, Ausztria kormányának átvételekor kimutatott szigorúságát és abszolutisztikus törekvéseit hozták fel, továbbá azt a veszélyt, hogy alatta nővére, kit a cseh arisztokrácia nem igen kedvelt, ismét a kormányügyekbe fog avatkozni. Nem is mulasztották el bizonyára Ferdinánd főherczeg törekvéseire való tekintettel, hogy az országgyűlési meghívóban az alkotmány ama cikkelyére ne utaljanak, mely szerint mindenki köteles fegyvert fogni az ellen, ki a királyságot erőszakkal akarja hatalmába keríteni. Sőt már most elrendelték, hogy mindenki készen legyen arra az esetre, ha valaki „az ország rendje, jogai és szabadsága ellen abba betörne, hogy uralma alá hajtja“.

Több fejedelem fáradozott is azon, hogy keresztülvigyék cseh királylyá való megválasztásukat, főleg Zsigmond lengyel király, ki az utolsó királyokkal való rokonságára támaszkodott, továbbá János szász választófejedelem fia, valamint Vilmos és Lajos bajor

hercegek, a kiknek jelöltségét főleg a Riesenbergschwihau és Schwamberg urak, s a mennyiben arra szolgált, hogy Ferdinánd főherczeg megválasztását megnehezítse — Rosental Leó is támogatta. Azonkívül — igaz, hogy többnyire alapos ok nélkül — a francia királyt, György szász herceget, a brandenburgi választófejedelem fiát, Károly münsterbergi herceget és Rosental Leó-t is emlegették jelöltekül.

Ferdinánd főherczeg mellett kezdetben csak a főkanczellár, Neuhaus Ádám volt, Rosental veje, de politikai ellenfele, továbbá mellette voltak a hatalmas Rosenberg urak, kika fővágróffal valami örökösödési pör miatt meghasonlottak. Ezért nagy okosságra és ügyességre volt szükség, hogy Ferdinánd elismerését vagy legalább megválasztását keresztülvigyék. Hívei, a kikhez csakhamar a Schlick, Pflug, Rabenstein és más urak csatlakoztak, ez okból a követeknek, a kiket Ferdinánd a cseh országgyűlésre küldött, azt tanácsolták, hogy a fősúlyt ne az örökösödési jogra s a szerződésekre helyezték, hanem ezeket csak melleleg említsék s inkább a főherczeg szeretetét és szomszédi jóindulatát tolják előtérbe. Miután a követek uroktól sokáig nem kaptak további utasításokat, a tárgyalásokat saját felelősségükre, de nagy ügyességgel folytatták. Mindazonáltal fáradozásaiknak a kellő meghatalmazások hiánya útját állotta, miután a bajor ágensek a nagy államadosságok törlesztését s a különböző nemesek, első sorban Rosental számára jelentékeny összegeket helyeztek kilátásba, s az összes ingadozó elemek az osztrák párthoz való csatlakozással legalább nem akartak rosszabb helyzetben jutni, mintsem ha bajor herceget választanának királyul.

Mikor október 6-án az országgyűlés megnyílt, már

csak két jelöltség állott fenn komolyan; Ferdinánd osztrák főherczegé s a Wittelsbachoké; a többi versenyzőknek nem voltak számbavehető híveik. Rosental Leó a királyválasztást legjobban szerette volna elhalasztani és kormányzót választani, mert remélte, hogy ezt a méltóságot ő nyeri el, s hogy útját egyengeti a királyi székhez.

Ferdinánd főherczeg a bajor herczegekkel szemben főleg annyiban volt előnyben, hogy ünnepélyes követsége már Prágában volt, míg amazok a követség elküldésével nagyon is sokáig késlekedtek. Az osztrák követek már az országgyűlés tulajdonképi első ülésén, október 8-án előállottak ajánlatukkal, miközben utasításaikat, melyek nem Ferdinánd megválasztását, „hanem elfogadását“ követelték, a nekik adott tanácsokkal lehetőleg egyesíteni törekedtek. Szónokuk, Starhemberg János, rámutatott arra, hogy Lajos halála után közelebbi rokon és királyságainak meg területeinek közelebbi örököse nincs, mint a főherczeg és felesége, tekintettel a szerződésekre, a sógorságra s a legközelebbi vérrokonságra. Ez okból méltán remélték, hogy másoknál több joguk van a cseh királysághoz. A főherczeg azonban meg van győződve arról, hogy ha felesége nem is volna az utolsó király legközelebbi rokona, a rendek mégis figyelembe vennék az ő, valamint Miksa császár különös szeretetét és hajlandóságát, országaik szomszédságát, királyi származását s azt, hogy szükség esetén bátyjától, a császártól segítséget remélhet. Ezért — fejezé be beszédét Starhemberg — a főherczegnek és nejének buzgó kérése és kívánsága, hogy a rendek őket fogadják törvényes uraikul, királyokul és királynéjukul. Viszont ígérik, hogy úgy fognak kormányozni, hogy

mindenkinek megmarad a maga joga s a korona becsülete, hogy az összes rendeket és személyeket szabadságaikban megtartják s az államadósságokat a rendek tanácsával, de az ország megterhelése nélkül fizetik meg.

Mig az osztrák követek első sorban most is Ferdinándnak és nejének örökségi jogát hangoztatták s a „választás“ szót óvatosan kerülték, a rendek az országos főjegyző indítványára elhatározták, hogy mindenek előtt az ország kiváltságleveleit vizsgálják át. Ez alkalmúl szolgált arra is, hogy a döntést elhalaszszák, a mi mind a bajor pártra nézve volt kíváncsatos, mert ünnepélyes követség még mindig nem érkezett, mind a fővágrófra nézve, ki a választást mindaddig húzni-halasztani törekedett, míg a főleg osztrák részen álló lovagok és városi követek a költség miatt, a melylyel a Prágában való hosszabb tartózkodás járt, az országgyűlést el nem hagyják.

Ezt a tervet meggyőztették a kancellár és Ferdinánd többi hívei, kikhez a tulzó utraquisták s a cseh testvérek is csatlakoztak. Azonban a jog kérdésében az országgyűlés Ferdinánd nézeteinek nem kedvezett. Egy általa választott bizottság október 12-én úgy nyilatkozott, hogy a rendek a királyt szabadon választhatják. Mert Ferdinánd neje örökösödési jogát elveszté, mikor még atyja életében hozományát kikapta és férjhez ment.¹ Lajos nem hagyott hátra sem fi-, sem nőutódokat; min-

¹ Ha Rezek 53. s k. l. ezt a nyilatkozatot a szláv magánjogra való utalással okolja meg, úgy nem értheték vele egyet, miután én is az „okoskodók“-hoz tartozom, „kik azt vélik, hogy a magánjog efféle határozatait nem lehet az államjogra alkalmazni.“ Mindenesetre akkor a rendek nem hivatkoz-

den örökösödési jog pedig csak előre halad s nem hátra, azaz csak az egyenes utódokra száll át s nem az oldalrokonokra. Ez értelemben magyarázták az 1348-iki oklevelet is, noha egész általánosságban az uralkodóház női tagjairól szól. Hogy a bizottság mellesleg azt a frázist csúsztatta be, hogy senkit semmitől sem akar megfosztani vagy valakinek valamit odaitélni, semmitsem változtatott a sokat nyomó tényen, hogy ezuttal a rendeknek a szabad királyválasztás jogát odaitélték.

Az országgyűlés némán a bizottság fejtegetéseihez csatlakozott.

Az osztrák követek e határozat jelentőségét nem ismerték félre, mindazonáltal nagy ügyességgel foglaltak állást vele szemben. Már másnap megjelentek az országgyűlésen s azt a nyilatkozatot tették, hogy azt hitték: szabad választásra nincs szükség, s a rendek kérésükre a főherceget és nejét királyukká fogják elfogadni. De ha ez nem történik, úgy „kegyes urok jogának fentartásával“ annak a reménynek adtak kifejezést, hogy a rendek — tekintettel a Ferdinánd mellett szóló többi okokra — a koronát mások előtt neki juttatják. Egyuttal semmitsem mulasztottak el, hogy az egyes cseh nagyokat megnyerjék. Különösen Naskai Mraksy János, Drosendorf gondviselője, a ki valamennyijök között a legügyesebb és legbuzgóbb volt, fejtett ki rendkívüli tevékenységet.

Míg az országgyűlés számos pontra nézve meg-

hattak volna az 1348-iki oklevélre. Hogy maguk is érezték jogi felfogásuk gyöngeségét, mutatja az a körülmény, hogy Ferdinánd megválasztása után IV. Károly oklevelének az ő felfogásuk szerint való „magyarázatát“ akarták tőle kieszközölni.

egyezett, a melyeket szentesítés végett a választandó király elé akartak terjeszteni, utóbb azonban egyszerűen törvénykönyvbe iktattak, megérkezett végre a bajor küldöttség is, a mely hivatalos formában a két herczeg egyikének megválasztását sürgeté. Most már a bajor pártnak, a mely eddig a választást mindenképen megakadályozni igyekezett, sem állott többé érdekében, hogy a döntést elhalasztssa.

Október 20-án az országgyűlés előzetes választás céljából huszonnégyszáz tagból (nyolcz-nyolcz minden rendből) álló bizottságot választott, hogy a kit legalkalmasabbnak találják, a rendek elé terjesszék. Döntő volt, hogy az utolsó pillanatban sikerült a még mindig befolyásos Rosental Leót különböz, főleg pénzügyi természetű ígéretekkel a főherczeg részére megnyerni, a kinek megválasztása ellen most a bizottságban többé senkisem támasztott nehézséget. Hogy az országgyűlésen se találkozzanak ellentmondással és fejtegetéseket elkerüljenek, a melyek különösen azokra nézve lehettek volna kellemetlenek, a kik mint Leó pártot cseréltek, a bizottság azt az indítványt tette, hogy azt, kiben a bizottság megegyezett, kiáltsák ki királylyá. Miután az országgyűlés ehhez hozzájárult, Ferdinánd főherczegét október 23-án a bizottság egyhangúlag megválasztotta s a következő napon, nagy meglepetésére a bajor követeknek, a kik még az utolsó pillanatig is kedvező eredményt reméltek, királylyá kiáltották ki.

November végén a cseh követség, mely a három rendmindegyikének hat-hat képviselőjéből állott, Bécsbe indult, hogy a főherczegnek királylyá történt megválasztását tudtára adja s az országgyűléstől hozott czikkelyeket megerősítés végett eléje terjessze.

A követelések között, melyekkel a rendek előállottak, egyesek nagyon messzemenők valának. Így például, hogy a király életében senkit, még örökösét sem lehet utódjává választani, a királyt nem lehet megkoronáztatni, mielőtt a koronázási esküt le nem teszi s a rendek jogait és szabadságait meg nem erősíti. Országos tisztviselőt a többi tisztviselők, bírák és királyi tanácsosok törvényes ítélete nélkül hivatalától megfosztani nem szabad. A király udvarát rendszeren Csehországban tartsa, de ha koronként az országot el kell hagynia, a kormányt csak belföldiekre bízhatja még pedig csak az országgyűlés tanácsa szerint. Cseh ügyekben a király csak cseh vagy a melléktartományokból való tanácsosokkal éljen, kiadványozásukban csak a cseh kanczelláriát használja s a csehországi és melléktartománybeli hivatalokat, csak kizárólag született csehekkel töltsse be. A két felekezettel, a katolikusokkal és utraquistákkal szemben a király a rendek között történt megállapodások értelmében egyformán igazságosan viselkedjék.

A rendeknek még ez sem volt elég. A követeknek még külön fölséglevelek kiállítását is kellett volna kieszközölni, mely szerint Ferdinánd a cseh melléktartományokat mint cseh király fogja kormányozni és Magyarország követeléseit ellenében biztosítja, továbbá hogy a rendek őt kiváltságaik értelmében szabad akaratból, nem pedig valami kötelezettség alapján választották meg királyukká. IV. Károlynak a királyválasztásra vonatkozó aranybulláját is a király a rendek felfogása szerint úgy értelmezze, hogy az utolsó királynak csak fiutódait vagy hajadon leányát illeti meg az örökösödés joga.

Ferdinánd belátta, mily veszélyesekké válhatnak a korona hatalmára nézve az országgyűléstől eléje terjesztett czikkelyek, különösen az, mely a királyválasztást s a koronázást az uralkodó fejedelem életében tiltja, valamint az, a mely korlátozza a királyt az egyszer kinevezett tisztviselők eltávolításában. Az utóbbi szükségképen örökössé tette volna az urak befolyását, a kik jelenleg az országos tisztségeket viselték, az előbbi pedig az országgyűlésnek módot nyújtott volna, hogy minden új királyválasztásnál az elhalt király örökösének új föltételeket szabjon s a rendek hatalmát a király rovására növelje. Azt minden nehézség nélkül kijelenté, hogy a rendek szabad akaratból választották királyukká, és kiállította a kívánt biztosítást arra nézve, hogy a melléktartományok a cseh koronához tartoznak, de sem arra nem állott rá, hogy IV. Károly aranybulláját a rendek kívánsága szerint értelmezze, sem pedig arra, hogy az országgyűléstől elfogadott egyes czikkelyeket megerősítse. Miután ennek következtében a követség elutazással fenyegetődött, Ferdinánd mégis kénytelen volt legalább részben engedni, nehogy még az utolsó pillanatban a koronát elveszítse. Egy december 13-án kiállított oklevélben megígérte, hogy a prágai kompaktátáknak teljes érvényt fog szerezni s hogy megerősítésök ügyében a pápával tárgyalásokba bocsátkozik, a cseh rendeket jogaikban és szabadságaikban megtartja, külföldieket sem országos, sem udvari tisztségre, sem egyházi vagy városi méltóságra nem emel, vagy ilyenekkel a cseh várakat és városokat meg nem rakja, valamint hogy a cseh koronához tartozó tartományokat vagy birtokokat el nem idegeníti. Ezek oly pontok valának, a melyekbe választása alkalmával már Ulászló király is beleegyezett, s a melyeket

később fia is megerősített. Azonban az új törvényjavaslat megerősítését Ferdinánd most is megtagadta s a követeknek Cles Bernát trienti püspök által tudtul adta, hogy egyes czikkelyek elhagyása végett, a melyek terhére vannak, a királyságnak s a rendeknek sem használnak, Csehországba való megérkezése után fog tárgyalni az országgyűléssel.

Az elégületlenséget, a melyet Ferdinándnak ez a hajthatatlansága a cseh oligarchákban keltett, a bajor párt, a melyhez futólag Rosental Leó is csatlakozott, a királyválasztás elhalasztására akarta felhasználni, hogy további üzelmekre időt nyerjen. Eck Lénárt bajor kancellár ehhez készséggel nyújtott segédkezet, sőt azt a reményt fejezte ki, hogy ha a pápa s a velenceiek a császárt legyőzik, nemcsak ezt lehetne Olaszországból kiszorítani, hanem a főherceget is el lehetne űzni a német tartományokból.¹ Azonban ezeket a terveket megghiusítá Ferdinánd azzal, hogy gyorsan Prágába utazott, a hol 1527. február 24-én királylyá koronázták.

Koronázása előtt és után a király a cseh rendekkel a választási föltételek némely pontjainak visszavétele vagy módosítása érdekében alkudozott. Miután a csehek között is volt egy párt, mely a királyi hatalom további gyöngítését ellenzé és más nagyok az új uralkodó kegyét engedékenységgel megnyerni akarták, törekvéseit ép a legfontosabb pontokban siker koronázta. A rendek kijelenték, hogy ha a királynak nagykorú örököse van, azt atyja életében is meg lehet koronázni. Alkalmatlan országos tisztviselők helyének betöltésében a király ne legyen kötve a többi tisztvi-

¹ *Böhmische Landtagsverhandlungen* I, 191—195.

selők, tanácsosok és bírák beleegyezéséhez, hanem csak tanácsukat kell kikérnie. Arra a követelésre nézve, hogy a cseh ügyeket csak cseh tanácsosokkal lehessen elintézni, a rendek szintén a király véleményéhez csatlakoztak, ki azt czélszerűtlennek mondta, mert sok ügy, mint a bányák, regáliák s általában a pénzügyi dolgok kezelése Csehországban s a többi országokban egészen egyforma, s ezért ezek intézése legczélszerűbben közösen történhetik, miközben gyakran idegenek is jó tanácscsal szolgálhatnak. Az idegen tanácsosoknak pénzügyi dolgokba való befolyása ellen sem tettek további ellenvetést.

Ha Ferdinánd nejének igényei ellenére valójában mégis csak választás útján lett cseh királylyá, úgy a melléktartományokban, a melyek azért is nagyon elégtelennek valának, mert követeiket a királyválasztásból kizárták, egészen más nézet jutott érvényre. A morvaországi rendek már november elején kijelenték, hogy Anna királyné az örgrófság törvényes és született örököse, mert atyjának és örökösének engedelmességet fogadtak, s hogy ennél fogva a királynét s az ő révén férjét is urokul ismerik el. A sziléziai rendek december elején mindkét felséget szintén örökös királyul és királynéul ismerték el. Hasonlóan hangzott a luzáciai rendek nyilatkozata.¹

Hogy Ferdinánd, habár csak a rendek választása által, Csehországban oly gyorsan és békés úton jutott a koronához, a legnagyobb jelentőséggel birt. Egyrészt a cseh királyválasztásnál a Habsburgháznak

¹ A melléktartományokban lefolyt eseményekre vonatkozó aktákat lsd. Gindely-nél: *Die böhmischen Landtagsverhandlungen* I, 89—118. V. ö. Rezek-et 72. s kk. II.

németországi állásáról volt szó. Jelesen, ha egyikét a bajor hercegeknek választják meg, kik akkoriban a császárellenes fejedelmi politika főképviselői valának, a Habsburgok befolyása komoly veszedelemben forog és valószínűleg jövőben a császári méltóságot sem lehetett volna megtartaniok. Aztán Csehország ereje nélkül Ferdinánd magyar királylyá való megválasztását is bajosan vihette volna keresztül, Csehországgal valószínűleg Magyarország is elveszett volna. Prágában tehát, akkoriban nemcsak Ausztria, hanem Európa sorsát is eldöntötték.

Sokkal több nehézséggel járt a Habsburg-háznak Magyarországra való igényeinek érvényesítése, noha ezek kétségbevonhatatlanok valának.¹

Ezeknek jogi alapjára nézve Ferdinánd főherczeg kezdetben ugyan szintén nem volt tisztában. Azt hitte, hogy II. Ulászló király leányával való házassága következtében a magyar birodalmat egyszerűen elfoglalhatja. De ha az Anjouk, mint az Árpádok nőgról való oldalrokonai, el is jutottak a magyar trónra és

¹ Jászay P.: *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után* (Pest, 1846.) című nagyon részletes és alapos művéhez, a melyen 1527 kezdetéig az események előadása az újabb magyar történetíróknál, mint Majláth grófnál: *Gesch. der Magyaren* II. kiadás, III. 1. s kk. II. Fessler-Klein nél III, 399. s kk. II. stb. lényegében alapszik, sajnos, nem férhettem hozzá. Egyrészt főleg a Fraknoi V.-től a *Monumenta Comititalia Regni Hungariae* I. kötetében kiadott oklevelekre s az ahhoz írt becses bevezetésre, másrészt Smolka J.: *Ferdinands I. Bemühungen um die Krone von Ungarn* (Bécs, 1878.) című művére („Arch. f. österr. Gesch.“ LVII, 1—172.) támaszkodom, ki a már Jászaytól felhasznált bécsi állami levéltárt még gondosabban kizsákmányolta s a nyomtatásban megjelent anyagot is lelkiismeretesen felhasználta.

utóbb I. Lajos és Zsigmond leányait, valamint férjeiket uralkodókul ismerték el, mégis a magyar országgyűlés Utószülött László halála után nővéreinek öröködségi jogát többé nem ismerte el és királyt választott. Magyarországon nem is volt törvény, a melyre Ferdinánd neje érdekében hivatkozhatott volna. Ellenkezőleg az Ausztria és Magyarország között 1463-ban és 1491-ben kötött szerződések a nőket az örökösödségből egyenesen kizárták, a mennyiben a Habsburgoknak már a király fiutódainak nem-létében biztosították a trónt. Ferdinándnak ezeket a szerződéseket döntőnek kellett tekintenie. Mert habár az 1463-iki béke határozatait a Mátyás és Frigyes császár között folyt későbbi háborúk megsemmisítették, mégis az 1491-iki pozsonyi béke, a melyet 1506-ban megújítottak, Miksa császár utódai közül annak, kit a rendek megválasztanak, jogot biztosított a magyar koronára.

Csakhogya a jog kérdése Magyarországon az események menetére nézve époly kevésbé volt döntő befolyással, mint Csehországban. Magyarországon is általában a rendek számára követelték a jogot, hogy új királyt választhassanak. Azt mondták, hogy a pozsonyi békének a Habsburgok javára szóló határozata érvénytelen, mert a rendek nem járultak hozzá. A főherczeg ezt az állítást nem czáfolhatta meg, mert a legfontosabb okmányt, mely a szerződés ezen pontjának a magyar rendek részéről való elfogadását tartalmazza, 1493-ban Miksa király az augsburgi tanácsnak adta át megőrzés végett és teljesen feledésbe ment.¹ Ferdinánd csakhamar átlátta, hogy nem jogi érvek, hanem csak anyagi eszközök vezethetnek

¹ Firnhaber az „Arch. f. K. österr. Geschichtsq.“ III, 381. s k. l.

czélra s azért nem is késett sokáig azok alkalmazásával.

A két párt, mely a két utolsó király idejében megalakult: az udvari párt vagy a főurak pártja s az ellenzék pártja Szapolyai vezetése alatt most is fenállott. Amaz, a melynek legkiválóbb tagja most Báthori István nádor volt, Mária özvegy királynéhez, Ferdinánd nővéréhez csatlakozott, ki a törökök elől Pozsonyba menekült. Az ellenpárt már október közepe táján Tokajban, Szapolyai egyik birtokán gyűlést tartott, a hova Várdai Pál egri püspök a közelebb fekvő országrész főurait, nemeseit és városi követeket meghívta volt. A megjelentek száma nem volt nagy. A püspökök közül csak Pál egri püspök, a főurak közül Szapolyain kívül Perényi Péter temesi gróf, alvidéki kapitány, és Dóczi János kincstartó néhány mással voltak jelen, a városi követek közül pedig csak felső-magyarországiak vagy talán csak Kassa város képviselői.¹ De jelen volt több nemes, a kik már az előbbi pártharczokban Szapolyai buzgó hiveinek bizonyultak. A vajda megválasztása, ki a királyi sereg megsemmisítése után hadaival tényleg Magyarország ura volt, noha annak védelmére semmit sem tett, a gyűlés legtöbb tagjánál bizonyára már eleve elhatározott dolog volt és nem volt szükség Verbőczyi ékesszólására, hogy a kedélyeket ennek a tervnek megnyerje.

² Hogy az október 17-ére szóló országgyűlési meghívóban (*Mon. Comititalia* I, 10.) a főurak és nemesek felsorolása után következő passzust: „ceterique universi nobiles et potiores superiorum et inferiorum parcium regni, item oratores nobilium Siculorum et Saxonum regni Transsylvani necnon Cassoviensis et aliarum liberarum civitatum parcium superiorum“, nem kell szószerint venni, előttem nem kétséges.

Azt hitték, hogy Szapolyainak Mária özvegy királynéval való összeházasítása által Ferdinánddal is ki lehetne egyezni. De Szapolyait forma szerint királylány kikiáltani még sem merészelték, miután az ország legnagyobb része nem is volt képviselve s a gyűlés mégis csak magánjellegű volt. A jelenvoltak ez okból a királyválasztás végett november 5-ére Székesfejérvárra országgyűlést hívtak össze s egyúttal kijelenték, hogy mindazokkal, a kik meg nem jelennek, mint hazaárulókkal fognak elbánni.

Hogy a közbe eső időt ugyancsak felhasználták, hogy Szapolyainak új híveket szerezzenek és mindent a mi javára szolgálhatott, a legkedvezőbb világításba helyezzenek, magától érthető. Mindamellett a székesfejérvári országgyűlésre nem sokan jöttek el. Még a nemesek is csak a szomszéd megyékből jelentek meg s ezek sem nagy számmal. Csak a püspökök közül volt jelen a legnagyobb rész. A főurak a városban, a nemesek a városon kívül tanácskoztak. Mindkét gyűlésben mindenek előtt az 1505-iki országgyűlés határozatára hivatkoztak, mely szerint többé sohasem fognak külföldit, hanem csak született magyart királylányá választani. Leginkább nyilvánult azonban a németek iránt való ellenszenv. Az eredmény már előre bizonyos volt. November 10-én Szapolyai Jánost kiáltották ki királylányá. Ferdinánd egyik követét, ki a nemesség gyűlésében beszélni próbált, már az első szavaknál félbeszakítá Verbőczy, a ki itt is a főszerepet játszotta. A felingerült nemesek fegyverrel támadtak reá; örülhetett, hogy megmenthette életét.

A következő napon megtörtént a koronázás. Miután mind az esztergomi, mind a kalocsai érsek Mohácsnál

elesett, a koronázást a jelenlevő püspökök közül a legidősebb, Podmaniczki István nyitrai püspök végelte. A király azután Várdai Pált esztergomi érsekké, Verbőczit kancellárrá, Perényit, a ki Szápolyai-val koronaőr volt, erdélyi vajdává nevezte ki. Szápolyai uralma, úgy látszott, hogy szilárd alapokon nyugodott. Erdély és majdnem egész Magyarország a fővárossal Budával együtt kezében volt. Az európai hatalmak hangulata is kedvező volt rá nézve, mert legnagyobb részök a császárral akkortájt ellenséges viszonyban állott. A francia és angol királyok, a pápa, a velenceiek s a bajor herczegek királyul ismerték el; sőt Franciaország és Bajorország biztatták és segítséget ígértek neki.¹

Mindamellettt Ferdinánd, a kit idő közben már cseh királynak megválasztottak, ügyét Magyarországon sem tartotta elveszettnek. Főtámasza nővére, Mária volt, a ki tekintet nélkül saját érdekére, csak családjának javát nézte és mindenképen buzgólkodott Ferdinánd érdekében, s a ki Szapolyai ajánlatát, hogy nőül veszi, határozottan visszautasítá. Ő volt az főleg, ki a magyar főurakkal való alkudozásokat intézte. Azonban hiveinek száma eleinte nem volt nagy, minthogy a mohácsi katasztrófa következtében épen az udvari párt sorai ritkultak meg nagyon. Mindamellettt nagyfotosságú volt, hogy Báthori István nádor most is az osztrák párthoz csatlakozott, mert a magyar alkotmány szerint ő volt a király helytartója s csak neki állott jogában, hogy törvényes módon országgyűlést hívjon egybe.

¹ Smolka 117. s kk. II. Fessler-Klein III, 413. s kk. II. Szalay L.: *Adalékok a magyar nemzet történetéhez* (Pest, 1859.) 12. s kk. II. V. ö. Janssen-t III, 13. s kk. II.

Mikor Szápolyai és barátai a magyar rendeket Székesfejervárra hívták, a királyné s a nádor október 19-e táján szintén hívtak össze országgyűlést november 25-ére Komáromba. A meghívót október 9-ére keltezték vissza,¹ hogy úgy tüntessék fel, mintha Szápolyai meghívójánál előbb adták volna ki. Azonban az országgyűlés tárgyául nem a királyválasztást, hanem csak az ország javát és védelmét mondták, mert Ferdinánd a bécsi udvari tanácsosok nézeteinek megfelelően azt hitte, hogy Szápolyai választása után még határozottabban kell ragaszkodnia ahhoz, hogy a magyar trónra joga van s ezért a rendek választójogát nem akarta elismerni.

Az országgyűlés egyébiránt nem nyílt meg Komáromban, a mely időközben Szápolyai kezébe került, hanem Pozsonyban, és pedig csak december hóban.

E közben mindent elkövettek, hogy Ferdinánd hívei számát szaporítsák. A főherczeg mindazoknak, a kik az osztrák párthoz való csatlakozásuk miatt kárt szenvednek, káruk megtérítését legkésőbb két év alatt megígérte azzal, hogy az egyházi és világi tisztségeket mindenek előtt nekik fogja adományozni. Több úrnak, első sorban a nádornak és Batthyányi horvát bánnak, jelentékeny összegeket is helyeztek kilátásba, igaz, hogy részben annak a kötelezettségnek fejében, hogy Ferdinánd szolgálatában csapatokat tartanak. Ujabb csalátekül Szápolyai hiveinek birtokait állították oda, a melyeket el akartak kobozni. Általában Ferdinánd megígérte, hogy a magyar rendeket szabadságaikban, jogaikban és intézményeikben meg-

¹ Ez Smolka fejtegetései után 74. s kk. ll., a ki először jött rá, többé nem szenvedhet kétséget.

tartja és megvédi, hogy alkalmazkodik a II. Endre-féle aranybulla határozataihoz, idegeneket a magyar tanácsba fel nem vesz és nekik tisztségeket vagy egyházi méltóságokat nem fog adományozni. Magyarországra való jogának hangsúlyozása ellenére most úgy nyilatkozott, hogy csak „a rendek tudtával és akaratával akar királyul elismertetni“, ennél fogva a választást föltétlenül nem utasítja vissza.

Mindamellett az országgyűlés nem igen volt látogatott. A távolabbi országrészekből bizonyára azért nem jöttek, mert ezek Szápolyainak és barátainak hatalmában valának s mert ott a Ferdinánd részére való nyílt föllépéssel a legnagyobb veszélynek tették volna ki magukat. Báthorin és Batthyányin kívül csak Szalaházi veszprémi és Brodarics szerémi püspökök, II. Lajos kancellárja, Thurzó Elek főpohárnok és néhány más főúr és prépost voltak jelen. Hogy legalább a környékből több nemest gyűjtsenek össze, az országgyűlés megnyitását december 16-ára halasztották.

Már első napon a trón kérdését tárgyalták. Mindazokat az érveket, a melyek Ferdinánd mellett és Szápolyai ellen szóltak, nagy ügyességgel kiemelték, miközben a szerepeket megfelelően elosztották. A nádor az ország szomorú helyzetének élénk leírása után kijelenté, hogy ha valaha, úgy Magyarországnak most van szüksége erős uralkodóra, ki az elvesztett határváratokat visszafoglalhatja s a törökök újabb támadását visszaverheti, de hogy a szomszéd fejedelmek között egy sincs a kinek erre való hatalma volna, csak ausztriai Ferdinándnak. Az osztrák követek feje, Rauber Kristóf laibachi püspök, ura nevében kijelenté, hogy az Magyarország jóléte, szabadságainak biztosítása, korábbi határainak helyreállítása és min-

den ellenség ellen való megvédeése végett nemcsak a maga hatalmát és vagyonát, hanem a császár, a német birodalom és összes rokonainak segítségét is felajánlja. Továbbá fölemlíté, hogy a magyarok fontolják meg, vajjon egymagukban elég erősek-e ahhoz, hogy a törököknek ellentálljanak, különösen, ha még szomszédaikat, a cseheket s egész Németországot is ellenségeikké teszik, s hogy Szapolyai, a ki már eddig is annyi szerencsétlenséget hozott az országra, képes volna-e erre? Hangsúlyozta azután, hogy Ferdinánd, noha az 1463-iki és 1491-iki szerződések értelmében az országot örökösödési jogon követelhetné s a bitorló ellen fegyverrel léphetne fel, mégis mindent csak a nemzet megegyezésétől és választásától remél,¹ és végül ellentmondott a híreszteléseknek, hogy Ferdinánd az ország szabadságait meg akarja sérteni s hogy a hivatalokat idegenekre akarja ruházni. Mária királyné tanácsosai kifejtették, mily gyakran történt már Magyarországon, hogy egy király a korábbi dinasztiákból származott hercegnővel való házasság vagy a női ágról való rokonság révén került a trónra s óva figyelmeztették a gyűlést, hogy a császárt s a cseh királyt ne tegyék ellenségeikké, miután ez a

¹ Így Fraknói a *Mon. Comititalia* I, 49. (V. ö. 51. l. 1. j.), egykorú följegyzés alapján. Smolka szerint, i. h. 68. l., a követ Ferdinánd jogát sokkal nyomatékosabban hangsúlyozta és kijelenté, hogy Ferdinánd legkevesbbé sem kételkedik azon, hogy az ország őt fogadja el királyul, de különben is bátyjával együtt nyilvánvaló jogáról nem is mondhatna le. Ez a nyilatkozat mindenetre megfelelően Ferdinánd király utasításának, ámde kérdés, vajjon a követek, tekintettel a magyarok felfogására, nem választottak-e szelídebb formát? A beszédek kivonatát lsd. az angol követ számára készült és Ferdinánd jogairól szóló emtékiratban is, a *Mon. Hung. Dipl.* V, 98. s kk. ll.

maga és nejének nyilvánvaló jogáról nem fog lemondani. Erre azután a törvénytudó nádori ítélőmester, Révai Ferencz fejtegetései után a székesfejérvári országgyűlést összes határozataival együtt törvénytelennek nyilvánították, mindenek előtt azért, mert nem a nádor hívta össze, a ki arra egyedül lett volna feljogosítva, Szapolyai összes hiveit pedig felszólították, hogy tőle negyven nap alatt elpártoljanak. Deczember 17-én azután Ferdinándot egyhangulag királylyá választották.

Valamint a magyarok maguk nem értettek egyet a királyválasztásnál, úgy a melléktartományok is más-más úton haladtak.

Legkedvezőbb volt Ferdinándra nézve a hangulat Horvátországban, a melynek várait már több év óta Katzianer János és Jurisics Miklós vezérlete alatt osztrák csapatok tartották megszállva és védték a törökök ellen. Hiszen a legelőbbkelő nagyok közül többen már 1524-ben hajlandók voltak, hogy őt urokul elismerjék.¹ Ez ország képviselői közül többen már a pozsonyi országgyűlésen is jelen valának. 1527. január 1-én azután egy Czettinben tartott külön tartományi gyűlésen, melyen a knini püspök, a Korbáviai, Zrinyi, Frangepán és Blagai grófok, több más főúrral és nemessel együtt részt vettek, Ferdinándot nejével együtt korábbi szerződések és magyar királylyá történt megválasztása alapján „Horvátország igaz, törvényes és természetes királyául és urául választották, elismerték és elfogadták“, és utódainak örökösödési jogát is határozottan kiemelték.

A szomszéd Tótországban ellenben, a mely alatt

¹ Biedermann: *Gesch. d. öst. Gesamt-Staatsidee* II, 200. s k. l.

akkoriban Zágráb, Kőrös és Varasd megyéket értették, kezdetben a németek iránt nagy ellenszenv uralkodott. Inkább meghódnak a törököknek, hogysem a németeknek legyenek alattvalói — jelenté ki az ottani nemesség s a nép.¹

Frangepán Kristóf, Zengg, Veglia és Modrus grófja, ki a mohácsi csata után erőlyesen védte az országot a törökök ellen s a kit ezért a tótországi és néhány szomszédos magyarországi megye nemesei védőjökül és kormányzóul kiáltottak ki, egyelőre várakozó állást foglalt el. November elején azonban Mária királynéhoz Pozsonyba ment, a hova barátja, Erdődi Simon zágrábi püspök, már előbb elindult. Azonban maga számára a fővezér tisztét, Erdődi számára az esztergomi érsekséget követelék. Mikor Ferdinánd követeléseire mindjárt nem állott rá, a nagyravágyó főúr tüstént Székesfehérvárra Szapolyaihoz utazott, a ki neki a kívánt állást s a horvát és szlavóniai bánsági méltóságot, valamint szintoly megbízhatatlan barátjának, Erdődinek a gazdag egri püspökséget adományozta, miután az esztergomi érsekséget már eligérte. Frangepán azután a Dombrón 1527. január 28-án tartott tartományi ülésen kivitte, hogy a tótországi rendek kijelenték, hogy az 1505-iki magyar országgyűlés határozatával a külföldiek kizárását illetőleg egyetértenek, és Szapolyai Jánost választották királylyá. Azonban Frangepánnak esküvel köteleznie kellett magát, hogy a két király között a béke helyreállítására fog törekedni.

Ferdinánd helyzete egyébiránt kezdetben nagyon

¹ Frangepán Kristófnak Dandolóhoz intézett levele szerint, a *Mon. Comit. Hung.* I, 75. 1. jegyz.

kedvezőtlen volt. Mert Magyarországból nem birt csak egy kis szegélyt a nyugati határon, Pozsony, Óvár és Sopron városokkal, sőt még Pozsony városa sem volt hatalmában, mert parancsnoka, az öreg, halálosan beteg Bornemisza János ugyan királyul ismerte el, de a várba német csapatokat nem fogadott be. Magyarországi hívei jószágaikból többnyire ki voltak zárva és jövedelmeiktől megfosztva, úgy hogy Pozsonyban szolgálkkkal szükségét szenvedtek, miután a nekik ígért pénzösszegeket részben nem bírta, részben nem akarta kifizetni, mert a pénzt inkább seregeinek felszerelésére fordítá. Ő maga távol volt Magyarországtól, mert Csehországban s a melléktartományokban megkoronáztatta magát s az ottani lakosok hódolatát fogadta. Híveinek hangulata ez okból nagyon aggasztó volt. Többen, mint Brodarics kanczellárszerémi püspök és Tahi János vránai perjel, sőt későbbben Batthyányi, a bán is ellenfeleihez pártoltak át.¹

Szapolyai¹ állása annál kedvezőbbnek látszott. Az országgyűlésen, a melyet 1527. márczius 17-ére Budára hívott össze, a legtöbb püspök, számos főúr, majdnem valamennyi megye és város követei megjelentek. Valóban az egész ország képét mutatta. Szapolyai jobb hangulatot nem is kívánhatott. Az összes lakosok, még a főpapok és főurak ingó vagyonának tizedrészét is megajánlották; egyúttal felszólíták, hogy mindazokat, a kik Ferdinándot magyar királylyá választották, foszsza meg javaiktól s adja saját híveinek. Gyors és erőyes támadás, a melyet Frangepán már

¹ A helyzetet a Ferdinánd választása után való legközelebbi hónapokban behatóan tárgyalja Smolka 77. s kk. II. V. ö. az 1527 tavaszáról való s a francia királynak Szapolyai javára szerkesztett emlékiratot a *Mon. Hung. Dipl.* V, 143. s kk. II.

régóta tanácsolt, Ferdinándnak kevés nyílt párthívét csakhamar hódolatra vagy az országból való menekülésre kényszerítette volna.

De már most kitűnt, hogy Szapolyai feladatának semmikép sem tud megfelelni. Erélytelensége s a tiszta látás hiánya csakhamar párthiveit is elidegeníté tőle. A helyett, hogy hamarosan legalább némi csapatokat gyűjtött volna, míg nagyobb haderő kiállítására az eszközöket megszerzi, a helyett, hogy ellenfeleit megrohanta volna, sőt Zsigmond lengyel király közbenjárását kérte, hogy Ferdinánd királylyal egyességet hozzon létre, s április 14-én elfogadta a lengyel kancellár révén Ferdinánddal megkötött és június közepéig tartó fegyverszünetet, a mely, míg versenytársa a harcra fel nem készült, Ferdinánddal és párthiveivel szemben megkötötte a kezét.¹ Az alkudozások, a melyeket lengyel közbenjárásra június első felében Olmützben folytattak, természetesen eredménytelenek maradtak, miután Ferdinánd ezekre csak azért állt rá, hogy hadi készületeire időt nyerjen.

A százezer aranyból álló pénzösszeg, a melyet márcziusban bátyjától kapott, a subsidiumok, melyeket a cseh rendek s egyes örökös tartományok tartományi gyűlései megajánlottak, a kölcsönök, melyeket a Fuggerek és mások, valamint Boroszló városa nyújtottak,² lehetővé tették a sereg felállítását,

¹ Smolka i. m. 131. s kk. II.

² Az összegek felsorolása Oberleitner-nél: *Österreichs Finanzen und Kriegswesen unter Ferdinand I.* az „Archiv f. österr. Geschq.“ XXII, 33. V. ö. *Böhmische Landtagsverhandlungen* I, 287. és Stíriát illetőleg Krones-tól: *Vorarbeiten a „Beitr. z. K. steierm. Geschq.“* IV, 11. s k. I.; Grünhagen-tól: *Geschichte Schlesiens* II, 40.

mely ugyan nem volt nagyszámú, de gyakorlott és jól föl volt szerelve. György szász és Erik braunschweigi hercegek szintén küldtek segédcsapatokat. Az egész haderő nyolczezer gyalogot és háromezer-nél több válogatott lovast számlált.¹ A fővezérletet Ferdinánd már május hóban Kázmér brandenburgi örgrófra bízta. Alatta mint alparancsnokok állottak: idősb Salm Miklós gróf, Katzianer János, Leisser fő-táborszernagy és más, Miksa császár háborúiban kipróbált vezérek. Julius 30-án Ferdinánd személyesen indult a Dévény és Pozsony mellett levő táborba. 31-én Magyarország határán négyszáz lovas élén a nádor és más hivei fogadták, ő pedig megesküdött Magyarország törvényeire és kiváltságaira, különösen II. Endre aranybullájára.

Szapolyait ez a támadás teljesen készületlenül találta. Annyi csapattal sem rendelkezett, hogy ellenfelét némileg nyugtalanítsa, annál kevésbbé, hogy feltartóztassa. A dunamelléki várak: Győr, Tata, Komárom, Esztergom, Visegrád, egytől-egyig meghódoltak Ferdinánd királynak, csak Komárom és Esztergom vára kísérlé meg az ellentállást, a nélkül, hogy falaik a jól kezelt ütegek golyóinak ellentállhattak volna. Többen Szapolyai eddigi hivei közül, köztük Batthyányi, szintén megjelentek táborában. Augusztus 23-án² Ferdinánd már bevonult Budára, miután Szapolyai elhagyta.

¹ Ursinus Velius állítása szerint (*De bello Pannonico*, kiadta Kollár, 6. l.), a ki Ferdinánd seregében maga is résztvett a hadjáratban s azt mint szemtanu írja le. Elbeszélésével összevetendő az áttekintő előadás Ferdinánd királynak az angol királyhoz aug. 22-én írt levelében, *Mon. Hung. dipl.* V, 166 s kk. II.

² Az országgyűlési meghívó a *Monum. Comit.* I, 148. ugyan

Szapolyai üldözését Kázmér örgróf súlyos megbetegedése miatt Salm Miklós grófra bízták s e célból 3—4000 gyalogot,¹ ezer nehéz német és 1300 könnyű lovast, tizenkilencz ágyúval parancsnoksága alá helyeztek, hétszáz lovast pedig később utána küldöttek. Szapolyai Tokajig vonult vissza, de itt szeptember 27-én elhatározta, hogy napfölkelte előtt csapatainak egy részével rohamot intéz Salm tábora ellen, a melyet egész erejével támogatni készült.

Miutánazonban a támadás Salmot nem találta készületlenül s a magyarok nagy veszteséget szenvedtek, Szapolyai megkezdte a visszavonulást a Tiszán át, a mely seregére annál végzetesebbé vált, mert a hidat nagyon is korán fölszedette, hogy üldözői elől biztonságban legyen. Nem kevesebb, mint kétezer embert, seregének hetedrészét és tüzérségét elvesztette.² Seregének romjaival azután Nagyváradon át Erdélybe ment, hogy új haderőt gyűjtsön. De itt is aláásták állását a szebeni Reicherstorffer György, Fer-

Budáról augusztus 20-áról van keltezve s általában ezt a napottartják Ferdinánd Budára való bevonulása napjául. De az angol királyhoz augusztus 22-én intézett s azelőbbi jegyzetben említett levelében ez áll még: „in castris nostris ad civitatem nostram regiam Budensem infra Pest positis“ és Ursinus Velius 19. l. szintén azt mondja: „pridie calendas Septembres, cum iam decimum diem rex Ferdinandus ante Budam in castris mansisset“, a mi azt mutatja, hogy augusztus 22-én érkezett meg. A bevonulás Ursinus Velius szerint (15. l.) másnap reggel történt.

¹ Ursinus szerint (21. l.) háromezer, Ferdinánd királynak uagynénjéhez, Margithoz intézett levele szerint, a melyben Salm győzelméről részletes híreket közöl, négyezer. *Mon. Hung. dipl.* I, 67. s kk. II.

² Salm jelentése szeptember 27-éről Hormayr „Taschenbuch“-jában 1823. 137. l.

dinánd király titkárának fáradozása következtében, a ki már Brassót Ferdinándnak megnyerte s az ott összegyűjtött sereggel csakhamar Szebenben is befogadásra talált.¹ Szapolyai ügye annál inkább kétségbeejtő volt, mert ugyanaz nap, a melyen Tokajnál vereséget szenvedett, legtevékenyebb és legderékabb párthive, Frangepán Kristóf, Varasd ostrománál halálosan megsebesült, minek következtében csapatai szétfutottak.²

Ferdinándnak mindeme sikerei a magyarok hangulatára nem maradhattak hatás nélkül. Az országgyűlésen, amelyet szeptember 29-ére Budára hívtak össze, Szapolyai legkiválóbb párthivei közül is jelentek meg többen, néhány nappal utóbb pedig, talán a tokaji ütközet kedvezőtlen kimenetelének hírére, Várdai esztergomi érsek és Perényi Péter erdélyi vajda.

Miután Ferdinánd október 6-án a főurak gyűlésében, 7-én a nemesség és városok követei előtt jogait kifejté, egyhangulag királynak ismerték el. November 3-án Székesfejérvárott, és pedig, miután Várdai esztergomi érsek megerősítése még nem érkezett meg, mint előbb Szapolyait, a nyitrai püspök ünnepélyesen mekkoronázta. E tekintetben ép Perényi átpártolása volt nagyfontosságú, mert mint koronaörnek, a mekkoronázási jelvények kezében valának, úgy hogy csak így volt lehetséges, hogy Szent Istvánnak a magyaroktól annyira tisztelt mekkoráját teheték Ferdinánd fejére. Perényit ezért az erdélyi vajda méltóságában megerősítették, míg a mekkorát most a meg-

¹ Jelentését közölte Schuller J. K. az „Arch. f. K. österr. Geschq.“ XXI, 233. s kk. II.

² Joh. Zermegh, Schwandtner-nél II, 388. s kk. II., a ki Frangepán seregében maga is jelen volt. V. ö. Ursinus Velius-t i. h. 25. l.

bizhatóbb Báthori nádor gondjaira bízták. Ferdinánd többi párthivei közül Szalaházi Tamást főkancellárrá és egi püspökké, Thurzó Eleket országbíróvá nevezte ki¹ s őket, valamint másokat is jószágokkal megadómanyoztá.¹ Szapolyait és Verbőczit ellenben a haza ellenségeinek nyilvánították és többi párthiveit, nevezetesen Erdődi zágrábi püspököt, két Bánffit, Tahi János vránai perjelt és Homonnai Ferenczet, valamint a főispánokat szintén a hűtlenség büntetésével fenyegették, ha három héten belül a király előtt meg nem jelennek. A tótországi rendek Ferdinándnak most szintén hűséget esküdtek, s épúgy a három erdélyi nemzet: a magyarok, székelyek és szászok, Marosvásárhelyen tartott gyűlésökön a Ferdinándtól küldött Horváth Gáspárt helytartóul ismerték el.²

A mire III. Frigyes és I. Miksa oly kitartóan törekedett: hogy Csehországot és Magyarországot a Habsburgház számára megszerezzék, azt végre elérték.

De hogy vajjon ez országoknak Ausztriával való egyesülésök maradandó lesz-e? azt akkoriban emberfia előre nem láthatta. Semmi esetre sem lehetett kétség az iránt, hogy még nagy nehézségeket kell leküzdeni. Mert nem az a meggyőződés idézte elő a három országsoport egyesülését, hogy az mindnyájuk előnyére fog szolgálni: befolyásos személyek érdeke, személyes rokonszenv és ellenszenv eredményezték Ferdinánd főherczegnek Cseh- és Magyarország királyává való megválasztását. Hogy a Közép-Duna mellékén egy erős monarchia megalapítása a törökök részéről fenyegető veszélyekkel szemben Közép-Euró-

¹ V. ö. Katona XX, 203. s kk. II.

² Fraknoi: *Mon. Comit.* I, 161., 168.

pára nézve egyenesen életkérdés volt, azt a döntő személyek közül bizonyára csak kevesen látták be. Hogy a cseh rendek erről hogyan gondolkoztak, mutatja határozatuk, a mely szerint választott királyuknak értésére kell adni, hogy hasznosabbnak tartanak, ha nem volna magyar király, mert ez országnak a törökök ellen való védelme iszonyú költségeket okoz és szükségessé teszi, hogy gyakrabban ott tartózkodjék.¹

Magyarországon a németek ellen való gyűlölet széles körben el volt terjedve, és nagyon sokan gondolták, mint Tótország lakosai, hogy inkább a töröknek, mint a németeknek lesznek alattvalói. Azért mindenesetre nagy erőlködésre és körültekintő eljárásra volt szükség, hogy Szapolyait Magyarországból egészen kiszorítsák; az országot a törökök ellen megvédjék és leküzdjék a Habsburg-ház iránt való bizalmatlanságot, a melyet azonosnak vettek a németek uralmával.

¹ *Die böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse*, I, 37.

NÉVMUTATÓ.

A.

Aachen *I.* 69, 204, 333, 382, 486, *II.* 112, 191.

Aar folyó *II.* 283.

Aarberg Péter *II.* 285.

Aargau *I.* 487—491, *II.* 91, 114, 456, 509.

Aba Sámuel *I.* 166—169, 175.

Abderiták *I.* 87.

Abel, O. Karl der Grosse *I.* 62, 64.

— K. Ottó, IV. u. K. Friedrich *II.* *I.* 324.

— K. Philipp, *I.* 489.

Abel, dán herczeg *I.* 360.

Abensberg Conrád, *I.* 218.

Accon, városa *I.* 263, 264.

Achilles, Kozma szent-györgyi és bazini gróf fivére *I.* 368.

Adalbero, eppensteini *I.* 185, 186, 191—193, 207.

Adalbert, babenbergi *I.* 114.

Adalbert, brixeni gróf *I.* 403, 404.

Adalbert, Habsburgi Ottó öccse *I.* 488.

Adalbert, mainzi érsek *I.* 222—224.

Adalbert, osztrák örgróf *I.* 162—163, 166, 167, 170—174.

Adalbert, passai püspök *I.* 152.

Adalbert, salzb. érsek *I.* 250, 268, 302, 309.

Adalbert, Vladiszláv cseh kir. fia *I.* 246, 247, 248, 299.

Adalram, salzburgi érsek *I.* 89.

Adalvin, salzburgi érsek *I.* 101.

Adda, folyó *I.* 295, *III.* 241, 294, 302.

Adela, meisseneni (Otakár neje) *I.* 321, 327.

Adelheid, braunschweigi herczegnő *II.* 154.

Adelheid, tiroli Albert leánya *I.* 407.

Adelheid, Tirol Henrik leánya *II.* 167.

Adelsberg vára *II.* 250.

Adelsberg, város *II.* 260, 261.

Adleita v. Adelheid *I.* 202.

Adler S. Die Organisation d. Centralverwaltung unter K. Max *I.* *II.* 276, 321.

Admont, *I.* 189, 219, 438, *III.* 394.

Admonti, Henrik *II.* 43.

Adolf. Arnold herczeg fia *III.* 148.

Adolf, Geldern herczege *III.* 163.

Adol, kölni érsek *I.* 323.

- Adolf, nassaui gróf *II.* 45—48, 50, 52, 53, 55, 56—58, 60—67, 69, 81, 87, 116, 185.
- Adriai tenger *I.* 3, 37, 50, 54, 192, 264, 464.
- Aebi, J. L.: Der röm. König Sigmund u. die Eidgenossen seit der Ächtung H. Friedrichs von Österreich *II.* 453.
- Aegei tenger *III.* 411.
- Aehrenfeld, Mosig von *I.* 39.
- Aelium, Cetium (St.-Pölten?) *I.* 17.
- Aemona, *I.* 18.
- Aeneas, Silvius *II.* 480, 520, 522, 580, 551, 552, 553, 557, *III.* 15, 44, 340.
- De viris illustris *II.* 480, 483, 491.
- Európa, *III.* 487, 554.
- Hist. Fried. *II.* 539, 540, 545, 549, 555, 559, 562, 568, 569, 571.
- Aetius, *I.* 33.
- Agelolfingek, családja *I.* 55, 60.
- Aggsbach, *I.* 132.
- Agnadello, (csata) *III.* 269.
- Ágnes, Albrecht osztr. herczeg leánya *II.* 59.
- Ágnes, III. Henrik császáranyja *I.* 176, 178, 204.
- Ágnes, Hermann és Babenberg Gertrud herczegnő leánya *I.* 456.
- Ágnes, III. Lipót neje *I.* 223, 224.
- Ágnes, Otakár cseh kir. leánya *I.* 335, 336, 525.
- Ágnes, I. Ottó merániai hercz. *I.* 343.
- Ágnes, sváb Frigyes neje *I.* 218.
- Ágnes, Venczel cseh kir. leánya *II.* 46, 57, 91, 120.
- Agordo *II.* 175.
- Ágostonrend *I.* 220.
- Aguntum, Debantpatak mellett, Lienz-től keletre *I.* 17, 18, 46.
- Ägeri város, *II.* 116.
- Ägeri tó *II.* 117.
- Aichhorn *I.* 466.
- Aire fr. város, *III.* 171.
- Aist (a Riedmarchban Linztől délkeletre), *I.* 394.
- Ala (hegység) *III.* 306.
- Alamannok *I.* 30, 34, 49, 51, 52, 87.
- Alba Conradin veresége *I.* 449.
- Albánia *III.* 411.
- Albero, trieri érsek, *I.* 225.
- Alberti: Annali Del Principato di Trento, *I.* 412.
- Albert, beugeni v. rebgaui gróf, *I.* 254.
- Alberti freisingi püsp. *I.* 238, 242.
- Albert, János lengy. kir. fia *III.* 176, 177, 182—185.
- Albert, Meinhard, görzi és tirolai gróf fivére, *I.* 421, 456.
- Albert, szász választóf. *II.* 44.
- Albert, tirolai gróf, *I.* 334, 403.
- Albert, tirolai Margit termész. fia, *II.* 178, 81, 82, 92, 93, 95, 96, 99, 200, 201, 202, 218, 225, 226, 229, 230, 231, 243.
- I. Albrecht, habsburgi Rud. legid. fia, *I.* 328, *II.* 6—21, 23, 24, 39—44, 46—49, 52—

- 56, 58, 60—70, 72, 74, 77—83, 85—91, 93, 95, 116, 118, 251, 293, 236.
- II. Albrecht I. Albr. fia *II.* 93, 115, 155, 168, 278, 286, 328, 332, 475—481, 484, 497, 511, 526, 535—6, *III.* 3, 4, 5, 123.
- III. Albrecht, későbbi Rudolf kir. szépatyja *I.* 488, 489, 490, *II.* 253—256. 261, 265—271, 282, 286—288, 291—295, 303, 305, 306, 330—334.
- IV. Albrecht, *II.* 293, 294, 311, 318—326, 331, 333—331, 350, 428.
- V. Albrecht *II.* 326, 338, 339, 340, 344, 345, 348—353, 394, 400, 401, 406, 407, 410, 414, 416, 417, 429, 452, 465, 470, 474, 495, 500, 503, 524, 538, *III.* 9, 33, 143, 144, 174.
- VI. Albrecht *II.* 485, 489, 500—504, 506, 509, 513, 514, 518, 530, 536, 543, *III.* 46, 114, 146.
- Albrecht, Achilles brandenb. választóf. fia *II.* 478.
- Albrecht, bajor hercz. *III.* 196.
- IV. Albrecht bajor müncheni hercz. *II.* 495, *III.* 190, 191, 247, 248, 249, 251.
- Albrecht, bajor straubingi herczeg *II.* 214, 238, 240 497.
- Albrecht, brandenb. — Ansbachi örgróf *II.* 509, 513, 550, *III.* 15, 24, 29, 30, 92, 148, 159, 160.
- Albrecht Frigyes branden választóf. öccse *III.* 7. 340.
- Albrecht, Frigyes brandb. v. fia *III.* 15, 32, 33.
- Albrecht, görzi gróf, *II.* 264, 291.
- Albrecht, Hohenberg, Heigerloch, *I.* 59.
- Albrecht, Hollandia, Seeland, Friesland és Hennegau hercz. *III.* 144.
- Albrecht, mainzi és magdeb. érsek *III.* 319.
- Albrecht, meiseni *I.* 312.
- Albrecht, osztr. hercz. *III.* 7, 13, 14, 27, 36, 39, 40—44, 47—50, 53, 55, 56, 58, 61, 62, 71, 83, 113.
- Albrecht, IV. Rudolf fivére *II.* 248.
- Albrecht, szász hercz. *II.* 58, *III.* 101, 167—169, 174.
- Albrecht, Frigyes öccse *II.* 143—146, 155.
- Albrecht, thüringiai gróf *II.* 57.
- Albrecht, Zsigmond fivére *II.* 512, 548, 551.
- Alboin, kir. *I.* 57.
- Alboin, püsp. *I.* 399.
- Alcuin, *I.* 84.
- Alderich trienti püsp. *I.* 407-409
- Aldbach, *I.* 220.
- Al-Duna, *I.* 8, 16, 18, 27, 30, 31, 32, 37, 43, 47. *III.* 415.
- Alessandria *I.* 303, 404.
- Allgäu, *III.* 61.
- Alling, *II.* 128.
- Almos, hercz. Kalm. kir. öccse *I.* 276.
- Alpesi, népek *I.* 7—9.
- Alpok, *I.* 1, 2, 14, 16, 28, 35, 37, 52, 54. 112, 189, 192,

- 208, 231, 266, 294, 299, 332, 346, 398, 408, 450, 451, 461, 489, 490. *II.* 102, 159, 161, 204, 208, 250, 275, 279, 424, 473, 543, *III.* 145, 229, 230. 258, 275, 278, 294, 300.
- karni *I* 3–6.
- Alsó-Aar, f. *I.* 487.
- Alsó-Bajorország *II.* 107, 108, 132.
- Alsó-Cettina *I.* 48.
- Alsó-Dnjepper *I.* 43.
- Alsó-Don, f. *I.* 30.
- Alsó-Dráva *I.* 16.
- Alsó-Elba, f. *I.* 25, 36, 68, 137, 140.
- Alsó-Enns, f. *I.* 342.
- Alsó-Etsch, völgy *I.* 8.
- Alsó-Inn, völgy *I.* 399, 401, 404, 405, 406, 408, *II.* 197, 447, *III.* 65.
- Alsó-Isár, f. *I.* 505.
- Alsó-Lajtha *I.* 457.
- Alsó-Lausitz *II.* 414.
- Alsó-Luzaczia, *II.* 212, 217, 308.
- Alsó-Morva, *I.* 196, *III.* 32.
- Alsó-Olaszország *I.* 224, 284, 340, 389, *III.* 328.
- Alsó-Pannonia, *I.* 76, 78, 79, 81, 90, 91, 101.
- Alsó-Rajna *I.* 29, 319, 333, 470, 489, *II.* 63, 112.
- Alsó-Szászország, *I.* 332, 333.
- Alsó-Száva, vidéke *I.* 6. *III.* 407.
- Alsó-Szilézia, *I.* 447, *II.* 151.
- Alsó-Wölz, *I.* 191.
- Altaich, *I.* 132, 161, 389.
- Altdorfer *III.* 350.
- Altenburg városa *II.* 59, 81, 87, 132, 411.
- Altmann, V. Die Wahl Albrechts *II.* zum röm. Könige *III.* 475.
- Altmann, passauai vikárius, *I.* 204, 205, 207, 208, 209, 211, 214, 215, 390.
- Altstetten, *II.* 430.
- Alviano Bartolomeod, *III.* 259, 269, 294, 296, 2d7.
- Alzei, város Pfalzban *II.* 62.
- Ammer, tó *I.* 404.
- Ancona *I.* 299.
- Ampezzo *II.* 189 *III.* 258, 260, 286, 306.
- Amras vára *I.* 404.
- Anagni *II.* 77.
- Andechs, Berthold gróf *I.* 404.
- Andráz vára Buchenstein mellett *III.* 65.
- Andrea da Burgo, *III.* 270, 366.
- Angerer dr. Hochstift Brixnerneustift und deren benachbarten Orthen sondenbare Zufühl und Begebenheiten, von 1507—1525, *III.* 365.
- Angolország *I.* 293, 336, 446, *II.* 55, 118, 141, 209, 358, 506, *III.* 168, 206, 211, 220, 280, 282, 286, 293, 295, 297, 298, 300, 301.
- Angoulême Ferencz, fr. trónörökös *III.* 246, 300.
- Angyalvár *III.* 223.
- Anhalt Rudolf gróf, *III.* 278.
- Anhalt Siegfried gróf, *I.* 485.
- Anjou Károly *I.* 448, 483, 502.
- Anjouk *II.* 242, 252, 474, *III.* 219, 220, 224, 435.

- Ankershofen Handbuch der
Gesch. des Herzogtums Kärnten,
I. 453, *II.* 8.
- Anna, II. Albrecht leánya, *II*
482.
- Ferencz bretagnei hercz.
leánya *III.* 167, 169.
- László kir. neje, *III.* 6.
- Rudolf Pfalzi választóf.
leánya *II.* 211, 212.
- Venczel cseh kir. nővére
II. 358.
- Vilmos szász hercz. neje
III. 146.
- II. Ulászló cseh kir. leánya
III. 307, 310, 312, 315, 316,
317, 366, 367, 409, 410, 413,
414, 422, 424.
- Ann. Lauriss. Maior, *I.* 61, 67.
- Anno. kölni érsek, *I.* 180.
- Anonymi Chron. *II.* 568.
- Ansbert, történetíró *I.* 391.
- Anthaller F. Die Gesch. der
Rupert's Frage u. deren Lö-
sung *I.* 57.
- Antonius *I.* 8.
- Antonius „Itinerarium“ *III.*
343.
- Appenninek *I.* 2, *II.* 159.
- Appenini félsziget *III.* 218,
219, 225, 226, 228, 265.
- Appenzell, *II.* 429.
- Apollo, *I.* 20.
- Apulejus Antonius *III.* 343.
- Aquileja *I.* 5, 6, 18, 21, 28,
II. 255.
- Aquincum *I.* 14, 15.
- Aquitania *I.* 61.
- Aquitánok *I.* 61.
- Aragonia *III.* 243.
- Aragoniai Ferdinánd *III.* 224,
240, 243, 245, 246, 247, 269,
271, 286, 281, 288, 291, 355,
368.
- Arbe sziget, *I.* 48.
- Archinoald *I.* 487.
- Arco folyó *III.* 261.
- Arelat királlys. *II.* 38, 195, 204.
- Ares grófok, *III.* 192.
- Aribo: Vita Corbin. *I.* 54, 58,
60, 194.
- Vita S. Emmerani, *I.* 58.
- Aribo gróf *I.* 104, 105, 109, 114.
- Aristoteles, *III.* 338.
- Arlberg, *II.* 275, 295, 335, 339,
459, *III.* 237, 239.
- Arles, *II.* 205.
- Armagnac gróf, *II.* 508.
- Arminius, *I.* 25, 26.
- Arno freisingi püsp., *I.* 102.
- Arno salzburgi püsp., *I.* 50,
65, 79, 84.
- Arno, würtzburgi püsp. *I.* 108.
- Arnold, bambergi püsp. *II.*
33, 5.
- Arnold, formbachi és neuburgi
gróf, *I.* 164, 207.
- Arnold, herczeg *III.* 148.
- Arnold, lambachi örgróf *I.* 192,
193, 194.
- Arnoldi. Chron. stav. *I.* 311.
- Arnoldstein *III.* 112.
- Arnolf, *I.* 104, 105, 107, 108,
109, 110, 112, 113, 188.
- Arnolf, bajor hercz. *I.* 120,
121, 126—128, 132, 136, 137,
183.
- Árpád-ház *I.* 442, *II.* 20, 74,
75, 88, *III.* 435.
- Arrasi Mátyás mester *II.* 210.

Arras vára *III.* 170.
 Arsa folyó *I.* 3, 13.
 Artois grófság *III.* 144, 162, 165, 161, 294.
 Artois város *III.* 231.
 Artus v. Arthur hős *I.* 397, *III.* 351, 352.
 Arupium *I.* 7.
 Aschbach: Die Wiener Universität u. Ihre Humanisten *III.* 341.
 — „K. Sigmund“ *II.* 451.
 — Gesch. der Wiener Universität im ersten Jahrh. ihres Bestehens *II.* 247, 518, *III.* 338.
 Asinius Pollio róm. vezér *I.* 7.
 Asparn *II.* 324.
 Aspelt Péter, baseli püsp. *II.* 57, 89.
 Auersberg Herbord *I.* 453.
 — János *III.* 297.
 Aufenstein Frigyes korinthiai tartományi kapit. *II.* 226.
 — Henrik *II.* 101, 104.
 — Konrád, tiroli *II.* 90, 169.
 Aufensteinek 257, 258.
 Augsburg *I.* 53, 65, 129, 130, 211, 350, 497, *II.* 6, 8, 60, 137, 138, 438, *III.* 189, 275, 276, 280, 315, 318, 320, 327, 331, 332, 352, 382.
 Augusta Rauracorum *I.* 9.
 Augusta Vindelicorum (Augsburg), *I.* 9, 12, 13, 14, 16, 18, 19.
 Augustus *I.* 8, 9, 11, 24, 25, *III.* 147.
 Aurelianus *I.* 30, 31.
 Aussee *III.* 387.

Aussig város *II.* 408, 409, *III.* 89.
 Austi, városa *I.* 387.
 Austraziaiak *I.* 49.
 Antharis, longobard kir. *I.* 56.
 Auten Villandus Engelmárk, fivére *II.* 190.
 Auxerre, grófság *III.* 145, 165, 171.
 Ava, remete nő, *I.* 392.
 Avarok *I.* 37, 47, 49, 50, 51—55, 66—70, 73,
 Avarország *I.* 74, 76, 79, 81.
 Avienna *III.* 338.
 Avignon *II.* 96, 135, 147, 182, 185, 204, 210, 231, 254.
 Avio helység *III.* 306.
 Atelkuzu *I.* 111.
 Attergau *I.* 235, *III.* 387.
 Atter-tó *I.* 52, *II.* 248.
 Attila *I.* 32, 33.
 Axamit Péter *II.* 553, 554.
 Ázsia *I.* 37, *II.* 193, 194.

B

Baal, szíriai napisten *I.* 20.
 Babenbergekek *I.* 114, 156, 157, 158, 161, 342, 372, 377, 381, 384, 388, 389, 390, 395, 396, 397, 398, 415, 422, 428, 434, 452, 468, 473, 510, 511, *II.* 4, 11, 42, 474.
 Babenberg *II.* Henrik *I.* 394.
 — Gertrud *I.* 435.
 — utolsó *II.* 324.
 Babenbergerek *II.* 328, 474.
 Babenberg Adalbert *I.* 156.
 Bachmann, Urkunden u. Actenstücke zur österreich. Gesch. *II.* 574, *III.* 8, 11.

- Ein Jahr böhm. Gesch. *III.* 5, 12.
- Böhmen v. seine Nachbänder *III.* 15, 21, 23, 24, 75, 76, 77.
- Die ung. Krone u. Georg von Böhmen *III.* 19.
- Die ersten Versuche zu einer röm. Königswahl unter Friedrich III. *III.* 123.
- Deutsche Reichsgesch. *II.* 483, *III.* 28, 38, 39, 40, 43, 47, 59, 77, 78, 80, 89, 92, 94, 113, 148.
- Die Völker der Donau nach Attilas Tode *I.* 33.
- Zur röm. Königswahl Max I. *III.* 172.
- Baiern, *I.* 51.
- Bács, *I.* 297, *III.* 409.
- Baden (Bécs mellett), *I.* 20, 83, 163, *II.* 91, 92.
- Baden, osztr. vár *I.* 491.
- Baján, avar Khakán *I.* 37, 45, *III.* 178.
- II. Bajezid *III.* 406.
- Bajor Lajos *I.* 335, 337. *II.* 116, 117, 121, 124, 125, 129, 130—150, 155, 156, 158, 160, 161, 167, 168, 176, 177, 179, 183, 185, 186—192, 213.
- Bajorok, *I.* 45, 50—58, 62, 64—66, 71, 82, 87, 99, 100, 107—109, 112, 116, 119, 121, 125.
- Bajorország *I.* 55—60, 62, 64—66, 71, 75, 76, 78, 79, 88, 91, 93, 94, 104, 109, 115, 118, 120, 121, 125, 126, 127, 130—133, 166, 176, 183—185, 188, 216, 218, 222, 225—228, 230, 232, 233, 236, 237, 245, 256, 257, 285, 291, 303, 346, 374, 388, 393, 399, 435, 438, 447, 448, *II.* 16, 17, 37, 107, 108, 124, 125, 138, 156, 159, 171, 173, 177, 181, 182, 189, 196, 217, 231, 234, 237, 238, 239, 250, 253, 254, 256, 257, 259, 262, 265, 287, 291, 330, 447, 496, *III.* 194, 215, 248, 249, 251, 386, 439.
- Bakócz Tamás, győri püsp. *III.* 313, 408, 185.
- Baksa György *I.* 519.
- Balaton *II.* 84, 9, 116. *III.* 313, 182, 421.
- Baldeggi-tó *II.* 291.
- Balderich örgróf, *I.* 77, 88.
- Baldewin, trieri érsek *II.* 94, 110, 121, 143, 147, 183, 185, 186.
- Balbi Jeromos, *III.* 342.
- Balkán, *I.* 6, 18, 50.
- Balm Rudolf, *II.* 91, 92, 96.
- Balti tenger, *II.* 74.
- Bamberg *I.* 185, 190, 232, 241, 285, 327.
- Bambergi Arnold *II.* 58.
- Bánffi-család *III.* 450.
- Banow *I.* 365.
- Bar sur Aube *II.* 137.
- Bar sur Seine város *III.* 165, 171.
- Barbarossa Frigyes, *I.* 232, 239, 240, 241, 242, 244, 246, 253, 257, 270, 291, 292, 296, 305, 310, 314, 318, 323, 391, 395, 405, 486.
- Barbó Márk, pápai köv. *III.* 107.

- Bardó, mainczi érsek *I.* 153.
 Barthold, Der Armegeckenkrieg
II. 509.
 Barwald, Baumgartenberger
 Formelbuch *I.* 500.
 Basel *I.* 121, 327, 490, *II.*
 278, 280, 415, 418, 419, 420,
 482, 489, 508, 520. *III.* 63,
 158, 235, 239.
 Bassani *III.* 270, 273, 278.
 Batavis, (Passau) *I.* 34.
 Bato vezér *I.* 10.
 Bátor Fülöp *III.* 144.
 Batu khán *I.* 363, 464.
 Bátor Károly *III.* 148, 149, 151,
 152, 153, 155, 156, 157, 171.
 Báthory István *III.* 182, 185,
 414, 415, 437, 439, 441.
 Batthányi, horvát bán *III.* 418,
 440, 441, 445, 447, 450.
 Bauer J. Der fiscus regius
 unter den fränk. Königen
 mit bes. Rücksicht auf das
 heutige Niederösterreich *I.*
 81.
 Baumgarten: Die Politik Leos
 X. in dem Wahlkampf der
 Jahre 1518 und 1519, *III.*
 318.
 — Gesch. Karls V. *III.* 318.
 Baumkircher András *II.* 547,
III. 19, 20, 26, 34, 42, 51,
 52, 55, 115, 116, 117, 118,
 119, 120, 121.
 Bauzen, *I.* 292, 362, *II.* 206,
 217, 414, *III.* 8.
 Bayreuth, *II.* 414.
 Bazin, *III.* 457
 Beatrix, Fülöp leánya *I.* 325,
 332.
 Beatrix, szavoyai hercegnő *II.*
 156.
 Beatrix, nápolyi kir. leánya,
III. 126.
 Berchtesgaden *III.* 382.
 Bechin Tóbiás prágai püsp. *II.*
 27, 39, 88, 89, 383.
 Beckensloher János egri püsp.
III. 101, 127, 135, 136.
 Berchtold, *I.* 103.
 Berchtold, lövészmeister *II.* 97.
 Berchtold J. Landeshoheit in
 Österreich nach den echten
 u. unechten Freiheitsbriefen,
II. 222.
 Bécs, *I.* 92, 165, 201, 239, 244,
 253, 266, 331, 342, 343, 350,
 353—356, 359—362, 368, 383,
 —387, 392, 393, 403, 424,
 427, 430, 453, 456, 458, 466,
 468, 471, 473, 475, 499, 505,
 506, 507, 510, 514, 516, 517,
 519, *II.* 6, 12, 20, 23, 27,
 49, 51, 53, 59, 97, 123, 171,
 181, 194, 196, 227, 233, 236,
 238, 241, 244, 246, 247, 267,
 268, 272, 273, 279, 319, 320,
 322, 324, 333, 337, 349, 353,
 354, 355, 356, 359, 373, 444,
 480, 497, 513, 527, 529, 530,
 538, 541, 542, 543, 544,
 548, 549, 552, 555, 562, 565,
 571, 572, 574, *III.* 4, 5, 22,
 32, 34, 37, 38, 41, 42, 43,
 44, 45, 46, 47, 49, 50—58,
 119, 120, 121, 128, 129, 130,
 138, 140—143, 163, 176, 178,
 179, 311, 315, 317, 326, 327,
 338, 340, 341, 342, 348, 355,

- 362, 363, 365, 368, 370, 380, 387, 419, 430.
- Bécsi erdő *I.* 13, 47, 52, 68, 76, 77, 80, 83, 104, 114, 116, 159, 160, 162, 163, 167, 220.
- Bécs-Ujhely 46, 47, 251.
- Beck Lénárd *III.* 349.
- Beheim, Buch von den Wienern *III.* 45, 47.
- Béla, Endre kir. öccse *I.* 171, 177, 179, 178.
- II. Béla, magyar kir. *I.* 284, 287.
- III. Béla magyar kir. *I.* 251, 261, 303, 305.
- IV. Béla m. kir. *I.* 337, 343, 347, 350, 363, 365, 366, 367, 368, 370, 372, 415, 424, 425, 429, 430—435, 440—443, 454, *II.* 21, 75.
- Béla herczeg *III.* Istr. fia *I.* 298.
- Béla, macsoi bán *I.* 460.
- Belgrád *I.* 45, 48, *III.* 104.
- Belenus *I.* 20.
- Belluno *II.* 175, 177, 189, 250, 263, 269, 274, 441, *III.* 270—273, 278, 285.
- Belső-Külső Mátrei várak *II.* 258.
- Belső-Noricum *I.* 45, 49, 54.
- Belus nádor *I.* 229.
- Benedek aradi prépost *I.* 454, 459.
- XI. Benedek pápa *II.* 76.
- XII. Benedek pápa *II.* 183.
- XIII. Benedek *II.* 363.
- Benne kölni érsek *I.* 311.
- Beness főúr *I.* 466.
- Benevent (csata) *I.* 129.
- Beowindek *I.* 49.
- Beraun vára *II.* 122, 396, 304.
- Berences vára *II.* 163.
- Berengar, kir. *I.* 112, 129.
- Berg gróf *I.* 280.
- Bergamo *II.* 159, 161, 164 *III.* 264.
- Bergmann. Die Edlen von Embs zu Hohenembs *III.* 269.
- Bergow *II.* 304.
- Berger V., Joh. Huss u. K. Sigmund *II.* 366, 377.
- Bergow Ottó *II.* 309.
- Berlin *II.* 475.
- Bern városa *II.* 74, 201, 233, 279, 280, 287, 290, 454.
- Bernoulli, Die Schlacht bei St. Jacob *II.* 509.
- Bernhard, brixeni gróf *I.* 256.
- Bernhardi V., Lothar von Supplinburg *I.* 222, 283.
- Konrad III. *I.* 225, 283.
- Bernhard, karantán hercz. *I.* 326, 340, 417, 421.
- Berthold andechsi gróf *I.* 199.
- aquilejai patriarka *I.* 340, 354, 371, 450.
- bambergi püspök *I.* 485.
- freisingi püsp. *II.* 342, 344.
- meraniai hercz. *I.* 262, 270.
- passauai püsp. *I.* 428.
- würzburgi püsp. *I.* 507.
- III. Berthold *I.* 405.
- IV. Berthold *I.* 405.
- Berthold, sváb gróf *I.* 121, 127—8, 133, 156, 161.
- Bertrand aquilejai patriarka *I.* 225, 226.
- Besançon *III.* 170.

- Bessarion biboros *III.* 43, 79.
 Bessel, Goten *I.* 29.
 Bessenýők *I.* 111.
 Bestercze *II.* 552.
 Bethuna, fr. város *III.* 171.
 Beugen Hermann, gróf *I.* 228.
 Beuthen városa *III.* 177.
 Bezeno vára Callianonál *III.* 63.
 Bezdéz v. Bösig vára *II.* 26.
 Bezold F. Zur Gesch. d. Hussi-
 tenthums *II.* 382.
 — K. Sigmund u. die Reichs-
 kriege gegen die Hussiten
II. 391.
 Bid *I.* 20.
 Bieberstein *I.* 480.
 Biedermann. Gesch. der österr.
 Gesamt-Staatsidee *III.* 327,
 443.
 Bielach *I.* 171.
 Bielkan Szmil, vötteai várgróf
I. 510.
 Biermann. Gesch. der Herzog-
 tümer Troppau und Jägern-
 dorf *I.* 475, 365, *III.* 86.
 Birk: Beiträge zur Gesch. der
 Königin Elisabeth von Un-
 garn u. ihres Sohnes K. La-
 dislaus. *II.* 190, 570.
 Birk-Chmel: Österreich. Ge-
 schichtsforscher *III.* 147.
 Birs helység *III.* 239.
 Bisam-hegy *I.* 163.
 Bisencz, mezőváros *I.* 474.
 Blagoi gróf *III.* 443.
 Blamont gróf, *II.* 96.
 Blanka IV., Fülöp nővére, *II.*
 68.
 — Galeazzo unokahuga *III.*
 221, 223, 226.
 Bleiburg *II.* 257.
 Blois város *III.* 245, 253, 281,
 293.
 Blumau, *I.* 401.
 Blumenau Lőrincz dr. *III.* 67,
 68, 70
 Blumer. Staats- u. Rechtsgesch.
 der schweizer Demokratien,
II. 197.
 — Urkundensammlung des
 Canton Glarus *II.* 290.
 Bobbio városa *II.* 161.
 Bodeni tó, *I.* 9, 12, 18, 491,
II. 47, 61, 276, 429, 431,
 454, 514, *III.* 73, 255. 260,
 385, 394.
 Boemund, trieri érsek *II.* 46.
 Bogen gróf *I.* 312, 354.
 Bojek *I.* 2, 25.
 Bojerheim *I.* 3, 25.
 Boldizsár, sagáni hercz. *III.* 16.
 I. Boleszláv *I.* 132, 138, 139.
 140, 141, 142, 143, 144, 156—
 158.
 III. Boleszláv *I.* 143.
 Boleszláv Chabry *I.* 143, 144,
 145, 151.
 Boleszláv lengyel hercz. *I.* 179,
 203, 213, 223, 273, 275, 278,
 279, 281, 293.
 Boleszláv, krakkói hercz. *I.*
 432, 405, 514.
 Boleszlo, boroszlói hercz. *II.*
 121, 152.
 Boleszlo, Mazovia hercz. *II.* 34.
 Boleszlo, Münsterberg hercz.
II. 171.

- Boleszlo, oppelni hercz. *II.* 35, 82.
- Bolgárok *I.* 50, 87, 88, 92.
- Bolgarország *III.* 418.
- Bolko, schweidnitz hercz. *II.* 183, 212, 213.
- Bolko, opuliai hercz. *II.* 151.
- Bologna, *I.* 239, *III.* 282—284, 286, 288.
- Bona, Galeazzo anyja, 220.
- Bonfini, *II.* 568.
- VIII. Bonifáczius, *II.* 67, 69, 72, 75, 76, 77.
- IX. Bonifác pápa, *II.* 272, 292, 302.
- Bonn, *II.* 112, 187.
- Borbála, Szap. János nővére, *III.* 313.
- Borgia, Caesar, *III.* 240, 262.
- Borna, horvát fejedelem, *I.* 86, 87.
- Borisz, herczeg, *I.* 228, 284.
- II. Bořivoi, *I.* 274, 275, 276, 278—281, 285, 291.
- Bořivoi cseh fejedelem *I.* 103, 136, 218, 273, 274, 291.
- Bornemisza János budai várnagy *III.* 408, 445.
- Borostyánkő vára *II.* 18, 19.
- Boroszló *I.* 144, *II.* 34, 82, 152, 162, 171, 184, 390, 479, 557, 562, *III.* 11, 16, 83.
- Boskovitz Protas (Podjebr. Gy. rokona) *III.* 10, 87.
- Bossert Beitr. z. Gesch. Tirols in der Reformationszeit *III.* 183.
- Bosznia *I.* 2, *II.* 564, *III.* 93, 85, 91, 96—48, 446, 102—104, 109, 134, 222, 406.
- Bouillon Gottfried *III.* 351.
- Bozen *I.* 53, 60, 62, 65, 398, 401, 402, *II.* 175, 189, 236, 238, 239, 316, 438, 458, 461, 462, *III.* 260, 267, 276, 286.
- Böhmer-Filker. Regesten des Kaiserreiches *I.* 330.
- Böhme-Filker. Reg. Otakars *I.* 427.
- Wittelsbachsche Reg. *I.* 325, *III.* 15.
- Redlich Reg. K. Rudolfs *II.* 8, 11, 15, 21, 85, 95.
- Reg. Ludwig des Baiern Reichssachen *II.* 111, 138.
- Zeugbücher des K. Max *I.* *III.* 203.
- Böhmische Landtagsverhandlungen *III.* 54, 433, 446, 451.
- Bourbon hercz. 302, 303.
- Brabant *III.* 145, 147, 167.
- Braczláv v. Bretisláv *I.* 148, —150, 155.
- Branda, pápai követ *II.* 399.
- Brandeisi Giskra *II.* 426, 490, 492, 531, 532, 568.
- Brandenburg *I.* 25, 475, 516, *II.* 26, 132, 150, 181, 182, 183, 184, 185, 159, 374, 375, 518.
- Brandenburgi Albrecht *II.* 522.
- Brandis K. gróf: Tirol unter Friedrich von Österreich *II.* 335, 436, 437, 442, 443, 449, 503.
- Gesch. der Landeshauptleute von Tirol *II.* 438, 449, *III.* 256, 276, 286, 305, 332, 334.
- Brankovics György Despota *II.* 564.

- Brassó *III.* 449.
 Braunsberg város *I.* 479.
 Braunschweig *I.* 324, 328.
 Brazlawo, slovének fejedelme
I. 106, 112.
 Breibach *I.* 401.
 Bregetio (Ó-Szőny) *I.* 14, 15.
 Bregenz város *II.* 432, *III.* 61,
 497.
 Breisach vára *II.* 147, *III.* 149,
 159.
 Breisgau *II.* 61, 450, 465, 514,
III. 367.
 Breitenfurt Konrád *II.* 17.
 Bréma *I.* 383.
 Brenner *I.* 9, 18, 294, 352, 401,
II. 258, *III.* 271.
 Brensch folyó *II.* 126.
 Breonok *I.* 53.
 Brenta *I.* 112.
 Brescia *I.* 8, 295, *II.* 106, 158,
 159, 163, 174, 175, 176, 316,
 317, *III.* 263, 264, 289, 290,
 302, 303.
 Brenta *III.* 286.
 Bretagne *III.* 169, 244.
 Bretholz: Gesch. Mährens *I.* 93.
 — Die Tartaren in Mähren
 und die moderne Urkunden-
 fälschung *I.* 365.
 I. Bretiszlav *I.* 213, 272, 273,
 274, 284, 285, 310.
 Bretonico helység *III.* 306.
 Břevnov kolostor *I.* 479.
 Brewer: Lettres and papers
 foreign and domestic of the
 reign of Henry VIII. *III.* 292,
 301, 315.
 Breysig: Jahrbücher d. fränk.
 Reiches *I.* 60.
 Brieg *II.* 152.
 Brigantium *I.* 16, 18, 19.
 Brixeni püspökség *I.* 189, 400,
 405, 406.
 Brixen *II.* 236, 319, 438, 460,
 468, 469, *III.* 64, 65, 383,
 385, 386.
 Brix heggy *II.* 448.
 Brodaries szerémi püsp. *III.*
 421, 441, 445.
 Bruck *I.* 190, 255, 468, *II.* 42,
 92, 145, *III.* 47, 117, 141, 334.
 Bruder. Studien über die Fi-
 nanzpolitik H. Rudolf IV.
 von Österreich *II.* 245.
 Bruder Wernher példabeszéd
 író *I.* 397.
 Brugg város *II.* 283.
 Brun Rudolf *II.* 197, 201.
 Bruneck *I.* 12, *II.* 236, 444,
III. 64, 66, 72, 395.
 Bruno II. Henrik öccse *I.* 146.
 Bruno olmützi püspök *I.* 447,
 452, 467, 468, 478, 479, 494,
 507 510, 524, 525.
 Brunner H. Das gerichtliche
 Exemptionsrecht der Baben-
 berger *I.* 158, 161, 235, 375,
 380.
 Brück városa *II.* 140, *III.* 55,
 143, 178.
 Brügge város *I.* 470, *III.* 163.
 Brunn *I.* 202, 273, 454, 458,
 475, 517, *II.* 35, 89, 123,
 195, 241, 242, 390, 401, 420,
III. 10, 22, 55, 89, 95, 108.
 Brück városa *I.* 153, 422, *II.*
 400, 420, *III.* 89.

Buch városa *II.* 259.
 Buchegg Mátyás *II.* 126.
 Buchenstein *III.* 65.
 Buchheim Albero *II.* 52.
 Buchheim György *II.* 526.
 Buda *I.* 435, 500, *II.* 309, 486,
 489, 530, 559, 565, 569, 570,
 571, *III.* 310, 315, 344, 397,
 412, 415, 417, 419, 421, 439,
 445, 447, 449.
 Budinok *I.* 39.
 Budinszky A. Die Ausbreitung
 der latein. Sprache über Ita-
 lien u. die Provinzen *I.* 19.
 Budweis *I.* 427, 506, *II.* 25,
 32, 80, 172, 173, 225, 327,
 400, 420, *III.* 89, 95.
 Bulesu magyar vezér *I.* 130.
 Buonconsiglio kastély *II.* 443,
 445.
 Bunzlau város *I.* 138.
 Burchard passauai püspök *I.*
 114.
 Burchard örgróf *I.* 132.
 Burgen vára *II.* 138.
 Burgen határgrófság *III.* 191.
 Burgiv báró *III.* 416.
 Burghausen város *III.* 248.
 Burgstall Volkmar, Margit her-
 czegnő tanácsosa *II.* 180,
 188.
 Burgundia tartomány *III.* 196,
 218, 275, 295.
 Burgundiai Fülöp *III.* 144,
 145, 146, 147, 155, 367.
 Burgundi Károly *III.* 193, 207.
 Burgundi Katalin *II.* 436.
 Burgundi Mária *III.* 135, 204.
 Burgundok *I.* 173.
 Buser, Die Beziehungen der

Medicier zu Frankreich wäh-
 rend der Jahre 1434—1494,
III. 220.
 Busson, Über einen Plan an-
 stelle Wilhelms von Holland
 Ottokar von Böhmen zum
 röm. König zu wählen *I.* 444.
 — Die Doppelwahl des Jah-
 res 1257, *I.* 445, 449.
 — Der Krieg von 1278 u. die
 Schlach zu Dürnkrut *I.* 513.
 — Die Idee des deutschen
 Erbreiches und die ersten
 Habsburger *II.* 39, 68.
 Büdinger: Ein Buch ungar.
 Gesch. *I.* 177, 209.
 Büdinger Sitzungsbericht der
 kais. Academie *I.* 34, 36,
 37.
 Büheln *I.* 191, 196.

C.

Cadolach friauli gróf *I.* 86.
 Cadore *II.* 175, 177, 189, *III.*
 259.
 Caesar *I.* 23.
 Caesarini biboros *II.* 415, 416,
 417, 481, 491, 492.
 Caffaro *II.* 316.
 Calais *III.* 294.
 Calliano Trient és Roveredo
 között *III.* 63, 193, 261.
 III. Calixtus pápa *II.* 563, *III.*
 65.
 Calva *III.* 237.
 Camarino (Cammers város) *III.*
 242.
 Cambray város *III.* 273, 274,
 297.

- Campodunum, (Kempten) *I.* 16, 19.
 Camunok *I.* 8.
 Candalei, Anna *III.* 308.
 Candelare *I.* 253.
 Canossa, város *I.* 207.
 Capua, város *I.* 129.
 Capistrano János *II.* 557, 563, 565, *III.* 44.
 Capitulare in Theodonis villa promulg. *I.* 77.
 Caracalla *I.* 20.
 Caracius (Gorard) Bocut fia *I.* 63.
 Caravaggia *III.* 302.
 Cardona, nápolyi alkirály *III.* 296.
 Carjaval biboros *II.* 498, 519, 520, 530, *III.* 12, 21, 79, 88, 263.
 Carlo Malatesta *II.* 316.
 Carnuntum (Petronell Heimbürg mellett) *I.* 9, 13, 14, 15, 18, 25, 28, 70, 82.
 Caro Gesch. Polens *II.* 187, 403, 476.
 Carrara Ferencz *II.* 250, 253, 256, 263, 264, 273, 274, 277, 313, 316, 317, 440.
 Carrara Marsilio *II.* 175, 188, 189.
 Carrara urak *II.* 330.
 Cassio Dorus *I.* 52.
 Castelbarco *II.* 249, 252.
 Castalbarco urai *I.* 411, 412.
 Castell Diether *II.* 119.
 Castello urak *I.* 342.
 Castra Batava (Passau) *I.* 14.
 Castra Regina (Regensburg) *I.* 14.
 Catalauni mezők *I.* 33.
- Čelakovszky Cod. juris municipii regni Bohemiae *I.* 472.
 — Das Heimfallsrecht auf das frei vererbte Vermögen in Böhmen *II.* 105.
 Celeja (Cilly) *I.* 17, 18, 22, 45.
 Cerdagne *III.* 168, 170.
 Cermagna *I.* 3.
 Cettina *I.* 6, 73.
 Chalamannus skót zarándok *I.* 163.
 Cham *I.* 153.
 Chambon *II.* 496.
 Chamon, *II.* 172.
 Chammorit, milanói helytartó *III.* 280.
 Charolais grófság *III.* 165, 171.
 Chassok *I.* 25.
 Chemnitz *II.* 59, 132.
 Cherso, sziget *I.* 48.
 Chièvenna *III.* 293.
 Chiemsee *I.* 63.
 Chièvres *III.* 304.
 III. Childebert *I.* 56.
 II. Childebert, frank kir. *I.* 46.
 II. Childerich *I.* 487.
 Chlodvig, frank kir. *I.* 54.
 II. Chlodvig, frank kir. *I.* 487.
 Chlumi János *II.* 378.
 Chmel, Reg. Ruperti regis *II.* 316.
 — Gesch. K. Friedrich IV. *II.* 483, 495, 506, 507, 526, 530.
 — K. Friedrich I. *II.* 484.
 — K. Friedrich II. *II.* 488.
 — Materialien *II.* 500, 502, 510, 514, 521, 535, 540, 543, 545, 551, 555, 562, 567, *III.* 37, 38.

- Chmel, Österr. Geschichtsfor-
scher *III.* 198, 201, 264.
— Urkunden, Briefe u. Acten-
stücke zur Gesch. Max. u.
seine Zeit *III.* 261, 268.
Chrowatia *I.* 144.
Chrudum város *I.* 201, *II.* 90,
III. 95, 401.
Chur városa *II.* 434, 468.
Churi püspökség *I.* 56.
Cibálac (Vinkovce) *I.* 17.
Cicero *I.* 85, *III.* 340, 343.
Cilli városa *II.* 106, 572, *III.*
104, 112, 134, 222, 374, 406,
407.
Citeaux *II.* 100.
Civdale városa *I.* 461, *III.*
273, 297.
Clarissa-klastrom *III.* 91.
Claudia, XII. Lajos leánya *III.*
244, 245, 246, 283.
Claudianus, költő *III.* 343.
Claudius *I.* 11, 30, 31.
Clausen *I.* 12, 16, 395, 398, 401.
Cles Bernát, trienti püspök *III.*
370, 433.
Coccorano *I.* 253.
Coelstin pápa *I.* 265.
Colonna Ottó, biboros *II.* 368,
464.
— -család 287.
Como város *II.* 159, 280.
Como-tó *I.* 304.
Commodus csász. *I.* 29.
Compiègne *I.* 61, 64.
Conegliano *III.* 130, 285.
Convers. Carant. *I.* 77, 78, 79,
81, 83, 89.
Copey, Buch der Stadt Wien
III. 32, 35, 37, 39, 45.
Corbavia város *III.* 102.
Corbinianus püspök *I.* 59.
Cordenon *I.* 255, 342.
Cormons *III.* 259.
Corner, Stocia docum. di
Carlo V.
Corp. Inscr. Latin. *I.* 12.
Cornwallisi Richard *I.* 444, 445,
446, 449, 482, *II.* 41.
Cortenuova *I.* 357.
Corvin János *III.* 176, 177,
179, 180, 182, 221.
Cosmas, prágai kanonok *I.*
134, 165, 200, 281.
III. Cosmas *I.* 139, 141, 145,
150, 151, 155, 288.
Cospus Angelus (bolognai) *III.*
342.
Covelo *III.* 286, 306.
Crecy *II.* 187.
Crema *III.* 264.
Cremona *I.* 339, *II.* 159, 161,
III. 241, 264, 293.
Csák, Máté *I.* 461, 500, *II.* 77.
Csaszlau *I.* 524, *II.* 398.
Cseh-Brod *II.* 397, 425.
Cseh-erdő *I.* 146, 153, 154,
496, *II.* 412.
Cseh-Morvaország *II.* 474.
Cseh-Vindok *I.* 49.
Csezmiczey János (Janus Pan-
nonius) *III.* 105.
Cucullae *I.* 22.
Cues, Mosel mellett *III.* 63.
Csupor Miklós, erdélyi vajda
III. 101, 121.
Cuno: Forschungen im Gebiete
der alten Völkerkunde *I.*
39.

- Curia (Chur) *I.* 13.
 Cusa Miklós, bíboros *III.* 63, 64.
 Cuspinianus, a bécsi egyetem
 superintendense *III.* 314,
 315, 344, 345.
 Cuspinianus. De Caesaribus,
III. 198, 201, 320, 348, 409.
 Cuspinianus Ricentius *III.* 343.
 Cydlina folyó *I.* 279,
 Cyrillus (Constantin), theologus
I. 96, 97, 98.
 Czettin város *III.* 443.
 Czerny A. Aus dem geistl.
 Geschäftsleben in Oberöster-
 reich im XV. Jahrh. *III.* 477.
 Czerny J. Der erste Bauern-
 aufstand in Oberösterreich
III. 375, 381.
 Czillei Borbála *II.* 474, 477.
 Czillei Erzsébet *II.* 562.
 Czillei Frigyes *II.* 505, 530,
 544.
 Czillei grófok *II.* 505, 506, 543.
 Czillei Hermann gróf *II.* 343,
 344, 455.
 Czillii kron. *II.* 537, 545, 568,
 573.
 Czillei örökség *I.* 574, *III.* 3,
 40.
 Czillei Ulrik *II.* 488, 489, 505,
 537, 542, 544, 546, 547, 548,
 549, 551, 552, 554, 555, 556,
 559, 564, 562, 565, 566, 567,
 570, 571, 572, *III.* 146
- D.**
- Daczia *I.* 33, 33.
 Dachau gróf *I.* 405.
 Daesidiáták törzse *I.* 10.
 Dagobert frank kir. *I.* 49, 55
 Dahn F. Die Könige der Ger-
 manen *I.* 23, 29.
 — Urgesch. der germ. u. röm.
 Völker *I.* 23, 27, 29,
 — Deutsche Gesch. *I.* 23,
 27, 29.
 Dák háborúk *I.* 14.
 Dák törzs *I.* 14, 27, 30.
 Dalmácia *I.* 10, 12, 13, 14,
 17, 18, 22, 25, 35, 36, 44,
 47, 48, 73, 86, 87 405, *II.*
 194, 322, *III.* 277.
 Dalmaták *I.* 36, 7, 8, 10.
 Damaszkus *I.* 231.
 Damette, város (Egyiptomban)
I. 334.
 Dánia *I.* 293, 294, 328, *II.*
 118.
 Dánok *I.* 148.
 Dániel, prágai püspök *I.* 291,
 292, 293, 295—299.
 Davos, város (Svájcz) *III.* 234,
 394.
 Dažd-boy, szláv Isten *I.* 41.
 Dändliker. Gesch. der Schweiz
II. 507.
 Decebalus *I.* 27.
 Decius, császár *I.* 30.
 De convers Bagar. et Carent.
I. 49.
 Della Scalák Verona urai *I.*
 411, *II.* 158, 163, 164, 174,
 188, 151, 313, 449.
 Dél-Karinthia *III.* 138.
 Dél-Tirol *II.* 168, 169, 173,
 440, *III.* 256.
 Delaborde, H. F. L'expédition
 de Charles VIII. en Italie
II. 220.

- Delmion *I.* 6.
 Demeter, pozsonyi főispán *II.* 60.
 Dénes, esztergomi bíboros *II.* 526, 559.
 Denifle. Die Universitäten des Mittelalters *II.* 209, 247.
 Derecsényi Imre, horvát bán *III.* 406.
 Desiderius longob. kir. *I.* 64.
 Detre, hős *III.* 351, 352.
 Dévény városa *I.* 348, 457. *III.* 447.
 Dieditz, Milota *I.* 467, 499, 523.
 Diepold, v. Theobald *I.* 288, 290, 310, 323.
 Diessenhofen, városa *I.* 491, *II.* 509.
 Die steierische Reimchronik u. das österreich. Interregnum *I.* 429.
 Diether, trieri érsek *II.* 69.
 Dietrichstein Zsigmond stájer kapitány *III.* 392.
 Dijon város *III.* 295.
 Diocletianus *I.* 13, 20, 31, 48.
 Dimitz, Gesch. Krains *III.* 262, 367, 406.
 Dinari Alpok *I.* 3.
 Dnjepper folyó *I.* 43.
 Dnjeszter folyó *I.* 39, 441.
 Dobenecker O. Die Schlacht bei Mühldorf *II.* 130.
 Dobrawa *I.* 141, 144.
 Dóczy, János, kinestartó *III.* 437.
 Dohna, Elba mellett *I.* 276.
 Dombro *II.* 444.
 Dominicus. Baldewin von Lutzeburg Erzbischof u. Kurfürst von Trier *II.* 95, 109.
 Domitianus csász. *I.* 14.
 Domus, stridonai püspök *I.* 22.
 Donati hegy *I.* 196.
 Don folyó *I.* 93.
 Don Juan, arag. trónörökös *III.* 240, 243.
 Dornberg vára *II.* 128.
 Dornbirn *II.* 276, 431.
 Dorneck vára *III.* 339.
 Dowin vára *I.* 93.
 Doxau *I.* 470.
 Drághfi János *III.* 420.
 Drahomira. I. Venczel anyja *I.* 137, 138.
 Draholetz urak *I.* 480.
 Dráva folyó *I.* 10, 12, 14, 18, 36, 45, 46, 69, 76, 79, 80, 82, 87, 88, 90, 102, 189, 196, 221, 256, *II.* 174, 473, *III.* 111, 112, 137, 182, 418, 421.
 Drežda *II.* 36.
 Drina *I.* 13.
 Drosendorf *I.* 506, 518, *II.* 145, 337, *III.* 429.
 Droysen G, Albrechts I Bemühungen um die Nachfolge im Reich *II.* 65.
 — Gesch. der Preuss. Politik *III.* 92, 318.
 Drusus *I.* 8, 9, 24.
 Duba cseh úr *II.* 99, 121, 304.
 Dubravszky (Dubravius) *III.* 397.
 Dudik: Mährens allg. Gesch. *I.* 41, 72, 89, 250, 282, 298, 417.
 Duller E, Német történet *II.* 10.

- Dumont, Corp. dipl. *III.* 265.
 Durazzó *I.* 48.
 Durig J: Beiträge zur Gesch. Tirols in der Zeit Bischhof Egnos von Brixen und Trient *I.* 409.
 Dümmler E. Über die älteste Gesch. d. Slaven in Dalmatien *I.* 73, 74, 86, 88.
 — Die südöstl. Marken des fränk. Reiches u. d. Karolingern *I.* 67, 70, 75, 90, 93.
 — Marken *I.* 73, 77.
 — Ostfränk. Reich *I.* 8, 86, 89, 91—3, 98, 103, 113, 116.
 — De Bohemiae condicione Carolis imperantibus (788—928) *I.* 135.
 Dürer Albrecht *III.* 349, 350, 351.
 Dürer János *III.* 351.
 Dürnholz Ulrik *I.* 461, 462
 Dürnkrot város *I.* 520.
 Dürrenstein vára a Duna mellett 2, 267, 345.
- E**
- Ebendorfer Tamás *II.* 419.
 Eberhard, bajor herczeg *I.* 127.
 Eberhard, örgróf *I.* 198.
 Eberhard, salzburgi érsek *I.* 238, 241, 242, 243, 291.
 II. Eberhard, salzburgi érsek *I.* 342, 350, 361.
 Eberhard, salzburgi érsek *II.* 344, 448, 462.
 Eberhard, württembergi gróf *II.* 82, 89, 100.
 Ebersdorf, osztr. lovag *II.* 129.
 Ebersdorf Albert *II.* 546.
 Ebersdorf Zsigmond *II.* 546.
 Ebersdorf Vid *III.* 123, 128, 129.
 Eberstein Ottó, gróf *I.* 417, 470, 422.
 Eckartsau *I.* 164.
 Eckartsau Lipót *II.* 349.
 Eck Lénárd, bajor kanczellár *III.* 393, 430.
 Edelbacher, Die Entstehung des Besitzstandes der bischöfl. Kirche zu Passau in Österreich *I.* 161.
 Edessa *I.* 230.
 I. Edico *I.* 487.
 IV. Eduárd, angol kir.
 III. Eduárd, angol kir. *II.* 176, 187, 190. *III.* 151.
 Eger völgye *I.* 71, 253, 469, 508, 509, 510, 515, 328, 360, *II.* 59, 79, 82, 102, 111, 150, 176, 399, 411, 420, *III.* 15, 59.
 Egerland *II.* 89.
 Eggenberg *I.* 171.
 Eggenburg város *I.* 252, 423, *II.* 132, 163, 349, 538.
 Egger J. Gesch. Tirols *I.* 398, 412, *II.* 102, 153, 240, *III.* 60, 261, 365.
 — Gesch. Leopold III. von Österreich *II.* 253.
 Egisheim Guntram *I.* 487.
 Egno, brixeni püsp. *I.* 407—412.
 Egon, Freiburg grófja *II.* 260.
 Egyed, tárnokmester *I.* 459, 460, 462.
 Egyptom *I.* 334, *III.* 411.

- Ehrenberg vára, Reutte mellett *II.* 456.
- Eibenschütz *II.* 94.
- Eichorn város *II.* 94.
- Eidgenössische Abschiede *II.* 930.
- Eigilbert, trieri érsek *I.* 212.
- Eisack-völgy, *I.* 9, 18, 21, 53, 54, 395, 398, 401, 404, 408, *III.* 117, 386.
- Eisack-völgyi, gróf *I.* 404.
- Eisenerz (Stiria), *III.* 39.
- Eizinger Ulrik *II.* 535, 536, 538, 539, 540—547, 551, 554, 555, 556, 559, 561, 562, 573, 574, *III.* 4, 13, 36, 37, 46.
- Eizinger Zsigmond *III.* 123.
- Eizingi, Eizinger Mihály *III.* 563.
- Ekbart, bambergi püspök *I.* 352, 355, 356.
- II.* Ekbart, formbach-pütteni gróf *I.* 209, 256, 405.
- Ekkehard *I.* 153, 154.
- Elba *I.* 25, 44, 71, 136, 139, 142, 146—148, 279, 281, 328, 469, *II.* 82, 414, 473.
- Eleonora, portugál hercegnő *III.* Frigyes meny. *II.* 540.
- császárnő, *III.* 58.
- Tirolai Zsigmond neje *III.* 188.
- Miksa unokája *II.* 299.
- Eliä János, theologiai tanár *II.* 372.
- Ellbogen városa, *I.* 360, *II.* 125, 411, 420, *III.* 89.
- Ellerbach Berthold *III.* 19, 34, 116.
- Elsász *I.* 121, 487, 488, *II.* 126, 131, 224, 315, 508, 453, 455, 465, 508, 509, *III.* 155, 160, 266, 324, 332, 367, 368.
- Elz folyó *II.* 61.
- Emerberge *I.* 378. 406.
- Emerberg Berthold *I.* 334, 358, 519, 523.
- Emler, Die Kanzlei der böhm. Könige Premysl, Ottokar *II.* u. Wenczels *II.* 58.
- Emicho gróf *I.* 216.
- Emma, Vilmos, friesachi és sanngau gróf özvegye *I.* 204, 205.
- Emona, Laibach mellett *I.* 16.
- Endlicher, Mon. Árpád *I.* 348.
- Endre berezeg *I.* 171—172, 174—179.
- Endingen város *II.* 260.
- II.* Endre m. kir. *I.* 324, 330, 331, 334, 337, 348, 350, 352, *II.* 20, *III.* 441, 447.
- Endre, horvát- és tótországi herczeg *I.* 499.
- Endre, „velencei“ *I.* 515.
- III.* Endre m. kir. 22, 23, 24, 59.
- Enenkl, Fürstenbuch *I.* 341.
- Engadein *I.* 74, 404, 408.
- Engadin *III.* 233, 236, 239.
- Engelbach Péter *I.* Miksa tanítója *III.* 203.
- Engelbert isztiai örgróf *I.* 187, 234, 277.
- Engelbert, karantan hercz. *I.* 256.
- Engelbert, Ortenburg grófja *I.* 214.

- Engelberth, kölni érsek *I.* 336, 483.
- Engelhardzell *I.* 158, 341.
- Engelmann E. Der Anspruch der Päpste auf Confirmation und Approbation bei den deutschen Königswahlen *I.* 320.
- Engelschalk *I.* 105.
- Enneberg *I.* 54.
- Enn Vilmos *II.* 285.
- Ennen L. Die Wahl des K. Adolfs v. Nassau *II.* 43.
- Enns folyó *I.* 37, 46, 47, 52, 66, 76, 77, 82, 99, 104, 105, 109, 112, 117, 131, 157—160, 183, 195, 205, 214, 235, 260, 337, 427, 504.
- Enns *I.* 251, 257, 333, 359, 386, 425, 505, 514, 519, 525, *II.* 4, 9, 12, 13, 15, 42, 256, 261, 266, 267, 269, 337, 347, *III.* 39, 42, 58, 118, 138, 163, 324, 328, 333, 362, 365, 366, 372, 381, 387.
- Ennsburg *I.* 11, *II.* 16.
- Ensisheim, (Elszász) *II.* 435, 436, 453.
- Ennsthalgau *I.* 189, 191, 193, 194.
- Entlibusch völgy *II.* 291.
- Enzersdorf *II.* 344.
- Ephemeris epigraphica *I.* 11.
- Epidaurum *I.* 17, 46.
- Eppan Ulrik *I.* 334.
- grófok *I.* 402, 403, 407, 410, 411.
- Eppenstein Gellért *II.* 40.
- Hermann *I.* 214.
- Henrik *I.* 199.
- Eppenstein Liutpold *I.* 208, 214.
- Markward *I.* 186, 191.
- család, *I.* 135, 137, 214, 254, 255, 484.
- Eppo, nauburg feitz i püsp. *I.* 177.
- Érczhegység *I.* 136, 137, 146, 153, 283, 464, 469, 476, *II.* 36, 87, 405, 408, *III.* 15.
- Erchanger sváb gróf *I.* 29.
- Erdberg *I.* 361, *II.* 266.
- Erdély *I.* 37, 87, 364, 420, *II.* 430, 448, 571, *III.* 108, 111, 185, 222.
- Erdödi Simon zágrábi püspök *III.* 444, 450.
- Erlaf folyó, kis-nagy *I.* 159.
- Ermenrich passauai püspök *I.* 112.
- Erich, brannschweigi herczeg *III.* 447.
- Erich friauli örgróf *I.* 69, 73, 75.
- Erich, szász-lauenburgi hercz. *II.* 190.
- Errick, braunschveigi herczeg *III.* 249, 251, 258, 260, 271, 273.
- Emrich, H. Schlesiens Verhältniss zu Polen u. zum König Albrecht II. *II.* 479.
- Mittel u. Niederschlesien während der königslosen Zeit 1440—1452, *II.* 493.
- Studien zur Gesch. der sächsisch-böhmischen Beziehungen *III.* 92.
- Ernö passauai püspökség administratora *III.* 39.

- Ernő osztr. örgróf *I.* 177. 203,
 Ernő, III. Lipót fia, *II.* 286,
 295, 320, 322, 323, 325,
 333—340, 324— 350, 353.
 Ernő, sváb herczeg *I.* 162.
 Ernő, osztr. herczeg *II.* 452,
 456, 458, 459, 461, 465, 466,
 468, 469, 470, 482, 501, 524,
 538.
 Erzsébet, IV. Albrecht leánya
 II. 350.
 — Meinhard, tiroli gróf lánya
 II. 12, 17, 53, 67.
 — V. Albrecht leánya. *II.*
 400.
 — III. Endre leánya *II.* 74,
 83.
 — Frigyes cseh. kir. neje *I.*
 309.
 — görilitzi herczegnő *III.*
 145.
 — Kázmér I. kir. neje *III.*
 122.
 — IV. Konrád özvegye *I.*
 413.
 — IV. Károly leánya *II.* 255,
 256.
 — Kázmér I. kir. ifj. nővére
 III. 6.
 — László m. kir. unokahuga
 későbbi neje *II.* 558, 215,
 228, 254.
 — Erzsébet László második
 nővére *II.* 542, *III.* 146,
 147.
 — lengyel herczegnő *II.* 86,
 90, 100—102.
 — Erzsébet pomeraniai *II.*
 241.
 — osztr. herczegnő *I.* 255.
 Erzsébet, Ruprecht, pfalz gróf
 leánya *II.* 311.
 — Schweidnitz és Jauer örö-
 köse *II.* 213.
 — III. Venczel özvegye *II.*
 120, 122, 124, 125.
 Zsigmond kir. leánya *II.*
 474, 475, 485, 486—492,
 494, 496, *III.* 17.
 Eschenbach Walter *II.* 91, 96
 Eschenloer : Gesch. von Bres-
 lau *III.* 106.
 Eschenloh vára *II.* 239.
 — grófok *I.* 413.
 Esték, ferrarai *II.* 161, 175.
 Eszék *III.* 418, 419.
 Esslingen *II.* 225.
 Északi tenger *I.* 393.
 Esztergom *III.* 421, 447.
 Etruszkok *I.* 1, 2, 4.
 Etsch, folyó *I.* 53, 60, 294,
 398, 401, 403, 413, *II.* 157,
 189, 439, 446, 448, 461, 468,
 512, *III.* 193, 258, 271, 285,
 294, 302, 303, 386.
 Eugipius *I.* 34.
 Európa *I.* 1, 217, 264, 335, *II.*
 205, 209, 212, 224, 469, 563,
 III. 75, 82, 143, 171, 362,
 368, 422.
 Eulenburg család *III.* 86.
 Ezelin da Romano *I.* 409, 418.

F.

- Faenza városa *III.* 262.
 Fahnsdorf vára *II.* 16.
 Falkenstein Liechtenstein *II.* 53
 Falkenstein Ulrik osztr. lovász-
 mester *I.* 334.

- Falkenstein Zavis *I.* 507, 512,
II. 25, 29, 30, 31, 32.
- Farkas, IV. Albrecht fivére *III.*
 247.
- Fasse *I.* 406.
- Fantinus de Valle doctor *III.*
 80.
- Faure E. La confédération des
 huit cantons *II.* 197.
- Feistritz városa *I.* 191, *II.* 106.
- Fekete erdő *II.* 276, 450, 456,
III. 260.
- Feketetenger *I.* 30, 32, 33, 50.
- Feldbach városa *III.* 117.
- Feldsberg város *I.* 523, *III.*
 142.
- Feldsberge *I.* 361.
- Feldkirch város *I.* 190, *II.*
 431, 455, 456, 458, 469, *III.*
 234.
- V. Félix (Amadé) szavoyai herc.
II. 518, 520, 235, 236.
- Felicetti v. Liebenfels: Steier-
 mark vom VIII. bis XII.
 Jahrh. *I.* 183.
- Fellner F. Zur Gesch. der
 österr. Central-Verwaltung
III. 321.
- Felső-Bajorország *I.* 484, *II.*
 60, 110, 113, 114, 213, 224,
 231, 235, 237, 238.
- Felső-Dnjepper *I.* 40.
- Felső-Dráva *I.* 45, 66.
- Felső-Enns *I.* 431, 445.
- Felső-Etsch *I.* 8, 53, 392, *II.*
 467
- Felső-Elba *I.* 28, 48.
- Felső-Elzász *I.* 491, 518.
- Felső-Inn *I.* 53, 413, *II.* 194,
 461, 467, *III.* 65, 234, 286.
- Felső-Isar *I.* 404.
- Felső-Italia *I.* 6, 11, 30.
- Felső-Kampfolyó *I.* 344.
- Felső-Lavant völgye *I.* 190.
- Felső-Luszáczia *I.* 145, *II.* 151,
 411, 414, *III.* 16, 98.
- Felső-Magyarország *II.* 491,
 531, 553, 571.
- Felső-March *II.* 291.
- Felső-Mura *I.* 255.
- Felső-Neckár *II.* 276.
- Felső-Olaszország *I.* 259, 65,
 346, 354, 357, *II.* 157, 159,
 161, 188, 189, 204, 251, 268,
III. 223, 225—227, 230, 265.
- Felső-Pannonia *I.* 87.
- Felső-Pfalz *I.* 447, *II.* 212,
 216, 248, 380, 414.
- Felső-Pó, *II.* 47.
- Felső-Rába
- Felső-Rajna *III.* 73, 148, 234.
 — vidéke *II.* 112.
- Felső-Száva *I.* 3, 190.
- Felső-Stiria *I.* 191, *II.* 42, 236,
III. 137.
- Felső-Szilézia *II.* 151, 184, 325,
 415.
- Felső-Vág vidéke *II.* 309.
- Felső-Weidenbach *I.* 520.
- Felső-Wölz *I.* 189.
- Feltre *II.* 175, 177, 189, 250,
 263, 274, 441, *III.* 270, 272,
 273, 278, 285.
- Ferencz, bretagnei herceg *III.*
 167.
- Ferdinand aragoniai kir. *III.*
 209, *III.* 168.
- Ferdinand nápolyi kir. *II.* 129.
- Ferdinand főherceg *III.* 299,
 131, 227.

- Ferdinand Miksa kir. unokája
III. 223, 226, 253, 281, 287,
 289, 290, 294, 297, 304, 310,
 312, 316, 317, 353—358, 366,
 367, 370, 371, 380, 387, 393,
 395, 409, 412, 413, 416, 417,
 422—433, 493—450.
- I Ferencz fr. kir. *III.* 318,
 300, 301, 304, 357, 358, 413.
- Fern *I.* 413, *II.* 514.
- Ferrara *II.* 282.
 — hercege *III.* 279.
- Fertő-tó *I.* 182, 463, *II.* 19.
- Ficker: Forschungen z Reichs-
 u. Rechtsgesch. Italiens *I.*
 187, 408.
 — Gesch. der Kreuzzüge K.
 Friedr. *I.* 262.
 — Engelbert der Heilige *I.*
 336.
 — Herz. Friedrich *II.* der
 letzte Babenberger *I.* 341,
 343, 368.
 — Reichsarchiv *II.* 106.
 — Reichsfürstenstand *I.* 258,
 308, 325, 374, 450.
 — Über die Echtheit der klei-
 neren österr. Freiheits-
 briefe *I.* 414.
 — Vom Heerschilde
 — Urkundenlehre *I.* 450.
 — Fürstliche Willebriefe u.
 Mitbesiegelungen *I.* 493.
- Fiedler: Böhmens Herrschaft
 in Polen *II.* 35.
 — Die Alliance zwischen Max.
I. und Wasilji Ivanovič *III.*
 314.
- Finnek *I.* 40.
- Finstermünz *II.* 168.
- Firman György *III.* 325.
- Fischa folyó *I.* 165, 166, 229.
- Fischa városa *I.* 251.
- Fiume *III.* 260, 270, 273.
- Flandria grófság *III.* 144, 162,
 166, 167, 171.
- Flarchheim *I.* 210.
- Flarm grófok *I.* 413.
- Flaviusok *I.* 16.
- Fleirus *II.* 175.
- Fleirus-völgy *II.* 472.
- Flitsch *III.* 133.
- Flodden helység *III.* 295.
- Florenz *II.* 204, 545, *III.* 223,
 230, 290.
- Floriani kolostor *I.* 160
- Florus *III.* 343.
- Fondo vára *I.* 412.
- Forchheim *I.* 119, 208.
- Fornovo *III.* 227.
- Forst *I.* 398, 403,
- Fournier, Abt. Johann v. Vit-
 ring u. sein Liber certarum
 historiarum *II.* 139.
- Földközi tenger *I.* 264, *II.* 194.
- Főveny (Székesfejérvár köze-
 lében) *I.* 501.
- Franche Compté (Burgundiá-
 ban) *II.* 168, 444, *III.* 159,
 162, 165, 170, 171, 231.
- Francziaország *I.* 118, 129, 217,
II. 55, 57, 67, 79, 136, 164,
 165, 176, 185, 194, 205, 208,
 209, 354, 459, 465, 508, 517,
 574, *III.* 82, 83, 149, 160,
 163, 166, 167—171, 206, 207,
 208, 209, 220, 221, 225, 229,
 230, 231, 289, 290, 291—304,
 305, 318, 320, 347, 357, 358,
 360, 362, 368, 439.

- Frangepan György *III.* 313,
 417, 418, 419, 443, 444,
 445, 446, 449.
 — János *III.* 311.
 — Kristóf *III.* 296, 297.
 — Márton zenggi gróf *III.* 19.
 Frankfurt *I.* 89, 227, 232, 288,
 485, 486, *II.* 40, 43, 44, 47,
 60, 61, 102, 111, 112, 176,
 187, 191, 303, *III.* 168, 213,
 359.
 Frankenstein városa *III.* 89,
 90.
 Fraknó vára *II.* 539, 551,
III. 27.
 Fraknoi V. Monumenta Comi-
 tialia Regni Hungariae *III.*
 435, 442.
 — Mon. Comet. 450.
 Frankok *I.* 49, 52, 54, 60, 62,
 64, 72, 87, 94, 100, 108, 109,
 125, 173.
 Frankonia *II.* 112, 127, 187,
 216, 217, *III.* 43, 385.
 Frastenz helység 236, 237.
 Franzensfeste *II.* 168.
 Frauenberg *I.* 290, 301.
 Frauenburg *II.* 31.
 Frauenfeld városa *I.* 491.
 Freiberg városa *I.* 479.
 Freiburg városa *I.* 491, *II.* 61,
 260, 279, 514, *III.* 73, 151.
 Freising *I.* 59.
 Freisingi püspök *I.* 79, 82,
 119, 161, 164, 188, 189.
 Freisingi Ottó történetirő *I.*
 391.
 Freistadt *I.* 506, *II.* 80, 332,
 337, *III.* 40.
 Freistritz vára *III.* 179
 Freudenthal ész. Morvaország.
I. 474.
 Friendsberg György cs. vezér
III. 296, 393.
 — Ulrik *I.* 448.
 Friaul *I.* 17, 67, 77, 298, 255,
 334, 342, 408, 410, 461, *II.*
 163, 174, 194, 226, 227, 228,
 243, 250, 273, 274, 317. *III.*
 109, 259, 263, 264, 271, 282,
 285, 296.
 Fried : Kirchengesch. Böhmens
II. 356.
 Fredau *I.* 257.
 Friedensburg O. Ludwig IV.
 der Baier u. Friedrich von
 Österr. von dem Vertrage
 zu Frausnitz bis zur Zusam-
 melnkunft in Innsbruck *I.*
 138.
 Friedland *I.* 480.
 Friedrich : Kirchengeschichte
 Deutschlands *I.* 21.
 Friesach *I.* 188, 190, 209, 245,
 246, 255, 266, 431, 499, *II.*
 16, 43, *III.* 136.
 Friesing Gesta *I.* 232, 233, 236.
 Friesland *II.* 186, *III.* 146.
 Friess : Herren v. Kuenring
I. 377, 415, *II.* 54, 56.
 — H. Albrecht u. die Dienst-
 herren in Österr. *II.* 12, 15,
 54, 406.
 Frigyes *I.* Albrecht fia *II.* 93,
 94—100, 106—111, 113, 123
 —131, 133. 137—146.
 Frigyes, ansbachi, bayreuthi
 gróf *III.* 249.
 Frigyes badeni Hermann fia
I. 448.

- I. Frigyes Barbarossa *III.* 343.
- II. Frigyes *I.* 269, 270, 271, 319, 327, 328—330, 332, 333, 335, 340, 343, 345, 346, 345, 348, 350—360, 361, 365—370, 372, 373, 379, 386, 387, 389, 396, 402, 413, 414, 415, 416, 418, 420, 424, 436, 449, 451, 489, 490, 492, 495, 416, *II.* 5, 9, 12, 21, 70, 85, 114 116, 380.
- III. Frigyes csász. *II.* 248, 493, 496, 497, 498, 500—516, 519, 521, 523, 524, 526—547, 549—551, 564, *III.* 3—6, 13, 17, 19, 21, 22, 24, 27, 32, 37, 38, 41, 42, 48, 50, 53, 58, 60, 61, 83, 115, 118—123, 125—127, 131—133, 135, 136, 138, 146, 147, 151, 153, 154, 172, 173, 175, 176, 184, 194, 197, 198, 200, 218.
- IV. Frigyes *II.* 286, 295, 311, 434, 435—439, 441, 442, 443, 444—449, 450—470.
- Frigyes brandenburgi választófejedelelem *II.* 414, 431, 432, 433, 495, *III.* 7, 15, 92.
- Frigyes brandenburgi örgróf *II.* 401, *III.* 258.
- Frigyes Fenséges Henrik fia *II.* 36.
- Frigyes Tutó örgróf *II.* 37, 56.
- Frigyes, harczias *II.* 9, 89, 105, 107, 122.
- Frigyes, meissenai örgróf *II.* 58, 89, 103, 191, 408.
- Frigyes, nürnbergi vágróf *I.* 485, 503, *II.* 129, 374.
- Frigyes, István bajor herceg fia *II.* 214.
- Frigyes, Lipót fivére *II.* 315, 333, 334, 336, 339, 340, 341, 348, 349.
- Frigyes, Ottó brandenburgi örgróf unokaöccse *II.* 216.
- Frigyes, pfalzi választófejedelem *III.* 23, 156, 157.
- Frigyes, Rud. v. Habsb. bátyja *II.* 88.
- Frigyes, stájer, Ernő herceg fia *II.* 482, 484, 488, 490, 491, 497.
- Frigyes szász herceg *II.* 482, 485, *III.* 329, 357.
- Frigyes szász kir. *I.* 327.
- Frigyes sváb hercz. *I.* 222, 223, 276.
- Frigyes thüringiai tartom. gróf fia *II.* 87, 131.
- Frigyes, II. Vladisláv fia *I.* 253, 260, 300, 301, 305—310.
- Fronauer Gamarett *III.* 35, 36, 38, 40, 41, 52, 123.
- Froissart *III.* 348.
- Fruzsina, II. Géza utódjának anyja *I.* 297.
- Fugger Ehrenspiegel *II.* 464.
- Fugger család *III.* 229, 287.
- Futak *II.* 565.
- Füllenstein Herbord *I.* 467.
- Fuchs Abt Heinrich II. von Admont u. seine Zeit *II.* 13.
- Fuchsmagen János d., tiroli Zsigmond titkára *III.* 188, 342.
- Fusach bodeni tó mellett *II.* 276.

- Fülöp Ágost francz. kir. *I.* 264, 321, 326, 482.
 Fülöp aquilejai patriárka *I.* 454, 455, 459.
 Fülöp fermoi püspök *II.* 17.
 Fülöp kölni érsek *I.* 311.
 Fülöp Mária, milanói herczeg *II.* 467.
 Fülöp salzburgi érsek *I.* 409, 420, 421, 423, 426, 436, 437, 438, 440, 449, 450, 452, 453, 461, 497.
 Fülöp sváb hercz. később kir. *I.* 318, 319, 322, 323, 324, 327, 331, 332, 337, 406, 489.
 Fürstenberg gróf *II.* 285, *III.* 336, 339.
 Fürstenburg vár, Vintschgáu *II.* 435.
 Fürstenwalde *II.* 216.
 Fürstenfeld *III.* 17.
 Fülöp burgundi hercz. *III.* 23, 82.
 Fülöp Miksa fia *III.* 165, 147, 168, 171, 208, 240, 243, 244, 245—247, 252, 253.
- G.
- Gabromayus (Windisch-Garten) *I.* 18.
 Gail-völgy *I.* 18,
 Gaissmayr Mihály *III.* 385, 394, 395.
 Galeazzo János *III.* 131.
 Galeazzo Sforza F. fia 220, 221, 226.
 Gallia *I.* 2, 7, 18, 26, 31, 33.
 Gallienus császár *I.* 30.
 Galenus *III.* 333.
 Galiczia *I.* 104.
- Gallok *I.* 5.
 Gammelsdorf *II.* 108, 111.
 Garai László nádor *II.* 487, 492, *III.* 18, 19.
 Garai Miklós bán *II.* 527.
 Garam folyó *I.* 33, 104, 167, 457.
 Garda tó *I.* 299, 408, *II.* 163, 174, 441, 467, *III.* 306.
 Gargazon patak *I.* 401.
 Garibaldo Tassilo fia *I.* 46, 55, 56.
 Garnstein ezüstbánya Klausen mellett *III.* 56.
 Gars András plebános *II.* 349.
 Garsten *I.* 214.
 Gartein város *III.* 386.
 Gasteini völgy *I.* 4.
 Gaudenz, matschi gondviselő, Kirchberg grófja *III.* 189, 190, 192.
 Gazdag György bajor lands-huti hercz. *III.* 247.
 Gebhard beugeni v. rebgaui gróf *I.* 254.
 Gebhard brandenburgi püspök *II.* 26.
 Gebhard érsek *I.* 390.
 Gebhard regensburgi püspök *I.* 172, 173, 176.
 Gebhard B. Die Gravamina der deutschen Nation gegen den röm. Hof *II.* 523, *III.* 379.
 Gebhard salzburgi érsek *I.* 105, 108, 114, 115.
 Geiger: Renaissance u. Humanismus *III.* 212, 348.
 Geissel: Die Schlacht am Haselbühel *II.* 64.

- Gelbe, Herz. Johann von Gör-
 litz *II.* 218.
 Geldern *III.* 146, 148, 155, 163,
 165, 231, 236
 Gellért, mainzi érsek *II.* 45,
 46, 58, 60, 68, 70.
 Gelonok *I.* 39.
 Genaunok *I.* 9.
 Gent városa *III.* 163, 166.
 Gentilis bíboros *II.* 84.
 Genua *II.* 264, 273, *III.* 219,
 246, 279, 280, 290, 298.
 Gepidák *I.* 33, 36, 56.
 Gepzenstein Berthold *II.* 32.
 Gerbert: Tophographia *II.* 219.
 Gera városa *III.* 414.
 Gerbirg *III.* Lipót osztr. ör-
 gróf nővére *I.* 274.
 Geréb Mátyás *III.* 138.
 II. Gergely pápa *I.* 58, 59.
 III. Gergely pápa *I.* 59.
 VII. Gergely pápa *I.* 200—205,
 207, 210, 219, 239, 289, 319,
 390.
 IX. Gergely pápa *I.* 339, 357,
 414.
 X. Gergely pápa *I.* 482, 483,
 492, 494—496.
 XII. Gergely pápa *II.* 362,
 363, 366, 370.
 Gergely bíboros *I.* 331.
 Gergely, Vas megye ispánja,
 Egyed tárnokmester fivére,
 450, 460.
 Gerlach mülhhausenipát *I.* 303.
 Gerlach, mainzi érsek *II.* 186.
 Germania *I.* 23, 24.
 Germánok *I.* 14, 26, 27—36,
 40, 43.
 Gerold, frank gróf *I.* 66, 70,
 75, 90.
 Gertruda badeni Hermann neje
I. 424.
 Gertrud *II.* Frigyes nővére *I.*
 356, 359.
 Gertrud braunschweigi *I.* 343.
 Gertrud *III.* Konrád leánya
I. 227.
 Gertrud meraniai *I.* 324, 333,
 334.
 Gertrud *I.* Frigyes unokája *I.*
 390, 391, 392, 414, 416, 417,
 418, 419, 430.
 Gertrud osztr. hercegnő *I.*
 287, 288.
 Gervinus: Gesch. der deutsch.
 Dichtung *I.* 395.
 Gevics *I.* 475.
 Géza fejedelem *I.* 131, 305.
 Géza Béla kir. fia *I.* 179, 150,
 151.
 II. Géza m. kir. *I.* 228, 239,
 242, 294, 296.
 Gfrörer Byzantinische Ge-
 schichte *II.* 48.
 Gindely Die böhm. Landtags
 verhandl. *III.* 434, 423.
 Ginzel: Gesch. der Slaven
 Apostel Cyrill u. Methodius
 v. die steier. Liturgie *I.* 96.
 Giotto festőművész *II.* 211.
 Gisilbert admonti apát *I.* 217.
 Gisleberti Chron. Hannon *I.*
 308, 311.
 Giskra János *II.* 527, 553,
 570, 571, *III.* 17, 39, 40, 42.
 Gizella királyné, István özve-
 gyé *I.* 168.
 Glagolita szláv írás *I.* 97.

- Glatz *I.* 480, *II.* 122, 391.
 Glarus városa *II.* 199, 201, 235, 239, 278, 288, 291.
 Gleisdorf *III.* 373.
 Glogau *II.* 162.
 Gluth O. Die Wahl Ferdinand I. zum K. von Böhmen *III.* 422.
 Glurns *III.* 234.
 Glück Die Bisthümer Noricums bes. das Iorchische zur Zeit der röm. Herrschaft *I.* 21, 35.
 Gmünden János *II.* 518.
 Gmunden *III.* 129, 131.
 Gmünd *I.* 517, *III.* 136.
 Gneza *I.* 141, 152.
 Gode István Nürnbergből *III.* 351, 352.
 Goggau, Tarvis közeleben *III.* 133.
 Gorazda (Morva) *I.* 107.
 Gonzága Alajos mantuai helytartó *II.* 159.
 Gosau *II.* 49, 52, 54.
 Gosslar *I.* 232.
 Goss: Skizzen zur vorröm. Kulturgesch. der mittl. Donau-gehenden *I.* 2.
 — Archiv für Siebenbürgische Landeskunde *I.* 10.
 Gottfried karinthiai örgróf *I.* 167.
 Gottfried ennsthalgaui örgróf *I.* 192, 193, 194.
 Gottheben püspöki kolostor *II.* 378.
 Gottschalk pap, *I.* 216.
 Gottschee *III.* 373.
 Gotzius mester *II.* 33.
 Göding a Morva mellett 474, *II.* 79.
 Göllheim (csata) *II.* 63, 116, 129.
 Görlitz *II.* 206, 217, 414, 479, *III.* 8.
 Göss *I.* 194.
 Görschitz *I.* 189.
 Görz *I.* 266, 451, *III.* 104, 110, 259, 270.
 Gösting *I.* 251.
 Göttweih *I.* 214, 220, 389.
 Gradiska *III.* 252, 282, 297.
 Gradner Wiguleis stájer nemes *III.* 62, 73, 189.
 Gradner Bernát *III.* 62, 73, 189.
 Grafenecker Ulrik *III.* 19, 20, 34, 49, 55, 57, 94, 123, 126, 127, 135.
 Grafenecker Wolf *III.* 127.
 Granuar (Garam) *I.* 28.
 Gran-Enzersdorf *I.* 164.
 Grác *II.* 41, 335, 339, 352, 510, 558, *III.* 22, 27, 38, 117, 118, 120, 135, 140, 163, 373.
 Graubünden (Svájcz) *III.* 234, 237, 238, 302.
 Grätz vár *II.* 26, 29.
 Gréc *I.* 81, 261, 268, 337, 379, 431, 506.
 Greifenstein Arnold gróf, *I.* 402, 403.
 Greifenstein grófok *I.* 402, *II.* 190.
 Greifenstein Frigyes *II.* 285.

- Greifenstein vára *II.* 468, 469.
 Greifenburg *I.* 431.
 Greisenecker András *III.* 116, 118.
 Griffen *I.* 189.
 Griffina, Leszko herceg özvegy *II.* 34, 35.
 Grin Baldung *III.* 350.
 Gritti András, provveditore *III.* 272.
 Groitsch-Henrik *I.* 283.
 Groitsch-Wiprecht *I.* 276, 278, 279, 281.
 Grueber Mihály *III.* 392.
 Grueber B. Die Hauptperioden der mittelalt. Kunstentwicklung in Böhmen u. Nachbarländern *II.* 211.
 Grünberg *III.* 86.
 Grunnenstein Albero stajer pohárnok, *I.* 334.
 Grünhagen'. Gesch. Schlesiens *II.* 33, 153, 207, 425, *III.* 10, 109, 446.
 — Die Hussiten-Kämpfe der Schlesier 1420—1435, *II.* 403.
 Grünhagen és Markgraf Lehens- und Besitzurkunden Schlesiens *II.* 557.
 Guben város *II.* 414.
 Gufidaun vára *III.* 65.
 Guido biboros *I.* 289, 320.
 Gunapoldi. Vita Wenceslavi ducis *I.* 136.
 Gundakar gróf *I.* 93.
 Gurkfeld *I.* 82, *III.* 103, 112.
 Gurk völgye *I.* 83, 188, 190, *III.* 112, 137.
 Guta, rom. kir. leánya *II.* 30, *I.* 508, 525.
 — Albrecht osztr. hercz. nővére *II.* 40, 53.
 Gutschmidt, A. Kritik der poln. Urgesch. des Vicentius Kadlubek *I.* 134.
 Gutstein, Burnen *III.* 127.
 Guttheim Die Lage des Bauernstandes am Ende des Mittelalt. vornehmlich in Südwest-Deutschland *III.* 375.
 Günz *I.* 70, 77.
 Gyárfás, (Gervasius) visegrádi püspök. *I.* 291, 294.
 Gyrnau *II.* 198.
 Gyermek Lajos *I.* 399.
 Gyöngyös folyó *I.* 83.
 Győr *I.* 368, 412, 413, *II.* 491, 531, *III.* 129, 467.
 György, brixeni püsp. *II.* 501.
 — passauai püsp. *II.* 344.
 — trieszti püsp. Liechtenstein-házból *II.* 347, 440, 444, 465, 466, *III.* 63, 70.
 — metzi püspök *III.* 163.
 — bajor hercz. *III.* 179, 190, 191, 196, 329.
 — brandenburgi örgróf *III.* 408.
 — szász hercz. *III.* 426, 447.
 — cseh kir. *III.* 423.
 II. Gyula pápa *III.* 257, 262, 278, 279, 281, 283, 286, 287, 288, 292.

H.

- Habern *II.* 402.
 Habichsburg v. Habsburg *I.* 487.
 Habsberg Ulrik, osztrák fővezér *III.* 237.

- Habsburg-ház *I.* 164, 489, *II.* 5, 6, 7, 18, 40, 41, 52, 55, 59, 87, 88, 93, 95, 96, 97, 106, 109, 114, 115, 116, 117, 119, 124, 125, 126, 131, 132, 133, 143, 145, 149, 168, 174, 201, 228, 232, 233, 242, 248, 255, 259, 278, 293, 295, 311, 314, 327, 328, 330, 332, 338, 428, 475, 476, 485, 493, 495, 499, 506, 507, 509, 514, 524, 525, 528, *III.* 3—6, 11, 39, 54, 69, 72, 123, 156, 171, 185, 186, 313, 314, 316, 317, 349, 354, 358, 361, 368, 410, 434, 435, 436, 450, *III.* 240, 243, 246, 451, 423.
- Habsburg Ottó *I.* 278.
- Habsburg Rudolf *I.* 464, 485, 486, 489, 490—500, 502, 503, *II.* 3—16, 21, 22, 24, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 38, 39, 40, 41, 57, 67.
- Habsburg-Laufenburg grófok családja *II.* 47, 201, 433.
- Habsburg-Laufenburg Eberhart *I.* 491.
- Hacke György *III.* 61.
- Hademár melki apát *I.* 334, 34.
- Haderer Zakariás lovag *II.* 337.
- II.* Hadmár *I.* 334.
- III.* Hadmár *I.* 344.
- Hadrián *I.* 15, 16.
- II.* Hadrián pápa *I.* 98, 102.
- IV.* Hadrián pápa *I.* 23, 29, 41.
- Hadstatt Conrad Werner *I.* 518.
- Hagenau *I.* 350, 498. *II.* 48, *III.* 246.
- Hagenbach Péter, Burgund Károly helytartója *III.* 157, 158, 159.
- Haigerloch *II.* 276.
- Haimburg *I.* 168, 171, 173, 174, 338, 382, 387, 419, 428, 501, 504, 513, 509, *III.* 130, 140, 178, 183, 315.
- Hallein *I.* 4, 436.
- Hall *II.* 238, 241, 258, 315, 447, 448, 449, 465, 512, *III.* 194, 221, 341, 382, 386.
- Halsi gróf *II.* 163.
- Hallstatt *I.* 4, *II.* 269.
- Hallstatti-tó *II.* 49.
- Hamburg *II.* 24, 145.
- Hammerstein vára *I.* 279.
- Hansberg Gottschalk *I.* 341.
- Hausruck *II.* 248, 324.
- Hard *III.* 235.
- Hardeck Konrád gróf *I.* 345, 419, 427, *II.* 347.
- Hardeck Ottó gróf *I.* 439, 440.
- Hartberg vára *III.* 178.
- Hartenberg vára *I.* 413.
- Hartmann, brixeni püspök *I.* 242, 243.
- Hartmann, kiburgi gróf *I.* 490, 491.
- Hartmann, Habsburgi Rudolf fia *II.* 40.
- Hartwig regensb. püsp. *I.* 242.
- Harzburg. *I.* 333.
- Haselbach Ebendorffer Tamás, theologus és történetíró *II.* 518.
- Haselbühel *II.* 63.
- Haselgraben *I.* 157, 162, 254.
- Hasenburgok *III.* 98.
- Hasenburgi Zbingó Zajic *II.* 361—377.

- Haslank családja *I.* 378.
 Haslau Ottó *I.* 464—474 között.
 Hatvan városa *III.* 106.
 Hauser Osvát, kancellár *III.* 325.
 Hédervári Lőrincz, nádor *II.* 489.
 Héderváry Miklós *III.* 179.
 Hedwig, N. Lajos leánya *II.* 274, 280.
 Hedwig tescheni hercegnő *III.* 308.
 Hegau *II.* 456.
 Heiligkrenz *I.* 220.
 Heimraban v. Emmeram *I.* 58.
 Heimbürg György író *III.* 68, 70, 87.
 Heimbürg Ulrik gróf *I.* 453, 456, 506, *II.* 41, 89.
 Hengesburg *I.* 175.
 Hennegau *II.* 186, *III.* 144, 162.
 Henneberg Berthold gróf *I.* 418, *II.* 102, 105, 119, 138.
 I. Henrik *I.* 125—128, 137, 139, 157.
 II. Henrik V. Lipót fia *I.* 394.
 II. Henrik *I.* 130, 132, 144, 146, 147, 148, 162, 163, 183, 190, 245.
 III. Henrik *I.* 150—153, 166—169, 172, 173, 176, 186, 201, 202, 256.
 IV. Henrik császár *II.* 221.
 IV. Henrik *I.* 179, 180, 181, 182, 186, 187, 198, 202—212, 214, 231.
 IV. Henrik boroszlói hercz. *I.* 440, 447, 524, *II.* 34.
 V. Henrik *I.* 139, 187, 218, 222, 238, 275, 276, 277, 282, 488.
 V. Henrik szicíliai hercz. *II.* 152.
 VI. Henrik *I.* 265, 270, 310, 311, 312, 314, 316, 318, 326, 335, 336, 373.
 VII. Henrik *I.* 338, 339, 347, *III.* 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 109, 113, 116, 134, 221.
 VII. Henrik ang. kir. *III.* 168, 170, 240.
 VIII. Henrik aug. kir. *III.* 290, 291, 293, 298, 299, 301, 374.
 Henrik admonti apát *II.* 13, 14.
 Henrik baseli püsp. *I.* 525.
 Henrik berchtesgadeni prépost *I.* 248.
 Henrik Pretiszlav prágai püspök *I.* 311.
 Henrik freisingi püsp. *I.* 574.
 Henrik karantán prépost *I.* 461.
 Henrik kölni érsek *II.* 110.
 Heinrich mainzi érsek *II.* 184, 185, 190.
 Henrik olmützi püsp. *I.* 288, 289, 290.
 Henrik regensburgi püspök *II.* 48.
 Henrik seckau püsp. *I.* 361.
 Henrik, I. Albrecht fia *II.* 93, 96, 129, 130, 132, 135, 143, 154, 156, 157, 160, 167, 178.
 Henrik Alsó-Bajororsz. hercz. *I.* 459, 460, 486, 501, 503, 504, 514, 519, 525, *II.* 14, 125, 144, 167, 168, 172, 176.
 Henrik Alsó-Szilézia hercege *I.* 364.
 Henrik bajor herczeg *I.* 129,

- 130, 133, 141, 160, 184, 223, 225, 226—230, 232, 447, 485.
 Henrik bajor-landshuti hercz. *II.* 344.
 Henrik, Berthold fia *I.* 161, 403.
 Henrik brabanti herczeg *I.* 324, 333.
 Henrik, Csehország királya *II.* 226.
 Henrik, II. Frigyes császár fia *I.* 349, 384.
 Henrik glogaui herczeg *II.* 34.
 Henrik görzi gróf *II.* 100.
 Henrik hesseni tartom. gróf *III.* 157.
 Henrik istriai örgróf Andechs-házból *I.* 341, 343, 406, 450, 474.
 Henrik, jaueri herczeg *II.* 151.
 Henrik, Karinthia hercege *II.* 60, 63, 81, 86, 88, 89, 94, 98, 102, 110, 111, 153, 156, 168, 170.
 Henrik lavanti gróf *I.* 187.
 Henrik liegnitzi hercz. *II.* 34.
 Henrik, VI. Lipót fia *I.* 338, 343, 345, 346.
 Henrik meissenigróf *I.* 348, 360.
 Henrik, a Nordgau örgrófja *I.* 161, 163.
 Henrik (Oroszlán) *I.* 231, 232, 233, 234, 239, 244, 254, 265, 288, 318, 405.
 Henrik osztr. hercz. *I.* 233, 234, 235, 237, 246, 247, 250, 251, 252, 257, 288, 291.
 Henrik, Podiebrad fia *III.* 15, 54, 55.
 Henrik rajnai pfalzgróf *I.* 321.
 Henrik sagani hercz. *I.* 153.
 Henrik szász hercz. *I.* 120, 125, 226.
 Henrik thüringiai gróf *II.* 40.
 Henrik tótországi bán *I.* 498, vagy 499.
 Henrik és János, Lipa Henrik fiai *II.* 163.
 Heraclios császár *I.* 47.
 Herberstein György vitéz *III.* 374.
 Herzegovina *I.* 13. *III.* 102.
 Hericourt városa *III.* 159.
 Hermanarich *I.* 43.
 Hermann badeni örgróf *I.* 419, 420, 421, 423, 424, 425.
 Hermann brandenb. örgróf *II.* 58, 79.
 Hermann, Karantán hercz. *I.* 245, 247, 251, 253, 255, 256.
 Hermann türingiai tartományi gróf *I.* 321, 360, 415.
 Hermsdorf Gera mellett *I.* 302.
 Herodot *I.* 39.
 Herzfeld *I.* 389.
 Herulok *I.* 27, 35, 36, 52.
 Herdin (Franciaországban) *III.* 171.
 Hessen *II.* 272.
 Heszler György biboros *III.* 139, 163.
 Hiartberg városa *III.* 117.
 Hitzing *III.* 43.
 Hildebrand pápa *I.* 200, 207.
 Hiltmar prágai polgár, Fridinger fia *II.* 89.
 Hinderbach János *III.* 340.
 Hinkmar, rheimsi érsek *I.* 111.
 Hippokrates *III.* 338.

Hirschau *II.* 380.
 Hirschberg Gebhád gróf *I.* 409,
 410, *II.* 54.
 Hintberg vár *I.* 427.
 Hochberg gróf *II.* 285.
 — Erzs. örgrófné *III.* 61.
 Hochenoch Rudolf *II.* 15.
 Höchst *II.* 276.
 Hod tava *II.* 17.
 Höflein *I.* 348.
 Hohenberg grófok *I.* 518.
 Hohenberg Rudolf gróf *II.* 276.
 Hohenburg *I.* 23, *III.* 367.
 — János *III.* 139.
 Hohenems *II.* 276.
 Hohenmarkt, (Bécs) *II.* 345.
 Hohenmauth, városa *I.* 323, *II.*
 90, 398, *III.* 95, 99.
 Hohensalzburg *III.* 386.
 Hohenwart Pilgrin *I.* 256.
 Hohenzollern ház *II.* 475, *III.*
 14, 53.
 Holbein, Hans, festő *II.* 211.
 Holics vára *II.* 163, 537.
 Hollandia *II.* 69, 186.
 Hollandiai Vilmos *II.* 40, 186.
 Hollenburg *I.* 83, *III.* 43.
 Holstein *II.* 48.
 Holstein-Schauenburg grófok
 I. 478.
 Homonnai Ferencz *III.* 450.
 VII. Honorius pápa *I.* 240.
 Horác *I.* 9, *III.* 243.
 Horazdiowitz vára *II.* 88.
 Horn vidéke *II.* 81, 411.
 Horvát Gáspár *III.* 450.
 Horvátország *I.* 366, 515, *II.*
 553, *III.* 103, 104, 109, 111,
 126, 131, 185, *III.* 222, 406,
 407, 480, 443.

Hot városa *II.* 414.
 Hradisch *III.* 10, 99.
 Hradsin városa *II.* 101, 141,
 319, 386, 391, 395, 397, 398,
 II. 400.
 Hugonet *III.* 163.
 Hübner János tanár *II.* 361.
 Huckbert herczeg *I.* 60.
 Huller Zsigmond *II.* 300.
 Humbercourt gróf *III.* 163.
 Hunok *I.* 32, 43.
 Hunyadyak *III.* 17.
 Hunyady János *II.* 527, 529,
 530—534, 537, 539, 552,
 553, 558, 559, 561, 562, 564,
 565, *III.* 308.
 Hunyady László *II.* 553, 554,
 562, 565, 566—571, 573, *III.*
 17.
 Hunyady Mátyás *II.* 565, 571,
 III. 17, 25, 105, 143.
 Hurr Miklós *II.* 387, 389.
 Husitz Chrosmata *II.* 30.
 Huss János *II.* 296, 359, 360,
 361, 363, 365—373, 376—
 381, 386.
 Hynko, Podiebrád György fia
 III. 54, 55.

I.

Iglau *I.* 423, 476, 524, *II.* 94,
 400, 401, 410, *III.* 10, 13,
 89, 96.
 Ill *II.* 276.
 Illyr félsziget *I.* 30.
 Illyrek *I.* 1, 3, 5, 7.
 Illyricum *I.* 6, 11, 12, 31.
 Ilona, Géza herczeg nővére *I.*
 251.
 Ilwolf. Die Einfälle der Os-

- manen in die Steiermark *III.*
 105, 112, 222.
 Imoschi *I.* 48.
 Imre m. kir. *I.* 321, 330, 331.
 Imst *II.* 468.
 III. Incze pápa *I.* 319, 321,
 322, 324, 326, 342.
 IV. Incze pápa *I.* 370, 415,
 418, 433, 478, *II.* 231.
 VIII. Incze pápa *III.* 170.
 Indogerman v. árja népek *I.* 38.
 Ingenuinus *I.* 22.
 Ingolstadt *I.* 65, *III.* 342, 382.
 Inn folyó *I.* 9, 12, 13, 18, 53,
 54, 121, 401, 402, 410, *II.*
 98, 127, 143, 144, 147, 148,
 251, 431, 503, *III.* 320, 382.
 Innichen kolostor *I.* 46, 62,
 400.
 Innsbruck város *I.* 408, 409,
II. 143, 156, 157, 158, 239,
 241, 258, 316, 341, 438, 448,
 452, 512, *III.* 40, 64, 68,
 176, 184, 188, 191, 195, 197,
 250, 261, 271, 284, 324, 332,
 351, 353, 355, 377, 384, 386,
 387, 389.
 Interlaken *II.* 291.
 Inzersdorf *III.* 43.
 Ipoly *I.* 33.
 Ips *I.* 83, 505, *III.* 142.
 Ipsen *III.* 41.
 Isár folyó *II.* 172.
 Ischia szigete *III.* 224.
 Ischl *II.* 269.
 Isel völgye *I.* 46.
 Isen folyócska *I.* 127, 128,
 129.
 Isenberg Dither *III.* 24.
 Isis (Isten) *I.* 20.
 Island *II.* 118.
 Istria *I.* 11, 18, 36, 48, 72, 73,
 77, 184, 197, 198, 199, 405,
 406, *II.* 243, 261, 264, 268,
 335, 520, *III.* 110, 111, 252.
 I. István kir. *I.* 131, 147, 164,
 165, 168, 169.
 III. István m. kir. *I.* 297.
 IV. István m. kir. *I.* 297.
 V. István m. kir. 453, 454,
 455, 458, *II.* 17.
 István III. Béla fia *I.* 437, 438,
 440, 441, 454.
 István bajor hercz. *II.* 74, 90,
 107, 213, 234, 237, 238, 306.
 II. István bajor ingolstadti
 hercz. *I.* 447.
 István, Lajos császár fia *II.*
 180.
 István pápa *I.* 106.
 István pfalzgróf Elzászban *II.*
 456.
 István utószülött *II.* Endre
 unokája *II.* 20.
 Isny János *II.* 466.
 Ita, Pfullendorf Rudolf, gróf
 és Wulfilda, Büszke Henrik
 bajorhercz. nővérének leánya
I. 488.
 Italia *I.* 2, 8, 9, 12, 13, 16,
 28, 35, 36, 37, 65, 72, 77,
 80, 104, 270 398.
 Iza bég boszniai helytartó *III.*
 109, 110.
 Izabella spanyol infansnő, Jo-
 hanna nénye *III.* 224, 243.

J.

Jader (Zara) *I.* 17.

Jagello ház *III.* 313, 314.

Jaffé *III.* Konrád *I.* 226, 423.

Jaispitz-Kunstadt Henrik *II.* 323.

Jakab, badeni örgróf *II.* 513,
III. 252.

Jakab Carrara fia *II.* 317.

IV. Jakab, skót kir. *III.* 295.

Jakub Basa *III.* 222, 406.

Jamnitz városa *II.* 400.

Janow Mátyás *II.* 357.

János, alexandriai patriárka
II. 215.

János Bátor Fülöp fia *III.* 144, 145.

János bazini gróf *III.* 26.

János brixeni püspök *II.* 241,
258.

János Galeazzo fia *III.* 220.

János Csehorsz. kir. *II.* 110,
111, 112, 113, 119, 123, 124,
125, 129, 132, 143, 145, 147,
149, 150, 151, 153, 156, 157
—170, 172, 176, 178, 182,
185, 186, 187, 203.

János görliczi hercz. *II.* 304,
306, 307.

János gurki püsp. *II.* 275.

János cseh kir. fia *II.* 177—
180, 203, 207.

János francz. kir. *III.* 144—
162.

János Gaissmayr fivére *III.* 395.

II. János Habsb. Rudolf fia
II. 91, 95—96.

János VII. Henrik fia *II.* 101
102, 104—106.

János Istria hercege *I.* 73.

János kalocsai érsek *II.* 23.

János IV. Károly öcsese *II.* 218, 242.

János luxemburgi *II.* 180.

VIII. János pápa *I.* 102, 103.

IX. János pápa *I.* 109.

XXII. János pápa *II.* 134, 135.

XXIII. János pápa *II.* 459.

János brandenburgi fejedelem
I. 485.

János Habsburg—Lauenburg
gróf *II.* 198.

János prágai püspök *II.* 88.

János steinaui hercz. *II.* 152,
153.

János Szapolyai Istv. fia *III.* 308.

János szász választófejedelem
III. 425.

János Szobjeszlav *II.* 218.

János szász-lauenburgi hercz.
I. 485, *II.* 112.

János tiroli gróf *II.* 174, 175.

János troppauai és ratibori her-
cege *II.* 308, 318.

János viktringi apát *II.* 169.

János zenggi püspök *II.* 487.

Jaromir város *I.* 144, 146, 147,
149, 150, 202, 284, *II.* 90,
397.

Jarozslav orosz nagy fejede-
lem *I.* 147.

Jazomirgott Henrik *I.* 253.

Jazygok *I.* 27, 28, 33

Jägerndorf *I.* 364, *III.* 177.

Jedenspeigen *I.* 520, 522.

IV. Jenő pápa *II.* 417, 481,

- 482, 491, 518, 519, 520, 522, 526.
- Jenzenstein János *II.* 299.
- Jeromos krétai érsek *III.* 85.
- Jeruzsálem *I.* 163, 165, 217, 230.
- Joakim brandenburgi választó. *III.* 357.
- Joakim tárnokmester *I.* 499, 500, 501.
- Jodok v. Jost morva örgróf *II.* 218, 298, 303—309, 312, 313, 318, 320, 322, 323, 325, 336, 337, 341, 342, 374.
- Johanna brabanti és limburgi hercegnő *III.* 144.
- Johanna László nápolyi kir. leánya *II.* 318, 326.
- Johanna osztr. Ferdinánd leánya *III.* 241, 243, 247.
- Johnsbach város *III.* 394.
- Julian della Rovere (későbbi *II.* Gyula pápa) *III.* 276.
- Jordan (Palacky). Die Vorläufer des Hussitentums in Böhmen *II.* 357.
- Das Königsthum Georgs v. Podiebrad *III.* 73.
- Jordanes. De origine Getarum *I.* 39, 44, 48.
- Jodok boroszlói püspök *III.* 11, 77, 81, 83, 86, 89.
- Joniai tenger *I.* 30.
- Jorga Farkas kapit. *III.* 381.
- Judenburg *I.* 456, 506, *II.* 16, 503.
- Judicaria *I.* 68, *II.* 316.
- Judith Arnolf leánya *I.* 128, 130, 131.
- Judith Henrik hercz. atyjának nővére *I.* 231.
- Judith (magy. Zsófia) *I.* 176.
- Jufahl város *II.* 235.
- Julius Caesar *I.* 7, *II.* 221, 224, 351.
- Julium Carnicum *I.* 18.
- Jung. Die roman. Landschaften *I.* 11, 30, 34—35.
- Römer u. Romanen in den Donauländern *I.* 11.
- Jungbunzlau *I.* 306.
- Jupiter Bedaius *I.* 20.
- Jupiter Dolichenus *I.* 20.
- Jupiter Heliopolitanus *I.* 20.
- Jura hegys. *II.* 279, *III.* 145.
- Juristics Miklós *III.* 417, 443.
- Justingen Anzelm, fitaus ministerialis *I.* 347, 353.
- Justinger. Berni krónika *II.* 282, 432.
- Eidgenössische Abschiede *II.* 452, 454.
- Justinian. Die Vögte v. Matsch *III.* 435.
- Justinus *I.* 2, *III.* 343.
- Juvarum *I.* 17, 19, 57.
- Jülich ház *II.* 186.
- Jülier *III.* 146.

K.

- Kabold *III.* 27.
- Kacziáner János *III.* 443, 447.
- Kadán *I.* 364.
- Kadolach, Erich friauli örgróf utóda *I.* 73.
- Kageri Behaim Albert passauai fődiakonus *I.* 357, 358, 361.
- Kálmán magy. kir. *I.* 274, 277, 280, 350.

- Kaltern *I.* 402.
 Kalykadnus folyó *I.* 263.
 Kamp folyó *I.* 33, 68, 76, 162, 163.
 Kanden városa *III.* 89.
 Kanizsai m. főúri család *III.* 179, 181.
 Kanizsay János *III.* 311.
 Kanker szoros (Krajna) *III.* 40.
 Kanzelin (Lancelin?) *I.* 487.
 Kapell Ulrik *I.* 522.
 Kapella hegység *I.* 3.
 Kapellek családja *I.* 378.
 Kapisztrán János *II.* 542.
 Kappel városa *III.* 116.
 Kappel Frigyes *III.* 170, 193.
 Kaproncza *III.* 110.
 Karantán Fülöp *I.* 446, 447, 461, 525.
 Karantánok *I.* 63, 66, 71, 79, 87.
 Karavánkák *I.* 13.
 Karinthis *I.* 3, 13, 17, 45, 49, 62, 63, 77—81, 83, 87, 93, 104, 107, 166, 114, 117, 128, 130, 131, 133, 167, 175, 183—190, 198, 199, 205, 203, 214, 215, 230, 245, 251, 257, 264, 266, 343, 349, 354, 391, 403, 408, 410, 421, 431, 438, 450, 453, 456, 459, 461, 497, 498, 504—507, *II.* 4, 6—8, 46, 59, 60, 90, 94, 101, 106, 155, 156, 157, 160, 162, 168, 170, 173, 174, 181, 182, 189, 193, 194, 196, 224, 236, 243, 256, 257, 268, 269, 273, 286, 293, 294, 295, 311, 333, 335, 337, 339, 340, 464, 505, 524, *III.* 47, 110—112, 117, 133, 137, 252, 266, 297, 324, 333, 364, 366, 372, 374.
 Karlmann Károly fia *I.* 60, 64, 92—94, 99, 100, 104, 107.
 Karlstein vára *II.* 210, 306, 308, 398, 405.
 Karnburg *I.* 63, 188.
 Karnok *I.* 3, 6.
 Karolingok *I.* 20, 119, 130, 151, 159, 160, *II.* 157, 158, 162, 183, 194, *III.* 146.
 II. Károly náp. király *II.* 22.
 III. Károly *I.* 104, 105, 107.
 IV. Károly kir. *II.* 136, 137, 85—92, 200, 4—18, 24—28, 30—33, 37, 41, 42, 46, 47, 250, 254, 255, 256, 257, 260, 277, 296, 355, 357, 360, 505, *III.* 6, 9, 145, 219, 423, 431, 432.
 V. Károly spanyol király *III.* 257, 318, 319, 354, 355, 356, 358, 360, 361.
 VII. Károly francia király *II.* 508, *III.* 7.
 VIII. Károly francia király *III.* 166, 168, 169, 170, 171.
 Károly magyar király *II.* 110, 132, 144, 170, 171.
 Károly bádeni örgróf *II.* 547.
 Károly burg. herceg *III.* 99, 150, 151, 152, 157, 159, 160, 161, 162, 305.
 Károly meroving herceg *I.* 60, 4—6.
 Károly morva örgróf *II.* 174, 175, 178, 179, 181, 183, 184, 185, 186, 187.
 Károly münsterbergi herceg *III.* 405, 424, 428.
 Károly örgróf *II.* 173.

- Károly szicíliai király *I.* 502.
 Károly tiroli gróf *II.* 174, 175.
 Károly János cseh herceg
 fivére *II.* 178, 182.
 Károly Miksa unokája *III.* 297.
 289, 304, 312, 316, 343, 344,
 346, 353, 355, 364, 374, 387,
 391.
 Kárpátok *I.* 27, 33, 37, 43,
 149, 364.
 Karst hegység *I.* 3, 18.
 — *II.* 243, *III.* 104, 110, 111,
 260, 273.
 Karthágó *I.* 1.
 Kassa *II.* 491, *III.* 185, 437.
 Kastília *III.* 243, 247, 252,
 274, 298.
 Kastiliai Alfonz *I.* 449.
 Kastiliai X. Alfonz *I.* 482, 495.
 Kastiliai Izabella *III.* 243, 247.
 Katalin bádeni örgrófné *III.*
 58.
 Katalin Habsburgi Rudolf le-
 ánya *I.* 153.
 Katalin *III.* Károly leánya *II.*
 192.
 Katalin Lajos magyar király
 leánya *II.* 215.
 Katalin Miksa legifjabb uno-
 kája *III.* 312, 318.
 Katalin *IV.* Rudolf herceg
 özvegye *II.* 213, 241.
 Katalin szerb hercegnő *II.*
 572.
 Katalin Vilmos szász herceg
 leánya *III.* 15, 17, 190.
 Katsch Felső-Mura mellett *I.*
 189.
 Katwalda *I.* 26.
 Kaurim vára *II.* 423.
 Kaunitzok morva nemzetség *I.*
 462.
 Kazarok *I.* 96.
 Kázmér bentheni herceg *II.*
 35.
 Kázmér brandenb. örgróf *III.*
 447, 448.
 Kázmér lengy. kir. *II.* 170,
 171, 183, 184, 214, 232, 241,
 II. 478, 479, *III.* 6, 16, 90,
 91, 98, 102, 105—108, 122,
 124, 125, 176.
 Kehl Henrik *II.* 285.
 IV. Kelemen pápa *I.* 448, *III.*
 319.
 V. Kelemen pápa *II.* 134.
 VI. Kelemen pápa *II.* 183, 305.
 VI. Kelemen pápa *II.* 280.
 Keleti Alpesek *II.* 476.
 Keleti Frankónia *I.* 71, 92, *II.*
 414.
 Keleti gót birodalom *I.* 53.
 Keleti Poroszország *III.* 90.
 Keleti tenger *I.* 16, 25, 27,
 43, 145, *II.* 419.
 Kelták *I.* 2, 3, 4, 9.
 Kempten *II.* 456.
 Kenner *I.* 11.
 Keppler *II.* 567.
 Késmárk *II.* 406, 489.
 Kiburg vára *I.* 491, *II.* 196,
 510.
 Kiburg Anna grófnő *II.* 279.
 Kiburg Heilviga grófnő *I.* 490.
 Kienmarkt *II.* 372.
 Kiew *I.* 148.
 Kinizsi *III.* 182, 183, 407.
 Kirchheim Hans dr. *III.* 46, 48.
 Kis Ázsia *I.* 2, 231.

- Kis Klosterneuburgi Krónika
 II. 341, 344.
 Kis Mária-Zell I. 220.
 Kiss Márton I. 221.
 Kis Márton II. 530, 539, III.
 184, 311.
 Kitzbuhel III. 334, 252.
 Klagenfurt I. 17, 82, 251, 452.
 II. 90, III. 110, 112.
 Klam helység III. 178.
 Klamm grófok I. 341.
 Kladrau I. 470, 475, 479.
 Klattau II. 398.
 Klementina Habsburgi Rudolf
 leánya I. 513.
 Klenau Pribik II. 409, 422.
 Klingenbergek II. 30.
 Klingenberg Burchhardt I. 467.
 Klingenbergi Krónika II. 284,
 290, 429, 431, 464, 507.
 Klewe III. 146.
 Klosterneuburg I. 219, 389,
 390, 427, 505, III. 41, 130,
 178.
 Koblenz III. 385.
 Köcsky Sándor II. 127.
 Koczal herczeg I. 90, 97, 98,
 102.
 Kofel fellegvára III. 286.
 Kolin I. 524, II. 90, 104, 401,
 558.
 Kolmár III. 158.
 Köln vsa I. 320, 324, 331, 333,
 382, 383, II. 46, 47, 62, III.
 217, 251, 252, 291, 309.
 Kolowrat család III. 89.
 Komáromi II. 488, 490, III.
 421, 446, 447.
 Kommotau I. 475, II. 396, III.
 89.
- Königbütz II. 403—407, 409,
 415.
 Königgrätz II. 90, 120, 318,
 386, 391, 398, 404, 405.
 Königstätten I. 105.
 II. Konrád I. 148, 149, 151,
 164, 165, 197, 198, 285, 288.
 289, 400.
 IV. Konrád román. kir. I. 355,
 359, 360, 367, 422, 424, 490.
 Konrád ágostrendi szerzetes
 II. 357.
 Konrád freisingi püsp. II. 352.
 Konrád kölni érsek I. 444.
 Konrád mainzi érsek I. 265,
 284.
 Konrád passauai püsp. I. 222,
 228, 242, 243, 246, 384.
 Konrád salzburgi érsek I. 244,
 II. 42, 90.
 Konrád bajor herczeg I. 173,
 175, 176.
 Konrád brunni I. 213, 273.
 Konrád a bátor frank I. 119,
 120.
 III. Konrád, Frigyes öcsese I.
 223, 225, 228, 230, 231, 234,
 241, 256, 286, 287, 290, 291.
 Konrád kincstartó II. 100.
 Konrád lotharingiai hg I. 129.
 Konrád Lutold fejedelem fia
 I. 281.
 Konrád morva örgróf I. 309,
 310.
 Konrád nürnbergi gróf I. 354.
 Konrád ölsi herczeg II. 153.
 Konrád Ottó znaimi fejedelem
 I. 251, 253, 281, 290, 304,
 305, 307, 308, 309, 311.

- Konrád I. Ottó követője *I.* 185, 186, 202, 211.
 Konrád tecki herczeg *II.* 190.
 Konradin *I.* 413, 445, 446, 448, 449, 490, 502, *II.* 61.
 Konradinok *I.* 114.
 Konstantia Frigyes herczeg nővére *I.* 348, 414t
 Konstantia Imre m. k. nővére *I.* 391, 398, 331.
 Konstantia II. Vilmos nagy-nénje *I.* 265.
 IX. Konstantin pápa *I.* 44.
 Konstantin *I.* 48.
 Konstantinápoly *I.* 87, 165, 231, 262, 298, *II.* 563, 564, *III.* 82, 221, 331, 416.
 Konstancz *II.* 47, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 432, 450—454, 457, 458, 459, 463, *III.* 185, 236, 253, 254, 255.
 Korbáviai grófok *III.* 417, 443.
 Korbáviai János *III.* 311.
 Körmend vsa (csata) *III.* 20.
 Korneuburg *I.* 345, 346, 347, 380, 460, *II.* 345, 538, 555, *III.* 13, 41, 52—55, 130, 131, 141.
 Körös város *III.* 110 (megye) *III.* 444.
 Kostel vsa *II.* 94.
 Kosteletz *II.* 121.
 Kőszeg *I.* 454, *II.* 19, 24, 530, 551, *III.* 21, 180, 184.
 Kottauer Ilona *II.* 489.
 Kozma sz.-györgyi és bazini gróf *I.* 368.
 Közép-Alpok *I.* 406.
 Közép-Dniepr *I.* 40.
 Közép-Elba *I.* 137.
 Közép-Európa *III.* 159, 450.
 Közép-March *II.* 433.
 Középső-Mura *I.* 190.
 Közép-Olaszország *I.* 326, 328. *III.* 230.
 Közép-Rajna *I.* 25, 29.
 Közép-Visztula *I.* 141.
 Krachenberger János I. Miksa főjegyzője *III.* 342, 344.
 Kragi Lipót *II.* 44, 396.
 Kraig Konrád *II.* 512.
 Krainburg *III.* 104.
 Krajna *I.* 11, 13, 45, 183, 189, 190, 196, 197, 198, 214, 341, 405, 406, 421, 451, 456, 459, 461, 497, 504, 508, *II.* 4, 7, 8, 90, 94, 106, 155, 169, 174, 194, 267, 269, 294, 295, 333, 335, 337, 339, 380, 462, 506, 524, *III.* 47, 103, 109—112, 119, 130, 137, 266, 324, 333, 364, 366, 373, 381, 406, 407, 408, 413.
 Krakó *I.* 140, 144, 151, 364, *II.* 34, 35, 36, 44, 81, 84, 151, 184, 478, 486, 487.
 Krakowetz vára *II.* 372.
 Kranach Lukács *III.* 350.
 Krappitz Odera mellett *III.* 107.
 Kraubat *I.* 255.
 Krems *I.* 344, 508, *II.* 4. 196, *III.* 13, 52, 55, 129, 130, 135, 142.
 Kremsmünster *I.* 47, 62, 214.
 Kreps Miklós tudós *III.* 63.
 Kreutzberg *III.* 260.
 Kristóf bajor hercz. *II.* 478.
 Kristóf György bajor hercz. unokatestvére *III.* 179.

Kristóf laibachi püsp. *III.* 285.
 Kristóf württembergi herczeg
 Ulrik fia *III.* 340.

Kroissenbrunn *I.* 441.
 Krok cseh fejedelem *I.* 134.
 Kropfsberg *II.* 462.
 Krum *I.* 87.
 Krummau *I.* 479.

Krusina Henrik *II.* 89.
 Kudua érsek *I.* 393.
 Kuenringek *I.* 361, 378, 397,
 516, 517, *II.* 323.

Kuenring Albero *I.* 427.
 Kuenring Hadamar oszt. mi-
 nisteriális *I.* 254.

Kuenring Henrik *I.* 338, 344,
 515.

Kuenring Luitold *II.* 52, 53,
 55.

Kuenringek vára *I.* 345.
 Kufstein *I.* 53, 402, 413, *II.*
 173, 240, *III.* 249, 250, 252.
 Kuhländchen Felső-Odera mel-
 lett *I.* 479.

Kuin (Prágától délre) *I.* 310.
 Kulics *I.* 276, 285.

Kulm város *I.* 153, 283.
 Kulpa folyó *I.* 3, 7, 13, 48,
 86, *III.* 103.

Kunigunda királyné *I.* 524, *II.*
 25, 27, 29, 30, 34.

Kunigunda IV. Béla magy. kir.
 unokahúga *I.* 443, *II.* 75.
 Kunigunda III. Frigyes leánya
III. 191.

Kuno lotharingiai pfalzgróf *I.*
 186.

Kunigunda Otaka leánya *I.*
 448, 449.

Kunigunda Sváb Fülöp leánya,
I. 323.

Kürnberg *I.* 394.

Kusaly m. vezér *I.* 113.

Kuttenberg *I.* 274, 288, *II.*
 81, 90, 99, 103, 304, 310,
 321, 325, 391, 397, 398, 476,
III. 10, 400.

L.

Laa *I.* 211, 359, 372, 440,
 444, 460, 462, 518, 620, 523,
II. 132, 162, 163, 172, 342,
III. 142.

Laas városa Krajnában *II.* 227,
 250.

Laatsch folyó (Svájcz) *III.* 237.

Lada szláv isten *I.* 41.

Ladomér, esztergomi érsek *II.*
 23.

Lago d'Iseo *III.* 303.

Laibach, *I.* 199, 451, 456, *II.*
 262, 306, 322, 339, *III.* 44,
 104, 110, 260, 406.

I. Lajos *III.* 436.

III. Lajos *I.* 104, 105.

VII. Lajos franczia király *I.*
 230.

IX. Lajos franczia király *I.*
 367, *III.* 149, 159, 159.

XI. Lajos franczia király *III.*
 219, 220.

XII. Lajos franczia király *III.*
 274, 277, 291, 298, 300.

(XII.) Lajos orleansi herczeg
III. 219, 231, 240, 243—246,
 254, 258, 262, 263, 264.

Lajos bádeni gróf *I.* 490.

Lajos bajo herczeg *I.* 326,

- 339, 425, *II.* 548, *III.* 71,
87, 892, 425.
- Lajos bajo király, *II.* 125,
126.
- Lajos bajo Lajos legöregebb
fia *II.* 213, 237.
- Lajos bajo landshuti herczeg
III. 7, 42.
- Lajos bajo pfalcz választó *I.*
484, 485, 486, 486, 502, 503,
504, 505, 518, 519, *II.* 27,
40, 44, 47, 456, 509.
- Lajos brandenburgi örgróf *II.*
178, 180, 181, 182, 187, 188,
189, 191, 199.
- Lajos Felső-Bajorország her-
cege *II.* 48, 107, 111, 112,
113.
- Lajos, gyermek *I.* 112, 119,
156.
- Lajos Henrik bajo herczeg
fivére *I.* 447.
- Lajos ifj. pfalz gróf *II.* 62,
70, 89.
- Lajos István bajo-ingolstadti
herczeg fia *II.* 315, 417,
462, 512.
- Lajos jámbor *I.* 78, 86, 89,
91, 92, 93, 94, 99, 100, 101,
156.
- Lajos magyar király, *II.* 183,
224, 228, 302, 342, 343, 353,
356, 357, 363, 374, 474.
- Lajos Meinhard karinthe her-
czeg fia *II.* 489.
- Lajos Német *I.* 80.
- Lajos II. Ulászló fia *III.* 312,
315—318, 357, 404, 405, 411,
413, 414, 418, 422, 423, 427,
428, 441.
- Lajta *I.* 47, 163, 165, 169, 182,
221, 229, 348, 368, 372, *II.*
19, 23, 145, 347, *III.* 55,
130, 141.
- Lambach *I.* 192, 341.
- Lamberg János *II.* 325, 342,
III. 116.
- Lamberger Frigyes *II.* 566.
- Lambert bajo herczeg *I.* 58.
- Lammovicz *I.* 470.
- Landau *II.* 147, 172.
- Landeck vára, felső-Inn völgyé-
ben *II.* 258, 259.
- Landenberg Hermann marsall
II. 9, 19, 42, 50.
- Landenberg Herman marsall
II. 42.
- Lando Jeromos *III.* 27, 78.
- Landshut *III.* 248.
- Landskon *I.* 380.
- Landstein cseh úr *II.* 304.
- Landstein Vilmos *II.* 121, 125.
- Landstrass *I.* 199, 456, *III.* 136,
- Lang Máté bíboros I. Miksa
tanácsosa *III.* 256, 264, 282,
283 287, 292, 316, 325, 385,
- Lang-Enzersdorf *I.* 163.
- Langenstein Henrik tudós *II.*
272.
- Langensalza *I.* 203, 210.
- La Palisse *III.* 285.
- Lapincs folyó *I.* 83.
- Lassnitz *I.* 189.
- IV. László magyar király *I.*
459, 460, 499, 500, 512, *II.*
17, 18, 20, 77.
- László Konstancia fia *I.* 331.
- László erdélyi vajda *II.* 83, 84.
- László Erzsébet királyné fia
II. 488, 490, 491.

- László magy. kir. *I.* 209, *II.* 554—559, 565, 570, 571, 572, 174.
- László nápolyi király *III.* 318, 319, 321, 322, 370, 375.
- László opuliai herczeg nádor *II.* 214, 215. 309.
- László posth. *III.* 3, 6, 9, 7, 17, 19, 76, 90, 105, 147, 423, 436.
- Lateraza város *III.* 286.
- Latobikok városa (Treffen mellett) *I.* 16.
- La Tremouille *III.* 295.
- Laufen *I.* 128.
- Laufenburg *II.* 433, 466, *III.* 149.
- Laun *II.* 86.
- Lauriacum (Lorch) *I.* 14, 22.
- Lausanne, *II.* 523.
- Lausitz *II.* 413, 418, *III.* 8.
- Laux érczöntő *III.* 352.
- Lavamund vára *III.* 179.
- Lavant völgye *I.* 83, 188, 189, 343, *II.* 16, *III.* 112, 137.
- Laxenburg vára *II.* 272.
- Lazan Henrik *II.* 372.
- Lázár, Brankovics György szerb fejedelem legidősb fia *II.* 486.
- Leccei Tancred *I.* 264, 265.
- Lech mező *I.* 65.
- Lech folyó *I.* 52, 61, 130, 404, *II.* 60, 127, 431.
- Lechsgemünd gróf *I.* 421.
- Legnago *III.* 278, 280.
- Lehel v. Lelé magy. vezér *I.* 130, 139.
- Leibnitz *I.* 188, 189, 221, 246, *III.* 52, 136.
- Leisser főtabornagy *III.* 447.
- Leitmeritz *I.* 423, 445.
- Leitomisl *I.* 470, *III.* 95.
- Lénárt görzi gróf *III.* 252.
- Lenbach *I.* 341.
- Lendvai Bánfi, Pál főajtónállómester *II.* 578.
- Lengyelek *I.* 147, 173.
- Lengyelország *I.* 141, 143, 144, 146, 148, 151, 152, 154, 155, 171, 180, 212, 272, 273, 275, 279, 292, 293, 301, 364, 516, *II.* 35, 73, 76, 77, 78, 81, 83, 104, 151, 162, 170, 185, 209, 214, 215, 297, 373, 375, 403, 478, 486, 488, 491, 493, 516, 557, 558, *III.* 82, 90, 98, 105, 108, 109, 122, 124, 211, 314, 416.
- Lenzburg grófok *I.* 489.
- IX. Leó pápa *I.* 174, 175.
- X. Leó pápa *III.* 292, 300, 320, 358.
- Leoben Mürz völgyében *I.* 191, 194, 255, *III.* 392.
- Leobschütz *I.* 475.
- Leszko (a fekete), Krakko. Sandomir és Szieradia hercege *II.* 34.
- Lesztko Lanciez *I.* 440.
- Leuchtenberg Ulrik tartom. gróf *II.* 119.
- Levente herczeg *I.* 171.
- Liburnok *I.* 3.
- Libussa Krok leánya *I.* 134.
- Lichtenburg Krusina Henrik *II.* 395, 396, 398.
- Lichtenburg Rajmond *II.* 99.
- Lichtenburg Ullmann *II.* 88.

- Lichtenburg urak *II.* 103, 121.
 Lichtenwerth János kancellár *II.* 236.
 Liditz vára *II.* 99.
 Liguzinus Guntherus *III.* 345.
 Liechtensteinek *I.* 361, 378.
 II., 306, 430, 540, 541, *III.* 128.
 Liechtenstein András *III.* 259.
 Liechtenstein György *II.* 439, 467, *III.* 285.
 Liechtenstein Henrik *I.* 426, 467.
 Liechtenstein-Nicolsburg János *II.* 262, 305, 322, 347.
 Liechtenstein-Nicolsdorf Henrik *III.* 123, 126.
 Liechtenstein Ottó *I.* 506, *II.* 14.
 Liechtenstein Pál marsall *III.* 268, 325.
 Liechtenstein Ulrik *I.* 397, 423, 424, 466.
 Liechtenstein Vilmos *III.* 568.
 Liegnitz *I.* 361, *II.* 152.
 Lienz *I.* 12, *III.* 252.
 Lilienfeld *I.* 456.
 Lille *III.* 297, 298.
 Limburg *III.* 145.
 Lind *I.* 189.
 Lindau *III.* 228.
 Lindewit szlovének fejedelme *I.* 86, 87.
 Lindolf I. Ottó fia *I.* 129.
 Linpramm salzburgi érsek *I.* 90.
 Lintberga, Desiderius longo-
 bárd király leánya *I.* 62, 65.
 Linth folyó *II.* 289.
 Lintold örgróf *I.* 187, 199, 251.
 Liutpold Adalbert osztr. örgr.
 I. 154, 156, 157, 160, 161,
 162, 167, 170, 277.
 Liutprand longobard király *I.*
 60, 62.
 Linz városa *I.* 341, 353, 354,
 394, 425, 505, 506, *II.* 4,
 49, 80, 168, 169, 172, *III.*
 141, 176, 184, 198, 309, 326,
 328, 366.
 Lipa Henrik *II.* 81, 90, 99,
 100, 101, 102, 120—125,
 163, 323.
 Lipan falu *II.* 423.
 Lipcse *II.* 87, 414.
 I. Lipót *I.* 219.
 II. Lipót *I.* 204, 209, 210, 212,
 215, 216, 219, 234, 253, 254,
 258, 259, 260, 261, 262, 263,
 266, 267, 280, 308, 326, 336,
 337, 340.
 III. Lipót *I.* 215, 217, 218,
 219, 220, 221, 222, 224, 274,
 301, 390, *II.* 203, 255, 261,
 264, 265, 266, 267, 268, 269,
 273, 275—280, 283, 284, 286,
 287, 313, 333, 351, 354, 428.
 IV. Lipót *I.* 224, 225, 226, 227,
 251, 252, 268, 269, 344, *II.*
 286, 287, 291, 295, 311, 315,
 316, 217, 319, 323, 333 334,
 336. 338, 339. 340—351, 428,
 429, 435. 444.
 V. Lipót *I.* 270, 271.
 VI. Lipót *I.* 330—335, 340—
 343, 374, 383, 384, 395, 396,
 452, 516, 519, 520, 521, 523,
 Lipót sackani püsp. *II.* 23, 41.
 Lipót I. Albrecht fia *II.* 91,
 93, 94, 96, 97, 106. 107, 110,
 116, 125, 126, 127, 128, 129,

- 131, 133, 136, 137, 138, 141, 156.
- Lipót IV. Rudolf fivére *II.* 248, 251, 258, 259.
- Liptói és sz.-miklósi Pongrácz *II.* 537.
- Littamum *I.* 18, (Innichen).
- Livius *I.* 2.
- Livorno *III.* 230.
- Lobkovitz család *I.*
- Lobkovitz Miklós *II.* 363, 365.
- Lodenitz *I.* 307, 309.
- Lodron urak *II.* 240.
- Lodron Páris *II.* 466.
- Lodron Péter *II.* 316.
- Lokietek Ulászló Kujávia hercege *II.* 34, 36, 73, 74, 78, 81, 84, 85, 156, 152, 162.
- Lombardia *I.* 146, 338, 344, *II.* 47, 72, 209, 221, 315, 318, *III.* 228, 269, 279, 280, 285, 290, 293.
- Lomnitz Hojer *II.* 30.
- Loncium (Mauthen) *I.* 18.
- London *II.* 358, *III.* 299.
- Longobardok *I.* 36, 39, 52, 80.
- Lonsdorf Ottó *I.* 446.
- Loránt nádor *I.* 442, 457. 459.
- Lorch *I.* 77, 160.
- Lőrincz X. Leó öccse *III.* 320.
- Losoncz *II.* 532,
- Lothar szász herceg *I.* 222, 223, 224, 227, 282, 283, 284, 285, 286, 488.
- Lotharingia *I.* 118, 121, 125, *II.* 509, *III.* 146, 155, 160.
- Lovele helység *III.* 303.
- Löwen (győzelem) *I.* 107.
- Löwenberg Miklós *I.* 459.
- Lucanus római követ *III.* 340,
- Lucka *II.* 87, 159, 161, 164, 174, 176.
- Luciensteig *III.* 235.
- Ludmilla *I.* 136, 137, 138.
- Ludovico Moro, Galeazzo fivére *III.* 220, 221, 224, 225, 228, 240, 241, 278.
- Luitpold örgróf *I.* 113, 116, 118, 132.
- Lujza I. Ferdinánd lánya *III.* 304.
- Lukács esztergomi érsek *I.* 297.
- Lundenburg *II.* 408, 410, 411.
- Lupten János *II.* 429.
- Lussin szigete *I.* 48.
- Lutold Udahrik öccse *I.* 274, 280.
- Luttenburg *III.* 130, 134.
- Lüttich *I.* 265.
- Lützen *I.* 210.
- Luxemburg (vs) *II.* 122, 125, 149, 182, 183, 184, 187, 203, 318, 319, 427, *III.* 145, 146, 147.
- Luxemburg ház *II.* 106, 124, 149, 156, 159, 163, 165, 169, 177, 181, 182, 186, 189, 191, 192, 211, 215, 216, 242, 252, 254, 255, 300, 301, 327, 333, 374, 474, 476.
- Luxemburg Henrik *II.* 94, 103, 104.
- Luxemburg János *III.* 424.
- Luzácia *II.* 36, 184, 213, 308, 309, 374, *III.* 101. 106.
- Luzern városa *II.* 50, 106, 197, 198, 199, 233, 278, 280, 282, 289, 291.

Lygiai törzsök *I.* 27.
 Lyon *I.* 370, 394.
 Ludmilla *I.* 136, 137, 138.

M.

Macheck *I.* 46, 48, *II.* 172.
 Machland *I.* 341.
 Macon *III.* 145, 165, 171.
 Maczedónia *I.* 6, 12.
 Madalvin passauai vikárius *I.* 84, 115.
 Magdeburg *I.* 283, 475.
 Magdolna, VII. Károly francz. kir. leánya *II.* 573.
 Magyar-Bród *I.* 280, 365, 475,
 Magyar-Hradisch *I.* 475, *III.* 95.
 Magyar-Óvár *II.* 19.
 Mährenberg Seifried *I.* 466.
 Mährisch-Neustadt *I.* 474.
 Maidburg gróf *II.* 347, *III.* 4.
 Maienfeld városa *III.* 235.
 Mainz *I.* 25, 179, 212, 221, 248, 259, 308, 318, 324, 330, 349, 350, *II.* 40, 61, 62, 65.
 Maja (Mais-Meran) *I.* 22.
 Majna folyó *I.* 25, *II.* 111.
 Maleschan *II.* 404.
 Malghera *III.* 296.
 Mals *III.* 229, 238.
 Mandling szoros *II.* 16, 54.
 Mangold passauipüspök *I.* 342.
 Manhartsberg *I.* 33.
 Mantua *III.* 27, 281, 282.
 Manuel görög császár *I.* 297, 298.
 Maráno *III.* 296, 297.
 Marc Aurelius *I.* 14.
 March folyó *II.* 201.
 Marchegg *I.* 441, 519, *II.* 342.
 Marchfeld *I.* 36.

M. Crassus *I.* 8.
 Margit, Albrecht hollandiai herceg leánya *III.* 144.
 Margit dán hercegnő *II.* 178, 179, 180, 181.
 Margit Frigyes herceg nővére *I.* 346.
 Margit, VII. Henrik román kir. özvegye *I.* 414, 416, 417, 418, 419, 420, 428.
 Margit, Hollandia, Seeland és Hennegau grófjának leánya *II.* 131.
 Margit, Lajos flandriai gróf leánya *III.* 144.
 Margit, Lipót osztr. herceg legidősb leánya *I.* 337, 338.
 Margit, Miksa és Mária leánya *III.* 164, 165, 171, 240, 255, 264, 289, 291, 299.
 Margit osztr. hercegnő *I.* 434, 442, 443.
 Margit, tiroli Henrik leánya *II.* 154, 157, 160, 167, 174, 177.
 Mária ang. kir. nővére *III.* 297—299.
 Mária, V. István leánya *II.* 74, 77.
 Mária, János cseh kir. nővére *II.* 155.
 Mária, Károly burgundi herceg leánya *III.* 162—164, 310.
 Mária, IV. v. Kun László nővére *II.* 22.
 Mária, Miksa császár unokája *III.* 305.
 Mária, N. Lajos leánya *II.* 215, 216, 474.
 Mária özvegy királyné, Ferdi-

- nánd nővére *III.* 414, 437, 438, 439, 442, 444.
 Mária Saal *I.* 17, 63.
 Maria-Zell *I.* 456.
 Marignano *III.* 300.
 Marini Antonio *III.* 82.
 Mark *III.* 146.
 Markomannok *I.* 26, 27, 28, 33, 51.
 Marobod *I.* 25, 26, 27.
 Marostica *III.* 278.
 Martell Károly *II.* 22, 77.
 Martinswand *III.* 201.
 V. Márton pápa *II.* 368, 385, 414, 415.
 Mazoviai Sándor *II.* 466, 467.
 Masoviai Cimbarka (Cimburgis) Ulászló lengyel kir. nővérének leánya *II.* 350.
 Mastina della Scala *II.* 173, 174.
 Maastricht városa *I.* 382.
 Máté nádor *I.* 522, *II.* 17.
 Mathias Nürenberg (Albertus de Hohenberg) *II.* 55, 72.
 Mathild tusciai örgrófné *I.* 218.
 Mathild Gottfried leánya *I.* 193.
 Matik János *II.* 415.
 Matrei vár *II.* 258, 259.
 Matsch Gaudenz *III.* 193.
 Matsch Ulrik *II.* 230, 235, 239, 511.
 Matteo Visconti *II.* 134, 135.
 Mátyás Király *II.* 568, 569, *III.* 11, 12, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 27, 28, 30, 39, 60, 62, 92—103, 105—113, 115, 116, 118—132, 134, 136, 138, 139—142, 156, 175, 176, 181, 184, 406, 436.
 Mauls *I.* 21.
 Maultasch Margit *II.* 181, 228, 229, 230, 231, 234—241.
 Maurberg (Meilberg) *I.* 211.
 Mautern *I.* 114, 115, 160, 380, *II.* 196, *III.* 38, 139, 178, 392.
 Mayr Márton *III.* 23, 82, 87.
 Mechtild VI. Albrecht pfalzi gróf neje *II.* 514.
 Meckau Menyhért brixeni püsp. *III.* 329.
 Medici család *III.* 290.
 Medici János bíboros (X. Leó) *III.* 292.
 Medici Piero *III.* 223.
 Meerena *I.* 303.
 Meilberg *II.* 163.
 Meinzi Bardo *I.* 154.
 III. Meinhard *II.* 232, 234, 236, 237, 242, 243, 251, 253, 256, 267.
 Meinhard görzi gróf *I.* 266, 407, 409, 410, 490.
 II. Meinhard görzi gróf *I.* 410—413, 420, 421, 424, 431, 514, *II.* 229, 230, 231.
 Meinhard Karinthia hercz. *II.* 46, 48, 49, 60, 160, 213, 229.
 Meinhard tiroli gróf *I.* 503, 505, 506, *II.* 6—8, 14.
 Meissauk *I.* 378.
 Meissau Ottó *I.* 427, 465, *II.* 371.
 Meisseu *I.* 283, 322, 516, *II.* 56, 57, 66, 79, 81, 83, 87, 91, 96, 104, 212, 414.
 Meistermann Ludolf *II.* 365.
 Melach *I.* 401.
 Melegnano helység *III.* 300.

- Melk *I.* 157, 160, 163, 178, 214, 219, 220, 389, 390, 392, 394, *III.* 142.
- Melnik *II.* 125, 423.
- Mennel v. Manlius Jakab *III.* 347.
- Merán *I.* 12, 53, 60, 62, 398, 401, 403, 405, *II.* 189, 437, 461, 468, 469, 511, *III.* 195, 232, 238, 386, 387.
- Merániaiak családja *I.* 407.
- Merseburg *I.* 146, 276, 283, 291, 322, 327.
- Meseritz *III.* 108.
- Meskó tescheni hczg *II.* 35.
- Messina *I.* 316.
- Mestre városa *III.* 296.
- Methodius Theologus *I.* 96, 98, 101, 101, 103, 106, 107.
- Metsch Petzold *III.* 20.
- Metulum *I.* 7.
- Metz *I.* 322, *III.* 508.
- Meissau István *I.* 418.
- Michel Angelo *II.* 210.
- Michelsberg cseh úr *II.* 304.
- Mies ostroma *II.* 512.
- Mies Jakab v. Jakobel mester *II.* 383.
- Miguel Izabella fia *III.* 243.
- I. Miklós pápa *I.* 97, 98.
- III. Miklós pápa *II.* 17, 18.
- IV. Miklós pápa *II.* 21.
- V. Miklós pápa *II.* 498, 522, 544, 563.
- Miklós biboros *II.* 76.
- Miklós Oszkár cseh király természetes fia *I.* 443, 523.
- Miklós patriarka *II.* 226.
- Miklós troppai herceg *II.* 31.
- I. Miksa császár *III.* 193, 195, 196, 197, 201—204, 207—218, 214, 216, 218, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 245—251, 262—270, 274, 275, 277, 280, 282, 287, 289, 291, 299, 302, 304, 305, 306, 306, 308, 309, 310, 311, 814, 315, 316, 318, 349, 340, 321, 323, 324, 325, 326, 328, 331, 334, 337, 341, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 353, 354, 355, 357, 354, 364, 365, 370, 373, 406, 407, 409, 427, 486, 450.
- I. Miksa császár *II.* 203, 228, 229, 330, 231, 282, 233, 237, 239, 240—241, 273. *III.* 41, 50, 54, 163—173, 176, 177, 178—182, 184, 186.
- II. Miksa bajor király *III.* 347.
- Miksa Fülöp unokája lengyel herceg *I.* 132, 382, 401, *II.* 147, 152, 153.
- Milano *I.* 21, 239, 242, 293, 295, 298, *II.* 134, 135, 159, 161, 174, 215, *III.* 132, 219—221, 226, 226, 227 228, 241, 242, 244, 245, 246, 253, 262, 263, 264, 282, 288, 290, 294, 295, 293, 300—469.
- Miletini Boček Dénes *II.* 423, 427.
- Miliko prágai püspök *I.* 316, 321.
- Milota főúr *I.* 466.
- Mincio folyó *I.* 129, 183, 295, *II.* 441, *II.* 265, 302.
- Miracula S. Demetrii *I.* 45.
- II. Miseco v. Mescó *I.* 148, 151.
- Mistek városa *I.* 479.
- Mithras perzsa isten *I.* 21.

- Mitrovicz *I.* 7.
 Mitterburg helység *III.* 270.
 Mittersil Henri1 gróf *I.* 245.
 Mladvanek v. Ladvenko *III.* 32.
 Modena *II.* 159. 161, 164.
 Modenai Tamás festő *II.* 211.
 Modestus püspök *I.* 63.
 Mödling mezőváros, *I.* 163.
 Moesia *I.* 14.
 Moesia *I.* 8.
 Mohi csata *I.* 366.
 Mojmir fejedelem *I.* 89, 91, 108, 109, 216.
 Moldva *I.* 25, 48, 100, *II.* 301, 395.
 Monaco *I.* 9.
 Mönchsberg *I.* 209.
 Mongol faj *I.* 32.
 Monselice *III.* 278.
 Montafon völgye *II.* 428.
 Montbello *I.* 304.
 Montelongo Gergely *I.* 541, 542.
 Montferrat *III.* 229.
 Montfort család *II.* 47, 428, *III.* 61, 233.
 Montfort Bregenz Vilmos gróf *II.* 431, 434.
 Montfort-Feldkirch *II.* 276.
 Noosburg *I.* 90.
 Noosburgok családja *I.* 214.
 Moravava vészthozó szláv Isten *I.* 41.
 Morgarten *II.* 117, 119.
 Morimund *I.* 220.
 Mörs *III.* 146.
 Morva folyó *II.* 75, 473, 537, *III.* 32.
 Morva mező *I.* 33, 164, 166, 176, 368, 458, *II.* 324, 347, 413, 547, *III.* 32, 35.
 Morva-Ujhely *III.* 10, 11.
 Moson *I.* 178, 179, 182, 457, 458.
 Motta (vs) *III.* 296.
 Möttling *I.* 450, *II.* 264.
 Mühlau Innsbruck mellett *III.* 188, 352.
 Mühlbach *I.* 402.
 Mühlhausen város *III.* 148.
 München *II.* 44, 128, 140, 141, 180, 190, 234.
 Münchengrätz *I.* 470.
 Münsterberg városa *III.* 89, 90.
 Münsterthal (Svájcz) *III.* 237.
 Murad Sultán *II.* 479, 486.
 Murau *I.* 255.
 Mürz völgye *I.* 255, *III.* 117, 143.
 Mürzzuschlag *III.* 117, 327.
 Mursa (Eszék), *I.* 17.
 Murten *III.* 161.
 Muschgat György szobrász *III.* 352, 350.
 Mutina *I.* 277.

N.

- Nacerat gróf *I.* 288.
 Nachod *II.* 391.
 Nanckenreutter Nabukodono-
 sor *III.* 44, 49.
 Nancy *III.* 161.
 Nago helység *III.* 306.
 Nagy Károly *I.* 64, 67, 68, 70—74, 78, 79, 82, 86, 88, 89, 107, 135, 137, 399, 400, *II.* 473, *III.* 281, 351.

- Nagy-Konstantin *I.* 13, 31.
 Nagy-Lajos *I.* 104.
 Nagy-Lengyelország *II.* 73, 74.
 Nagy-Márton *II.* 19.
 Nagy-Mühl *I.* 254.
 Nagy-Szombat *I.* 457, 462, *II.* 19, 24, *III.* 113.
 Nagyszombati János (Johann v. Tirnan) *III.* 263.
 Nagy Simon, Mátyás király vezére *III.* 20.
 Nagy-Theodosius *I.* 32.
 Nagyváradi *II.* 475, *III.* 448.
 Namslau (Neszmély) *II.* 479, 480, 484.
 Nándorfejevár *II.* 565, 566, 569, *III.* 412, 417.
 Nápoly *I.* 265, 311, 326, *III.* 171, 219, 220—222, 226, 239, 231, 243, 245, 246, 262, 301, 304, 319.
 Narenta *I.* 6.
 Narona *I.* 17.
 Naskai Mraksy János *III.* 429.
 Nassau Gerlach gróf *II.* 185.
 Namur *III.* 145.
 Náfels *II.* 288.
 Nebovid *II.* 401.
 Neckar *I.* 30, *II.* 438.
 Neidhart *I.* 397.
 Neiperg *II.* 540.
 Neisse *I.* 364.
 Nellenburg grófság *III.* 367.
 Némalföld *I.* 175, 477, *III.* 149, 161, 167, 168, 170, 173, 197, 204, 207, 208, 215, 220, 323, 225, 327, 231, 235, 255, 275, 291, 294, 361, 365, 367, 368.
 Német-Brod *I.* 476, *II.* 402, 404.
 Német-bródi Mihály *II.* 377, 380.
 Német-Landberg *II.* 92.
 Német-Lajos *I.* 136, 156.
 Németujhely *I.* 353, 354, 356, 361, 368, 372, 387, 388, 423, 435, 456, 468, *II.* 19, 23, 195, 344, 362, 465, 530, 538, 542, 546, 547, 551, 563, *III.* 28, 30, 38, 51, 55, 81, 120, 130, 142, 143, 173, 177, 179, 182, 310, 326, 353, 355, 363, 368, 369, 387.
 Németujvár *III.* 19, 21.
 Német Ujvári Jan. v. Iván *I.* 515, *II.* 18, 19, 22, 23, 24.
 — Henrik *I.* 454, 460, 462, 501.
 — Miklós *II.* 18, 19, 22, 23, 24.
 — Zsigmond *III.* 20.
 Nepomuki János *II.* 301.
 Nerv *II.* 221, 224.
 Neuburg gróf *I.* 361, 405, 421.
 — vára, *II.* 48, 98, *III.* 42, 251.
 Neuenburg *II.* 147.
 Neuern *III.* 90.
 Neuhaus Meinhard fővágróf *II.* 304, 323, 420, 422, 477, 493.
 Neuhaus Ádám *III.* 426.
 Neukirchen *I.* 383.
 Neumann. Die Völker d. südlichen Russland *I.* 39.
 Neumark *I.* 3, 175, 349, *II.* 175.
 Neumark (brandenburgi) *II.* 321.
 Neuss vára *III.* 157, 159, 160.
 Neustadt Ungarns Verfall am

Beginn d. XVI. Jahrh. *III.* 397.

Neusztria *I.* 59.

Netolitz *I.* 427.

Nevers grófság *III.* 144.

Nibelung-ének *I.* 157.

Nicaei zsinat *I.* 22, 293.

Nidan gróf nővére *II.* 279.

Nikolsburg *I.* 426, *II.* 322, 408, 450.

Nithart bajor lovag *I.* 396.

Nonnberg *I.* 58, 189.

Nons *I.* 8, *III.* 442.

Nonsberg *I.* 16, 403, 412, 213, *II.* 446, 448, 461, 468, *III.* 386, 391.

Nordgau *I.* 61.

Noreja *I.* 3, 4, 18.

Norikon *I.* 3.

Nori völgy *III.* 65.

Noricum *I.* 4, 5, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 22, 30, 32, 34—36, 47, 52, 69, 70, *II.* 473.

Northeim v. Semtein (Sarnt-) heim Cziprian kanczellár *III.* 325.

Novara *III.* 226, 227, 294.

Norvégia *II.* 118,

Novibazár *I.* 48.

Noyon *III.* 304.

Nussdorf (Bécs) *III.* 34, 57.

Nürnberg *I.* 173, 283, 289, 302, 326, 327, 331, 332, 338, 367, 496, 497, 503, 504, *II.* 82, 102, 233, 282, 405, 411, 424, 425, 512, *III.* 54, 249, 351.

Nyitra *I.* 89, 95, 181, 277, 457, 462.

— vidéke *I.* 89.

Nyugati Európa *I.* 13, 16.

Nyul Vilmos *II.* 123.

O.

Ober-Drauburg *I.* 18.

Oberleitner: Österreichs Finanzen u. Kriegswesen u. Ferdinand *I.* 446.

Ó-Buda *II.* 22.

Obwalden *II.* 115.

Octavianus *I.* 78.

Octavian bíbornok *I.* 239.

Odera *I.* 43, 136, 141, 273, *II.* 217, 413, 473, *III.* 107.

Odovakar *I.* 35, 398.

Ogen szláv tűzisten *I.* 41.

Ogliv folyó *II.* 175, *III.* 302, 303.

Oláhország *I.* 87, 111, *III.* 418.

Olaszország *I.* 82, 87, 112, 118, 126, 129, 130, 131, 143, 207, 210, 217, 232, 233, 239, 240, 247, 253, 256, 294, 296, 298, 346, 348, 349, 352, 355, 359, 361, 367, 373, 399, 400, 408, 420, 424, 434, 437, 438, 489, *II.* 39, 96, 102, 126, 134, 135, 145, 147, 156, 157, 158, 164, 165, 168, 169, 179, 185, 194, 204, 210, 251, 257, 259, 262, 264, 274, 275, 311, 314, 316, 317, 318, *III.* 67, 132, 207, 13, 18, 19, 20—26, 28, 29, 230, 231, 241, 266, 274, 275, 278, 279, 280, 286, 288, 290, 291, 294, 298, 300, 302, 303, 305, 306, 339, 342, 347, 261, 433.

Oldaurer *II.* 17.

- Olmütz *I.* 202, 301, 306, 365,
432, 433, 448, 475, *II.* 84,
89, 420, *III.* 10, 89, 96,
98, 108, 446.
- Olsava folyó *I.* 280.
- Omortag fejedelem *I.* 87.
- III. Orbán pápa *I.* 216.
- IV. Orbán pápa *I.* 443.
- VI. Orbán pápa *II.* 297.
- Orgler F. Leonard Colonna,
Freiherr von Völs, *III.* 286.
- Orleans *III.* 299.
- Oriás hegység *I.* 464, 469.
- Oroszország *I.* 30, 96, 383. *II.*
84, 373.
- Oroszok *I.* 148.
- Orsini *III.* 287.
- Orsolya, Waldenburg-Truck-
sess családból *II.* 468.
- Országgh Mihály Nádor *III.* 42.
- Ort vára *I.* 164, *II.* 547, *III.*
35, 36, 52.
- Ortenburg Albert gróf *I.* 453,
II. 163, 230, 239, 439, 445.
- Ortenberg Frigyes gróf *II.* 344.
- Ortenburg grófság *II.* 505,
III. 367.
- Ortolf *I.* 353.
- Ovidius költő *III.* 343.
- Orvieto *II.* 33.
- Orvilava (Wels) *I.* 17, 18, 19.
- Osseg kolostor *I.* 470
- Ossi. Episodi di guerra alpina
III. 192.
- Ossiachi tó *III.* 112.
- Osterland *II.* 66, 87, 89, *III.*
161.
- Osterwitz *I.* 188.
- Ostrák Henrik *I.* 227.
- Ostria püspök *II.* 76.
- Osztrów *I.* 470.
- I. Otákár *I.* 124, 447, 473, 475.
- II. Otákár *I.* 235, 255, 256,
438, 439. 440, 441—446,
448—454, 456—460, 462—
469, 473, 475—478, 480, 482,
483, 486, 492—514, 519—
525, *II.* 3, 5, 6, 8, 10, 12,
25, 27, 31, 44, 91, 150.
- III. Otákár *I.* 256, 257, 258.
- IV. Otákár *I.* 258, 259—261.
- Otákár Arnolf rokona *I.* 193,
194, 195, 214, 221, 228, 230.
- Otákár morva örgróf *I.* 425,
426, 428, 429, 431, 432,
434—436.
- Otakar (Premysl) *I.* 311, 312,
316, 319, 320, 322, 323—328,
330, 335, 338, 473, 475.
- Otakar Stiria hercz. *I.* 162,
176.
- Otilo hercz. *I.* 60, 61.
- I. Ottó *I.* 127, 130, 131, 133,
139, 184, 185, 191, 407.
- II. Ottó *I.* 132, 133, 141, 156,
183, 185, 188, 189, 288, 404,
408.
- III. Ottó *I.* 133, 145, 159, 162,
185, 189, 288, 400.
- IV. Ottó *I.* 318, 319—325, 328,
329, 331—333, 345, 489, 492.
II. 204.
- Ottó Alsó-Bajorország hercz.
II. 42, 48, 49, 54, 58, 60,
63, 70, 74, 80, 81, 82, 83,
97, 98, 100, 107, 111, 112,
565.
- Ottó *I.* Albrecht fia *II.* 93,
143, 144, 145, 146, 147, 154,
161, 162, 168, 192.

Ottó II. Albrecht fivére *II.*
176, 213, 214.

II. Ottó bambergi püspök *I.*
281.

Ottó brandenburgi örgróf *II.*
36, 44, 216, 257, 243.

Ottó bajor hercz. fia *I.* 432.

Ottó Hardek fia *I.* 426, 427.

Ottó brixeni püspök *I.* 404,
406.

Otto, bajor hercz. *I.* 347, 358,
360, 362, 419, 420.

Ottó harcziás bajor hercz. *I.*
179.

Ottó freisingi püspök *I.* 229,
230, 232, 233, 238.

Ottó cseh hercz. *I.* 278, 310.

Ottó meraniai hercz. *I.* 334,
340, 450,

Otto nagy prépost *I.* 436, 453.

Ottó naonei gróf *I.* 255, 259.

Ottó morva *I.* 211.

Ottokar. Rimes krónikája *II.* 91.

Ottócsász *I.* 7.

Oxford *II.* 359.

Ozorai Péter *II.* 401.

Öchtland *II.* 279, 514, *III.* 73.

Ödenacker Hans *III.* 37, 46.

Örményország *III.* 411.

Ötting *II.* 128.

P.

Pace doctor *III.* 301.

Paterborn *I.* 204.

Pádua *II.* 126, 175, 250, 274,
314, 317, 441, 454, *III.* 263,
264, 270, 272, 282, 285, 292,
296, 342.

Pagne Péter *II.* 419.

Pál anconai püspök *I.* 102.

II. Pál pápa a barbok velencei
nemzetségéből *III.* 84, 93.

Palesztina *I.* 231, 254, 262,
263, 264, 265, 270.

Palecz István *II.* 371, 372,
377, 380.

Pálóczi László országbíró *II.*
559, 570.

Paltran *I.* 505, 515, 516, *II.*
14.

Panisko *III.* 137.

Pannonia *I.* 1, 3, 5, 10, 13, 14,
17, 22, 25, 28, 29, 31, 33—
36, 45, 47, 68, 69, 70, 78,
80, 97, 98, 102, 104, 105,
106, 107, 108, 112, 113, 116,
183, *II.* 473.

Panzerer rablólovag *II.* 206.

Pardubitz Arnest *II.* 207, 356,

Parentucelli biboros *II.* 522.

Páris *I.* 291, 292, *II.* 22, 149,
163, 169, *III.* 141.

Parler v. Arler Péter, *II.* 210.

Parma *I.* 238, 420, *II.* 159,
161, 164, 174.

Parthusok *I.* 27.

Paschalis *I.* 243, 244.

Passau *I.* 59, 80, 83, 132, 153,
220, 238, 245, 358, 359, 282,
405, 446, 447, 471, 505, *II.*
107, 127, 292, *III.* 139.

Passaui erdő *I.* 77, 158.

Passaui püspök *I.* 79, 82.

Passer folyó *I.* 398.

Passer *I.* 12.

Passeier *II.* 180.

Paul diaconus *I.* 37, 46, 49, 60.

Pávia *I.* 64, 239, 240, 242, 304,
II. 159, 161, 164, *III.* 413.

- Pechlarn *III.* 142.
 Peckan (Pfännberg) Ulrik *I.* 334.
 Pécs *I.* 90, *III.* 421.
 Peilsteini grófok *I.* 274, 341.
 Pentelstein *II.* 189, *III.* 258, 286, 306.
 Perchtolsdorf *II.* 485.
 Perényi Imre *III.* 313.
 Perényi Péter temesi gróf *III.* 437, 439.
 Perger Bernát *III.* 340, 345.
 Pergine vára. *I.* 412, *II.* 443, 444.
 Pernstein Vilmos cseh nemes *III.* 396.
 Persius *III.* 343.
 Perzsák *I.* 47.
 Perubia *II.* 313.
 Perun szláv isten *I.* 41.
 Perzsák *I.* 47.
 Peschiera *III.* 302.
 Pest *I.* 355, *II.* 516, 29, *III.* 20, 177.
 Péta v. Pajda vezér *I.* 364, 365.
 I. Péter magyar király *I.* 153, 166, 168, 171, 172, 212.
 Péter *III.* 385.
 Péter apostol *I.* 57, 58.
 Péter, báseli püspök *II.* 79.
 Péter boroszlói kanonok *I.* 487.
 Péter káplán *I.* 445.
 Péter, mainzi érsek *II.* 91, 95, 102, 104, 110, 114, 124, 126.
 Péter, soproni és somogyi ispán *I.* 500.
 Péter, tótországi bán *II.* 214.
 Pétervárad *III.* 417.
 Petrarka *II.* 208, 224, *III.* 339.
 Pettau *I.* 83, 91, 108, 109, 221, 429, 437, 439, 442, 466, *III.* 109, 111, 136, 179, 222, 407.
 Pettau Frigyes *I.* 257, 266, 506.
 Pettau Hartnid *I.* 437.
 Peuerbach György, híres matematikus *III.* 340.
 Peutinger Konrad *III.* 348, 352.
 Pfalz *III.* 248, 251.
 Pfalzi Rudolf herceg *II.* 60.
 Pfalzi Rupprecht, *II.* 440.
 Pfannberg Bernát *I.* 466.
 — Henrik 466, 505, 522.
 — Ulrik *II.* 41.
 Pfinzing Menyhért *III.* 346.
 Pfurt Janka *II.* 143, 144.
 Pfurt grófság *III.* 148, 160
 Pflug urak *III.* 426.
 Pframa *I.* 164.
 Pfrun völgye *II.* 63.
 Piasztok *II.* 33, 251.
 Piave folyó *III.* 285.
 Picardia *III.* 148, 60.
 Piccolomini *II.* 520, 550, *III.* 84.
 Pickel Konrád költő (Celtés) *III.* 342—345.
 Pienzenau János, kufsteini várnagy *III.* 249, 250, 251.
 Piesting folyó *I.* 164, *II.* 349.
 Pilgrin passauai püspök *I.* 157, 159, 194, 393.
 Pilgrin lovag *I.* 163.
 Pilgrin Miklós *II.* 119.
 Pilichdorf Dietrich, udv. marsall *II.* 107, 108, 128, 129, 130, 138.
 Pilzen *I.* 278, 289, 506, *II.*

- 386, 389, 411, 420, 422, 423,
III. 89.
- Pilzeni Prokop *II.* 409.
- Pinka folyó *I.* 83.
- Pinkafő *II.* 19.
- Pinzgau *I.* 189, *III.* 386, 394,
 395.
- Pipin Herustali *I.* 59, 60, 61,
 63, 66, 68, 69, 70, 73, 78.
- Pirkheimer Willibald nürnbergi
 patricius *III.* 238, 348.
- Pirna *II.* 66. *III.* 15.
- Pisa *II.* 97, 314, 363, *III.* 230,
 240, 283.
- Pisek város *II.* 398.
- Pisino *II.* 264.
- Pisino tartomány *III.* 260.
- Pistna Miklós Prahaticz és Husz
 vára grófja *II.* 387.
- Pitigliano gróf *III.* 261, 269, 272.
- Pitra vára *III.* 261.
- II.* Pius pápa *III.* 15, 19, 66,
 67, 72, 78, 79, 84.
- Plaien Konrád *I.* 440.
- Plaien Lintold grf *I.* 228, 245,
 364.
- Plass *I.* 470.
- Planen városa *II.* 414.
- Plantus *I.* 85. *III.* 349.
- Plecken magaslat *I.* 18.
- Pleissen *II.* 37, 87.
- Pleissnerland *II.* 66.
- Plinius *I.* 2, 9, 39.
- Plock mazavai helység *II.* 171.
- Pó folyó *I.* 1.
- Pó síkság *I.* 5.
- Podiebrad György *II.* 498, 533,
 534, 539, 544, 545, 546, 547,
 552, 556–559, 561, 565, 573,
 575, *III.* 6, 7, 8, 10–18, 22
- 25, 32, 36, 39, 40, 42, 43,
 52, 53, 54, 55, 76, 77, 78,
 79, 80–102, 105, 109, 113,
 119, 122, 150, 405.
- Podiebrad Viktorin *II.* 395.
- Podmaniczky István nyitrai
 püspök *III.* 419.
- Pohrlitz városa *II.* 94, 105,
 323, 400.
- Póla *I.* 182.
- Polak Péter *II.* 478.
- Polička városa *II.* 90.
- Polteni apátság *I.* 83.
- Pomeránia *I.* 281.
- Pomerélia *II.* 73, 83.
- Pomak *I.* 470, *II.* 300, 301,
 305.
- Pongrácz Sz.-Miklósi *II.* 571.
- Pons Aeni *I.* 18, 19.
- Pontalf *I.* 408, *III.* 233.
- Ponte *I.* 294, 354.
- Ponteba *I.* 190, *II.* 228.
- Poppo weimári gróf *I.* 199.
- Poppo tieri érsek *I.* 162.
- Poppo zeltschachi gróf *I.* 215.
- Pordenone *III.* 259, 285, 306.
- Porics Prága külvárosa *I.* 472.
- Poroszország *II.* 151, 188, 271.
III. 211, 314.
- Porta Ulrik *I.* 409.
- Portenau v. Pordenone *I.* 342,
 346.
- Posen *II.* 162.
- Poscu *III.* 108.
- Posruck hegység *I.* 191.
- Postóvia *I.* 114, 115, 117, 118,
 122, 129, 183, 192, 195, 399,
II. 164, *III.* 265.
- Postupic Zdenko *III.* 78, 81.

- Potendorf ura *II.* 97.
 Potenstein Konrád thüringiai *II.* 84.
 Pottendorfk *III.* 12.
 Pottendorf György *III.* 44, 123.
 Pozsony város *I.* 168, 174, 228, 277, 436, 442, 455, 457, 459, 460, 462. 519, *II.* 19, 23, 24, 80, 132, 320, 321, 323, 327, 413, 475, 485, 520, *III.* 140, 183, 185, 187, 311, 315, 317, 437, 440, 444, 445, 447.
 Pozsony vármegye *I.* 368.
 Prachatitz városa *II.* 396
 Prachatitzi Keresztély *II.* 409, 427.
 Prága *I.* 34, 34, 41, 42, 43, 45, 46, 152, 154, 212, 275, 278, 289, 390, 293, 302, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 417, 358, 423, 430, 432, 466, 471, 473, 475, 480, 483, 511, 524. *II.* 27, 28, 29, 58, 85, 86, 99, 100, 103, 104, 122, 124, 125, 170, 172, 208, 209, 210, 211, 224, 255, 268, 302, 303, 304, 405, 307, 308, 313, 319, 355, 357, 358, 365, 366, 367, 368, 371, 376, 381, 382, 386, 388—391, 394, 395, 397, 402, 404, 409, 420, 422, 426, 427, 476, 477, 484, 497, 498, 533, 534, 535, 536, 537, 539, 573, 574, *III.* 7, 8, 12, 17, 18. 51, 75, 77, 80, 81, 82, 85, 399, 425, 427, 428, 433, 435.
 Prágai Jeromos *II.* 259, 563, 273, 280.
 Prättigau *III.* 233, 239, 359.
 Predil szoros *III.* 193.
 Přemislus, tescheni herceg *II.* 215.
 Premysl-ház *I.* 194, 197, 282, 284, 288, 291, 300, 203, 309, 329, 930, 358.
 Premysl Nagy Lengyelország hercege *II.* 34.
 Přemysl Otakar *I.* 265, *II.* 29.
 Přemyslidák *I.* 140, 272, 273, 285, *II.* 78, 85, 86, 98.
 Premysláv lengyel fejedelem *II.* 73.
 Prenner Keresztély *III.* 46.
 Prerau *I.* 475.
 Preustel Henrik *I.* 512.
 Pribislav vára *II.* 494.
 Přebiam János *II.* 409.
 Primiero *II.* 175
 Primko glogauai herceg *II.* 153.
 Prinzenndorf *I.* 520.
 Privina *I.* 189, 190.
 Prokop *II.* 218, 303, 304, 308, 309, 310, 312, 318, 319, 323, 324, 326, 414, 416, 419, 423.
 Prokop Holy *II.* 409.
 Prokupek v. kis Prokop *II.* 409.
 Protas olmützi püspök *III.* 87, 89, 94, 96.
 Provence *II.* 195.
 Prüschenk Zsigmond *III.* 163.
 Ptaček Henrik *II.* 477, 478, 493, 494, 495, 496, 497.
 Puchheim Hartnid *III.* 123, 127.

Puchheim János *III.* 363, 369.
 Puchheim Pilgrin *II.* 323, 349.
 Puchick Miklós *II.* 801.
 Pulkam *II.* 195.
 Pusch Peregrin *II.* 99.
 Pusztér völgye *I.* 12, 13, 45,
 53, 183, 404, 406, 408, 410,
 II. 170, 173, 194, 226, 243,
 251, 259, 317, *III.* 65, 252,
 258, 560, 334, 385, 386, 395.
 Pütten *I.* 83, 193, 435, *III.*
 113.
 Phyon *I.* 18, 47.
 Pyreneusok *III.* 294.

Q.

Quirini Vincenzo Relazioni degli
 Ambasciatori Veneti *III.* 201.
 Quirinus, Siscái püspöke *I.* 21.

R

Raabs *I.* 171.
 Rába folyó *I.* 68, 76, 83, 90,
 105, 165, 169, *II.* 18, *III.*
 20, 180.
 Rábcza *I.* 79, 80, 168. 174,
 457, 458.
 Rabenstein urak *III.* 426.
 Rabenstein Burkhard *II.* 734,
 Rabstein Prokop kanczellár
 III. 78.
 Rachwin gróf *I.* 186.
 Radstadt *I.* 437, 438, *II.* 15,
 50, 54.
 Raetia *I.* 1, 2, 3, 4, 8, 9, 12,
 13, 14, 16, 20, 22, 30, 31,
 34, 35, 36, 56, 398.
 Raffelstätten *I.* 114.

Ragogna *I.* 255.
 Ragusa *I.* 48.
 Rajna *I.* 2, 7, 12, 14, 24,
 107, 119, 121, 180. 200, 218,
 277, 279, 349, 390, 446, 477,
 488, 491. 503. *II.* 9, 40, 43,
 45, 50, 58, 59, 60, 61, 62,
 69, 87, 102, 118, 124, 127,
 147, 186, 209, 275, 376, 429,
 430, 431, 433, 466, 506, 508,
 III. 148, 156, 235, 248, 249.
 344, 343, 359. 385.
 Rajnáld kölni érsek *I.* 243,
 244, 299.
 Rákos mezeje *II.* 529.
 Ramschwag Henrik *I.* 522.
 Ramung János *III.* 117.
 Rasideck augsburgi püspök
 II. 296.
 Ranensten városa *III.* 114.
 Rangoni Gábor minorita *III.*
 Rapoto bajor pfalz gróf *I.* 402.
 Rapperschwil *II.* 199, 201, 281,
 289, 290, 509, *III.* 72.
 Rapse Henrik ellenkirály *I.* 416.
 Raspe Henrik thüringiai tarto-
 mányi gróf *I.* 356.
 Rastadt *III.* 395.
 Rasztisláv morva herczeg *I.*
 91—95, 97—99, 101, 109,
 115.
 Rathordi örgróf *I.* 89, 90, 92.
 Ratebodo (klettgaui gróf) *I.*
 487.
 Ratibor *II.* 325.
 Ratiszláv IV. Béla veje *I.* 372,
 454.
 Ratschak *I.* 196.
 Rattenberg *II.* 276, 177, 240,
 241, *III.* 240, 252, 334, 382.

- Rauber Kristóf laibachi püspök *III.* 441.
 Raudnitz vára *II.* 300.
 Rauris *I.* 4.
 Ravazzone (helyiség.) *III.* 193.
 Ravenna *I.* 26. 346, *III.* 262, 289, 290.
 Razének *I.* 1.
 Regede Radkersburg *I.* 82, 191, *II.* 536, *III.* 136, 179.
 Regen folyó *I.* 218.
 Regensburg *I.* 57, 58, 68, 70, 91, 93, 99, 101, 109, 130, 135, 136, 154, 180, 208, 209, 216, 222, 233, 234, 238, 247, 253, 206, 273, 278, 282, 284, 292, 294, 308, 310, 327, 333, 382, 383, 447, 471, 504, *II.* 80, 130, 161, 170, 200, 212, 563, *III.* 191, 196, 249.
 Reggio *II.* 159, 161, 165.
 Regius Orbán tanár *III.* 382.
 Reichenau *I.* 389, 484.
 Reichenberg *I.* 480.
 Reichenburg *I.* 82, 221, *III.* 374.
 Reichendorfer Gy. *III.* 448.
 Reichenhall *I.* 447.
 Reinmar hagenau *I.* 394, 356, 396, 473.
 Reineck vára *II.* 429.
 Remete Péter *I.* 216.
 Renas folyó *I.* 487, 491. *II.* 92, 283, 456.
 Renata XII. Lajos leánya *III.* 298.
 Renatus bátor Károly unoka-öccse *III.* 155, 161.
 Rendek *III.* 180, 181.
 Rennes Bretagne fővárosa *III.* 162.
 Restenburg *II.* 449.
 Rethel grófság *III.* 144.
 Retz városa *II.* 407, 409. *III.* 136, 179.
 Reuse város *II.* 110, 137, 176, 186, 309.
 Reuss *III.* 86.
 Reutlingen birodalmi város *III.* 359.
 Révai Ferencz *III.* 443.
 Revellis János bécsi püspök *III.* 380.
 Rheinfeld *II.* 147, 509, *III.* 149.
 Rhodus szigete *III.* 411, 412, 416.
 Rhone folyó *II.* 168.
 Ribi János *II.* 219.
 Richard, orosz. angol kir. *I.* 264—268, 318, *II.* 358.
 Richsa, Premyslav cseh fejedelem lánya *II.* 73.
 Richter brixeni püspök *I.* 247.
 Richter passau püspök *I.* 113.
 Ricuzzi János minorita *III.* 340.
 Ried vára *I.* 447, *II.* 98, 243.
 Riedercz Ulrik *II.* 550, *III.* 49.
 Rienz *I.* 53.
 Riesenberg Borso *I.* 507, 512, *II.* 304.
 Riesenberg-Schwi hau úr *III.* 426.
 Riesenburg család *III.* 86.
 Riesenburg Diepold *II.* 27.
 Riesenburgi és Babi ifj. Vilmos *III.* 89.

- Riethard gazdag kuttlenbergi polgár *II.* 99.
- Rimes krónika *I.* 429, *II.* 12, 15, 19, 20, 24, 34, 35, 41, 43.
- Rimini városa *III.* 262.
- Rimer János bécsi bíró *III.* 363, 369.
- Ritten *I.* 294, *II.* 190.
- Riva városa *II.* 440, 441, 467, *III.* 261, 270, 306.
- Rodbert Frank vezér *I.* 65.
- Róbert Károly *II.* 74—80, 84.
- Róbert nápolyi kir. *II.* 126, 134, 135, 164.
- Rodel *I.* 76, 254.
- Rodeneck *II.* 236, *III.* 65.
- Rohoncz *II.* 19.
- Bohoncz vára *II.* 551, *III.* 28, 180.
- Rohr Bernát salzburgi érsek *III.* 135, 136, 137.
- Rokyczan *I.* 279.
- Rokyczana János *II.* 409, 419, 423, 426, 427, 493, 494, 495, 498, 534, 556, 574, *III.* 7, 11, 75, 100.
- Roland kancellár *I.* 800, 244, 347.
- Róma *I.* 1, 5, 6, 7, 9, 10, 15, 13, 18, 23, 26, 31, 58, *II.* 68, 74, 186, 302, 311, 318, 320, 367, 375, 424, 518, 521, 540, 541, 545, *III.* 70, 76, 77, 78, 79, 85, 116, 225, 253, 287, 288, 292, 300, 340, 400.
- Romagna *III.* 264, 269, 290.
- Rómaiak *I.* 4, 5, 6, 7, 8, 11, 15, 20, 26, 29, 34, 36, 48, 57.
- Roman Dániel halicsi hercz. fia *I.* 430—432.
- Románok *I.* 52, 53, 56, 97, 98, 102, 103, 106, 109, 210, 218, 290, 299, 313, 326, 434, 438, 465.
- Römerbad *I.* 20.
- Romulus Augustus *I.* 35.
- Roncaglia *I.* 292.
- Ronsberg család *III.* 98.
- Rosenberg család *III.* 86.
- Rosenberg Albert *II.* 101.
- Rosenberg Henrik *II.* 547, 568.
- Rosenberg János kapit. *III.* 11, 87, 89, 95.
- Rosenberg Jodok *III.* 91.
- Rosenberg Péter *II.* 121, 123, 125, 304, 305, 477, 494, 495.
- Rosenberg Ulrik *II.* 396, 398, 420, 423, 443, 446, 534, 544, 545.
- Rosenberg Vok *I.* 467, 469, 507.
- Rosenthal Leo *III.* 89.
- Rosenthal (Rozmítal) Zdenko Leo fő-várkapitány *III.* 404, 405, 416, 424, 426, 427, 433, 440.
- Rösler *I.* 40, 43.
- Rossi urak *II.* 175.
- Roth jogtörténetíró *I.* 23.
- Röthelstein *I.* 191.
- Rottweil *III.* 232.
- Rott folyó *I.* 119.
- Rottal György főkapitány *III.* 362.
- Röttel János brixeni püspök *III.* 61.
- Rottemburg *II.* 276, 278.
- Rottemburg városa *II.* 438, 465, 467.
- Rottenburg Henrik tartományi

- udvarmester *II.* 235, 238, 340, 437, 445, 446, 447, 448, 449, 454.
- Rottenmann *I.* 190, *II.* 16, *III.* 137, 392.
- Ronow nemzettség *II.* 121.
- Roussilon grófság *III.* 168, 170.
- Roveredo *II.* 363, *III.* 63, 192, 193, 258, 263, 264, 270, 306.
- Roxolanok *I.* 27.
- Rozgonyi Renold *II.* 566, *III.* 42, 105, 121.
- Rozgonyi Sebestyén *II.* 570.
- Rozgonyi Simon egri püspök *II.* 489.
- Rozina, Miksa szeretője *III.* 164.
- Rožmítal Janka *II.* 574.
- Rüdesheim Rudolf lavanti püsp. *III.* 84, 89, 90, 91.
- Rüdinger passauai püsp. *I.* 352.
- I.* Rudolf *II.* 221.
- II.* Rudolf *II.* 219–228, 231–251, 253, 265, 272, 275–279, 328, 332, 333, *III.* 33, 143.
- Rudolf konstanczi püsp., szavoyai hercz. *II.* 47.
- Rudolf, I. Albrecht legidősb fia *II.* 68, 80, 86, 88, 90, 91, 108, 111.
- Rudolf, II. Albrecht fia *II.* 201.
- Rudolf boroszlói püsp. *III.* 96.
- Rudolf herulok kir. *I.* 36.
- Rudolf, IV. Károly legidősb fia *II.* 192.
- Rudolf, pfalzgróf *II.* 63, 69, 70, 102.
- Rudolf, rajnai pfalzgróf *II.* 80, 89, 96, 102, 107, 110, 111, 112, 191.
- Rudolf római kir. *II.* 17.
- Rudolf szász-wittenbergi hercz. *III.* 111, 86.
- Rudolfswerth *II.* 506.
- Rugiak *I.* 27, 33, 45, 52.
- Rugiland *I.* 36.
- Russingen, Wart csatlósa *II.* 92.
- Rupert templom *I.* 245.
- Rupert wormszi püsp. *I.* 56–58.
- Ruprecht érsek *III.* 157, 160.
- III.* Ruprecht, Fülöp pfalzgróf fia *III.* 247, 248, 249, 250.
- Ruprecht kir. *II.* 373, 432.
- Ruprecht, nassauai Adolf fia *II.* 64.
- Ruprecht rajnai Pfalz gróf *II.* 212, 305, 9, 10–15, 9, 36.
- Rusconeval *II.* 159.

S.

- Saatz *I.* 475, *II.* 386, 400.
- Sabaria (Szombathely) *I.* 68.
- Sabaturn (St. Lorencz) *I.* 18.
- Sabazzo *II.* 229.
- Sabeni püspökség *I.* 12, 56, 79.
- Sachsen vezér *III.* 174.
- Sachsenberg *III.* 136.
- Sachsenburg *II.* 174.
- Sachsenhausen *II.* 111.
- Sacile város *III.* 285.
- Sacken *I.* 11.
- Sadska *I.* 286.
- Safran cseh úr *III.* 117.
- Salamana *III.* 371, 386.
- Salapingen *I.* 90.
- Saldorf *I.* 215.

- Salins *III.* 170.
 Sallustius *III.* 343.
 Salm Hermann *I.* 196, 211.
 Salm Miklós gróf *III.* 297, 394, 395, 447, 448, 418.
 Salamon Endre fia *I.* 176, 179, 180, 183, 212.
 Salona *I.* 48.
 Salonae (város) *I.* 7, 13, 17, 22.
 Salzach folyó *I.* 57.
 Salzburg *I.* 35, 52, 58, 80, 84, 90, 98, 128, 161, 164, 188, 189, 219, 255, 382, 437, 447, 450, 453, *II.* 49, 50, 462, *III.* 135, 266, 327, 380, 386, 387, 392, 393.
 Salzburghofen *I.* 215.
 Zalzburg Ulrik *I.* 446.
 Salzburgi püspökség *I.* 82.
 Samadov *III.* 239.
 Samo Frank *I.* 134, 135.
 Sano szláv kir. *I.* 49, 62.
 Sandomir *I.* 364, 514, *II.* 81, 84.
 III. Sándor pápa *I.* 240, 242, 242, 243, 245, 247, 248, 250, 296, 297, 299.
 IV. Sándor pápa *I.* 436, 442, 444. *III.* 223, 240.
 V. Sándor pápa *II.* 366, 367, 368.
 VI. Sándor pápa *III.* 278.
 Sándor püspök *III.* 60.
 Sanneck urak *II.* 505.
 Sanseverino *III.* 193.
 Sansverino Róbert vel. vezér *III.* 192.
 San-Felice Modena mellett *II.* 164.
 Saone folyó *II.* 168.
 Sardicai zsinat *I.* 22.
 Sardinia *III.* 304.
 Sargans *II.* 431.
 Sargans György gróf *III.* 189.
 Sargon *III.* 73.
 Saturnus *I.* 20.
 Sann-völgye *III.* 104.
 Saurer Lőrincz *III.* 362.
 Sausal erdő *I.* 189.
 Savaria (Szombathely) *I.* 14. *I.* 18.
 Savia *I.* 14.
 Savoya hercege *III.* 73.
 Sbizlaw *II.* 30.
 Scarabantia *I.* 18, 83.
 Scandinavia *I.* 36.
 Scardia *I.* 18.
 Scardona *I.* 17.
 Schaffhausen *II.* 340, 436, 455, 465, *III.* 148, 239.
 Schala gróf *I.* 274.
 Schärding *II.* 98, 243, 59.
 Schärffenberg Vilmos *I.* 459.
 Scharnitz *II.* 456.
 Schäufelein János mester *III.* 349.
 Schaunberg vára *II.* 320.
 Schaunberg grófok *I.* 427, *II.* 248.
 Schaunberg Bernát gróf *III.* 458.
 Schaunberg Henrik *II.* 271.
 Schaunberg János gróf *II.* 543, 546.
 Schaunberg Ulrik gróf *II.* 266, *III.* 52.
 Scheiern Wittelsbach család *I.* 226.
 Scheme Pettermann, tiroli var-gróf *II.* 235, 239, 468.

- Schema Konrad tir. Margit.
 tanácsosa *II.* 180.
 Schimmer Máté sitteni püspök
III. 279, 289.
 Schladerloh *III.* 236.
 Schladung városa *II.* 462, *III.*
 392, 394.
 Schlanders (helység) *III.* 328.
 Schlandsberge *II.* 468.
 Schlettstadt *III.* 158.
 Schlick gróf vezér *III.* 419,
 426.
 Schlick Gáspár, Zsigmond Kan-
 czellarja *II.* 477, 519, 520,
 529.
 Schlick Ulrik *III.* 146.
 Schlossberg vára *II.* 258, 259.
 Schneidpok János dr. kanczellár
III. 362.
 Schön Márton festő *II.* 211.
 Schönberg pozsonyi prépost
III. 57.
 Schottwien *III.* 178.
 Schwäbig-Gmund, *II.* 210.
 Schwamberg család *III.* 86,
 98, 426.
 — Bohuszláv *II.* 396, 407,
 408, 409.
 Schwarza *I.* 134.
 Schwarza *I.* 93.
 Schwarzburg gunther gróf *II.*
 191.
 Schwaz *II.* 444, 448, *III.*
 382, 383.
 Schwechat *III.* 42.
 Schweidnitz *I.* 364.
 Schweinfurt *I.* 156, *III.* 68.
 Schweinfurti Ottó örgróf *I.* 153.
 Schwyz *I.* 491, *II.* 47, 95, 106,
 114, 115, 117, 137, 197, 198,
 199, 201, 233, 489.
 Scipio L. *I.* 6.
 Scordiskok *I.* 9.
 Sderat *I.* 213.
 Sebenico városa *III.* 102, 104.
 Seckau *I.* 343.
 Seckingen város *II.* 433, *III.*
 149.
 Sedletz *I.* 470.
 Seefeld Kneurin urak vára *II.*
 172, 258.
 Seekirchen *I.* 57.
 Seeland *II.* 186.
 Seelau *I.* 470, 479.
 Segestica v. Siscia *I.* 7, 14, 17,
 18, 22.
 Seibersdorfi Haugwitz János
III. 136.
 Selani János *II.* 386, 396, 403.
 Seldenhofen Chol, *I.* 506.
 Sellrauf *I.* 401.
 Semmering *I.* 47, 78, 92, 93,
 191, 255, 256, 257, 283, *II.*
 42, 236, 269, *III.* 40, 41,
 129, 130, 178.
 Sempach kanton *I.* 459.
 Sempach város *II.* 281, 283,
 291.
 Seneca *III.* 343.
 Senia *I.* 17.
 Seusenhofer *III.* 321.
 Serapis *I.* 20.
 Sesia folyó *II.* 175.
 Sesselschreiber Gilgmár *I.*
 Miksa udv. festője *III.* 351,
 352.
 Severus *I.* 152, 154.
 Sextus Pompejus *I.* 7.

- Sforza Ferencz milanói gróf
III. 19, 219.
 Sforza Miksa *III.* 290, 294, 300.
 Sichelburg *III.* 110.
 Sickel jogtört. író *I.* 23.
 Sido *I.* 26.
 Siebenburgen v. Capinius Marton egyetemi tanár *III.* 363, 369.
 Siegfried kölni érsek *II.* 40, 45.
 Siegfried kulmi érsek *I.* 515.
 Siegfried mainzi érsek *I.* 326, 359.
 Siegfried határgróf *I.* 26, 29, 170.
 Silius *I.* 8.
 Silz *I.* 413.
 Singidunum *I.* 14.
 Sion vára *II.* 426.
 Sirmium *I.* 7, 17, 18, 19, 21, 98.
IV. Sixtus *III.* 106.
 Skala vára *I.* 306, 307, *II.* 35.
 Skirek *I.* 27. 35.
 Sklagamar *I.* 99.
 Skyták *I.* 39.
 Slatonia György bécsi püspök *III.* 362.
 Slavonia *III.* 19, 27, 111, 112, 407.
 Sl'nce slav isten *I.* 41.
 Slovenek *I.* 44, 49.
 Smykanschky János, *II.* 490.
 Solms gróf *II.* 32.
 Solothurn, birodalmi város *II.* 201, 79.
 Solva v. Floria Solva *I.* 47.
 Sommer folyó *III.* 145.
 Sonnenburg *I.* 12.
 Sopianae (Pécs) *I.* 14.
 Sopron *I.* 368, 363, 463, *II.* 19, 321, 357, 490, 530, 551, *III.* 21, 29, 49, 55, 180, 310, 311.
 Sotla *III.* 111.
 Spalato *I.* 6, 48, 334, *II.* 194, *III.* 104.
 Spanyolország *III.* 710, 211, 220, 229, 243, 244, 251, 256, 281, 282, 286, 291, 293, 297, 300, 319, 355, 356, 361, 364, 368.
 Spatz patak *I.* 80.
 Spaur grófok *II.* 188, 468, 469.
 Spaur Péter *II.* 431, 457, 466, 459.
 Speier *I.* 268, *II.* 95, 97, 102, 376.
 Speratus Pál *III.* 380.
 Speur *I.* 232, 284.
 Spielberg vára *III.* 90, 95.
 Spilimberg *I.* 255.
 Spilimberg urak *II.* 250, 255.
 Spitignev *I.* 202.
 Spitihnew *I.* 109, 135. 136.
 Spitz *I.* 132, 137.
 Sponheim grófok *I.* 187, 197.
 Sponheim Engelbert *I.* 199, 256.
 Sponheim Henrik *I.* 199, 266.
 Spremberg városa *II.* 414.
 Sprentz Sebestyén *III.* 370.
 St. Adalbert *I.* 292.
 St. Adalbert prágai püsp. *I.* 142, 143, 152.
 St. Andrä *I.* 189.
 St. András *III.* 112.
 Staats városa *I.* 302, 440

- Stabius János matematikus
III. 342, 344, 347. 350.
 Stadeck Hartuid *II.* 43.
 Stadeck Henrik *I.* 506.
 Stadlau *II.* 322.
 Stadlau *I.* 348, 380.
 Stadlauer János *II.* 97.
 Stajer Rimes kronika *II.* 88, 97.
 Starchand sanni gróf *I.* 215.
 Starhemberg család *I.* 378, 927.
 Starhemberg urak *II.* 305, 546, 547, *III.* 377.
 Starhemberg vára *II.* 349.
 Starhemberg Gundakar *I.* 353.
 Starhemberg János *III.* 427.
 Starhemberg Ulrik *II.* 467, 468.
 Starhemberg Vilmos *II.* 467, 469.
 Starhemberg *II.* 468.
 Stasteneck vára *II.* 15.
 Staufok *II.* 3. 38, 67, 134, 229, 276.
 Stauf Frigyes *I.* 210, 218, 326.
 Stauf Konrad *I.* 225.
 Stauf Kunigunda *I.* 422, 509.
 St.-Bernát *I.* 230.
 St.-Bernát kolostor *II.* 411.
 St.-Dániel város *III.* 191.
 Stefan dr. Ágoston rendű szerzetes *III.* 382.
 Skier folyó *I.* 195.
 Steier vára *I.* 360, 431.
 Steier városa *II.* 269.
 Stein vára *II.* 190.
 Stein városa *I.* 345, 508, *II.* 196, 345, 353, *III.* 13, 52, 55, 130, 142, 178.
 Stein báró 347.
 Stein György *III.* 114, 116.
 Steinkirchen *I.* 159.
 Stenico *I.* 6.
 Sternberg család *III.* 86.
 Sternberg vára *III.* 86.
 Sternberg gróf *I.* 453.
 Sternberg grófság Karinthiában *II.* 505.
 Sternberg Zdenkó *II.* 559, 568, 574, *III.* 7, 8, 52, 81, 85, 88, 96.
 Sterzing *II.* 180, 189, 258.
 Steyer vára *II.* 55, *III.* 114, 129, 135.
 St. Florian, *I.* 220, *III.* 377.
 St. Gallen városa *II.* 430.
 St. Georgen *I.* 452, 457, 462, *III.* 387.
 St. Germano *I.* 340.
 St. György apáczakolostor *I.* 289.
 St. György hegy *I.* 260.
 St. István *I.* 144, 162, 166, 216, *II.* 75, 80, 194, 246, 439, 444, *III.* 351.
 St. István kolostor, Losonez mellett *II.* 532.
 Stibor Vajda *II.* 347. 415.
 Stiborius András tudós *III.* 340.
 Stillfried *I.* 170, 520.
 Stiria *I.* 3, 13, 17, 45, 47, 183, 255, 258, 260, 261, 270, 343, 350, 353, 354, 371, 378, 379, 347, 349, 381, 390, 393, 414, 424, 428, 429, 431, 432, 435, 436, 437, 439, 442, 448, 461, 467, 468, 508, *II.* 4, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 16, 42, 46, 48, 87, 90, 91, 126, 128, 189, 194, 195, 224, 256, 267, 269,

- 286, 293, 333, 335, 339, 340,
351, 448, 462, 474, 503, 505.
524, 542, *III.* 40, 44, 112,
115, 116, 117, 119, 133, 134,
142, 178, 266, 324, 327, 333,
364, 366, 373, 395, 407, 413.
- Stiriaburg *I.* 195.
- St. Jacob városa *II.* 508.
- St. Miklós *I.* 220.
- Stockerau *I.* 163, 460, *II.* 52,
III. 408, 413.
- Stolzenfels György raugróf *II.*
64.
- Stomfa város *I.* 457.
- Stönek *I.* 6.
- Stoss sánca, *II.* 430.
- St. Pál városa *III.* 112.
- St. Peter salzburgi kolostor *I.*
206, 220.
- St. Peter im Holz. *I.* 63.
- St. Péterberg vára *I.* 413.
- St. Pölten *II.* 346, *III.* 40,
130, 139, 178.
- St. Rupert *II.* 15.
- Strahow kolostor *I.* 470, 479.
- Strakonitz Bavor *II.* 88.
- Strassburg *II.* 61, 126, 291,
III. 158.
- Strass Walchen *I.* 52.
- Straubing *I.* 515, 520, *II.* 172.
- Strauss Jakob, Luther tiszte-
lője *III.* 382.
- Strasznitz Bedřich *II.* 478, *III.*
18.
- St.-Severin *I.* 34, 51.
- Stuben Verena apátnő *II.* 64.
- Stubenberg urak *I.* 378, 506.
- Stubenberg Frigyes *II.* 41, 42,
49.
- Stubenberg János *III.* 116, 118.
- Stubenberg Ulrik *I.* 334.
- Stubenberg Wulfing *I.* 466.
- Stubenkapu (Bécs) *III.* 57.
- Stürzel doctor *III.* 329.
- Stuttgart *I.* 393.
- St. Veit *II.* 48, 90, 305.
- St. Venczel *II.* 172.
- St. Venczel csehország védő-
szentje *I.* 292.
- St. Vid székesegyház (Prága)
I. 289.
- St. Vid vára *II.* 20, 210.
- St. Wolfgang *I.* 141.
- Suebek *I.* 26.
- Sulm patak *I.* 188, 189.
- Sulzbach város *III.* 249.
- Sulzberg *II.* 442, *III.* 303, 386,
391.
- Summerau Konrád *I.* 505, *II.*
12, 52, 53.
- Sundgau *II.* 508, *III.* 199, 367.
- Sunnenburg Hadmár *II.* 52.
- Suntheim László *III.* 347.
- Sursee *II.* 283, 456.
- Sváb föld *II.* 276, 315, 437,
III. 62, 332, 845.
- Svábok *I.* 51, 54, 61, 94, 125,
172.
- Svab Frigyes *I.* 218, 230, 262,
363.
- Sváb Rudolf *I.* 204.
- Sváb törzs *I.* 51.
- Svájcz *I.* 2. *II.* 514, *III.* 150,
160, 371, 376, 394,

Sz.

- Szabács város *III.* 412.
- Szabolcs vára *III.* 104, 111.
- Szajna folyó 1. 365.

- Szakállas Lajos, bajor-ingolstadt-i herczeg *II.* 402.
 Szakmary György kanczellár *III.* 310, 303, 304, 400.
 Szakolcza (Skálicz) vára *II.* 325, 537.
 Szaladin Sultan *I.* 261, 264.
 Szalaházy veszprémi püspök *III.* 441, 450.
 Szalakemén *III.* 412
 Szalkay váci püspök *III.* 410.
 Szalonka *I.* 454.
 Szandonicz *II.* 34, 35, 36, 81.
 Szapolyai Imre *III.* 121, 311.
 Szapolyai István *III.* 108, 140, 178, 180, 185, 307, 309, 313, 314, 315, 317.
 Szapolyai János *III.* 436, 438, 439, 440, 441—451, 420.
 Szár hegy *II.* 12.
 Száraz-Liesing folyó *I.* 163.
 Szardínia szigete *III.* 354.
 Szarmaták *I.* 27, 30. 32.
 Szászok *I.* 87, 94, 100, 119, 125, 173.
 Szászország *I.* 71, 115, 117, 118, 121, 126, 127, 129, 148, 152, 200, 208, 218, 219, 226, 227, 240, 244, 245, 246, 247, 248, 275, 286, 328, *II.* 216, 217, 375, 414.
 Száva *I.* 6, 7, 8, 10, 13, 14, 16. 32, 36, 45, 69, 82, 86, 87, 106, 196, 221, *II.* 473, *III.* 103, 104, 109, 374, 412, 417.
 Szavoya *III.* 229.
 Szeben *III.* 449.
 Szécsi Miklós *III.* 181.
 Szécsi bíboros érsek *II.* 490.
 Szeged 420.
 Székely *III.* 181, 182.
 Székely Jakab *III.* 179.
 Székesfehérvár *I.* 179, *II.* 20, 23, 75, 475, 489, 490, *III.* 177, 180, 181, 182, 183, 311, 438, 440, 444, 449, 421.
 I. Szelim Szultán *III.* 411.
 Szemonok *I.* 51.
 Szendrő vára *II.* 564.
 Szepesség *II.* 419.
 Szerbek *I.* 47. 87.
 Szerbia *I.* 6, *II.* 564, *III.* 407.
 Szerémség *III.* 412, 421.
 Szipéria *III.* 411.
 Szipília *I.* 264, 265, 270, 316, 326, 345, 346, 373, *III.* 224, 304, 354.
 Szicíliai Roger *I.* 284.
 Szicíliai Tancred *I.* 265.
 Szipilowsky kanczellár *III.* 314, 315.
 Szeradia *II.* 34.
 Szeradz városa *II.* 36.
 Szilágyi Mihály *II.* 567, 571.
 Szilénzia *I.* 25, 27, 104, 140, 143, 154, 273, 278, 284, 329, 364, 365, 475, 516, *II.* 33, 151, 162, 171, 211, 212, 217, 296, 310, 411, 413, 415, 418, 479, 558, *III.* 8, 16, 78, 83, 90, 98, 100, 101, 108.
 II. Szilveszter pápa *I.* 185.
 Szlatkonja György *III.* 380.
 Szlavnik fejedelem *I.* 142.
 Szávok *I.* 27, 38, 39, 40—44, 46, 49, 53, 62, 67, 70, 71, 94, 96, 97, 101, 142.
 Szipolenszk *III.* 314.
 Szobjeszlav cseh herczeg *I.*

250, 251, 253, 279, 280, 281,
282, 283, 285. 286, 287, 290,
291, 300, 301, 302, 303, 304,
305, 306, 307, 308, 472.

Szokol *II.* 342, 344, 347.

Szombathely *III.* 180.

Szerbek *I.* 103, 119.

I. Szulejman szultán *III.* 411,
412, 416, 421.

III. Szvantibor, pommeraniai-
stettini hercz. *II.* 304.

Szvatava lengyel herczegnő *I.*
212.

Szvatopluk (Zwentibold) *I.* 94,
99, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 108, 109, 115,
135, 151, 213, 274, 275, 276,
277.

T

Tabor városa *II.* 372, 387, 389,
426, 478.

Tacitus *I.* 22, 40, 41, *III.* 349.

Tageno, passauai dékán *I.* 262,
391.

Tagliamentó *I.* 3.

Tahy János *III.* 445, 450.

Talafuz *II.* 554.

Tangl. Handbuch der Gesch.
Kärntens. *II.* 42.

Tankred sziciliiai *I.* 311.

Tannhuser salzburgi *I.* 396,
397, 473.

Taro *III.* 226,

Tarvis *III.* 112.

Taschau *II.* 405, 411, 412,
416.

Tassilo herczeg *I.* 45, 55, 56,
58, 61, 62. 67.

Tato *III.* 421, 447.

Tauber Gáspár bécsi polgár
III. 381.

Tauern *I.* 18, 191, 215, *II.*
16, *III.* 395.

Tauer (Hall mellett) *I.* 404.

Taufers Ulrik *II.* 9.

Tauss *I.* 447, *II.* 190, 416.

Tausendmark Miklós, prágai
polgár *II.* 89, 99.

Tayen dán Margit tanácsosa
II. 180.

Tegernsee *I.* 83, 161, 389.

Tektoszagok *I.* 3.

Teleky gróf. A Hunyadiak
kora Magyarországon *II.*
487, 529.

Tell Vilmos *II.* 118.

Temesvár *II.* 569.

Tepl kolostor *I.* 479, 504.

Tergeste, (Triest) *I.* 3, 7, 16.

Teurnia *I.* 17, 18.

Teyn temploma *II.* 370, *III.*
399.

Thaya *I.* 166, 306, 517, 523,
II. 537.

Thausing M. Die Neumark Oes-
terreich u. das Privilegium
Henricianum *I.* 166, 170.

— „Dürer“ *III.* 350.

Theobald, Vladislav öccse *I.*
291, 294, 298, 299, 329.

Theodora, Angellus Izsák, gö-
rög császár unokája *I.* 332,
340.

Theodora, I. Henrik neje *I.*
231, 235.

Theodebert Theodorik fia *I.*
54, 58, 60.

- Theodo bajor herczeg *I.* 57, 58.
 Theodolind, bajor herczegnő *I.* 56.
 Theodorik *I.* 35—36, 52, 398.
 Teeodorik, Chlodvig fia *I.* 54.
 Theodorik v. Detre festőművész *II.* 21.
 Theodorik lotharingiai hercz. *I.* 487.
 Theronenne helység *III.* 164, 294, 295.
 Teotmar szalzb. érsek *I.* 109, 114, 116.
 Thessalonika *I.* 96, 97.
 Thiemo szent-péteri apát *I.* 215, 217.
 Thietmar szász szerzetes *I.* 141, 144, 145, 147.
 Thietmar Mersebury püsp. *I.* 162.
 Thiemon Gregorianus *I.* 241.
 Thierstein gróf *II.* 285.
 Thorberg Péter *II.* 278, 288.
 Thurgau *I.* 491, *II.* 456, 514.
 Thuróczi *I.* 177, *II.* 568.
 Thudichum, történetíró *I.* 23.
 Thurn György *III.* 373.
 Thurso Elek, főpohárnok *III.* 441, 450.
 Thüringia *I.* 37, 41, 44, 120, 121—127, 321, 322, 328, 516, *II.* 52, 57, 87, 88, 89, 104, *III.* 385.
 Tiberius *I.* 8, 9, 10, 25, 26.
 Tiburnia *II.* 22, 34
 Tiem Venczel, passauai esperes *II.* 370.
 Timok *I.* 87.
 Tinnenbach *I.* 401.
 Tirol Albert gróf *I.* 403, 404, 406—413, 421, 431.
 Tirol Frigyes *II.* 351, 411, 416, 501, 506, 512, 551.
 Tirol grófok *I.* 403, 410, 412.
 — vára *I.* 409, *II.* 167, 179, 181, 189.
 Tisza *I.* 32, 33, 36, 70, 111. *III.* 421, 448.
 Tobler Gy. Die Bezieh. der Schweiz. Edigenossenschaft zu den deutschen Reichsstädten *II.* 280.
 Tobias prágai püspök *II.* 35.
 Toggenburg Donát gróf *II.* 288, 431.
 Toggenburg *II.* 456, 464, 466, 507.
 Tolna *III.* 418
 Tolosa *I.* 333.
 Tokaj *III.* 437, 448, 449.
 Tomiczky alkanczellár *III.* 314, 315.
 Tomori Pál fővezér *III.* 418, 419.
 Tonale szoros *III.* 303.
 Torbole helység *III.* 306.
 Torgau városa *II.* 414.
 Torre Lajos patriarka *II.* 226, 256.
 Tortual. Böhmens Anteil an d. Kämpfen Friedrichs I. in Italien u. der Mailänder Krieg *I.* 295.
 Toszkana *II.* 67, 69, 72, *III.* 225.
 Tótország *I.* 460, *III.* 185, 443, 451.
 Toul városa *II.* 68, 69,
 Tours *III.* 281.

- Toursi Gergely *I.* 55.
 Tournay város *III.* 296, 299.
 Töche Heinrich VI. *I.* 264.
 Törökország *III.* 406.
 Tracht *I.* 166, 171.
 Traisen folyó *I.* 83, 157, 167.
 — város *III.* 56, 139.
 Trajan *I.* 13, 14 15, 27.
 Trannin *II.* 189.
 Tratzberg vár *II.* 448.
 Trau *I.* 48.
 Traun *I.* 234, 248.
 Traunau vár *II.* 52.
 Traungau *I.* 77, 104, 107, 158,
 192, 195, 235, 251, 257, 435.
 Traunok családja *I.* 378.
 Traunstein *I.* 53.
 Traunvalchen *I.* 52, 53.
 Trausnitz vára *II.* 130, 139.
 140.
 Trautmannsdorf Stuchs *II.* 347.
 Trautmannsdorfok *I.* 378.
 Trautenau vára *II.* 397.
 Trave folyó *I.* 395.
 Trebauni Hase *II.* 30.
 Trebitsch *III.* 339.
 Triffen *I.* 188, *III.* 110.
 Treismauer *I.* 89.
 Trencsén *I.* 277, *II.* 233.
 Trencsényi Csák Máté *I.* 522.
 Treun Berthold marsal *I.* 353.
 Trevisano *III.* 273.
 Treviso városa *I.* 242, *II.* 126,
 175, 211, 263, 273, 274, 521,
III. 263, 270, 272, 282, 285,
 292.
 Treytz-Samwein Miksa, tiroli
III. 346, 349.
 Tribur *I.* 207.
 Tridentium *I.* 8, 16.
 Triebensee *II.* 52, *III.* 38.
 Trient *I.* 18, 410, 451, *II.* 157.
 188, 189, 194, 239, 240, 316,
 317, 436, 437, 439, 441, 442,
 443, 445, 467, 468, 469, *III.*
 60, 61, 63, 193, 244, 261,
 270, 319, 386, 391.
 Trienti püspökség *I.* 12.
 Trier *III.* 156, 385.
 Trieszt város *II.* 260, 262,
 275, 335, *III.* 115, 359, 367.
 370.
 Trixen *I.* 168.
 Troppau *II.* 26, *III.* 95.
 Trostburg dán Margit taná-
 csosa *II.* 180.
 Trotтина patak *I.* 279.
 Troyes *III.* 149.
 Truchses von Walburg *II.* 285,
III. 62.
 Tulln *I.* 68, 83, 105, 160, 167,
 210, 224, 356, 380, 430, 505,
III. 38, 41, 130, 142, 178.
 Turgau *III.* 73.
 Turkilingek *I.* 27, 35.
 Tuttlingen *I.* 12.
 Tübingen *II.* 438.
 Tüffer *I.* 20.
 U.
 Ubdina Korbavia vidéke *III.*
 407.
 Udalrik *I.* 144, 147, 148, 214,
 273, 274, 280.
 Udine *III.* 285, 296.
 Uechtland *I.* 491.
 Ufgau *I.* 235.
 Ujlaki Miklós erdélyi vajda
II. 527, 529, 562, 570, *III.*
 18, 19, 20, 25.

- Ujlaki pécsi püspök *III.* 179, 180.
- II. Ulászló cseh kir. *III.* 307, 308, 309, 310—317, 396, 402—405, 408, 423, 432, 435.
- Ulászló Kázmér lengyel kir. atyja *II.* 170, *III.* 176, 177, 180, 183—185.
- Ulászló lengyel kir. *II.* 403, 406, 407, 478, 486, 487, 488, 493, 495, 504, 516, *III.* 98, 101, 102—109, 123, 124, 128.
- Ulászló magy. kir. *II.* 404, 459.
- Ulm városa *I.* 303, 335, 382, *II.* 60, 137, 142, 143.
- Ulrik brixeni püspök *II.* 457, 460.
- Ulrik churi püspök *II.* 188.
- Ulrik karantán hercz. *I.* 149, 150, 270, 282, 372, 436, 438, 440, 449, 450—453, 456.
- Ulrik Ottokar jegyzője *I.* 510.
- Ulrik Papo weimári gróf fia *I.* 198, 199.
- Ulrik passauai püspök *I.* 217, 218.
- Ulrik gauni gróf *I.* 215.
- Ulrik reckauai püspök *I.* 436, 437, 446, 447.
- Ulrik Szobeszlav fia *I.* 301—304.
- Ulrik trienti püspök *III.* 192.
- Ulrik weimari hercz. *III.* 295.
- Ulten Ulrik gróf *I.* 342, 413.
- grófok *I.* 402, 409.
- Undrimathalgau *I.* 191.
- Ungnad János kinestartó *II.* 510, 538, 540.
- Uničow Albicus *II.* 369.
- Unterseen városa *II.* 291.
- Unterwalden kanton *I.* 489, 491, *II.* 95, 106, 114, 115, 116, 117, 137, 197, 198, 233, 280.
- Unvicesdorf *I.* 163.
- Ural *I.* 32.
- Uri kanton *II.* 47, 114, 115, 198, 199, 233, 280.
- Uto freisingi érsek *I.* 116.
- Utrecht *I.* 147.

V.

- Vác *I.* 181.
- Vaduz (helység) *III.* 236.
- Vág folyó *I.* 139, 277, 457, 462, *II.* 412, 536.
- Val Camonica *I.* 8, *III.* 263, 303.
- Valentinus *I.* 22.
- Valeria *I.* 14.
- Vallei gróf *I.* 226.
- Val-Lagarina *I.* 403, *II.* 463.
- Valois Blanka *II.* 165, 211.
- Val Sabbia *III.* 316.
- Valsugana *I.* 8, 400, 412, *II.* 250, 251, 263, 441, *III.* 62, 258, 270, 391.
- Vandalok *I.* 27.
- Vangio *I.* 26.
- Vannius *I.* 26.
- Varano da Camerino Julius Caesar velencei vezér *III.* 192.
- Varasd város *III.* 449.
- Vardai Pál egri püspök *III.* 437, 439.
- Várdai Péter kalocsai érsek *III.* 179.
- Várna *II.* 499.

- Vas megye *I.* 366, 369.
 Varus róm. vezér *I.* 14.
 Vazul herczeg *I.* 171.
 Vechta Konrád *II.* 382.
 Veggi-völgy *II.* 433.
 Veglia *I.* 48. *III.* 136, 444.
 Velascus minorita *I.* 434.
 Veldidena *I.* 18.
 Vellebrad *I.* 470.
 Veldenz gróf *II.* 64.
 Velence *I.* 73, 248, 253, 263,
 266, 280, *II.* 175, 216, 251,
 262, 264, 273—275, 330, 375,
 416, 441, 452, 265, 521, 543,
III. 82, 94, 192, 194, 220,
 222, 225, 226, 228, 229, 230,
 240, 241, 253, 256, 258, 262
 —266, 269, 271, 274, 276—
 280, 282—289, 292, 293,
 296, 304, 305, 306, 327, 331,
 333, 410, 418, 422.
 Velence *III.* 129.
 Veletri püspök *II.* 76.
 Veltin *III.* 293.
 Velthurnus vára *III.* 65.
 Venetek *I.* 1, 3.
 Vemsztok *I.* 8.
 Veles szláv isten *I.* 41.
 Vendek v. Vindek *I.* 39.
 I. Venczel Wratiszlav fia *I.*
 137, 138, 140.
 II. Venczel cseh hercz. *I.* 311,
II. 26, 30—32, 34—37, 40,
 44, 49, 52, 53, 58, 59, 66,
 73—79, 81—86, 100—120.
 III. Venczel *II.* 82, 83.
 IV. Venczel *II.* 296, 298, 299,
 300, 302, 303—314, 318—
 327, 331, 336, 337, 360, 363
 —365, 368, 372—374, 382,
 385, 386, 388, 495.
 Venczel Auschwitz hercege
II. 558.
 Venczel János cseh kir. legif-
 jabb fia *II.* 182, 242.
 Venczel v. Károly János cseh
 kir. fia *II.* 155, 161, 103—
 156, 159, 203.
 Venczel német kir. *II.* 270,
 276, 280, 292.
 Venczel Ottokár fia *I.* 323,
 328, 247, 358, 359, 360, 363,
 364, 365, 370, 372, 416, 422,
 423, 425, 426, 432, 435, 473,
 475, 508, 517, 524, 525.
 Venczel prépost *II.* 301.
 Venczel Szobeszlav fia *I.* 303,
 304, 308, 311, 312, 473.
 Venczel Szvatopluk fia *I.* 285.
 Venczel Zsigmond m. kir. bátyja
II. 375.
 Verbász folyó *I.* 48, 73.
 Verbőczy István *III.* 414, 415,
 437, 438, 439, 450.
 Vercelli városa *II.* 159, 164.
 Verci Storia della Marca Trivi-
 giana *II.* 275.
 Verona *I.* 18, 184, 186, 371,
 411, 490, *II.* 176, 251, 313,
 440, 441, 521, *III.* 264, 269,
 271, 273, 274, 278, 288, 282,
 284, 285, 289, 290, 305.
 Verus *I.* 28.
 Vesná szláv isten *I.* 41.
 Veszprém *III.* 180, 183.
 Vespasianus *I.* 13.
 Vetturi velencz. vezér *III.* 297.
 Vettau Albrecht *II.* 232, 237,
 238.

- Venzoni városa Triaulban *II.* 326, 355.
- Vicenza város *I.* 242, *II.* 176, 313, 441.
- IV. Viktor *I.* 242, 243, 296.
- Viktorin münsterbergi herczeg *III.* 52, 90, 92, 94, 98, 100, 101, 115.
- Victorinus Poetovio püspöke *I.* 21.
- Vierwaldstätti tó *II.* 114.
- Vilemov kolostor *I.* 479.
- Vilaratten völgye *III.* 383.
- Villach *I.* 190, *II.* 194, 543, 570, *III.* 112, 122, 151.
- Villolta *II.* 226.
- Vilmos bajor hercz. *III.* 392, 425.
- Vilmos Carrara hercz. fia *III.* 274.
- Vilmos gróf Bregenzura *II.* 432.
- Vilmos hollandi gróf *I.* 415, 419, 444.
- Vilmos herczeg V. Albrecht gyámja *II.* 326.
- Vilmos hercz. *III.* Albrecht fia *II.* 333, 334, 336, 338, 341.
- II. Vilmos kir. *I.* 265.
- Vilmos *III.* Lipót fia *II.* 286, 287, 292, 293, 294, 295.
- Vilmos meissenai örgróf *I.* 177, *II.* 303, 312, 315, 318—320, 322, 323, 327.
- Vilmos római kir. *II.* 424, 434, 450.
- Vilmos szász hercz. *III.* 6, 9, 14, 16, 146.
- Vilmos szt.-galleni apát *II.* 47.
- Vindelicum *I.* 11, 13, 34.
- Vindobona *I.* 14, 15, 18, 29, 165.
- Vintschgau *I.* 8, *II.* 194, 235, 435, 461, 467, 468, *III.* 233, 234, 235, 237, 238, 386.
- Vinzenza *III.* 258, 263, 264, 270, 273, 284, 285, 289.
- Viola tescheni herczeg leánya *II.* 83.
- Virgil püspök: *I.* 57.
- Virgilius Salzburg püspöke *I.* 63.
- Virgen vár *I.* 431.
- Virgil Äneise *III.* 340.
- Viridis Visconti leánya *II.* 251.
- Virunimo *I.* 17, 18, 45.
- Visconti Azzo *II.* 159, 164, 174, 175, 188.
- Visconti Bernabó *II.* 25, 313, 316, 317.
- Visconti Galeazzo *II.* 289, 313, 314, 315, 318, 440, 441, *III.* 219.
- Vischer Péter nürnbergi ércz-öntő *III.* 51, 52.
- Visegrád *I.* 146, 278, 471, *II.* 170, 370, 386, 395—397, 489, *III.* 447, 421.
- Vislicza *II.* 81.
- Visztula folyó *I.* 27, 40, *II.* 37, 74.
- Vitéz János esztergomi érsek *III.* 17, 18, 27, 105, 120.
- Vitéz János veszprémi püspök *II.* 553, *III.* 180, 344.
- Vitigo, Zaris fivére *II.* 31.
- Vitigonok *I.* 479, *II.* 30, 32.
- Vitkov-hegy *II.* 395.
- Vitold v. Litvaniai Sándor *II.* 350, 403.

Vittovecz János *II.* 503, 572.
 Vlček Venczel, cseh zsoldos
 vezér *III.* 138.
 Vladimir Ottó fia *I.* 310.
 Vladisláv cseh hercz. *I.* 223.
 228, 234, 251.
I. Vladisláv, Vratiszlav kir.
 harmad. fia *I.* 278, 279, 280,
 281, 285, 286, 311.
II. Vladisláv *I.* 286, 287—304.
III. Vladisláv *I.* 316, 317,
 321, 325.
 Vladisláv Henrik morva örgróf
I. 473.
 Vladisláv lengyel hercz. *I.*
 273, 275.
 Vladisláv, oppelni hercz. *I.*
 432, 440.
 Vladisláv Otokár fivére *I.* 328,
 329, 363, 370, 371, 416, 417.
 Vladisláv salzburgi érsek *I.*
 448, 451.
 Vladislav visegrádi prépost
I. 447.
I. Vratiszláv *I.* 202, 203, 210—
 214, 289.
II. Vratiszláv *I.* 272, 273, 282,
 288, 290, 471.
 Vratiszláv meissenii Adela fivére
I. 323.
 Volders folyó *III.* 448.
 Volkersdorf Dietrich *I.* 353.
 Volkmar pap *I.* 216.
 Voitsberg *III.* 178.
 Vollmöller. Kürenberg u. die
 Niebelungen *I.* 393.
 Vorarlberg *II.* 456, 458, *III.*
 235, 236.
 Vorlauf bécsi polgármester *II.*
 345, 346, 347.

Vortenberg Henrik *II.* 87.
 Vöcklamarkt *I.* 52.
 Vöcklaburg *I.* 459.
 Völs Léonárd *III.* 235, 286,
 332, 371.

W.

Wacek gróf *I.* 279.
 Wachau *I.* 83, 132, 157, 344.
 Wahnschaffe. Das Herzogthum
 Kärnthen u. seine Marken im
 XI. Jahrh. *I.* 183.
 Walchen *I.* 52, 53.
 Walchen Frigyes érsek *II.* 15.
 Walchok *I.* 52.
 Waldburg Truchses János *III.*
 239.
 Waldemár brandenb. örgróf
II. 112, 150, 151, 191.
 Waldhut *II.* 61.
 Waldrada Theobald frank kir
 leánya *I.* 56.
 Waldeck Vilma *II.* 20, 21,
 24, 25.
 Waldhausen kolostor *II.* 357.
 Waldstein Woksa *II.* 371.
 Walgau *II.* 464.
 Waldshut város *III.* 149.
 Wallenstadti tó *I.* 491, *II.* 287,
 431, 514, *III.* 73.
 Waller tó *I.* 52, 57, 164
 Wallsee Eberhard *II.* 950.
 — Ulrik, stiriai kapit. *II.* 90,
 97, 128, 323.
 — Reimprecht felső-ausztria
 tartom. kapit. *I.* 337, 344,
 347, 349, 350, 410, 551.
 Wallsee Wolfgang *III.* 4.
 Walram VII. Henrik fivére
 kölni érsek *II.* 102, 186.

- Walter von der Vogelweide *I.* 395.
- Waidhofen *I.* 527, *III.* 142.
- Waitz. Deutsche Verfassungs-Gesch. *I.* 23, 378.
- Jahrbücher des Deutsch. Reiches unter k. Heinrich *I.* 125.
- Waizhacker J. Der Pfalzgraf als Richter über den König *I.* 497, *II.* 62.
- Wanga urak *I.* 413.
- Warnok *I.* 52.
- Wart Rudolf *II.* 91, 92, 96.
- Wartenberg Benes *III.* 30.
- Warnolt Pienzenau vezér *III.* 250, 251.
- Wartenberg János *II.* 90, 100, 120, 121.
- Wartenberg Lajos *II.* 121, 298.
- Wartenberg Csenkó *II.* 388, 391, 398.
- Waszilija orosz nagy fejedelem *III.* 314.
- Watt (Vadianus Joakim) *III.* 343.
- Weech F. K. Ludwig der Baier u. K. Johann von Böhmen *II.* 109, 132.
- Wegele: Gesch. der deutsch. Historiographie *III.* 347.
- Wegelin K. Neue Beiträge zur Gesch. des sogen. Appenzellerkrieges *II.* 431.
- Wehninger Reinhart *II.* 262.
- Weidenbach *I.* 522.
- Weidenbeck *III.* 36.
- Weimár ház *I.* 199.
- Weimár Ulrik gróf *I.* 199.
- Weissenburg *II.* 264.
- Weisseneck vára *II.* 15.
- Weissenfels *III.* 112.
- Weissenhorn város *II.* 259.
- Weisspriach *III.* 116.
- Weitra *I.* 254, 344, 517, *II.* 53, 80, 132, 163, *III.* 55.
- Welf bajor hercz. *I.* 204, 208, 216, 217, 225, 276.
- Welf Henrik *I.* 285.
- Welf gróf (utolsó) *I.* 186, 227, 230, 231, 234.
- Welf ház *I.* 210, 325, 326.
- Welf karantán hercz. *I.* 173, 176, 204, 220.
- Wels Traun mellett *I.* 128, 192, 341, 347, 459, 543, *III.* 320.
- Welsberg *I.* 402.
- Welsberg Zsigmond *III.* 235.
- Welzer Vid, Karinthia kormányzója és stájer kap. *III.* 374.
- Wenzenbach Regensburg mellett *III.* 249.
- Werben *I.* 149.
- Werdenburg Budenz grófja *II.* 428.
- Werdenburg Hang gróf *III.* 130.
- Werdenberg Heiligenberggr.-ja *II.* 429.
- Werdenberg Sargans, Hartmann gróf *II.* 428, 434, 435.
- Werfen *I.* 4, 209, 215.
- Werichand sauni gróf *I.* 215.
- Werner Gotram *I.* 77, 153.
- Werner mainzi érsek *I.* 445, 449, 484, 485, 502.
- Werner strassburgi püspök *I.* 164.

- II. Werner habsburgi *I.* 488.
 I. Werner Theodorik lothar.
 hercz. fia *I.* 487.
 Wernhard seckau püspök *I.*
 497.
 Wersoviczek nemzetsége *I.* 277,
 278.
 Wesen városa *II.* 287, 288, 289.
 Wessely a Morva mellett *III.* 98
 Wettin ház *II.* 36.
 Wichard salzburgi érsek *II.* 110.
 Wicing Nyitra püspöke *I.* 103,
 106—107, 109.
 Wichner Gesch. des Benedic-
 tinerstiftes Admont bis zum
 Jahre 1170 *I.* 206, 468, *II.* 13.
 Wiclif János *II.* 358—362, 367,
 370, 373, 409, 419.
 Wiebold kölni érsek *II.* 68.
 Wieselburg *I.* 159.
 Wiesmath *I.* 80.
 Wild gróf *II.* 64.
 Wildberg vára *II.* 305.
 Wildon Hartuid *I.* 466, 498
II. 41, 48, 49.
 Wildon Herald *I.* 506.
 Wildenschwert *I.* 480.
 Willimow *III.* 96.
 Wildrom vára *III.* 117.
 Willisan Kanton *I.* 489, *II.* 283.
 Windischgrätz *I.* 405, 450, *II.*
 227, 250, *III.* 112, 116, 179.
 Windisch-Feistritz vára *III.*
 117.
 Windisch-Matrei *I.* 46, 421,
 431, *III.* 252.
 Winfried v. Bonifacius *I.* 59.
 Wipp völgye *I.* 410.
 Wippach *III.* 259.
 Wipp völgye *II.* 258.
 Wittelsbachok *I.* 156, *II.* 168,
 169, 170, 176, 181, 192, 213,
 216, 228, 234—238, 402, 496,
III. 14, 23, 24, 132, 144,
 145, 147, 196, 427.
 Wittelsbach Ottó, bajor pfalz-
 gróf *I.* 230, 245, 303, 324.
 Wittelsbach Konrád *I.* 248, 331.
 Winter. Urkundl. Beiträge zur
 Rechtsgesch. Ober- u. Nie-
 derösterreichischer Städte *I.*
 384, 468.
 Winterberg v. Janowitz Bur-
 chard *II.* 30.
 Winterthur városa *I.* 491, *II.*
 509, *III.* 73.
 Wittigonok *I.* 507, 512.
 Witte. H. Der Mühlhauser
 Krieg *III.* 148.
 Wittenberga *III.* 381.
 Witizla *I.* 109, 135.
 Wladivoj *I.* 144.
 Wlasim Oeko János *II.* 356.
 Woitjeh v. St. Adalbert püsp.
I. 142.
 Wolfersdorf Wernhard *I.* 498,
 499.
 Wolfgang Regensburg püspöke
I. 159.
 Wolfin Jakab *II.* 99.
 Wolfram prágai polgár *II.* 89,
 99, 100.
 Wolfsburg városa *I.* 190, *II.*
 196.
 Wolkenstein Oswat *II.* 363.
 Wolkenstein vára *I.* 438.
 Wolkersdorf Gáspár marsal *III.*
 363.
 Wonoma szláv hercz. *I.* 69.
 Wormsfeld Ottó *I.* 184.

Worms *I.* 64, 207, 232, 261,
III. 212, 215, 366.
 Worringen *II.* 45.
 Woschow Henrik *II.* 35.
 Wotsche *I.* 196.
 Wörthi tó *I.* 188, 189, *III.* 112.
 Wratiszláv *I.* 136, 137.
 Wreseviczi Jakab *II.* 409.
 Wulf M. Die Hussitische Wa-
 genburg *II.* 394.
 Wullersdorf Meilberg mellett
II. 541.
 Waltersdorf János *III.* 142.
 Wurm tó *I.* 404.
 Wurmser Miklós festő *II.* 211.
 Württemberg *II.* 96, 225, *III.*
 360, 361, 368.
 Würzburg *III.* 380.
 Wysoka-hegy *I.* 288.

Z.

Zagoria *III.* 160.
 Zagoriai György *III.* 130.
 Zágráb *III.* 103, 182, 444.
 Zahn Austro Friaulana *II.* 226,
 238, 250, 255.
 Zakarias, säbeni püsp. *I.* 116.
 Zala folyó *I.* 90.
 Zalm, Urkundenbuch v. Steier-
 mark *I.* 351, 379.
 Zams város *I.* 410, *II.* 431.
 Zápolyai párt *III.* 409.
 Zápolya *III.* 410, 114, 415,
 418, 419, 420.
 Zára *I.* 3, 48, 263, *III.* 102.
 Zátor városa *II.* 558.
 Zaya *I.* 170.
 Zähringen Berthold, sváb gróf
I. 186, 208.
 Zähringek *I.* 210, *II.* 114.

Zbigniew *I.* 275, 279.
 Zbinko érsek *II.* 366, 367, 369.
 Zdena Sidonia a cseh kir.
 leánya *III.* 15.
 Zditz (Brünntől délre) *I.* 312.
 Zebinger Walter marsal *II.*
 538, 540.
 Zeibig. Mitth. aus dem Kloster-
 neuburger Archiv *III.* 57.
 Zeiselmauer *I.* 215.
 Zeleni János *III.* 124, 125,
 130, 137, 138.
 Zelking ura *II.* 97.
 Zellweger. Urkunden zur Gesch.
 des Appenzeller Volkes *II.*
 430, 432.
 Zengg *III.* 102, 444
 Zeno császár *I.* 35.
 Zernete helység Svájcban *III.*
 233.
 Zowenbergi Miksa *III.* 361.
 Ziller-folyó *I.* 12, 401, 412, *II.*
 447, 462, *III.* 252.
 Zillerthal *I.* 240.
 Zimony *I.* 87, *II.* 566, *III.* 412.
 Zippel Gy.: Die röm. Herr-
 schaft in Illyrien bis Augus-
 tus *I.* 2.
 Zirl (helység) *I.* 401, *II.* 241.
 Zistersdorf *II.* 324, *III.* 44,
 142.
 Zittau városa *II.* 122, 479.
 Znaim *I.* 152, 274, 281, 290,
 303, 305, 338, 347, 426, 475,
II. 89, 94, 106, 132, 195,
 303, 323, 325, 400, 420, 427,
 438, 456, *III.* 10, 89, 94.
 Znaimi Szaniszló *II.* 361, 371,
 372.
 Zollfeld *I.* 63.

- Zofingen *II.* 225, 283.
 Zoppi V. Diario del Campo Tedesco nella guerra Veneta *III.* 291.
 Zottmann János érczöntő *III.* 352
 Zrinyi Péter *III.* 134.
 Zrinyi gróf *III.* 443.
 Zrinyiek *III.* 447.
 Zsigmond IV. Károly 2-ik fia *II.* 215, 216, 217, 297.
 Zsigmond lengyel hercz. *III.* 309, 313—315, 318, 319, 405, 408, 425, 436.
 Zsigmond m. kir. *II.* 303, 307, 309—312, 318—327, 336, 337, 344, 347, 348, 350, 352, 369, 374—378, 382, 385—415, 424, 426, 427, 450—457, 458, 470, 474—477, 481, 485, 494, 501, *III.* 6, 9, 145, 146, 171, 210.
 Zsigmond tiroli *II.* 485, 501, 502, 503, 510—516, 523—528, *III.* 3—5, 14, 36, 39, 40, 59, 60—74, 81, 85, 611, 148, 149, 150—152, 157, 158, 160, 161, 186—197.
 Zsigmond bazini gróf *III.* 26.
 Zsiska János *II.* 387, 389, 344, 402, 447, *III.* 205.
 Zsófia bajor herczegnő Venczel neje *II.* 360, 388.
 Zsófia Henrik isztriai örgróf leánya *I.* 405.
 Zsófia Laszkarész Theodor leánya *I.* 343.
 Zsófia Poppo isztriai örgróf leánya *I.* 405.
 Zug kanton *I.* 491.
 Zürich *II.* 47, 115, 198, 199, 200, 201, 233, 280, 283, 507, 509, 510, *III.* 63, 73, 255
 Zürichgau *I.* 491, *II.* 114.
 Zürichi tó *II.* 431.
 Zütphen *III.* 148.
 Zweibrücken gróf *II.* 69.
 Zwettl városa *II.* 537, *III.* 142.
 — vidéke *I.* 306.
 Zwickau városa *II.* 59, 132.

Jegyzet. *Szent* lásd *St.* alatt.

